· 1 · 6 · 3 · 4 ·

St. Bernard's Seminary Library

No. 224+223

Given by X X X

Room B.

Department Bible.

D. T. O. M. A.

JOHANNIS TARNOVII

S. S. Theologiæ Doctoris & in Academia Roſto-
chienſi Profeſſoris

IN PSALMOS PASSIONA- LES

COMMENTARIUS:

In quo textus

Analyſi perſpicuâ illuſtratur,
ex fonte Hebræo explicatur,
locis S. S. parallelis confirmatur,
à pravis expoſitionibus vindicatur:

Uſus verò in Locis Communibus ex ipſa
ſcripturâ natis & probatis indicatur.

Adjecta eſt Explicatio capitis L I I I. Eſaiæ.

CUM INDICE

I. Petri 3. verſ. 18.

Καὶ Χριστὸς ἅπαξ περὶ ἁμαρτιῶν ἔπαθε, δίκαιος ὑπὲρ ἀδίκων· ἵνα ἡμᾶς
προσαγάγῃ τῷ θεῷ, θανατωθεὶς μὲν σαρκὶ, ζωοποιηθεὶς δὲ τῷ
πνεύματι.

ROSTOCHI
Literis JOACHIMI PEDANI, Acad. Typog. Impenſis JOH.
HALLERVORDII Bibl. Anno 1628.

PRÆLUSTRI AC GENEROSISSIMO DOMINO,

DN. JOHANNI Skytte/ Libero Baroni in Duderoff/ Domino de Grönſiö & Strömſrum/ Equiti aurato, Regni & Regis Sueciæ Conſiliario Ampliſsimo, nec non Regiæ Academiæ Upſalienſis Cancellario Magnificentiſsimo, Domino meo gratioſiſsimo.

Salutem & pacem à Deo.

QUum omnia, Præluſtris & Generoſiſsime Domine Baro, ſuum habeant ſibi à Deo deſtinatum tempus, ut rectè cenſet rex ſapientiſsimus, noſtrum ſanè eſt, tempora omnia, juxta apoſtoli cohortationem, rectè obſervare, &, quod vulgò dicitur, pro tempore temperare, quod utiq; in apoſtoli linguâ profertur ἐμφατικώτερον, quando jubemur τὸν καιρὸν ἐξαγοράζεσθαι, hoc eſt, velut precio omnem rei bene gerendæ occaſionem redimere, nec ſinere ullum tempus elabi oportunum aut commodum agendi ea, quæ decet: quo etiã illud

illud utiliſsimum ejuſdem regis ἀξιομνημόνευτον ſpectat, tempore bono verſare in bono, tempore autem mali rectè utere, hoc ex adverſo illius facit Deus ipſe, eâ ratione, ut non poſſit aſſequi homo quicquam eorum, quæ ſibi inſtant. Hæc optima Chriſtianorum (quibus & hîc ſua quædam πολιτεία eſt, licet verum in cœlo ſit eorum πολίτευμα) circa precioſiſsimum temporis ἀνάλωμα monita politica cùm aliàs, tum hac certè tempeſtate piis in afflictiſsimâ Germaniâ ſunt inculcanda, ne afflictionibꝰ preſsi malis cedamus, animumve deſpondeamus, ſed palmæ inſtar contra ipſum onus à Deo, bono certè noſtro, impoſitum aſſurgamus, & precibus ſedulò incumbentes in cœli palatia nos penetremus, animosq; contra calamitates firmis ex ſcripturâ ſacrâ hauſtis ſolatiis, veráq; inde ortâ patientiâ obduremus: quod ſi factum fuerit, & (quod ſpectat hac virgâ ille pater φιλόστοργος) tantis malis à vitiis ad virtutum culturam, & ad bona ardenter ac

conſtanter petenda fuerimus excitati, id fu-turum eſſe credamus, ut ſi vel maximè mali monte & mole nos premi ex Dei voluntate contingat, tamen cum tentatione eventum ipſe ſit præſtiturus eum, ut poſsimus perfer-re, quæ ſunt ferenda. Hæc autem quum hoc tempore inprimis pro re nata iis quoq; ,quos Deus in militiâ togatâ juventutis ejus, quæ ſe in ſcholis regiis ad ſacroſanctum parat mini-ſterium, ἡγουμένους & ductores quoſdam eſſe vo-luit, dicenda eſſe videbam, mihiq; etiam mi-nimo inter illos locum quendam tribuere divinæ placuit clementiæ, id officij ratione commonefactus agere volui, ut præter le-ctiones publicas illa privatim meditarer, ac poſtea luci publicæ exponerem, quæ ab hoc fine obtinendo non eſſent aliena. Dum igi-tur hoc ſpecto, ut quiſq; in ſe primùm deſcē-dens mali fontem non extra ſe quærat, & de ſalutari ſibi proſpiciat remedio, in Threnos Jeremiæ, pſalmosq; pœnitentiales (quorum

illos

illos publica Judæorum prophetæ, hos privata etiam pſalmiſtis expreſsit ex Spiritus S. inſtinctu calamitas) Commentariolum quēdam paravi, iisq; abſolutis ad pſalmos eos illuſtrandos animum adjeci, de paſsione ſalvatoris qui loquuntur, ſiquidem in illâ cum iræ Dei exardeſcētis contra peccatum, tum gratiæ ejuſdem ſuperabundantis ſpeculum lucidiſsimum fulgere animadvertebam, inter quas ut illa meritò à flagitiis abſterret, ſic hæc in omnibus malis firmum ſolatium præbet. Quum n. ſcirem illud veterum, Chriſtum non modò eſſe nobis donum, ſed & exemplū datum, utrumq; inibi declarandum eſſe exiſtimavi, tum ut contra peccata eorumq; pœnas efficax conſolatio, tum ut in vitâ egregia nobis ſuppetat inſtitutio; atq; ad verā ſapientiam per hoc compendium introductio, quando ad Chriſtum in patiendo & faciendo ſemper oculis reſpicimus irretortis. Quin etiam hoc pacto contra ſcandalum, quod

mundo ex Chriſti Chriſtianorumq; afflictione oritur, demum muniemur; cùm cauſas & eventa caſtigationum illarum probè conſideramus; quæ optimè in hiſce pſalmis & cap. 53. Eſaiæ explicantur.

Quæ horum ſcribendorum & edendorum mihi cauſa, breviter dixi; quæ verò me ratio permoverit, ut hoc quicquid eſt T. G. Gratioſiſsime Domine, conſecrandum cenſerem, paucis quoq; ediſſeram, ne verborum inani futilitate publicam, quam T. G. in regno Sueciæ per Dei gratiam florētiſsimo vel maximè pro virili procurat, utilitatem jure videar remorari. Principiò quando cum alij Sereniſsimi Regis Sueciæ ad noſtram Academiam miſsi alumni, tum inprimis Præſtantiſsimus & Literatiſsimus Vir M. Birgerus Becander me utebantur familiariùs, non ſolùm T. G. in rebus agendis ſedulitatem ac felicitatem, ſed etiam in Deum pietatem & in bonas literas ſummam animi propenſionem

dcpræ-

deprædicarunt ſæpe, ut, cum illâ mente eſſe te, Heros Præluſtris, intelligerem, non immeritò in eam devenirem cogitationem T. G. quoque non ultimam eſſe ſalutis ſagittam Regiæ Majeſtati, ut olim Joaſch promittente Eliſæo, à Deo datam; quum ad rectum & verum optimè collimare queat, nec per Dei gratiam (cujus eſt res illa ſacra) à ſcopo ſinat à te profecta conſilia aberrare. Accedebat, quod certò comperiebam, cum Sereniſsimo Rege, aliisq; regni Sueciæ proceribus te, Generoſiſsime Domine Baro, eſſe pium quendam Obadjam, qui prophetas Domini liberaliter fovere & clementer regere non dedigneris. Hanc famam latè ſparſam non leviter firmabat, quod ante paucos annos liberaliſsimo ſtipendio Virum Clariſsimum Dn. M. Johannem Simonium p. m. à T. G hinc avocari, & apud vos beneficiis multis, dum vita ſuppererat ornari, & necdum erga defunctum illam magnificam liberalitatem clauſam fuiſſe certum ſcio, dum in ipſius viduam ac liberos relictos gratioſiſsimè donum inſigne voluiſti conferre, præterquam quod in funus ſumptus faceres ſatis amplos. Et quia Rector & Concilium hujus Academiæ cum Conſultiſsimo Excellen-

tiſſimoq;

tiſsimoq́; Viro Dn. Chriſtiano Ohmio J.U.D eximio viduæ M. Simonij & ex poſteriori matrimonio relictis liberis me tutorem eſſe voluit, omnino me decere arbitrabar, eorum nomine T.G. pro tam magnificâ beneficentiâ gratias habere, adjecto voto, ut Deus viduarum orphanorũq́; pater T. G. omnia cumulatiſsimè velit compenſare, ſperoq́; & opto hanc meam προσφώνησιν vel eo nomine T.G. non omnino fore ingratam, ne & illis & nobis ingratis vivendum ac moriendum. Denique quum T. G. pro ſua pietate ſæpe ſoleat illud vexillũ crucis Chriſti oculis intentis perluſtrare, ſibiq́; In Hoc Signo cum Conſtantino M. victoriam de omnibus adverſis polliceri, in ſpem erigor, ſi quando â gravioribus & publicis vacaverit T. G. negotiis, fore ut aliquam horarum ſubciſivarum hiſce ſacris meditationibus tribuat, quæ me ſpes ne fallat, humiliter T. G. oro, illamq́; Deo omnipotenti, meq́; totum illi fideliter commendo. Dabam Roſtochij *15.* Aprilis, anno, quo voveo

SVeCorUM regI VIVo Det proſpera JoVa.

Prælustris Tuæ Generoſitatis
obſervantiſſimus & obſequentiſſimus

JOHANNES TARNOVIUS.

Enarra-

Enarratio PSALMI OCTAVI.

Matthæi 21. verſ. 16.

Ἐκ στόματος νηπίων καὶ θηλαζόντων κατηρτίσω αἶνον.

1. Corinth. 15, v. 27.

Πάντα ὑπέταξεν ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ.

Hebr. 2. v. 6.

Τί ἐστιν ἄνθρωπος, ὅτι μιμνήσκῃ αὐτοῦ: ἢ υἱὸς ἀνθρώπου, ὅτι ἐπισκέπτῃ αὐτόν;

verſ. 7.

Ἠλάττωσας αὐτὸν βραχύ τι παρ' ἀγγέλους. δόξῃ καὶ τιμῇ ἐστεφάνωσας αὐτόν, καὶ κατέστησας αὐτὸν ἐπὶ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν σου.

verſ. 8.

Πάντα ὑπέταξας ὑποκάτω τῶν ποδῶν αὐτοῦ.

Titulus hujus Pſalmi quatuor docet, 1. cui decantandus ſit traditus, 2. quo inſtrumento muſico, 3. quo genere ſcriptionis ſit compoſitus, & 4. deniq́; à quo authore. In textu hebræo bis continentur illa verbis: לַמְנַצֵּחַ עַל־הַגִּתִּית מִזְמוֹר לְדָוִד, Præfecto muſicorum ſuper ex Gath advecto (*puta inſtrumento muſico vel cythara*) Pſalmus Davidis, *ſcilicet decantandus eſt traditus.*

In titulo ſunt quatuor.

Quod ad primum, tertium & quartum ejus membrum ſpectat, dictum eſt ſuprà in titulis Pſalmorum ter-

Diſceptatur de ſecundo. Falſa ſententia. I. Legendũ eſſe בַּגִּתּוֹת

tij & quarti: Reſtat ut videamus ſecundum hujus tituli membrum, hactenus nondum explicatum. Id Bellarminus eſſe vult עַל־הַגִּתּוֹת *eò quod vulgata verſio & LXX. interpretum (ex ipſius ſententia) græca legant:* Pro torcularibus. *Sed cum in omnibus exemplaribus hebræis, ad quæ in dubiis eſt recurrendum, conſtantiſſime legatur aliter, vetus illa Bellarmini cantilena, hanc mutationem facilè potuiſſe accidere, nihil nos movet: Et videndum porrò eſt, quæ inter tam varias interpretum conjecturas veritati quàm maximè ſit conſentanea. Extant hæc verba in titulis Pſalmi 8. 81. & 84. quæ, qui ſequuntur lectionem in verſione vulgata expreſſam, id innuere exiſtimant, quod hi Pſalmi tempore vindemiæ in honorem Dei ſint decantati in feſto tabernaculorum; ut ſentit Bugenhagius; vel de torculari ſpirituali, id eſt, miniſterio Evangelij in vinea Eccleſiæ Eſa. 5. Matth. 20. & 21. accipiunt, uti etiam Geſnerus: vel quod illi Pſalmi ſint aptiſſimi & velut torcularia ad exprimendum vinum divini amoris in cordibus hominum. Vel quia canendi ſunt cum lætitia, quomodo lætari & canere ſolent tempore vindemiæ, qui de torcularibus ingentem vini copiam exprimunt, quæ eſt expoſitio Bellarmini. Arnobius non pro torculari, ſed pro multis torcularibus fixus eſt titulus, quæ torcularia voces ſunt omnium prophetarum, quæ nunc impleta ſunt, quando vitis vera clavorum ferramentis plantata eſt, & in ligno crucis poſita, lancea percuſſo ejus latere, tantum vini in his torcularibus fudit, ut non in Judæa tantum, ſed in univerſa terra nomen Domini mirabile clamaretur: vel deniq; alij de Edom ſeu Eſavi poſteris accipiunt, quos ſit Rex*

Explicatur variè.

1\. 2. 3. 4. 5. 6.

Meßias

Meßias calcaturus in ira ſua, ut calcantur in torculari uvæ, reſpicientes ad cap. Eſa. 63, 1, 2, uti exponunt quidam hebræi.

Verum hi omnes carent fundamento, cùm nec textum corruptum eſſe probent, nec vocem בַּתּוֹר nunc in eo reperiamus.

Eorum verò, qui lectionem hebræam recipiunt, aliÿ II. Etiam
locationem eſſe plenam volunt, & vel eſſe melodiæ genus, variè ex-
vel cantilenæ initium, ad quam Pſalmus decantetur. ponunt. 1.
Aliÿ ellipticum, & deſignari exiſtimant vel ſtationem 2.
Gitthæam, cum David arcam Dei Kirjathjeharimis Sio- 3.
nem deportare cogitans deponendam eam apud Obed-
Edomum Gitthæum curaviſſet, motus offenſione Huſæ, quæ
hiſtoria 2. Sam. 6. deſcribitur. Atq; ita Gath Rimmon
intelligunt, quod oppidum à Manaßitis & Danitis
communiter fuit attributum Kehatitis Joſ. 21, 24. 25.
qua eſt explitatio Tremelliÿ & Juniÿ: Aliÿ deniq; arbi- 4.
trantur, eſſe nomen inſtrumenti, in urbe Paleſtinæ nobili Gath (cujus mentio fit Joſ. 11, 22. & 13, 3. 1. Sam. 17, 4. & 21, 12. & 27, 3. Mich. 1, 16.) inventi, indeq; abducti, quo decantarentur hic & reliqui Pſalmi duo hoc titulo notati, unde Chaldæus paraphraſtes, ad Cytharam advectam ex Gath, ſicut & Lutherus noſter habet: Ein Pſalm Davids für zuſingen auff der Githith & Tremellius ac Junius in 1. editione bibliorum, ad Gitthæa inſtrumenta, quaſi ſit enallage numeri. quæ ſententia omnium videtur maximè probabilis, cùm propter ſimilem ellipſin nominis ſubſtantivi in titulis uſitatam, qualem in titulo ſeptimi Pſalmi vidimus: tum propter ſimilem conſtructionem. Quando enim poſt vocem לַמְנַצֵּחַ

Quæ maximè probabilis ſententia.

in titulo Pſalmi præpoſitio עַל *cum nomine gentili conſtruitur ſequente nomine* מִזְמוֹר *aut æquipollente, inſtrumentum notari muſicum per inductionem non improbabiliter concludimus. Non deſunt, qui putant intelligi inſtrumenta muſica, quibus utebantur poſteri Jeduthunis tertiæ muſicorum ſacrorum claſſis, ex quorum genere erat Hobed Edom Gitthæus ac familia ejus 1. Chron. 16, 38. Dici Gitthæa, quia penes hanc familiam Gitthæam aſſervabantur, & ab ea pro miniſterio ſacro ſuo tempore fratribus muſicis ſubminiſtrabantur, ut docet locorum collatio 1. Chron. 9, 28. & 26, 20.*

Quod verò his non notetur hiſtoria, inde licet colligere, quod ea in titulis pſalmorum pluribus verbis notari conſuevit, ut etiam inductione titulorum patet Pſ. 3. 7. 18. 34. 51. 52. 56. 63. &c.

Porrò iis, qui dicunt eſſe genus melodiæ aut initium cantilenæ, utpotè affirmantibus, incumbit probatio, quam hactenus videre non licuit. Sed hæc hactenus, in quibus eſt boni Theologi quædam ignorare.

De quo Pſalmus loquatur.

Nunc porrò ad certiora & magis neceſſaria accedamus, inquirentes initio, de quo pſalmus præſens loquatur: exſtant enim duæ præcipuè hac de re ſententiæ. Neq; enim omnium expoſitiones adducam, ne nimis prolixus ſim. Sunt enim nonnullæ ſatis contortæ, ut illa R. Joſephi Albo lib. 4. עקרים *cap. 10. ſcopus, inquit, eſt probare ſpecialem Dei erga genus humanũ providentiam ex intelligenti anima, quâ præſtat ceteris omnibus rebus tam cœleſtibus quàm ſublunaribus. Hoc primùm proleptícè proponit per comparationem admirativè poſitam; quàm magnum eſt nomen tuum in tota terra, quia dediſti tuum*

Juxta alios, & potiſſimũ Calvinianos. Juxta Rabbinum.

deco-

decorem ſuper ipſos cœlos, nempe quod non corrumpantur v. 2. ſed multò magis, quia dediſti homini intellectum, eò quod etiam ipſi lactentes ac ſugentes natura habent notiones communes inſitas, v. 3. quales ſunt, quod bonos præmiis afficis, & malos pœnis. Secundò latiùs declarat. I. præſtantiam cœli ex inductione quorundam corporum, Lunæ & ſtellarum, quæ ſi comparantur cum homine videntur longè meliora, quia non ſunt mutationi nec corruptioni obnoxia, ut hic eſt verſ. 4. II. hominis dignitatem exponit (1.) ex materiæ ejus imperfectione & corporis infirmitate v. 5. (2) ex ipſius formæ perfectione, quæ paulò minor eſt angelis, qua coronaſti eum; collocans in capitis meditullio præſertim, videlicet cerebro v. 6. (3.) ex effectis, quia per intellectum feciſti eum dominari rebus aliis. per hunc enim excogitavit modum, quo ſibi ſubjecit animantia v. 7. & 8. & in mari viam invenit v. 9. ut meritò admirer tuam benignitatem erga hominem, qui intra vilem materiam corporis voluiſti immittere animam tam eximiam v. 10. Quam explicationem duabus potiſſimùm de cauſis afferre volui, unâ, ut conferatur cum multorum aliorum, inprimis quorundam Calvinianorum exilia & vilia de hoc pſalmo præſumentium ſententia: alterâ, ut tyrones Φιλεβραῖοι ſi incidant in librum hebræum prænominatum, habeant quoddam exercitium & faciliùs ſingula intelligant. Sed redeo ad illa noſtra, ubi dixi, duas præcipuè explicationes hodie proponi. Prior eſt eorum, qui in eo laudari ſtatuunt magnificentiam Dei ab opere providentiæ ac creationis, inprimis, quâ curat hominem, unde etiam à Chriſto Matth. 21, 16. non aliò adhiberi autumant,

mant, quàm ad naturalem infantium nutritionem, quæ ſugunt ubera matrum, unde fideles peculiarem Dei erga infantes, quibus nondum in lucem editis, de cibo proſpicit, & ut natura duce, eum capere poſſint, facit, agnoſcũt miſericordiam, eamq́; celebrant.

Juxta Lutheranos, de Chriſto.

Poſterior eorum, qui ſtatuunt celebrari Dei magnificentiam in Chriſto explicatam, ſed ita ut ab hoc tanquam capite gloriæ & magnificentiæ Chriſto homini tributæ effectus in pios, tanquam membra dimanet per Evangelij prædicationem in N. T. omnibus oblatam. Prior refellitur 1. Teſtimoniis tribus N. T. certiſſimis, quibus probatur, Spiritum S. in hoc pſalmo de opere creationis vel gubernationis mundi primariò non agere: inter quæ primum eſt ipſius Chriſti, qui v. 3. hujus pſalmi non ad creationem mundi vel mirandam ejusdem gubernationem probandam allegat, ſed acclamationi fauſtæ Prophetæ Regi ac ſacerdoti Eccleſiæ peculiariter ad opus redemtionis Hieroſolymis complendum adventanti, templum purganti, ac infirmos ſananti à pueris decantatæ Matt. 21, 16. accommodat, innuens, reliqua in hoc pſalmo vaticinia ſibi uni & ſoli competere.

Probatur illud 1. Tribus teſtimoniis N. T.

(1) Matth. 21, 16.

Secundum Apoſtoli Pauli qui 1. Cor. 15, 27. ex v. 7. hujus Pſalmi probat, Chriſto etiam mortem ſubjectam eſſe, argumentando à toto ad partem hoc modo: Si Chriſto omnia ſunt ſubjecta, etiam mors ei ſubjecta eſt, quæ eſt ultimus hoſtis. Sed illud. E. & hoc. Aſſumptum probat ex Pſal. 8, 7. quod haud faceret, ſi de toto genere humano loqueretur Pſalmus. Tertium Epiſtolæ Ebr. 2, 6. 7. 8. ubi ex v. 5 6. 7. 8. hujus Pſalmi probatur, Chriſto homini totum ſubjectum eſſe mundum & præcipuè Eccleſiam:

(2) 1. Cor. 15, 27.

(3) Hebr. 2, 6. 7. 8.

ſtam: ejus enim magnificentia ſatis declarata eſt aſſumtione in unitatem perſonæ τοῦ λόγου, inſigni & peculiari, Dei patris erga eundem dilectione ac cura cum in ſtatu exinanitionis, tum exaltationis, ideoq; angelis ipſis, aliisq; Eccleſiæ Doctoribus hic Dominus longè eſt major, magisq; nos oportet iis attendere, quæ ab ipſo dicta ſunt nobis, quàm quæ ab Angelis, vel ſanctis Dei hominibus Ebr.2,1.2. Secundò, refutari facilè poteſt illa ſententia ex ipſo Pſalmo, I. quia non agit de naturali gloria hominibus in creatione donata, ſed de ſupernaturali, imò ſupercœleſti & divina, uni homini verê communicata verſ. 2. ut ex comparatione v. 4. adhibita liquet, II. quia totam Chriſti hiſtoriam evidentiſſimè proponit v. 5. 6. 7. quæ nulli aliį homini (ψιλῷ) nudo propriè accommodari poteſt, ut ex proximè citato loco apparet. III. Quia non dicit, quàm magnificum factum eſt olim nomen tuum Adamo in creatione, ſed in præſenti, quàm magnificum eſt, & quidem in tota terra. IV. quia homini nudo in creatione non ſunt ſimpliciter omnia opera Dei ſubjecta, ut habet v. 7. ſed tantùm animalia Gen. 1, 28.

II. ex pſalmi argumento. (1) 2. 3. 4.

Poſterior ſententia iisdem comprobatur rationibus & teſtimoniis, quibus prior eſt refutata, ideoq; nunc ut argumentum Pſalmi ſubjiciamus, ordo poſtulat: id verò tale eſt:

Argumentum.

Argumentum.

Admiratur David, glorioſeq; prædicat ſupercœleſtem decorem Chriſto homini à patre datum, quem amplificat cùm à manifeſtatione in prædicatione Evangelij, cujus etiam præcones infantes fuerunt, ad confuſionem infide-

inſidelium, ſalutem verò credentium: tum ab enumeratione donorum, quæ in eum ſunt congeſta, quorum effecta in pios redundant per verbum de Chriſto prædicatum, per quod interior noſter homo renovatur de die in diem.

Uſus. *Uſus eſt, ut Chriſto θεανθρώπῳ fratri noſtro, tam glorioſo regi ac Domino ſemper pſallamus, ei in omnibus periculis confidamus, ejusq; verbum, quod etiam per minimas res prædicatur, promtè ſuſcipiamus, eiq; obſequamur, cùm per hoc poſſit etiam in media morte nos ſalvare, prout hunc uſum pſalmi locis citatis indicat Chriſtus & Apoſtolus. Vide Franciſcum Junium in parallelis ſacris l. 1. parall. 39. l. 2. paral. 40. & l. 3. c. 2.*

Ἀνάλυσις. Partes duæ. *Pſalmus eſt ἐπαινετικὸς, formæ κυκλοειδοῦς. Partes ejus ſunt duæ: Propoſitio & confirmatio.*

I. Propoſitio. *Propoſitio eſt, nomen Dei per Chriſtum majeſtate ſupercœleſti donatum, factum eſt magnificum v. 2. explicata, & v. 10. in concluſione repetita.*

II. Confirmatio. *Confirmatio argumenta continet deſumpta à perſona I. Dei conferentis divinam illam majeſtatem, qui eſt Jehova & Dominus noſter v. 2. II. Eorum, quibus eſt revelata, videlicet, omnium hominum, qui in toto terrarum orbe vivunt ibid. III. Eorum per quos prædicatur, videlicet, coram mundo contemptorum infantium & lactentium v. 3. IV. Eorùm ad quos compeſcendos manifeſtatur ibid. v. 3. V. Chriſti hominis accipientis eam majeſtatem, quæ proleptìcè ponitur, in fine v. 2. latiùs verò deinde declaratur dupliciter. 1. ſi ſenſum literalem proprium reſpicimus, per comparationem corporum cœleſtium, velut Lunæ & ſtellarum, quibus cum Deus cœleſtem conceſſerit decorem, hoc homine miſero, cui datus*

eſt

eſt decor ſupercœleſtis, videntur digniora. Si verò, quod magis aliis probatur, etiam hîc ſenſum conſideramus literalem figuratum, declaratur I. comparatione gloriæ cœleſtis, collatæ & conferendæ vivis Eccleſiæ membris Chriſto ſuo capiti firmiter adhærentibus, per Spiritus S. miniſterium, quia his cœleſtem confert decorem; illi ſupercœleſtem dedit: his finita, creata, magna; illi infinita, increata, divina conceſſit dona: his per verbi efficaciam, illi per unionis gratiam v. 4.

II. Per ſe: probat enim quod Chriſto homini coram mundo abjecto, collatus ſit decor ſupercœleſtis (1) aſſumtione in unitatem perſonæ τοῦ λόγου. (2) cura ſingulari, quâ Deus eum proſecutus eſt v. 5. tam in ſtatu exinanitionis, quando eum dereliquiſſe parumper videbatur, quàm exaltationis, quando gloriam & honorem antea in primo conceptionis momento conceſſum abundè declaravit in reſuſcitatione ex mortuis glorioſa, aſcenſione in cœlos ac ſeſſione ad dextram Dei v. 6. & communicatione omnipotentiæ divinæ, qua eum conſtituit Dominum omnium v. 7. & quidem animalium, tam quæ in terra v. 8. quàm quæ in aëre & mari vivunt verſ. 9. ex quibus quæ majeſtas in prioribus continetur, Chriſto ſoli propriè competit: quod verò in his duobus poſterioribus verſiculis habetur, dominium cum piis communicatur. Omnia tamen eum in finem tendunt, ut ſalvemur, & nomen Domini ſit magnificum, non tantum in univerſa terra, ſed etiam olim in cœlo, cum revera Jehova erit Dominus noſter, & omnia in omnibus 1. Corinth. 15, v. 28. in hujus pſalmi verſ. 10.

Pars Prior.

Verſ. 2.] Propoſitio hujus pſalmi duplici exornata eſt figura Rhetoricâ, ἐκφώνησις & προσφώνησις, quam alij appellare malunt ἀποστροφὴν ſeu averſionem. In illam prorumpit, cum diu apud animum majeſtatem & gloriam Dei conſideraſſet : Jehova, *inquit, Deus bone, quàm longè ſuperat tua majeſtas in ſe conſiderata, qua lumen habitat inacceſſum 1. Tim. 6, 16. noſtras ingenij vires! illa potiſſimum particula* מָה *indicatur cujus uſus frequens eſt in admirationibus Pſal. 36, 8. & 92, 6. & 104, 24. & 114, 5. Hæc verò ſignificat, quod Jehova iſte tremendus majeſtate ſummâ ſe clementer revelaverit in doctrina Evangelij, qua docet, quod in filio nos ſuos inimicos ſibi reconciliaverit Rom. 16, 25. 26, & 5, 8. 10. 2. Cor. 5, 18. ut jam deinceps ſit Deus ac Dominus noſter Joh. 20, 17. 18. nobis propitius (id eſt, noſter) ac placatus per filium, 1. Joh. 2, 2. Jehova* Domine noſter, quàm magnificum eſt nomen tuum. *Per nomen Dei (quod eſt ſubjectum in hac propoſitione) hoc loco nihil aliud intelligit, quàm concionem Evangelij, quia in hoc ſe manifeſtè revelavit, cùm quoad eſſentiam, tùm quoad voluntatem, unde eum poſſimus agnoſcere, ut aliàs res omnes ex nomine ſuo. Aliàs verò in genere Nomen Dei dicitur vel Deus ipſe, vel quicquid de Deo, tàm ex libro naturæ ac operibus: quàm ſcripturæ, cùm legis, tum Evangelij cognoſcitur. Vide ſupra Pſal. 5, 12. & 7, 18. & 113, 2. 3. & 148, 13. Prædicatum verò explicat modum, quo revelatum eſt in N. T. Evangelium, videlicet valdè magnificè, puta per Filium Dei unigenitum plenum gratia & veritate Joh. 1, 14. & 16.*

Nomen Dei.

& 16. qui in temporis plenitudine naturam humanam ex Maria virgine aſſumpſit Matth. 1, 18. 21. Gal. 4, 4. & verbum Patris æternum factum eſt caro, Joh. 1. v. 14. ut ſit Emanuel noſter, una perſona θεάνθρωπος Matth. 1, 23. in quo inhabitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter Col. 2, 9 ſed tamen cum hoc modo eſſet in forma Dei, ſeipſum exinanivit, formam ſervi accipiens Phil. 2, 6. 7. factus nobis per omnia ſimilis, excepto peccato Ebr. 2, 17. & 4, 15. & cum Patri factus eſſet obediens usq; ad mortem crucis, Deus ipſum ſuperexaltavit, & largitus eſt ei nomen, quod ſuper omne nomen eſt Phil. 2, 8. 9. dans ei omnem poteſtatem, quæ eſt in cœlo & in terra Matth. 28, 18. ut ita ſit revera magnum pietatis myſterium, quod Deus manifeſtatus eſt in carne, prædicatus inter gentes, creditus in mundo, aſſumtus in gloria 1. Tim. 3, 16. Hæc de Chriſto concio, coram mundo ſtultitia, coram Deo ſumma ſapientia 1. Cor. 1. 21. magnificè ſparſa eſt per Chriſtum, ejusq; Apoſtolos, homines coram mundo abjectos, ibid. v. 27. 28 quæ admiranda Evangelij prædicatio eſt miraculorum omnium maximum miraculum, de quo vide Auguſt. lib. 22, de civit. Dei c. 5.

Loci Communes.

Præter doctrinam ex v. 1.] I. de muſices inſtrumentalis pio uſu, de quo ſuprà in titulo Pſal. 4.

II. De rebus, quæ ab impiis nobis obveniunt ad gloriam Dei referendis: quemadmodum hic ad ſacrum uſum inſtrumentum muſicum à Philiſtæis inventum adhibitum fuiſſe, & ad tabernaculi exſtructionem ſpolia Ægyptiaca Exod. 35, 21. ad Levitarum ſuſtentationem, & tabernaculi

Rebus ab impiis ſumptis rectè utamur.

culi exornationem ſpolia à Midianitis parta Num 31, 28. 30. 50. argentum, aurum, inſtrumentaq; ferrea & aurea, quæ fuerant Hierichuntis civium, in theſaurum domus Dei, Joſ. 6, 17. 18. 23. ab Iſraelitis collata, & à Davide prædam ab hoſtibus reportatam domui Dei conſecratam legimus 2. Sam. 8, 11. 1. Chron. 18, 11. & 26 ſic nos etiamnum piè iis, quæ à Philoſophis Ethnicis ex luce naturæ ſunt rectè inventa & tradita, ad ædificationem, & non ad conturbationem Eccleſiæ uti poſſumus: Vide Baſil. M. in oratione πρὸς τοὺς νέους. Auguſtin. lib. 2. de doctrina Chriſtiana. Sic Paulus citavit teſtimonia poetarum gentilium, Arati Actor. 17. 28. Menandri 1. Cor. 5, 6. Gal. 5, 9. 1. Cor. 15, 33. Epimenidis Tit. 1, 12. vel, ut alij volunt, Callimachi. & quemadmodum Paulus navi idolatrarum Act. 28, 11. Sic nos etiam bonâ conſcientiâ aris, quæ ſuperſtitioni Pontificiorum inſervierunt, uti poſſumus, cum omnia munda ſint mundis Tit. 1, 15. Roman. 14, 20. Chriſtus ipſe templum Jeroſolymitanum bis purgavit Joh. 2. 14. 15. Matth. 21, 12. non jubet dirui, ſed abuſus tolli. Paulus aram idololatricam non deſtruit, Actor. 17, 23. ſed inde homines inſtruit.

Affectus. *Ex v. 2.] I. Refutantur Stoici, qui omnibus affectibus hominem carere volunt, cum tamen admiretur hic pſalmiſta Dei magnificentiam, & nos opera Dei cum admiratione ſuſpicere ac admirari jubemur Eſ. 29, 9 Hab. 1, 5. exemplo piorum Chriſti parentum Luc. 2, 33. cognatorum Zachariæ Luc. 1, 63. Moſis Act. 7, 31. imò Chriſti ipſius,* Etiam in Chriſto. *Matth. 8, 10. Marc. 6, 6. qui etiam triſtis fuit Matth. 26, verſ. 38. Johan. 11, 33. timuit, Marc. 14, 33. iratus fuit Joh. 2, 17.*

III. De

III. De magnificentia Dei maxima Eſa. 28, v. 29. Jer. 32, 19. qui eſt magnificus in alto Jehova Pſal. 93, 4. Cùm enim magnificentia ſit virtus magnorum Regum ac Principum peculiaris, qui magnis ſumtibus ingentia ædificant palatia, maximum famulorum alunt numerum, ſuisq; dona conferunt ampliſsima: meritò hic titulus ſoli Deo competit verè, qui exſtruxit potenti ſuo verbo totum hunc mundum & quicquid eſt in eo Gen. 1, 1. Pſ. 148, v. 5. cui aſsiſtunt & miniſtrant millia millium ſanctorum angelorum Dan. 7, 10. eumq; laudant Eſa. 6, 3. Pſ. 103, 20. quiq; illis & nobis æternam confert beatitudinem, Matth. 18, 10. Ebr. 1, 6. Magnificentia Dei.

IV. Hinc oritur didaſcalia, quia ita magnificus eſt Deus, meritò ab omnibus celebratur 1. Chron. 16, 24. 25. Pſal. 86, 9. 10. ac invocatur Nehem. 1, 2. Pſal. 79, 11. celebranda,

V. Παράκλησις, *ne metuamus hoſtes noſtros Deut. 7, 21. Nehem. 4, 14. neq; ipſum diabolum 1. Joh. 4, 4. Joh. 10, v. 29. VI.* Επανόρθωσις, *ne quis homo videatur ſibi magnus, Eſa. 40, 15. 16. Dan. 4, 37. Luc. 16, 15.* hoſtibus opponenda. Simus humiles.

Diſcimus, quemadmodum in V. T. fuerat prædictum, fore ut Evangelium de Chriſto, in totum terrarũ orbem ſpargeretur Eſ. 54, 13. Jer. 31, 33. 34. ita etiam ſuo tempore hoc eſſe completum Rom. 10, 18. Ebr. 8, 9. ſeqq. 2. Cor. 3, 6. Joh. 6, 45. 1. Cor. 1, 7. cum Chriſtus ſuos diſcipulos in totum mundum emiſit, ut prædicarent Evangelium omni creaturæ Marc. 16, 15. voluitq; idipſum annunciari, ut omnes ubiq; pœnitentiam agerent Actor. 17, 30. adeò ut etiam Paulus ſcribat Col. 1, 6. 23. Evangelium eſſe in toto mundo, imò omni creaturæ rationali, quæ eſt ſub cœlo, prædicatum in N. T. quod in veteri præcipuè Iudæis pro- Evangelium in toto mundo prædicatum.

ponebatur Pſal. 148, 19. 20. Eſa. 49, 3. Matth. 10, 6. & 15, 24. Act. 13, 46.

Refutantur hinc Calviniani, qui docent, Deum nolle omnes homines vocari ad ſocietatem regni cœleſtis.

PARS POSTERIOR.

Verſ. 3.] Confirmatio, quæ eſt altera & potior hujus Pſalmi pars, argumenta enumerat, quibus probatur meritò Dei nomen magnificè prædicari, Evangeliiq́ propagationem cum admiratione eſſe ſuſpiciendam. Deſumuntur ea à perſona, I. Dei patris, qui non tantùm filium ſuum unigenitum dedit mundo Ioh 3, 16. ſed & illi omnia, quà homo Matth. 11, 27. ut ita ab hoc autore Evangelij prædicatio meritò dici poſſit magnifica, cum is ſe in eo revelet, non tantum quod ſit Jehova *omnium rerum Dominus ratione creationis, quibus, cum ipſe fuiſſet ab æterno, ſit & futurus in æternum Apoc. 1, 8. & 21, 6. & 22, 13. in tempore dedit ut exiſterent, vide Pſal. 3, 2. & 7, 1. ſed etiam* Dominus noſter *ratione redemptionis, quam præſtitit per filium Luc. 1, 68. & juſtificationis, quam per eundem efficit Rom. 8, 32. in Chriſto mundum reconcilians ſibiipſi, non imputans eis peccata, cum poſuit in Apoſtolis ſermonem reconciliationis, 2. Cor. 5, 18, 19.*

יְהוָֽה׃

II. A perſona eorum, quibus in N. T. prædicatur illa Dei εὐδοκία, qua jam homines in filio proſequitur Luc. 2, 4. Matth. 3, 17. Non enim amplius vera de Deo doctrina finibus Judeæ includitur Matth. 10, 5. 6. ſed in totum terrarum orbem diffuſa in tota hac terra, *quanta illa eſt, revelata eſt Rom. 10, 18. Col. 1, 23. Meritò igitur etiam hac ratione Dei nomen magnificum eſt, quod*

quod non exiguis includatur terminis, ſed in tota terra, ſub toto cœlo, ab omnibus gentibus audiatur Act.1,8.& 2, 5. Matth. 28, 19.

III. A perſona eorum, per quos in omnes terræ partes diſſeminata eſt hæc de Chriſto concio. Ex ore *& teſtimonio (ita enim hæc vox accipitur Num. 3, 16. Mat. 18, 16)* infantium *(hebraicè* עוללים *qui ſunt pueruli lactentibus majores, qui quidem jam incipiunt, ſed tamen nondum norunt rectè fari; unde Græcis* νήπιοι *appellantur; ſuntq; qui ab hac radice* λαλεῖν, *&* Germanicum Lallen *deducunt, quod in medio relinquo; quiq; nondum poſſunt firmiter incedere, ſed pedibus manibusq; nitentes aliquid puerorum more agunt: unde ab* עולל *id eſt, fecit, operatus eſt, nomen habent, quò facit, quod apud Chaldæos* עלל *ſignificat ingreſſus eſt, Dan. 2, 16. & 5, 10. & 4, 4. Non tamen cum Piſcatore eandem inflare velim tibiam, qui prolixè & operosè probat,* עוללים *ſemper eſſe puerulos grandiuſculos, qui ratione uti incipiunt; ut ſcilicet neget fidem infantum, qui vel ſola voce ſequenti poteſt refutari, & ipſe à particulari argumentatur; imò etiam ex dubiis locis certi quid cupit concludere. Unde enim probabit, Jer. 6, 11. Thren. 1, 5. Jer. 9, 21. tantùm intelligi grandiuſculos parvulos? cum poſſint infantes in tantis calamitatibus projici, in captivitatem deportari. Ex conjugatis & cognatis non poteſt id demonſtrari, ut patet inductione multarum aliarum Radicum)* & lactentium, *uberaq; matris adhuc ſugentium (ubi rectè Piſcator, laudes Dei prædicant non tantùm parvuli, verùm etiam, quod magis mirum eſt, ipſi lactentes, qui nec rationis nec ſermonis uſum habent)*

Os id eſt teſtimonium.
עוללים

fundaſti

fundaſti robur, *hoc eſt, interprete Evangeliſta, κατηρτισω αἶνον, quod quidem ab illis, quæ ſunt in textu hebræo* יִסַּדְתָּ עֹז *diſcrepare videtur: ſed ſi quis rectiùs inſpiciat, optimè convenit: in verbo enim hebræo* יָסַד*, quod propriè θεμέλιον καταβάλλειν ſignificat, & de creatione rerum firmiſſimarum uſurpatur Pſ. 24. 2. & 89, 12. & hoc loco in Pihel occurrit ſignificatione magis intenſa, eſt metalepſis, & notat rem firmiſſimam ac fundatiſſimam ſolidiſſimè ſtruere, ne collabatur, ut in fabris domum ædificaturis fundamenta magno ſtudio locantibus videre eſt. Cui ſignificationi optimè reſpondet verbum græcum καταρτίζειν, hoc eſt, perficere Ebr. 11, 3. & 13, 21. artificiosè primum coagmentando Ebr. 10, 5. vel inſtaurando, quod à ſua perfectione defecerat Gal. 6, 1. 1. Pet. 5, 10. Matth. 4, 21. ἄρτια ſiquidem Græcis ſunt, quæ perfectam ſuam habent conſtitutionem; & κατηρτισμένος perfectus Luc. 6, 40. 1. Cor. 1, 10.* עֹז *verò ſæpè etiam in ſcriptura laudem ſeu gloriam deſignat. Pſal. 118. 14. & 29, 1. & 96, 7. Exod. 15, 2. Unde etiam in hoc pſalmo, quo Dei gloria celebratur, in ea ſignificatione accipi poteſt inprimis cum de gloria illa loquatur, quæ Deo debetur ob revelatum Evangelium, quod eſt potentia Dei ad ſalutem omni credenti Roman. 1, 16. & licet videatur mundo infirmum, tamen hominibus longè fortius eſt 1. Cor. 1, 25. Senſus igitur eſt, quod Deus laudem nunquam interituram ſibi paraverit, cum Filium ſuum miſit in mundum, perque eum Apoſtolos & horum ſucceſſores homines illuminavit, & ſalvare credentes conſtituit. Per parvulos enim & lactentes non tantùm propriè intelligit eos, qui tales ſunt τὰ ἔτη, ſed etiam, qui ſunt τὰ ἤθη Matt.*

[Margin notes: יָסַד — Καταρτίζειν. — Ἄρτια — עֹז — Parvuli quinã h.l.]

Matth. 18, 3. Marc. 10, 15. ſimplicitate puerulis ſimiles, mentibus verò adulti & perfecti 1. Cor. 14, 20. quales revera fuerunt Apoſtoli, qui ſimplici fide dogmata à Chriſto propoſita ſuſceperunt. Matth. 11, 25. Vide D. Frantz. de Interpret. ſcript. pag. 188. &c. & D. Brentij Comm. in h. l. pag. 100. ac lacte verbi divini more puerulorum ſe potari & ali paſſi ſunt 1. Cor. 3, 1. 1. Pet. 2, 2. Atq; ita ſimul inſtrumentalem cauſam & principalem efficientem in Evangelij manifeſtatione diſtinguit Pſaltes: illa eſt Apoſtolorum miniſterium: hæc ipſe Deus, qui Evangelium ac præconium Jeſu Chriſti myſterium æternis temporibus tacitum, in Nov. Teſtament. præcipuè manifeſtavit, & per ſcripturas propheticas ad obedientiam fidei omnibus gentibus notificavit Rom. 16, 25. In quam ſententiam Ludovicus Vives lib. 2. de doct. Chriſt. Scientiſſimi eſt artificis malo & inepto inſtrumento idē efficere, quod alius aptiſſimo vix poſſit. Sic Deus cum inſtrumentis omninò nullis indigeat, pauciſſimos ad quamplurimos, rudes ad peritiſſimos, infantes ad diſertiſſimos, ſimplices ad aſtutos, inermes ad armatos, inopes ad imperium populi Romani miſit, ut ſibi penitus diffiſi ab ope Dei penderent.

IV. Argumentum deducitur à perſona eorum, ad quos compeſcendos hæc adhibetur concio: cum enim iſti Apoſtoli ac parvuli, ſapientes quidem in bono, ſimplices verò in malo, ſint ij, ſub quorum pedes Deus pacis conteret Satanam Roman. 16, 19. 20. hic etiam viciſſim ex odio, quo erga Chriſtum ejusq; membra flagrat Gen. 3, 15. omnibus modis illos & Eccleſiam, quam ipſi ædificant ſuper Chriſtum Matth. 16, 18. 1. Cor. 3, 10. oppugnabit Diabolus Eccleſiæ hoſtis.

Eph. 6, 12. Apoc. 12. 7, 17. tam ipſe 2. Cor. 4, 4. quàm ejus organa, quæ vel vi contra eam inſurgunt, ut tyranni, vel fraudibus & falſa doctrina, ut heretici Matth. 13, 28. 1. Reg. 22, 21. ſeqq. 2. Cor. 11, 13. 14. 1. Tim. 4. 1. quos Chriſtus ψευδοπροφήτας Matth. 7, 15. ψευδοχρίστους Mat. 24, 24. Paulus ψευδαδέλφους 2. Cor. 11, 26. Galat. 2, 4. ψευδαποστόλους 2. Cor. 11, 13. ψευδολόγους 1. Tim. 4, 2. Petrus 2. epiſt. 2, 1. ψευδοδιδασκάλους nominat. Hac de cauſa pſaltes ait; firmiter fundaſti, ô Deus, laudem ex Evangelij prædicatione orituram Pſ. 87, 1. 2. propter anguſtatores tuos, *qui ſunt gentes & nationes terræ ſeu populus Judaicus initio N. T. inprimis verò ſequentibus ſeculis tyranni, principes & Reges terræ Pſ. 2, 1. Act. 4, qui dum putant ſe tantùm miſeros iſtos parvulos prædicantes & recipientes Evangelij doctrinam affligere Johan. 16, 2. 3. Actor. 22, 9. 10. Jehovam ipſum & Chriſtum ejus perſequuntur Act. 9, 4. Pſal. 2, 2. ac quantum in ſe eſt, anguſtant Pſal. 3, 2. Joh. 16, 33. Surge igitur Jehova in ira tua & exalta te contra furores anguſtantium te Pſalm. 7, 7.* ad compeſcendum (*hebraicè* לְהַשְׁבִּית *ut ceſſare facias, & à cœpto volentes nolentes deſiſtere cogas, vel convertendo morigeros, vel perdendo obſtinatos 1. Cor. 1, 27. Eſa. 29, 14.)* inimicum & ultorem ſui.

שָׂטָן *Per inimicum κατ' ἐξοχὴν plerique interpretes notari volunt ipſum diabolum, generis humani hoſtem infenſiſſimum, qui propterea apud hebræos in V. T.* שָׂטָן*, apud Græcos in N. T. ὁ ἐχθρὸς per ἀντονομασίαν ſæpè dicitur: vel hebræa voce leviter inflexa ὁ σατανᾶς vocatur Job. 1, 7. 8. 9. 1. Chron. 21, 1. Zach. 3, 2. 3. Matth. 13, 39. Luc. 10, 19. Matth. 12, 25.*

Per

Per ultorem ſui ſignificari volunt hæreticum, qui ſe ipſum & alios, qui ipſum audiunt, in æternum præcipitat exitium, vindictamq́ Dei in ſe excitat, ut & Apoſtolus loquitur Tit. 3, 11. αὐτοκατάκριτος ὢν, & cujus finis erit ſecundum opera ipſius 2. Cor. 11, 15. 2. Timoth. 3, 6. ſeqq. Rom. 2, 5. Ultor ſui.

V. Argumentum, idq́ præcipuum & prolixius tractatum, deſumptum eſt à perſona ejus, cui collata eſt illa majeſtas & superceleſtis gloria in toto terrarum orbe ab Apoſtolis eorumq́ ſucceſſoribus deprædicanda. Continetur id proleptìcè, & breviter indicatur in fine v. 2. eò quod exponis ſupercœleſtem decorem tuum: *hebr.* אֲשֶׁר תְּנָה הוֹדְךָ עַל הַשָּׁמָיִם, *quæ verba propter enallagen modi, & modum loquendi peculiarem, obſcuriora videri poterant: ſed ſi quis pſalmiſtæ ſcopum, lucem in N. T. à Chriſto & Apoſtolis huic loco allatam, & deniq́ linguæ ſanctæ idiotiſmos conſideret accuratiùs, ſatis ſunt manifeſta. Vide & confer quæ allata in Exercitationibus Biblicis edit. 3. pag. 374. usq́ 378. Non autem quidam ita rectè vertunt hebræa,* & das laudem tuam uſq; ad cœlos. עַד *enim ita non uſurpatur, neq́ hîc tantùm dicitur, quod laus Dei pertingat usq́ ad cœlos, ut infrà probabitur. Nam quod vulgatus interpres ex LXX. vertit, quoniam elevata eſt magnificentia tua ſuper cœlos, & ex Bellarmini ſententia, rectè, non probamus, qui vim textui facit, dum & verbum activum paſſivè accipit, & magnificentiam Dei eſſentiale attributum ſimpliciter intelligit, contra ſcribentis intentionem. Non enim propoſitum fuit pſalti celebrare Deum à Magnificentia divina, quæ ipſi ex natura competit, ſed ab ea maje-* Propter dare decorem tuum ſuper cœlos.

majeſtate divina, quam Chriſto homini communicavit per unionis gratiam, quamq́; per Evangelium in totum mundum divulgandam curavit. Huc refero illa verba D. Brentij in hunc Pſalmum: *Extant in literis N. Teſtamenti haud obſcura teſtimonia, quod intelligendus ſit hic Pſalmus de regno Chriſti, & de gloria ac majeſtate, quâ Chriſtus à Deo patre ſuo ornatus eſt.* Et paulò poſt. *Ex his manifeſtum eſt, quod hic Pſalmus ſit commendatio non humanæ naturæ in genere, ſed potiùs Chriſti Domini noſtri, qui paſſione & morte ſua non ipſe tantùm pervenit in ſummam majeſtatem, ſed ſecum etiam in cœleſtem gloriam evexit omnes homines, qui fiduciam ſalutis ſuæ in ipſo collocant.*

Probatur. *Patet hoc I. ex eo, quod Chriſtus ſuo humili in urbem Hieroſolymam ingreſſui verſum hujus Pſalmi accommodat tertium Matth. 21, 9. 15. 16. II. Apoſtolus 1. Corinth. 15, 20. 21. 27. ex hoc Pſalmo probat Chriſto ſecundum eam naturam, qua pro nobis mortuus & reſuſcitatus eſt, omnia à patre eſſe ſubjecta: atq́; ita Chriſto homini communicatam eſſe majeſtatem divinam per unionis gratiam, quæ τῷ λόγῳ erat propria per eſſentiam. III. Epiſtola ad Hebr. c. 2. diſertè explicat, hanc eſſe illam gloriam, quæ Chriſto homini data eſt à Deo, cum paulò inferior factus eſſet angelis propter paſſionem mortis, poſtea verò gloria & honore coronaretur v. 6. 7. 8. 9. Porrò tantum abeſt, ut verba textus nobis reclament, ut potiùs noſtram ſententiam ſtabiliant quàm maximè. Notius enim eſt, quàm ut probari debeat, Relativum*

אֲשֶׁר *אֲשֶׁר ſæpè pro conjunctione cauſali per ἀντιμερείαν uſurpari Gen. 39, 9. 23. Buxtorff. theſ. 300. 541. 549.* תְּנָה

תְּנָה

eſt

eſt infinitivus Kal. cum ה paragogico à fine, à Rad. נָתַן, id eſt, dedit, hoc loco, per enallagen modorum hebræis frequentiſſimam, poſitus pro præterito Buxt. p. 95. & 465. Jun. l. 3. Gram. c. 7.

Deniq; הוֹדְךָ עַל־הַשָּׁמָיִם vel dicitur per ellipſin relativi frequentiſſimam, ut ſit ſenſus, gloriam tuam quæ eſt ſuper cœlos, hoc eſt ſuperior, melior & præſtantior ipſis cœlis, vel ſupercœleſtis (ἐπουράνιος) Buxt. pag. 374. & 334. vel ex elegantiis linguæ ſanctæ eſt, ut pro adjectivo periphraſticè uſurpetur ſubſtantivum præcedente præpoſitione; de quo genere elegantiarum vide Buxt. th. pag. 308. 309. 332. 333. Quid? quod nec in N. T. hoc loquendi genus hebræum ſit inuſitatum ἄρτον ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, id eſt panem cœleſtem vocat Johannes cap. 6, 31. & κύριον ἐξ οὐρανοῦ Dominum cœleſtem appellat Apoſtolus 1. Cor. 15, 47. Concludimus ergò, ſenſum horum verborum eſſe: eò quod dare, id eſt, tu Deus das decorem tuum ſuper cœlos, id eſt, decorem ſupercœleſtem & divinum homini iſti miſero, de quo paulò poſt in ἐξηγήσει. הוֹד עַל הַשָּׁמַיִם

Ex grammatica hac & nativa vocum ſignificatione magna huic loco lux affertur, in quo notanda ſunt tria, I. Quis det, quod ex præcedentibus liquet, videlicet Jehova Dominus Deus noſter, pater Domini noſtri Jeſu Chriſti, quæ tamen una perſona divinitatis nominata reliquas non excludit: Pater enim quia fons eſt Filij & Spiritus Sancti, ipſi peculiariter hoc tribuitur, quod eſt omnium trium perſonarum commune. II. Cui det, quod ex ſequentibus patet v. 5. 6. nempè Filio hominis, unde nata eſt illa veriſſima antiquitatis regula. Quicquid dicit ſcriptura datum eſſe Filio Dei, Chriſto

1. Quis det.

2. Cui det.

θεανθρώπῳ in tempore, ſecundum humanitatem dicit, non deitatem.

3. Quid det. *III. Quid det, nempè non dona aliqua creata & finita: ſed quæ ſint ipſius Dei, ac ipſum cœlum, opus Dei maximè ſtupendum & mirabile, ſuâ præſtantia longè, imò infinitis modis ſuperent, hoc eſt divina & increata. Quæ duo poſteriora hic contra Calvinianos breviter quidem declarata, ſed probè obſerva, & ride hanc Piſcatoris aliorumq; Rabinicam, & frigidam gloſſam: Jehova qui evehis majeſtatem tuam ſupra cœlum, id eſt, ſuperiorem cœlo facis, quia ab æterno talis illa eſt, quomodo igitur nunc demum Deus illam ſuperiorem cœlo faceret? Quidam aliquantò commodiùs cum patribus explicant de aſcenſione Chriſti in cœlos. Arnobius. Factum eſt nomen Domini mirabile, cùm elevaretur magnificentia ejus ſuper cœlos.* נָתַן *Deniq; cum verbum* נָתַן *non tantum dare, ſed etiam aliis exponere, quæ data ſunt ſignificat metalepticè, unum vocabulum utrumq; ſignificat, videlicet quod Chriſto homini divina illa propria ſint communicata Matt. 11, 26. & 28, 18. Luc. 1, 33. ac in Evangelio expoſita, quod inde dicitur* δωρεὰ ἐπουράνιος *Ebr. 6, 4.* Επουρά-νιος. κλῆσις ἐπουράνιος*, Ebr. 3, 1. dona verò cum & in eo nobis oblata* τὰ ἐπουράνια *Eph. 2, 6. & 1, 3. (quæ libenter nobis eripit Satan Eph. 6, 12. vide Luc. 8, 12. ut non ſit neceſſe cum quibusdam ſtatuere, hîc eſſe mendum, & legendum,* ἐν τοῖς ὑπουρανίοις*) ab ipſo Chriſto & Apoſtolis tum ad ſalutem noſtram Coloſ. 1, 19. ſeqq. & 2, 9. 10. Roman. 16, 25. Johan. 17, 4. 6. tùm ad Dei gloriam inde magnificè prædicandam præſtita Phil. 2, 9. ſeqq. Eph. 1, 3.*

Verſ. 4.] Atq; hactenus quidem proleptica quinti argu-

argumenti propoſitio: ſequitur uberior expoſitio, quæ duplex: primùm ſi ſenſum literalem hic ſequimur proprium I. per comparationem corporum cœleſtium quorum decore decorem Chriſto homini donatum longè præſtantiorem dixerat v. 2. Quando reſpiciam, *hoc eſt, reſpicere ſoleo, ex idiotiſmo linguæ ſanctæ, in quâ futurum in generalibus ſententiis pro tempore præſenti accipitur Buxtorf. Theſ. p. 91. hebraicè* אֶרְאֶה *à Radicè* רָאָה *id eſt vidit, tàm oculis, quàm animo. Unde intelligimus indicari hoc loco eum adſpectum cœli, qui animo præſente fit & attento, ac ab his inferioribus terreniſq́; ad res ſuperiores vel cœleſtes conſiderandas hominem abducit. Quando igitur attentè intueor, & conſidero* cœlos tuos, *tum quia ſunt ſedes tua Eſa. 66, 1. Pſal. 115, 3. 16. tum quia ſunt maximè mirandum opus manuum tuarum Pſal. 102, 26. imò* digitorum tuorum, *quoniam & ſumma facilitate abs te ſunt creati, & valdè artificiosè conditi, ut ſubtilia ac pretioſa opera, quæ ſummi artifices non corporis robore, non manibus ſed ſummis digitis conficiunt, ut vel maximè pictores, phrygiones: unde digiti apud hebræos* אֶצְבָּעוֹת *à Rad.* צָבַע *id eſt pinxit, nomen habent, quod ſint potiſſimum pingendi inſtrumentum. Rabbini autem nugantur, propterea cœlos dici opus digitorum Dei, quia ſint 10. orbes, ut 10. digiti. Præſertim verò cum tempore nocturno, quod meditationi eſt aptiſſimum ſupra Pſ 1, 2. ſole ſub noſtrum hemiſphærium digreſſo* lunam & ſtellas *adſpicio, earumq́; varias, ſed tamen certiſſimas motuum vices atq́; ſpecies perpendo, & in memoriam inde regredior, quod tu eas ita creâris,* quas tu paraviſti *cum cœlum, quarto creationis mun-*

רָאָה

Cœli.

opus digitorum Dei.

mundi die luminaribus ornares ſplendidiſſimis (*ſiquidem verbum* כּוּן, *quod hic in Pibel extat, cum de Deo dicitur, creare ſæpius ſignificat Prov. 8, 27. Sic inter alios etiam D. Brentius. Eſt collatio, quâ opus redemptionis antefertur operi creationis, q. d. cum aſpicio cœlos tuos, agnoſco ſummam tuam potentiam & majeſtatem, ſed cum intueor filium tuum, magnitudo tuæ clementiæ & miſericordiæ excedit omnem humanum captum.* Quid eſt (*autem*) *homo ille? &c.*

כּוֹנַן

Verſ. 5.] *Cum hæc corpora cœleſtia tanta luce, tanta virtute prædita, ita conſidero, & cum iis confero hominem multis calamitatibus & infirmitatibus obnoxium, inprimis verò eum, qui morbos noſtros pertulit, & dolores noſtros bajulavit, Chriſtum videlicet Eſ. 53, 4. tentatum in omnibus & circumdatum infirmitate Ebr. 4, 15. & 5, 2. ſtatim animum tacita ſubit hæc cogitatio: Deus bone*, quid eſt miſer hic homo, ut ſis memor ejus. *Vide, ſed etiam expende, quia ex parte tantùm bona ſunt, quæ habet Druſ. in Q. & R. l. 3. q. 77. & 78. Atque hæc quidem hactenus ſimpliciter interpretamur ſenſu literali proprio, fidei analogiæ non contrario. Verum ſi ſcopum pſalmiſtæ conſideramus accuratiùs, nullum eſt dubium, quin adhuc majus ſub his verbis lateat myſterium, id autem eſt tale: Cùm dixerat verſu præcedente, Deum ex ore infantium & lactentium ſibi paraviſſe laudem, perque Evangelij prædicationem, quæ eſt coram mundo ſtultitia, perdere ac fatuam reddere mundi ſapientiam, perque ſuorum Apoſtolorum infirmitatem mundi pudefacere potentiam 1. Cor. 1, 18. ſeqq. Objicere poterant mundani, hæc eſſe vilia magnificentiæ Dei argumen-*

Objectio.

ta,

ta, cum plerumq; miſerrima Eccleſiæ ſit facies, præoccupat hanc objectionem vates regius, & regnum Chriſti non tam in hac terra incboatum, quàm olim in cœlo conſummandum vult conſiderari. Quando enim, ô Deus, reſpiciam tuos cœlos, opus digitorum tuorum, lunam & ſtellas, quas tu paraviſti. Quando videbo Eccleſiam vel olim in cœlis triumphaturam, quæ jam in terris militans contra inimicum & ultorem, eſt regnum Dei inter homines Luc. 17, 21. Vel eam, quæ in N. T. ex omnibus gentibus eſt colligenda, in qua omnia, quæ ad Evangelium de Chriſto ſpectant, longè dilucidius proponentur, quàm in V. T. Ebr. 10, 1. Rom. 13, 11. 12. 1. Johan. 2, 8. atq; in ea completa cernam digiti tui, hoc eſt, Spiritus Sancti dona tàm in diſcentibus ejus membris, quæ lunæ referunt imaginem, quàm docentibus, quæ ſtellarum inſtar lucent, & illa illuminant, tum apparebit, me verè eſſe locutum, & minus dixiſſe, quàm rei tantæ requirebat amplitudo. Reſp.

Ac ne quis longiùs petitam vel ab analogia fidei diſcrepantem hanc exiſtimet expoſitionem: videndum nunc porrò eſt, quomodo hæc omnia in aliis ſcripturæ locis declarentur.

I. Enim Eccleſia lunæ comparatur Cant. 6, 9. Apoc. 12, 1. tum quod, ut hæc ſolis, ſic illa ſolis juſtitiæ Mal. 4, 2. radiis luceat Gal. 2, 20. tum quod, ut hæc modo nova, modò corniculata, modò dividua, modò plena apparet, variasq; ſuas, prout ad ſolem vel accedit, vel ab eodem recedit, oſtendit facies: ſic hæc modò floret, & plenâ luce refulget, modò oppreſſa perſecutionum caligine obſcurior viſitur: ſed ut Luna nunquam ſoli eſt propior, Eccleſia confertur Lunæ,

E quàm

quàm cum minimè lucet: ita etiam Eccleſia nunquam magis eſt glorioſa, vel magis ſentit divinum auxilium, quàm cum videtur abjectiſſima Pſal. 91, 15. Mich. 7, 7. Eſa. 57, 15.

Doctores ſtellis.

II. Cum omnes pÿ viva Eccleſiæ membra lucent, ut ſtellæ in natione prava Phil. 2, 15. tum inprimis Doctores fulgent aſtrorum inſtar Apoc. 1, 16. 20. & 2, 1. & 12, 1. 4. Et certè olim in reſurrectione mortuorum fulgebunt ut ſtellæ Dan. 12, 2. 3. 1. Cor. 15, 40. ſeqq.

Sp. S. Dei digitus.

III. Sunt hæc Luna & ſtellæ opera digiti Dei; id eſt, Spiritus Sancti, qui digitus Dei dicitur Exod. 8, 19. interprete Matthæo c. 12, 28. eò quod ipſi opus ſanctificationis & regenerationis, quo formamur, & ex regno Satanæ in regnum filiorum Dei transferimur, attribuitur, Rom. 1, 4. & 8, 15. Tit. 3, 5. 6. 2. Cor. 3, 6. Epheſ. 3. v. 16. impropriè verò in plurali numero deſignatur digitorum nomine propter varia dona, quæ in Eccleſia, in regni cælorum Luna & ſtellis ſuis operatur 1. Cor. 12, 1. ſeqq. licet ipſe ſit unus ſpiritus Eph. 4, 4. 1. Cor. 12, 12. quemadmodum eadem de cauſa ſeptem ſpirituum ſit mentio Apoc. 1, 4. quid? ſi numero plurali divinam excellentiam pro ratione ſubjectæ materiæ deſignari quoq; dicamus? confer quæ in hanc ſententiam dicta in Exerc. bibl. edit. 3. pag. 99. &c.

IV. Eccleſia militans, quando æſtimatur ex futura gloria, regnum cælorum ſæpiſſimè vocatur in N. T. & ab Eſaia c. 65, 17. cæli novi, 2. Pet. 3, 13. Eſa. 66, 22. Apoc. 21, 1.

His ita annotatis facilè probari poteſt illa, quam attulimus, explicatio, quam tantò retinemus libentius,

quod antecedentibus & conſequentibus optimè congruit, & bis quidem, quia nunc porrò à Propheta regio per ſe declaratur decor ille ſupercœleſtis, Chriſto homini à Patre collatus, qui cœleſtem decorem & dona credentibus in N. T. collata multis ſuperat paraſangis. Declaratur verò I. ex aſſumtione in unitatem perſonæ τȣ͂ λόγȣ, & amplificatur ex miſerâ conditione, in quam ſe noſtra cauſa demiſit: reliqua enim corporis Chriſti myſtici membra, licet etiam coram mundo ſint contempta, 1. Corinth. 1, 26. 27. 28. tamen ipſe Chriſtus adeò humilem & abjectam in ſtatu exinanitionis aſſumpſit ſervi formam Phil. 2, 7. ut fuerit contemptus & abjectiſſimus virorum, doloribus affectus & familiaris morbo, contemptus ita ut non æſtimemus illum, Eſa. 53, 3. Hinc meritò David in admirationem abreptus exclamat: Jehova Domine noſter, quid eſt miſer iſte mortalis *Hebr.* אֱנוֹשׁ, *Chaldaicè* בַּר־אֱנָשׁ *Dan.* 7, 13. *id eſt, homo miſeriis & calamitatibus obnoxius Pſal.* 9, 21. & *Job.* 7, 1. *ſeqq quaſi dicas morbidum vel ægrotabilem, à rad.* אָנַשׁ, *id eſt, ægritudine affectus fuit* 2. *Sam.* 12, 15. *quem Chriſtus ex Maria virgine aſſumturus, & qui tot ac tantis calamitatibus erit ſubjectus in tota vita, paſſione ac morte: non quidem per ſe, ſed propter noſtram ſalutem. Quid eſt iſte mortalis (ex hominum judicio ſi eum æſtimare velimus) ad te Deum collatus,* ut ejus ſis memor, *eumq; in unitatem perſonæ Filii tui unigeniti aſſumi velis.* אֱנוֹשׁ

Atq; ita prima differentia decoris Chriſto & reliquis ſanctis hominibus collati deſumitur à modo unionis, quia in Chriſto homine tota plenitudo Deitatis habitat σωματικῶς *Coloſ.* 2, 9. *in reliquis tantum effectivè* κατ' ἐνέρ- Differentia decoris Chriſti & ſanctorum.

ἐνέργειαν τῆς χάριτος, πνευματικῶς 1. Cor. 12, 11. Chriſto homini unita eſt divina τοῦ λόγου natura κατ' ὑπόστασιν ἀδιαιρέτως, ἀχωρίστως καὶ ἀδιαστάτως, λόγος aſſumſit eum in unitatem perſonæ ſuæ indiviſè inſeparabiliter & indiſtanter: in reliquis ſanctis habitat Deus ſeparabiliter 2. Cor. 6, 16. Jud. 16, 20.

Secundò, idem probatur ex peculiari Dei patris ergà hunc aſſumptum in unitatem perſonæ τοῦ λόγου hominem cura, aut quid, *inquit*, eſt filius hominis. (*Heb.* אָדָם *qui eſt homo vilis & abjectus, Pſ. 49, 3. & 62, 10. Eſa. 2, 6.) ſemen illud benedictum mulieris Gen. 3, 15. & filius ejus Gen. 49, 10. puta virginis Eſa. 7, 34.* ut viſites eum, *& amoris ſummo gradu proſequaris. Non verò intelligit pſaltes quemlibet hominem ſeu ſpeciem humanam, ſed tantum unum ſingularem, videlicet Chriſtum, qui poſt incarnationem vel ſexcenties in N. T. dicitur filius hominis: tum ut oſtendatur, ipſum eſſe ſemen illud promiſſum patribus, quod ex eorum lumbis eſſet oriturum Pſal. 132, 11. Rom. 9, 5. ut in catalogo majorum & Genealogia ejus inſtituta cum à Matthæo c. 1. tum à Luca c. 3. manifeſtò demonſtratur, tum ut indicetur ipſum eſſe hominis, mulieris ſcil. tantum Gen 3, 15. Gal. 4, 4. non hominum duorum filium. Hic verò, ut etiam Dan. 7, 13. & Pſal. 80, 18. Filius hominis per περίληψιν vocatur, quia Chriſtus neq; corpus phantaſticum habuit, ut erravit Marcion, ſed verum, neq; id ex cœlo delatum, aut aſſumptum, vel ex natura cœleſti, vel ſyderea vel elementari, ut ſomniarunt Valentiniani & Anabaptiſtæ, ſed corpus humanum, idq; non ſolum ſeu exanime, ut docuit Apollinaris, ſed corpus & animam, partes hominis eſſen-*

Chriſtus filius hominis.

Περίληψις

eſſentiales ex Maria virgine in ipſius utero, atq; adeò totum hominem aſſumpſit Luc. 1, 31. & 42. Roman. 1, 3. & 9, 5. Galat. 4, 4. ut meritò filius hominis Matth. 9, 6. vir Actor. 2, 22. & homo verus dici poſſit 1. Tim. 2, 5. D. Hesbuſius exiſtimat, deſcribi hoc verſu cauſam redemptionis impulſivam, videlicet generis humani miſeriam, ex qua per Chriſtum ad tempus à patre deſertum v. 6. ſit liberatum.

Verſ. 6.] Hanc curam Dei probat cum in ſtatu exinanitionis, in quo quidem majeſtatem divinam habuit Chriſtus homo, ſed propter redemptionis myſterium plenariè non exſeruit; libereq; ac voluntariè majeſtatis ſuæ uſu ad tempus ſe abdicavit. Ita loquitur: Deficere eum fecisti parum à Diis (hebraicè מֵאֱלֹהִים) quod vel de Deo ipſo poteſt accipi, quando in cruce clamabat Chriſtus: Deus mi, Deus mi, quare me dereliquiſti Pſal. 22. 2. vel de angelis, hoc nomine ſæpè appellatis, qui etiam Chriſtum parumper in paſſione dereliquerunt Matt. 26, 53. & infra quos ipſe Chriſtus ſe humiliavit, βραχύ τι παρ᾽ ἀγγέλους ἠλαττωμένος Ebr. 2, 9. Perpende quæ habet Druſius in Q. & R. l. 2. q. 22. inprimis num rectè dicatur, feciſti eum propemodum Deum, ſiquidem Chriſtus homo eſt Deus. Hæc autem κένωσις Phil. 2, 7. eſt διὰ πάθημα θανάτου Ebr. 2, 10. & ad totam quidem perſonam θεάνθρωπον refertur, verum ſecundum humanam naturam, qua paſſus & mortuus eſt 1. Pet. 3, 18. Atq; ita hinc patet, cum Chriſtus fuerit homo miſer & mortalis à Deo parumper derelictus ac inferior angelis factus I. quod tempore exinanitionis ferè infirmitatibus iis, quæ conſequuntur totam ſpeciem humanam peccatricem, fuerit

Status exinanitionis.

E 3 ſub-

ſubjectus licet peccatum proprium non haberet, id quod negavit olim Hilarius. II. quod verè fuerit paſſus, quod negarunt ἀφθαρτοδοκῆται. III. quod fuerit verè mortuus, quod negarunt Manichæi. Chem. de duab. natur. in Chriſto c. 3.

Status Exaltationis.

De ſtatu exaltationis hæc ſonant verba: ſed gloria & majeſtate coronaſti eum: *Et conjunctio quidẽ (aliàs copulativa, ſed hoc loco adverſativa, ut Pſ. 2, 6, 10. & 3, 4.) manifeſtam inter humiliationem & exaltationẽ facit antitheſin: in reliquis verò verbis primùm tria illa notanda ſunt, de quibus ſupra in propoſitione proleptica v. 2.*

Pater dedit Chriſto,

I. Quis dederit? videlicet Pater, qui cum verbum caro fieret, plenum gratiâ ac veritate id eſſe voluit Joh. 1, 14. & cum tempore paſſionis hunc filium pauliſper reliquerat, poſtea glorioſè ex mortuis reſuſcitavit Rom. 1, 4. c. 6, 4. & collocavit ad dextram majeſtatis Eph. 1, 20. Non enim Chriſtus ſibi rapuit Phil. 2, 6. Ebr. 5, 4. 5. ſed à patre ſuo petiit & accepit Joh. 17, 1. 5. Hoc indicatur verbo coronaſti. Ut enim, ſi cui corona regia legitimè imponitur, eo ipſo rex demonſtratur: ita etiam Chriſtus, quando à patre majeſtate hac glorioſè coronabatur & ſuperexaltabatur, ut, quam habebat per unionis gratiam, per ſeßionem ad dextram Dei, omnibus appareret majeſtas divina, Rex Eccleſiæ ſuæ, atq; adeò Dominus omnium declaratus eſt.

eumque coronavit.

II. Cui dederit? ſignificatur pronomine demonſtrativo, quod tamen hoc loco relativum eſt, videlicet, coronaſti eum, *miſerum iſtum hominem abs te pauliſper abiectum, paßum & mortuum, quo pertinent duo verba ſequentia, de quibus in membro quarto.*

Verſ.

Verſ. 7.] *III. Quid dederit? nempè gloriam & majeſtatem. Ne quis verò hanc explicaret de donis finitis & creatis, porrò (præterquam quod v. 2. ſupercœleſtem vocavit) pluribus explicat, quæ & quanta ea ſit, ut inde facilè cuivis pateat, infinitam & divinam majeſtatem ei eſſe communicatam, cum ei data ſit divina omnipotentia, ſeu ut Chriſtus explicat, Matth. 28, 19 omnis poteſtas in cœlo, quâ ſupra omnes res cœleſtes, terreſtres & infernales regnat, ſedens ad dextram Dei patris* ἐν τοῖς ἐπουρανίοις *Phil. 2, 10. Eph. 1, 20. 21. & v. 7, hujus pſalmi, & in terra, quâ dominium in omnia animantia, tum terreſtria, tum domeſtica & cicura, quibus utimur vel in cibo tantum, vel etiam in labore, unde à juvando dicuntur jumenta, tum ſylveſtria & fera, v. 8. quàm volucria & natantia v. 9: quod in primo Adamo amiſimus, accepit, & nobis ipſius membris reſtituit.*

Deinde IV. adjicitur, videlicet modus, quo hæc Chriſto homini data ſunt. Nam quod naturam divinam attinet; Chriſtus eſt Dominus rerum omnium φύσει *à patre ab æterno genitus Pſal. 2, 7. quod verò ad humanam naturam, eſt etiam Dominus rerum omnium* θέσει *& à patre in tempore Dominus factus Act. 2, 36. Unde pſaltes ait (ſi vim verbi hebræi notemus)* תַּמְשִׁילֵהוּ feciſti eum dominari operibus manuum tuarum. *Atq; ut intelligeremus, omnia ei ſubjecta eſſe, præter eum, qui ſubjecit ei omnia, interprete Apoſtolo* 1. *Corinth. 15, 27. addit pſaltes,* Omnia poſuiſti ſub pedibus ejus, *ut eum ſuperiorem agnoſcant, ejusq; imperio obediant, quod adeò verum eſt, ut ſummus & ultimus hoſtis mors ipſa quoq; ejus dominium agnoſcat, morte Chriſti victa.*

Chriſtus eſt Dominus.

Verſ.

Verſ. 8.] *Atq; hactenus declarata eſt poteſtas, quam Chriſtus à patre acceptam ſibi ſoli ſervat, tanquam Eccleſiæ capiti & Regi, qua ubiq; in medio inimicorum potenter dominatur & ſuos defendit Pſal. 110, 2. ſequitur illa, quâ regnat in hac terra, præſertim in animantia, cujus nos ſua membra reddit participes. Quod enim olim Adamo & nobis in ipſo, tanquam humani generis ſtirpe, à Deo in hæc omnia conceſſum eſt dominium, in ipſo lapſu perdidimus: in Chriſto verò, altero Adamo, recipimus.*

Declaratur hoc κτ̃ μερισμὸν *paulò antè indicatum, & dilucidè in textu expoſitum, ut non immeritò miremur, quo vertiginis ſpiritu abrepti quidam Pontificij textum adeò perſpicuum ſuis commentis obſcurare voluerint. Sunt enim qui ita exponunt: indicatur his verbis poteſtas Chriſti, ejusq; in terris Vicarij Pontificis Romani, & ea, quæ ſe extendit ad terreſtria per oves, boves & pecora campi: quæ ad cœleſtia, per volucres cœli; quæ ad infernalia, per piſces maris.*

Pontificiorum gloſſa.

Sunt qui hoc modo interpretantur, indicari hic per oves, fideles ſubditos: per boves, prælatos: per beſtias agri, infideles: per aves, angelos, qui in ſublime feruntur & canunt Dei laudes. Per piſces maris, dæmones, qui habitant in profundiſſimis locis, & ad laudes Dei ſunt magis muti quàm piſces. Quidam per piſces eos qui ſunt in purgatorio intelligunt. Ineptè ſanè utriq; & præter ſcopum Pſalmiſtæ, qui tantùm hic de dominio Chriſti hominis agit, quod ſuis membris in animantia conceſſit, ut jam purificatis fide & mundis omnia ſint munda Actor. 15, 9. Tit. 1, 15. Qua de re vide

Act. 15, 9. Tit. 1. 15. Quá de re vide Act. 10, 11. ſeqq. Rom. 14, 7. 8. Non igitur etiam Arnobij illa explicatio literalis eſt, dum oves, ſimplices nominat, boves, qui laborant ſub jugo domini; pecora campi, plebs laicorum eſt; volucres cœli, alta cogitantes; piſces maris, profunda rimantes, &c. ſiquidem his non modò, ſed omninò omnibus creaturis imperat Chriſtus. Exemplum verò, quomodo ipſe Chriſtus, etiam in ſtatu exinanitionis, dominatus ſit piſcibus maris, ſuppeditat hiſtoria Luc. 5, 4. & poſt reſurrectionem Joh. 21, 6. deſcripta.

In verſu 9. per vocem hebræam ים *propriè dictum mare ſeu oceanum. per* ימים *verò ex uſu ſacræ linguæ omnia flumina, ſtagna, rivos, lacus Gen. 1, 10. intelligimus. Unde in N. T. ſtagnum Geneſareth Luc. 5, 1. ſæpius mare vocatur Marc. 5, 13. Matth. 4, 18.*

Verſ. 10.] His ita expoſitis David propoſitionem repetit: Jehova, Domine noſter, quàm magnificum eſt nomen tuum in univerſa terra. *q. d. Quæ omnia cum ita ſint, videlicet Evangelium de Chriſto in totum terrarum orbem mirabiliter ſparſum, Chriſtus ipſe ut homo miſer pauliſper abs te derelictus, ſed gloria ſupercœleſti, imò omnipotentiâ divinâ donatus, & ab hoc viciſſim pij, cum alia dona ſpiritualia, tùm dominium in animantia acceperint, meritò in principio hujus Pſalmi exclamavi: Jehova Domine noſter, &c.*

Loci Communes.

Præter doctrinam ex v. 2.] I. Quod Jehova ſit ex & per ſe ὁ ὢν, καὶ ὁ ἦν, καὶ ὁ ἐσόμενος Apoc. 16, 5. & 1, 4. ex quo, per quem & in quem ſunt reliqua omnia Jehovæ nomen.

Rom. 11, 36. quiq; in ſuis promiſſis ſe eſſe Jehovam declarat, facitq; ut exiſtant realiter, quæ dixit veraciter, Exod. 6, 11. ſeqq. & 17, 27. & 11, 10. Eſa. 42, 35. ſeq.

eſt Dominus Zebaoth.

II. Quod ſit idem non tantum Dominus Zebaoth exercituum, omnium videlicet rerum, quæ ipſi ad nutum obedire, ejusq; juſſa exequi coguntur, quales inprimis ſunt angeli Gen. 32, 1. ſeqq. ſed etiam Dominus ratione creationis Pſal. 95, 5. 7. redemptionis Eph. 1, 14. Quia verò eſt Dominus noſter, revereamur eum Malach. 1, 6.

Verbi miniſterium.

III. Quod ſit univerſale verbi miniſterium, quo Spiritus Sanctus toti mundo Chriſti juſtitiam offert Matt. 28, 19. Actor. 1, 8. ſeqq. & 17, 30. Luc. 24, 46. 47.

Chriſto homini data majeſtas divina.

IV. Chriſto homini majeſtatem divinam eſſe datam, id quod generaliter probatur ſcripturæ teſtimoniis, quæ non tantùm gloriam ejus explicant ſummam per περίληψιν Pſal. 45, 4. 5. Dan. 7, 13. Eſa. 11, 1. & 61, 1. ac factam realem μετάδοσιν Matth. 11, 27. Joh. 6, 62. ſed etiam ſeſſionem ejus ad dextram Patris exponunt Pſ. 110, 1. Luc. 22. 69. Eph. 1, 1. 20. Ebr. 8, 1.

Infantiū gemitus.

Ex verſ. 3.] I. Quod gemitus & ploratus infantium ſint Deo grati, & ab eo exaudiantur Gen. 21. 17. Jon. 4, 11. Joel. 2. 16.

Miniſtri verbi.

II. De officio, conditione & qualitate miniſtrorum verbi, nempè ut ſint (1.) vocati à Deo, cum dicitur, Tu perfeciſti. Jer. 23, 21. Rom. 10, 15. Jer. 3, 10. Matth. 9, 38. Act. 20, 28. (2.) ſint ſimplices ut pueri Matth. 10, 16. & 18, 3. ne veniant in perſuaſoriis verbis humanæ ſapientiæ 1. Cor. 2, 3. 2. Cor 11, 6. (3.) Dei laudem unicè quærant, non ſuam Pſal. 115, 1. 2. Cor. 2, 17. & 4, 2. 1. Cor. 3, 7. (4.)

7. (4.) *Deſtruant regnum Diaboli, Luc. 10, 18. Jer. 1, 10. & 15, 19. Tit. 1, 9. 10.* III. *D. Brentius hæc habet. Ex hoc loco petenda eſt conſolatio iis, qui legitimè vocantur ad officia, quæ præ tenuitate & imbecillitate ingeniÿ ſui non poſſe præſtare videntur.*

Refutantur hinc I. Schvvenckfeldiani, Libertini, Enthuſiaſtæ & ſimiles, qui ſcripturam ſacram & verbi prædicationem contemnunt, cum tamen ſit vox Dei, qua per miniſtros ſuos loquitur Matth. 10. 20. 2. Pet. 1. 21. 2. Tim. 3, 16. 2. Cor. 5, 20. Loquuntur autem hi verba per quæ ſalvantur homines Actor. 11, 14. *Unde ipſi Dei cooperariÿ 1. Cor. 3, 9. imò ſuo modo ſalvatores & ſalvare dicuntur, Obad. v.* 21. *1. Tim. 4, 16. Jacob. 5, 20.* Scriptura ſacra eſt Dei vox.

II. Calviniani & Pontificiÿ, qui infantibus baptizatis omnem fidem derogant, Beza in Coll. Mompelg. Bellarminus lib. 1. de Sacr. Baptiſm. c. 10. cum tamen hic dicatur Deo placere laus ab iſtis profecta: Nihil autem Deo placet abſque fide Ebr. 11, *6. Roman.* 14, 23. 1 *Corinth. 12, 3.* Infantes baptizati credunt.

Ex verſ. 4.) I. Senſu literali proprio: cœlum enarrare gloriam Dei, & opus tam inſigne commendare ſuum artificem Pſal. 19, 1. *Eſa. 44, 19. & 45,* 12. 18. *Pſal.* 104, 3. *Ejus namq; altitudo de magna Dei miſericordia nos admonet Pſal.* 103. 11. *Eſa. 55. 9. Ejus converſio regularis, noſtri officiÿ nos commonefacit Pſ. 103. v 22 Jer. 2, 12. Luna & reliquæ ſtellæ probant Dei potentiam Job. 9, 4. 7. 9. & 38, 21. ſeqq. Amos 5, 8. & argumentum Deum laudandi nobis ſuppeditant Pſ. 138, 7. ſeqq. & 147, 4. Jer. 31, 35.* Cœlum enarrat gloriam Dei.

II. Refutantur hinc, cum dicuntur cœli opera non eſt æternum

digitorum Dei, qui vel ex ἀτόμοις mundum coaluiſſe, vel ab æterno fuiſſe putaverunt.

Dei dona in Eccleſiam.

III. Ex ſenſu verò literali figurato: cum admiratione eſſe à nobis ſuſpicienda varia Dei in Eccleſiam collata dona 1. Cor. 12, 1. Actor. 2, 7. & 10, 45. quod facit ad humilitatem Rom. 12, 3.

quæ coram Deo regnum.

IV. Eccleſiam coram mundo abjectam eſſe coram Deo & piis regnum cœlorum Soph. 3, 11. 12. 19. Luc. 12, 32. Matth. 20, 2. Luc. 17, 20.

Converſio opus Dei.

V. Omnia pios habere à Deo nihil à ſeipſis, & opus converſionis totum eſſe opus manuum Dei Pſal. 100, 3. Job. 15, 5. 1. Cor. 4, 7. 2. Cor. 3, 5. Phil. 2, 13. imò digiti Dei, qui eſt Spiritus Sanctus Luc. 11, 19. Matth. 12, 28. dans incrementum, cùm plantat Paulus, & rigat Apollo 1. Cor. 3, 6. Thren. 4, 22. Zach. 12, 10. Joh. 16, 8. Hoc indicatur porrò imagine Lunæ, quæ ut non propriâ luce, ſed ſolis radiis illuſtrata lucet: ita Eccleſia non ſuo, ſed Chriſti, ſolis juſtitiæ, fulgore coruſcat.

Luna ſpiritualis.

illuſtratur à ſole juſtitiæ.

VI. Refutantur hinc Pelagiani, qui docuerunt, hominem ſe propriis viribus poſſe ad Deum convertere: à quibus non multum abeunt Pontificii & Synergiſtæ, qui opus converſionis partim Deo, partim ipſi homini attribuunt: contra quos facit, quod textus vocat cœlos tuos, opera digitorum tuorum.

Chriſtus verus homo.

Ex v. 5.] I. Chriſtum eſſe verum hominem, vero corpore & anima humana conſtantem Luc. 24, 39. Ebr. 2, 14. 16. Joh. 10, 15. Matth. 26, 38. cujus (animæ) facultas altera, videlicet voluntas humana, etiam non defuit Joh. 5, 30. & 6, 38. conſtat ergo, Chriſtum eſſe hominem per omnia nobis ſimilem, excepto peccato Ebr. 2, 14. 17. 18. & 4, 15.

II. Bun-

II. Eundem ob noſtra peccata non tantum fuiſſe omnis generis miſeriis obnoxium Eſa, 53, 3. 1. Pet. 2, 21. 24. ſed etiam ſe humiliaſſe ut ſervum Eſa. 42, 1. Phil. 2, 6. atque adeò, ut ferè vermis videretur, non homo Pſal. 22, 7. — propter nos ſe humiliavit.

III. Refutatur hinc Marcion, & ſimiles, qui verum corpus; & Apollinaris, qui animam rationalem; & Monethelitæ, qui voluntatem humanam Chriſtum habuiſſe negarunt.

IV. Chriſtum eſſe revera filium hominis, eiusq; vilis & abjecti Luc. 1, 48. ita tamen, ut ſit in terris ἀπάτωρ Luc. 1, 35. Hebr. 7, 3. — Filius hominis.

V. Refutatur hinc Ebion, Samoſatenus & alii, qui Chriſtum ex viri & Mariæ conſuetudine, more communi & ſecundum naturæ curſum, natum eſſe dixerunt. — præter rerum ſeriem.

VI. Chriſtum eſſe à Patre ſuo cœleſti immenſo amore dilectum, cum ipſe ſit ſolus verè ὁ ὑιὸς ὁ ἀγαπητὸς Matth. 3, 17. Johan. 5, 20. Matth. 12, 18. & 17, 5. 2. Pet. 1, 17.

VII. De viſitatione Dei duplici, gratiæ Gen. 21, 1. Exod. 4, 31. Luc. 1, 68. 78. & 19, 44. & iræ Exod. 20, 5. Deut. 5, 9. Oſe. 2, 13. & 4, 9. 14. Eſt enim viſitare, ſcripturæ ſtylo, præſtare vel promiſſa bona vel denunciata mala. — Viſitatio Dei duplex.

VIII. De noſtra indignitate coram Deo, ex animo agnoſcenda Gen. 18. 27. & 32, 10. Matth. 8, 8. 1. Sam. 18, 18. Pſalm. 7, 2. Chemn. pa. 2. Exam. cap. 7. (mihi) 173. — Indignitas noſtra.

Exinanitio Chriſti.

Ex verſ. 6.] I. De ſtatu exinanitionis Chriſti hominis, qui cum eſſet in forma Dei, & Dominus omnium Job. 13, 13. formam ſervi ad tempus ſuſcepit Phil. 2, 7. atq; ita ſeipſum exinanivit, non plenitudine divinitatis, aut donis divinis, ſibi in primo conceptionis momento conceßis, quod ſine diſſolutione unitarum naturarum fieri haud potuiſſet: ſed uſu eorundem voluntariè, & per οἰκονομίαν quandam ſe abdicavit, donec opus redemptionis in carne perficeret: Ita namq; in ſcriptura vox κενὸς & κενόω de rerum præſentium uſu & operatione uſurpari conſuevit 1. *Corinth. 15, 10.* 1. *Theſſ. 2,* 1. *2. Corinth. 6,* 1. 1. *Cor.* 1, *17. 2. Cor. 9, 3. Neq; ideò præſentia & poßeßio rei neganda eſt, ſi uſurpatio quaſi ad tempus ſuſpendatur: Unde aliàs à patribus ex Paulo Phil. 2, 8. vocatur ſtatus humiliationis, quæ tantū competit ei, qui eſt excelſus factus & jure ſe ſupra reliquos extollere poteſt, ut in natura humana Chriſti liquet, quæ in tantam evecta eſt dignitatem, ut filij Dei ſit propria, & tantum non Deificata (θεοθεῖσα) plenitudine divinitatis uncta, divinæ majeſtatis & gloriæ per unionis gratiam particeps, angelis revera ſuperior Hebr. 1, 4. iiſdem verò propter nos factus eſt Chriſtus inferior διὰ τὸ πάθημα τοῦ θανάτου Hebr. 2, 9.* 10.

κενόω

Exaltatio

II. De ſtatu exaltationis (ita ex Phil. 2, 8. dicto) in qua, quam hactenus ſervili forma occultavit, infinitam majeſtatem Chriſtus homo, perfecto jam redemtionis opere, plenariè uſurpavit. Eſt autem facta exaltatio Chriſti per unionem, reſurrectionem, aſcenſionem & ſeßionem ad dextram Dei, eſtq; in ſe una: diſcrimen verò eſt

rò eſt

rò eſt quoddam reſpectu graduum uſurpationis ejusdem gloriæ. Nam per unionem majeſtatis hujus jura & poſſeſsionem, per reliqua uſurpationem adeptus eſt: ſive per illam, majeſtatem divinam habet κτήσει, & actu primo: per hanc χρήσει & actu ſecundo. Quod etiam in textu ſatis apertè voce coronationis indicatur. Quando enim corona regi imponitur, in plenariam regni adminiſtrationem, quam antea habebat jure ſucceſsionis vel electionis, immittitur, & regem ſuum omnes ſubditi ex ſigno hoc viſibili agnoſcunt & venerantur. vide 2. Reg. 11. & 1. Sam. 16, 13.

Coronare.

Ex verſ. 7.] I. De dominio in omnes creaturas Chriſti homini conceſſo Pſ. 110, 2. 1. Cor. 15, 25. 27. Eph. 1, 21. Hebr. 1, 3.

Dominii

II. De omnipotentia eidem communicata Dan. 7, 13. 14. Phil. 3, 21. Rom. 14, 9. Apoc. 5, 12. 13.

Omnipotentia.

Ex verſ. 8. 9.] I. De dominio in animalia, quod olim in Adamo perdidimus, in Chriſto nobis, qui membra ejus ſumus, gratioſè reſtituto Gen. 1, 28. & 3, 23. 1. Cor. 15, 28. Rom. 14, 6. 9. 14. 1. Corinth. 8, 9. & 10, 25. 26. 1. Tim. 4, 3. 4. Unde ſequitur, ſi mundis omnia munda ſunt, Tit. 1, 15. quòd contrà immundis (incredulis Act. 15, 9.) & impiis omnia ſint immunda: Ideoq́ quicquid edunt & bibunt, aut in quaſcunq́ res dominium ſibi arrogant, non habent legitimè, ſed quaſi per vim & raptum, cum ipſi non ſint in Chriſto omnium rerum juſto poſſeſſore & Domino, Rom. 8, 19. & 14, 23. 1. Cor. 3, 22. Vide Commentarium D. Bugenhagii in h. l.

In Chriſto ſumus Domini.

Diſcimus, qualis in genere majeſtas & gloria Chriſto ho-

Chriſto homini majeſtas divina data

ſto homini, præter naturales proprietates, ac ultra dona alijs etiam hominibus tributa ſit communicata, videlicet divina & ſupercœleſtis. Ita enim habet v. 2. Eo quod tu Deus dederis ipſi decorem tuum, & qui eſt ſuper cœlos, *ne quis majeſtatẽ à Deo factã intelligeret. Licet verò hæc nulla ratio humana capiat: tamen quia ſatis manifeſta ſunt ſcripturæ verba, decet nos in hoc myſterio* φρονεῖν εἰς τὸ σωφρονεῖν *Rom. 12, 3.* μή τι ὑπὲρ ὃ γέγραπται φρονεῖν *1. Cor. 4. 6. captivantes omnem intellectum in obſequium fidei 2. Cor. 10, 5. Eſt enim humana Chriſti natura evecta ſuprà omne nomen Phil. 2, 9 quod nominatur non tantum in hoc, ſed etiam in futuro ſeculo Eph. 1, 21. & ſi Apoſtoli radios quoſdam majeſtatis hujus Matth. 17, 6. & Paulus fulgorem ejus ferre haud potuit Act. 9, 34. & 22, 6. etiam nobis, dum ſumus in terreſtris hujus domus tabernaculo 2. Cor. 5, 1. non erit tolerabilis ſplendor ejus majeſtatis, ad quam natura humana in Chriſto evecta eſt. Quæ verò ſcriptura diſertè nos docet, ea jam credamus, ut poſtea intelligamus, cum Chriſtum olim de facie ad faciem videbimus, ſicuti eſt 1. Corinth. 13, 12. 1. Iohan. 3, 2. Omne enim verbum, hoc eſt, quicquid Deus in ſuo verbo patefecit, non eſt ei impoſſibile Gen. 18, 14. Luc. 1, 37. quanquam nobis videatur. Non igitur hic agimus de illis donis hyperphyſicis finitis & creatis qualitatibus, ſeu habitibus, ſeu formaliter humanitati Chriſti ſecundum ſe inhærentibus, de quibus prolixè Chemn. de 2. nat. c. 20. quæ non ſunt eſſentialia divinitatis idiomata, ſed effecta, & per eam in naturam humanam ita effuſa, ut in ea formaliter ſubjectivè & habitualiter inhæreant, Luc. 2, 40. 52. ſed de illis donis,*

præter alia creata dona.

quæ ſunt divinitatis attributa propria, Chriſto homini conceſſis, de quibus idem Chemn. ibid. c. 21. Unde nomen Dei factum eſt valdè magnificum. Chriſtus enim, qui ratione divinæ naturæ eſt Optimus & Maximus Jer. 32, 18. 19. ratione humanæ naturæ per hæc magna, imò infinita dona factus eſt magnus, Luc. 1, 32. Act. 2, 36. ut meritò Chriſtus magnus. *Magnus propheta Luc. 7, 16. Magnus Rex Pſal. 47, 3. Magnusq́ Sacerdos Ebr. 7, 26. & 8. 1. vocari poſſit: cùm â Deo magno Pſal. 96, 4. patre ſuo Matth. 11, 27. magnam, imò omnem accepiſſet potentiam Dan. 7, 13. Pſal. 45, 4. 5. Quis enim non miraretur, quando ab Apoſtolis eorumq́ ſucceſſoribus audit, Chriſto homini, fratri noſtro, divina eſſe conceſſa dona, ut nobis poſſit ſuccurrere, & quis inde in gratiarum actionem non erumperet, quod Deus dederit tantam poteſtatem homini Matth. 9, 8. ſunt igitur Chriſto homini divina propria communicata.*

Si quæris, num omnia? Omnia divina Chriſto homini data. *Reſp. cum pſalte, quod dederit ipſi Deus ſuum decorem: cum Apoſtolo, quod omnis plenitudo in eo habitet corporaliter. Interim hæc ſcriptura expreſſit, omnipotentiam, omniſcientiam, virtutem vivificandi, remittendi peccata, judicandi totum terrarum orbem, cultum, quæ ſunt divina attributa & ſupercœleſtia, id eſt, majora infinitis modis illis donis, quæ in regno cœlorum ſeu Eccleſia conferuntur piis.*

Si objicis: Exæquari hoc modo naturas cum Eutyche: Obj. *Reſp. ſimpliciter negando, quod patet ex multiplici differentia, quam relinquimus cum ſcriptura inter duas naturas.* R. *1. Divina natura eſt majeſtas οὐσιώδης: humana ejus κοινωνός. 2. illa eſt ἄιτιον ἐνεργητικὸν: hæc σύνεργον ἐνεργούμενον. 3. illa à ſe ipſa & καθ᾽ αὐτὸ: : hæc ab illa habet*

καὶ ἄλλο. 4. illa τῇ οὐσίᾳ: hæc τῇ ἐξουσίᾳ. 5. illa τῷ εἶναι: hæc τῷ ἔχειν καὶ λαβεῖν: 6. illa ab æterno: hæc in tempore accepit: 7. Illa retinet ſemper & usq; operatur: hæc ad tempus occultavit.

Chriſti hominis omnipotentia.

II. In ſpecie probari poteſt Chriſti hominis omnipotentia ex v. 7. Præfeciſti eum operibus manuum tuarum: omnia ſubjeciſti ſub pedibus ejus. *Quod ne quis explicaret de iis tantum, quæ ſunt in Eccleſia, Apoſtolus explicat 1. Cor. 15, 27 quod cum dicat omnia, manifeſtum ſit, nihil ei non eſſe ſubjectum, præterquam ipſum, qui ſubjecit ei omnia. Omnis enim poteſtas Chriſto homini jam in cœlum aſcenſuro data eſt Matth. 28, 18. ut ipſe Dominus Jeſus poſſit ſubjicere ſibi omnia, Phil. 3. verſ. 21.*

Refutantur Calviniani,

Refutantur hinc I. Calviniani, qui 1. Chriſto homini tantùm finita & creata dona data eſſe aſſerunt. 2. ſecundum divinitatem eſſe aliquid Chriſto in tempore datum blaſphemant. 3. potentiam quam accepit, ſolis Eccleſiæ terminis definiunt.

Pontificij.

II. Pontificij etiam, qui cum Calvinianis realem idiomatum communicationem & præcipuè hanc μεταδίδωσιν divinæ majeſtatis negant. Bellar. lib. 3. de incarn. c. 1. & 10.

ENAR-

Enarratio
PSALMI DECIMI SEXTI.

Actor. 2. v. 25.

Προωρώμην τὸν Κύριον ἐνώπιόν μου διὰ παντὸς, ὅτι ἐκ δεξιῶν μου ἐστὶν, ἵνα μὴ σαλευθῶ.

v. 26.

Διὰ τοῦτο εὐφράνθη ἡ καρδία μου, καὶ ἠγαλλιάσατο ἡ γλωσσά μου, ἔτι δὲ καὶ ἡ σάρξ μου κατασκηνώσει ἐπ' ἐλπίδι.

v. 27.

Ὅτι οὐκ ἐγκαταλείψεις τὴν ψυχήν μου εἰς ᾅδου, οὐδὲ δώσεις τὸν ὅσιόν σου ἰδεῖν διαφθοράν.

v. 28.

Ἐγνώρισάς μου ὁδοὺς ζωῆς πληρώσεις με εὐφροσύνης μετὰ τοῦ προσώπου σου.

Actor. 13, 35.

Οὐ δώσεις τὸν ὅσιόν σου ἰδεῖν διαφθοράν.

PRimò omnium hic quoq; cum Æthiope eunucho, quærimus, de quo hic propheta & pſalmographus dicit hoc, quod ſequitur, de ſeipſo, an de alio quodam? Act. 8, 27.34. Cum Judæis Calvinus ſentit, Davidem hæc de ſe loqui: Tremellius & Junius putant (vide hunc l. 1. parallel. ſacr. par. 88. utrumq; in notis biblicis) quod Eccleſia hæc dicat, Chriſtumq; ipſum oret, revereatur & reſpiciat, eumq; vocet ſuam animam, quia

De quo pſalmus hic agat.

Sententia falſa 1. 2.

quia in pijs & veris ejus membris vivat. Sed ita variato ſubjecto variatur ſenſus, & talia erunt tum prædicata, qualia permittuntur à ſubjectis. Scientes igitur quod ſcriptura non ſit ἰδίας ἐπιλύσεως. *2. Pet. 1, 20. Spiritus Sancti, qui, cùm hæc dictaverit Davidi, optimus erit ſuorum verborum interpres, explicationem ſequemur, & dum contra Calvinum Möllerus & Druſ. in Quæſt. & Reſp. l.2.q. 45. (qui concludit, homo non ſum, ſi hoc in homine, cujuſmodi David, completum fuit) contra Tremellium & Junium in explicatione hujus Pſalmi Piſcator pluribus agit, (qui conſulantur) ex authoritate duorum Apoſtolorum Spiritu S. plenorum, Petri Act. 2, 25. 26. 27. 28. 29. 31. & Pauli Act. 13, 34. 35. 36. 37. illius Jeroſolymæ, hujus Antiochiæ hunc Pſalmum citantium ad ipſam Chriſti reſurrectionem probandam, cum de paſſione & reſurrectione Salvatoris loqui concludimus, &, ne quid peregrinum miſceatur, hæc omnia referimus principaliter, literaliter ac primariò, qui tamen cum aliis cordatis Theologis non negamus, poſſe deinde quædam rectè explicata ad vera & viva Eccleſiæ membra (quale etiam David) ſuo modo applicari ſeu accommodari, ſiquidem hæc Chriſto in multis fiant conformia, uti ſcribunt Heshuſius, Geſnerus, Bellarminus.*

Vera,

Calviniani à Calvinianis refutantur.

Eccleſiæ membris quædam accommodantur.

Rejicitur explicatio Sculteti.

Non itaq; poſſumus probare illa quæ ſunt in idea I. *concionis in Pſal. 16. p. 129. D. Abrah. Sculteti, quod David ad regnum evectus* I. *petat in hoc pſalmo, ut conſervetur.* II. *de ſtatu ſuo felici glorietur, &* III. *Dei gratiam laudet.*

Argumentum.

Argumētum.

Summa igitur hæc eſt: Filius Dei ſervator generis huma-

humani in ſumma ſui exinanitione jam conſtitutus à Deo patre גואל *& victima pro peccatis totius mundi rogat eundem, ut ipſum ſervet, quò devictâ morte & omnibus ſuis hoſtibus colligat Eccleſiam. Et quia idipſum firmiter ſibi perſuadet ex Dei patris in ſe benevolentia & potentia, ſecurus eſt in mediis malis, ipſaq; morte, & velut* περὶ τῆς νίκης *in fide canit* ἐπινίκιον. *Hæc autem omnia ut David à Spiritu Sancto illuminatus prædixit fore, ita Johannes Evangeliſta c. 17. & Apoſtoli locis ſuprà allegatis, facta eſſe teſtantur, ut ita etiam hic N. T. ſit lux veteris. Malè igitur hanc pſalmi ſummam eſſe* (malè ponit Vatablus.) *ſcribit Vatablus: Eſt commemoratio ſummi illius boni & felicitatis, quam homo habere poteſt in hac vita.*

Ut autem pſalmus 22. agit de Chriſti formidoloſa paſſione, & glorioſa reſurrectione (ſicut & cap. 53. Eſa. ſic etiam de iisdem hic tractatur, ita tamen, ut quemadmodum pſalmi alij multi (vide ſextum, decimum tertium, trigeſimum primum) prior pars contineat petitionem, poſterior gratiarum actionem. Ita Hesbuſius, Mollerus, Geſnerus.

Partes itaq; ſunt hujus pſalmi duæ; prior Chriſti Ἀνάλυσις *cum malis colluctantis ejulatio, verſ. 1. & ſeq. poſterior* Partes *ejusdem è malis eluctantis jubilatio verſ. 5. & ſeqq. Seu* duæ 1. *Chriſti in malis fuſa oratio, & poſtea bonorum à Deo ipſi* 2. *deſtinatorum & certò dandorum enarratio. In parte* 1. *priori eſt propoſitio:* Serva me Deus, *ſub initium v. 1.* membra *& confirmatio (1) à natura correlativorum*, quia ſum duo tuus cliens *verſ. 1. (2) à teſtimonio puræ conſcientiæ, ac* 1. *gratuitæ Dei benevolentiæ v. 2. (3) à fine*, quicquid pa- 2. tior, fit bono piorum, *quibus non modo Chriſti meri-*

 tum

tum paratur & offertur, verum etiam confertur v. 3. quod ex contrario declaratur verſ. 4. ſiquidem obſtinatè impiis, culpâ eorum, ſanguis Chriſti, etiam pro ipſis fuſus, tandem nil prodeſt, neq; ipſe pro iis apud Patrem in-
II. *tercedit v. 4. confer Joh. 17, 9. In parte poſteriori enumerat bona à Deo patre ſibi data & danda, tam quæ con-*
etiam *cernunt alios ſeu ipſius ſubditos, quàm quæ ſe ſpectant ſo-*
duo *lum ſeu ipſius perſonam. De ſubditis in regno gratiæ, quos*
1. *morte & paßione ſibi acquirebat, ſeu Eccleſia, hæc duo*
2. *potiſſimûm celebrat, nimirum dominij ſui proprietatem v. 5. & peculij ſui amœnitatem v. 6. In ſe prædicat: Dei gubernantis conſilium verſ. 7. ejusdem ſuſtentantis auxilium v. 8. & hinc ortum ſolidum gaudium v. 9. Effecta horum ſunt, ex mortuis reſuſcitatio v. 10. & vita ac lætitiæ æternæ reparatio v. 11. Quia igitur Chriſtus à Deo Patre propter peccata hominum affligitur, orat: quia ab eodem erigitur, benè ſperat, ibi lamentatur, hic lætatur.*

PARS PRIOR.

Tituli variæ explicationes. *Verſ. 1.] Titulus pſalmi ita habet:* מִכְתָּם לְדָוִד. *Verba hæc variè explicantur. Quidam* מִכְתָּם *putant eſſe nomen compoſitum à* מוך*, id eſt, tenuis fuit, &* תָּם*,*
1. *id eſt, integer, quam ſententiam veterum Rabbinorum eſſe ſcribit R. Salomo Jarchi. Aquilæ & Symmachi explicatio his conſentit, & hinc Hieronymus vertit, humilis & ſimplicis Davidis. Sed neq; tale nomen compoſitum apud hebræos, ubi vocabula multiplicanda non ſunt præter neceſſitatem, neq; tum* ל *præfixum adeſſet, neq; etiam adjectivum eſſet ſuo ſubſtantivo antepoſitum, niſi velis,*

velis hoc ita excuſare, eſſe nomen abſtractum, & vertendum humilis integritas ſeu ſimplicitas Davidis. Verum neq; tum titulus reſpondet Pſalmo, in quo de Davide rege filio Iſai non agitur, ut antea probatum eſt, & deinceps
cum Deo videbimus, niſi velis dicere cum D. Bugenhagio, 2.
per Davidem intelligi hîc ipſum Chriſtum, ſicut Hoſe. 3, 5.
(quē locum, ſi placet, vide) Verùm neq; hoc titulo huic tū 2.
benè conveniet cum reliquis pſalmis, quibus eſt præfixus, nimirùm 56. 57. 58. 59. 60. in quibus de hoc Davide adumbrato in V. & in N. T. exhibito non agitur primariò, niſi per longam conſequentiam huc omnia; quæ in ſacris, trahere velis. Et aliàs hinc inde Davidis nomen in titulis prophetæ Davidi competit, cur igitur hîc ſine cauſa terminos antiquos moveremus? Alij perperam legerunt, ſuo
more LXX. nimirum מִכְתָּב, vertentes, στηλογραφία 3.
q. d. notari titulum cruci Chriſti impoſitum. eo quod hîc de patiente, moriente, & triumphante Chriſto agitur. Sententia eſt pia, ſed nullum in textu authentico habet fundamentum. Vide tamen D. Æpinum, ſi placet. Ita ſentit Bellarminus, neq; aliter poteſt, quum vulgatus latinus habeat, tituli inſcriptio, *quem defendit cardinalis Bellarminus. Hinc parum abit Chaldæus interpres*
(quod ad vocem ipſam, quam aliter explicat) exponens 4.
גְּלִיפָא תְּרִיצָא *i. e. ſculpturam rectā, quaſi ſit nomen inſtrumenti muſici eleganter exſculpti, uti quidā exponūt. Lyra exiſtimat eſſe cantilenæ initium vel toni ſpeciem. Sed quum conſtanter ſcriptum inveniamus* מִכְתָּם, *hæc mittimus, etiam quia* מִכְתָּם *melius reducitur ad* כֶּתֶם, *quod notat aurum inſigne Job. 28, 16. 19. & 31, 24. Pſalm. 45, 19. Cant. 5, 12. Proverb. 25, 12. Eſa. 13, 12.*

Dan. 10, 5. Thren. 4, 1. *Pleriq; interpretum vertunt,* aurum, *ſeu aureum ornamentum (vulgò clinodium) ut Burgenſis, aureolum carmen, ac multi alij, & ratio eſt tituli, quod tales Pſalmi non minùs debeant eſſe grati,*

Cur quidam pſalmi habeant hunc titulum.

quàm aurum vel gemmæ, hic inprimis, qui tam ardua dilucidè tractat myſteria, &, ut aurum inter metalla, eminet, unde etiam dignus eſt viſus, qui in prima concione poſt effuſionem Spiritus Sancti à Petro habitâ prolixè allegaretur Act. 2. unde non malè Æpinus: Scopus pſalmi hujus eſt oſtendere, æternam vitam ac ſalutem miſeris ac deperditis hominibus gratis reſtitui Jeſu Chriſti morte & reſurrectione. Hæc ille, quæ ſi ita ſunt, (ut ſunt revera) in hoc pſalmo verè precioſa κειμήλια cõtinentur, quẽadmodum etiam idem Æpinus paulò poſt hoc declarat uberius, uti apud ipſum videre eſt. Quod Tremellius & Junius ſenſu eodem vertunt, ode inſignis Davidis, non ſe probat Piſcatori, quem vide. Lutherus noſter eleganter, Ein gůlden Kleinot Davids.

Chriſtus hîc precatur.

Videamus jam ipſius Pſalmographi, imò Chriſti Salvatoris verba. Hic enim poſtquam in ſe ſuſceperat totius mundi peccata, & jam tempus erat ire ex hoc mundo per paſſionem & mortem ad Patrem, & in ſuam gloriam, in ſummo ſtatu exinanitionis jam à Deo derelictus & omnibus inferni angoribus afflictus ac obrutus preces & ſupplicationes ei, qui poterat ipſum ſervare ex morte cum clamore valido & lachrymis obtulit Heb. 5, 7. ſeq; ſuſtentari, adjuvari, ſervari ac ſalvari ardentiſſimè petiit. Confer Pſal. 22, 2. & 69, 2. In diſcrimine ſummo conſtitutus ita exclamat: Serva me, *cuſtodi me, neq; ſinas me in hoc agone opprimi, ne permittas me ruere in deſperationem,*

tionem, ſed ſuſtentes me luctantem, ut eluctér & vincam omnia, ô Deus אֵל *fortis, Pſal. 22, 2. qui potes omnia (cùm enim Dei ſint multa nomina, ſcriptura id adhibet in unoquoq; loco, quod maximè reſpectu noſtri quadrat, ut ita etiam hîc ſe demittat Spiritus S.) tuus ego ſum filius dilectus Matth. 3, 17. tuus ſervus electus c. 12, 18. ideoq; me tibi carum ſerva, ne peream*.

Hæc eſt propoſitio hujus partis prioris, quæ quantum verbis ſubſtringitur, tantum ſenſu dilatatur. Si enim filius Dei cogitur ita clamare & opem implorare, quanta in afflictione, conſternatione, anxietate fuerit, quantos cruciatus ſenſerit, facilè eſt cogitare. Emphaſis verbi שָׁמַר *, h. l. id videtur innuere, quod petat ſibi dari ſatellites, ſtipatores (qui olim laterones dicti) quemadmodum etiam legimus angelum ei apparuiſſe, cumq; corroboràſſe Luc. 22, 43. Confer Gen. 32, 2. Pſal. 34, 8. Phil. 4, 7. Non mala eſt paraphraſis horum verborum, quæ extat apud Æpinum, cujus ſumma: Deus, totius generis humani culpa in me tranſlata premor, mortis pavores me terrent, Satan inſidiatur, mundus odit, totum cogor exedere, quod intrivit hominum impietas, mors me abſumet, certè niſi tua potentia me liberaveris, de me actum erit: tu ergo conſerva me*.

שָׁמַר

Confirmatio aſſumit argumenta rationi mira, ſed tamen in ſchola crucis vera & valida, quia nulla ſua merita aut opera crepat, ſed tantùm fiduciam indicat, nam me recipio ad te, כִּי חָסִיתִי בָךְ, *quod Græci reddiderunt,* ὅτι σοὶ ἤλπισα. *melius, confido in te, Vide Pſalm. 2, 12. de emphaſi vocis hebrææ. Ipſa autem hæc ſententia in Pſalmis ſæpè repetitur Pſal. 17, 7. & 25, 2. & 31, 2. & 84, 13. & 91,*

Recipio me ad te.

& 91, 14. 2. Samuel. 22, 31. Apoſtoli & amici mei me deſeruerunt, creaturæ omnes mihi adverſantur, mole iræ tuæ, o Pater, & rigore maledictionis legis deprimor, nec ulla ſpes auxilij reſtat, niſi in te ſolo, ideoq; in tanta anguſtia omne præſidium in tuo ſolius affectu paterno habeo repoſitum, (vide Geſnerum & Lutherum) & ſub umbram alarum tuarum confugio.

Hoc eſt primum argumentum, ubi alij quærunt, quomodo in Chriſtum ſpes cadat, quod meliùs ex textu authentico, quàm ullis ſcholaſticis decidere poteris. Ad alia magis neceſſaria pergimus.

Verſ. 2.] *Secundum eſt à teſtimonio puræ conſcientiæ, quod in Deo ſubſiſtat velut baſi firmiſſima, eumq; ſuum Dominum (ſecundum humanam naturam) agnoſcat.* אָמַרְתְּ dixiſti *ſcilicet, ô anima mea, non hoc eſt oris ſed cordis verbum, quod audis, non in labijs hæ voces mihi naſcuntur, ut hypocritis Matth. 15, 8. Illam ellipſin ſupplendam eſſe, non modò genus fœmininum innuit (ſiquidem aliud nomen commodum ſubaudiri poterat, ubi Tremellius & Junius non rectè* עֵדָה *ſupplent, i. e. Eccleſia) ſed etiam Chaldæus interpres, qui locum hunc ſic reddit: Dixiſti tu, ô anima, mea coram Domino, Deus meus tu es, indicat, unde non eſt, quod quis hunc textum eſſe corruptum, aut olim ſcriptum eſſe* אָמַרְתִּי *fruſtrà cum dubio Bellarmino probare præſumat, ſiquidem Maſoretharum notæ omnia iſta refutat. Vide Druſ, de quæſitis per epiſtolam ep. 79. Sine cauſa Vatablus præteritum mutat in imperativum, Dic, ô anima mea. Græci autem, Hieronymus, Lutherus, ſenſum expreſſerunt in prima perſona, quod ſufficit: major tamen verborum*

in

in textu authentico emphaſis. Dixiſti igitur ô anima mea Jehova, Dominus tu es, אֲדֹנָי, columen & baſis cum rerum omnium, tum inprimis Eccleſiæ, & peculiariter meus ſuſtentator, idcircò ſis mihi etiam Jehova, ut & ego tecum in æternum eſſe ac vivere devictâ morte poſſim, & proba, quod ſis omnium ſummus βασιλεύς, idq; ex gratia, non ob ulla mea merita, quum omnia abs te habeam, & ſi quid rectè vivendo promeritus ſum, inde nihil tibi accedit, טוֹבָתִי בַּל־עָלֶיךָ bonũ meũ nõ uſq; ad te pertingit. Lutherus in Comment. Ego homo tibi nihil boni dedi, nihil beneficij in te contuli, quicquid feci, laboravi hactenus tempore meæ exinanitionis & officij rectè vivendo, prædicando verbum, ſanando ægrotos &c. horum nil quicquam in te, ô Pater æterne, redundat, ita ut tu inde ſentias commodum, ideoq; quum de te nil ita ſuave meritus ſim, gratis me ſalva, gratuito amore ac favore me complectere ac proſequere. Ita malim cum Luthero, Brentio, Vatablo, Piſcatore, Druſio in Quæſt. & Reſp. l. 3. q. 72. verba hebræa ſimpliciter & ſenſu ſatis commodo accipere, cum dicit ſalvator, benefacta mea non ſunt ejus generis, ut favorem tuum ô pater cœleſtis, iis promereri poſſim, ſed quicquid facio, in hominum utilitatem & commodum cedit, ſanctis in eo declaro meam benevolentiam, quàm cum aliis nonnullis variis modis hoc membrum hujus verſus contorquere. Proximè accedunt LXX. ὅτι τῶν ἀγαθῶν μȣ ȣ̓ χρείαν ἔχεις, & inde vulgatus latinus, bonorum meorum non eges. Æpinus. Per occupationem adjicit cauſam, quare ſolam ſpem alleget ceu dignam cauſam ſuæ conſervationis. Obj. cur non cædis mihi victimas, accendis thura &c, Reſpondet,

אֲדֹנָי

Bonum nõ ad te, quid? 1. Luthero & aliis.

2. LXX. & aliis.

*det, bonorum meorum non eges, dominus es univerſæ
creaturæ, tuæ majeſtatis divinæ eſt, beneficia in alios
conferre, non ab alijs accipere, Vide etiã Bellarminũ, qui
exponit, ſed ego tuis bonis indigeo, tu non à me ſed ego abs
te pendeo, ideoq; bonum meum nõ provenit niſi abs te, quo-*
3. *modo Chaldæus & Pagninus non tã rectè exponunt, quàm*
4. *conſequens quoddam inde educunt, ſicut & Symmachus
ac Hieronymus, benè mihi non eſt ſine te. Alij, bonum
meum quod acquiro patiendo, nõn propter te, ſed propter
homines, pro quibus ſatisfacio juſtitiæ tuæ, quæ ſententia
non eſt mala, (confer phraſes ſimiles Gen. 16, 5. 2. Sam. 1,
26.) & cum ſuperius indicatâ, quæ etiam ſe probat Schind-
lero in Lexico, fermè coincidit. Et facilè credo, Luthe-
rum vertiſſe in biblijs primùm,* Ich muß nit vmb deinent
willen leiden / ſondern für die Heiligen. *is enim ſenſus eſt
in ipſius commentario. Vide quæ de alio defectu dicta ſunt
in Thren. 3, v. 63. Nec poteſt Lutheri verſio, quam jam
habemus, ita excuſari, quod* בַּל־ *pertineat ad præcedens
nomen, ſiquidem vel linea maccaph diverſum innuit
neq; ſolet negatio apud hebræos nomini poſtponi in tali
elliptica conſtructione, qualis hic eſt, quaſi ſit ſenſus, ne-
quaquam mihi bene eſt, id eſt, graves dolores & infirna-
les cruciatus patior, idq; propter te, hoc eſt, ſiquidem
tua voluntas & tuum decretum eſt, ut calicem iſtum
ebibam &c. Norunt, quid velim, qui hebræas literas non
ignorant. Dn. D. Heshuſius habet piam & elegantem
ſententiam, ſi modò quis rectè, quod decet candidos, ac-
cipiat ejus verba: verùm non ſatis quadrat emphaſi vo-
cum, nec cum conſequentibus cohæret. Ita ſentit, quod
ſint verba Chriſti, qui de ſe dicat, in hoc triſti certamine
careo (de* עליך *accipio) ea gloriâ juſtitiæ, ſapientiæ, po-*

D. Heshuſij explicatio.

ten-

ſentia & vitæ æternæ, quam habui, antequam mundus fieret, non fulget nunc mea beatitudo, lætitia & divina majeſtas, ſed hæc mea bona jam latent & oppreſſa ſunt. Jam non lucet in conſpectu tuo mea innocentia & juſtitia, ſed apud te reus ſum, & à te verè accuſor. Vide ibidem plura. D. Brentius egregiè effert, *obedientiâ meâ non indiges, ſed ſancti. Nomine enim bonitatis obedientiam Chriſtus intelligit, quam præſtitit patri. Longiùs tamen à textu recedunt, qui Davidem hæc de ſe dicere putant, quod ſi quid victimarum offerat, nihil Deo benefaciat. Tremellius ac Junius peſſimè vertunt, Non es conditurus bonum meum penes te, & exponunt, quicquid mihi bono & ſaluti futurum eſt, quaſi hæc verba ſint Eccleſiæ, conferenda cum iis, quæ extant ſub finem v. 12. pſalmi 84. Jehova non cohibet bonum ab ambulantibus in integritate. Non enim bonum hic intelligitur paſſivum, ut ita dicam, ſeu beneficium Chriſto ipſi præſtandum ſeu conferendum à patre, ſed ab ipſo præſtitum ac conferendum piis, v. 3. Quod autem Eccleſia hæc de ſe non loquatur, jam ſatis evicit Piſcator, & alij, etiam Calviniani præter Lutheranos & Pontificios. Non malè quadrant huc illa Sculteti Chriſto rectè accommodata: Objectio, quæ in his anguſtiis oboriebatur, q. diceret Deus Pater derelinquens filium, quid ſervarem te? quid boni à te pervenire poteſt ad me? Reſpondet 1. per conceſſionem, bonum meum non pertingit ad te. 2. per correctionẽ quandã, ſed contingit ſanctis, his igitur tu me ſerva.*

D. Brētij.

Tremellij mala.

Sculteti.

Verſ. 3.] *Sic fuit* ἄρσις *v. 2. cui non proſit Chriſti obedientia activa & paſſiva (uti vulgò loquimur) ſequitur* θέσις, *quibus aliquid eâ promereatur, conferat & donet. Sed contingit meum bonum, beneficium, juſtitia,*

ſanctitas, vita, ſanctis, qui in terra ſunt *peccatorum mole gravati, miſeri & calamitoſi, illis hoc fit, quicquid hujus fit (licet non ſolis, ut alibi de aliis ſimilibus ſcripturæ dictis annotatum eſt Matth. 1, 21. & 20, 28. & 26, 28. Joh. 10, 15. & 11, 52. Eph. 5, 23. 25. Heb. 2, 17. & 9, 28. & 10, 14. Eſa. 53, 15.)* & magnificis (וְאַדִּירֵי, *ubi enallage conſtructi pro integro, de qua vide Buxt. in theſaur. l. 2. c. 4. in Enallage, obſerv. 2. pag. 347. 348. quam cum ignoraret Bellarminus more ſuo ſatis audacter textum eſſe corruptum clamitat, & legendum הָאַדִּיר exiſtimat ut tueatur verſionem LXX. & vulgatam latinam, quæ habet,* mirificavit, *quum maximè inſcitè* ו *præfixum fecerint affixum, quod ad nullum aliud poteſt referri, neq; ad præcedens pronomen poni. Ratio Bellarmini eſt, non eſt, unde* אַדִּירֵי *regatur, quæ quàm elumbis, credo ei patebit, qui exemplorum in loco allegato annotatorum copiam perſpexerit) coram Deo ac credentibus, qui magnificè à Chriſto ornati Eſa. 61, 10. & fide filii Dei facti Joh. 1, 12. Brentius ait, illos (ſpiritualiter puta) intelligi, quos Germani vocant* den Adel/ *ſiquidem Deus per Chriſtum in ſe miſeros peccatores coram ſe facit inſignes nobiles ac heroäs, quia ad cœleſtia aſpirantes perpetuum bellum gerunt cum peccato, ſatana & mundo. hi ſunt præclari & mirifici illi, quorum hic fit mentio. His imputabitur Chriſti ſatisfactio & juſtitia, Æpinus. jis ſcilicet (inquit Chriſtus)* in quibus eſt tota oblectatio mea, *Lutherus eleganter,* An denen hab ich all meinen gefallen/ *ſiquidem meam voluntatem efficiunt & ſanctitati ſtudent, quomodo vocabulum hoc ſancti ſæpè in N. T. uſurpatur pro Chriſtianis Rom. 15, 25. 26. & 16, 15. 1. Cor. 6, 1. 2. Cor. 1, 1. & 9, 12. Epheſ. 3, 18. Col. 1, 4.*

1. Tim.

אַדִּירֵי

non eſt corrigendum.

Sancti i.e. Chriſtiani.

1. Tim. 5, 10. Heb. 13, 24 *Eſt igitur hoc tertium argumentum petitum à cauſa finali paſſionis, & omnium quæ Chriſtus fecit, ut (quod Deus & Chriſtus intendit, ſed ob hominum malitiã & diaboli aſtutiam non fit) quum omnes non ſalventur, ſaltem pauci electi à Chriſto æterna juſtitia donentur. Pro his enim Chriſtus ſemetipſum ſanctificavit, ut & ipſi verè ſint ſãncti Ioh. 17, 19, Epheſ. 5, 25, 26. 27.*

Verſ. 4.] *Quartum argumentum à contrario deſumitur hunc in modum: Ego meritò ad te, ô Deus Pater, confugio, ut liberer, quia quotquot alium Deum ſeu idolum invocant, ipſorum dolores multiplicantur, & illi, qui cum deaſtro ſcortantur, pereunt. Ita ſimul etiam à ſanctis, ſui imitatoribus, Chriſtus diſcernit profanam hominum multitudinem, quibus ejus meritum propriâ ipſorum culpâ non prodeſt. Cum igitur in ſanctis ſit mea omnis oblectatio, ipſiq́ in me viciſſim exultant*, multiplicantur (רָבוּ *enim in Cal non ſignificat activè, unde Græci rectè* ἐπληθύνθησαν, *& Lutherus in comm. multiplicantur*) dolores eorum, qui alium dotant, אַחֵר מָהָרוּ, *ubi ellipſis relativi apud hebræos non infrequens. Senſus eſt, letari & liberari non poſſunt, qui alium ſibi eligunt, cui ſe dedant, cui ſua donent, velut marito, cui dotem afferant. Ut n. pia anima cum Chriſto fide velut deſponſatur, vide Hoſ. 2, 19. 20. eiq́ ſe ſuaq́ omnia conſecrat, ita impij & idololatræ ſpiritualiter ſcortantes (id quod in Hoſea hinc inde prolixè declaratur) alium ſibi fingentes quem colant, eidem etiam ſe & ſua velut parapbernalia & donationem propter nuptias offerunt. Vide quæ habet Piſcator in h. l. ubi non eſt, quod putes,* Dotare, idolum.

non

quomodo? *non convenire hæc ſatis, quum apud Judæos non virgines aut ſponſæ afferrent dotem, ſed ſponſi illis darent: ſcias convenienter hæc dici. Sicut enim ſcorta maximè impudica ſolent amatoribus dona dare, ſic etiam idololatræ ſuis deaſtris dant, quæcunq; habent, quum à Deo omnia accipiant. Vide Ezech. 16, 31. & ſeqq. Hoſeæ 8, 10. & 2. cap. paßim.*

Ex confuſione *Hic autem in textu hebræo* עַצְּבוֹת *ab* עֲצַבִּים *id eſt idola: &* מָהֲרוּ *in Cal à piel* מִהֲרוּ*, quorum illud dotarunt, hoc feſtinarunt, accelerarunt: &* אַחֵר *ab* אַחַר *probè diſcernendum eſt, ſiquidem inde verſionum explicationumq; diſcrepantia.* varietas verſionū. *Quidam, multiplicant ſibi idola: alij plerię, qui ad alium feſtinant, (quomodo etiam Lutherus noſter habet,* die einem andern nachlauffen/ *id eſt, qui alium ſalvatorem præter me expetunt, vel Deum, præter unum illum, colunt, quomodo ſufficit ſenſum expreßiſſe) vel poſtea acceleraverunt, vel, poſt tergum ſequūtur. Senſu quidem non adeò multum hæc differunt: emphaſin autem non exprimunt, & literam ſine cauſa relinquunt, quorum neutrum decet fidum commentatorem. Nam ab interprete non requiritur ſemper, ut verbum pro verbo efferatur, ut de Luthero paulò ante dixi. Quid verò unius puncti mutatio efficiat, ſatis docent Græci, apud quos malè,* μετὰ ταῦτα ἐτάχυναν*, & Bellarminus qui mirabiliter exponit, de piis hoc pacto: multiplicatæ ſunt infirmitates eorum, poſtea acceleraverunt, antea infirmißimi erant multiplicatis peccatis uſq; ad ſummum, ut ambulare non poſſent, ſed poſtea ſanati per Chriſtum & gratiam ejus fortes effecti ſunt, & ideò exultarunt ad currendam viam, ut videre eſt in principi-*

principio Eccleſiæ N. T. ubi homines ad martyria advolabant. Hæc ille, quæ ſuo loco proba: hic autem planè non poſſunt admitti. D. Æpinus diverſam ſententiam habet, nempe exponi alteram cauſam, ob quam filius Dei in eas anguſtias pertractus ſit, videlicet quod pro illis infirmis, imò idololatris mortuus ſit, qui poſt alienum accelerabant, veroq́; Deo relicto coluerunt idola. Cùm verò tanta ſit illorum hominum malitia, ut me ſalvatore ſuo relicto idola & res nibili ſectentur, ego etiam illorum preces tibi, ô Pater cœleſtis, non defero, nec pro illis intercedo, unde certiſſimum eorum eſt exitium. offerant illi multa ſacrificia, quia ſunt ſine fide, non placent; preces fundant, non exaudiuntur; quia quicquid in me non fit, tibi pater non probatur. Ego autem unicus mediator ab illis neglectus pro mundo non rogo Ioh. 17, 9. nequaquam libabo libamina eorum, *quippe quæ ſunt* ex ſanguine *cum maximis peccatis contra conſcientiam, inter quæ etiam odium implacabile & cædes ipſæ, nulla ſacrificia (quæ ſynecdochicè hic unâ ſpecie nominatâ denotantur) aut opera Deo ſunt grata, quantumvis magna ac ſpecioſa, quæ non per meam interceſſionem redduntur accepta, hæc verò libamina ſunt tantò abominabiliora, quia cum legitima & à Deo præcepta libamina conſtent ex vino Exod, 29, 40. Num. 15, 5. 10. hæc velut ex ipſo ſanguine humano, ut ethnicorum, ſtillant.* neq; aſſumam nomina eorum ſuper labia mea, *non pro eis orabo, neq́; nominum eorum in bonum recordabor, non commemorabo eorum opera. Confer phraſin Pſal. 50, 16. Lutherus:* Noch jhren Nahmen in meinem Munde führen/ *ubi non neglige gloſſam Lutheri marginalem,*

nalem, Jch wil jhr ding nicht lehren noch predigen die mit wercken vmbgehen. *Sicut etiam idem emphaticè præcedens membrum reddit*, Jch wil jhres Tranckopffers mit dem Blut (*in margine*, das iſt / die mit Becksblut GOtt verſühnen / Jch aber mit meinem eigen Blut) nicht opffern / *Inſpice præfat. Lutheri germanicam in Danielem, ubi de fine c. 9. agit. Vulgatus interpres latinus habet, Non congregabo (quod Em. Sa. exponit, vitabo) conventicula eorum, ubi Bellarminum rideas licet, imò etiam indigneris, quod veritatem agnitam oppugnet. Verè, inquit, verbum naſac, ſignificat libare, fundere: ſed ſignificat etiam tegere & operire, quia quæ teguntur, congregantur. Credibile eſt, idem verbum ſignificare etiam congregare. Hæc ille. Inſcitia eſt, quod* נָסַךְ *confuidit cum* סָכַךְ*: malitia, quod dubia certis anteponat, ſiquidem prius verè ſe ita habet, hoc poſterius autem eſt omninò incredibile. De libationibus ſacris vide apud commentatores in h. l. ſicut & de voce ſanguis. Alibi quum ſint illa à me explicata, hic eandem cramben non repono. Apponere placet locum quendam ex Druſij Q. & R. l. 2. q. 67. unde huic loco datur lux quædam & anſa conciliandi melius vulgatum interpretem cum textu authentico, quàm fecit Cardinalis Q. Cur Judæi non bibunt vinum cum gentibus? R. Lex vetus eſt, quæ hoc vetat, lata eo tempore, quo gentes vinũ libabant in ſacris. Verebantur enim ne vinum hujusmodi propinaretur, idq́ vocabant vinum* נֶסֶךְ*. Vide Eliam in* תשבי *in voce* נֶסֶךְ*. D. Æpinus aliter explicat ſuperius membrum. Non ero memor nominum eorum, quibus homines Deum ſibi placare & miſerias humanas depelle-*

Bellarminus verum videt.

Druſius.

pellere ſatagunt, & licet mundus mirè ſuperbiat ſuis cultibus, eo tamen ea omnia, quibus ſibi ſic placent, minora reputo, quàm ut de his velim ullum verbum facere.

Loci Communes.

Ex verſ. I. I. Aureolum carmen Davidis] *Cùm omnis ſcripturæ lectio, tum inprimis paſsionis & reſurrectionis Christi Rom. 4, 25. 2. Tim. 2, 8. meditatio ſit nobis melle dulcior, & auro optimo carior Pſal. 19, 11. quia illa verba Jehovæ ſunt auro & argento puriora Pſal. 12, 7. in quam ſententiam vide quæ habet h. l. V. Strigelius.* Paſsionis meditatio,

II. Cuſtodi me Deus) *Christi afflictionem & tentationem jugiter ſpectemus, & ad exemplum ejus in malis oremus. Inde oritur διδασκαλία de peccati magnitudine, quæ tanta, ut Pater filio non parcat ob aliena delicta, & quomodo improbos ſervos non puniret ob propria? ἔλεγχος contra eos, qui putarunt Chriſtum non ſenſiſſe cruciatus. παράκλησις de paſsionis & vulnerum Chriſti efficacia. Is enim ſe tum ſalvari petiit, ne nos de ſalute deſperare neceſſe habeamus. Hinc naſcitur νουθεσία, ut à Deo omnia petere diſcamus: πληροφορία, ut propter Chriſtum nos exaudiri credamus. Hebr. 2, 17. 18. & 4, 15. 16.* inſervit noſtræ doctrinæ. 1. 2. 3. 4. 5.

III. Nam me recipio ad te] *Cogitemus hic noſtrum multiplicem defectum, & Dei paternum affectum; noſtram infirmitatem, & Dei infinitam poteſtatem Pſ. 65, 3. 6. Eph. 3, 20.*

Ex verſ. 2.] Dixiſti ô anima] *Quando corde verè credi-* Fides & ſpes.

credimus, malis non cedimus, ſed liberè ad Deum accedimus Eph. 3, 12. 13. Rom. 5, 1. 2. 3. 1. Joh. 3, 20. 21. de Deo promittente exauditionem in fiducia loquimur, & Deum mala permittentem in patientia ſequimur. Pſal. 27, 8. Matth. 15, 22. 23.

Credens nititur firmo talo.

II. Dominus tu es] *Si Jehova eſt Dominus, ſuos clientes pios in malis conſtitutos propugnabit cominus, qui fluctibus & procellis malorum movetur, hac baſi nixus non permovetur aut dimovetur, Matth. 7, 25. & 16, 18.*

Deo nil proſunt noſtra.

III. Bonum meum non ad te] *Dei αὐτάρκεια non juvatur noſtrâ εὐσεβείᾳ, Deus fons bonitatis omni bono nos afficit, nihil à nobis ipſe revera accipit, ipſius quod eſt, tantum in cultu & pietatis officijs recipit. Si autem Chriſtus tantum præſidium ſuum ponit in Dei gratuita benevolentia, quantò minus homo peccator ſe efferre poteſt in quadã imaginaria operũ ſupererogationis abundantia, & veriùs perfectionis ac gloriæ veræ indigentia? Rom. 3, 23. 24.*

Sancti.

Ex verſ. 3.] I. Sanctis qui in terra ſunt] *Semper eſt quædam piorum in terris unio, quia ſemper eſt ſanctorum quædam communio: eſt etiam quorundam juſtificatio, quia Chriſtus eſt nobis factus à Deo ſapientia, juſtitia & ſanctificatio, 1. Corinth. 1, 30. & ut ab eo provenit omnis Chriſtianorum dignitas, ſic etiam ab illo ſancto oritur omnis vera ſanctitas, Dan. 9, 24. Luc. 1, 35. 1. Johan. 2, 20. Epheſ. 5, 26. Hebr. 2, 11. & 13, 12. Lev. 19, 2. 1. Pet. 1, 15. 16. Si itaq; paucis tantum, nimirùm credentibus & piè viventibus obtingit beatitudo, non erit univerſalis electio, quod eſt contra Huberum,*

à Chriſto ſancto.

de e

de qua re vide porrò Geſnerũ in h. l. Cõtra Piſcatorẽ verò, qui hinc vult concludere, Chriſtum tantùm eſſe mortuũ pro electis, quum bonitas ejus tantùm pertingat ad ſanctos, nota, diſtinguendum eſſe inter meriti Chriſti acquiſitionem, quæ ad totum mundum ſpectat, & applicationem, quæ vitio hominum incredulorum fit particularis.

II. Et magnificis] *Pij quanquam in mundo ferè omnibus ſubjecti, ſunt revera tamen coram Deo omnium rerum magnifici domini, quia ſunt Dei filij, quibus Pater dabit regnum Luc. 12. 32. quanquam ab omnibus contemnuntur, tamen ſoletur eos, quod coram Deo reputentur magnifici & ſpecioſi.* Pij rerũ domini.

III. In quibus eſt tota oblectatio mea] *Ut pater filium unicè diligit Matth. 3, 17. ita filius pios unicè ſibi de mundo ſeligit Iohan. 15, 19. & quanquam diabolus quotidiè ijs coram tribunali Dei obtrectat Iob. 1, 9. & 2, 5. Apoc. 12, 10. tamen in ijs ſe maximè oblectat, Prov. 8, 31.* Dei dilectio.

Ex verſ. 4.] I. Multiplicantur dolores eorum, qui alium dotant] *Idololatrarum hic notatur præmium & ſtudium, illic dolores infiniti, hic ſumptus immenſi, ibi conſcientia ſauciata, hic crumena evacuata, pro opum ſuarum, quam cultui idolorum impenderunt, copiâ, redditur illis veri ſolatij inopia. Contrà in unius veri Dei cultu homines ubi ſe tantùm offerunt, Rom. 12, 1. omnia bona tandem auferunt, & ubi parum Deo conſecrant, multum gaudij & ſolatij reportant.* Idololatrarum infelicitas, Piorum felicitas.

II. Non ſum libaturus libamina eorum.] *Deo etiam ſacrificia ſine fide oblata non probantur Hoſ. 6, 6.* Sacrificia ſine fide.

Amos 5, 21. ſed tantùm per Chriſtum in fide facta acceptantur 1. Pet. 2, 5. nec Chriſtus pro eo apud Patrem interpellat, qui eum in vera fide non compellat.

ἐθελοθρησκείαι

III. Ex ſanguine] *Vide hìc operum ab hominibus confictorum vanitatem, & Dei in judicando veritatem. Illi enim gentiles putabant ea ſacrificia eſſe gratiſſima, in quibus fierent ex ſanguine libamina: hìc autem quia tantùm filij ſui ſanguine placatur, hecatombis aut aliis ἐθελοθρησκείαις non delectatur.*

Idolorũ nomina delenda.

IV. Non ſum aſſumturus nomina eorum ſuper labia mea] *Si Chriſtus non vult meminiſſe peccatorum nomina impiorum, Chriſtiani multò minus in ore habeant nomina idolorum, aut hoc fiat, non ut precentur, ſed ut execrentur, non in obteſtatione, ſed deteſtatione, non in invocatione, ſed refutatione, non ad adorandum, ſed eradicandum. Vide commentatores in Hoſ. 2, 17. Zach. 13, 2.*

Pars Posterior.

Verſ. 5.] Alij multi interpretes etiam hunc & ſequentem verſum ad partem hujus pſalmi priorem referunt, ita ut in verſu 5. ſit 4. argumentum ſuperioris confirmationis à cauſa efficiente petitum, tu ò Deus pater, es autor Eccleſiæ, tu mihi dediſti Pſ. 2, 8. Ergò ſerva me & eam: & in verſu 6. ſit 5. argumentum ab effectu, non fruſtra ſuſtineo hoc certamen. E. me ſerva: quæ omnia libenter ſuo loco relinquimus, neq; cum quoquam ſuper hac re contendemus. Interim tamen quia hæc omnia ſunt verba fidei jam eluctantis ex malis, atq; agnoſcentis liberationem, eamq; celebrantis, hactenus ea ad poſteriorem partem

tem redaimus. Deſcribit igitur primùm Chriſtus ſuæ acerbiſſimæ paſſionis fructum, quod poſtquam profudit in mortem ſeipſum, Deus pater det ipſi partem pro multis Eſa. 53, 15. ſemen habeat, quod colat eum Pſal. 22, 28. 31. 32. & quia paulò antè de ſacrificiis idololatrarum dixerat, alludit ad ſacrificia piorum V. T. in quibus ut quædam Deo conſecrabantur, quædam ſacerdotibus dabantur, & reliqua cedebant offerenti, qui ea inter familiam & alios diſtribuebat pro libitu, vel per prophetam aut ſacerdotem diſtribuenda curabat, atq; ita coram domino epulabantur Exod. 18, 12. Deut. 12, 7. & 27, 7. 1. Sam. 1, 4. 5. (quem locum diligenter expende, & potius Lutherum ac Druſium quàm Tremellij verſionem ſequere) & 9, 12. & 16, 5. non neglige ea, quæ habet Lucas c. 22, 17. ſed tamen & rectè huc trahito. Ita etiam Salvator in ſuo ſacrificio ſibi optimam portionem & poculum obtigiſſe gloriatur, Jehova *ipſe, inquit, eſt* portio partis meæ (*de quo genere loquendi & hebraiſmo eleganti vide Buxtorfium theſ Gram. l. 2. c. 3. uſu 5. p. 332.*) & poculum meum *ſeu calix meus eſt, q. d. Deus pater mihi, ut cœleſtis paterfamilias, in hoc convivivio dat ampliſſimam portionem, quod gaudeo; quemadmodum illi, quibus in conviviis ſacris bona portio panis & carnis, ac bonum ac plenum poculum obtingit. Confer 2. Sam. 6, 18. 19. 1. Chron. 29. 21. 22. Hic ſenſus verborum ob cohærentiam cum ſuperioribus monſtratam mihi ſe maximè probat, cui ſi quis jam alia nonnulla velit conjungere ex aliјs, per me id faciat. Bellarminus per portionem, neceſſaria, per poculum, delicias intelligi exiſtimat. Emanuel Sa per poculum, portionem*

1 Alluditur ad ſacrificia V.T.

fruen-

fruendam: quomodo & Lutherus ſatis habuit ſenſum expreßiſſe, ubi vertit, der HErr aber iſt mein Gutt und mein Theil.

Alij id notant, Chriſtum dicere, ſe eſſe verum ſacerdotem unicum N.T. Quẽadmodũ n. Deus in V.T. erat Levitarum portio, quibus nulla pars terræ ſanctæ dabatur, Deut. 18, 1. 2. quod latè explicatur Num. 18. capite, præcipuè v. 20. Joſ. 13, 14. Sic Chriſtus in his terris nil poſſedit Mat. 8, 20. niſi Deum propitiũ, & per hunc ſuum peculium, ſeu Eccleſiam. D. Geſnerus ſimpliciter refert ad convivium quodcunq́ʒ, in quo Sympoſiarcha, convivij Dominus & bibendi arbiter dat unicuiq́ʒ ſuam portionem, da er einem jeglichen Gaſte ein ſtücke vorlegt / *quod ferè eodem recidit. Tutius tamen eſſe videtur, ut ad ſacra ſacrificiis adjuncta referamus convivia. Idem annotat,*

חֵלֶק חֵלֶק *notare portionem blandam, quod h. l. habet locum ob ſubjectam materiam, ſicut & Pſal. 73, 24. Thren. 3, 24. Pſ. 119, 57. aliàs non ſemper ita illud nomen uſurpatur. vide Job. 20, 29. & 24, 18. & 27, 13. Eſa. 34, 17. & 61, 7. &c. quod etiam ipſa ratio docet. Sicut enim paterfamilias prudens dat cuiq́ʒ ſervo demenſum ſuum, fideli & induſtrio largum & bonum, ocioſo & inutili parcum, malum aut nullum: ſic Deus piis præmia, impiis pœnas decernit & diſtribuit. Quò alij referunt obſervationem illam, ubi poculum notat pœnas quandoq́ʒ. Vide in Obad. v. 16. licet non ſatis commodè ad h. l. ubi in bonum accipitur, ut & Pſ. 23, 5. Adde illis, quæ in Com. Obadiæ allata Pſ. 11, 6. Apoc. 14, 8. & 18, 3.*

2. ſimilitudo à ſorte.

Hæc eſt prima ſimilitudo: altera eſt à ſortitione deducta.

ducta. Sicut enim quando aliter res commodè diſtribui nequeunt, ſorti committitur arbitrium, quod tamen à Deo regitur Prov. 16, 33. & gaudet, cui bona; dolet, cui mala obtigit particula: ita Salvator h. l. ad hunc morem alludit, & Deo patre providente, ſortem optimam ſibi non modò eſſe datam, ſed etiam ab eodem conſervari, defendi, ſartam tectamq; haberi gloriatur. Tu ſuſtentans es, id eſt, ſuſtentas ſortem meam, velut illi, qui, quod caſurum eſſe vident, manu apprehendentes velut fulciunt. Vulgatus interpres, tu es, qui reſtitues hæreditatem meam mihi, puto peccato Adami primi amiſſam, nunc reddes meo ſecundi Adami merito redemtam Eccleſiam.

Verſ. 5.] Tertia ſimilitudo eſt à veterũ more dividendi agros & fundos transſumta, ſiquidẽ illi ſolebant funiculis eos dimetiri, & ſuã cuiq; portionem attribuere Deut. 32, 9. Joſ. 13. & ſeqq. capp. 1. Chr. 16, 18. Pſ. 78, 55. & 105, 11. Amos 7, 17. quò reſpiciens Chriſtus etiam ſibi de attributa hæreditate gratulatur his verbis: funiculi acciderunt mihi in locis amœniſſimis. LXX. ἐν τοῖς κρατίστοις, Lutherus: daß loß iſt mir gefallen auffs Liebliche (ubi חֲבָלִים cum aliis nonnullis metonymicè per ſortem exponit, non malè, niſi malè Bellarminus & quidem hæc ita torquerent: meminit ſortis, quia principium hujus hæreditatis à prædeſtinatione ducitur, prædeſtinationis autem gratia reſpectu noſtri ſors quædam eſt, unde Paulus Epheſ. 1, 11. ſorte vocati ſumus ἐν ᾧ καὶ ἐκληρώθημεν, & Col. 1, 12. elegit nos in partem ſortis ſanctorum, τῷ ἱκανώσαντι ἡμᾶς εἰς τὴν μερίδα τοῦ κλήρου τῶν ἁγίων ἐν τῷ φωτί. Utrobiq; enim non intelligitur modus ſeu ra-

3. ſimilitudo à diſtributione.

Funiculi.

Eph. 1, 11

Col. 1, 12

tio eligendi, ſide enim in Chriſtum eligimur Epheſ. 1, 4. ſed terminus ad quem, qui eſt κλῆρος, pars & ſors Chriſti 1. Pet. 5, 3. nempè Eccleſia ipſa, quam etiam hoc, ipſo in loco ita indigitavit ſuperiori verſu. Quia autem unicuiq; pio & verè credenti datur pars hujus ſortis, dicitur accipere ſortem in ſanctis Actor. 26, 18. Et quid huc prædeſtinatio, ubi Chriſtus de ſua ipſius ſorte propriè agit, non de prædeſtinatorum fidelium?) Ideò *etiam* hæreditas *ſeu poſſeſſio* pulchra obtigit mihi (*hebr. pulchruit ſuper me* שָׁפְרָה עָלָי) *quomodo nunc propriè dicit, quod antea figuris aliquot & comparationibus indicavit, & ſenſus eſt: nunc habeo Eccleſiam ex morte, inferno & diaboli poteſtate redemptam, ex mundo immundo ſelectam & collectam, meum* κειμήλιον *&* λαὸν περιούσιον *ſeu* εἰς περιποίησιν. *Confer Exod. 19, 6. Deut. 7, 6. Actor. 20, 28. Eph. 5, 26. Tit. 2, 14. 1. Pet. 2, 9. Lutherus:* mir iſt ein ſchön Erbtheil worden. *Non igitur poſſunt h. l. (cujus etiam unus ſenſus tantum erit) ut vult Euthymius, intelligi funes, quibus à Judæis captus Chriſtus eſt vinctus: nec, ut putat Ambroſius, vincula caritatis erga Eccleſiam; ut vel hinc lapſus patrum in expoſitione pſalterij agnoſcas, de quibus Lutherus in libro de conſtituendis ſcholis. Eſt igitur hæc hæreditas firma & pulchra.*

Verſ. 7] *Hinc digreditur in Dei laudes, in quibus ſui patris bonitatem celebrat v. 7 ſuam fidem, pietatem & ſtabilitatem declarat v. 8. & 9 de reſurrectione v. 10. ejusq; fructibus vaticinatur v. 11.* Benedicā Jehovæ *gratiis Deo patri pro tantis beneficiis actis nomen ejus extollam, Pſ. 34, 2.* qui mihi dedit conſilium, אֲשֶׁר יְעָצָנִי

Deus pater dedit Chriſto conſiliū.

vulga-

vulgatus malè, qui tribuit mihi intellectum, quo ſeducti quidam, hic putant celebrari, quod hominem Deus creaverit rationalem, quum tamen Chriſtus ſolus hæc de ſe dicat, & ſenſus ſit: celebro Patrem, qui me ſuas vias docuit, ſpirituq; duxit, monſtravit firmas conſolationes, & quia Dei conſilia ſunt realia, ſimul me juvit & promovit ſalutaria ſua monita, dum ego illis me conformem gerere ſtudeo, conſilium ſuum de redemptione generis humani unà exequitur & me ſuſtentat (apud hebræos enim, potiſſimùm de Deo uſurpata, notitiæ verba complectuntur affectus, Pſ. 1, 6. Confer Pſal. 32, 8. Druſ in Q. & Reſp. l. 3. quæſt. 28. &, quod ad rem, Eſa. 53, 1. ſervus meus erit prudens ac proſper) ego verò jugiter id quæro & ſequor, ſiquidem etiam per noctes (*quarum ſilentia meditationibus ſacris amica, vide Comm. in Pſ. 1, 2. & 4, 5. p. 17. & 92. ut notat h. l. Lutherus*) erudiunt & *caſtigant* me renes mei, *ne quid, quod Patri meo diſpliceat, moliar. Vide autem Marc. 1, 35. & 6, 46. quomodo Chriſtus etiam noctu ſacris cogitationibus & precibus vacaverit. Per renes enim ſynecdochicè notantur intima quæq; hominis, & facultas animæ, in qua ſedes affectuum triſtitiæ, ſpei, metus, concupiſcentiæ &c. ut ſit ſenſus juxta Lutherum, licet malim vivere & calicem iſtum non bibere, ſi ſenſum hominis & concupiſcentiã naturalem ſpectem, tamen me tibi pater cœleſtis dedo, & in illâ luctâ experimento diſco tibi obedire, & illas cogitationes naturales caſtigo, ac in ordinem tuiq; obſequium redigo. Confer quod ad rem Matth. 26, 39. 42. Luc. 22, 42. Heb. 5, 5. Per noctes quidam volunt deſignari tempus paſſionis, noctem ac poteſtatem tenebrarum Luc. 22, 52.*

Verba notitiæ.

Renes.

alij tempus adverſitatis, & potiſſimùm, quando in horto ſub immenſo peccati onere premebatur, & tamen cavebat, ne contra Deum murmuraret. Verùm illa ſingularia generali explicationi ſuprà datæ includuntur. Quod autem ſcriptura per renes etiam appetitus, cogitata & affectus deſignet, collatio horum locorum docebit Pſal. 7, 10. & 26, 2. & 73, 21. Prov. 23. 16. Jer. 11, 2. & 17. 10. & 20, 12. Thren. 3, 13. 1. Maccab. 2, 24. Apoc. 2, 23. Inſpice etiam Flacij clavem columna 1032. Proba igitur hæc D. Brentij gloſſa: ducit me Spiritu ſuo in omnibus tam actionibus, quàm paſſionibus meis, ne renes ſeu cogitationes meæ ſeducant me, ſed rectâ in omnibus viis ejus incedam. D. Æpinius Per noctem increpatum eſſe renibus Chriſtum ſignificat cum conflixiſſe cum propriis ſuis cogitationibus & affectibus, cruciatumq; eſſe luctantis cum animi motibus, & pugnantis cum cordis deſideriis, etiam eo ipſo tempore, quo alij ſecurè dormiverunt, & ut dicitur, in utramq; aurem. Malè contrà hæc toti Eccleſiæ Tremellius & Junius; Calvinus autem, Scultetus, & quidam alij Davidi attribuunt principaliter, ut ex ſequentibus cum Deo patebit. Id verò non negatur, debere Chriſtianos eſſe Chriſti in hoc quoque imitatores.

quid notent ſæpe

Verſ 8.] Nam ipſe ſalvator generis humani (in cujus perſonâ verba ſequentia allegant Apoſtoli.) ſuam exponit fiduciam, Dei patris potentiam & benevolentiam, atq; hinc ortam ſuam immotam in malis conſtantiam. Circa primam notetur fidei & pietatis firmitas, objecti dignitas, & temporis diuturnitas Quanquam ſæpè per totam vitam meam in his terris à Diabolo ſum

ſollici-

ſollicitatus ad defectionem Matth. 4. Luc. 4. & multis horribilibus doloribus preſſus tamen non defeci à Deo, ſed ſervavi fidem & intra pietatis limites me continui ſemper i. e. poſui Jehovam è regione mei jugiter, *quod Lutherus elegantiſſimè extulit,* Ich habe den HErrn allezeit für augen/ *qui tamen illa græca Actor. 2, 25.* προωρώμην τὸν κύριον ἐνώπιόν μου διὰ παντὸς, *ſuo cõſilio uſus, paulò aliter vertit, eodẽ tamẽ manente ſenſu,* Ich hab den HErrn allezeit fürgeſetzt für mein Angeſicht *ut eum obſervem, ex ejus nutu pendeam, coram ipſo ambulem (id quod emphaſis particulæ* לְנֶגְדִּי *etiam alibi Gen. 3, 18. declaratæ, innuit.) idq́ jure optimo,* quia à dextra mea eſt, *me juvat, meiq́ defenſionem ſuſcipit,* Ich hab jhn als einen beſchützer zur Handt/ *Lutherus Actor. 2, 25.* den er iſt an meiner rechten *ad auxiliandum præſtò eſt, protegit, defendit, Æpinus. A dextris eſſe ſignificat præſenti auxilio ſemper adeſſe, opem ferre & protegere; quos enim tuendos ſuſcipimus, illorum latus dextrum ſolemus cingere, ut eò expeditiùs queamus adverſarium depellere & mala propulſare. Vide Pſ. 109, 31. & 121, 5. (quæ enim loca alij ut parallela citant, vel non comparent, vel ſunt* ἀπροσδιόνυσα. *Pſal. 108, 5. & 109, 6. Zach. 8, 1. confer quod ad rem Pſ. 18, 36. & 63, 9. etiam Pſal. 118, 15. 16. Eſa. 41, 10.) ideoq́ turbabor, ſed non perturbabor, movebor, ſed* non dimovebor. *Lutherus,* darumb werde ich woll bleiben. *ἵνα μὴ σαλευθῶ, Act. 2, 25. Lutherus hic,* auff daß ich nicht bewegt werde.

Deus à dextra.

Verſ. 9.] Fiduciæ hactenus declaratæ effectus eſt gloriatio & ſecuritas in malis, Rom. 5, 3 Illa tamen potiſſimum de futuro per anticipationem eſt intelligenda,

 ut

ut Lutherus ſcribit, ſiquidem Chriſtus ipſius paßionis tempore ſeu momento fuit triſtißimus, ſicut ipſe dicit Matth. 26, 38. verbis emphaticis, περίλυπός ἐστιν ἡ ψυχή μου ἕως θανάτου. Idcirco *quia video te mihi adeſſe, me abs te amari, juvari ac ſuſtentari,* lætatur animus meus, *hebraicè cor meum, Actor. 2, 26.* εὐφράνθη ἡ καρδία μου, *quod tamen in externam interni gaudij teſtificationem prorumpit, quibus ex abundantia cordis os loquatur Matth. 12, 34. Confer 2. Cor. 4, 13.* & exultat gloria mea, *hoc eſt, lingua, quæ eſt inſtrumentum, quo gloria Dei apud alios propagatur, & ex qua hominis dignitas, quod ſit rationalis, maximè perſpicitur, ſicut non tantum hunc locum LXX. Arabs, & vulgatus latinus expreſſè reddiderunt, ſed etiam plerique interpretes vocem gloriæ hoc loco expoſuerunt, inter quos etiam refero Lutherum, cujus hæc eſt marginalis gloſſa:* Ehre) daß iſt meine zunge/ da ich Gott mit ehre vnd preiſe *præſertim quùm itidem accipiatur Gen. 49, 6. Pſal. 30, 13. & 57, 9. inprimis quùm Spiritus Sanctus hanc explicationem tradat Actor. 2, 26. cui contradicere nefas. D. Æpinus longè aliter exponit. Gloria vocatur h. l. claritas, majeſtas, ac dignitas filij Dei, qua tempore ſui miniſterij ſe exinanivit, q. d. mea gloria, quam ab æterno habui, in ſinu gaviſa eſt, exultavit, & tectè triumphavit de omnibus malis, quibus erat expoſita. Vera hæc ſunt &* ὑπάλληλα *noſtræ explicationi, longiùs tamen videntur recedere. R. D. Kimchi, Druſ. in Q. & R. lib. 2. q. 54. Emanuel Sa ipſam animam, quæ eſt hominis* βέλτιον μόριον *pars honoratior, denotari volunt. Verùm quùm de anima jam dixerat & de ratione, probabilius eſt, ſtatim*

Gloria id eſt lingua

Juxta alios, anima.

hic aliquid addi de oratione, quæ fit per hominis linguam, quandoquidem verè

Sunt duo ſumma hominis ratio ac oratio dona,
Hæc hominem eſſe notat, ſola ſed illa facit.

Quod Druſius objicit, leve eſt, aptiùs quadrare ad animam exultandi verbum, ut alibi, nimirum Pſal. 35, 9. Pſal. 35, 9. *ſcriptura enim non ita inter illa diſtinguit, ut philoſophi, quod patet ex pluribus, quæ vel in L. de libero arbitrio ſolent diſputari. De anima propriè & principaliter, ſicut & de ſpiritu (quem tamen ſcriptura quandoq; videtur ab anima diſtinguere Luc. 1, 46. 47.) verbum hoc accipitur; ſed conſeqnenter rectè de lingua hominis pij celebratis Dei facta dici poteſt. Nam de toto homine exultante uſurpatur hinc inde, non de ſolo corde ſeu animà: ubi poterat addere hæc loca Druſius Pſ. 13, 6. Prov. 24, 17. Eſa. 61, 10. Zach. 10, 7. quinimò de terra uſurpatum legimus 1. Chron. 16, 31. Pſal. 96, 11. & 97, 1. Eſa. 49. 13. de collibus Pſal. 65, 13. de oſsibus ipſis Pſ. 51, 10. vide in Pſal. 2, 11. D. Hesbuſius peculiarem habet explicationem, gloria, id eſt, fiducia & ſpes mea in Deum, quæ eſt mea ſumma gloria. Verùm cum Apoſtolus aliter exponat, ipſum deſerere non auſim.* Etiam caro mea (*quæ ſynecdochicè notat corpus, quomodo Syrus in Actis vertit* פַּגְרִי) habitabit ſecurè, *græcè* κατασκηνώσει ἐπ' ἐλπίδι, *quorum illud optimè quadrat ad hebræum* יִשְׁכֹּן *Actor. 2, 26. Lutherus, ſecura requieſcit in ſepulchro, quia reſurget. idem in pſalmo hebræa vertit* mein Fleiſch wird ſicher ligen / *in Actis græca*, mein Fleiſch wird rugen in der Hoffnung. *Quanquam enim futurum eſt, ut verè moriar, tamen in ſpe reſurrectionis & cum fiducia con-*

Exultare dicuntur multa.

ſerva-

ſervationis à putrefactione quieſco, certus, fore ut ſolutus mortis doloribus tertio die victor reſurgam Actor. 2, 24. confer ea quæ habentur Pſ. 3, 6. & 4, 9, licet non eadem phraſis ibi extet.

Verſ. 10.] Quia aliàs in commentariis controverſias non immiſceo, ſiquidem illa textum ſaltem explicare debent, & hæc ſuo loco, ubi opus eſt, tractari, non eſt quod quis h. l. prolixam diſputationem de Deſcenſu Chriſti ad inferos à me expectet. Qui enim illam deſiderat, apud eos qui ſcripſêre in Formulam Concord. reperiet, & explicatione ſymboli: quin etiam in integris hac de re ſcriptis libris, & commentariis multis in hunc Pſalmum, etiam in Hoſ. 13, 14 Eph. 4, 8. 1. Pet. 3, 18. His igitur omnibus ſuo loco relictis ſenſum ſimpliciter rimabimur, qui eſt juxta ipſam literam, & orthodoxos Theologos. Idcirco lætor de futuro (per anticipationem enim illa dici, monuit Lutherus) quia ſcio me ex inferno liberatum & ex morte reſuſcitatum iri, ſcio me in inferno & morte non eſſe manſurum, ſed tertia die inferni carcerem ac mortis clauſtra perrupturum, & de inferno ac morte triumphaturum. Etſi itaq; aliàs vera ſint, quæ habet Tremellius & Junius, quod Chriſtus vivat in piis Galat. 2, 20. ſit reſurrectio ac vita Ioh. 11, 25. & reſurrectionis omnium piorum autor 1. Corinth. 15. tamen hoc loco falſa ſunt, quaſi dicat Eccleſia, tu Deus Pater non derelinques animam meam, id eſt, Chriſtum. Vide Piſcatorem ea refutantem. Multò minus de Davide hæc accipimus, ſiquidem ille vidit corruptionem, quod de eo, de quo hæc ſonant, negatur Act. 2, 29. 31. Improbamus etiam cum aliis & Bellarmino

Tremellij error.

illam

illam Bezæ verſionem in N. T. editione prima, non relinques C A D A V E R *meum in ſepulchro, quam tamen in poſterioribus editionibus mutavit hoc modo: non derelinques animam meam apud inferos, qua de re videantur ejus annotationes. Ad textum explicandum nos convertimus, ubi quis quærere poterat, unde tibi ô Chriſte in ipſa paſſione illa ſpes, imò jam animo præcepta lætitia, & ſperata ſecuritas? Reſpondet, inde, ô pater cœleſtis, (cum illo enim ſermonem confert, quem ſibi præſentem eſſe dixit ſub initium verſus 8.) quod, licet poſſem concludere, ſi præſentia ſpecto, ubi me ad tempus derelinquis Pſ. 22, 2. fore ut mihi ſit ſuccumbendum in hâc luctâ, tamen longè firmius colligam, me tibi curæ eſſe, quia* non es derelicturus animam meam (*ubi annotante Luthero, negationum harum major vis, quàm affirmationum, ſi dixiſſet, quia adjuvabis & liberabis me: hîc enim jam omnes objectiones ubi devicit, tandem erumpit, non potes derelinquere*) uſq; ad infernum לִשְׁאוֹל *Græcè, εἰς ᾅδου Actor. 2, 27. 31, Et quanquam aliàs ſæpè* ל *pro* ב, *εἰς pro ἐν adhibetur (quomodo etiam Calviniani illam h. l. explicant, ita tamen ut* שְׁאוֹל *pro ſepulchro accipiant) Hoſ. 7, 2. Marc. 2, 1. & 1, 39. tamen non puto hoc loco carere illam particulam ſuâ emphaſi. Id enim videtur notari, Chriſtum non derelictum iri eò uſq;, ut in poteſtate inferorum ſit, ut hi pro libitu cum illo agere, eumq; detinere queant, quod etiam Petrus innuit Actor. 2, 24. ubi tamen præſupponitur, quod in inferno fuerit in loco pœnæ, & ſed ſine pœna, & is qui in ipſa agoniâ, quam in horto ſuſtinuit, infernales dolores ſenſit, & deinde ſe à Deo derelictum eſſe in cruce clama-*

L *vit,*

vit, poſtea victorem inferno ſe declaraverit. Conferri poſſunt debito modo phraſes Job. 39, 14. *Pſal. 49,* 11. *Mal. 3, 19. & Pſal. 9, 9. & 31, 18. & 88, 4. præſertim cùm alibi reperiatur* שְׁאוֹל · בִּשְׁאוֹל *autem licet aliàs ſit æquivocum, ut declaratum eſt ſub finem pſalmi 9. tamen quùm ab Apoſtolis, imò Spiritu S. per vocem ᾅδης, quæ in N. T. nunquam notat ſepulchrum, explicetur, infernum denotari credo. Vide loca Matth. 11, 23. & 16, 18. Luc. 16, 23. 1. Cor. 15, 55. Apoc. 1, 18. & 6, 8. & 20, 13. 14. Licet ergo voces illas, animam meam, Synecdochicè rectè poßimus cum nonnullis Calvinianis etiam interpretari de tota Chriſti perſona, tamen* שְׁאוֹל *h. l. pro ſepulchro non accipimus, neq; per omnia probamus illam D. Sculteti verſionem ſeu correctionem,* du wirſt mich im Grabe nicht laſſen/ *ſiquidem emphaſin phraſeos non exhaurit, & de reſurrectione ipſa immediatè ſequentia agunt, quæ ita ſonant:* neq; dabis *ſeu permittes, in Actis, ὀυ δώσεις Lutherus,* du wirſt nit zugeben/ (נָתַן *enim quando conſtruitur cum infinitivo, quandoq; præter ſignificationem vulgatam dandi, etiam permißit notat, Gen. 20, 6. & 31, 7. Num. 20, 21. & 21, 13. Jud. 11, 19. 2. Sam. 12, 8.* 1.*Reg. 11, 7. Pſal. 55, 23.*) ut tuus ſanctus, *(loquimur cum vulgo) is quem benignitate perſequeris, quiq; etiam aliis hominibus beneficia præſtat innumera (ratione tui paßivè, ratione aliorum activè* חָסִיד, *vide quæ dicta ſunt in Pſ. 4, 4. pag. 89. & hactenus ex parte & incluſivè, non autem excluſivè vera ſunt, quæ habet h. l. Piſcator,* חָסִיד *ſignificat eum, in quo eſt* חֶסֶד *beneficentia, ſicut* צַדִּיק *in quo eſt* צֶדֶק. *Videndum enim ſemper quomodo ſcriptura uſurpet aliquam vocem, non autem noſtrum eſt eam quocunq;*

שְׁאוֹל

ᾅδης.

נָתַן cum infinitivo.

cunq; modo explicare aut torquere ex ſimili vocabulo.) videat, ſeu adeat vel ſentiat corruptionē poſt mortē in ſepulchro putreſcat, ſed in eo ſalvum conſervabis, & tertia die glorioſè eum reſuſcitabis. Generalis aliàs eſt ſententia Gen. 3. fore ut homo in terram revertatur, unde ſumtus eſt: verum non ita Chriſtus ſalvator noſter, cui hæc prærogativa data, quia nos à morte erat liberaturus, quod facere non potuiſſet, ſi & ipſe corruptionem vidiſſet, id eſt, in ſe ſenſiſſet, imò etiam vel maximè corrumpi homo ille purus non poterat. Videre enim in ſacris de ipſo ſenſu ſeu experientia, imô uſu ac fruitione ſæpè accipitur Pſ. 4, 7. & 27, 13. & 34, 13. & 49, 10. & 91. 16. Eccleſ. 2, 1. & 3, 13. Mich. 7, 9. Sirac. 15, 7. Joh. 3, 3. 36. & 8, 51. Luc. 2, 26. Actor. 2, 27. & 13, 36. 37. Hebr. 11, 5. Æpinus. Videre corruptionem noto tropo ſignificat corrumpi, ſicut videre mortem, vitam, mori, vivere De voce שַׁחַת id obſervandum, quod ſuâ vi, ratione ἐτύμου ſignificet corruptionem, ſiquidem deſcendit à R. שָׁחַת id eſt, corrupit, unde optime reddita Actor. 2. & 13. verſibus ſuprà allegatis per διαφθοράν. Licet igitur plerique corruptionem videant in ſepulchro ſeu fovea, ideoq; nonnunquam pro foſſa profundiſſima, in qua ſit omninò pereundum ei, qui in illam incidit, poſſit accipi, tamen ubiq; ita verti non debet, qua de re audiamus optimè diſſerentem Druſium in quæſitis per epiſt. Epiſt. Pſ. 49, 10.
115. Ut non videat foveam. Sic eſt in plerisq; editionibus nuperis. An rectè, videbimus. Ait neminem eſſe, qui non videat foveam. Quid videre foveam? aut fovea ſignificat ſepulchrum, aut ſtatum mortuorum. Si ſepulchrum, falſum eſt: nam multi moriuntur, qui non ſepeliuntur.

Si ſtatum mortuorum, quid reſpondebimus objicienti locum illum, Non ſines ſanctum tuum videre foveam, שַׁחַת Pſal. 16, nam ſermo eſt de Chriſto, quem conſtat & mortuum & ſepultum fuiſſe. Arbitror utrobiq; pro foveam reponendum eſſe corruptionem. Nunc quæro, ſi ſanctus Domini non vidit corruptionem, quomodo dicit, neminem eſſe, qui eam non viderit? nam ſi illud verum, (ita enim hæc, quæ malè impreſſa, ſunt reſtituenda) aliquis (nempè Chriſtus) non vidit, tunc falſum eſt, nemo eſt, qui non vidit. Reſpondeo: Davidem hîc loqui de puris hominibus. Sanctus Domini non fuit purus homo, ſed homo & Deus ſimul. Ut abyſſus abyſſum advocat, ſic
Hebr. 11, 5 *una difficultas aliam parit. Hebr. 11, 5. Per fidem Henoch translatus fuit, ne videret mortem. Hoc adverſari videtur dicto Davidis, ſed non adverſatur. Nam David loquitur de eo, quod fit ſecundum ordinem naturæ. Quod Henoch non viderit mortem, hoc accidit contra (malim, ſuprà) naturam, Deo ita volente, qui eſt autor naturæ. Sic alibi legimus de aquis: terminum poſuiſti eis, quem non transgredientur, cùm tamen ſecus evenerit diluvij tempore. Hæc ille:*

Pſ. 49, 10. *Tremellius autem & Junius in Pſal. 49, 10. ita ſcribunt. Vox hebræa ſtationem quamlibet mortuorum in univerſum notat multis ſcripturæ locis: ideoq; modò ad ſepulchrum, modò ad utrumq; ſimul pro ratione locorum accommodanda eſt. Alij ad R. שׁוּחַ, incurvavit, referunt, & hinc putant eſſe vertendum foſſam ſeu foveam quod ſanè verum aliquando, non ſemper. Certè pro foſſa videtur accipiendum eſſe שַׁחַת Jer. 18, 28. Pſal. 94, 13. Prov. 26, 27. ſiquidem verbum adjunctum fodere indicio eſt.*

Non

Non nimis extendatur illa vocabuli S A N C T U S h. l. acceptio. Licet enim Spiritus S. חָסִיד reddat ὅσιον, tamen eaſdem ſignificationes vocis hebrææ retinet, ut vel ex unico Eſaiæ loco ex cap. 55, 3. Act. 13, 34. allegato apparet, ut ſanè hinc non poſſimus firmiter concludere, Pſalmum hunc agere de Chriſto, quia hoc epitheton, Sanctus, ſit Chriſti & Dei proprium. Nam etiam Chriſtianos in N. T. crebrò vocari ſanctos ſuprà v. 3. probatum eſt, & clarè liquet in V. T. de vocibus קְדוֹשִׁים plurali & חָסִיד tam in ſingulari, quàm plurali numero. Aliàs verum illud eſt, quod Chriſto & Deo ſanctitas ſit eſſentialis, quomodo hic crebrò קָדוֹשׁ nominatur, vide Pſal. 22, 4. Hoſ. 11, 9. quæ tamen vox h. l. non reperitur, ſed חָסִיד, quæ num de Deo ſimpliciter uſurpetur nondum ſcio, qui non ignoro, loca eſſe quam plurima, ubi חָסִיד ei attribuitur. Hinc pridem notavit Druſius in Q. & Reſp. l. 1. q. 47. quod ſit חסיד vetere interpretatione ſanctus, ὅσιος, (quod etiam inde factum eſſe, non eſt incredibile) qui pietatem & religionem colit, non ἅγιος, qui propriè loquendo קדוש dicitur in lingua Ebræorum. Vide etiam Nic. Fullerum l. 1. Miſc. c. 8. refutantem eos, qui exiſtimant, hinc appellatos eſſe Eſſæos ſeu Eſſenos. Inſpice eum. Eſa. 55, 3.

His autem obſervatis miras quaſdam & ab hoc loco alienas explicationes facilè dijudicabis: ſicut & illa, quæ de limbo patrum, in quem deſcenderit anima Chriſti, afferunt Pontificij. Notanda hîc quoque venit contradictio quæ apud Scultetum reperitur. Certò ſciatis, Jeſum eſſe Chriſtum, Act. 2, 36. quia in ipſo & in N U L L O A-L I O hæc prophetia impleta eſt. Sic Apoſtoli ad uſum S U I temporis hanc prophetiam A P P L I C A V E R U N T. Contradictio Sculteti.

Si enim hæc de Chriſto literaliter prædicta, & in ipſo ſolo impleta, & in nullo alio, quomodo applicarentur tantùm, quomodo in Davide quoq; implerentur?

Effectus reſurrectionis Chriſti.

Verſ. 11.] Effectus & gloria reſurrectionis (quæ non modò in Chriſti perſona cernitur, ſed etiam per eum Chriſtianis donatur) juxta Lutherum his tribus partibus deſcribitur, vitâ immortali, lætitiâ internâ, & jucunditate æternâ, quæ tria ita effert Geſnerus: Proponitur fructus reſurrectionis Chriſti, mortis deſtructio, & vitæ reductio, gaudij reſtauratio, & in æternam beatitudinem translatio. Cùm igitur hæc ita ſint, ô Deus Pater, tuq; jampridem, fore ut reſurgam à mortuis, decreveris, certè mihi notam facies (per hebraiſmum ſæpius jam indicatum, quod verba notitiæ etiam includant affectus & effectus ſequentes notitiam, facies ut experiar ſeu carpam & inſiſtam) ſemitam vitæ, quâ ad vitam pervenitur, quæq; antea per Cherubin erat obſeſſa ac clauſa Gen. 3, 24. mors non amplius me tenere, neq; dominari mihi poteſt, ſimul tamen imperties mihi veram & ſolidam lætitiam, quia ſatietas gaudiorum eſt coram facie tua, in conſpectu tuo & viſione tui, quando me cui ad tempus faciem occultaſti, iterum placido vultu reſpexeris, & dederis ut ſemper deinceps fruar tuâ beatitudine, utarq; plenariè majeſtate mihi homini communicatâ, quâ in ſtatu exinanitionis & tempore paſsionis ob hominum peccata me abdicavi, & amœnitates ſunt ad dexteram tuam, ad quam me collocas, in æternitatem, ubi felicitas intemerata, firma, ſolida, quâ ob meum meritum fide ſibi applicatum etjam credentes frui poterunt perpetuò, ut ſit נֶצַח pro לָנֶצַח, ut Hoſe. 10, 4. שָׁוְא

pro

pro לְשׁוֹן *Ita dextra Dei reſpectu piorum notat futuram vitam ſeu eam, quæ eſt in conſpectu Dei, quæ nunc incipit per fidem, & conſummatur tandem per ſpeciem, hic per ænigma, at ibi de facie ad faciem 1. Corinth. 13, 12. ubi inter ſe confert pius quisq; v. 8. & cum Chriſto dicit, tu Deus in hac vita es* בִּימִינִי*, ſed in altera vita amœnitates, & ego in illis,* בִּימִינְךָ *ad dextram tuam, ad quam Chriſtus Salvator meus conſidet. Lutherus eleganter hunc verſum reddidit:* Du thuſt mir kund den Weg zum Leben/ für dir iſt frewde die fülle / vnd lieblich weſen zu deiner rechten ewiglich.

Loci Communes.

Ex verſ. 5.] Jehova portio prædij mei] *Qui Deum habet, omnia poſſidet, & ſic, ubi ille gratiâ ſuâ abeſt, nihil veri boni adeſt, quantumvis omnia videantur felicia vel ſplendida, ſiquidem ſi cui in Deo non ſunt divitiæ, derepentè pereunt omnes deliciæ Luc. 12, 20. 21.* Deus.

II. Tu ſuſtentas ſortem meam] *Deus non tantùm unicuiq; ſuam ſortem attribuit, ſed etiam eandem munit, non modò bona impertitur, ſed etiam tuetur, non modò parat, ſed & conſervat, tam in corporalibus, quàm ſpiritualibus, ut jure unusquisq; fateatur,* Sors pij in manu Dei.

In manibus Domini ſorsq; ſalusq; mea.

III. Ita hæc ad nos poſſunt accommodari, quia videmus Salvatorem noſtrum hinc petere conſolationes contra ſuas paſſiones, & in anxietate mortis eum acquieſcere & niti firmitate ſuæ ſortis, etiam nos hinc contra lethi ſpicula petamus infracta animi ſolatia. Vide ſuperiùs explicatum verſum 11.

Ex

Eccleſiæ amœnitas.

Ex verſ. 6.] *I.* Funiculi acciderunt mihi in amœniſsimis] *Etiamſi mundus ita judicet de Eccleſia, nihil eâ eſſe miſerius vel triſtius, quia tantum ſpectat ea, quæ ſunt extrà, tamen illâ verè nihil eſt pulchrius, ſuavius aut jucundius, quia omnis ejus verus ac ſpiritualis ornatus eſt abintrà Pſ. 45, 14. ut ita utrumq; verum ſit, Nigra ſum, ſed formoſa Cant. 1, 5.*

A Chriſto transformemur.

II. Poſſeſsio elegantiſsima obtigit mihi] *Chriſtus ipſe Eccleſiam deformem reddit ſibi conformem primùm in miſeria Rom. 8, 29. deinde in gloria Phil. 3, 21. Patiamur igitur nos ab illo reformari & transformari Gal. 4, 19. Rom. 12, 2.*

Hæreditas noſtra.

III. Hinc diſcimus, quæ hæreditas & poſſeßio à nobis maximè ſit amanda, procuranda & comparanda, nempè illud unum cum Davide Pſal. 27, 4. quod eſt neceſſarium, cum Martha Luc. 10, 42. quæramus ut ſit nobis μέρις καὶ κλῆρος ἐν τῷ λόγῳ τούτῳ, *ſors & pars in hoc regno, Act. 8, 21. Hîc tantùm ſunt bona manſura, reliqua omnia peritura.*

Gratiæ Deo agendæ.

Ex verſ. 7.] *I.* Benedicam Jehovæ] *A Deo non tantum bona petamus, ſed etiam pro impetratis gratias agamus, non tantùm in rebus ſecundis, ſed etiam adverſis Pſal. 34, 1. 2. non tantùm invocemus ob bona, quorum indigemus, ſed etiam laudemus ob ea, quæ habemus. Ita gratiarum actio erit ad plus dandum invitatio: contrà ſpes ingrati liqueſcit ut hiberna glacies fragilis, & diffluit ut aqua inutilis Sap. 16, 29.*

Conſiliū à Deo.

II. Qui dedit conſilium mihi] *Dei eſt ſapientia & prudentia, Dei eſt conſilium & auxilium Prov. 8, 14. ille invenit conſilium creationis, liberationis, regenerationis,*

nis, juſtificationis, Salvationis, in rebus proſperis mittit crucem, ut caſtigati ſapere diſcamus, in rebus aſperis nos ablegat ad verbi ſui lucem, ut confirmati confidere queamus. Hunc itaq; conſiliarium Eſa. 9, 6. ſequamur, non prævertamus; colamus, non ſpernamus.

III. Etiam per noctes erudiunt me renes mei] *Qui ſe omnia à Deo accepiſſe agnoſcunt, etiam ſua cogitata, dicta, facta ad legem ejus jugiter componunt, nec tam benignum patrem nefariè aut datâ operâ offendunt. Qui autem concupiſcentias ſuas nolunt crucifigere Gal. 5, 24. ipſos non eſſe Dei filios, non poſſumus ambigere. Quod enim in pietatis officijs fecit Dei filius, meritò imitari debet ejus non degener diſcipulus, & quum Chriſtum induit in baptiſmo Gal. 3, 27. & juſtificatione Eſa. 61, 10, Evangelicè, etiam induat Chriſtum legaliter Roman. 13, 14. Confer Matth. 11, 29. 1. Pet. 2, 21. Ibi Chriſtus proponitur ut donum: hîc, ut exemplum: ibi requiritur fides, hîc bona opera: ibi ornamur coram Deo, hîc coram hominibus: Sic conciliabis Paulum Rom. 3. & 4. Gal. 3. & 4. cum Jacobo c. 2, 14. &c.* Deum ne offendamus. carnem crucifigamus.

Ex verſ. 8.] Poſui Jehovam è regione mei jugiter] *Fides hominis nititur præſentiâ gratioſâ numinis, nam ſi quis ſibi certò perſuadet adeſſe ſibi Dominum, hoc demum in malis maximis addit animum, & ſi quis coram Deo in integritate ambulat, huic ſuum auxilium in calamitate non denegat. Multi autem quia non ponunt Jehovam è ſui regione, hinc adeò mutant in religione, impiosq; ſe declarant in omni converſatione Pſal. 36, 2. 3.* Fides.

II. A dextra mea eſt] *Cui Deus eſt à dextra, hunc* Deus à dextra.

non evertit ſors ulla ſiniſtra, cui ille porrigit manum auxiliarem, hunc efficit malis ferendis & ſuperandis parem.

III. Non dimovebor] *Deo confiſus non recedit confuſus, premitur, non opprimitur, mergitur non ſubmergitur 1. Cor. 4, 8. 9. Si autem tanta eſt apud credentes (certè eſſe debet) πληροφορία & certitudo, faceſſat procul à Pontificiis præſcripta ἀπιστία & dubitatio. In toto hoc verſu (ſi quis peculiariter eum tractare pro concione volet) inveniuntur hæc tria: I. quæ hominis in metuendo Deo eſſe debeat pietas, nempe vera, & continua. II. quæ tum ſit futura numinis in illo cuſtodiendo fidelitas. III. quæ pij à Deo cuſtoditi in progrediendo felicitas.*

Verum gaudiũ.

Ex verſ. 9.] *I.* Idcircò lætatur animus meus] *Qui Deum reveretur & veneratur, jugiter in eo lætatur Pſal. 4, 8. vide comm. in h. l. Ex Dei enim præſentia oritur vera animi lætitia. Gaudium verò mundanum eſt vanum, à Deo autem quod datur, illo cor verè exhilaratur Eſdr. 6, 22. Heb. 12, 43. Rom. 14, 17.*

Dei laus in ore.

II. Exultat gloria mea] *Qui in corde habet veram fidem, ore profert Dei laudem, 2. Corinth. 6, 13. Pſal. 34, 2. 3.*

Chriſtus homo.

III. Etiam caro mea habitat ſecurè] *Probatur hinc humanæ naturæ in Chriſto veritas, & indicatur quæ eſſe debeat fidelis hominis in calamitate animoſitas.*

deſcendit ad inferos.

Ex verſ. 10 [*I.* Non es derelicturus animam meam in infernum] *Chriſtus deſcendit ad inferos, ut nos inde liberati aſcendere poſſemus in cœlos. Et hoc*

ſatius

ſatius eſt in pietate cogitare, quàm multis ocioſis ac inutilibus quæſtionibus ſe temerè implicare, quæ eſt ipſius Lutheri & Formulæ Concordiæ ſententia.

II. Non permittes ut carus tuus videat corruptionem] *Chriſti corpus putreſcere non poterat, quia peccatum ille non noverat, ideoq; neq; ſanguis ejus fuit corruptioni obnoxius (quod quidam Calviniani aſſerunt) quia fuit filij Dei proprius 1. Pet. 1, 18. 19. Actor. 20, 28. Non poterat in illud cadere ἄλλαγμα, quod erat pro mundo datum λύτρον & ἀντάλλαγμα.*

III. Dilectus tuus ſeu quem benignitatè perſequeris חֲסִירְךָ] *Nos omnes eramus naturà filij iræ, ſolus Chriſtus per ſe Patri dilectus, in quo tamen omnes verè credentes adoptantur. Ad eos enim pertingit illa patris εὐδοκία, in quibus non eſt finalis ἀπιςία, Epheſ. 1. Joh. 17.* Ὁ ἀγαπητός.

Ex verſ. 11.] *I.* Notam mihi facis ſemitam vitæ] *Chriſto vita ipſi Joh.* 1. *& 14. viti vitæ Joh. 15. nota eſt ſemita vitæ, ideoq; extra illum quæ ferunt ad cœlum, ſunt erroris ſemitæ, Joh. 14, 6. ille eſt dormientium primitiæ 1. Cor. 15, 20. & per illum reſeratæ peccati, mortis & inferni januæ, (ne quis hæc malè accipiat, videat, quæ dicta in Exercit. bibl. edit. 3. pag 459) ut per fidem ſe poßint, qui ſibi non deſunt, inde proripere & in vitam penetrare Joh. 5, 24. Verè enim per Chriſtum mortuum & reſuſcitatum eſt nobis reſtituta vita gaudio delibuta.* Semita vitæ.

II. Satietas gaudiorum eſt in conſpectu tuo] *In hac vita eſt triſtitiæ copia, lætitiæ penuria, dolorum ſatietas, gaudiorum raritas: at in altera erit ſuavis amœnitas & jucunditas, amœna ſuavitas &*

jucunditas, & jucunda ſuavitas & amœnitas: hîc quæ contriſtent, ſunt plurima: ibi, quæ delectent, omnia, jucunda in cœlis habitatio, jucunda cum cœleſtibus converſatio.

Cœleſtia bona.

III. Amœnitates ad dexteram tuam in æternum] *Hîc omnia fugientia, ibi manentia, hîc fragilia, ibi ſtabilia, hîc vix diurna, ibi diuturna, imò æterna: hîc rerum varia viciſſitudo, ibi una & perpetua beatitudo. Huc ſuſpiremus, huc properemus, hanc votis petamus, ad hanc omnibus viribus contendamus, Amen.*

Doctrina generalis.

Ex toto autem Pſalmo diſcamus, quod allegatione aliquot verſuum præmonſtrarunt Apoſtoli, Jeſum Chriſtum Nazarenum Mariæ filium paſſum, mortuum & ex mortuis excitatum ſecundum ſcripturas, eſſe verum Meſſiam 1. Cor. 15, 3. 4. ac noſtrum Dominum Act. 2, 23. 36. & 10, 38. 39. 40. Concludo hiſcè ſuſpirijs.

Recordare Jeſu piè,
ne me perdas illa die,
quod ſum cauſa tuæ viæ:
Quærens me ſediſti laſſus,
redemiſti cruce paſſus,
tantus labor ne ſit caſſus.
Iterum AMEN.

Additio pertinens ad verſum ſecundum & pag. 52. lin. 15. 16. Poſt illa verba: Is enim ſenſus eſt in ipſius Commentario. *Idem tamen D. Lutherus in explicatione brevi germanica hujus Pſalmi anno 1530. Coburgi traditâ hæc habet Tom. 2. germ. Eislebienſi pag. 57. b.* Hie zweiffele ich / wie dieſer Vers zu geben ſey. Denn die Ebreiſche art zu reden iſt mir hie vnbekandt; Mein

gut

Gutt oder Geſchenck / ſtehet im Ebreiſchen / iſt nicht für dich. Ich wil aber zuraten vnd dafür halten / dieſes ſey die meinung / vmb deinen willen leide ich / vmb deinen willen hab ichs nicht gutt / ich muß alles Vnglück leiden / etc. *vide ibidem plura. Et ibidem pag. 60.* vmb deinen willen / das iſt / vmb deines Worts willen. *Ubi omnino probat hanc verſionem, & ſatis eleganter e-ejus cauſas exponit breviter. Interim tamen ob genus loquendi hebræum propiùs ad textum priùs illa ex Commentario latino data expoſitio accedere videtur. Expendant alij, qui plus vident, & adverſativam non negligant* בַּל־עָלֶיךָ, *& in altero verſu* לִקְדוֹשִׁים, *non propter te, non ad te, non ſuper te (ſed) propter, ad, ſuper ſanctos, &c. Etjam accentus Rebia compoſitus ſuper* טוֹבָתִי *confirmat explicationem ſuperiùs allatam. Nec illud ſicco pede tranſeundum eſt*: Dixit anima mea Jehovæ patri, tu es, *ratione humanæ naturæ*, meus dominus, *& ego tuus ſervus Eſa, 53, 1. ergo debebam (quod etiam facio) omnia ad te referre. Verum fructum & commodum hujus meæ paſſionis, quam ob ſalutem generis humani ſubeo, tu, ô Deus & Domine mi, non ad ſalutem tuam (quippe quâ non eges ſalus ipſa) percipis, inde nihil tibi accedit, ſed hominibus, præcipuè qui manent ſancti ad vitæ finem. Sed ſatis de his: candidè velim accipiantur, quæ dixi candidè, dum verum inquiro: meliora afferenti cedere ſum paratus.*

NB.

Enarratio PSALMI VIGESIMI SECVNDI.

Matth. 27, 35. Johan. 19, v. 24.

Διεμερίσαντο τὰ ἱμάτια μου ἑαυτοῖς, καὶ ἐπὶ τὸν ἱματισμόν μου ἔβαλον κλῆρον.

v. 43.

Πέποιθεν ἐπὶ τὸν Θεόν. ῥυσάσθω νῦν αὐτὸν, εἰ θέλει αὐτόν.

v. 46.

Ηλὶ, Ηλὶ, λαμὰ σαβαχθανί; τοῦτ᾽ ἔστι, Θεέ μου, Θεέ μου, ἵνα τί με ἐγκατέλιπες;

Marci 15, 34.

Ελωῒ, Ελωῒ, λαμμᾶ σαβαχθανί; ὃ ἐστι μεθερμηνευόμενον, Ο Θεός μου, ὁ Θεός μου, εἰς τί με ἐγκατέλιπες;

Hebr. 2, 12.

Απαγγελῶ τὸ ὄνομά σου τοῖς ἀδελφοῖς μου, ἐν μέσῳ ἐκκλησίας ὑμνήσω σε.

David Chriſti typus.

DAvid in multis Chriſti typus à filio ſuo Abſolone è regno ejectus tranſit prius torrentem Kidron 2. Sam. 15, 23. deinde pergens aſcendebat per clivum montis olivarum, indeſinenter flens ac orans, ſtultum redde, quæſo, conſilium Achitophelis, ô Jehova *v. 30. & 31.* *Ad eundem ferè modum, imò longè truculentiùs verus ille David, Noviq; Teſtamenti Rex, Propheta ac Sacerdos unicus, Jeſus Chriſtus*

Accommodatur,

(*qui*

(qui propterea etiam vocatur David Hoſ. 3, 5. Jer. 30, 9. Ezech. 34, 24. & 37, 24. 25. Amos 9, 11.) quando generis humani peccata erat expiaturus, à creaturis ſuis, diabolis, Judæis ac gentibus (qui ratione creationis, & illi etiam peculiaris curæ reſpectu, filij ipſius erant) Jeroſolymâ, ubi eſt pacis viſio, ejicitur, ut expiaret illud prioris Adami factum, & appetitum inordinatum, dum Jeroſolymâ Jerichuntem à cœleſtibus ad terrena tranſierat, majeſtate ſuâ ſibi juxta humanam naturam communicatâ, ut poſſet pati ac mori, ſe ad tempus abdicat, & tranſit torrentem Kidron, i. e. ſi nomen interpreteris, nigrum, puta ab ira Dei, omnisq; generis calamitatibus ac plagis atrum Johan. 18, 1. (quomodo aquæ ſæpè in ſcriptura notant afflictiones. Nunc vide ſaltem Pſal. 69, 2. 16. & 110, 7.) deinde in montem olivarum ſe confert Matth. 26, 30. pergens cum multis lachrymis ibidem patri ſuo ſupplicare Luc. 22, 42. &c. Hebr. 5, 7. Matth. 26, 39. 42. 44. ut ſtultum redderet diaboli mundiq; furentis (qui ſibi videtur valdè ſapere 1. Corinth. 1. ut Achitophel, putabatq; jam fore, ut planè periret hic Jeſus, ſi morti traderetur) inſanum conſilium, & contrà ſaluberrimum Dei de genere humano ſalvando conſilium ac delectatio per ſe proſperaretur Eſa. 53, 13. quod etiam eventus comprobavit, ſiquidem exemptus moleſtiâ juſtificavit multos, ib v. 14. Hæc omnia David non tantùm in ſuo exilio, multisq; afflictionibus aliquo modo adumbrans, ſed Spiritu S. plenus in Pſalmo 22. planè explicans in vaticinio evidenti nobis dilucidè ob oculos ponit, ideoq; digniſſimus eſt Pſalmus, qui ab omnibus Chriſti fratribus rectè cognoſcatur.

ad Davidem N.T.

Kidron.

Summa ſequentium. *Priusquam autem ad ejus explicationem progrediamur, priùs argumentum & ſummam, parteſq; videbimus, ac ſimul inquiremus, de quo loquatur Propheta regius: deinde ſingulorum verſuum inveſtigabimus ſenſum & uſum.*

Votum. *Jeſu Chriſte fac te in cruce pendentem ita fidei oculis intueamur, ut æternùm ſalvemur, Num. 21, 9. Joh. 3, 14. 15. tu enim exaltatus à terra omnes ad te vis pertrahere Johan. 12, 32. trahe igitur & nos poſt te Cant. 1, 4. per ignominioſam crucem ad glorioſam tuam lucem, Rom. 8, 17. Amen.*

Argumentum.

Argumentum eſt hoc, David Spiritus S. peculiari illuminatione & inſtinctu de futura Chriſti paſſione, lætâ reſurrectione, ac utriuſq; fructu ad Eccleſiam redundante tam dilucidè vaticinatur, ac ſi ipſe in rem præſentem iviſſet. Et quia paſſionum enumerationem atq; exaggerationem quandam inſtituit, inq; iis Chriſtus ſedulò oravit, ejus in Deum fiduciam, ac officium triplex explicat, ita ut econtrario hoſtium ferociam & inhumanitatem, piorum autem felicitatem ſimul declaret.

Analyſis. *Popularem dividendi rationem qui ſequuntur vel*
1. *duas partes faciunt, quarum prior ſit vaticinium de paſſione Chriſti, poſterior de ejuſdem uſu ac fructu inſigni. Alij tres partes conſtituunt, qui poſteriorem ſubdivi-*
2. *dunt, ita ut in prima habeatur paſſionis Chriſti delineatio verſibus 19. in ſecunda pro reſurrectione fuſa oratio v. 20. 21. 22. In tertia autem ſubnectatur utilitatis ad Eccleſiam perventuræ enarratio, quæ potiſſimùm in miniſte-*

niſterio Evangelij, collectione Eccleſiæ, ac bujus ſtabilita-
te cernitur ac deprædicatur. Alij utramq; partem pri- 3.
mæ diſtributionis dividentes partes numerant quatuor.
I. eſt querela de Chriſti ingenti miſeria. II. concepta fi-
ducia de Dei immenſa miſericordia. III. gratitudinis
liberati pollicitatio. IV. Eccleſiæ promiſſa amplificatio.
Quæ omnes, ſicut & reliquæ plures diviſiones in reipſa
conſentiunt. Vide Comment. Brent. Paulò plenius ergò
hæc evolventes cum aliis ad ea, quæ extant Luc. 24, 26. 46. 4.
Phil. 2, 7. 8. 9. 10. 11. 1. Pet. 1, 11. ſcripturâ duce reſpicientes,
dicimus, agere Pſalmum de Chriſti in ſtatu humiliatio-
nis & potiſſimùm paſſionis tempore miſeria, & de ejus- Partes duæ,
dem in ſtatu exaltationis ac Eccleſiæ gubernationis glo-
ria. Eſt itaq; Pſalmus εὐκτικὸς καὶ εὐχαριστικὸς, ſicut &
multi alij. vide in Pſal. 6. & dicta adde Pſ. 50, 15 1. Theſſ.
5, 16. 1. Tim. 2, 1. ac facta piorum, Deo exſolventium
gratiarum actionem, Phil. 1, 3. 4. Col. 1, 3. 1. Theſſ. 1, 2.
victimarum oblationem Num. 31, 50. 1. Sam. 8, 11. Eſa.
18, 10. Confer Hoſ. 14, 3. & Hebr. 13, 15. Prioris partis
membra principalia ſunt tria, I. Exordium ſeu præfatio I. ejus tria mẽbra
v. 2. 3. II. Mali deprecatio v. 4. expreſſa v. 21. III. bo-
ni rogatio v. 13. expoſita v. 20 utrobiq; cauſis ſuis priùs
adjectis.

Exordium eſt valdè patheticum, ubi à reipſa & ma- 1.
lis præſentibus exorſus Chriſtus, & cum doloribus infer-
ni colluctans, tamen ad Deum Patrem, perruptâ illâ af-
flictionum nube, confugit, ſeq; non exaudiri invocantem
conqueritur, & inter ſe componit priùs v. 2. perſonarum
qualitatem, deinde precum ipſarum gravitatem v. 3.
hinc ſequitur ipſa propoſitio κατ᾽ ἄρσιν, quid deprecetur,
nempè ne deinceps ita abſit Deus, & κατὰ θέσιν, quid pre- 2.

cetur; videlicet, ut porrò adſit ſuo auxilio in tam præſenti mortis periculo. Prius membrum rationibus firmiſſimis ipſam propoſitionem confirmat hoc modo: I. à perſona Dei; qui eſt ſanctus, & ab aliis piis, quod juverit, laudatus eripuit ac liberavit ſuos, ne pudore confunderentur, non procul abeſſe debet à Chriſto. Sed Deus eſt talis v. 4. 5. 6. E. v. 12. aut, quia id non fit, hic magis quàm omnes alii affligitur & angitur. II. à perſona adverſariorum, hominem miſerum & à Deo ad tempus derelictum crudeliſſimè tractantium, quippe quem ludificantur contumeliis v. 7. ſannis ac acerbis illuſionibus v. 8. ac, ne quid deſit ſummæ impietati, blaſphemiis v. 9. Id hunc in modum concludit: Ab homine pio ab hoſtibus ſuis oppreſſo ac divexato Deus abeſſe non debet. Sed Chriſtus eſt talis. E. III. A perſona ſua, ubi nulla ſua merita, ſed Dei beneficia ab utero ſibi præſtita enarrat, quæ ipſe grato animo acceperit, & cum fiducia obtinuerit, hinc ita infert: A ſuo cliente non debet recedere, aut eum relinquere in malis Dominus. Sed Chriſtus eſt Dei cliens v. 10. & 11. E. ne procul abſit, dum anguſtia eſt propinqua, dum nemo eſt adjutor v. 12. quia eſt ſuorum Salvator, ac pietatis retributor, impietatis hoſtium ultor, & ſibi confiſorum protector. Hactenus adjectis cauſis explicata eſt mali ſummi ſeu abſentiæ ac derelictionis deprecatio: ſequitur jam econtrario boni optimi ſeu præſentiæ atq; auxiliationis divinæ precatio, quæ etjam ex cauſis priùs expoſitis firmiſſimè infertur. I. à perſona adverſariorum, ſeu inimicorum, qui robore efferatos tauros v. 13. crudelitate verò leones ferè æquant v. 14. Ratio concludendi eſt, ut in præcedentibus & ſequentibus.

Deprecatio.

3. Precatio.

bus, imò tota ſcriptura frequentiſſima (ubi major reticetur, cum ex aliis ſcripturæ locis ſit notiſſima) Enthymematica: Chriſtus ab hoſtibus multis, robuſtis ac immanitatem ſpirantibus obſeſſus tenetur. E. à Deo auxilium ipſi eſt præſtandum. II. à perſona ſua idem petit, ubi afflictiones corpore & animo, adeoq́; ſingulis partibus toleratas explicat, ſiquidem ipſa caro, oſſa, cor, v. 15. viriditas, lingua, totus deniq; contabeſcat v. 16. manus ac pedes ſint confoſſi v. 17. omnia oſſa atq; articuli diſtenta v. 18. veſtes autem inter milites diſtributæ v. 19. E. Deus auxilium ut præſtet feſtinum, rogatur, v. 20. à malo liberet v. 21. ſalutem afferat v. 22. quomodo propoſitio proleptica in Exordio v. 2. & 3. poſita ac ſequentibus expoſita pauciſſimis repetitur, & precatio pro gratijs privativis ac poſitivis fuſa concluditur.

Hactenus fuit auditus in ſua miſeria Chriſtus ejulans, nunc porrò exemtus moleſtia apparebit in ſua gloria triumphans ac jubilans, quando altera hujus Pſalmi pars ſubjicitur nempè δεήσει καύχησις, ἱκετηρία εὐχαριστία, κραυγῇ αὐγὴ καὶ αὐχὴ (Heb. 5, 7.) in qua eſt gratiarum actio & beneficiorum Dei ex morte liberato & reſuſcitato præſtitorum deprædicatio. II.

Membra ejus pro ratione triplicis hujus Salvatoris officij ſunt tria, I. Auxilij divini publica profeſſio, & ad eam inſtituta Prophetica hortatio, tùm immediata Chriſti ipſius, tùm mediata, quæ fit per verbi divini miniſtros, quos mittit, ut pater miſit eum Joh. 20, 21. v. 23. tum inde in auditoribus nata, ac per verbum prædicatum imperata v. 24. ejusq́; ratio, quod Chriſtus Patrem in paſſione invocans ſit exauditus, & per eum omnes alij ſalvati v. 25. II. Sa- ejus mēbra tria. 1. 2.

cerdotij Chriſti ſpiritualis & æterni quadam declaratio, tum in acquiſitione v. 26. tum applicatione & effectu v. 27. III. de regno Chriſti per Propheticum munus collecto
3. *ac per ſacerdotale officium empto inſtituta vaticinatio. explicatur autem ejus futura in N. T. (1.) à ſubditorum multitudine dignitas v. 28. (2.) à præſidentis ei Domini autoritate majeſtas v. 29. (3.) à civium verorum officio v. 30. & 31. ſub initium, ac privilegio ibid. circa finem ac illis conceſſo beneficio: ac deniq; (4.) ab eorundem in aliis convertendis ſtudio v. 32. Confer Mich. 4, 2. Vide & confer ἀνάλυσιν Piſcatoris; nimis prolixum foret huc omnia adſcribere.*

Hæc itaq; cum in hoc Pſalmo contineantur, nunc reſtat; ut, ſi velimus cum fructu eum meditari, quæramus etiam hic primò omnium cum Eunucho, præfecto Candaces reginæ Æthiopum, de quo propheta regius David dicit hoc *Act. 8, 27-34.* num de ſeipſo, an verò de alio quopiam? *Illud quidem ſe probat Calvino & multis ejus ſociis. Judæi autem putant hæc dici de ipſorum miſeria, quam intulit eis Haman tempore Aſſveri, de qua re in libro Eſther. Brentius. Nihil certius quàm quod hic Pſalmus concionetur de paſſione, morte, reſurrectione & regno Chriſti, nec ſit de alio, quàm de Chriſto ipſo intelligendus. Sed quid multis? Si nolumus errare, Chriſtus via eſt, ſi nolumus decipi, eſt veritas Johan. 14, 6. Is igitur eſto arbiter & interpres. Facit hoc, dum ipſe I. in cruce verſum ſecundum uſurpat, quoad ſenſum Matth. 27, 46. Marc. 15, 34. licet utrobiq; Syro verbo, hic etiam nomine II. Evangeliſtis ſuo ſpiritu autor fuit, ut ex hoc Pſalmo allegarent, ac in illo eſſe com-*

[Margin notes: De quo hic agatur? — Sentētiæ falſa 1. 2. 3. vera. — probatur 1. 2.]

compleata aſſeverarent verſum 9. Matt. 27, 43. verſum 19
Matth. 27, 35. Johan. 19. 24. III. etiam Apoſtolo, citanti verſum hujus Pſalmi 22. & Chriſto attribuenti Heb.
2, 12. IV. etiam ad v. 17. alluditur ſine dubio Luc. 24. 39. 4.
Johan. 20, 20. 25. 27. inſpice etiam Lucam c. 23, 33. 34.
Præterea etiam alij Calviniani ſuo προμάχῳ, *aliisq́ue* συμ- 5.
μάχοις *contradicentes hanc eorum* αὐθάδειαν καὶ ἰδίαν ἐπίλυσιν προφητείας *reprehendunt. Junius in notis. Hujus Pſalmi argumentum etſi aliqua ex parte & certis tantum verſibus ad Davidem accommodari poteſt: tamen non dubitamus, propriè ad Chriſtum pertinere, de quo David per Spiritum Dei prophetavit. Druſ. l. 10. obſerv. c. 3. Ego ſanè indubitanter credo, Davidem, cum hunc Pſalmum componeret, in mente habuiſſe, quæ ei Spiritus S. patefecerat* περὶ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν. *Quidni credam? cum autores habeam Apoſtolos ipſos, qui teſtimonia interdum ex eo depromunt. Quinimo Servator ipſe uſus principio hujus carminis, amplius id confirmat, ut dubitare de eo, niſi planè impius, nemo poſſit aut debeat. Ecce Calvino perhibitum ab amico teſtimonium egregium! Poterant plura hujusmodi adduci ex Muſculo & aliis D. Scultetus. præcipuè Pſalmum hunc de Chriſto ex ſpiritu fatidico loqui, argumenta ſunt iſta: quod in Chriſto ſolo adimpleta ſunt, quæ verſib. 8. 16. 18. leguntur, & quod ſervator ipſe partem Pſalmi in cruce recitat. Piſcator. Pſalmus hic continet prophetiam de paſſione ac morte Chriſti, itemq́ue reſurrectione ejus, etiam regno ſpirituali. Idem poſtea refutat alios Calvinianos.*

Druſij locus elegans.

NB.

Verſ. 1.] Sed ad rem ipſam & titulum hujus Pſalmi Titulus Pſalmi.

properemus. Is ita habet לַמְנַצֵּחַ עַל־אַיֶּלֶת הַשַּׁחַר מִזְמוֹר לְדָוִד׃ De prima & penultima voce vide titulum Pſalmi 4. & 3. explicatum in Commentario p. 65. 66. 79. 80. 81. ubi ſi lubet curioſè quærere, quomodo quis poſſit, quando luget, canere, adi Comm. D. Dan. Hoffm. in hunc Pſalmum p. 10. qui dum per primam vocem hebræam Tenorem cantus putat intelligi, ſine dubio errat, ut alibi demonſtratum.

לַמְנַצֵּחַ

Primam vocem non rectè legerunt Græcæ verſionis autores, dum vertunt, εἰς τὸ τέλος, quod eſſet לָנֶצַח, ſicut & vulgatus interpres latinus hunc errorem ſuo more maluit ſequi, quàm textum authenticum adire. Pro eadem malè ſubſtituunt alij, ad continuandum: alij, ad triumphandum, quaſi eſſet לְנַצֵּחַ. Correctores! Lutheri verſio optimè hebræo textui quadrat, quod ad rem. Neq; enim verbum verbo curabit reddere fidus interpres. Qui hîc multis declârant, quod Pſalmus agat de Chriſto, qui ſit finis legis, Rom. 10, 4. benè quidem currunt, ſed extra viam & præter caſam, quùm ſcripturam hoc loco ducem non habeant. Sed reliqua duo verba magis ſunt controverſa. Unde Piſcator: Ego rem hanc, ut incertam, in medio relinquo.

אַיֶּלֶת הַשַּׁחַר quænam?

Quidam enim עַל אַיֶּלֶת הַשַּׁחַר vertunt, de ſtella matutina, quæ ſit Chriſtus 2. Pet. 1, 19. Apoc. 22, 17.
1. Alij exiſtimant eſſe inſtrumentum muſicum, nobis, ut multa alia ejus regionis, nationis & loci, incognitum:
2. ſunt qui putant ita denotari, quâ melodiâ
3. fuerit canendus hic Pſalmus, nempè prout vulgaris illa cantilena, cujus initium id erat. Sed rectè reſpondet Junius, quod nec cum argumento, nec cum gravitate ac honeſtate Eccleſiæ conveniat, ut adhibeatur ludicri & profani cantus melodia; Omnia enim in Eccleſia

fiant

ſiant εὐσχημόνως *1. Corinth. 14, 40. quod útinam cogitarent, qui hodie neſcio quâ ſuperſtitione aut vanitate multas amatorias cantuum melodias in templa invehunt! Chaldæus ſuper oblatione perpetua ac potenti aurora, quia de Chriſto ſe offerente pro peccatis mundi in* 4.
hoc Pſalmo agitur, quod quidem eſt verum, ſed verbis & huic loco non quadrat. Vulgatus interpres cum
Græcis, qui habent ὑπὲρ τῆς ἀντιλήψεως τῆς ἑωθινῆς, *ſuo* 5.
more mavult errare, quàm cum hebræis ſapere, & reddit pro ſuſceptione matutinâ, quâ reſurrectio Chriſti, quæ manè facta, ſignificetur, quæ etiam ſententia & explicatio hujus loci eſt multorum patrum, quorum tamen errantium multitudo, non parit errori patrocinium. Bellarminus autem errorem errore cumulat, quando contendit, quod איל *notet ſuſcepit, idq́ probatum it ex Pſal. 107, 17. ex malâ ipſorum verſione, idem per idem.*
Alij id intelligunt, quod peccata noſtra in ſe ſuſceperit. 6.
Junius cum quibusdam hebræis, ad fortitudinem *ſeu* 7. vera.
primordium auroræ. *quaſi hic Pſalmus Sacerdotibus & Levitis fuerit traditus, ut ſingulo quoq́ mane in Eccleſia, quamprimum aurora erumperet, caneretur, prout moris erat Sacerdotibus & Levitis ex lege Symphoniam exercere 1. Chron. 9, 33. & 23, 4. & 29. Ita denotatur, hujus Pſalmi nobilitas, myſterij in eo contenti ac jam in V. T. quoq́ jugiter inculcandi dignitas, veterum pietas, & fidei noſtræ veritas. Vide Actor. 15, 11. Epheſ. 4, 5. Quid enim magis demonſtret veteres patres in eundem Salvatorem nobiſcum credidiſſe, & ejusdem paſſionem ac mortem ſeduló conſideraſſe, quàm ſi Spiritus S. hîc in titulo oſtendat, hunc Pſalmum iis fuiſſe commendatiſſimum,*

mum, notiſſimum, gratiſſimum? Verùm ne hic quidam ſuo more excitent novas tragœdias, ſciant, me hæc ita defendere, ut meliora edoctus, firmisq; rationibus convictus cedere paratus ſim. Et ne quis putet, me ignorare vulgatam explicationem, quæ hodie eſt receptiſſima, eam apponam.

8. *Tandem plerìq; noſtrates, cum Luthero, aliisq; pluribus interpretantur*, de cerva matutina, von der Hinden die früh̊e gejaget wird. *Nam quod Hieronymus putat omninò in genere maſculino per cervum eſſe vertendum, nimis ſubtile mihi videtur, & ratione carnis ab infirmiore ſexu poteſt eſſe deſumpta appellatio, vide Bellarminum. Lutherus in explicat. germ. an.*1530. Er ſaget aber von der Hinden / vnd nicht vom Hirſchen / vmb der fruchtbarkeit vnd ſanfftmütigkeit willen / daß ſie nicht ſo wilde vnd grawſam iſt als der Hirſch. *Etiam quod Druſ. lib. 10. obſ. c. 3. inculcat, ſi hebraiſmum ipſum ſpectes, aliis in locis admittimus, dum per cervam matutinam ſeu auroræ pulchram denotari credit: huic tamen argumento non ita benè, ut Lutheri ſententia, quadrare arbitror. In hoc enim Pſalmo (quod pluribus declarat Geſnerus) Chriſti paſſio venationi, ipſe cervæ, hoſtes ejus canibus v. 17. comparantur.*

Cur Chriſtus ita vocetur? *Verùm cur cerva auroræ dicatur, non ita omnes conſentiunt per omnia.*

1. *Quidam quod mane ſummo ex domo Hannæ in Caiphæ, & inde in Pilati prætorium ſit abreptus:*

2. *alii, quod per eum nox Veteris Teſtamenti tranſierit Rom. 13, 11. 12. quippe hoc ſole juſtitiæ exorto Mal. 4, 2. Luc. 1, 78.*

3. *nonnulli, quod quemadmodum cerva canibꝰ acta latebras nocturnas inveniat, è quibus ſub auroram erumpens venatores dormientes effugiat, ſic Chriſtus mane ſummo ſurgens*

ex

ex ſepulchro vigilum manum ac catervam effugerit, Matth. 28. Sunt qui propterea Chriſtum cervæ matutinæ comparari exiſtimant, quod, ut illa ſuis binnulis de pabulo maturè proſpicit, ita Chriſtus ex morte reſurgens ſuis Apoſtolis diſperſis de pabulo vitæ providerit, eosq́; rurſum collegerit. Et de his quidem plus ſatis. De cervorum autem natura prolixiùs agunt hîc pleriq́; interpretes, & videri ea de re poteſt D. Frantzius in hiſtoria animalium. Lector Candide, facio tibi optionem eligendi ex his duabus poſterioribus explicationibus illam, quam putes eſſe veriorem. Non eſt hîc fidei articulus, ego citra cujusq́; præjudicium dixi, quid mihi videatur. 4.

Uſus.

Uſus autem horum verborum, ut hic brevis ſim, in his conſiſtit I. Unicuiq́; in ſuo officio exemplo hujus præcentoris præcipitur ſedulitas Rom. 12, 7. 8. 11. 1. Sedulitas.

II. Dei veritas, veterum pietas hîc deſcribitur, dum audimus Spiritum S. jam olim hæc prædixiſſe adeô dilucidè, ac ſi jam tum extitiſſent: & antiquos illos voluiſſe hunc Pſalmum quotidie in ſuis auribus ſonare, & per eum fidem ſuam confirmare. Redarguit plerorumq́; noſtrorum ſocordiam, qui tales Pſalmos rarò meditantur.

III. Chriſti in nos charitas depingitur, dum pro nobis, qui cum Adamo velut cerva quædam ab infernali venatore diabolo Pſal. 91. Gen. 3. eramus fugandi, nec, ubi conſiſteremus tutò, erat, confer Pſal. 139. Amos 9. Hobadj. v. 3. 4. coram Deo irato, ipſe ut cervam matutinam ſe agitari, capi ac mactari voluit. Ad hunc igitur 3. Chriſti charitas.

nos in malis exemplo Davidis Pſal. 42. confugiamus, velut cervus ad rivulos aquarum, confer Job. 4.

IV. In omnibus Chriſtianis licita, imò indicta bilaritas Rom. 12, 12. 2. Cor. 6, 10. Adde dicta Epheſ. 5, 16. Phil. 4, 4. facta Pſal. 34, 1. 2. Actor. 5, 41. & 16, 25.

Verſ. 2.] Hieronymus exiſtimat, & cum eo alij, quod Chriſtus in cruce totum hunc Pſalmum, verba quidem prima clarâ (Matth. 27, 46. ἀνεβόησε, Matth. 15, 34. ἐβόησε φωνῇ μεγάλῃ Hebr. 5, 7. μετὰ κραυγῆς ἰσχυρᾶς) reliqua autem ſubmiſſiori voce recitaverit. Nos videamus ea, quæ ſunt ſatis certa, & hic præſertim θεανθρώπου angorem & clamorem.

אֵלִי

אֵלִי אֵלִי mi Deus fortis, mein ſtarcker Gott / quod tamen Matthæus & Marcus tantum voce θεοῦ exprimunt. Aquila autem olim vertit ἰσχυρέ μου, & ad emphaſin geminat idem, ut indicet, & mali magnitudinem, & in eo ſuam fidei fortitudinem, reſpice in me addit vulgatus interpres latinus ex græcis, quæ habent πρόσχες μου, quaſi legeretur in textu hebræo אֵלִי

עֲזַבְתָּנִי

אֵלִי quare dereliquiſti me עֲזַבְתָּנִי לָמָּה quod apud Evangeliſtas pro ratione temporis, puto etiam à Chriſto ipſo verbo Chaldaico & Syro שְׁבַק, à græcis verò cum emphaſi in voce decompoſita ἐγκατέλιπες, ſicut & interrogatio illa rhetorica per ἵνα τί & εἰς τί (vide Pſal. 2, 1.) ſatis benè explicatur. Cur, ô Deus, qui potes, & pater mi, qui me amas, & absq; hac hora eſſet, voles me juvare, ope tua deſtituis, cur non acceleras ad præſtandam mihi ſalutem, quam adeò anxiè flagito, cur me clamantem non exaudis, ſed ſurdis auribus mea vota præteris, ecce ego ad te in hiſce malis appropinquo, tu autem te ſubtrahis, quare longinquus es à ſalute mea (ἀπὸ τοῦ κοινοῦ enim

particula initio verſus poſita debet repeti vide in Pſal. 3, 2.) & quare longinquus es à verbis rugitus mei, *precum, quas cum clamore & ardore vehementiſſimo effudi, quomodo aliàs gemitus & ſuſpiria cum rugitu ſolent conferri Pſal. 32, 3. & 38, 9. ubi particula* מ *etiam ex priori membro eſt repetenda, cum Vatablo. Lutherus ſenſum reſpiciens vertit,* Ich heule / aber meine Hülffe iſt ferne. *Pro verbis autem, quæ ſunt in textu hebræo,* דִּבְרֵי שַׁאֲגָתִי *ſuo more autores verſionis græcæ legiſſe videntur* שְׁגִיאוֹתַי *quando interpretantur* οἱ λόγοι τῶν παραπτωμάτων μου, *verba delictorum meorum, quorum jam reus peragor generis humani mediator, quod explicant alij dilucidiùs hoc modò; non poſſum non mori, quia ſum hoſtia pro peccato totius mundi, quod in me ſuſcepi, ideoq́; luere cogor pœnam, & proinde tu meritò longè diſtas à ſalute mea, verbisq́;, quæ profero, dum pro alienis peccatis immolor. Quæ ſententia quidem pia eſt, & locum habet Pſal. 40, 13. & 69, 6. verùm huc non quadrat, quod perpendens ferè ante ſeculum Johannes* Bugenhagen/ *videre licet, inquit, vel in hoc uno verſu, quantum nobis deſit ad intelligentiam ſcripturarum, niſi eas revocemus ad linguas, in quibus ſcriptæ ſunt. Sic D. Brentius. Sequamur non quod interpres ſomniavit, ſed quod hebræa veritas habet. Et hoc malim, quàm cum aliis fruſtra quærere conciliationem omnium errorum, qui extant in verſione græca, hoc prætextu, quod per illos interpretes locutus ſit Spiritus Sanctus, ideoq́; errare non potuerint. Fuit enim id Prophetarum & Apoſtolorum proprium, ut quà tales, nunquam in dogmatibus & ſcribendis nomine Dei errare quiverint, qui tamen rationis*

D. Bugenhagius, NB. & D. Brẽtius.

Autores verſionis græcæ potuerunt errare.

ductam ſequentes erraſſe etiam leguntur Exod. 32, 4. Num. 11, 22. 1. Sam. 16, 6. 7. 2. Sam. 7, 3. 4. Gal. 2, 12. 13. Act. 10. Horum autem non ita illuminatorum imperfectio obſtat, quo minus ſemper rectè verterint.

etiam quādoq; prophetæ & apoſtoli.

Uſus.

I. Ad primum nomen cum affixo, idq; geminatum, notanda eſt & numinis potentia, & hominis pij fiducia. Illud enim eſt in omnibus malis tutiſsimum aſylum Pſal. 18, 2. 3. 4. Prov. 18, 10. cui eſt potentia & robur 1. Chron. 29, 11. 12. Matth. 6, 13. & proinde juvandi facultas, cujus manus nunquam eſt abbreviata Num. 11, 23. Eſa. 59, 1. hic verò quando verâ fide ſibi applicat omnia promiſſa, quod indicat illud affixum pronomen primæ perſonæ ſingulare (quod tantùm cum nomine אֵלִי *inter omnia Dei nomina, quæ tamen varia, occurrere annotant nonnulli, ut qui pro ſua perſona ſigillatim ad ſe rapiat bona in medio poſita) in malis non deſperat, ſed plorat, & orat donec exaudiatur.*

Dei potentia, pij fiducia.

II. Cùm Salvator velut obſtupeſcens quærit, quare? *videmus & carnis ſeu infirmitatis opus eſſe de abſentia Dei conqueri, non tamen peccatum, & mirum ſemper videri hominibus filios Dei hic affligi, ſervos verò inutiles ac domo ejiciendos ſecundis rebus frui, ut meritò Jobus c 21. pſaltes Pſal. 37. & 73. Jer. 12. etiam quærat, quare hoc fiat? & tamen optimus finis ſemper à Deo intenditur. Ergò, ut illud admonitionem, ita hoc nobis præbet conſolationem. Scultetus. Sciebat Chriſtus ſe amari, ſed quia ibi alienam, id eſt, noſtram perſonam gerebat, ſentire ipſum oportuit ea, quæ nobis fuerant*

Queri. Bonis malè. Chriſtus gerit noſtrā peſoſonam.

rant ſentienda: & ſicut nihil ei derogavit, quod factus eſt peccatum; ita nihil, quod peccati pœnam luit.

III. Dereliquiſti me cum dicit, duo inprimis indicat, & ſibi tum eſſe divinum auxilium denegatum, ut nobis per eum Patri reconciliatis eſſet ſemper paratum Hebr. 4, 15. 16. nam ne Sion verè diceret, Dominus me dereliquit, Eſa. 49, 14. 15. Chriſtus ejus ſponſus à Deo ad tempus eſt derelictus Pſal. 8, 6. Hebr. 2, 7. Jam igitur propter hunc ἱκέτην ac λυτρωτὴν, Deus non derelinquit quærentes ipſum Pſal. 9, 11. nec juſtum quis unquam vidit derelictum Pſal. 37, 25. & ut poſſet pauper ſe Deo relinquere, ut habet emphaticè idiotiſmus linguæ ſanctæ Pſal. 10, 14. & noſtræ germanicæ, oportuit Chriſtum prius à Deo relinqui. Et porrò id notatur: ſi Chriſtus ob aliena peccata, quæ tum expiabat mediator, à Deo fuit parumper derelictus, quidni homines ob ſua propria, â Spiritu S. derelinquerentur, ſiquidem qui malè facit, cum Deo non poteſt commorari Pſal. 5, 5. 6. Quomodo autem Deus â Deo potuerit derelinqui, non ſatis in hac vita vel mente capere, vel linguâ explicare poſſumus. Non tamen ſolam naturam humanam eſſe paſſam, firmiter credimus. Vide autem nonnulla ad hanc rem apud Lutherum, Geſnerum p. 215, 216. & inſpice, quæ habet Piſcator in hunc verſum.

cur derelictus?

IV. Hic eſt ille Jeſus, qui ſuum populum erat ſalvaturus, Matt. 1, 21. & tamen in ſummo hoc gradu humiliationis ac paſſionis propter nos dicere neceſſe habet, quare ô Deus es longinquus à ſalute mea, מִישׁוּעָתִי ut ſaltem juxta definitum tuum conſilium Act. 4, 28. & 2, 23. procures ſalutem humani generis Job. 3, 16. ubi facilè

Salvator non habet ſalutem.

 poteſt

Obj. Joh. 11, 42. *poteſt reſponderi ad id, quod ex Joh. 11, 42. poteſt objici quod pater ſemper Chriſtum exaudierit.* R. 1. *Primò enim de iis loquitur miraculis edendis, quibus erat confirmaturus ſuam doctrinam.* 2. *Deinde hic potius eſt quædam dilatio, quàm omnimoda denegatio, quia ex morte fuit ereptus tandem omnibusq́ moleſtijs exemptus Pſal. 16. Act. 2. Eſa. 53.* 3. *tertiò diſtinguendum inter ea, quæ petit abſolutè, & quæ cum conditione, ſicut orabat hanc horam & calicem tranſire* ſi fieri poſſet, *tamen voluntati patris ſe ſubjiciebat Matth. 26, 35. 42. Quia igitur noſtra peccata diviſerant inter Deum & nos Eſa. 59, 2. nosq́ per illud in longinquam regionem cum Adamo à Deo noſtro abieramus Luc. 15, 13. ut iterum poſſemus appropinquare, oportuit Deus pauliſper longinquum eſſe à ſalute hac Salvatoris, Vide Epheſ. 2, 12. 13. 14. 15. 16. Rom. 5, 9. 10.*

Chriſtus leo. *V. Quum preces Chriſti dicuntur* rugitus, *& precum vehementia, & precantis excellentia indicatur, nempè quod ſit hic leo de tribu Juda Apoc. 5, 5. qui ita devicit leonem infernalem rugientem ac quærentem, quem devoret 1. Petr. 5, 8.*

Scripturæ harmonia. *VI. Vide ſcripturæ ſacræ ἁρμονίαν, & Spiritus S. qui locutus eſt in prophetis, omniſcientiam, dum ipſa verba, quæ Chriſtus moriens erat dicturus, David novit tam longè antè.*

Quæſtiones. *De Quæſtionibus, quæ hic magno numero ſolent tractari, non eſt quod quis multa à me expectet. Quæri amat (ut ex multis unum atq́ alterum attingam)* 1. *an ſola caro ſit paſſa, contra Zwinglij ἀλλοίωσιν diaboliq́ larvam.* 2. 3 *2. An Chriſtus ſenſerit verè dolores? 3. An poſſit adorare & in-*

& invocare patrem, & tamen à nobis adorari? Videantur alij, & de prima ad locum de Chriſto; de ſecunda Dn. Chemnit. p. 1. L. C. & de duabus nat. in Chriſto. c. 3. & Eſaiæ deciſio eſt clara c. 53, 7. in quem locum vide, quæ ante ſeptennium dicta ſunt. De tertia notanda ſunt illæ, quæ ad 3. genus communicat. idiomatum dari ſolent obſervationes, evolvendam quidem eſſe naturæ proprietatem, & tamen actionem eſſe verè θεανδρικὴν. NB. *Et vide Auguſtin. in Pſal. 85. orat Chriſtus pro nobis, ut ſacerdos noſter; orat in nobis, ut caput noſtrum; oratur à nobis, ut Deus noſter. Hæc pro inſtituti noſtri ratione ſufficiant.*

Verſ. 3.] Hactenus inter ſe fuit inſtituta invocantis & invocati comparatio, filius unigenitus & dilectus opem implorat, nil impetrat, accedit, at pater recedit, tantum abeſt, ut eruat, ut etiam deſerat, ubi meritò quæras, quare? *nimirum*

Aſpice mortalis, pro te datur hoſtia talis.

Multi verò petunt, & nil auferunt, quia malè petunt Jac. 4, 3. non exorant, quia non inſtant Luc. 18, 1. id ne Chriſti preces quales? *ullo modo de Salvatore patiente & precante quis cogitet, quàm ardenter, confidenter & conſtanter oraverit, hoc verſu ſubjicitur.* Deus mi, אֱלֹהַי, *vindex oppreſſorum, ultor malorum, ſiquidem* אֱלֹהִים *officij, quod ex juſtitia, ut judex terræ, Deus adminiſtrat, nomen eſt. Vide in Pſal. 4, 1. pag. 84. & Pſal. 7, 2. p. 147. Quare (iterum ἀπὸ τοῦ κοινοῦ repetenda eſt priùs poſita particula) quando* clamo interdiu, non reſpondebis *vel exaudies? (Græci benè: οὐκ εἰσακούσῃ.) Vide de verbi* עָנָה *&* קָרָא *emphaſi quædam in Pſal. 4. v. 2. p. 71. 72. quibus adde, quod*

quod priùs non ſignificet clamorem vagum, qualis fuit gentilium, ſed quo aliquid nomine vocetur, & quidem proprio. Nam etſi clamo interius orans, ut Moſes Exod. 14, 15. per totum diem paßionis, tamen ut video rem natam, mihi moriendum eſt. At dicat quis, nocte tamen, ut omnia reliqua, ita & tu conſileſcis: non ego, nam adſit nox, tum non eſt ſilentium mihi, tum etiam non eſt quies ab ipſis calamitatibus, quibus affligor, & ex quibus liberati ſolemus ſilere, qui clamabamus preßi. Alij explicant paßivè hoc modo: Tu ô Deus non præſtas ſilentium mihi, du giebſt doch nicht audientz / quòd fortè duriùs. Lutherus ſatis benè: Des Tages ruffe ich / ſo antworteſtu nicht / vnd des Nachtes ſchweige ich auch nicht. Græci malè: καὶ οὐκ εἰς ἄνοιαν ἐμοί: nec meliùs vulgatus latinus interpres, & non ad inſipientiam mihi, quod interpretantur, non imputabitur mihi verè ad ſtultitiam, quod te invocem, licet non ſtatim exaudias, ut, caro quidem dictitat. Patribus & aliis ſuas allegorias, quippe quæ hîc in textu nullum habent fundamentum, & planè extra ſcopum pſalmiſtæ huc afferuntur, libenter relinquimus, dum per dies res proſperas, per noctem res adverſas intelligunt, & quod nuſpiam Chriſtus aliquid inſipienter, ne quidem in paßione, petierit. Bellarminus per diem tempus vitæ Chriſti putat deſignari, per noctem, tempus mortis, q. d. per diem clamabo, in horto ac cruce, & non exaudies, per noctem verò cum te rogo ut reſuſciter, non ad inſipientiam mihi, quia tum me exaudies ac vitæ reſtitues. L X X. ita excuſat ut accuſet,
דומיה quia dicit nunquã eos vocẽ דומיה redperdidiſſe ſilentiũ & proinde vel aliud quiddam (quod eſt certè errare per igno-

ignorantiam) legerint vel noverint, quod habuerit omnes ſignificationes iſtas, cùm tamen ſatis conſtet, & hîc & alibi, nempè Pſal. 39, 3. & 62, 2. & 65, 2. illam vocem ſilentij ſignificationem obtinere, cui non contradicunt alij, quando dicunt, obtinere vim nominis participialis in his tribus locis poſterioribus. Quibus omnibus adjunge Lutheri judicium. Miror, inquit, unde LXX. acceperint εἰς ἄνοιαν, cum nihil hoc loco neq; analogiæ, neq; etymologiæ Hebræus habeat, quod amentiam indicare poßit. Tantum de verborum ſenſu, quorum hæc brevis eſt paraphraſis, ô judex terræ ac juſte Deus, quare me, qui ipſe nil peccavi, tam crudeliter morte afficis, nec liberas invocantem interdiu & nocte? Sed eſt tibi juſta me affligendi cauſa, dum pro totius generis humani peccatis me ſatisfacturum ſpopondi, ideoq; non poſſum non abs te conteri Eſa. 53.

Uſus.

I. Hic proponitur fidei conſtantia, quæ non patitur ſe frangi morâ auxilij, vel magnitudine mali, perrumpit nihilominus, ſicut ſuo exemplo id probat Syrophœniſſa Matth. 15. Marc. 7. Jobus c. 13, 15. Jacob Gen. 32, 25. 26. Fidei cõſtantia.

II. Orationis perſeverantia Chriſti exemplo & paßim Davidis in Pſalmis 6. 13. 70. probata, ac alibi mandata Matth 7, 7. 8. Luc. 18, 1. Habac. 2, 3. Luc. 21, 19. Hebr. 10, 35. 36. Ut enim nos poßimus exaudiri in Chriſti nomine petentes Joh. 16, 23. oportuit Chriſtum hoc tempore non exaudiri, ne mortem corporalem guſtaret, ut nos à morte æterna præſervaremur per eum Heb. 2, 9. Orationis perſeverantia.

14. 15. propterea enim quod jam Chriſtum patris immo placantem parumper averſatur, Chriſtianis deinceps invocantibus propter eum gratificatur.

Ejusdem excellentia.

III. Ejusdem orationis praecellentia, ſiquidem eſt quoddam cum Deo ipſo inſtitutum colloquium, quod notat illud verbum hebraeum עָנָה *reſpondit. Deus enim omnes preces quidem audit, ſed non ſemper reſpondet,* er gibt allzeit nicht ſolchen beſcheid / als wir wollen / ſondern als wir haben ſollen. *Confer Exod. 22, 27. Eſa. 30, 19. ubi in poſteriori loco reſpondere ab audire diſtinguitur. Semper itaq; ſimus memores dicti Cypriani l. 2. epiſtola 2. ad Donatum p. 50. & quod habet Auguſt. in Pſal. 85. Oratio tua locutio eſt ad Deum: quando legis, Deus tibi loquitur, quando oras, cum Deo loqueris.*

Verſ. 4.] *Cum verò ea, quae hactenus de ſua perſona & calamitate dixit ſalvator, videri poterant illis Dei promiſſionibus, quibus ſe afflictis affore ſanctè pollicitus eſt Pſal. 50, 15. & 91, 15. & 145, 28. adverſari: Jam igitur, quod nihil quicquam inde ſequatur, explicat, ſiquidem nemo DEUM jure poteſt accuſare, quod non juverit ſibi confiſos. Nam quamtumvis ſaepè aliquantulum diſtulit auxilium, non tamen planè abſtulit, verum ſuo tempore oportuno praeſtitit. Et proinde quamvis jam nulla hujus rei, aut denegati Chriſto auxilij culpa ſit in Deo, vel Chriſto per ſe, tamen jure hîc ita à Deo deſeritur ob hominum peccata, quae expianda in ſe ſuſcepit, & poſtquam pro ijs morte ſuâ ſatisfecit, futurum eſt, ut ipſe quoq; ex tantis malis eripiatur ac glorificetur. Duo itaq; nunc ſubjicit pſaltes, prius, quod Deo confiſi non ſint confuſi v. 4. 5. 6. poſterius, quod & ipſe Salvator meritò huc confugiat hoc tempore v. 7. 8. 9. 10. 11.*

Aliquot ſequentium verſuum ſumma.

9. 10. 11. *Prius iterum duplici argumento evincitur, quorum unum eſt à Dei natura ac majeſtate v. 4. alterum à ſancta ejus in pios cura, & exemplorum eorum, qui ſunt liberati, varietate v. 5, 6. Non igitur te, ô Pater, ullo modo accuſare queo, quando negas opem invocanti, quia abſq; hac hora eſſet, & ſi pateretur tua juſtitia, ſtatim me liberares, ſat ſcio, qui etiam novi, quod dirigas ad ſanctiſsimum & optatiſsimum finem hanc meam ignominiam & afflictiones. Non exaudis me implorantem,* atqui *tu tamen* ſanctus es, *& ille, qui ſanctè ſervat promiſſa, neq; eſt, quod quisquam propterea de fide tua dubitet, quod me ad tempus derelinquas, & quia ſanctus es, habitas ac* permanes in laudibus Iſrael, *non diſcedis à piis, ut carni quidem videtur, ſed ita de iis mereris, ut ſemper extet ampliſsima te laudandi materia. Vulgatus latinus, tu autem in ſancto habitas, ex græca verſione,* σὺ δὲ ἐν ἁγίῳ κατοικεῖς: *utrobiq; malè, tum ob vocabula hebræa, tum accentus: longè pejus tamen Bellarminus ejus ſcilicet corrector, dum, habitator ſanctitatis vertit, & textum planè invertit, ſuamq; in lingua ſancta inſcitiam egregiè probat. Rectiùs Lutherus vertit,* du biſt heilig / der du wohneſt unterm lob Iſrael/ *& in margine exponit,* im heiligen Volck / da man dich lobet/ *addi poteſt,* gar hoch und jmmerdar/ *quia pluralis numerus* תְּהִלּוֹת, *qui in noſtro idiomate explicari non poteſt, notat excellentiam & continuationem. Eorum quæ habet Junius, & ex eo Hoffmannus, tu es perfecta laus Iſraelis, ſenſus ferè idem eſt, quod Deus juvet eò, quod ſit ſanctus, ſempiternus ſeu immutabilis ac laudatiſsimus, Confer Pſal. 102. v. 13. Habac. 1, 12. ut ſit h. l.*

Deus ſanctus.

illa oppoſitio, tu Deus nunquam defeciſti à ſanctitate aut veritate promiſſionum, & tamen me jam deſeris, aliis manes auxiliator, à me abis, meq́ derelinquis, aliis factus es materia laudum, mihi verò ſoli præbes materiam querelarum. Atq́ hîc clare videmus, inquit Lutherus, Chriſtum paſſum eſſe pœnam peccatis propriè debitam & guſtaſſe mortem & infernum. Et porrò: quod non audet dicere, non es laus mea, & tamen id non ſit, unde ſit laus ejus, ita videtur in ſemetipſo abſorbere tentationem blaſphemiæ, quæ penè eruptura videbatur velut inter laudem & blaſphemiam fluctuans & obmuteſcens. Vide etiam quæ in hunc verſum notavit D. Brentius in Commentario.

Elegans Lutheri locus.

Uſus.

Dei veritas.

I. Declaratur hic Dei veritas, quæ adeò immutabilis, ut potiùs omnia ſint peritura, quàm verbum Dei Luc. 21, 33. imò dictum factum exſtat, quodcunq́ ille mandat,

Wann er nur ſpricht /
Bald es geſchicht /
Wann er gebeut /
Bald es da ſteht.

Pſal. 33, 9. & 148, 5. Deus igitur non mutat Mal. 3, 6. ſi modo fides hominum non nutat, quia ipſe ſanctus eſt, qui non poſſit velle falſum.

Dei præſentia.

II. Modorum præſentiæ Dei varietas. Licet enim terram & cœlum impleat, adeoq́ omnia in ipſo ſint, tamen peculiari modo habitat in cœlo per majeſtatem ac glo-

gloriam, in Eccleſia per bonitatem & gratiam. Vide quæ dicta ſunt Joel. 3, 21. circa finem. Et vide Chem. de duab. nat. in Chriſto c. 29. & 30. Hebræis, quod nullo includatur, à nullo loco excludatur, dicitur מָקוֹם *id eſt, locus, qua de re Elias in Thisbi, D. Gerb. p. 1. L. C. qui quod habet, quod nomini* יהוה *in numeris reſpondeat, ita eſt intelligendum, ut ſingulæ literæ hujus ratione numeri in ſe multiplicentur & illius ſaltem computentur hoc modo:*

מָקוֹם

מ	40	י	100	10	10
ק	100	ה	25	5	5
				per	
ו	6	ו	36	6	6
ם	40	ה	25	5	5
	186		186		

Simul autem indicatur verbo hebræo, quod Deus libenter habitet in ſanctis ut in ſuo templo ſeu palatio 1. Corinth. 3. & 6. ac reſideat atq; gubernet eos tamdiu gratioſè, quantiſper ipſi quoq; à fœdere inito non receſſerint. Tum enim ſurgit & abit. Vide quæ dicta ſunt Amos 9, 1. Deus igitur nullum relinquit niſi relictus.

Deus habitat in ſanctis.

III. Laudis noſtræ Deo debitæ pluralitas, ſiquidem ipſi debemus, quod ſumus creati, liberati, ſanctificati, quod ſpiramus, etiam ſperamus: debemus laudem cordis agnoſcendo, oris profitendo, operis piè vivendo, ut ita pro noſtra tenuitate gratias habeamus, agamus, referamus Pſal. 116. 12. Vide plura apud D. Geſnerum in Comm.

Laus Deo debita.

IV. Patientiæ Chriſtianæ in malis neceſſitas, Chriſtus

Patientia.

ſtus adeò afflictus, ut nihil ſuprà, tamen Deo laudem veritatis, juſtitiæ & potentiæ tribuit, quemadmodum ex ſeqq. audiemus. Non igitur eſt murmurandum contra Deum, ſiquidem quàm durum ſit contra ſtimulum calces, Judæi ſuo exemplo abundè docent, quod Paulus nobis inculcat 1. Cor. 10.

Verſ. 5.] *Et quia Exemplorum magna vis eſt in utramq; partem in adhortando & dehortando, in utrâq; fortunâ, Salvator etiam illa profert, quæ poßint afflictum erigere, ita tamen ut ex antitheſi ſubintellecta colligendam relinquat ſuam miſeriam pro humano genere toleratam eſſe ſupra omnem aliam, ut non malè hactenus Chriſto patres multi illam Eccleſiæ querelam capiti ejus accommodaverint Thren. 1, 12. Videte num ſit dolor ſicut dolor meus. Vide Comm. in Threnos. Scultetus: tres cauſas doloris ponit, dum videt ſe non exaudiri id eſſe contra (1.) fœdus Dei, v. 4. (2.) morem antiquum hoc verſu & 6. 7. 8. (3.) propriam priorem experientiam v. 9. 10.*

בָּטַח *Nam ecce, ô Deus,* tibi confiſi ſunt (בָּטְחוּ *ſpem firmam in te poſuerunt, quæ mentem reddit tranquillam ac ſecuram*) majores noſtri *ſeu patres mei ſecundum carnem Rom. 9, 5. ut enim omnes minores hebræis dicuntur filij, ſic omnes majores & anteceſſores patres appellantur.* Confiſi *& niſi* ſunt *te uno, & eripuiſti* ac liberaſti eos וַתְּפַלְּטֵמוֹ *feciſti eos tuos clientes ac ſanctos paucos evadere, quum reliquum vulgus infrunitum ac impia turba periret, quia* פָּלִיט *eſt qui effugit ac ſalvus evadit, quando reliqui intereunt.*

Uſus.

Uſus.

I. Quando Chriſtus veterum hiſtoriarum meminit, quæ ſunt in ſacris pandectis fideliter annotatæ, proponitur nobis illa ſcripturæ utilitas, qua etiam ex hiſtoriis veterum, quas cum Anabaptiſtis alij quoq; ad nos nihil ſpectare falsò autumant, poſſimus firmum haurire ſolatium Rom. 15, 4. Hiſtoriæ.

II. Probatur hic vera Chriſti humanitas, ſiquidem Judæos veteres dicit eſſe ſuos patres, ejusdemq; in nos comitas, dum illos ſanctos & ſuos & aliorum patres, atque ita nos eſſe ejus fratres meminit, illisq; exemplo meritò eſſe debere concludit. Chriſti humanitas.

III. Mandatur ſpei firmitas, de qua Hebr. 6, 19. & 10. 35. 36. Arca Noæ in monte quieſcebat tandem: nos non, niſi quando precibus & fiducia noſtra confugimus in montem Domini Prov. 18, 10. Pſ. 15, 1. conſiſtimus. David tum demum erat tutus à ſuis hoſtibus, quando arcem Sion occupaverat: Sic nos quando cœli januam noſtris querelis aperuimus. Spei firmitas.

IV. Notatur auxilij divini diverſitas. Quandoq; enim id eſt ſubitum ac ſtatim paratum Matth. 8, 3. 7. quandoq; tardius ac dilatum Joh. 4, 48. Ibi reipſa juvat ac eripit, hic ſolatur & ſpe erigit, & cum immiſit nobis velut malorum ζάλην, præſtat etiam cum tentatione τὴν ἔκβασιν, poſt calamitatis invaſionem felicem evaſionem 1. Cor. 10, 13. Confer exempla quæ notavit Brentius ex Gen. 20. 31. 32. 37. Exod. 7. 14. Joſ. 10. 1. Reg. 7. Auxilij Dei.

Verſ. 6.] Ereptos eſſe multos pios in V. T. ipſa teſtis eſt ſacra hiſtoria, idemq; confirmat hæc Criſti de illis memo-

memoria, Noachus in diluvio, Abrahamus in exilio, Lothus in incendio, Joſephus in vinculis, Moſes in deſertis, Joſua inter multos hoſtes, David inter inimicos ſervatus eſt: Moſen, Aaronem Joſuam, Caleb ab horribili lapidatione protexit mirabili apparitione Num. 14. ne comprehendatur propheta, exareſcit Regis dextera 1. Reg. 13. ne capiatur Elias, ignis cœlitùs demittitur 2. Reg. 1. 1. ne conſtringatur Eliſæus, adeſt cœli exercitus 2. Reg. 6. & quis poteſt catalogum illorum recenſere? Quomodo verò hoc factum & quomodo ſe geſſerint erga Deum, nunc apponitur, nempè ardenter orando, & firmiter ſperando. Illi enim majores noſtri ad te, *ô Deus,* clamaverunt *voce altâ,* זָעֲקוּ, *quod verbum ſicut & cognatum nomen,*

זַעַק *plerumq; de clamore valido uſurpatur in bibliis. Nunc videantur ex multis pauca loca Gen. 18, 20. Exod. 2, 23. Joſ. 8, 16. in libro Judicum paſſim. 1. Sam. 4, 13. & 12, 8. 10. 1. Reg. 22, 32. clamaverunt, inquam, ad te,* & erepti ſunt, וְנִמְלָטוּ, *ut avis jam retibus implicita iterum ex-*

נִמְלַט: *pedita evadit Pſal. 124, 7. vel ut quis ab hoſte captus iterum cum magno periculo à fortiori eruitur, ac ejus manibus ſubducitur Job. 6, 23. in N. T. per* σώζεσθαι *exponitur, confer Joel 2, 32. & Rom. 10, 13.* tibi confiſi ſunt (*trina ejusdem verbi repetitio non tantùm magnam habet emphaſin, verùm etiam pro ratione illius temporis notare poteſt, quod omnes tres perſonas divinitatis ſimul invocaverint*) *etiam in mediis malis, & durante afflictione, nec puduit eos ſeu potiùs,* nec pudefacti ſunt, *ut corrigit Piſcator ex Luthero,* ſie wůrden nicht zu ſchanden/ *ſiquidem conſecuti ſunt, quod petebant, non ſunt pudore confuſi, nec expectatione deluſi, ſed potiùs*

ſupra

ſupra omnes calamitates mirabiliter evecti, ubi affirmatio vehemens per negationem contrarij in ſanctâ linguâ frequens.

Uſus.

I. Docetur hic, quis eſſe debeat precantum clamor, nempè ad Deum directus, ex corde profectus, & (ut ſæpè de multitudine verbum hebræum uſurpatur) à populi multitudine, vel in periculi magnitudine editus, quaſi cut & pleraq; alia precum requiſita, hoc verſu notata: Precum requiſita.

Ad quem quis clamet, cur, quomodo, quando, quid, unde,

cum his verſibus apud pſaltem annotentur, hic inculcari debent. Ad quem? Deum verum v. 2. judicem terræ v. 3. ſanctum v. 4. cui confiſi alij v. 5. & quem invocaverunt v. 6 Cur? ob mala auferenda, quæ adſunt, quando Deus abeſt & derelinquit v. 2. & bona conferenda ut liberet v. 5. eripiat v. 6. Quomodo? in fide, ſpe, patientia, ut ſuo exemplo hic docet Salvator. Quando? omni tempore, die ac noctè v. 3. Quid? auxilium, exauditionem. Unde? ex corde & omni loco, etiam ex ipſo crucis patibulo, ut Chriſtus prima hujus Pſalmi verba recitat. Tales igitur preces optimum ſunt in malis remedium, præcipuè quando contra diabolum, ejusq; ignita tela pugnandum Matth. 26, 41. Eph. 6, 18. ad quem? cur? quomodo? quando? quid? unde?

II. Quis ſit Dei in ſuam Eccleſiam amor, nempè ut pater filium Hebr. 12. ejus membra malo afficit, ſed etiam bono reficit Eſa, 54, 7. 8. facit ut prematur, ſed cavet etiam ne opprimatur. Nam ut arca Noæ creſcentibus aquis elevabatur, ſic Eccleſia in aquis afflictionum Dei amor.

extollitur. Vide ſaltem Iſraelitas in Ægypto Exod. 1. 2. Eripi autem unusquisq; optimè poteſt, ſi, ut avis, alta, & quæ ſunt ſurſum, petat, non his terrenis ſe implicet, Deum ſuum omni tempore laudet Pſal. 34, 2. & columbæ oculos Cant. 1, 15. & 4, 1. & 5, 12. (qui ſunt gratioſi, caſti & ſimplices) ac alas Pſal. 55, 7. & 68, 14. ſibi optet, atq; ita cum illa à Noacho emiſſa columba cadaveribus & ſordibus hujus ſeculi non inſideamus, ſed ad arcam propitiatorij properemus Gen. 8, 9.

Columba.

III. Quis ſit piorum in cruce decor? nempè non pudeſiunt, ſed ut Chriſtus poſt crucem gloria & bonore coronatur Pſal. 8. ita & ipſi poſt miſeriam obtinent gloriam, per aſpera promoventur ad proſpera, per anguſta adducuntur ad auguſta. Nur Gott vertrawt / iſt woll gebawt. *Chriſtus felicem prædicat, qui poſuit ſuam domum in petrâ, ſiquidem quando venit imber, procella, & alia, non concidit, Matth. 7, 24. 25. ſic meritò felix eſt, qui Chriſto petrâ ſalutis nititur, non hunc aquæ calamitatum Pſal. 32, 6. non ventus & æſtus afflictionis, imò nulla mala lædunt, aut penitùs obruunt Rom. 8.*

Miſeria, gloria.

Verſ. 7.] Hæc igitur fuit piorum ſors & conditio, quod in malis, quando ipſi in Deum poſuerunt ſuam ſpem, ille attulerit eis opem: nunc Salvator ut ſuam ſpem cum majorum contulit hactenus, ita porrò mala ſua longè illis præfert, & quantopere affligatur, exaggerat. At ego *(וְאָנֹכִי ubi vau, eò quod diverſa inter ſe opponantur, neceſſariò ſumendum eſt adverſativè, ſicut & ſupra v. 4.) qui ſum tuus filius unigenitus, & per quem illi majores ſunt liberati ac tibi dilecti,* ſum vermis, *non patior ut illi humana, ſed quæ vermis, nec pluris à pleriſq;*

Chriſtus vermis.

visq; ſio, ac vermiculus, quemadmodum Jacob maximè contemtus & in pulvere malorum gravitate proſtratus hoc nomine appellatur, Eſa. 41, 14. ac non vir, וְלֹא־אִישׁ *non vir præſtans Pſal. 49, 3. & 62, 10. ſed verè* אֱנוֹשׁ *miſer homo, confer v. 6. cap. 53. Eſa. & quæ in eum dicta, unde Pilatus exclamat Joh. 19, 5. Ecce homo. Et quod hactenus per comparationem dixit, idem nunc more ſacrarum literarum propriè ſubjicit, ſum* opprobrium hominis אָדָם *cujusq; etiam viliſſimi, quod eſt magis dolendum,* & contemtus populi, *id eſt, à populo, quæ etiam pleraq; in dicto Eſaiæ loco prolixiùs explicata.*

Uſus.

I. Chriſti maxima afflictio eſt noſtra multiplex refectio ac inſtructio. Primum enim quando Chriſtus ſe dicit eſſe vermem, & quidem תּוֹלַעַת, *eum unde tingunt coccineum dibaphum, ſeu purpuram optimam parant, qui color erat velut proprius regum & ſacerdotis ſummi, diſcimus & peccata noſtra fuiſſe velut dibapha & rubra velut coccineum Eſa. 1, 18. ac ut expiarentur, oportuiſſe ita Chriſtum vermem pro nobis fieri, in ſuo ſanguine mori, ut nos eo ablueremur 1. Joh. 1, 7. Heb. 9, 24. 1. Pet. 1, 19. Ut etiam per eum regem ac ſacerdotem N. T. unicum efficeremur denuò reges ac ſacerdotes Deo Apoc. 1, 5. 6. Secundò, quod homo, qui conditus erat ad Dei imaginem, quando eam per lapſum perdidit, factusq; eſt larva diaboli ac anguis ſeu ſerpentis illius infernalis ac vermis in ſordibus hujus mundi repens, per Chriſtum pro nobis factum vermem, qui erat in ſe pulcherrimus hominum Pſal. 45. poſſit reſtaurari, ſi modò credat. 2. Cor. 3, 18.*

Chriſti afflictio. תּוֹלַעַת

pro homine verme.

& 4, 16. Utrobiq; confer typum ſerpentis ænei Num. 21. Joh. 3, 14, 15. Tertiò ſi Chriſtus ita pro nobis fuit contemtus, nos etiam decet pro Chriſti nomine contemptum ferre Matth. 5, 11, 12. 1. Pet. 4, 14. Act. 5, 41.

CurChriſtus vix homo?

II. Chriſti ſumma humiliatio eſt noſtra exaltatio. Dum enim is, qui pro nobis factus erat homo Rom. 8, 3. pro maxima afflictione vix homo remanſit; factum id eſſe piè credimus, Eſaia 53. cap. interprete, ut nos ſui cognitione juſtificaret, bearet, Joh. 17, 3. ac filios Dei redderet Joh. 1, 12. Confer hîc Joſephum in ſalutem fratrum venditum, carceriq; mancipatum, ut illi in fame ſuſtentarentur au regis potentiſſimi amici redderentur.

Chriſti ignominia eſt gloria.

III. Chriſti varia ignominia eſt noſtra vera gloria, ſiquidem abſit, ut gloriemur, niſi in cruce Domini noſtri Jeſu Chriſti Gal. 6, 14. Adde dicta 1. Corinth. 1, 31. 2. Corinth. 10, 17. ex Jer. 9, 24. 2. Corinth. 12, 9. Phil. 3, 3.

Judæorũ illuſiones.

Quando enim exprobrabant ei, Vah qui deſtruis templum Dei, *novimus, quod is ſit, qui templum ſibi in noſtris cordibus paret Gal. 2, 20. 2. Cor. 6, 15, 16. quando per contemtum dicebant,* Salve Rex Judæorum, *ſcimus quod ipſe ſit rex magnus & glorioſus Pſal. 47. & 24. noſq; reges efficiat Apoc. 1, 6. Quando ipſi illudebant:* alios ſalvavit, & ſeipſum ſalvare nequit; *nos verè nobis perſuademus, quod ita ſalvaverit ſuum populum Matth. 1, 21. verus Jeſus, qui ſalvare εἰς τὸ παντελὲς poteſt Heb. 7, 25. Quando Herodes deridens eum veſtem albam ei induit, nos id ita interpretamur, quod nobis veſtem ſalutis & pallium juſtitiæ retulerit mundiſſimum. Eſa. 61. Etiam hoc addatur, quod nos, qui ſumus ejus membra, non deceat*

ceat

ceat dedignari has contumelias ſerre, ſed tantùm in ÿs gloriari Rom. 5, 3. 2. Cor. 6, 7. Videantur omnes pÿ, quorum magnus catalogus Heb. 11. Si enim Chriſtus lapis angularis eſt abjectus Pſal. 118. quidni reliqui vivi lapides in templo Dei Ephes. 2. Si Chriſtum magiſtrum dixerunt Beelzebub, quæ ſors manebit ejus diſcipulos? Matth. 10, 25. confer Jer. 20, 7. 8. 1. Corinth. 1, 23. & 4, 13.

Verſ. 8.] *Hactenus in genere fuit declaratum, quomodo Chriſtus ab omnis generis ac ordinis hominibus fuerit contẽtus: jam porrò explicatur, quomodo ille contemtus in geſtus v. 8. & verba v. 9. eruperit. Geſtus autem illudentium hic proponitur quadruplex 1. eſt oculorum laſcivia, confer v. 18. aſpectus ὕβρεως καὶ ἐπιχαιρεκακίας non συμπαθείας. 2. naſi frontisq́; caperatio ac ſuperciliorum corrugatio. 3. diſtorta oris diluctio. 4. capitis concuſſio.* Omnes *& tam multi, ut putet quis, omnes homines huc confluxiſſe, quia tum, quando Chriſtus patiebatur, ad paſcha multa millia hominum Jeroſolymam confluxerant, ac pleriq́; hoc ſpectaculo paſcebant oculos,* videntes me, *cum ſol tandem nequeat ſpectare ſine faciei ſuæ obtectione, illi tantùm abeſt ut indè meam vicem doleant, ut diabolica ex malitia* ſubſannent me יַלְעִיגוּ לִי *amaris illuſionibus mihi inſultent, quæ ſunt pars magna vehementis afflictionis Pſal. 79, 4. & 80, 7. quia ab his illudor, qui pro illis hæc patior: illi me ſubſannant, quos creavi, quos redimo, & quos hæc mea mala beant. Per ludibrium porrò buccas inflant,* diducunt labium, *Lutherus,* ſperren daß Maul auff/ *vulgatus latinus interpres, locuti ſunt labiis, non benè. Vide autem*

Geſtus illudentiũ.
1.
2.
3.
4.

tem ſimilem locum Jobi 16, 10. & movent caput, ſchüt‑teln den Kopff/ *qui eſt geſtus illudentium maximè Job. 16, 4. 2. Reg. 19, 21. Thren. 2, 15. Pſal. 109, 25. Eſa. 37, 22. Matthæus ſimpliciter vertit* κινοῦντες τὰς κεφαλὰς αὐτῶν *c. 27, 39. & Marcus c. 15, 29. Vocabuli autem hebræi* לַעַג ἔμφασιν *aliquo modo exprimit Lucas c. 23, 35. quando dicit,* ἐξεμυκτήριζον, *id eſt, ut cum Poëta loquar, naſo ſuſpendebant adunco. Confer Gal. 6, 7.*

לַעַג

Uſus.

Quorundam malevolentia.

Notanda eſt hic I. hominum multorum malevolentia, qui, cùm debebant eſſe benigni, miſericordes, mites, Coloſ. 3, 12. 13. 14. proximiq́ amantes, omnem humanitatem prorſus exuunt ac non tantum non juvant, ſed etiam ultrò miſeros lædunt Rom. 1, 29. 31. 2. Tim. 3, 2. 3. aut ſaltem acerbè illudunt, ut Simei Davidem, qui hic cum Chriſto poteſt conferri.

Chriſtianorum patientia.

II. Chriſtianorum patientia. Si enim Chriſtus hæc tulit patienter propter nos 1. Pet. 2, 23. etiam nos æquiore animo feramus omnia ſcommata, dicteria, injuriasq́ à mundo illatas in bona cauſâ, ibid. v. 21. Exemplo ſit Noachus & Lothus Dei minas prædicentes ac propterea multis ſannis excepti 2. Pet. 2, 5. 7. 8.

Membrorum abuſus.

III. Membrorum divinitus in gloriam Dei & hominum utilitatem datorum turpiſſimus abuſus. Oculi ſunt dati, ut Dei opera aſpicientes Pſal. 46. eum timeamus; lingua, ut celebremus, & proximo benedicamus; labia, ut utilia proferamus Pſal. 51. caput totum, ut Deo ac aliis grata cogitemus ac proſpiciamus. Sed confer hos ἐμπαίκτας, *& videbis, quomodo gigantum more, quan‑*

tum

tum in ſe eſt, cupiant eſſe θεομάχοι *Act. 5, 39. ſeq. homines exuiſſe, ac feritatem beluinam induiſſe probent, oculis crocodili, linguâ ſerpentes, ore leones, capite urſi aut canes, quemadmodum pluribus deinde deſcribuntur.*

Verſ. 9.] *Verba autem, quibus Chriſto moleſti ſunt ejus hoſtes, & blaſphemè exprobrant, unde maximè erat laudandus, & ubi erat confirmandus, ſunt inter alia etiam hæc:* devolvit (*hebr.* גֹּל *ubi vel per enallagen frequentem temporum infinitivus ponitur pro præterito, vel eſt imperativus, ut alij volunt*) ſuper Jehovam, *inquiunt illi blaſphemi illuſores, citantes ſcripturam, ut diabolus ſolet, omittentes itidem verba illa, viam ſuam, confer Matth. 4, 6. & Pſal. 91, 12, & h. l. Pſal. 37, 5. & 55, 23. Prov. 16, 3. Lutherus ſenſum reſpiciens vertit, & quidem metalepticè, quia dicit ſe Deo niti, & in eum ſua rejicere, age illum jam invocet,* er klage dem HErrn/ *ideoq; malè eum reprebendit Piſcator. LXX.* ἤλπισεν ἐπὶ κύριον, *& inde latinus vulgatus, ſperavit in Domino, longius recedunt, & quod non ſemper ex græca verſione uſitata citent Evangeliſtæ, hîc eſt iterum locus evidens, quia Matthæus c. 27, 43. hunc verſum ita exponit,* πέποιθεν ἐπὶ τὸν θεόν, ῥυσάσθω νῦν αὐτόν, εἰ θέλει αὐτόν. *Devolvit ſe & ſua ad Jehovam,* liberet eum, *vel plenariè, vel* eripiat eum, *ſaltem mitiget hæc mala,* quandoquidem delectatur eo, hat er luſt zu jhm / *ubi geminatio affixi emphaſin illuſionis acerbiſſimæ habet, eum, eum,* denn/ denn elenden Menſchen. *Si Deus, ut ipſe falsò ſibi perſuadet, ipſum ex corde diligit & verè amat, cur differt auxilium, cur moratur, cur denegat? dicat hoc, ſi poteſt: aut* NB.

quia

quia in conſcientia victus (loquor ex ſententia blaſphemorum) tacet, ſciat, quod Deo carus non ſit ac deſperet.

חָפֵץ *De verbi* חָפֵץ ἐμφάσει *& in Pſal.1,2. & alibi fuit dictum prolixius, unde quæ hîc deſunt, peti queunt. Notat enim non quemcumq; amorem, ſed vehementiſſimum, qualis erat in Sichem depereunte Dinam Gen. 34.*

Uſus.

Chriſti pietas.

I. Notetur hîc Chriſti pietas, qui etiam in media morte ac malorum labyrintho omnem ſuam ſpem in Dei providentia fixam ac locatam habet, & cum montes mali ei incumbunt, ipſeq; non eſt oneri ferendo, devolvit in Iehovam omnipotentem, idq; propterea, ut nos poſſemus deinde omnia mala culpæ vera fide in ipſum devolvere, qui tollit peccata mundi Ioh. 1. cujus humero adeſt principatus Eſa. 9, 6.

Populi impietas.

II. Populi impietas, qui etiam optimè dicta ac facta Chriſti in deteriorem partem rapiunt, ac ſarcaſticè ei illudunt. Quid enim melius, quàm ad mandatum ac promiſſionem Dei in die mali ad Iehovam confugere? & tamen hoc exagitant impij. quid verius, quàm Chriſtum eſſe filium Dei, vide Matth. 27, 43. ſub finem, & tamen hoc eunt negatum improbi? Sed olim malè pro Deo ſe venditare volebat Adam prior, Gen. 3. hoc ut expiaret poſterior, nec ille cum omnibus ſuis in æternum à diabolis iſtis ludibrijs vexaretur, ecce Deus factus eſt Adam, *has acerbas ſannas propter nos pertulit.*

Auxilij Dei diverſitas.

III. Auxilij divini diverſitas. Vel enim planè liberat, vel ſaltem mitigat, utrumq; autem multis modis præſtat. Aut pios abſcondit Pſal. 27, 5. & 31, 21.

Ier.

Jer. 36, 19. vel adverſariis caliginem offundit Gen. 19, 11. 2. Reg. 6, 18. aut tyrannicis conatibus malorum impedimenta & obſtacula ponit Gen. 31, 24. 29. & 33, 10. 1. Reg. 23, 26. aut eos in ſuo propoſito pergentes punit Exod. 14, 14. 27. Eſa. 37, 36. 2. Maccab. 3, 25. 26. aut vim cauſarum ſecundarum inhibet Exod. 14, 21. Joſ. 10, 13. Dan. 3, 29. & 6, 22. aut ſuis ſaltem ſpiritu fortitudinis ſolatia interiùs exhibet, ac guſtum vitæ æternæ præbet Act. 5, 41. & 7, 56. & 16, 25.

Patris in Christum εὐδοκία.

IV. Dei patris in filium ſuum unigenitum amor ac caritas, quippe quam cœlitùs ipſe declaravit Matt. 3, 17. & 17, 5. 2. Pet. 1, 17. (in quibus locis omnibus ſatis benè vis vocis hebrææ חָפֵץ *exprimitur per* εὐδοκεῖν*) & reſurrectione ex mortuis, ac ad dextrã ſuam collocatione ſatis comprobavit, ac nos in illo dilecto dilectos reddidit Eph. 1, 5. 6. unde & per illum omnis Dei* εὐδοκία *hominibus obtingit Luc. 2, 14. & 12, 32. Col. 1, 19. Heb. 10, 6. 7. 8. 9. & ut poſſet illa Dei benevolentia antea offenſi, generi humano rurſus obtingere, Deus* חָפֵץ דַּכְּאוֹ *delectatus eſt eum ita conterere ac derelinquere Eſa. 53, 13, ut ejus vulneribus ſanaremur.*

Mundi judicium.

Ex toto autem verſu diſcimus, pravum eſſe illud mundi judicium: Hic à Deo affligitur, Ergò ab eo non diligitur, hic caſtigatur E. non amatur, cum malis conflictatur E. Deus illo non delectatur. poteſt enim inverti Heb. 12, 5. 6. 7.

Verſ. 10.] Hucusq. prior filij Dei in cruce pendentis querela, quod à Deo derelinquatur, & ab hoſtibus illudatur: & quoniam hi in dubium vocabant illius providentiam ac φιλανθρωπίαν, *quæ etiam in tantis malis non*

ita benè agnoſcitur ab afflicto, qui tamen in ea ſuam collocat fiduciam, nunc illam probat, ſibiq́; in memoriam revocat Dei beneficia gratis ſibi præſtita in partu, & infantia v. 10. ac deinceps in tota vita v. 11. Putant illi me abs te planè non curari, nec liberatum nec ereptum iri unquam, quùm me non delecteris: Ego verò fide verâ præditus longè aliter colligere didici. Quia *enim* tu *es, qui me antea, ubi nulla ſpes ſalutis ſupererat, mirabiliter eduxiſti, &* extraxiſti me ex utero, *heb.* גּוֹחִי *eductor*

Pſal. 71, 6. *meus, quod convenit cum* גּוֹזִי *Pſal. 71, 6. (qui totus verſus, imò locus cum hoc conferatur diligenter) & notat miraculoſam ac potentem Dei vim, quæ in partu infantes avellat ex unguibus ac faucibus mortis, tibi, ô Deus debeo hujus vitæ primordia, ergo etiam nunc ſub ejus finem me juva, ut ita abs te principium, tibi deſinat. Hinc porrò poſtquam in luminis auras ſum editus, tu eras ille,* qui faciebas ut ſecurus agerem, מַבְטִיחִי *vide ſupra v. 5.* ad ubera matris meæ, *in te ſperans, tuoq́; præſidio nixus omnia reliqua ſpernens. Piſcator. Verbis ſacerdotum ſarcaſticis, quibus ei v. 9. exprobrabant vanitatem fiduciæ in Deo collocatæ, opponit jam aſſeverationem ejus, eamq́; confirmat ex antegreſſis.*

Uſus.

Dei providentia. *I. Obſervanda hîc eſt Dei potentia & providentia ordinaria (ut ita cum nonnullis, pace aliorum, vocemus) quâ naturæ curſum conſervat, & inprimis hominis vitæ ingreſſum, progreſſum & egreſſum ſemper curat, confer cum hoc loco Job. 10, 8. 18. Pſal. 139, 15. 16. ubi elegans comparatio Sap. 7, 2. præcipuè autem fidelium*

1. Tim.

1. Tim. 4, 10. Cum itaq; Deus nos mirabiliter creet, & ſine noſtro auxilio, imò nobis ignorantibus, nos ex latebris uteri materni extrahat in lucem, deinceps non deſeret Pſal. 103, 13. 14. Eſa. 49, 14. 15. Hagar ſiccis oculis aſpicere non poterat filij interitum Gen. 21, 16. mater non ferebat ſui fœtus exitium 1. Reg. 3, 26. & Deus, qui eſt amor ipſe 1. Joh. 4, 16, nosq; ardentiùs diligit, quàm pater Mal. 3, 17. mater Jer. 31, 20. frater Hebr. 2, 12. Joh. 20, 17. nos ſuum figmentum abjiceret?

II. Ejusdem præveniens quædam gratia, dum nos ſuos inimicos Rom. 5, 10. & iræ filios Eph. 2, 3. vita donat naturali, & quidem in Eccleſiæ gremio, ubi poſſumus etjam beneficio Sacramenti initiationis donari vita ſpirituali. Nondum enim nati pueri quid faciant aut mereantur? vide Apoſtolum Rom. 9, 11. & rectè huc accommoda.

Dei gratia.

III. Chriſti humanæ naturæ veritas. Quia enim ἀσπόρως καὶ ἀφθόρως *Damaſc. l. 1. de orth. fid. c. 2.) in utero Mariæ eſt conceptus & inde protractus, eſt verè ille* שִׁילֹה *promiſſus Gen. 3, 15. & 49, 10. Abrahæ benedictum ſemen Gal. 3, 16. Heb. 2, 16. & mirificum germen Eſa. 4, 1. Jer. 23, 5. & 33, 15. Zach. 3, 8. & 6, 12. ejusdemq; Chriſti in embryones parentum in Eccleſia benignitas, quam in L. de Baptiſmo ſic explicat Dn. D. Hunnius. Chriſtus in utero infans fieri dignatus eſt, ut declararet, ſe etiam in utero exiſtentes parvulos, quando ad ordinarium lavacrum renaſcentiæ pervenire non datur, ſanctificare poſſe.*

Chriſtus שִׁילֹה

In embryones Dei amor.

IV. Dei bonitas, qui ita eſt ſpes noſtra, ut ſperare nos faciat, atq; ita noſtræ ſalutis ἀρχηγὸς καὶ τελειωτὴς

A Deo omnia.

Hebr. 12, 2. is qui dat velle & perficere pro ſuo beneplacito Phil. 2, 13. Ubi igitur ſunt illa confiсta opera & merita congrui & condigni? ubi liberi arbitrij vis in bonis ſpiritualibus? ubi gloriatio? excluſa eſt Rom. 3, 27. 1. Cor. 4, 7. ſperare verò nos facit ſua liberaliſſimâ promiſ-

Spes noſtra.

ſione, humaniſſima invitatione, aliorum ex magnis periculis liberatione, & tandem æternæ beatitudinis pollicitatione. Quis itaq; non ſperet, cum ſit verax? quis non accurrat, quum ſit benignus? quis non confidat, quùm ſit potens? quis non toleret mala, quum tanta reſtent in cœlis præmia?

Verſ. 11.] *Enarravit duo inſignia beneficia Chriſtus ſibi in vitæ hujus exordio collata à Deo, nempè quod ipſum mirabiliter ex utero produxerit in ſtabulo, ubi aliarum piarum muliercularum aberant miniſteria, & quod cum mater eſſet virgo, tamen de lacte ſibi in uberibus matris proſpexerit: nunc porrò addit mirabilem Dei in toto vitæ curſu defenſionem ac ſuſtentationem, quando de viatico ipſi proſpexit per longè diſſitos magos, in fuga in Ægyptum tutum à latronibus deduxit, ibiq; aluit, ac ſalvum reduxit, Judæorum ac Herodis manibus ſubduxit Matth. 2. & 14. Luc. 4, 29. 30. Joh. 8, 59. Luc. 13, 31. 32. 33. &c. Objiciant igitur illi impij illuſores, devolve te ad Jehovam, alludant item ad illud*

Pſal. 55, 23

Pſal. 55, 23. הַשְׁלֵךְ עַל־יְהוָה יְהָבְךָ *rejice in Jehovam, quicquid dat & immittit tibi, ego in fidei ſchola edoctus inverto illud opprobrium in meum ſolatium, & dico,* עָלֶיךָ הָשְׁלַכְתִּי In te, *ô Deus mi v. 2. revera* rejectus ſum, *cum à matre mea ab omnibus relicta velut expoſititius tibi fui traditus (vide Druſ. in Q. & R. l. 2. q. 43.)*

tum

tum à me ipſo tibi commendatus, totus tuus, tuæ curæ ac fidei commiſſus ex fœdere tuo, cujus tu quoq; memor me ſemper defendiſti, & velut tuis humeris atq; manibus incumbentem ac in te rejectum (vide quædam in Pſal. 2, 3.) geſtaſti, ex utero *dilectæ matris* מֵרֶחֶם *vide Amos 1, 11. Pſal. 58, 4 ubi* מ *notat tempus, & ſignificat ferè idem quod poſt, ſicut etiam Hoſ. 6, 2. q. d. ex eo tempore usq; quando ex alvo materna eductus ſum ſuprà v. 10. tibi innixus omnia mala ſuperavi, quia* tu inde ab utero matris meæ Deus fortis meus, *ego in te credidi, tibiq; me concredidi.*

מ poſt.

Uſus.

I. Docentur hîc Anabaptiſtæ, Pontificij, Calviniani & alij, quod infantes poßint πιςεύειν ſeu credere, qua de re dictum eſt pluribus Comm. in Jonam, cap. 4. verſ. ult.

Infantū fides.

II. Monentur matres, quod debeant ipſæ, ſi ullo modo queant τιθεύειν ſeu infantes ſuos alere, exemplo Evæ, Gen. 4. Saræ Gen. 21. matris Moſis Exod. 2. Hannæ 1. Sam. 1. Mariæ, quod h. l. Salvator laudat. Si quæ verò ex ſuperbia, ſocordia, aliisq; malis cauſis malunt imitari corvos, quæ dicuntur ſuos pullos implumes derelinquere, quàm haſce matres pias & φιλοςόργους, ſuo fatuo fruantur judicio, & ſæpè effectum vident in funeſto à ſcortis educatorum liberorum exitio. Vide VVolf. Muſculum Duſanum Comm. in h. l. p. 233. 234. Si quibus id donum lactandi à Deo negatum eſt, ſatis excuſatæ ſunt, aliæ non item.

Matres debent τιθεύειν.

Verſ. 12.] Ex his autem omnibus hactenus adductis

conficitur jam hæc concluſio, Ergò Deus à Chriſto procul abeſſe non debet, ſed eidem ſuccurrere, & illa præcedentia rationibus duabus jam includuntur, quarum una eſt deſumpta à periculi propinquitate, altera à Dei promtitudine & proprietate, quod poſſit ſolus juvare. Ne *itaq; deinceps, ut jam ad tempus feciſti pater, dum me dereliquiſti & longinquus à ſalute mea fuiſti v. 2.* procul abſis à me *propter peccata, per quæ homines abs te abierunt Jer. 2. &* 3. *Luc. 15, 13. ne abſis præſentiâ liberationis, qui præſentiâ conſervationis ſemper ades,* dum anguſtia propinqua eſt, צָרָה *anguſtia, qualis eſt, quando urbs vel alius locus munitus undiq; obſeſſus tenetur ab hoſtibus vide in Pſal. 3, 2. Indignum autem eſt te, qui ſalus ipſa es, abeſſe à me miſero, & calamitatem adeſſe ei, qui vult alios ſalvare. Et meritò ad te me recipio,* quia *præter te* non *eſt ullus* adjutor,, *ubi notanda eſt illa Grammaticorum obſervatio dextrè intellecta, quod* אֵין
אין *participio junctum notet certam & totam ſpeciem, & h. l. facilè poteſt concludi, quod ex tam præſenti malo nullus alius, niſi verus Deus poſſit eripere. Vide Buxt. theſ. l 2. c. 19. p. 499. & 502. Græci emphaticè,* ὀυκ ἔςιν ὁ βοηθῶν μοι, *non eſt qui ad vocem meam inclamatus*
Βοηθέω. *accurrat, quaſi dicas* ἐπὶ βοὴν θέων.

Uſus.

I. Proponitur hîc conſideranda fidei natura, quæ
Fides infirma. *eſt in piis etiam quandoq; infirma, & cum pavore filiali benè conſiſtit Phil. 2, 12. Prov. 28, 14. & Deus infirmum in fide aſſumit Rom. 14, 1. linumq; fumigans non exſtinguit Eſa. 42, 2. confidat igitur, qui in ſe cum multis aliis depre-*

deprehendit ὀλιγοπιςίαν, ſiquidem cum non ſit ἀπιςία, ſalvat, quùm magis & minus ſpeciem non variet.

II. Dei de piis cura, quibus ipſe eſt adjutor in opportunitate Pſal. 9, 10. & 10, 14. & quod verum ſit illud Philonis, ubi deſinit auxilium humanum, ibi incipit divinum. Poſtquam enim deſiit venti horror, concuſſionis tremor, & ignis ardor terrere, incipit Deus apparere, 1. Reg. 19, 11. 12. Hic enim habitat cum eo, qui attritus eſt, & demiſſus ſpiritu Eſa. 57, 15. Dei cura. 1. Reg. 19, 11. 12.

Verſ. 13.] Anguſtiam eſſe propinquam conqueſtus eſt ſalvator, nunc quæ, qualis & quanta illa ſit, explicat, dum hoſtium ſuorum numerum, ferociam & potentiam ſimilitudine à tauris indomitis deſumptà declarat, & non deeſſe ſuis hoſtibus nocendi facultatem v. 12. neq; voluntatem v. 13. probat, quia ſunt tauri & leones. Dixi inquit, eſſe me velut obſeſſum, & meritò dixi, quia circumdederunt me, *quaſi circulo & ab omni parte (quæ eſt verbi* סָבַב *ἔμφασις) confer v. 17. & ea quæ dicta ſunt Pſal. 3, 7. ut elabendi nulla ſit poteſtas, græci benè, περιεκύκλωσάν με, circumdederunt me* juvenci multi פָּרִים רַבִּים *inimici robuſti ac ad inſtar juvencorum ferocientes, mei hoſtes, qui mihi in horto comprehenſo*

certant illudere capto,

& præcipuè illi, quibus

melior vires ſanguis dabat,

ſeu qui ſunt in junioribus.

Lutherus conſiderans quod ſæpè vox רַבִּים *notet validos, vertit,* groſſe Farren/ *atq; ita ſimul alterum vocabulum hebræum exprimit. Quin & ſenes potentes, velut pontifices & ſimiles, etiam quod ſuum eſt, faciunt,* & robu-

robuſti *tauri* Baſchanis cingunt me *inſtar coronæ* כִּתְּרוּנִי *præpingues & valdè obeſi, ut juvenci in Baſchane monte fertiliſſimo paſti, qua de re actum eſt Amos 4, 1. Lutherus ſenſum reſpiciẽs reddit,* fette Ochſen haben mich vmbringet/ *quomodo etiam LXX. habent* ταῦροι πίονες.

Uſus.

Piorum fortuna.

I. Diſcimus, quæ ſit piorum in hoc mundo fortuna, nempè quod habeant ubiq; θλῖψιν Matth. 7, 14. Job. 16, 13. Act. 14, 22.

dum, quicum certet, mens pia ſemper habet

Job. 7, 1. contra diabolum Epheſ. 6, 12. mundum 1. Joh. 2, 15. carnem 1. Cor. 9, 27. confer 2. Cor. 6, 4. 5. 6. Sunt ibi multæ velut beſtiæ, cum quibus jugiter depugnandum, crudelis leo 2. Tim. 4, 17. immundus ſus vel impudens canis 2. Petr. 2, 22. Vide in Pſal 10. & Hab. 1, 8.

Concionatorum παῤῥησία.

II. Quæ debeat eſſe miniſtrorum verbi, ubi incidunt in auditores corrigi neſcios, παῤῥησία, *nempè ut malos cum malis comparent, & non bonos non bonis ſeu odioſis ornent titulis, ut h. l. Salvator Judæos vocat juvencos, Paulus pſeudoapoſtolos canes, Phil. 3, 2. Johannes Baptiſta Phariſæos progeniem viperarum Matth. 3, 7. Chriſtus eosdem hypocritas appellat Matth. 23. Videndum tamen, ne illa in arguendo libertas degeneret in calumniam. Vide D. Geſnerum in h. l. Com. p. 228.*

Hominũ πονηρία.

III. Quæ ſit hominum multorum κακία καὶ πονηρία, *dum divinitus ſibi conceſſa bona ac dona ad Chriſtum ejusq; membra opprimenda convertunt, philoſophi ſuam ſapientiam Act. 6. & 7. 1. Cor. 1. Col. 2. tyranni ſuam potentiam, Pharao, Saul, Sennacherib, Herodes &c.*

contra

contra quos vide quædam in libro ſapientiæ, præcipuè c. 6. perpende ea, quæ ſunt Deut. 32, 15. & confer Hoſ. 2, 8. Pſal. 2, 10. 11. 12. Job. 19, 11. Rom. 13, 1. cogitent autem tales, quod ſint robuſti tauri Baſchan, qui ſicut, ubi Domino viſum eſt, mactantur, ita & ipſi ab omnipotente delentur, quando illi placet.

Verſ. 14.] Eandem autem ſuorum hoſtium crudelitatem ac nocendi ardorem Salvator alia ſimilitudine à leone deſumpta explanat, ut ita ex omni parte appareat, quàm inſigniter improbi illi fuerint. Dilatant פָּצוּ *pandunt ut belluæ diducunt rictum, vel aves pandunt roſtrum Eſa. 10, 14, vel potiùs, quia hoc nondum ſatis eſt ad indicandum ingens Chriſti perdendi deſiderium, ut terra, quando magno hiatu dehiſcit & abſorbet, quemadmodum uſurpatur hoc verbum Gen. 4, 11. Num. 16, 30. Deut. 11, 6. confer autem cum h. l. Thren. 2, 16. & 3, 46. dilatant illi juvenci multi ac robuſti* contra me os ſuũ, *Lutherus juxta ſubjectam materiam egregiè,* jhren Rachen ſperren ſie auff wider mich/ *quando ut canes venatici prædæ avidi contra me cervam matutinam clamabant, imò vociferabantur, crucifige, crucifige. Vide miram concertationem, ego, ut agnus Dei, non aperui os meum, Eſa. 53, 10. 1. Pet. 2, 23. Act. 8, 32. illi autem aperto gutture me adoriuntur* tanquam leo (*ubi particulam ſimilitudinis rectè interpretes inſerunt*) rapiens & rugiens, *quem omnes timent Amos 3, 4. & 8.* פָּצוּ

Uſus.

I. Obſervetur hic hoſtium Chriſti malignitas, qui ut innocenti nocerent Act. 10, 38. imò benefactori malam repo- Hoſtium Chriſti malignitas.

reponerent gratiam, maluerunt brutis ac feris beluis, quàm hominibus ad Dei imaginem conditis eſſe ſimiles, & ut antea pedes veloces ad effundendum ſanguinem, contritionem ac miſeriam in omnibus viis eorum declarabat taurorum naturâ illis attributâ, vide Rom. 3, 15. 16. ita nunc leonis imago guttur eorum eſſe ſepulchrum apertum, ibidem v. 13. Pſ. 5, 10. oſtendit. Dilataverat olim ſuum os non admodum prudenter Jephta, quando inſcius filiam devovebat Jud. 11, 34. 35. (ubi eadem omninò phraſis hebræa) ſed longè truculentiùs ac crudeliùs pandunt hi ſuum rictum, quando non ignorantes omninò Chriſtum ad mortem inſanis clamoribus depoſcunt.

Chriſti benignitas.

II. Chriſti ipſius benignitas, qui ut nos ex ore leonis infernalis rapientis ac rugientis 1. Pet. 5, 8. eriperet, hanc leoninam oris dilatationem patienter ſuſtinuit, atq; ut ipſe eſſet verus noſter הַפּוֹצֶה *eripiens nos ex præſenti mortis periculo ac faucibus orci, quemadmodum David gloriatur ac precatur Pſal. 144, 7. 10. 11. hanc dilatationem oris, inferni, diaboli, & hominum malorum pro nobis toleravit, atq; ita per mortem ſuam abolevit eum, penes quem erat mortis robur, hoc eſt, diabolum, Hebr. 2, 14.*

Rei indignitas.

III. Rei ipſius, de qua igitur, indignitas. Chriſtus os ſuum aperuerat Matth. 5, 2. & verba vitæ protulerat Joh. 6, 68. & hi pandunt labia, ut ſententia mortis contra eum decernatur! Ipſe erat agnus Dei Ioh. 1, 29. & contra eum inſurgunt hi leones! Ipſe conſilij Dei arcani interpres Ioh. 1, 18. cogitur tacere Eſa. 53, 10. & hi improbi permittuntur vociferari! Ipſe nihil rapuerat, & ſolvere cogitur Pſal. 69, 5. ipſe, qui, ut verus David, nos

miſe-

miſeras oves errantes eripit ex ore leonis ac urſi, confer 1. Sam. 17, 34. 35. Luc. 15, 4. Iohan. 10. 11. ex terrâ viventium abripitur Eſa. 53, 10. 11. Actor. 8, 32. 33. ſed ne fleamus. Ecce ita mirabiliter vicit leo ille de tribu Iuda Apoc. 5, 5 & ut nos poſſimus os noſtrum cum fiducia coram Deo aperire, ac grata mente ac læta voce cantare ἐπινίκιον 1. Cor. 15, 54 55. 56. 57. hæc pro nobis Salvator perpeſſus eſt. A Jehova eſt hoc, eſtq́ mirabile in oculis noſtris Pſ. 118. 23.

Verſ. 15.] Hactenus hoſtium depinxit malitiam & potentiam, nunc ſuam ipſius porrò exaggerat miſeriam, & afflictiones deſcribit, quas experitur in omnibus ferè membris, ut ita ſequatur nunc cruciatuum immanitas, poſtquam eſt explicata hoſtium inhumanitas. Magnus erat Iſraëlitarum dolor, quando ob cladem in bello acceptam propter ſcelus & furtum Hachanis adeo conſternabantur ac lacbrymabant, ut liquefactum ſit cor populi, adeò ut in aquam abiret Joſ. 7, 5. & quando iidem ad veram reſipiſcentiam à Samuele adducti haurientes aquam effuderunt coram Jehova 1. Sam. 7, 6. longè major tamen eſt Chriſti dolor, quo factum, ut ipſe verè dicat, ſicut aqua effuſus ſum. *Notatur hâc phraſi ſimul (1.) à Judæis Chriſto illata injuria, dum velut aquam ejus ſanguinem profuderunt. Vinum & oleum, aliiq́ liquores ſolent ſtudioſè ſervari, & Chriſtus illorum creator, ut vilis aqua effunditur (2.) Dei mira providentia: quemadmodum enim aqua effuſa purgat ſordida, & irrigat arida; ita Chriſti ſanguis mundat ab omni peccato, & arefacta æſtu iræ divinæ corda reficit (3.) notatur ſanguinis effuſi copia, qua de re fuit dictum copioſius in Comm. Joel. 2, 28. p. 117. ed. 2.* & diſparant ſe omnia

Chriſti patientia miſeria.

Ut aqua effuſus Chriſtus.

oſſa mea, *quomodo etiam Lutherus noſter* alle meine Gebeine haben ſich zertrennet/ *Paßivè autem Græci & Latinus interpretes. quod ad phraſin confer Pſal.*141,7. eſtq́; cor meum ſimile ceræ; ac liquefit in viſceribus meis, *quod maximè impletum, quando cor cum latere lincea fuit perfoſſum.*

Uſus.

Sanguis Chriſti.

I. Sanguinis Chriſti profuſio eſt noſtra ſalutaris perfuſio, & hoſtium noſtrorum confuſio. Quando enim in circumciſione, Sacramento initiationis, ſanguinem profundit, vim abluendi ab omni peccato originis & actuali noſtro quoq́; baptiſmo, qui illi ſucceßit, tribuit. Confer Tit.3,5. Eph.5,27. Coloſ.2,11,12. Quando deinceps in horto ſanguinis grumi in terram decidunt, Luc. 22,44. peccatum Adam in horto admiſſum expiatur. In flagellatione totum corpus ſanguine dum madet, omnia noſtra membra peccato languida ſanantur Ezech. 16. Quando manus & pedes in cruce perfodiuntur, etiam illa peccata, quæ magno numero illis perpetrantur, expiantur, & quando deniq́; latus apertum effundit ſanguinem, alterum N.T. Sacramentum iude profluit 1.Joh.5,6. Olim verò quando exterminator videbat poſtibus ædium ſanguinem agni paſchalis illitum, nocere non poterat Exod. 12. *multò magis diabolus ac infernus hoc ſanguine cordi fide aſperſo ita repelluntur, ut nullum damnum aut malum dare poßint Heb.9,12,*14.

Chriſtus deficit.

II. Chriſti defectio eſt noſtra refectio. Cùm enim propter peccatum non erat pax in oßibus noſtris Pſ.38,4. ne Deus, tanquam leo, frāgeret omnia oſſa noſtra Eſ.38,13.

Chriſti

Chriſti oſſa diſparare ſe debuerunt. Oſſa Eliſai mortua, quando contingebat alius jam vitâ functus, reviviſceqat, 2. Reg. 13, 21. quantò magis igitur omnia noſtra oſſa hinc inde poſt mortem diſperſa merito hujus ſalvatoris colligentur, ut ad vitam æternam cum corpore & anima reſurgant. Vide quendam reſtitutionis typum Ezech. 37. & confer inter ſe Job. 19, 26. 1. Cor. 15, 53. 54. Propter hanc diſparationem oſſium Chriſti Deus pater hominis pij omnia oſſa conſervat, ne ullum ſine ejus voluntate frangatur Pſal. 34, 21.

III. *Cordis Chriſti apertio & mortifera liquefactio, eſt noſtri cordis ſalubris & vivifica immutatio. Nam quum cor noſtrum erat peccato, ſecuritate & callo quodam labis originalis obductum ac in ſpiritualibus cæcum Eſa. 6, 9. Matth. 13, 15. merito ac vi hujus transfoßionis eſt illa ſuffuſio ſublata, ac pro ſaxeo datum cor cereum & carneum Ezech 11, 19. & 36, 26. pro ſtulto intelligens Luc. 24, 25. 38. 45. Deut. 29, 4. 1. Reg. 8, 59. Nunc enim, dum in ipſum cor Chriſti apertum intuemur, amorem Dei erga nos immenſum contemplamur Rom. 5. dum vita moritur, mors deſtruitur Hoſ. 13. 1. Cor. 15. Heb. 2. Etiam hoc notari poteſt, ceræ facilè aliquid imprimitur ac inſcribitur, ideoq́ ut nos poſſemus facilè verbi divini ſenſum percipere ac credere, Chriſtus ſuum cor ceræ inſtar liqueſieri voluit, & in illo eſſe legem Dei perfectè pro nobis obſervatam Pſal. 40, 9. Heb. 10, 5. Cera facilè liqueſit, & Chriſti cor ardore fidei & precum ad omnia ſalutaria nobis concedenda facilè flecti poteſt Hoſ. 11, 8.* Chriſti liquefactio.

Verſ. 16.] *Ubi cor ipſum tanquam vitæ ſedes languet,*

guet, reliquæ vires non poſſunt ſupereſſe in corpore: id tamen ut tantò magis ſit conſpicuum, per quandam ἐπιμονὴν & enarrationem ſigillatim deinceps exponit ſalvator. Quondam David ſentiens ſuorum peccatorum onus ita ingemiſcebat Pſal. 38, 11. Cor meum palpitat, derelinquit me virtus mea: ſed ego (inquit Salvator) totius mundi peccata ſufferens rectiùs exclamo, meine Krefſte ſind vertrocknet/ Luth. ſatis benè, quando eſt in textu, Vis & potentia mea, atq; adeò ipſe humor radicalis, unde vita ſuſtentatur, areſcit, & ita quidem, ut igne iræ divinæ penitus omnis ſuccus extrahatur, ſicut ex luto omnis humor per ignem magnum in fornace expellitur, areſcit ut teſta, & quemadmodum fieri amat in magno æſtu, ut ſequatur ſitis vehemens, ita etiam ego ſitio Joh. 19, 28. & quidem ſiti magna Pſal. 69, 22. (ut Lutherus ratione ſubjectæ materiæ rectè vertit) & lingua mea adhæret firmiſsimè faucibus meis, Luth. klebet an meinen Gaumen/ ubi in textu hebræo eſt verbum emphaticum מֻדְבָּק & apud Græcos interpretes, κεκόλληται, de quibus vide plura in Exerc. bibl. 3. ed. p. 40. quandoquidem notatur maximè firma connexio aut adhæſio, quæ fit glutine. Et quid moror? aut plura profari molior? ad ſummam. Tantus eſt hic meus cruciatus, ut inde mors ipſa ſtatim ſit ſubſecutura, quia in pulvere lethali, לַעֲפַר־מָוֶת, collocas me, תִּשְׁפְּתֵנִי à Rad. שָׁפַת, quæ notat diſpoſuit, ordinavit, ut indicet, peculiari Dei conſilio factum, ut jam his doloribus ſuccumbere ac mori cogeretur Chriſtus, quomodo hujus vocis egregium commentarium invenies Act. 2, 23. & 4, 20. quibuscum confer, quæ extant Luc. 22, 53.

Vſus.

Uſus.

I. Notetur Chriſti interna & externa afflictio. Chriſti afflictio. *Ecce enim virtus altiſſimi Luc. 1, 35. & brachium Domini Eſa. 53, 4. adeò infirmatur propter nos, ut in cruce deficiat, vel certè ad tempus conquieſcat, dum opus redemptionis perficiat. Ille fons vitæ hîc aquâ ſolatij deſtituitur: fluvius qui paradiſum Dei irrigat, exareſcit, ille qui in deſerto ex petra produxit potum, imò potavit Iſraelitas, hîc ſiti torquetur. Adamus & multi ejus poſteri viribus ſuis abutuntur turpiter; alterius igitur hujus Adami vires oportuit ad tempus infirmari, ut tantæ ſcelera expiarentur. Multi lingua ſua Deum blaſphemant, aut turpia aut vana proloquuntur: Ecce Chriſtus, in cujus ore non eſt inventus dolus, pro iis delictis ſatisfacit. Multi cum divite epulone linguam & guttur nimis irrigant: Chriſtus ſiti enectus culpam luit, & vocat, ut reſipiſcant.*

II. Dei patris æterna ordinatio & paterna directio. Dei directio. *Dictum erat verbum ſeverum, qua die comederis, morte morieris, Gen. 2. & in comminatione Gen. 3, 17. 18. 19.* כִּי־עָפָר אַתָּה וְאֶל־עָפָר תָּשׁוּב, *ideoq́ hîc fit mentio* עֲפַר מָוֶת. *mortis reus erat homo primus, & jam mira quadam diſpenſatione pro eo occiditur ſecundus, pro peccatore innocens, pro ſervo filius, pro rebelli obediens, ut ille cum ſuis vitam & omnium rerum copiam habeat Joh. 10, 10. Sunt autem hîc ſimul illa quatuor obſervanda (1.) mortis Chriſti veritas. Qui enim in pulverem ſeu terram reconditur, verè exſpiravit, animamq́ exhalavit. (2.) Dei providentia, qui quod omnia gubernet*

bernet vel κατ' οἰκονομίαν, vel κατ' εὐδοκίαν, vel κατὰ συγχώρησιν, omnes calâmitates quoq; immittit, & nihil nocent alij mali, niſi quando & quantum ille permittit (3.) inter actionem Dei, diaboli & malorum differentia, de qua pluribus in tractatu de fœderibus. Videatur etiam Geſn. com. in h. l. p. 230. 231. & ſic pro diverſitate principij, objecti, finis, circumſtantiarum Deus & probat & non probat crucifixionem filij, ut exponit etjam D. Hunnius L. de providentia. (4.) & præcipuum, Dei Patris de filio etiam mortuo cura, & in eum ineffabilis benevolentia. Ille enim volebat eum pro alienis peccatis conterere & affligere ex juſtitia: ſed etiam ſimul decreverat eum honore & gloria ornare Heb. 2. Phil. 2. Propterea tam ſollicitè omnes ſanguinis guttas conſervavit, carnemq; à corruptione immunem præſtitit, ut tertia die glorioſè eundem occiſum filium reſuſcitaret Pſal. 16, 9. 10. 11. Act. 2, 24. 25. Quod ſi ita eſt & ſi tanta cura Deus poſuit ſuum filium in pulvere mortis, graviter errant Calviniani, qui putant, Chriſti ſanguinem, qui eſt pars aſſumtæ naturæ humanæ, quam Chriſtus nunquam deponit, quiq; non corruptibilis 1. Pet. 1. 18. 19. in terra computruiſſe. Quid verò ſibiipſis dicent, quando ajunt, ſanguinem Chriſti fide in cœlo apprehendi? Vide Dn. Hunnium in L. de Cœna. obj. 7. Hinc adeò fit, ut etiam Deus noſtri curam gerat poſt mortem, quum non ſit Deus mortuorum Matth. 22, 32, noſtrumq; corpus ſibi olim in templum dicaverit 1. Cor. 3, 16. 17. & 6, 15. 19. Proinde etiamſi jacuerimus in hac vita inter duas ſtrues lapideas בֵּין שְׁפַתַּיִם *in ſummis anguſtiis ſordibus & ſqualore, ut calones & lixæ caſtrenſes, qui utcunq; ſe defen-*

Sanguis Chriſti non computruit.

Pſ. 68, 24.

*defendunt à cœli injuria inter lapides forarios delite-
ſcendo, tamen olim erimus ſimiles alis columbæ, tectæ ar-
gento Pſal. 68, 24. confer porrò, ſi libet, Gen. 49, 14. Jud.
5, 16. quia Jehova diſponit,* תִּשְׁפֹּת, *pacem nobis Eſa.
26, 12.*

Verſ. 17.] *Dixerat Chriſtus, nihil aliud ſe expecta-
re quàm mortem: id ne fruſtrà ſeu temerè aſſeruiſſe vi-
deatur, rationes adducit, ex quibus de veritate illius ef-
fati ſatis conſtare queat.* Nam circumdederunt me,
confer v. 13. canes כְּלָבִים, *vulgatus ex græca verſione* Canes.
*addit ademphaſin, multi. Aquila autem & Theodotio
olim verterunt* κυνηγέται *ſeu venatores, quod ut rectè
intelligatur, conferantur ea, quæ ſuprà habuimus in
Pſalmi hujus titulo, & eventus ipſe, ſiquidem, ut canes,
turba militum advolavit, incitata & ducta à Juda & a-
liis primariis præfectis, tanquan venatoribus. Unde ille
dicitur fuiſſe* ὁδηγὸς τοῖς συλλαβοῦσι τὸν Ἰησοῦν *Act. 1, 16. hi
in horto undiq́; Chriſtum circumſidebant, ut canes lin-
gua mordebant impura, calumniisq́; porrò falſi teſtes de-
trahebant coram Pontificum conciliabulo & Pilato, jam
blaſphemum, modò ſeditioſum eum appellantes, & ſan-
ctum Domini homines nihili injuriis lædebant atrociſſi-
mis, quemadmodum aliàs homines viles, abjecti & im-
puri canis nomine veniunt Deut. 23, 18. 1. Sam. 17, 43.
& 24, 15. 2. Sam. 3, 8. & 9, 8. & 16, 9. Matth. 15, 26. Phi-
lip. 3, 2. infrà v. 21. Matth. 7, 6. Apoc. 22, 15. 2. Reg.
8, 13. vide Druſ. lib. 5. obſer. c. 22. D. Chemnitium Harm.
Evangel. cap. 80. p. 272. præcipuè autem in urbe ipſa*
cœtus *ſeu congregatio (* עֵדָה *enim, ut & vocabulum* עֵדָה
קָהָל *quamcunq́; collectionem hominum denotat, etiam*

malorum Pſal. 26, 5. & 86, 14. & 106, 17. confer Act. 19, 32. 39. 40.) maleficorum, *LXX.* συναγωγὴ πονηρευομένων circumvenerunt me & circumegerunt me, *ab uno judicio ad aliud protrahentes, (utrumq; enim denotat verbum hebræum* הִקִּיף*) ſacerdotes omnes ac ſcribæ convenerunt, & plebs undiq; concurrit, & poſtquam tandem, quo jure, quaq; injuria, ſententiam mortis à præſide extorſerunt, cruci me affigentes* ut leo *(confer v. 17.)* foderunt, *græci* ὤρυξαν, *Chaldæus* נָכְתִין *(quaſi eſſet* כָּאֲרוּ כַּאֲרִי *quorum unum puncta, alterum literæ præ ſe ferunt)* manus meas & pedes meos, *dum clavis extenſi perterebrarunt membra illa exteriora; quæ de re videndus Lipſius in lib. de cruce. Meas autem & meos dum dicit, ſingulari emphaſi affixa illa non carent, ſiquidem non ſunt manus & pedes hominis nudi, ſed ipſius Filij Dei, unde Deus ſuo ſanguine dicitur redemiſſe Eccleſiam Act. 20, 28. Quod ſi ita eſt, Calviniani valdè errant, qui putant, tantùm humanam naturam pro nobis eſſe paſſam. Sed ad veritatem hujus lectionis atq; expoſitionis breviter confirmandam nos accingamus. Eam enim non tantùm (1.) probat argumentationis ordo & ſimplicitas conſtructionis, quorum ille requirit, ut cum de conſiliis actum fuerit, etiam de effectu ſubjiciatur, & cum de antecedentibus, ac ſequentibus crucifixionem agatur, hic ipſa crucifixio prædicatur, quæ optimè perfoſſione ac perterebratione manuum ac pedum (quippe quæ in nullo alio ſupplicio contingebat) deſignatur. Hæc autem id vult, quemadmodum in præcedentibus eſt & ſubjectum & prædicatum, hic quoq; idipſum, ſaltem in myſterio & ſapienti lectori indigitetur: ſed etiam*

[Margin: הִקִּיף]

[Margin: Probatur illa expoſitio. I.]

(2.) au-

(2.) *autoritas veterum interpretum approbat, ut de* 2.
Chaldæo, græcis, latino probatum confidimus (3.) *pa-* 3.
trum magno numero in ea conſpirantium conſenſus con-
firmat (4.) *quod contra id, ubi multi putant & inter* 4.
eos Bellarminus l. 2. de verbo Dei c. 2. biblia hebræa eſſe
corrupta, vel maximè poſſet obduci, eam lectionem tue-
tur Maſoretharum teſtimonium, ad quod duo Judæi
converſi baptizati & hebræas literas ac Rabbiniſmum
egregiè docti Immanuel Tremellius in notis in h. l. & Jo-
hannes Iſaac in reſponſione ad libros Lindani de optimo
genere interpretandi ſcripturas provocant, quibus ad-
jungendus eſt Galatinus ab aliis jam pridem citatus Dn.
Hunn. Geſnero &c. (5.) *accentuum ratio & numeri*
diverſitas efflagitant, ut aliud quid præter בַּאֲרִי *lega-* 5.
tur, prout exponit lib. 2. Joh. Iſaac p. 112. & in corre-
ctiſſimis nonnullis codicibus & alios & ſe in textu vidiſ-
ſe בָּארו, *in margine autem* בַּאֲרִי *teſtatur, quod indi-*
cat, Judæos quoſdam ita hunc locum olim legiſſe & in-
tellexiſſe, (6.) ‒ *ſub* כ *id innuit, quùm poſſet aliàs ſuf-* 6.
ficere ‒ *ex regula generali, gutturalis punctat ſe & præce-*
dentem, ut idem oſtendit, & cum eo Schindlerus in
Lexico pentaglotto. Quæ ratio eſt probabilis ob locum
Eſa. 38, 13. licet non ſit ſola apodictica. De קְרִי *autem*
& כְּתִיב *vide præter Eliam Levitam, aliosq́;, Buxtor-*
fium in Tiberiade, & invenies, quod non, ut vulgus exiſti-
mat, propter errores in omnibus libris repertos, ſed in
multis libris, præſertim privatis, occurrentes ad emen-
datiores codices correctio illa ſit adjecta, & potius oſci-
tanti aut nimis curioſo Grammatico nota poſita, eſſe ali-
quid peater vulgatum verbi ſenſum, ac uſitatam flecten-

di rationem hîc reconditum & diligenter inveſtigandum. Ad ſummam. Rabbini ſeu Maſorethæ ſuum judicium circulo ſuſpenderunt, non verò eſſe mendum indicarunt. Vide de his Junij animadverſiones in locum Bell. paulò ante citatum, ubi quoddam egregium eorum, quæ prolixè tractat Iſaacus, habet compendium. His porrò addimus haſce veriſſimas hypotheſes (1.) Biblia hebræa non eſſe corrupta in omnibus exemplaribus, & plerumq́, ubi hoc factum eſſe creditur, vel latere aliquod myſterium, vel ſaltem id quorundam librariorum incuria, non autem Judæorum deſtinata malitia eſſe factum, quùm illi potius vitam ſibi eripi paterentur, quàm punctum aliquod corrumpi, imò ne hoc ullo modo fieret ante multa ſecula non tantùm dictiones, quoties cum hoc vel illo accentu, cum hoc vel illo puncto, hac aut illa ratione, &c. occurrerent, diligenter in Maſora, quæ propterea ſepes legis appellatur, annotarunt: ſed etiam, quot verſus uniuscujusq́ libri eſſent, ſub finem adjecerunt, imò quoties unaquæq́ litera in totis bibliis occurreret, numerarunt, ut א *reperitur 42377.* ב *38218. &c. Vide Arcam fractarum tabularum, & carmen, cujus autor eſſe creditur R. Saadja Gabon. Reperitur in Buxtorfij Tiberiade. Elias Levita in præfatione tertia libri Maſoreth Hammaſoreth, ſicut & hinc inde in toto hoc libro. Falſus igitur eſt Calvinus, Bellarminus & multi alij, quando exiſtimant & hîc & alibi hebræa biblia in odium Chriſti ac Chriſtianorum eſſe corrupta, qua de re aliàs cum Deo pluribus.*

Hypotheſes.

I. Biblia hebræa nō ſunt corrupta.

(2.) *Quemadmodum imperiti Critici in profanis autoribus putant ſtatim eſſe mendum & temere pro ſua*

ſua inſcitia, quam plerumq; comitatur audacia, corrigunt, ubi aliquid à conſtructione vel flexione vulgari deviat, uti doctiores hinc inde demonſtrant, nec meæ profeſſionis eſt illa perſequi pluribus, ubi tamen ſæpè magna ſubeſt cauſa, eaq; ſoli induſtrio ac perito lectori nota, videlicet quando poetarum princeps ad gravitatem ſenis indicandam ponit olli pro illi, 1. Georg. v. 295. decoquit humorem, verſum hypermetrum, & 3. Georg. v. 377. robora totasq;, ad plenitudinem denotandam, ſicut 1. Georg. ad rapiditatem declarandam v. 482. in prima regione proceleusmaticum adhibet & alibi, genua labant,

tenuia nec lanæ per cœlum vellera ferri

ibi ad timiditatem & tremorem, hîc levitatem & celeritatem indicandam. Horatius, Lucretius, & alij, quomodo ſint ab imperitis harum rerum corrupti in ſuo indice Lucretiano, ſeu potius collectaneis, docet Obertus Giſanius, quem adiſis, & rectiùs de his ac ſimilibus, quàm vulgus, judicabis. Sic ſcitè in perſona Gnathonis jactabundi ac vani comicus, videt me in tantum honorem, non tantùm jam in eo eſſe, ſed etiam ad majorem poſſe deinceps evehi, & hoc magis aures verberat ſeu implet, quàm illud in tanto honore. Sexcenta alia hujusmodi apud Plautum, Terentium, Ciceronem, Virgilium licet obſervare. Ita etiam quidam, qui vel non poſſunt, vel nolunt diligentiùs inquirere ac ſcrutari ſacra biblia, & omnes eorum literas ac apices (quod eſſe ὀυκ ἀργῶν ἐις ἐυσέβειαν Baſilius, jure Magnus, in proœmio de Spiritu S. quondam aſſerebat) malunt accuſare Judæorum malitiam, quàm ſuam emendare negligentiam, malunt de-

pravationem codicum prætendere, quàm ſuorum cordium pravitatem & ſocordiam emendare, quibus jam porrò de cruce Chriſti agentes hanc crucem ponimus: In bibliis hebræis etiam vel propter myſterium (ſæpè adhuc nondum cognitum, ſed à poſteris quoq; inveſtigandum) in N. T. dilucidius propoſitum, vel euphoniæ, vel dialecti gratia à vulgata ſcribendi, loquendi, formandi, flectendi, conſtruendiq; vocabula ratione receditur, ubi propterea non ſtatim error admittitur quum hic ſit præter rationem, illa autem gravi de cauſa & juſta. Nota ſunt illa de ם clauſo Eſa. 9, 7. & alia quàm plurima videantur atq; expendantur in tertia Gram: hebrææ Avenarij. Syra, Chaldæa &c. cur textui purè hebræo quandoq; inſerantur in Pſal. 2, 12. & 74, 6. Jerem. 10, 11. & alibi, partim explicuerunt ſeduli interpretes, partim alij deinceps, volente Deo, exponent.

Anomala in bibliis hebræis.

Verùm hæc ipſe equidem ſpatiis excluſus iniquis,
Prætereo, atq; aliis poſt me memoranda relinquo.

Irregulares conſtructiones, ſanum quibus eſt ſinciput potius indagant & evolvunt, quàm corruptum eſſe textum clamitant. Vide præter alios Buxtorfium lib. 2. theſ. Gramm.

De verbis compoſitis ex diverſis conjugationibus, temporibus, perſonis &c. neq; ſanè ſine ſua emphaſi quædam egregia habet Cevallerius tractat: 2. cap. 6. pag. 72. & 73. Junius lib. 2. Gram. heb. c. 19. pag. 166. forte non ita in vulgus nota, aut certe à nonnullis interpretibus nunquam animadverſa, aut raro uſurpata. Vide etiam Schindlerum lib. 6. Gram. qui mihi poſſunt eſſe ſuccenturiati hoc tempore ſi quid deficio, quo etiam traho Forſterum

ſterum in Lexico ſæpè, & unum alterumvé exemplum adduco, ubi dum puncta & literæ non ſatis congruunt juxta Gram. myſterium ſubeſſe piè credimus. Cur Gen. 49, 10. שִׁילֹה ex Lutheri ſententia in Exercit. bibl. p. 547. edit. 3. יְהוּדָה ibid. pag. 369. edit. 3. עֲנִיִּים Pſal. 9, 13. poſitum eſſe putem, modeſtè olim ad illum locum & alibi indicavi, videri, eſſe hanc rationem, quod Deus non obliviſcatur clamoris עֲנִיִּים afflictorum (quod literæ innuunt) nempe qui ipſi ſunt עֲנָוִים (quod puncta ſignificant legendum eſſe) manſueti, ipſi aliorum miſerentur, atq; ita ſuam fidem operibus probant, non verbis jactant. Confer Judic. 9, 7. Job. 9, 31. Zach. 7, 13. Pſal. 41, 2. Eſa. 1, 15. 16. 17. Hæc itaq; & ſimilia plus habent in receſſu, quàm primâ fronte promittunt, nec ſunt tam levi, ut ſæpè fit, tractanda brachio.

(3.) Ut accedamus propius ad hanc vocem, & א ſæpe ἐμφάσεως cauſa inſeri verbis, Avenarius exemplis docet, part. 3. Gram. pag. 523. vide Hoſ. 10, 14. Zach. 14, 10. & י in fine ſcribi ac legi ibidem ו Vau declarat pag. 585. ut non adeo hoc ſit in ſacris literis inſolens, ac multi exiſtimant, ut ita facilè hoc loco verbo כָּרוּ א ad magnitudinem foßionis indicandam inſeri, & ad truculentiam, crudelitatem, atq; violentiam leoninam ſimul intelligendam ob commutabilitatem literarum אהוי frequentem, י pro ו à Spiritu S. in tam notabili myſterio poni potuerit, imò debuerit, præcipuè nobis in N. T. qui ex eventu veterem ſcripturam Evangelij luce ac face colluſtramus, diligenter obſervandum, &, ut habet Lutherus nobis, qui in Chriſtum credimus, & hunc Pſalmum totum de Chriſto duntaxat Evangelica autoritate 3.

tene-

tenemus, facile eſt probare, legendum foderunt. Nos enim non rem geſtam è ſcripturarum myſteriis ſed ſcripturarum myſteria è re geſta, hoc eſt, veterem ſcripturam Evangelio illuſtramus & non contrà: & in Chriſtum ceu duos Cherubin in propitiatorium ſpectare facimus, ſicut dicit Jer. 23. in noviſſimis intelligetis conſilium ejus, & ad Moſen Ex. 33. poſteriora mea videbis. Confer itaq; Johan. 20, 25. 27. Luc. 24, 39. 40.

Parum ab his abeunt D. Geſnerus Comm. in h. l. & cum eo D. Gerhardus Harmon paſſionis c. 13. p. 637. exiſtimantes legendum eſſe כָּאֲרֵי *in regimine, ut ſit Benoni irregulariter formatum, qui punctulum unum in fine addunt,* [illegible] *planè ocioſum eſſe ſtatuunt, q. d. perfoſſores manuum mearum & pedum meorum. Verùm hanc correctionem non admittunt D. Glaſſius in Philologia ſacra pag. 111. ſub finem, nec D. VValtherus in ſcriptura harmonia p. 282. quem utrumq;, illum à pagina 107. usq; ad 115. hunc à pagina 275. usq; ad 285. eruditè & prolixè de hoc loco differentem quæſo lector diligens probè evolvat, & cum hiſce meis, quæ ante eos anno 1623. menſe Februario & Martio ſunt publicè prælecta conferat. Mihi non placet eos ſuis defraudare laboribus; & pro meis venditare, quæ mea non ſunt. Ut tamen aliquid de hac D. Geſneri correctione dicam, aliquanto altiùs eſt exordiendum. Statuo igitur noſtrum eſſe in textu hebræo poſita anomala obſervare, nō autem ullo modo ea fabricare. Jam conſtat verò* כארי *cum ־ ſub* כ *eſſe ſemper ſcriptum, ut teſtatur Maſora, ergo cholem ibi non ſupponamus. Addo & hoc: Hebræa lingua imitatur naturam, quia ipſa in natura integra fuit ſola, & ex gratia tantùm debetur natura.*

turæ. Hinc invenias ab אֲנָשִׁים, נָשִׁים *ob myſterium, Pſ. 139, 6.* פְּלִאָיה *μετάθεσιν, quia nos transponimus multa in illa ſcientia, non verbum aut fiduciam in Deum præponentes, ſed experientiam. Sic in bibliis quandoq; litera eſt major, aliquando minor, aliquando ſupra lineam ſuſpenſa, de quibus Buxt. in Tiberiade & alij. Huc igitur eo, quum in illo Benoni nil ſit myſterij aut reconditi, cur non more aliorum ſimpliciter formaretur* כּוֹרִים *vel in regimine* כּוֹרֵי*, Radix enim eſt* כָּרָה *non* כור*, & ſi inde deſcenderet, eſſet* כָּרֵי*. Verûm* כָּרוּ *extat Pſal 57, 7. & 119, 85. Jerem. 18, 22. Benoni autem nuſpiam invenio. Sed miſſis his redeo ad id, unde ſum digreſſus. Hactenus, qui* כַּאֲרִי *legunt, & illi, ſicut & Bellar. dum contendit, legendum eſſe tantùm* כָּרוּ*, verſionem illam vulgatam nobiſcum ſtabiliunt: hic verò malè inde cupit ſuam theſin διαφυλάττειν, quaſi fontes ſint corrupti, & propterea traditionibus ac Eccleſiæ autoritate potius ſtandum, quàm ipſis ſacris literis. Judæi autem quando* כָּאֲרִי *tantum eſſe in textu contendunt, myſterium, quod hic latere credimus, inſcij approbant, cum putem utrumq; voluiſſe Spiritum S. innuere, uti dictum eſt, & jam olim conjunxit Chaldæus interpres. Quod vero nonnulli idcirco hoc vel illo modo legi poſſe credunt, quod puncta ſint recens Judæorum inventum, falſa nituntur hypotheſi, quum rectius ſtatuatur, ea cum lege à Moſe eſſe tradita, & poſtea ſemper in Bibliis publicis (nam privata ob nimium laborem ſcribendi olim iis carebant plerumq;) adjecta fuiſſe, qua de re vide Buxt. Theſ. l. 1. c. 5. Chevallerium in notis ad Cevallerium & alios. illa omnia excutere eſt alterius loci & ocij.*

 Nos

Nos h. l. concludentes, liberum cuiq; permittimus judicium. Sive enim hanc ſive illam lectionem quis ſequatur, nobis non contradicit, qui utramq; conjungimus. Id tamen quod eo in genere αὐθάδης Piſcator habet, aliiq; non pauci credunt, falſum eſſe exiſtimo, nec ullo modo acceptandum. Jod pro Vau ſurrepſit ſive per errorem ſcribæ propter figuræ affinitatem, ut & alibi accidit (nempe uti incertus Piſcator ſentit, aliàs nunquam hoc probavit, & quomodo tam diverſis in locis ac temporibus ſcribæ omnes in uno mendo conſentirent ac in uno loco biblico conſpirarent?) ſive per corruptelam alicujus Iudæi (neq; is omnia exemplaria habuit) ad negandum, Ieſum crucifixum eſſe Chriſtum, quod etiam falſum eſſe, ſuprà vidimus: nunc porrò videbimus, quis ſit horum verborum.

Piſcator errat.

Uſus.

I. Attendenda eſt Salvatoris in recenſendis Judæorum conatibus ſeveritas, dum eos vocat canes & maleficos: canes ob mordacitatem, maleficos ob iniquitatem. Sicut enim canes ſunt impudentes: ita hi omnem pudorem exuerunt, dum ſuum Meſſiam, quem ex miraculis ſatis norant, & benefactorem, capiunt, mendaciis & calumniis onerant, ac tandem crucifigunt Actor. 10, 38. 39. & cum in conſcientia convicti nullam veram mortis cauſam invenirent, rogarunt Pilatum, ut eum tolleret è medio Actor. 13, 28. ita ſui (vel potius ſues) die ſeinen / ja die Seuw vnd Schweine / *ipſum in ſua venientem non receperunt, Iohan. 1, 11. Confer Luc: 19, 14. 27. Matth. 21, 37. 38. & porrò ut canes allatrant & invadunt ignotos,*

Judæi canes.

ſic

ſic illi Chriſtum, fide non agnitum 1. Cor. 2, 8. ejusq; verbum blaſphemabant Ioh. 8. malefici autem, quod vox hebrææ ex conjugatione Hiphil indicat, illi ſunt, qui cum ipſi mali ſint, malo etiam alios afficiunt, & ut mare cœnum, ſic illi omnis generis vitia eructant ac facere affectant Eſa. 57, 24. 25. Licet itaq; ad exemplum Chriſti Iohan. 10. Matth. 6, 2. & 23. 13. Prophetarum hinc inde, Johannis Baptiſtæ Matth. 3, 7. Pauli Actor. 23, 3. & 13, 10. ſuperiores graviter reprehendere, etiam, ſi verbis lenioribus nolint corrigi, aſperioribus titulis ornare, præcipuè ſi Dei gloria & hominum ſalus, qui veri fines ſunt & utiles illius increpationis, id poſtulat.

Malorum concordia.

II. Malorum in malo damnata concordia & mutua caritas, quando hic cœtus maleficorum fit mentio. Ita enim olim Sodomitæ contra Lothum, Ægyptij contra populum Iſraeliticum, Saulis aulici contra Davidem, mundus contra Chriſti miniſtros conſpirat. Hinc Chriſtus rogat, ut ſui dilecti in ſe & patre ſint unum Iohan. 17, 21. Paulus vovet, ut Epheſij ſtudeant ſervare unitatem ſpiritus, & quidem illam, quæ in uno corpore Chriſti myſtico & uno Spiritu S. Eph. 4, 3. 4. 5. 6.

Prophetiarum veritas.

III. Prophetiarum divinarum veritas, quum hæc omnia hactenus prædicta examuſſim ita ſint impleta, ſicut hic fuerant prædicta, ubi ſimul notanda Dei providentia & omniſcientia, qui tot ſeculis ante exactè novit ſuorum miſerias & vulnera, quod nos animabit, quia ſine illius voluntate nequidem capillus cadit de capite Matt. 10, 29. 30. Luc: 21, 18.

Cruciat⁹ Chriſti.

IV. Cruciatuum, quos Chriſtus pro nobis ſuſtinuit immanitas & ſalubritas, quarum illa Dei iram,

hæc ejusdem erga nos commendat infinitam miſericordiam. Eva & Adam manus extenderant contra Dei præceptum Gen. 3. alter Adam hic manus transfoditur & ligno affigitur. pedes iſtorum vias malas inſtiterant, Chriſto pedes clavo perterebrantur, atq; ita nos ejus vulneribus ſanamur. Hinc igitur vos ſeduli verbi præcones manus remiſſas & genua ſoluta ſurrigite, rectasq; facite orbitas pedibus, ne, quod claudum eſt, deflectat de via, ſed ut ſanetur potius Heb. 12, 12. 13.

Verſ. 18.] Jam actus erat in crucem Salvator, pendebat ut verus mediator inter cœlum & terram, qui erat Deum & homines diſſidentes ſuo ſanguine reconciliaturus, & quis putet, tanta alicui creaturæ, ne dum homini innatam eſſe vecordiam, ut malis gaudeat creatoris! imo ſol faciem oblevat, ne tam indignum facinus contueatur, ſaxa duriſſima dehiſcunt ac diſſiliunt, terra immota contremiſcit, ſol luce mundi patiente, lucem mundo dare non ſuſtinet, & Judæi cum delectatione aſpiciunt tam triſte ſpectaculum, corda non ſcindunt, nec tam grande nefas horrent. Hujus rei indignitas jam porrò à Chriſto ipſo exaggeratur. Cum enim corpus illorum, qui crucifigebantur, machinis ſolebat diſtendi, & veſtibus nudari, ut tantò dilucidius ipſa crucifixio Chriſti prædicatur, ipſè ſic infit: Enumerabo, quod futurum ex uſu linguæ ſanctæ ſæpiſſime potentialiter vertendum eſt. vide Schindlerum in inſtit. hebraic. lib. 2. in futuro Cal. p. 76. Flac. in regulis hebr. ſermonis, enumerare poſſem, pro quo non tantum vulgatus latinus habet, dinumeraverunt ex græco vitioſo ἐξηρίθμησαν, Lutherus autem eleganter, Ich möcht alle meine Beine zehlen/ omnia oſſa mea, non

quidem

quidem præ macie, quod frigidum eſt Tremellij & Junij additamentum, quia Chriſtus erat pulcherrimus hominum, non pellis atq; oſſa, ipſaq; macritudine miſer, ſed eò quod ita nimium omnia membra velut in fidiculis extentus pendeo, & totus pelluceo; quæ ſanè eſt miſera atq; ad συμπάθειαν *facile movens mea conditio.*

Verum his ſunt ſilicis circum præcordia venæ,
Et rigidum ferri ſemina pectus habet,

ipſi Judæi ſiccis & fixis oculis reſpiciunt in me gaudentes de malo meo; ipſi intuentur, יַבִּיטוּ *vide Pſalm. 10, 13, Com. p. 255.* ac reſpiciuut in me יִרְאוּ בִי, *id eſt, cum delectatione ſumma; ac voluptate maxima oculos tam triſti ſpectaculo paſcunt. vide Obadj. v. 12. 13. Pſal. 37, 34. & 54. ult. & 35, 21. Lutherus iterum rectè:* Sie ſchawen vnd ſehen jhre Luſt an mir/ Sie kühlen jhr Müttlein an mir. *Minus emphaticè græci,* κατενόησαν καὶ ἐπεῖδόν με, *ſicut & latinus vulgatus: conſideraverunt, & inſpexerunt me.*

Uſus.

Ecce hic I. Chriſtum φερέκακον. *Licet enim ut in typo olim erat adumbratum, & à Deo ſatis proſpectum ac probe curatum, ne ullum Chriſti veri agni illius paſchalis 1. Corinth. 5, 7. os frangeretur Exod. 12, 46. Num. 9, 12. Job. 19, 33. 36. omnia oſſa ejus ſint ſervata, ne unum ex ijs frangeretur Pſal. 34, 21. tamen ita ſunt miſere diſtenta, ut nihil ſupra; quo docentur Chriſtiani, licet calamitate premantur; tamen eos non poſſe ulterius, quàm Deus permittit, opprimi. Confer Luc. 22, 51. 53. Job. 18, 8.* Chriſtus φερέκακος.

II. Ecce hic cœtum Judæorum χαιρέκακον. *Sol juſtitia patitur & horum animus tam triſti ſpectaculo paſcitur,* Judæi ἐπιχαιρέκακοι.

tur, vita moritur, & his inde lætitia oritur. Unde Diaboli ejusq; mancipiorum natura poteſt declarari. Confer Davidem in ſua miſeria maledictis à Simei impetitum & aliis aulicis Saulis cum ſummo ipſorum gaudio hinc inde fugatum. Simul id notatur, non tam referre, quid aliquis faciat, quàm quomodo & qualis. Chriſtum enim intueri omnino omnes debebant, ſed quum ex malo principio invidia ac odio, ob finem malum, ut is è medio tollatur, id fit, peſſima iſta eſt viſio, quæ alias, ſi fide fiat, beat, Luc. 10, 13. Matth. 13, 16. compone cum his malis piam Chriſti matrem & familiam Luc. 23, 48. 49. Ioh. 19, 25. & ſciès etiam, quid diſcriminis ſit, quando multi templum frequentant, & ad ſacram Synaxin de more accedunt hypocriticè, & alij ex animo ac rectè idem faciunt. Nimirum ſunt ſepulchra dealbata, uti eos vocat Salvator Matth. 23, 27. & parietes dealbati, uti eos appellat Apoſtolus Act. 23, 3. cum tamen Deus cor ipſum & eſſentiam intueatur 1. Sam. 16, 7. Mich. 6, 9.

Verſ. 19.] Vidimus hactenus Chriſtum in cruce pendentem membra omnia diſtentum, audivimus eum de gravitate dolorum, quos in anima & corpore ſentiebat, conquerentem: supereſt adhuc aliud malum, quo caput reclinaret Matth. 8, 20. & præter victum ac amictum vilem 1. Tim. 6, 8. nil ipſi erat, hic vero pro alimento dant amarorem, ac pro potu acetum Pſal. 69, 22. Job. 19, 28. 29. Matth. 27, 48. myrrha dilutum Marc. 15, 23. & veſtibus omnibus eum ſpoliant Matth. 27, 35. Marc. 15, 24. Luc. 23, 34. Iohan. 19, 23. 24. Hoc tam nefandum facinus hic à Spiritu S. prædicitur, & à Salvatore his verbis exponitur: Partiuntur *(ita enim per enalla-*

gen temporum frequentem futurum יְחַלְּקוּ *ob præcedentia verti rectè poteſt cum Luthero Buxtorf. theſ. l. 1. c. 12. pag. 95.)* veſtimenta mea ſibi, *græci ἑαυτοῖς Lutherus dilucidius* unter ſich *ſeu inter ſe, quod Evangeliſtæ emphaticè compoſito verbo διαμερίζειν exponunt*, & ſuper indumentum meum *ſeu togam oblongam inſutilem ac à ſummo contextam totam Ioh. 19, 23.* projiciunt ſortem יַפִּילוּ גוֹרָל, ἔβαλον κλῆρον.

Uſus.

I. Chriſti nuditas nos induit. Eramus per Diabolum in lapſu protoplaſtorum ſpoliati veſte juſtitiæ & tunica ſalutis, atq; ex eo tempore omnes veſtes fuere vere בְּגָדִים, *noſtræ in Deum perfidiæ monumenta ac teſtimonia (ſiquidem radix* בָּגַד *notat, perfidus fuit) poſtquam verò Chriſtus pro nobis ita ſuſtinuit ſuas veſtes ſibi eripi, nobis per eum illa veſtimenta precioſa, quibus teguntur noſtra peccata Pſal. 32, 1. ſunt reparata Eſa. 61, 10. Confer 2. Cor. 8, 9. Apoc. 3, 18. & 16, 15. olim autem in cœlos adducti plenariè ſuperinduemur, ſi hic non nudi fide reperiemur 2. Cor. 5, 2. 3.* Chriſti nuditas. בְּגָדִים.

II. Quum dicit Salvator veſtimenta MEA, *indumentum* MEUM, *rerum proprietatem ſtabilit, qua de re in præcepto decalogi ſeptimo.*

III. Militum inhumanitas nos inſtruit: primum, afflicto non eſſe addendam afflictionem Sir. 4, 2. 3. ne in noſtram æternam ignominiam hæc immiſericordiæ opera olim recenſeantur in extremo die Matth. 25. 43. Secundò judicum eſſe, ut metas carnificibus aliisq; juſtitiæ publicæ miniſtris in exequendis ſententiis præſcri- Militum inhumanitas. Metæ miniſtris.

publicis præſeribenda.

ſcribant, nec ſinant eos graſſari in bona aut proximos rei, quod Chriſtus in paßione vetat & hic damnat. Tertiò, ut ſi noſtra nobis eripiuntur, Chriſtum nudum nudi ſequamur, centuplicia recepturi Matth. 19, 29. Allegorias eorum verborum ut varias, ita & quaſdam non ſatis probas, ut cenſet D. Gerhard. in Harmonia paßionis p. 693. vide apud alios D. Geſnerum in Com: pag. 233. D. Hoffmannus ita ſcribit: Hic verſus per allegorias variè contortus varias peperit ſententias.

De ſortibus.

IV. Sortium mentio nos erudit. Sunt enim ut paucis contrahamus, quæ alibi prolixè ſolent declarari aliæ honeſtæ & licitæ, quæ bono fine & forma â Deo probata adhibentur: aliæ inhoneſtæ turpes & illicitæ, quæ pietati & dilectioni erga proximum repugnant. Honeſtæ vel ſunt conſultoriæ, cum de futuro eventu, qui ſcitu eſt neceſſarius, & humanâ ſciri nequit prudentia, ſine ſuperſtitione conſulitur Deus, ut ſi duo treſve præſententur Eccleſiæ donis pares, uter tum ſumendus: vel ſunt diſtributivæ, cum dubitamus, quid cuiq; tribuendum ſit, vel de bonis externis, quæ vulgò vocantur fortunæ, vel de honoribus, vel de pœna: ut in hæreditate cernenda ſorte

permultæ magnæq; ſecantur judice lites.

De his Salomo Prov. 16, 33. Inhoneſtæ communi nomine dictæ divinatoriæ, quarum ſpecies recenſet Peucerus Comment: de divinationibus, titulo de ſortibus pag. 226. quò etiam referunt nonnulli ſortes luſorias, præcipuè quæſtuoſas. Primum ergo & ſecundum genus non improbantur, ſed tertium: Illud conſtat ex factis Dei Levit. 16. Ioſ. 15. 16. 17. capp. 1. Sam. 10. & hominis pij

Joſ. 7. Actor. 1. Luc. 1, 9. vide Auguſt. lib. 1. de doctrina Chriſtiana c. 28, Lutherum in c. 1. Jonæ, ſicut & alios interpretes. Aretium in problematibus loco 180. pag. 605. 606. Geſnerum in hunc Pſalmi hujus locum. Junius in cap. 1. Jonæ eleganter ex regula generali (ex eo, & aliis, in tractatu de fœderibus) de omnium actionum bonitate vel malitia rectè dijudicanda rem totam ita deducit: nempe quum ſortitio ſit res per ſe media, cujus quædam bona, & laudabilia, quædam mala & reprehenſione digna extent exempla, dijudicanda hæc eſſe omnia ex iſtis tribus. 1. Ex quo fonte profluat. 2. quomodo. 3. quo fine. Fons bonus eſt Deus, & quisquis agitur Dei teſtimonio, tam ordinario, quàm extraordinario. Malus eſt Diabolus ac hominum curioſitas temeraria. Modus bonus, qui ſecundum Deum adhibetur ſine pietatis & juſtitiæ fraude: malus, qui contra. Finis bonus, qui ad demonſtrandam veritatem Dei, & caritatem proximi, pacemq; ſpectat: quæ præterea fiunt, injuſta ſunt in ſortitione. Cautelæ ſunt hæ, I. ne temere II. ne ſuperſtitioſè, III. nec de rebus illicitis. IV. nec ad quæſtum V. nec fraudulenter ſortes uſurpemus.

Verſ. 20.] *Quàm præſens, & quàm multiplex malum Salvatorem oppreſſerit, ipſe expoſuit: nunc etiam adjicit, quod nam illi opponat remedium, nimirum Dei omnipotentis auxilium.* Tu ergo (וְאַתָּה, *ubi vau ratiocinativè rectè vertitur, quum hoc loco ipſa propoſitio in concluſione repetatur. Confer v. 2. 3. & 12. ſicut uſurpatur Amos 5, 27. Zach. 8, 18. Hoſ. 10, 14. Pſal. 2, 10. & 18, 47. & καὶ in N. T. Marc. 6, 12. & 9, 5. & 12, 30. 1. Corinth. 12, 26. 1. Johan. 1, 5. & 2, 28.*) Jehova, *qui* ו i.e. ergò.

facies etiam tandem exſtare tuam promiſſionem, teque eſſe Deum meum, re demonſtrabis ipsâ, & opere Confer Exod. 6, 2. ne procul abſis, *dum propinqua eſt tanta anguſtia, me conſerva clementer & ſuſtenta potenter ſub hoc tanto onere, tu,* ô virtus mea

Sancte parens, mea vis, mea ſola potentia, turris, ego אַיֶּלֶת *miſerè vexata & undiq; coanguſtata v. 1. ad te* אֵלַי *verſ. 2. & hoc verſu* אֱיָלוּתִי *confugio, ad te anhelo. Confer Pſal. 42, 1.* ad auxilium meum feſtina, *appropera & appropinqua, ut me eruas. Græca verſio ita reddit hunc verſum:* Σὺ δὲ κύριε μὴ μακρύνης τὴν βοηθείαν σου ἀπ' ἐμοῦ εἰς τὴν ἀντίληψίν μου πρόσχες: *& inde vulgatus latinus ſuo more extulit. Tu autem Domine ne elongaveris auxilium tuum à me, ad defenſionem meam conſpice, ubi & ſenſus aliquantum immutatur, & emphaſes verborum non explicantur, aliquid demitur, aliquid additur. Lutherus autem rectè reddidit, hebræa,* Du HErr ſey nicht ferne / meine Stercke eyle mir zu helffen.

Uſus.

Fiducia pij.

I. *Adverte hic, quæ requiratur in homine pio fiducia, nempe quam antecedit notitia, quod ſit Jehova, & in qua eſt ſingularis ac fidelis applicatio, quæ Deum audacter alloquitur,* tu ergò. *vide Pſal. 27, 8. & poſtulat ab eo, quæ vult, filialiter,* ne procul abſis, *à filio, ab hærede, à templo tuo, jam in anguſtias delapſo, cui te affore pollicitus es Pſal. 91, 15. etiam in media morte durans, ut in Chriſto hic, & Stephano, Actor. 7. & Jobo 13, 15.*

II. Quæ

II. Quæ ſit in Deo potentia & clementia. Potentia quidem, quæ ad omnia mala (nulla enim poſſunt eſſe graviora, quàm quæ Chriſtus pertulit) ſatis fortis אֱיָלוּת *fortitudo & virtus ipſa, quæ nunquam deficit, Exod. 15, 2. Pſal. 18, 2. 3. Pſal. 28, 7. & 43, 2. & 118, 14. Habac. 3, 19. cujus manus nunquam abbreviata Num. 11, 23. Eſa. 59, 1. Clementia, quod velit non tantùm adeſſe, ſed etiam approperare, & ad auxilium feſtinare, ut pater vel mater accurrit, quum filium videt in præſenti mortis periculo conſtitutum. Sic feſtinavit ad auxilium Lothi in inſtanti incendio, Moſis, Iſraelitarum concluſorum inter rupes & undas ad Pharaonis adventum, Davidis, cum appropinquaret Goliathus horrendus, trium Danielis ſociorum in igne, ipſius Danielis in fovea leonum, Petri in carcere, & inde ſequente die producendi ad ſupplicium Act. 12.*

Dei potentia

& clementia.

Verſ. 21.]. *Generatim auxilium rogaverat Salvator, verſu præcedente: nunc verò ſpeciatim indicat, quod illud in hoc jam poßit elucere, ſi ab hoſtibus ſuis violentißimis ſervetur:* Eripe, *inquit* הַצִּילָה, *de cujus verbi, ſicut & phraſeos hujus totius, emphaſi atq; vi inſpiciantur, quæ dicta ſunt in Pſal. 7, 2. Com. p. 148. 149. eripe per tuam immenſam potentiam, ô Deus, & per tuam immutabilem juſtitiam* à gladio, *vulgatus, à framea* מֵחֶרֶב, *ex morte, quæ gladio ſolet inferri violenter, Synecdoche ſpeciei,* animam *ſeu vitam* meam, *imò me ipſum, ſynecdoche partis. vide quæ dicta ſunt in Pſal. 6, 6. anima enim gladio occidi non poteſt Matth. 10, 28. & eripe* è manu canis, *id eſt, ex vi atq; potentia, quemadmodum quæ homines tenent manibus, non*

Manus.

 facilè

facilè ſibi eripi patiuntur, ſed firmiter aſſervant. Confer Gen. 9, 5. 1. Sam. 21, 14. Jud. 8, 6. 15. Numer. 11, 23. Exod. 14, ult. & 18, 9. & ea, quæ allata in Pſal. 10, 12. Hag. 1, 1. & 2, 1. 10. explicatione. Confer etiam ubi habetur מִכַּף *Pſal. 18, 1. & 71, 4. & vide in Pſal. 7, 4. Illuſtrari hæc poſſunt illo Comici; uxor quid faciat, in manu non eſt mea, & illo Ciceronis: Verùm hæc non ſunt in manu noſtra, id eſt, poteſtate. eripe* unicam meam, *ſolitariam meam vitam, imò me ſolum relictum, omniq; adjutore deſtitutum ſupra v. 12. ſub finem, quemadmodum etiam dictum eſt de ſignificatione vocabuli canis ſup. v. 17. Lutherus manum hoc loco ſatis eleganter ad rem ipſam ſpectans, vertit, quaſi notaret manipulum* von den Hünden/ *ſicut alias dicimus, manus militum, quod tamen alij malunt per enallagen numeri eſſe factum. Quod autem Vatablus h. l. ex Hebræis ſeu Rabbinis notat, unicam vocari animam, quæ ſola cœleſtis ſit, habitans in domo lutea, non ſatis ad hanc rem quadrat: quin etiam ex ſenſu Hebræorum, quaſi anima ſit cœleſtis, quia à Deo immediatè infundatur, verum non eſt ſimpliciter, ſed potius ſolus is omnis dicitur, qui ab amicis, notis atq; cognatis deſeritur, auxilioq; deſtituitur, ut ille apud Comicum loquitur, ſola eſt mulier: & alibi peregrina, ſola ſum, habeo hic neminem, neq; amicum, neq; cognatum, hoc eſt,* ἄφιλος: *quod Lutherus elegantiſſimè vertit,* meine einſahme. *Non itaq; anima, quâ talis, vel aliam ob rationem* יְחִידָה *nominatur h. l. quàm quod ſit ab omnibus derelicta. Nunc inſtitue collationem horum locorum biblicorum, ut verum eruas, etiam in hoc parvo Pſ. 25, 16. & 35, 17. & 68, 7.*

Solus.

Uſus,

Uſus.

I. Videatur hic Chriſti conſtantia, qui etiam morti vicinus, Deum invocat, & Dei auxilium ſperat Job. 13, 15. & certè non fuit vana hæc precatio, ſiquidem tertia die glorioſè excitatus omninò per Dei potentiam fuit ereptus ex morte Rom. 1, 14. Act. 2, 24. & 13, 32. 33. Chriſti conſtantia.

II. Ejuſdem notetur παῤῥησία, *quando ſuos hoſtes corrigi neſcios vocat canes, ob impietatem, mordacitatem, nequitiam, impudentiam, & verſu ſequente leones, ob potentiam, qua abutuntur ex Dei permiſſione. Unicornes ob ſuperbiam ac ferociam. Vide Mich. c. 5. 8. L. C. in Pſ. 10. L. C. 2. generali pag. 252. 253.* Παῤῥησία.

III. Ejuſdem ſumma miſeria ſiquidem à Deo ad tempus ſup. v. 2. & omnibus creaturis derelictus fuit ſolus in illo agone, quem cum Diabolo ſubijt, quæ omnia inſerviunt I noſtræ inſtitutioni, *ne fiamus ſimiles brutis Pſalm. 32. homines ad imaginem Dei conditi, ſiquidem canes, aliæ feræ ac bruta extra palatium cœleſte ſummi regis erunt Apoc. 22, 15. in quod ſoli admittuntur ejus filij.* Miſeria.

II. Conſolationi, *ſiquidem, ne nos ſepararet à Deo gladius Rom. 8, 35. 38. 39. oportuit Chriſtum gladio ita ſubijci, eoq; percuti Zach. 13, 7. & ne nos terreat ſolitudo ac hominum nos derelinquentium perfidia, Chriſtus ſolus eſt relictus, qui jam ſemper ſuis præſens adeſt Pſal. 91.*

Verſ. 22.] *Perſiſtit in precibus Meſſias, & ſibi ſalvatori mundi ſalutem dari petit in ſummo exinanitionis ſtatu, quando Deus illum tradiderat in manus cruci-*

ſigentium. Salva me, *inquit*, הוֹשִׁיעֵנִי *& ſerva Pſ. 69, 2. quia perveniunt aquæ usq; ad animam; atq; adeo ut mox ex corpore hoc migrare cogatur; Salvum me præſta* ex ore leonis, *cùm infernalis, tum hujus populi leonino animo præditi ſup. v. 14. & 17. Lutherus* hilff mir auß dem Rachen des Löwen & exaudias me, *hebr. reſpondiſti mihi, vide in Pſal. 3, 5. pag. 72. & re ipſa ſalvaſti me, ſiquidem tuum dicere eſt facere, & quando jam reſponſum dediſti ad alicujus preces benignum, dictum factum ſequitur ipſa liberatio,* à cornibus *ſeu potentia,* Cornua. *quam habent animalia potiſſimùm in cornibus (vide Amos 6, 13. Mich. 4, 13. Zach. 2, 1. ubi hæc explicata phraſis)* unicornium רֵמִים *elatorum ac ſuperbientium (q. eſſet à* רוּם, *cùm tamen ſit radix ipſa* רְאֵם רְאֵם *Num. 23, 26. Deut. 33, 17. Pſal. 92, 11. Unde plurale integrum eſt,* רְאֵמִים *Pſal. 29, 5. Eſ. 34, 3. contractum verò ſingulare Job. 39, 8. 10. & hic plurale extat) cùm ipſa animalia ſint* indomita *& admodum ferocia, ut patet ex locis allegatis, & Plin. l. 8. c. 21. & 11. c. 46 Ariſtot. l. 2. hiſtoriar. animal. c. 1. quibus adjunge, quæ ſunt apud Franzium. Cum verò jam ſpei plenus hanc partem concludit his verbis : exaudies, & ſervabis me, via ad ſequentem partem ſternitur, quia hæc ad gratiarum actionem ſpectant, quæ ſolet apud pios liberationem ſequi. Quando iterum Græci malè verterunt,* τὴν ταπείνωσίν μου, *errantes ſuo more ſequitur vulgatus interpres reddens, humilitatem meam, quod forma vocis ſatis refutat. De conſtructione, ne illa te moretur, vide Buxtorf. th. l. 2. c. 17. ſub finem p. 487. 488.*

Uſus.

Uſus.

Præter ea, quæ ſuperioribus verſibus ſunt notata, & hic eodem modo recurrunt, notanda ſunt I. Salutis origo, quæ eſt apud Deum, unde ad ipſum in extrema anguſtia converſus dicit Salvator, ſerva me, tu exaudies me. Sic David concludit Pſal. 3, 9. & 13, 6. & 6, 9. 10. in publicis calamitatibus Judæi orantes confugiebant ad templum 1. Reg. 8. nos rectiùs ad templum ſeu palatiũ Dei properamꝰ, ſeu in cœlum oculos convertimꝰ 2. Chron. 20, 12. Pſal. 121, 1. 2. & 123, 1. 2. Salutis origo.

II. Mentis humanæ caligo. Cùm enim poterant multi ſpiritu Dei per verbum illuminari atq; ex mancipiis Diaboli, Dei filij, & hæredes fieri, ipſi non tantùm non hoc agunt, ut ſalutem ſuam cum tremore operentur Phil. 2. ſed etiam datâ operâ omniq; conatu humanitatem prorſus exuere præoptant, ut dictum eſt ſuprà, leonibus crudelitate, unicornibus feritate ſimiles, ut meritò exclames cum poeta: Noſtra caligo.

ô mentes hominum cæcas, ô pectora cæca!

Piſcator. Nihil abſurdi fuerit, ſi per canem & leonem intelligamus Diabolum, per unicornes reliquos malos ſpiritus. Verum non temere id aſſerendum, quum de illis, quæ Diabolus Chriſto in paßione inferebat, v. 2. potißimùm agatur.

Secunda Pars.

Verſ. 23.] Quod Pſaltes regius aliis inculcat, ut à Deo adjuti ipſum glorificent Pſal. 50, 15. & ſuo exemplo

cum

cum hinc inde, tum verbis explicatis fideiq́ plenis probat Pſalm. 118, 17. non moriar, ſed vivam, & enarrabo אֲסַפֵּר *opera Jehovæ, id in ſalvatore etiam obſervare licet. Poſtquam enim jam ſatis prolixè ac diſertè ſuam miſeriam explicuit, Deiq́ auxilium in fide imploravit, jam porrò ſpei bonæ plenus ac de optimo eventu certus ſuo patri pro exemtione ex moleſtia agit gratias, hinc ſuum Propheticum officium poſt reſurrectionem orditur ipſe prædicans Act. 1, 3. & prædicare alios mandans Matth. 28, 10. 19. 20. Hactenus in morte conſtitutus conflictabatur cum ſummis malis, & hic erat ἀγὼν, ubi quum ſuperabat, ſiquidem fieri nullo modo poterat, ut teneretur tandem à morte, aut vinceretur Actor. 2, 24. adeſt νίκη, ſequitur jam ἐπινίκιον, quo de bonis illa morte partis gloriatur, & in tota hac ſecunda pſalmi parte ſunt hæc duo, prius ex parte Chriſti, annunciatio: ex parte noſtra, acceptatio D. Scultetus & hoc quidem verſu hæc habet, quomodo, quid, quibus, & ubi ſit prædicaturus. Primum explicat voce* אֲסַפְּרָה*, quæ & vi ſua, quâ ſignificat*

סִפֵּר *accuratè etiam minutiſſima quæq́ pertractavit ac recenſuit, ut induſtrij faciunt mathematici, &* ה *paragogico aucta, notat valdè ſollicitis velut articulis computabo ac* enarrabo, *atq́ ita quidem, ut ἐξήγησιν luculentam inſtituam Joh. 1, 18. de rebus tam excellentibus catalogum inſignem texam, atq́ adeo ob oculos graphicè depicta proponam, quod ſatis evincit nominis cognati* סוֹפֵר*, id eſt ſcribæ Pſal. 45, 2. ſignificatio, ut ita hic uno vocabulo uterq́ modus propagandi Evangelij in N. T. indicetur, ſiquidem Apoſtoli & viva voce tanta myſteria explicantes & ſcriptis exponentes, alios erudierunt, ac diſci-*

diſcipulos Chriſti fecerunt. Quid vero enarraturum ſe ait Salvator (confer Hebr. 2, 12.) enarrabo , inquit, ô Deus, quem ſuprà toties invocaverat , nomen tuum *hoc eſt, quicquid ad tuæ eſſentiæ ac voluntatis declarationem ſpectat , & quicquid ad celebrationem tuæ laudis pertinet , utrumq; enim vocabulo nominis ſcriptura indicat , quando de Deo loquitur , vide: Commentar. in Pſal. 5, 12. p. 120. & Mich. 6, 9. & cap. 5, 4. Quibus? omnibus utiq; hominibus per meos miniſtros Matth. 28, 19. ipſe vero* fratribus meis , *dum potiſſimùm in Judæa doceo , miniſter circumciſionis Rom. 15, 8. hactenus non miſſus; niſi ad oves perditas domus Iſraeliticæ, quas ipſe* θεάνθρωπος *immediatè præconio meo in terris degens congregem & miraculis juvem Matth. 15, 24. & fratribus meis , quibus poſt reſurrectionem apparui , declarans , jam Deum eſſe ipſorum patrem, Johan. 20, 17. quod dum ipſi credunt ac vera fide acceptant, redduntur filij Dei, mei fratres ac cohæredes Johan. 1, 12. Gal. 3, 26. & 4, 7. Rom. 8, 17, Hi enim ſunt ac cenſentur veri mei fratres ſpirituales, ubi non attenduntur carnales propinqui Luc. 8, 21. Matth. 12, 48. 49. Marc. 3, 35. ubi hoc futurum ſit, ſi quis rogat? ſibi dictum putet, non in angulo hoc futurum aut clam , ſed* laudabo te, *ô Deus,* in medio congregationis, קָהָל *quod vocabulum licet generaliter quemvis cœtum aut conventum denotet , tamen de Eccleſia ſæpe uſurpatur, quæ nomen habet* ἀπὸ τοῦ ἐκκαλεῖν , καλέω *autem ab iſta Radice videtur deſcendere, ut ita hoc loco ita exigente ſubjecta materia ad ipſum nomen cœtus piorum in N. T. ſolenne alludatur , quando ſynagoga deſiit & Eccleſia ex Judæis ac gentibus ſimul collecta cœpit , qua de re viden-* Eccleſia.

 dus

dus Dn. Chemnit. in L. C. par. 3. ſub initium loci de Eccleſiæ.

Uſus.

Fides. *I. Docemur primùm quæ ſit fidei natura, & hominis pij in laudando Deo cura. Fides enim vera tandem in laudem Dei erumpit omnibus remotis remoris, poſtquam ſatis diu cum infidelitate ſeu diffidentia eſt colluctata, ac demum ope Dei ſuperat etiam tum quando omnis materia laudum in calamitatibus videbatur perire. Confer v. 4. & 7. ac Pſalmum 6. v. 3. 4. & 9. Pietas etiam ſincera benè Dei operum meminit, eaq; rectè ac ſedulò ſibi proponit, aliisq; exponit. Utriusq; vivum exemplar habemus in Davide hinc inde in Pſalmis, idq; imitari nos decet, ne in tentationibus ſuccumbamus, & laudibus Dei poſt latam opem omnibus viribus incumbamus. vide ſaltem Pſal. 7, 11. 13. 15. Sir. 43, 32. 34. Hinc pius omnes mundi ætates percurrat, ac inde petat exempla calamitatibus oneratorum & liberatorum, ut & fidem ſuam confirmet, & gratitudinem Deo in repetendis ac recenſendis ejus beneficiis probet.*

Dei majeſtas. *II. Quæ ſit Dei majeſtas & poteſtas. Majeſtas ſumma inde elucet, quod ſit ipſe ſuum nomen, ut dicunt hebræi, hoc eſt, nihil aliud, quàm quod ſe revelavit in ſuo verbo ratione attributorum verè divinorum, & quod omnia, quæ ſunt in eo, nominis celebritatem immenſam meritò pariant. Poteſtas vero inde liquet, quod ſolo nomine ſuo ſalvet, unde & hoc celebratur, quando ipſe ſalutem præſtitit. Huc ſpectant illæ phraſes ſacræ, nomen Dei invocare, in nomine Dei benedicere, in nomine*

Dei venire &c. ubi includitur notitia, præſtantia, potentia.

III. Quæ ſit Chriſti benignitas, & noſtra per illam dignitas. Illa ſatis apparet, quando ex amore noſtram naturam aſſumit, & frater noſter fit, quando per omnia, excepto peccato, nobis ſimilis evadit, & fratres ſuos nos vocare non erubeſcit Hebr. 2, 11. Hæc claret, quando quod nobis hinc in malis ſperandum auxilium, & hæreditatis præmium cogitamus. Joſephus fratres malè de ſe meritos terræ bono beat: Chriſtus nos cœlo. David ad regnum evectus ſuos cognatos ad dignitates extollit: Chriſtus credentes ſacerdotes & reges efficit, omnibusq; dominari facit.

Jeſu, rogamus anxiè,
fratres tuos ne deſere.
Dictos tuo de nomine
Hoc, Chriſte, ſerves tempore,
Quo Mars furit, quo mors fremit,
Et dura ſors tuos premit.

Quum autem omnes Chriſtianos vocat fratres ſuos, vult ut & ipſi fraterno inter ſeſe amore ſint devincti, & in vera caritate juncti Epheſ. 4, 2. 3. Olim in tabernaculo Moſis aulæa erant annulis, anſulis & loramentis connexa Exod. 26. in Eccleſia etiam omnia membra ſint conjuncta caritatis vinculo Epheſ. 2, 21. Chriſtiani fratres ſunt.

IV. In N. T. deſinit ſynagoga, incipit florere Eccleſia, Judæisq; præfractè verbum prædicatum à ſe repellentibus, gentes magno numero ad Chriſtum confluunt, juxta Noachi efficacem benedictionem Gen. 9, 27. Dei veracem promiſſionem Gen. 17, 4. 5. & 22, 18. Propheta- Gentium Eccleſia.

 oumq;

rumq́ꝫ multiplicem prædictionem Eſa. 2. Joel. 2. Act. 4. quibus adde iſtarum omnium inſignem impletionem Johan. 10, 16. Actor. 2. 10. 13. & ſeqq. capp. Epheſ. 2,12. Confeſſio fraudis poteſt fieri ſoli Deo Pſal. 32, 3. 4. 5. & 6. Confeſſio laudis præcipuè coram multis in cœtu pio Pſal. 138, 1. 2. hic enim finis congregationis publicæ non eſt poſtremus, ut Deus ab omnibus ſimul & pro acceptis beneficiis laudetur Pſal. 42, 3. 5. eſt enim templum domus orationis Eſa. 56, 7. & gratiarum actionis Pſal. 43, 3. 4.

Gratiæ agendæ publicè.

V. Calvinianorum hoc loco gloſſa eſt: Evangelium ex conſilio Dei tantùm pertinere ad electos, qui ſunt Chriſti fratres: verùm diſtingue inter Dei intentum & eventum, inter univerſalem vocationem & particularem applicationem, & ratione naturæ humanæ omnes homines ſunt Chriſti fratres.

Verſ. 24.] Quod rectè monet Rex ſapientiſſimus Salomo Eccl. 5, 3. quum nuncupaveris votum Deo, ne differto perſolvere illud, & rite obſervat rex piiſſimus David Pſal. 66, 13. 14. 15. & 116, 14. id ſibi quoq́ꝫ non negligendum eſſe exiſtimat Salvator, & poſtquam ſuperiori verſu voto pio ſe obſtrinxerat, fore ut liberatus Deum publicè celebret, id non procraſtinat, ſed ſtatim nunc rem tam ſacram aggreditur, & quibus verbis ſit uſurus, ſeu quæ ſumma laudis ſit futura, indicat. Laudabo te, ô Deus, dicens, ad illos, qui ad me confluxerint; tuo beneficio & meo officio, alios ad pietatem exſtimulabo, & in hæc verba prorumpam lætabundus: Timentes Jehovæ *timore filiali Deum colentes (quomodo ſtylo ſcripturæ ſynecdochicè timore Dei totus cultus ſacer denotatur)* laudate eum *mecum, quia ut me juvit, ſic etiam vos*

in-

in veſtris malis non deſeret, imò propter me exaudiet ac eripiet, & *vos* totum ſemen Jacobi *ſpirituale nimirùm, quod fide Jacobum imitatur Rom. 9, 7. 8. Gal. 4, 28. Confer v. 31. bujus Pſalmi*, honorate eum, *& bonis veſtris operibus ipſum glorificantes Matt. 5, 16. 1. Pet. 2, 12. ubi in textu elegans rythmus* הַלְלוּהוּ כַּבְּדוּהוּ. *Honorare autem Deum poſſumus corde, beneficia præſtita agnoſcendo; ore, aliis prædicando, opere, nos gratos Deo & proximo declarando. Hoc ipſum innuere videtur ſequens Comma* וְגוּרוּ timete ab eo, *Lutherus eleganter* für jhm ſcheuwe ſich, *metuat ſemper, ne malis operibus, in quæ facilè quis poteſt prolabi tam benignum patrem, ac potentem opitulatorem offendat*, totum ſemen Iſraelis, *quod ad emphaſin bis repetitur ſine ulla inani aut otioſa tautelogia, & ut in priori phraſi, quæ ſint facienda, indicantur, ita quæ ſint fugienda veris Chriſtianis, boc poſterioris loquendi genere videntur deſignari, ubi ſimul notatur, quod dum hanc vitam vivimus & ſumus in Eccleſia militante, peregrinamur à Domino 2. Cor. 5, 6. non tam propè ei adhærentes ac olim in Eccleſia triumphante futurum eſt, ubi ipſum videbimus de facie ad faciem.* גֵּר *enim peregrinum denotat Pſal. 39, 13. & 119, 19. 54. & quidem illum, qui nondum ipſam arcem Sionis atq; cœleſtem Jeroſolymam occupavit, ſed hic cum Iſraelitis ac ſemine Jacobi in deſerto oberrare velut cogitur. Confer Gen. 47, 9. Hebr. 12, 22. 23. & hiſtoriam eductionis Iſraelitarum ex Ægypto, & introductionis in terram ſanctam, ac videbis, quod ubi illi Deum ſuum timuerunt ac honorarunt, premiis, ubi non timuerunt ab eo, pœnis affecti ſint graviſſimis, quomodo Salvator ſui regni cives ad officij partes ſedulò obeundas excitat.*

Honorare Deum.

מִמֶּנּוּ

גֵּר

Uſus.

Concionum ſcopus.

I. *Diſcimus, quis eſſe debeat doctorum Eccleſiæ præcipuus in concionibus ſcopus, nempe Dei gloria, ut homines Deum celebrent, dictis ac factis. ideo enim ſecuros minis legalibus terrent, & conſternatos promißionibus Evangelicis erigunt, ut olim in æternitate Deum omnes laudent, ubi jam ſunt in cœlum translati, qui hic in pietate fuere ſeduli. Simul etiam id indicatur, quod tantum laus Deo grata & accepta ſit in ore pij Pſal. 33, 1. ab impio autem profecta non placeat Pſal. 50, 16. Sir. 15, 9. quicunq; igitur cupis tuas laudes & vota Deo probare, vide ut vero Dei timore vitam poßis ornare.*

Deo placet laus pij.

II. *Quodnam eſſe debeat auditorum, in omnibus præcipuum opus, nimirum quod ait pſaltes Pſal. 2, 11. exultare cum tremore: exultare ob Dei favorem, miſericordiam ac benignitatem, tremere ob ſuam ipſorum malitiam & indignitatem, atq; ita ſedulò cavere, ne omnem gratiam impietate ac flagitiis effundant, & hoc non uni aut alteri tantum dicitur, ſed toti ſemini Iſraelis, omnibusq; iis, qui cupiunt eſſe, ac haberi veri Dei filij, ut ſanè ſit de nihilo cum Calvinianis ſtatuere, quosdam in peccatis contra conſcientiam viventes Deo placere.*

Opus bonum.

III. *Digni Dei præcones ſunt Dei timentes, ſicut homo probus non vult laudari à nequam. Lætus ſum, inquit, laudari me, ſed à laudato viro. Ea enim laus grata & vera eſt, quæ ab iis proficiſcitur, qui ipſi in laude vixerunt, quæ horſum rectè ſunt applicanda.*

Verſ. 25.] Dixerat Salvator, fore ut ad laudem Dei excitentur pij ſub initium N. T. igitur, quodnam ſit præ-

cipuum

cipuum laudis argumentum, & quæ ratio, cur Deo ſint agendæ gratiæ, ſubjicitur, videlicet id prædicabunt meritò omnes, quod Deus pater ſingulariter Chriſtum exaudivit & eripuit, quando ad eum clamavit atq; ita redemtio generis humani per eum peracta eſt Heb. 5, 7. & quod propter eum communiter ejus membra quoq; juvet in ſuis afflictionibus clamantes. Propterea enim Deum honorabunt atq; eum timebunt, quia non ſpernit, *non facit nihili*, neq; abominatur (*ubi poſterius verbum* שִׁקֵּץ *longè plus notat quàm* בָּזָה; *ſiquidem, quæ abominamur, planè averſamur, quæ autē tantum ſpernimus pro nihilo reputamus ſaltem, negligimus & contemnimus, illa reprobamus, hæc tantum non curamus*) afflictionem afflicti עֱנוּת עָנִי, *ubi quum vulgatus vertit, pauperis, præter rem pontificij, & pauci alij de ſpirituali paupertate egregiè philoſophantur*, neq; abſcondit faciem ſuam, (*de qua phraſi vide Pſal. 10, 11.*) ab eo מִמֶּנּוּ (*ubi vulgatus perſonam mutat, ponens à me, ſicut etiam poſtea ſub finem verſus idem primæ perſonæ pronomen aſſuens*) *hactenus* ἄρσις, *ponitur* θέσις, ſed quum *afflictus* vociferatur ad ipſum, *& voce maximè intenta clamat, hebr.* בְּשַׁוְּעוֹ אֵלָיו *Pſal. 5, 3.* exaudivit שָׁמֵעַ *ſimplex more hebræorum pro compoſito, ſubjecta materia ita exigente.*

Uſus.

I. Ecce quanta à numine ſeu Deo præſtetur attentio & amor, dum ipſi funduntur preces, has ille non negligit, ut res viles, non abigit, ut voces inutiles, non aures claudit, ſed orationes ſuorum exaudit, non faciem ab Deus exaudit.

ſcon-

ſcondit, ſed vultum gratioſum oſtendit huic ſerius, illi ocyus, unumquemq; autem juvat tempore maxime oportuno Pſal. 9, 10. Act. 1, 7. ut enim ſol & luna diei & noctis viciſſitudines ac ſtata tempora regunt, ſic Deus lætitiæ ac triſtitiæ, calamitatis ac felicitatis vices pro ſuo arbitrio dirigit, ut illæ ſublunarium, ſic hæ ad piorum ſalutem, & quisquis non exauditur ad voluptatem vel voluntatem, cogitet ſe voti compotem fieri ad utilitatem, quod hoc loco notatur, quando in genere dicitur, quod Deus exaudiat preces, quando autem & quomodo, non additur.

Orantis ardor.

II. Ecce ex natura relatorum, quanta in homine pio requiratur intentio & clamor, quando Deum ſuum dignè vult invocare. Multi enim, dum ipſi quid dicant, inter orandum, non percipiunt aut norunt, quomodo à Deo ſine ulla devotione demurmuratum exaudiri ſibi fruſtra perſuadent? Quando itaq; tuæ preces ſpernuntur à Deo, cogites non eſſe fuſas animo intento vel pio, corrige iſtam tuam ſocordiam, ſic Deus tibi porriget ſuam manum ac miſericordiam.

III. Vide quanta ſit Dei benignitas, qui nullius afflicti vel miſeri preces ſpernit. Dives epulo Lazarum negligebat ob paupertatem: Deus maximè illum in iſta amabat. Hic igitur eſt laudandus à pauperibus, qui cum altiſſimè habitat, demiſſiſſimè perſpicit, erigens ex pulvere tenuem Pſal. 113, 1. 5. 6. 7. eſt timendus à divitibus & magnis, ſiquidem eos, abutentes ſua felicitate perdit, & de throno detrahit, Luc. 1, 51. 52. 53. Confer Pharaonem & Moſen, Davidem & Saulem.

IV. Vide quanta ſit Diaboli malignitas, qui ſolet homi-

hominibus afflictis insusurrare, ipſis à Deo non curari, ipſorum preces ſperni. contrà audis hic, quisquis es afflictus, quod à Deo ſis dilectus Eſa. 57, 15. Prov. 3, 13. Heb. 12, 5. 6.7 perpende, quod in has ærumnas devenias, ne cum mundo pereas 1. Cor. 11, 32.

V. Hinc etiam probatur Dei omniſcientia, quum cujusvis afflicti orationem audit, & omnipotentia, cum nullum ſit tantum malum, cui ipſe non noverit adhibere remedium, Eſa. 59, 1. Deſinat itaq; blaſphemare Lucianus, Deum certis tantùm horis audire preces; & Calvinianus, Deum non poſſe præſtare, quæ promiſit, aut non velle juvare omnem, qui ei ſe dereliquit.

Verſ. 26.] Quod dixerat in genere Salvator, nunc ſibi applicat, & quum inclamans Deum ardenter ac conſtanter exauditus ac liberatus ſit ex inferni fauci bus, orci periculis ac mortis manu, futurum ſpondet, ut ſe gratum præbeat, aliisq; præluceat exemplo, qui iisdem, ut Deum laudarent, autor fuerat præcepto. Simul autem denotatur hîc vera laudis cauſa efficiens, & materialis ſeu fundamentum, nempe Deus, à quo ut omnia bona proveniunt, ita etiam omnia ad eum dirigenda ſunt vota, & omnis gratiarum actio, atq; encomia. Quod ſi ita eſt, ut patet ex ſcopo & cohærentia hujus verſus cum præcedenti, facilè poſſunt variæ verſiones atq; explicationes plerorumq; interpretum rectè conciliari, quæ oriuntur ex conciſo loquendi genere, quod extat hoc loco in textu hebræo. מֵאִתְּךָ תְהִלָּתִי. *ſive enim hoc exponas cum nonnullis, à te, ô Deus, venit, quod ego laudo te, notetq; cauſam efficientem: ſive cum vulgata verſione interpreteris, apud te eſt laus mea, ſenſu eodem,*

ſive cum Luthero dicas ac exprimas objectum laudis, Dich will ich preiſen/ *quomodo etiam reddidit Piſcator, ex te prodibit laus mea, ut notetur materia laudis, qui verſionem Tremellij & Junij refutat. an rectè? jam non diſputo: ſive cum Tremellio ita efferas periphraſticè, de bonis obventuris abs te futura eſt laus mea, ſeu, quod malim, reddas,* de *bonis* abs te *datis eſt atq; exiſtit hæc* laus mea, *eodem res redit, ſiquidem ut illa, quæ de fide dici ſolent,*

abſumus à te,
vivimus ex te,
fidimus in te,
tendimus ad te,
non niſi per te,
optime Chriſte,

paululum immutata huc traducamus.

quæ bona de te,
cepimus ex te,
tollimus in te,
reddimus ad te,
non niſi per te,
optime Chriſte.

Ubi autem hoc futurum eſt? ſupra v. 23. dixerat in medio congregationis, nunc in congregatione magna *ſeu multis hominibus ornata vel valida, hebr.* בְּקָהָל רָב, *notaturq; Eccleſia N. T. ex gentibus potiſſimum collecta, quæ reſpectu multitudinis pereuntis eſt puſillus quidam grex Luc. 12,32. ſed tamen in ſe, & reſpectu Eccleſiæ V. T. ac beneficiorum ac bonorum in ea diſpenſatorum, eſt verè magna Dei domus 1. Tim. 3, 15. & 2. Tim. 2, 20.*

ac congregatio magna Pſal. 87. quibus ſi velis etiam jungere myriades angelorum præſentes, longè major adhuc evadet laudantium Deum numerus. Idem autem aliis verbis ita profert, vota mea retribuam, *perſolvam reddam perfectè,* אֲשַׁלֵּם *coram omnibus veris ac vivis Eccleſiæ Dei membris, hoc eſt,* נֶגֶד in conſpectu reverentium *ſeu colentium* eum *confer v. 24.*

Uſus.

I. Notandum hîc, quæ ſit laudis piorum præcipua atq; adeo unica materies, nempe Deus cum ſuis beneficiis, cum iis, quæ communiter toti generi humano, tum iis, quæ privatim unicuiq; ſunt præſtita, quandoquidem ab eo, per eum, in eo ſunt omnia confer Rom. 11, 36. 1. Cor. 8, 6. Eph. 4, 6. & ut ex mari oriuntur omnia flumina, omniaq; eò revertuntur Eccleſ. 1, 7. ita etiam quum omnia bona dona à Deo Jacob. 1, 17. velut ex fonte inexhauſto Pſal. 36, 7. quaſi promanant, omnia etiam noſtra ad ejus laudem viciſſim meritò ſunt dirigenda. nam ſi quis divinæ gratiæ radios fruſtra ſibi ſpargi patitur, nec fructum labiorum ac bonorum operum reddit, propè eſt ut exſcindatur Confer Luc. 13, 6. 7. Heb. 6, 7. 8. & 13, 15. laudet igitur Deum noſtra anima, noſtra lingua, noſtræ vires, noſtri mores Pſal. 87, 7. & 9, 2. & 103, 1. Matth. 5, 16. Laudum materia.

II. Quæ ejusdem publica ſedes, nempe congregatio magna timentium Deum. Cur enim non publicè velimus hoc cum gratiarum actione profiteri, quod Deus voluit palam largiri. Servus abſcondens talentum à Domino concreditum, graviter punitur Matth. 25. & Dei

dona ingrata habens, vel oblivione ſepeliens, eis plerumq; privatur. Nam ita hac de re ſentit magnum illud numen omnibus benefaciens Actor. 14, 7. ut habet pſalmi quinquageſimi concluſio, qui laudem ſacrificat, honore afficit me, & qui componit viam, faciam ut is fruatur ſalute Dei. David olim ab hoſtibus reportatas manubias templo Dei inferebat: nos beneficiis affecti publicè agamus gratias, ut ita noſtro exemplo alij excitentur Pſal. 34, 3. 4.

III. Quæ eſſe debeat eorum, qui vota reddunt, integritas, & quæ eorum, qui ſpectant, pietas. Illi perſolvant vota ſua perfectè, hi congratulentur rectè: illi Dei benevolentiam erga ſe declaratam præcinant, hi illis concinant, ut ita in corpore Chriſti myſtico laudet omnis anima omnipotentis Jehovæ mira opera Pſal. 150, 6. In ſacrificiis V. T. requirebatur maximè, ne quis defectus, nævus aut vitium deprehenderetur: in N. T. poſtulatur veritas, vitæq; ſanctitas. Confer Heb. 11, 6. Roman. 12, 1. Levit. 19, 2. 1. Theſ. 4, 3.

Verſ. 27. Salvator ſuo exemplo voluit excitare alios plures in Dei laudem: ſed ne illi materiam ejus ſibi nullam eſſe prætenderent, quæ bona ipſos divinitus ex hac liberatione per ipſum parta maneant, & quæ laudes indè meritò promanent, ſubjicit. Poſtquam enim cubuit hic, Leo de tribu Juda, multam prædam & dona ſuis peperit. Confer Gen. 49, 9. Pſal. 68, 19. Epheſ. 4, 8. 9. Col. 2, 14. 15. mortuis vitam, perditis ſalutem, eſurientibus cibum, ſitientibus potum reportavit, & quemadmodum poſt partam victoriam milites diſpertientes prædam, ſe cibo ac potu exhilarant, ita etiam in regno

Chriſti futurum eſt, ubi quia ipſe aderit, nil quicquam deerit. participes autem horum bonorum ſiunt tantùm illi, qui feritate naturæ ſuæ domitâ & abdicatâ ſe ipſi dedunt, ac cum manſueto ac humili manſueti ac humiles evaſerunt Zach. 9, 9. Matth. 11, 29. Sumitur ratio loquendi ex V. T. ubi ſacrificijs addebantur epulæ & convivia pia, in quibus lætabantur coram Deo: ſic ſacrificiis N. T. id eſt, laudibus piorum addatur hoc ſacrum, de quo in hoc verſu, convivium. Comedent manſueti & ſaturabuntur, *ad ſatietatem, donis Dei replebuntur Pſal. 36, 9. quia enim regnum Dei non eſt cibus aut potus, Rom. 14, 17. cibus corporalis hic quoq;, ubi de ampliatione regni Chriſti agitur, non intelligitur, ſed is, de quo Chriſtus loquitur Joh. 4, 32. 34. & 6, 27. manſueti autem ſunt illi, qui ſpiritu Dei ſe regi ac duci patiuntur, proximumq́; ſincero amore complectuntur, quemadmodum aliàs in V. T. vox hebræa* עֲנָוִים *uſurpatur, ut ſane ſit de nihilo ex mala verſione latinâ hic iterum de paupertate ſpirituali multis agere, præſertim illa, quæ in uſu eſt apud monachos, humiles ſine deſpectu, pauperes ſine defectu. Et porrò ut cibo repleti lætantur, ita etiam ſpiritualiter refecti cantabunt, &* laudabunt Jehovam *ſtudioſè* quærentes eum *hebr.* דֹּרְשָׁיו *de cujus vocis emphaſi dictum eſt Pſal. 10, 15. & de perſev. ſanctorum theſ. 44. & hoc facient in regno gratiæ: effectus verò ultimus in regno gloriæ potiſſimùm apparebit, ſiquidem hic cibus durat in vitam æternam ut Johan. 6, 27. dicitur, quod h. l. per enallagen perſonarum ac apoſtrophen ad pios converſos directam ita declaratur,* vivet, *benè ac feliciter aget, uti hæc exponit Joh. Druſius*

Vivere.

ſius in Q. & R. l. 2. q. 42. & l. 14. obſ. c. 16. 17. ſic Job. 21, 7. Pſal. 38, 20. vide Habac. 2, 4. pag. 51. animus veſter לְבַבְכֶם *cor veſtrum Luth.* ewer Hertz / inſempiternum לָעַד *vulgatus* כ *ejecto videtur legiſſe* לְבָבָם, *quod tamen num ſit in uſu, meritò dubitari poteſt.*

Uſus.

Gratiæ Dei quinam fiant participes.

I. Notetur, quodnam ſit gratiæ Dei & meriti Chriſti ſubjectum, nempe manſues ex fera Matth. 25. belua factus, & is, qui comedit, ac comedit ut ſaturetur. Non enim hædi petulci tam ſacrati pabuli redduntur participes Pſal. 23. Luc. 15. non rabidi canes, non avidi lupi, non crudeles urſi, ſed oves Joh. 10 non vultures, ſed columbæ Matth. 10. hoc eſt, ut dicam apertè, diligentes Deum ac proximum, illum agnoſcentes ac reverentes ut patrem, hunc diligentes ac juvantes ut fratrem, & hi quidem tanta bona habent recipiendo ore fidei, edendo id eſt, ut Joh. 6. declaratur, credendo, ubi pluribus convenientia inter nutritionem corporalem ac ſpiritualem poteſt declarari. Quia vero multi cum canibus (ſit venia verbo, quod tamen in re turpi adhibet Spiritus Sanctus 2. Petr. 2, 22.) iterum evomunt vel rejiciunt ſalubrem cibum guſtatum Heb. 6, 5. non ſaturantur, nec ſalvantur æternùm. Requiruntur itaq; hæc tria, malæ naturæ & pravitatis depoſitio, novæ creaturæ ac ſpiritus recti donatio, ac demum perſeverantia ac fiduciæ conſervatio.

II. Quod ejusdem gratiæ ac meriti Chriſti effectum, nempe laudis Dei propagatio, & vitæ æternæ collatio. Solent autem aliàs laudare, non qui aliquid quæ-

r...t,

runt; ſed qui quæſitum invenerunt, hîc autem quia omnis, qui rectè quærit, invenit Matth. 7, 7. 8. quærentes ſtatim laudant, atq; ita imitantur angelos Eſa. 6. Belzaſar cum ſuis aulicis jam ſatur laudabat ſuos Deos argenteos & aureos, ac inde mortem ſibi conſciſcebat præproperam Dan. 5. pij laudantes Deum verum, vitam conſequuntur æternam, ac mortem non vident Job. 8. Confer Pſal. 84, 5. & 21, 5.

III. *Quæ Deum rectè quærendi ratio, videlicet ſi verbum ejus diligenter meditemur, ruminemur, ſcrutemur, more eorum ſingula expendentes verba, qui ſcribunt doctiſſima Commentaria. Confer Deut. 6, 7. 8. 2. Timoth. 3, 15. Joh. 5, 39. & ſuperioris metaphoræ occaſione hic evolve typum, quando Ezechiel cap. 2, 9. 10. 11. & Johannes Apoc. 10, 8. 9. 10. jubetur librum devorare, & oſtende, quomodo verus Theologiæ ſtudioſus, ac pietatis amator, debeat eſſe librorum ſacrorum helluo. Exemplo ſuo præit David in Pſal. 119. ac inſignis Theologus ac martyr Savonarola in proœm. expoſ. ſecundæ in orat. dominicam huc adhortatur egregiè: per lectionem, inquit, jam aliquid intelligentiæ conſecuti debemus deinde verba ſanctiſſima meditari, & ſpicas cum Apoſtolis manibus confricare (alludit ad hiſtoriam, quæ legitur Matth. 12, 1.) ut relictis paleis ad grana perveniamus, inſuper & grana terere dentibus, ut medullam eorum elicientes panem ex ea dulcem conficiamus. Hæc ille. Imitari ergò hic, imò ſuperare, nos decet diligentiam agricolarum, qui multum laboris ac ſudoris ſuſcipiunt, ut ſit, unde vivant: ſpectandi ac ſequendi hactenus ſunt milites, qui, ut reportent lucrum, non horrent adire periculum,* Quomodo Deus quærendus?

lum, ac turpe eſt, mercatores ac inſtitores tanta maria circuire, ut corradant pecuniam, nos autem nolle probare noſtram induſtriam, in mari ſcripturæ obeundo, ut conquiramus nobis æternùm duraturam ſcientiam, quemadmodum hoc aliquot parabolis declaratur Matth. cap. 13. Multi igitur, quod non inveniant Deum, in cauſa eſt, quod non rectè nec ſedulò quærunt.

Chriſtianorum conſolatio.

IV. Quæ Chriſtianorum ſumma conſolatio, nempe reſurrectio & vita æterna. Pereant bona hujus mundi, eò tandem deveniunt, ubi Deus eſt omnia in omnibus. Intereat hoc corpus, reſurget in gloria, quod hic cecidit in ignominia 1. Cor. 15. hic accidant multa adverſa, transferentur eò, ubi gaudiorum & bonorum copia Pſal. 16. & 17. doleant hîc oculi, quod cogamur ſæpius aſpicere, quæ nolumus, ibi lætabitur cor noſtrum, quia habebimus omne, quod volumus Job. 16. Quia autem vita hæc obtingit verâ fide Hab. 2, 4. de illa omnium primò ſimus ſolliciti, ita futurum eſt, ut quum hujus mundi Jericho ceciderit, cum Rahab credente, & filum dibaphum in feneſtra domus ſuſpendente nos Chriſti ſanguinem nobis applicantes ſalvemur, ac reliquis æternùm occiſis ſempiternum in verè ſancta terra ſeu potiùs patria cœleſti vivamus. Homo ad vitam creatus vitam expetit: accurrat ad eum, qui verè eam promeruit & promiſit.

Verſ. 28.] Paucos tantùm, eosq; præſentes videbatur alloqui Salvator illis verbis, vivet animus veſter ſempiternùm: id ne cui ſcrupulum injiceret, num ipſe quoq; in eorum eſſet numero, qui poſſent ſuper menſam Domini comedere ſpiritualiter & ſaturari, generatim

ad omnes tantum beneficium ſe extendere adjicit, & hanc eſſe Dei voluntatem, ut omnes hujus jugis convivij ſacri memores ex omnibus terræ finibus debita cum reverentia accedant. Pertinet hoc Chriſti beneficium ad Judæos & gentes v. 28. ad divites & pauperes v. 29. ad natos & naſcituros v. 31. Ut enim ex occiſo leone examen apum naſcebatur & mel optimum Jud. 14, 8. 9. ita ex leone de tribu Juda in cruce crudeliter interfecto multi nati ſunt Chriſtiani, & de latere aperto hujus ſecundi Adami in ligno obdormientis illa Eva vera ac mater omnium viventium ſpiritualiter & æternùm eſt ædificata. Confer Gen. 2, 21. 22. & 3, 20. ac poſtea mel illud ſpirituale per examen Apoſtolorum fuit hinc inde hominibus communicatum. Confer Pſal. 19, 11. & 119, 103. Proverb. 14, 13. 14. Cant. 5, 1. Recordabuntur, *Lutherus optativè & non malè, quaſi ſit etiam votum Eccleſiæ matris pro ſuis filijs ſollicitæ,* es werde gedacht / *fiat mentio hujus convivij ſacri inſtructi pro omnibus per Apoſtolos, & alios miniſtros verbi, ut veniant invitati, vide parabolas Luc. 14, 17. 23. Matth. 22, 3. quod ubi factum per Evangelij præconium, fieri non poteſt, quin multi in memoriam regrediantur, excitati illa ſacra doctrina, quod tanta ac talia bona in Adamo primo habuerint atq; amiſerint, nunc autem in Adamo ſecundo recuperare fide queant, hujus rei multi tum recordabuntur, etiam quod illa omnia, quæ hactenus per umbras legis præfigurata ac per prophetas prædicta, in Chriſto ſint impleta, ſibi in memoriam revocabunt, atq; ita eventum cum vaticiniis conferentes, concludent, Jeſum Nazarenum, eſſe mundo promiſſum Meſsiam, atq; ita* convertentur

ad Jehovam *per veram ac ſalutarem pœnitentiam o-*
mnes fines terræ, ex omnibus mundi angulis, multi ſe
Eccleſiæ aggregabunt, quando Deus omnes vocabit, o-
Eſa. 45,22 *mnesq́; vult ſalvare juxta vaticinium Eſaiæ cap. 45, 22. ubi ita Jehova loquitur, reſpicite ad me, & ſervemini omnes fines terræ. De voluntate igitur antecedente Dei & Eccleſiæ voto hæc optimè ita, ut ſonant, poſſunt explicari. ſi quis verò eventum ipſum ſpectat, cum Dn. Geſnero in h. l. collectivè id eſt accipiendum, de omnibus terræ familiis quarum nulla excluditur à Deo voluntate antecedente, non diſtributive de omnibus hominum individuis* συνεκδοχικῶς, *non completè univerſaliter, quia nunquam fuit ex vitio, ex malitia hominum, quando omnes crediderunt. More autem ſuo pſalmographus, idem bis repetit ad emphaſin, & priora ita interpretatur,* & *honorem exhibentes* incurvabunt ſe coram te, לְפָנֶיךָ *in conſpectu tuo, ô Deus*, omnes familiæ gentium, כָּל־מִשְׁפְּחוֹת *omnes familiæ cupientes Domino inſervire, ut ancilla* שִׁפְחָה־ *ſuo hero vel heræ. Confer Pſal. 123, 2. Luc. 1, 38. Lutherus,* für jhm anbeten/ *in eadem perſona tertia ſenſu eodem. In textu verò hebræo ut ſuperiori verſu ultimo erat apoſtrophe ad credentes, ita hic eſt eadem directa ad Deum, & perſonarum enallage manifeſta.*

Uſus.

Vocatio in N. T.

I. Perpende hic, quæ ſit vocationis gentium, regniq́; Chriſti in N. T. univerſalitas. Non enim id Judææ amplius fuit incluſum finibus ſed circumſcriptum terræ totius limitibus Pſal. 2, 8. quemadmodum David, primùm

mum in ſola tribu Juda, deinde verò totius Iſraelis regnū tenebat 2. Sam. 5, 1. 5. ita primùm in Judæa Deus fuit notus Pſal. 76, 1. deinde ubiq; lætus Evangelij nuncius eſt prædicatus Col. 1. 23. Noachus cum ſuis ex arca egreſſus totum terrarum orbem incolis replevit Gen. 9. & 10. capp. Chriſtus ex carcere & coarctatione mortis liberatus ſuos apoſtolos in univerſum mundum emiſit, & ubiq; cœli incolas fecit. Ελεγχος *hinc fluit ille, quod Eccleſia non tantum in Africa ſit, ut putabant Donatiſtæ, nec tantum Romæ aut in Italia, ut exiſtimant Pontificij. vide Act. 17, 30. officia autem illorum, qui cupiunt eſſe regni Chriſti cives, & ſuum nomen ſcribi in cœlo, ſunt hæc, noſtræ miſeriæ & Dei miſericordiæ recordari, ac ſe à tenebris ad lucem, à mendaciis ad veritatem, à Diabolo ad Deum convertere, quorum illud eſt theoriæ, hoc praxis Chriſtianæ Act. 26, 17. 18. 20. illud doctrinam, hoc vitam ſpectat. maximè autem fides vera requiritur, & quidem* ἐνεργουμένη *Gal. 5, 6.*

Eccleſia uni loco non eſt alligata.

Officia Chriſtianorum.

II. Attende hic, quæ ſit Dei de hominibus ſalvandis voluntas. Vult enim omnes vivere in ſempiternum, verſu præcedente, nec delectatur ullo modo morte morientis Ezech. 18, 32. & 33, 11. ſed non abſolute, ut malè docuit Huberus ſuperiori ſeculo, ſed tum demum, ſi ſui & Dei rectè recordentur, ac ſe convertant, ita neminem abſolutè morti æternæ deſtinavit, ut blaſphemant Calviniani. Quia autem pleriq; mortales ſunt Dei obliti (vide in Pſal. 9, 18. Amos 6, 10. Jon. 2, 8. & adde Pſal. 20, 8.) neq; volunt ad Deum converti, quantumvis invitati Prov. 1, 24. mirum non eſt, quod multi pereant, quum ad agnitionem veritatis non veniant, ſuâ culpâ

VultDeus homines ſalvari.

& vitio. Eſt enim Chriſtus Salvator, ſed corporis ſui Epheſ. 5. & proinde ipſi debetur יִקְהַת עַמִּים, *id eſt, aggregatio & morigeratio populorum: quod etiam notatur voce hebræa* מִשְׁפְּחוֹת *ut dictum eſt. Poſſunt adjungi illa, quæ allata ſunt Mich. 4, 2. Hag. 2, 8. Joel. 2, 28, &c.*

Verſ. 29.] *Quænam eſſe debeat cujusq; hominis erga Deum reverentia, cum tanta ſit Dei erga ipſum benevolentia, ut æternum beare velit ſuos cultores fideles, dictum eſt: & ne quis ſuam poteſtatem vel dignitatem prætendat, cauſa nunc apponitur, cur omnes familiæ ſe meritò incurvent Domino ſeu Iehovæ,* quia Jehovæ eſt ipſum hoc regnũ *de quo dixi, ipſe pater filiũ ſuum regẽ inunxit, eumq; præfecit ſuæ Eccleſiæ Pſal. 2, 6. imò ipſe eſt rex ille magnus in tota terrà Pſal. 47, 3. Ier. 23, 5.* & dominium habet in gentes, *quas Evangelij præconio ſibi ſubjecit, convertit v. 28. manſuefecit v. 27. de voce* מְלוּכָה *vide quædam in Pſal. 2, 6. de vocabulo* מוֹשֵׁל *Mich. 5, 2.*

Uſus.

Regnum Chriſti.

Hic breviter poſſunt notari (quum ſuperiùs aliquoties de eadem materia actum ſit pluribus) quæ ſint regni Chriſti 1. honorifica attributa 2. quæ magnifica ſtatuta 3. quæ beatitudo 4. quæ amplitudo. Si enim eſt hoc regnum Jehovæ, eſt regnum æternum, corrumpi neſciens, in nulla re deficiens, miſericordia & juſtitia fultum, ſapientia & veritate ſtabilitum, & ſi eſt regnum Jehovæ, verbum ejus eſt lex ac lux, verbum verum, verbum clarum, verbum durabile, verbum penetrabile. Et ſi,

ſi Rex terrenus ſuos fideles ſervos remuneratur, hic Rex regum præmia ſe condigna tandem largitur, ille peritura, hic nunquam interitura bona offert ac confert, & non modò Judæorum, ſed etiam gentium Deus eſt Rom. 3, 29. eſtq; Chriſtus ſolus ac unus ex ſe legis explanator Matth. 23, 10. ſolus ac unicus Salvator Roman. 5, 15. 2. Cor. 5, 15. unicus mediator 1. Tim. 2, 5. unicus dominator 1. Corinth. 6, 8. unicus omnium imperator Pſ. 24, 8. 10. unicus omnium judiciorum diſceptator, Johan. 5, 22.

Verſ. 30.] De numero civium regni Chriſti vidimus, & inde, quàm amplum id ſit futurum, facile conjecturam capimus: quia verò ſupra v. 27. ſignificabatur, fore, ut manſueti quærant dominum, & ij plerumq; etiam tantùm ſint humilis ac vilis conditionis, & cum rebus adverſis conflictati homines, de iis, qui in dignitate ac præeminentia ſunt conſtituti, rebusq; fruuntur proſperis, remanebat dubium, num etiam ex illis quidam ſint ſe huic regi ſpirituali ſubjecturi. Id dubium nunc ſolvitur, & oſtenditur, tam ſummos quàm infimos quoſdam, tam proſperè agentes quàm malè agentes, ac vitam per extrema omnia ducentes, atq; adeo nulla obſtante vitæ conditione quoſcunq; admiſſum iri, unde apoſtolus pro omnibus iſtis vult pios orare 1. Tim. 2, 1. 2. Nam quando ſpiritualiter fide comederunt *de agno paſchali in ara crucis mactato ac immolato. vide quæ ſupra ſunt dicta v. 27. & 1. Cor. 5, 7. 8.* ſtatim incurvabunt illi ſe *honorem Deo exhibentes (verba hebræa ita habent,* אָכְלוּ וַיִּשְׁתַּחֲווּ *& quæ hic notari ad genꝰ loquẽdi poterãt, alibi ſæpe ſunt declarata)* omnes pingues terræ *magni* Pingues terræ.

ac florẽtes (vide Pſ.78,31. Eſ.10,16. Ezech.34, 20. quod ad rem Pſal. 45, 3. & 72, 10. 11.) ubi particula univerſalis eodem modo explicanda, quo ſuperiùs verſu 27. Aliàs ſimpliciter & ſine ulla limitatione verum non eſt, quod omnes pingues terræ ſint converſi vel ſe converſuri. vide quod ad rem Pſal. 73, 4. Illi autem, qui erant ante converſionem pingues terræ, fiunt poſtea pingues cœli, ut exponit prolixiùs D. Geſnerus: in quam ſententiã poſſunt videri hæc loca biblica Pſal. 23, 5. & 36, 9. & 63. 6. & 92, 15. Eſa. 55, 2. Ita ſe gerent magnates, nec tamen ſibi deerunt infimates, quandoquidem coram eo, ſeu in conſpectu ejus procumbent genubus *flexis hebr.* יִכְרְעוּ לְפָנָיו omnes deſcendẽtes in pulverẽ, *hebr.* כָּל־יוֹרְדֵי עָפָר. *de particulæ univerſalis commoda explicatione dictum eſt ſuprâ v. 28. & paulò ante: nunc verò phraſis hæc ex locis ſimilibus eſt exponenda potius ex Pſalmiſtæ ſcopo, quàm interpretum nonnullorum opinionibus incertis. Optima ex omnibus eſt eorum & certiſſima ſententia, qui eam accipiunt de pœnitentia vera, ſiquidem aliquando ſoliti ſunt veteres pulverem capiti aſpergere vel imponere, quando de ſuis peccatis in animo anxiè Dei implorabant opem. Quamvis autem hæc explicatio proximè ad veritatem accedat, differunt tamen nonnihil hæc à noſtra phraſi: nec ſervaretur oppoſitio illa, quam rectè notat B. Lutheri gloſſa marginalis,* Fetten/ daß ſind die Reichen vnd groſſen / die im Staub liegen/ſind die Armen vnd geringen. Die vbel vnd kümmerlich leben oder zum Tod bereit ſind / alle ſollen ſie Chriſtum anbeten. *Alij putant intelligi mortuos, & indicari regni Chriſti amplitudinem, quod ſe etiam ad mortuos extendat Rom. 14, 9.*

Deſcendentes in pulverẽ.

14, 9. quod licet ſit veriſſimum, tamen ſcopus hujus loci aliud innuit, ac oppoſitionis ratio ita planè perit. Bellarminus omnes mortales intelligit, planè ſine ullo fundamento aut ratione. Sunt qui ita explicant, ſubjicientur imperio Chriſti, qui illum agnoſcere nolent, ideoq; interibunt, & morte æterna morientur. In quibus verbis videtur eſſe quædam contradictio, quum qui Chriſti regno gratiæ (de quo v. 29. ut cohærentia textus evincit) ſubjiciuntur, ſalventur & non intereant. Si autem de regno potentiæ id velis accipere, verum quidem dicitur, ſed huc non quadrat, ubi de hominum erga Deum reverentia, non de Dei in præfractos ira agitur. Quid itaq; demum notat illa phraſis, inquis? id credo, quod jam ex Luthero attuli, ſignificari homines miſeros ac calamitate in pulverem velut depreſſos, qui pinguibus terræ opponuntur. Hoc notat (innuente eodem B. Luthero) ſequens loquendi genus, in quo tamen eſt enallage numeri in ſacris non infrequens, quam ad evidentiam in plurali legimus in noſtra verſione, vnd die ſo kümmerlich leben/ & *qui* animam ſuam non vivificavit, *ſeu in vita ſeipſum* (נֶפֶשׁ *enim ita accipi, dictum eſt in Pſal. 6. v. 4. 5. p. 130.) non poteſt conſervare, qui cum nulla videt vitæ ſubſidia, ferè deſperat, id eſt,* וְנַפְשׁוֹ לֹא חִיָּה *quod legimus in textu hebræo, & proinde vulgata verſio latina dupliciter perperam legit, ac verbum activum neutraliter malè accipit. Vatablus & alij de Chriſto hoc comma interpretantur h. m. Licet Chriſtus morte turpiſſimâ moriturus ſit, non propterea deterrebuntur gentes à fide in ipſum. Junius de eo, qui ſtudio gloriæ Dei abjecerit vitam ſuam, & ſibi renunciaverit. Uterq; benè*

Animam ſuam nō vivificat, quid?

benè currit, ſed extra viam: ille, quia Chriſti in tertia perſona hic nulla facta eſt mentio, quo ſe referat pronomen affixum: hic, quia neq; phraſis, neq; materia ſubjecta ſimpliciter id innuit. Bellarminus autem vertit, non vivet, & textum hebræum dicit eſſe corruptum, cum ipſius judicium de lingua ſanctâ & bibliorum hebræorum integritate ſit longè corruptiſſimum. Sed redimus ad phraſin declarandam ex locis ſcripturæ ſimilibus, de qua nondum ſatis ſumus edocti. In genere conferri poſſunt, quæ ſunt allata Joel. 1. v. 13. Jon. 3, 6. Mich. 1, 10. Phraſis autem hæc ipſa יוֹרְדֵי עָפָר *quum non amplius extet in bibliis, ex hiſce cognatis locis, ubi notantur ſummè afflicti, & non adeò procul à morte remoti, explicanda eſt Ioſ. 7, 6, Iob. 2. v. 12. & 7, 21. & 10, 9. & 20, 11. & 21. 26. & 42, 6. Pſal. 7, 7. ſupra in hoc Pſalmo v. 16. & 44. v. 26. & 119, 25. Eſa. 26, 19. Thren. 2, 10. & 3, 29. D. Geſneri itaq; ſententia, quæ eſt prima, & Iunij hactenus poſſunt conciliari, quod quidam in vera contritione calamitatibus huc adacti de ſe deſperantes ſint quidam ex illis, qui deſcendunt in pulverem. Nonuulli enim in pulverem à Deo detruſi non agunt pœnitentiam. Et de his ſatis. Videndus eſt horum verborum uſus breviter.*

(Margin: יוֹרְדֵי עָפָר)

Uſus.

(Margin: Divites & pauperes poſſunt ſalvari.)

I. Divites in ſua copia eâ non abutentes, 1. Timoth. 6, 17. & pauperes in ſua inopia Deo non diffidentes, poſſunt ſalvari Soph. 3, 12. Neq; enim ex cœlo excluditur dives Abraham, neq; ad infernum detruditur pauper Lazarus: uterq; enim cum affert ἀνυπόκριτον,

1. Tim.

1. *Timoth. 1, v, 5.* καὶ ἰσότιμον πίστιν *2. Petr. 1, 1. &* ἀγαθὴν συνείδησιν *1. Timoth. 1, 19. à Deo juſtificatur & ſalvatur. Quod notandum contra nugas mendicantium monachorum, & effictum ab ipſis conſilium paupertatis de vendendis omnibus bonis vel abjiciendis, ſi quis velit ſalvari.*

Deo fidendum.

II. Qui ipſe in ſe vel aliis creaturis nullum videt ſupereſſe auxilium, credat Deum eſſe ſuum præſidium Pſal. 18. & nihil deeſſe ei, cui ille adſit propitius: ibi n. incipit auxilium divinum, ubi deſinit humanum, uti ſuos Philo quondam rectè conſolabatur.

Calamitas.

III. Quod non impetrabat Dei in homines benignitas, ſæpè imperat ab eo juſtè immiſſa calamitas, videlicet ut in nobis oriatur vera humilitas, pietas Luc. 15, 13. 14. 17.

Verſ. 31.] Crebrò autem, ut antea aliquoties obſervavimus, pſalmographus ſe refert ad præcedentia: idipſum videre etiam eſt in hoc verſu, qui partem ad v. 24. partim ad verſ. 23. etiam ipſis verbis alludit. In verſu enim 24. quod dicitur, totum ſemen Jacobi honorate eum, ne quis de ſolis & unicis Judæis carne & naturali propagatione editis intelligeret, nunc poſtquam gentes etiam v. 28. 29. ad hoc regnum pertinere indicavit, ita concludit, hoc ſemen *(utrobiq; ocurrit vox hebræa* זֶרַע*) ex Judæis & gentibus per Evangelij prædicationem collectum, ex omnibus familiis & ordinibus magnis ac parvis congregatum* colet eum יַעַבְדֶנּוּ *ſerviet ei. Confer quæ habentur & quæ allata ſunt Eſa. 53, 13. Vulgatus interpres more ſuo aliquid aſſuit, & legit, ſemen meum ſerviet ei. Lutherus magis perſpicuè & re-*

ctiùs Er wird einen Samen haben der ihm dienet/ *&* *v. 23. quando dicebat Salvator,* אֲסַפְּרָה *enarrabo nomen tuum reſpectu prædicationis nunc eventum & effectum indicans ſubjungit* יְסֻפַּר לַאדֹנָי לַדּוֹר accenſebitur Domino *tale ſemen, & velut milites pij ab ipſo conſcribentur, populoq; Dei aſcribentur* in quaq; ætate *ſeu generatione, ſeu dum durat hic orbis, ut ita ipſo nomine hebræo Eccleſiæ duratio denotetur, vide Eſa. 53, 11. & quod ad rem, de qua hîc agitur, omninò confer Pſ. 87. v. 3. 4. & inprimis 6. Vulgatus malè conjungit huic verſui vocem ex ſequenti, ita vertens: annunciabitur Domino generatio ventura.*

Uſus.

Eccleſiæ propagatio.

I. Videmus, quàm mira ſit Eccleſiæ propagatio, ubi homines renaſcuntur per aquam & ſpiritum Joh. 3. & ex ſemine incorruptibili verbi Dei Jacob. 1, 18. 1. Pet. 1, 23. & 2, 2. à matre Eccleſiâ Galat. 4, 26. confer Pſ. 110, 3.

Chriſtiani.

II. Quæ vera ſit Chriſtianorum ratio, nimirum Domino ſuo ſerviunt ut ſtrenui milites, ac ſervi utiles, ubi utrorumq; officia & præmia poſſunt explicari & ad hoc inſtitutum rectè accommodari.

III. quæ Eccleſiæ duratio, Pſal. 46, & 125. primùm ſuppeditat διδασκαλίαν *: ſecundum* νουθεσίαν *: tertium* ἐπανόρθωσιν *Eccleſiæ hoſtium, &* παράκλησιν *ejusdem civium.*

Verſ. 32.] Concluſionis loco tandem ſubnectit pſaltes ſuæ prædictionis hactenus explicatæ certitudinem, eamq; deſumit ex hominum in N. T. ſpiritualiter regenitorum

nitorum promptitudine ſpontanea, & Dei fortitudine immenſa, ac veritate immota. Venient, *inquit, non eſt quod quis dubitet de complemento eorum, quæ dixi eſſe futura, aderunt ſuo tempore, divinitùs excitati atq; à Chriſto ad id emiſſi in totum terrarum orbem Apoſtoli, qui* annuncient *Chriſti* juſtitiam, *in Evangelio meritum ejus offerent* populo naſcituro *ſeu convertendo, illiq; ipſi jam converſi venient etiam* & annunciabunt juſtitiam *Dei, quæ fide ipſis eſt imputata, prædicabunt ſuis poſteris & commendabunt hanc doctrinam per ſuos filios etiam iis, qui poſt ſunt prodituri in lucem (quomodo Benoni more linguæ ſanctæ pro paulò poſt futuro ponitur) id autem præcipuè exaggerabunt,* כִּי עָשָׂה quod ipſe faciat *utramq; paginam in converſione & juſtificatione hominum, imò & renovatione. Lutherus,* Daß ers thue/ *ſatis benè, ut ita ad omnia præcedentia hoc epiphonema ſe referat. confer Eſ. 9, 7. Vatablus, quia fecit ac præſtitit illam juſtitiam ac ſalutem hic promiſſam per Chriſtum, quod verè dicitur, ſed non ſolum hic intelligitur, quin etiam in Lutheri generali ſententia hæc continetur. Junij gloſſa eodem modo poteſt admitti, quæ ita habet, ipſum Deum eſſe autorem omnis juſtitiæ, tum illius, quæ juſtificat impium in miſericordia, tum illius quæ in judicio damnat: hæc enim vera ſunt, ſed non tantum de illis agitur, ſed potiùs id indicatur, omne quicquid hactenus eſt allatum, à Domino iri impletum, cui nihil ſit impoſſibile, imò ne quidem mirabile aut difficile, ideoq; omne ſit certum & Amen. Vulgatus interpres bis peccat, quando inſerit vocem, & ultimum comma malè interpretatur hoc modo: Annunciabunt*

 cœli

cœli juſtitiam ejus populo, qui naſcetur, quem fecit Dominus.

Uſus.

Notanda hic ſunt Apoſtolorum, omniumq; verorum verbi miniſtrorum promptitudo, piorum auditorum gratitudo, operumq; Dei magnitudo, ubi excitetur in nobis imitatio, hic attenta tantarum rerum conſideratio Pſ. 111, 2. obſervetur etiam Eccleſiæ N. T. claritas, ac prædictionum divinarum veritas. D. Scultetus. Audiviſtis, quid Chriſtus promiſerit patri & ſuo & noſtro nomine; ſuo, fore ut gratiam Dei diſſeminet; noſtro, fore ut inde in nobis fides germinet. Illud ipſe præſtitit, hoc nos de nobis, licet non ex nobis præſtemus. Si facimus, ſic fratres Chriſti habebimur, & vita æterna recreabimur, & tandem ibi, ubi Judæi & gentes, divites & pauperes, nati ac in N. T. naſcituri laudabunt Deum, & nos eum laudabimus, quod fecerit, peccatores juſtificârit, impuros ſanctificârit, contemptos glorificârit, illi juſtiſſimo juſtificatori, ſanctiſſimo ſanctificatori, glorioſiſſimo glorificatori ſit laus juſtitiæ, bonor ſanctitatis, decor gloriæ in æternum. Etiam ultima verba noſtram excitent fiduciam, ut exemplo Chriſti v. 9. noſtram viam devolvamus ſuper Dominum, qui faciet Pſal. 37, 5. & 55, 23. Prov. 16, 3. ut ita læti canamus tandem ejus juſtitiam, quando omnes hoſtes nobis ſubjecit 1. Cor. 15. & beati dicamus, IPSE FECIT, Amen.

Ἀνακεφαλαίωσις huj9 partis.

Deus facit.

Enar-

Enarratio PSALMI QVADRAGESIMI.

Hebræ. 10. v. 5.

Διὸ εἰσερχόμενος εἰς τὸν κόσμον λέγει, Θυσίαν καὶ προσφορὰν οὐκ ἠθέλησας, σῶμα δὲ κατηρτίσω μοι.

verſ. 6.

Ὁλοκαυτώματα καὶ περὶ ἁμαρτίας οὐκ εὐδόκησας.

verſ. 7.

Τότε εἶπον, Ἰδοὺ ἥκω (ἐν κεφαλίδι βιβλίου γέγραπται περὶ ἐμοῦ) τοῦ ποιῆσαι, ὁ θεὸς, τὸ θέλημά σου.

Quia meritò unusquisq́, quando ſacras literas ſcrutatur, ſibi ſubjicit, Ἄραγε γινώσκεις ἃ ἀναγινώσκεις; *num etiam intelligis, quæ legis? Act. 8, 30. prima utiq́ cura noſtra & quæſtio hæc eſſe debet, quæ ibidem v. 34. exprimitur (& quæ antea, quoq́ à nobis in pſalmo 16. & 22. eſt inſtituta)* de quo Propheta dicit hoc, num de ſe, an de alio quopiam? *Et ſanè ſi de pſalmo quadrigeſimo roges Rabbinos, hoc reſponſi feres, Davidem fuiſſe ægrotum atq́ ita de ſe illũ compoſuiſſe ſacrum hymnum. Ab his non ita multum abit Calvinus, aliíq́ nonnulli ejus ſectatores, qui de Davide primariò & literaliter verba fieri exiſtimant, poſſe tamen quædam ad Chriſtum referri, eò quod iſte hujus fuerit typus, quæ etiam Muſculi & Junij ſententia eſt, & cum iis Sculteti. Verùm quum*

De quo hic Pſalm⁹ agat.

1. ſententia Rabbinorũ, 2. Calvini

 Davidi

Davidi nulla tenus multa poſſint verè tribui, quæ hic dicuntur, hic ſanè Chriſti typum non geſſit. Plerique patres partim de Eccleſia ſeu corpore Chriſti myſtico, Col. 1, 24. partim de capite ejus Jeſu Chriſto agi ſentiunt: ſatius autem eſt ob allegationem aliquot verſuum in Epiſtola Heb. c. 10. factam, cohærentiam textus, ſubjectam materiam & locorum parallelorum in pſalmo 22. & 69. convenientiam eum totum de ſolo Chriſto primariò explicare. Ubi tamen, quia ejus actio eſt noſtra inſtitutio, nil impedit, quò minus alÿ pÿ ſuo modo hæc ſibi etiam applicent, in calamitatibus uſurpent, ac dominum, præeuntem verba, ſubſequantur.

3. Patrum

4. vera.

Pſalmus continet prophetiam de paſſionibus Chriſti & adminiſtratione officÿ prophetici. Et Chriſtum loqui in hoc pſalmo, clarum eſt ex Hebr. 10, 5. & ex forma atque ſerie ſermonis, in quo omnes ſententiæ cohærent, & ab uno eodemque dicuntur. Ita Piſcator: & longè ante eum Brentius. Negari quidem non poteſt, quin David multis in rebus fuerit typus Chriſti, ſed in hoc pſalmo Chriſtus ipſe de ſe juxta literam per os Davidis loquitur.

Argumentum.

Argumentum

Summa hæc eſt: Salvator Dei cum ſibi tùm aliis paratum celebrat auxilium, ſuum viciſſim promittit promptum obſequium, & ut Deus exerat ſuam auxiliatricem manum, rogat, cum in ſe aliisque piis liberandis, tùm improbis obſtinatis ignominia ac pœna afficiendis.

Primùm de Dei erga ſe benevolentia ſibi gratulatur eamque omnibus credentibus ſpondet: ſecundò ſuam erga

totam

totam legem obedientiam perfectam declarare ac præſtare delectatur, ac in Deo gloriatur: tertiò in malis Dei opem precatur in ſuum & aliorum credentium ex malis exitium ac gaudium, in improborum corrigi neſciorum exitum ac cordolium perpetuum.

Analyſis. Partes tres.

Partes hujus Pſalmi poſſunt conſtitui tres: I. eſt Meſſiæ certa ſpe liberationem prævidentis gratulatio. II. ejusdem de ſua ſatisfactione pro genere humano præſtanda, ac prædicatione Evangelij per totum terrarum orbem divulganda pollicitatio III. pro ſui liberatione hoſtiumq; confuſione fuſa oratio.

I. Gratulatio.

In primâ obſervatur priùs ὑπόθεσις *v. 2, 3, 4. deinde* θέσις *v. 5. & 6.*

1. In hypotheſi.

In hypotheſi explicatur & ſalvatoris in ſperando & orando fortitudo, & Dei opitulatoris in exaudiendo atq; eripiendo promptitudo v. 2. quam illuſtrat periculi, in quo erat, magnitudo, auxilij præſtiti firmitudo v. 3. & gaudij, in quo eſt poſt liberationem, dulcedo, ejusq; exemplo excitatorum multitudo v. 4.

2. in theſi.

In theſi exponitur aliorum omnium firmiter Deo adhærentium fide ac ſpe beatitudo v. 5. quam probat exemplorum divinitùs ereptorum multitudo v. 6. Hactenus igitur ſibi ſuisq; fidelibus gratulatur Chriſtus.

II.

Idem verò in ſecunda parte cauſam tantæ benevolentiæ Dei apponit, quæ eſt ſola ipſius ſatisfactio, & juſtitiæ per illam partæ prædicatio atq; applicatio.

1. Chriſti ſatis factio.

De illa hæc habet, ſacrificiorum V. T. in peccatis expiandis ex ſe ſpectatorum ἀδυναμίαν *ſeu imbecillitatem, ſuam* θυσίαν *& paſſionem v. 7. Vaticiniorum V. T.* ἀλήθειαν *& veritatem v. 8. ac deniq; juſtitiæ ſuæ (ut vulgò loquimur) activæ perfectionem v. 9.*

2. Evangelij prædicatio.

De hac obſervetur futuri præconij celebritas v. 10. & præconis integritas v. 11. Hæc autem omnia

omnia ut poſſint confieri, fieri nequit, ut in morte teneatur Salvator, & quamvis has de re ſit jam certus ac ſecurus, ſui tamen officij eſſe putat, Deum ardenter pro
III. Oratio. *ſui liberatione orare. Oratio autem iſta vel eſt generalis, ut Deus ipſum tegat & regat v. 12. vel ſpecialis, pro gratiis privativis, ut eripiatur ex malis variis. v. 13. idq; citò v. 14. & præfractis ipſi plenarium exitium minitantibus adverſariis v. 15. quibus quùm corrigi nolint, imprecatur confuſionem, ibid. & deſolationem v. 16. & pro gratiis poſitivis, quomodo bonis precatur veram animi lætitiam v. 17. & ſibi Dei clementiam v. 18. Summa huc redit: Qui conſtanter ſperat, & ardenter orat, à Deo exauditur. Salvator hoc facit, & cum ac per ipſum omnes credentes ejus merito juſtificati. ε. Omninò autem conferendi ſunt cum hoc pſalmo pſalmi decimi ſexti verſus ultimi 7. 8. 9. 10. 11.*

Verſ. 1.] *Titulus ſeu inſcriptio pſalmi ita habet:* לַמְנַצֵּחַ לְדָוִד מִזְמוֹר Magiſtro ſymphoniæ, *vel præfecto muſicorum ſeu cantorum, qui* Davidis *eſt* Pſalmus. *De ipſis vocabulis dictum eſt uberius in titulis Pſalmorum 3. & 4. ubi etiam Bellarmini nugæ, quas ad latinæ verſionis vulgatæ defenſionem agit, q. h. l. eſſet in textu hebræo* לָנֶצַח *de fine ſcilicet legis Jeſu Chriſto, ſunt breviter examinatæ & refutatæ. Videatur Comment. p. 65. 66. 79. 80. 81. Hoc loco autem notandus eſt verborum ordo, ſiquidem hic non obſervatur vulgaris illa conſtructio & rectio, quæ hinc inde in titulis, & de qua Buxtorfius theſ. lib. 2. c. 3. obſerv. 6. p. 333. Verum eſt ellipſis verbi ſubſtantivi, vide eundem l. 2. theſ. c. 20. pag. 515. unde fit, ut prior vox non ſit in regimine (vide exempla*

Pſal.

(Pſal. 16, 1. & 17, 1. & alibi) & proinde poſſit etiam citra ſolœciſmum in lingua ſancta fieri vocum trajectio, qualis etiam eſt Pſ. 24, 1. & 109, 1. & 139, 1. & 68, 1. Sic Pſalmo 90, 1. תְּפִלָּה לְמֹשֶׁה *ut 1. Chron. 17, 24.* אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֱלֹהִים לְיִשְׂרָאֵל.

Verſ. 2.] Verum bis relictis ad ipſum pſalmum & noſtram profeſſionem magis concernentia accedimus, ubi ſtatim ſalvator ſuum infractum in malis animum, ſpem firmam, fidem veram, atq; adeò Chriſtianam patientiam & conſtantiam, qua tolerat mala, nec ſe ſubducit ſtatim Hebr. 10, 36. 38. nobis proponit, quando inquit, קַוֺּה קִוִּיתִי יְהוָה Jehovam expectando expectavi, *id eſt, conſtanter, cum magnâ curâ ac diligentiâ domini opem præſtolatus ſum, quod non modò vocis geminatio notat & phraſis, ſed & ipſa verbi hebræi emphaſis, quæ eſt (ut patet ex cognatis vocabulis* נִקְוָה *confluxit, collineavit,* קַו *linea,* מִקְוֶה *confluges ſeu confluentia) quando alicujus omnes cogitationes & preces ad unum diriguntur, & quidem velut ad normam ac lineam certam ſine ulla aberratione, & monet, quod ad mare miſericordiæ & amoris abyſſum, quæ eſt in Deo, omnes precum rivuli debeant fluere, non verò ad humana præſidia, aut malas artes ac technas delabi, quæ ſunt velut ciſternæ ſine aqua veri ſolatij. Vide Jer. 2, 13. Piſcator. Expectavi conſolationem à Jehova in anguſtia mea, quam perpeſſus ſum in monte oliveti, ubi anima mea triſtis ad mortem graviter fuit luctata cum morte & ſenſu iræ Dei Matth. 26, 36. Marc. 14, 32. Luc. 22, 39. &c. Ubi autem ita præcedit pij patientia, certò ſequitur Dei benevolentia Hab. 2, 4. quod ipſum hîc quoq;*

 cele-

celebrat ſalvator, quando ait, & ſtatim, *quando tempus juvandi ab ipſo definitum advenit*, inclinavit ad me *Pſ. 17, 6. & 31, 3.* וַיֵּט אֵלַי *ubi vau notat, mox, illicò, ut alibi ſæpè annotatum eſt, etiam ellipſis quædam cernitur, quando per ἀνθρωποπάθειαν Deo tribuit, quod ſe, qui in altis habitat, vel ſuas aures ad eum inclinaverit, qui eſt geſtus audire libenter volentium, unde ſubnectitur,* & audivit vociferationem meam שַׁוְעָתִי *Pſal. 22, 25. mittendo angelum, qui me corroboraret. Quod autem Chriſtus ita firmiter in Deum ſperaverit in paſsione, conſtat ex eodem pſalmo 22. & paſsionis hiſtoria: quod etiam ardenter oraverit, claret ex precatione fuſa in horto Matth. 26, 39. Luc. 22, 44. Hebr. 5, 7. Pia quidem eſt, ſed non ſatis firma vel appoſita explicatio illa patrum, quâ hæc verba Eccleſiæ V. T. Meſsiam unicè deſiderantis, eſſe putant. Rectiùs juxta Bedam poteſt inſtitui comparatio quædam inter Adamum primum, qui tantum ad parvum momentum in ſumma felicitate Deo fuit obediens, & hunc ſecundum, qui diu voluntati divinæ, etiam in malis, ſe ſubjecit, ac ſumma calamitate.*

Inclinare aures.

Uſus.

Patientia

I. Notetur quæ eſſe debeat hominis patientia, nimirùm viriliter agat & expectet Deum, etiam tum quando moram facit Pſ. 27, 14.

Dei benevolẽtia

II. quæ ſit Dei præſentia Pſ. 91, 15. &c.

III. benevolentia ac.

IV. potentia, dum dicitur non tantùm aures inclinare, ſed & juvare, ac res adverſas proſperis mutare.

Nos

Nos itaq; Deo tempus juvandi aut modum ne præſcribamus, neq; malis fracti ſuccumbamus.

Verſ. 3.] *Exaggerat autem eadem, quando ſuam, in qua fuit, miſeriam, & Dei, quæ ex liberatione orta eſt, amplificat gloriam. Quando enim velut in profundum & abyſſum malorum demerſus jacebat Salvator, acceßit Deus liberator,* & fecit aſcendere me ex lacu tumultus *ſeu procellæ horriſonæ ex mortis horroribus ac inferni terroribus me protraxit, qui me occupaverant tempore paßionis. Ut enim aliàs aquæ & procellæ nomine notatur omnis generis afflictio, ita & hoc loco. Et ut in aquis profundis quis ſubmergitur Pſal. 69, 1. & procellis domus convellitur vel evertitur Job. 1, 19. Matt. 7, 27. navis autem in mari perit & fluctibus obruitur Matth. 8, 24. vel ſcopulis illiſa frangitur Act. 27, 41. ſic homo cum magnis malis conflictans atq; colluctans, niſi ſit, qui ei ſuccurrat, opemq; præſtet, planè interire neceſſe habet, quando abyſſus abyſſum advocat Pſal. 42, 8. & nulla quies cordi conceditur ibid. 6. & 12. Vatablus per lacum tumultus intelligi putat talem voraginem, in quam ex præcipitio aquæ decidunt cum magno ſtrepitu, nec ſanè malè. Facit enim id ad αὔξησιν etiam, ſicut & ſequens comma,* eduxit me ex luto cœni, *id eſt, maximè cœnoſo, ubi omnis generis lutum ac cœnum, vel potiùs omne congeſtum videtur, ut cenſet R. D. Kimchi. Vide Buxtorf. theſ. l. 2. c. 3. obſerv. 5. p. 332. rectio enim duorum ſynonymorum auxeſin & evidentiam magnam notat. Quemadmodum autem quis ex lacu tumultuoſo ſuprà deſcripto non poteſt enatare, ſic neq; ex luto cœni progrediendo ſe poteſt proripere: quò enim magis*

Lacus tumultus.

tentat unum pedem extrahere, eô magis alterum immergit, ſeq; ipſum impedit. Et hæc eſt mali, in quo fuit in paſſione ſua Salvator, gravitas: attendamus, quæ ſit auxilij divinitus præſtiti firmitas hoc verſu, & ſuavitas v. 4. & quando ſic ipſe ſuum narravit periculum, nunc etiam exponit Dei auxilium. Nam quùm omnia videbantur præſentiſſimum intentare & plenarium interitum, θεὸς ἀπὸ μηχανῆς adfuit, meq; mirabiliter non eripuit modò, ſed etiam in tutum ita collocavit, ut deinceps nulla mala ad me denuò pertingant, anteà demergebar, nunc me emerſi divinâ ope adjutus, antea non poteram progredi, nunc firmiter incedo, antea variis, imò immenſis obruebar curis & anxietatibus, nunc liberatus ovo, antea pugna & ἀγωνία acerrima me exercebat, nunc vici, & canam ἐπινίκιον. Ut enim naufragus, qui enatando pervenit in petram ex mari prominentem, tutus à flactibus & procellis ex animo gaudet, ſe mortem evaſiſſe, ſic ego poſt paſſionem in reſurrectione, in cœlos aſcenſione, & ad dextram patris ſeſſione de omnibus hoſtibus devictis triumpho, & quùm antea non erat in tam procelloſo lacu, ubi pedem figerem, Jehova nunc ſtatuit heb. וַיָּקֶם ſuper petram pedes meos, *& quùm antea in luto hærens non poteram incedere,* firmavit, *paravit & ſtabilivit, hebr.* כּוֹנֵן *(vide Pſal. 7. v. 10.)* greſſus meos, *ut feliciter progredi queam,* אַשְׁרֵי, *quod non tantùm habet magnam cognationem cum* אֹשֶׁר, *id eſt, felicitas ſeu beatitudo, verùm etiam eandem Radicem ac originem agnoſcit. Quomodo h. l. eſt elegans oppoſitio, in cœno nutant greſſus, in petra ac firma terra conſtant, in paſſione Deus Salvatorem ad tempus dereliquit,*

ſed

ſed paulò poſt gloria & bonore eum coronavit Pſal. 8, 6. ſi quis etiam vel verbo hebræo וַיָּקֶם*, id eſt, excitavit, ſurgere fecit, vel nomine* סֶלַע*, id eſt, petra, ad ipſam reſurrectionem Chriſti (ſubjectâ materiâ ita omninò exigente) disertè ſatis alludi dixerit, nihil à vero alienum attulerit, ſiquidem ſepulcbrum, in quo Salvator recondebatur, erat in petra exciſum, ut babent verba expreſſa Mattb. 27, 60. & ſi quis etiam cum Dn. Geſnero greſſus Cbriſti felices ac firmatos de ſubſecuta Apoſtolorum in totum terrarum orbem emiſſione ac muneris felici expeditione interpretatur, ſcopo Pſalmiſtæ favente, analogiam fidei nil violabit, modò principaliter illa, quæ bic dicuntur, Chriſto ipſi attribuat, quam in rem accuratè expendenda ſunt verba Marc. 16, 20.* Reſurrectio Chriſti.

Uſus.

I. Deo ſunt poſt liberationem gratiæ agendæ.

II. Eidem ſunt res omnes noſtræ committendæ, quum differat ſæpè liberationem, ut illuſtriorem reddat ſuam auxiliationem, & ardentiorem in pijs afflictis excitet precationem. Hinc eſt, quod tum demum juvat, quando omnis creatura opem negat, & tamen ejus manus eſt parata, quando omnia ſunt conclamata & deſperata. Exemplo eſt Moſes cum Iſraelitis ad mare rubrum. Dei auxilium.

III. A Deo immittitur calamitas, ab eodem provenit omnis felicitas. Ergò ille ſolus pro illa averruncanda, & pro bac clementer donanda rogandus eſt, Tbren. 3, 38. Eſa. 45, 6. 7.

Verſ. 4.] Vulgatum eſt de rerum viciſſitudine dictum,

ctum, quod oriatur poſt nubila Phœbus, idq́ verum eſſe, ſæpiùs probat experientia: ſed & idem teſtatur ſacra ſcriptura, quod non modò poſt ejulationes jubila piis obveniant, ſed etiam magnus exundet cum in afflictos tum alios fructus, ubi fuit magnus luctus. vide Pſal. 30, 6. Sap. 3, 5. Eſa. 54, 7. 8. Exempla cum alia ſunt illuſtria, tum haud ſcio, an ullum illuſtrius eo, quod in ſalvatore nobis proponitur. Quomodo ex malis ſuis innumeris ac immenſis ſit liberatus, audivimus, audiamus etiam nunc, quomodo ſit exhilaratus cum ipſe, tum alij, ſiquidem hoc verſu explicatur, quæ ab ipſo profecta ſit Dei laudatio, & in aliis pietatis excitatio ſeu Eccleſiæ ædificatio. Et indidit (וַיִּתֵּן *ſimplex pro compoſito*) in os meum canticum novum, *inſignem laudandi Dei mihi tribuit materiam, eumq́ mihi inſpiravit animum, qui vellet in laudes Dei erumpere, ac ore profiteri, quod corde foveo. Novum autem vocat canticum h. l. ſicut &*

Canticũ novum.

Pſal. 33, 3. quod non modò nuper natum eſt, ſed potiſſimùm, quod in Eccleſia N. T. ſemper debet eſſe novum, quod nunquam ſeneſcit aut evaneſcit, verùm perpetuò viget, dum Chriſti beneficia meditatur ac pia mente recolit piorum cœtus, nec ulla oblivio tantarum rerum delet memoriam. Hoc eſt illud canticum novum non in hominis honorem prolatum, aut deaſtri alicujus memoriæ conſecratum, ſed laudationem Deo noſtro *vero & vivo Deus ipſe mihi indidit, Deo noſtro, ô pij, meo & veſtro per me vobis placato, inquit Salvator h. l. & Johan. 20, 17. Ad vos enim hoc ſpectat quod ago, quod Dominum laudo & ipſi plaudo, hic eſt finis ſecundarius* videntes multi *meam pietatem ac gratitudinem meo*

exem-

exemplo incitati Deum timebunt *filialiter, ſeu reverebuntur* & confident in Jehovam, *unde & ipſi poſſunt itidem ſperare auxilium, ubi verbi* בָּטַח *emphaſis notanda, de qua cùm alibi, tùm Pſ. 22, 5. 6. 10 & paronomaſia elegans in textu hebræo obſervanda* יִרְאוּ רַבִּים וְיִירָאוּ *quæ etiam legitur Pſ. 52, 8.*

Uſus.

I. Notetur, quæ ſit calamitatis in nobis & aliis utilitas, nimirum preſſus clamat, clamans exauditur, exauditus lætatur, lætans alios ad Deum colendum excitat Rom. 5, 2. 3. 4. — Calamitatis utilitas.

II. Quæ fidei proprietas, dum omnia ſibi applicat, & Deum cum omnibus bonis cœleſtibus ſuum facit. — Fidei proprietas.

III. Unde impietas? quia homines ſpiritualiter cœci Dei opera non vident, aut ſi quid ipſis innoteſcit, vident, non ſpectant Dei opera, hinc tanta in illis ἀσέβεια Eſa. 5, 12. rogemus itaq; nos cum Pſalmographo Pſal. 13. illuſtra oculos meos Domine, vel cum cœco ad mundi hujus Jerichuntem confidentes ſuſpiremus Luc. 18. Domine, ut videam. — Hominũ cæcitas.

Verſ. 5.] Petro quondam præcepit Salvator, ut converſus fratres ſuos ſtabiliret, Luc. 22, 32. & ſuo exemplo David olim præmonſtraverat in Pſal. 34. quomodo deceat unumquemq; beneficia ſibi præſtita à Deo ita celebrare, ut alij quoq; inde meliores evadant. Ad eum modum Meſſias ipſe ab hypotheſi ad theſin illa omnia transfert, quæ hactenus de ſe liberato & Deum laudante protulit, declaratq; in genere, omnibus Deum præſtolantibus in vero fiducia parata eſſe in omnibus malis apud

omnipotentem ſubſidia. Beatus eſt vir ille, hebr. אַשְׁרֵי הַגֶּבֶר beatitudines *omnigenæ (vide Pſal. 1, 1.) ſunt* viri illius *in Deo fortis (vide in Exercit. bibl.) quod genus loquendi occurrit etiam Pſal. 34, 9. & 94, 12. & 127, 5. & ſimilis locus Jeremiæ 17, 7. & contraria propoſitio ibidem per ἀντίθεσιν explicata v. 5.* qui ponit Jehovam fiduciam ſuam, *ipſi enim confiſus non eſt pudore confuſus, ſed licet omnia videantur minari ruinam & interitum, tandem tamen liberatur, ubi Græci ſuo more, & inde errorem trahens vulgatus latinus interpres cognatione vocum* שָׁם *&* שֵׁם*, quod ad literas, decepti, hoc pro illo legiſſe putantur. Ut autem aliàs in oppoſitione tali & ex ſcripturæ analogia vox ſolus adjici rectè ſolet, ita h. l. excluſivè ſunt illa verba intelligenda, qui Jehovæ ſoli & unico confidit. Id enim volunt hæc quæ ſequuntur* & non reſpicit וְלֹא־פָנָה *non convertit ſuam faciem, aut oculos auxilij impetrandi aut poſtulandi ſaltem gratia (confer quod ad rem Pſal. 123, 1.2.)* ad latos, *amplos;*

Lati.

hebr. רְהָבִים *id eſt, ſuperbos, qui ſeipſos jactitant & valde oſtentant, imò ſæpe divina concedente providentia ſe erumpunt ac diffundunt latè Pſal. 37, 35. & 52, 3. 7. & 92, 8.* aut declinantes mendacij, *vanis rebus adhærentes & artibus nihili, quales ſunt nimis curioſi aſtrologi, harioli & horum ſimiles.*

Auxilium humanum.

Eſt autem in his duobus commatibus elegans auxilij humani, ſi quod obtingit aliquando, quod rarò fit & non diu durat, deſcriptio, ſiquidem illi, à quibus id profectum, ſe jactant, & illis quibus præſtitere, exprobrant, vel tandem deludunt eos, qui ipſis fidunt, neceſſarioq; ſe aperiunt & coacti, quod non poſſint ita juvare uti ſunt polliciti. Contrà autem ſe res habet in

auxilio

auxilio Dei qui nunquam fallit, ubi promiſit, neq́; exprobrat, ſi quid dedit aut benefecit, Jac. 1, 5.

Uſus.

I. Conſpicitur hîc, quæ ſit Dei veritas.

II. Quæ pij felicitas, nempè miſer quidem habetur in mundo, dum clamat de profundo, veruntamen ubi eſt vera fides, non poſſunt non eſſe omnigenæ beatitudines. Fides autem illa hîc deſcribitur, quod ſit firma fiducia ſolo Jehova nixa.

III. Quæ auxilij humani vanitas, nempe

Promiſſis dives quilibet eſſe poteſt,

ſed quùm tempus eſt promiſſa perfici, rarò illa comparent.

IV. Quæ mentis humanæ cæcitas: plerumq́; enim Deo derelicto & creatore ad creaturas confugit, miſereq́; ſpe ſua decidit. Qui autem non vis falli, crede DEO ſoli.

Verſ. 6.] *Mira autem videtur rationi humanæ, ſed tamen vera eſt propoſitio illa ſuperiori verſu aſſerta, quod in mundo afflictus ſit tamen verè beatus, ideoq́; ab exemplis ſuperiorum ſeculorum probatur, & à præcedentibus Dei operibus firmatur, ut inde fides in alijs excitetur. Confer Pſal. 22, 5. 6. Meritò dixi beatum (verba ſunt Salvatoris) qui tibi ô Jehova, confidit, quia tu,* ô Jehova, Deus mi, multa præſtitiſti *hactenus & adhuc præſtas hodie, quæ longè ſuperant captum humanum, dum mirè tuos induxiſti in mundum, duxiſti in mundo & per eum, & demum eduxiſti ex eo, ideoq́; non eſt mirum, id non intelligi à mundanis hominibus. Tu verò* Deus ſuos mirè ducit.

D d *ô Deus,*

ô Deus, licet non multum ad ea plerique homines attenderent aut non magnifacerent, nihilominus ingratitudine aut cæcitate tanta nil deterritus multa feciſti mirabilia tua & cogitationes tuas erga nos אֵלֵינוּ, Lutherus dilucidè, die du an uns beweiſeſt / tua judicia ſunt inſcrutabilia, tuæ viæ imperveſtigabiles Eſa. 55, 8. 9. Rom. 11, 33. & meritò, quia nemo tibi par aut tuis factis ordine recenſendis & condignè, idoneus, ita ut coram te poſsit ſubſiſtere illa operum tuorum celebratio, qui ſenſus locutionis conciſæ in textu hebræo אֵין עֲרֹךְ אֵלֶיךָ videtur eſſe optimus, & ſcopo ac cohærentiæ Pſalmi maximè convenire, q. d. tu quidem Jehova Domine exercituum

Dei ordo.

illa omnia optimo ordine velut acie producis, ſed homo nullus illum ordinem ſatis perſpicit, ideoque multa putat inordinatè fieri, quæ longè rectiſsimè ſe habent, optimumque finem ſortiuntur. Vide Pſal. 5, 4. Interim non eſt quod quis ſuam negligentiam ita velit ire excuſatum, audio non poſſe fieri, ut perfectè enarrem Dei miranda opera, ideoque hoc labore ſuperſedebo libens, ne incaſſum aut fruſtra me defatigem: non ita, meo exemplo aliis prælucebo, ut faciant quod debent & poſſunt, indicabo ea coram aliis & eloquar, quamvis numeroſiora ſint quàm ut alij poſſint ea enarrare, aut ſingula ordine recenſere accuratè, ne quid deſit, ita ut hoc nō de ſe, ſed de aliis ψιλοῖς ἀνθρώποις dicat Salvator, unde Lutherus elegantiſsimè, wie wol ſie nicht zu zehlen ſind. Confer Pſal. 71, 15. Exercit. bibl. 3. edit. p. 186 hebr. עָצְמוּ מִסַּפֵּר de מ negativè exponendo vide Jon. 4, 3. de emphaſi verbi סִפֵּר Pſal. 22, 23. Vulgatus interpres latinus habet, annunciavi & locutus ſum, multiplicati ſunt ſuper numerum,

merum, ad quæ verba jam ferè ante ſeculum graviter ita ſcripſit D. Bugenhagius: Qui hic legerunt multiplicati ſunt, mirum quàm alienam ſententiam adduxerint. Bellarminus tuetur eam verſionem dupliciter. Prius ex patribus ita exponit, quando ego Salvator prædicavi Evangelium, multi ſunt converſi: poſterius dicit reſpexiſſe interpretem ad græcum textum, ubi ſit nomen διαλογισμοὶ. Ut tamen videas Cardinalis in hiſcè certitudinem, etiam dicit, eſſe vitium ſcribarum, pro multiplicatæ cogitationes, vel multiplicata mirabilia. Sed ita contingit iis, eſſe ſemper incertos, qui, quæ ſunt in textu authentico certa, relinquunt.

Bellarminus eſt incertus.

Uſus.

I. Hic exaggeratur Dei potentia.

II. Sapientia.

III. Clementia.

IV. Hominum imbecillitas.

V. Debita pietas. Ibi commendantur miracula priſcis præſtita à magnitudine, multitudine, juvantisq; promptitudine, hic cernitur imperfectionis piorum agnitio in Deo declaranda gratitudine,

Verſ. 7.] Quia jam ante homiliticè hic & ſequentes duo verſus à me explicati ſunt prolixiùs, nunc analytice tantùm, ut cœpimus, paucis ſumma rerum faſtigia ſequemur, &, vero verborum ſenſu indicato, uſum demonſtrabimus vel indice digito. Quum verò multa alia ſint miranda Dei opera, tùm illud longè mirificiſſimum eſt, quod morte filij voluit redimi ſervum, & innocentem pro nocentibus, Deum pro homine pati, &

Miraculorũ maximum.

quod Chriſtus tanto noſtri amore exarſerit, ut ſe ſponte ad tantam miſeriam, ignominiam, imò mortem acerbiſſimam offerret. Id itaq; hîc taceri non debuit, imò neq; commodè potuit, quandoquidem quùm Deus ſit ignis conſumens & juſtus, homines autem omnes ex ſe velut ſtipula & peccatores maximi, qui non poſſunt in conſpectu ejus conſiſtere, Q. *meritò poterat quæri, qui & unde fieret, quod Deus tam mirè ſuos in hac vita doceret, duceret, foveret, ac poſt eam felicitate æterna donaret. Hîc Chriſtus ſummus noſter doctor & mediator unicus* R. *exſurgit, &, explicante Apoſtolo, Heb. 10, 5. ingrediens in mundum, dicit, ut non ſit neceſſe cum Junio inſerere particulam, inquis, in ſecunda perſona.* Sacrificio זֶבַח *(propriè mactato, quomodo in genere verbum* זָבַח *accipitur Gen. 31, 54. 1. Sam. 28, 24. 1. Reg. 19, 21. & θύω in N. T. Matth. 22, 4. Job. 10, 10. ut ad primum locum notat Tremellius)* & munere *propriè ſpontaneo* מִנְחָה *ô Deus Pater* non delectatus es, *nempè in & per ſe, niſi in quantum referrentur ad me agnum Dei mactandum in temporis plenitudine, non habuiſti in illis beneplacitum q. per ſe & ſua vi tollerent peccata, & hominem tecum redigerent in gratiam, unde non acceptaſti illa aut grata habuiſti ſine fide in me oblata, quantumvis ſeriò mandata, vide Amos 5, 21. 22. Mich. 6, 6. 7. Hag. 2, 14. non delectatus es iis umbris me præſente & mundum ingreſſo. Ita enim hæc non ſimpliciter eſſe accipienda multa alia ſcripturæ loca V. T. clamant non tantum, ſed & ipſa oppoſitio ſequentis commatis innuit, ſecundum quid hæc dici, & illis certis jam indicatis reſpectibus, ſed me tuum ſervum fidelem, tuum filium unigeni-*

[Margin: זֶבַח Θύω. — Sacrificia quomodo Deo ingrata.]

genitum ac dilectum in obſequium tuum conſecraſti, ut olim ſolebant heri ſuos ſervos morigeros ſibi perpetuùm auris perterebratione aſſerere, Exod. 21, 6. ita mihi *jam propterea humanâ carne induto & nato, auribusq; prædito* aures perfodiſti, *ad indicium, te, quùm nemo poſſet tibi grata præſtare ſervitia, mea ſolius acceptare officia, & grata habere, quæ facio, omnia. Videatur h. l. Tremellius, & Junius in parallelis ſacris, quomodo hæc cum Apoſtolo Hebr. 10. ſint concilianda, ut non ſit neceſſe dicere, per incuriam pro* ὦτα σῶμα *irrepſiſſe, vel pro* אָזְנַיִם *ſcriptum fuiſſe* עֶצֶם, *vel cum Bellarmino hîc magno conatu magnas nugas agere, quaſi hæc falſa ſint, quod Chriſto ſint aures perforatæ, quûm nunquam habuerit clauſas. Neſcit enim quid dicat Jeſuita, ſiquidem non illis ſervis in lege aures fibula perforabantur, qui eas habuerant antea clauſas, noluerantq; heris ſuis obedire, ſed in ſignum, quod liberaliter & fideliter ſervierint hactenus, & deinceps, dum vivunt, ſint ſerverituri, ita Chriſto dicuntur aures perforari, quod ſemper patri fuerit obediens, ejusq; voluntatem fecerit, ut ſequitur. Verùm ubi ſemel animus alicujus cupiditate ſe devinxit illa, ſe mordicus velle defendere vulgatam verſionem latinam, quæ in multis eſt admodum prava, & hic tam hebræum quàm græcum textum corrumpit, dum utrumq; conjungit, neceſſe eſt, conſilia & conciliationes conſequi conſimiles, quales valdè ſolennes & crebræ in Bellarmini expoſitione in pſalmos. Sed nobis redeundum ad textum & properandum.* Holocauſtum (*inquit porrò ſalvator*) *ut ita omnes vel ſaltem præcipuas ſynecdochicè ſacrificiorum V. T. ſpecies enarret*, & peccatum *ſeu oblationem*

Bellarmini error.

tionem pro peccato Lev. 4, 3. חַטָּאת non expetiviſti, *ut per ſe tollerent peccata, quod neq; poterant Hebr. 10, 4. Obiter etiam nota, falſum eſſe Jeſuitam, dum putat verbum* כָּרָה *ſimpliciter notare præparavit, quùm ſignificet paravit convivium. Aures autem hominis de quibus h. l. ſermo, in convivium non præparantur. Inſpice locum ex 2. Reg. 6, 23. allegatum, & adde Job. 40, 25. ac deprehendes Cardinalis iuſcitiam.*

כָּרָה (margin)

Uſus.

I. Obſervetur hic ſacrificiorum V. T. in ſe conſideratorum impotentia, quæ relata ad Chriſtum erant propter hunc ἱλαςήρια.

II. Chriſti Salvatoris perpetua obedientia.

III. Chriſti incarnatio.

IV. Sacrificiorum Leviticorum in N. T. abrogatio. In primo fidei dignitatem, in ſecundo noſtram pravitatem & inobedientiam, pro qua Chriſtus ſatisfecit, in tertio humanæ naturæ veritatem, in quarto N. T. perſpicuitatem etiam conſidera.

Verſ. 8.] Quùm itaq; tanta fuerit V. T. elementorum infirmitas, tanta umbrarum obſcuritas, & propterea ut pro humano genere Dei juſtitiæ ſatisfieret, omniaq; prædicta & indicta à Deo complerentur, alium meliorem N. T. mediatorem & ſolem clariorem adventare neceſſe erat, tum dixi *ego θεάνθρωπος,* ecce, *quæ eſt h. l. promptitudinis & certitudinis nota,* venio, *in virginis uterum, in mundum, in duram ſortem, diramq; mortem, ſponte mea me offero Ioh. 10, 17. 18. idq; ut ſibi etiam conſtet Dei veritas in comminationibus de primo*

Chriſtus venit. (margin)

Adamo

Adamo ejusq; poſteris, quo die comederis, morte morieris, & potiſſimùm in promiſſionibus & præfigurationibus ceremoniarum de me ſecundo Adamo à Deo factis & inſtitutis, in volumine libri, *quod vertit Apoſtolus, ἐν κεφαλίδι in principio libri* ſcriptum eſt de me, *de me ſtatim Moſes agere cœpit. c.3, 15. & ſæpè promiſſionem de ſemine benedicto, Prophetaq; magno ac liberatore vero repetiit, quem inſecuti ſunt omnes Prophetæ reliqui Actor. 3, 18. 24. &* 10, *43. qui ad me velut caput Eccleſiæ primariò ſemper reſpexerunt, & de me velut ſubjecto, fine ac ſcopo præcipuò ſacrarum literarum agunt inprimis, & ut multa ſint hinc inde ſcripta, tamen ſumma eorum omnium, quæ de ſalute generis humani dicuntur, huc deniq; redeunt omnia, in meo nomine tantùm eſſe ſalutem Act. 4, 12. quomodo malim græcam vocem pro capite, quo omnia reliqua ſuo modo debito ſint referenda, accipere, conferens locum Hebr. 8, 1. quàm cum multis alijs ſimpliciter, quaſi in principio libri ſacri præcisè ſit de Chriſto ſcriptum. Id enim quum multi interpretes hîc dici præſupponerent, miras explicationes attulere.* Ἐν κεφαλίδι.

Quidam acceperunt id de principio Geneſis, primaq; ejus voce בְּרֵאשִׁית *vel ſimpliciter intellecta, quaſi Chriſtus ſit principium illud ἄναρχον καὶ ἄχρονον, in & per quod ſint creata omnia, vel cabaliſticè ita lecta* בַּר אָשִׁית*; id eſt, filium ponam. Alij de verbis Adami Gen. 2, 23. os ex oſſibus meis hoc interpretantur, quaſi Chriſtus ibi dicatur eſſe nobis ὁμοούσιος, quùm tamen ſonent verba de Eva. Alij principium Pſalterij deſignari exiſtimant, & vel primis verbis, Beatus vir, denotari Chriſtum, qui ſolus ſit ex ſe beatus, vel ſequentis verſus illo commate* Miræ explicationes. 1. 2. 3. 4. 5.

eum

6. *eum deſcribi, & in lege Domini voluptas ejus. Nonnulli de*
initio Evangelij Johannis hæc ſonare arbitrãtur, vel ubi
7. *legimꝰ, in principio erat verbum, vel ubi ſubjicitur, verbum caro factum eſt. Aliqui librum vitæ hîc denotari credunt, q. in principio ejus libri ſit Chriſti nomen præfixum, per quem omnes vitam recipiunt. Sed & hæc incerta ſuis autoribus relinquentes, dum ipſi textum authenticum deſerunt, videamus majori cum fructu, licet brevius, quis ſit horum verborum uſus.*

Uſus.

I. Hic annotetur Chriſti paſſio ſpontanea.

II. Scripturæ convenientia.

III. Meta & materia primaria. Nam Chriſtus

Chriſtus paſſus eſt.

pro nobis paſſus eſt decenter, libenter, patienter, innocenter, Er hat gelitten billig/ willig/ gedültig / unſchül-dig.

Decẽter.

Decenter primò, quia decebat, ut quùm pro nobis Patri ſpoponderat, ſe ſoluturum λῦτρον, *id quoq; ſolveret, Pſal. 69, 5. 2. quia per eum tantùm poteramus recreari, per quem eramus creati. 3. quia in ſe receperat noſtra peccata, Eſa. 53. & infrà v. 13.*

Libenter.

Libenter ratione Patris, ut ſequitur v. 9. & ratione humani generis quod tanto complectebatur amore, ut mortem pro eo adire non vereretur.

Patienter.

Patienter, quia non aperuit os ſuum, non ſe ſubduxit plagis, 1. Pet. 2, 23.

Innocenter.

Innocenter, quia nihil mali fecit, nihil falſi dixit ibid. v. 22. Luc. 23, 41. In ſecundo prædictiones V. T. cum complementis N. ex Luc. 18. & 24. & toto libro Actorum hinc inde, ſicut & Epiſtolis Pauli ac Evangeliſtarum ſcriptis, typi & umbræ cum corpore, uti monſtrat epiſtola ad Hebr.

rectè

rectè conferantur. De tertio nota ſunt dicta Joh. 5, 39. 46. & 17, 3. Luc. 24, 27. 44. Rom. 10, 4.

Verſ. 9.] *Dixerat Salvator, ſe venire ex cœlo in mundum. cur verò? nimirum quia omnes homines in Adamo erant mortui, ut vivificarentur, oportuit hanc vitam in ligno mori, & legem complere, atq; ita ſatisfacere patiendo & faciendo, venio, inquit,* ad faciendum voluntatem *ac beneplacitum tuum,* ô Deus mi *Joh. 4, 34. & 6, 38. & quidem non coactè, ut ſervus refractarius aut rebellis, ſed ut filius, ſponte ac magna cum lubentia, facere id omne, quod vis,* delector חָפַצְתִּי *ut ita meo quoq; ſacrificio & officio delecteris, qui V. T. typis & umbris non delectabaris amplius ſup. v. 7. & quæcunq; ago ac dico, non ſunt ſimulata ac ficta opera, vel inania verba, ſed in omnibus eſt ſerius affectus, quia* lex tua eſt in medio viſcerum meorum, *in ipſo animo ac corde eam colo, non in labiis tantùm geſto, non ore tantùm profero eam, ut faciunt hypocritæ Matth. 15, 8. ubi notante Vatablo* מֵעַיִם *duale occurrit, idq; propterea in iſto numero extat, quod duo ſint viſcera ſupra diaphragma, cor & pulmo à reliquis viſceribus jecore, liene, ventriculo, renibus ſeparata, eaq; hic nominentur, ut pſalmiſta indicet, quicquid in tota vita ſperet ac ſpiret Salvator, id eum omne ad voluntatem Patris expediendam referre. In corde enim eſt vita, & pulmonum beneficio reſpiramus.* מֵעַיִם

Uſus.

I. Notetur Chriſti ſatisfactio.

II. Legis impletio ab ipſo ſolò præſtita.

III. Novæ obedientiæ Chriſtianorum quæ ratio, nimirùm omnia faciunt ſponte, liberè, non coactè; verè non ſimulatè. Illa & iſta præbent contra Photinianos elenchum, contra Satanam ſolatium, hoc inſtructionem hoc tempore valdè neceſſariam, ubi pietas plerumq; in ore naſcitur, non in corde noſcitur, in labijs panditur, non in viſceribus conditur.

Verſ. 10.] Hactenus Chriſti ſacerdotium: nunc ſubjicitur ejus propheticum officium, & quidem ſatis convenienter, ſiquidem quùm nobis nihil prodeſſet Chriſti tantus theſaurus, niſi fidei manu arripiatur, hæc autem ex auditu Evangelij, præconium erat omninò neceſſarium ac libertatis per liberatorem partæ promulgatio. Prædico, *inquit, ipſe dum in Judæa obambulo Luc. 4, 18. ex Eſa. 61, 1. & poſtea Apoſtolos in totum mundum emittens, confer ea quæ dicta ſunt Pſal. 22, 23. & hoc loco emphaſin verbi hebræi* בִּשַּׂרְתִּי *non neglige, quandoquidem ob cognationem, quam habet cum nomine* בָּשָׂר *id eſt, caro, & h. l. ob ſubjectam materiam notat, annuncio Salvatorem veniſſe in carnem. Perpendantur quæ habentur 1. Timoth. 3, 16. Ita commendatur hæc prædicatio à ſubjecto, quod videlicet ipſe θεάνθρωπος ac generis humani Salvator eam perficiat, & ab objecto, quùm non vulgaria, non vilia, non mundana & vana, ſed ipſa Dei juſtitia celebretur ac offeratur hominibus. Adde etiam ab adjuncto duplici, nempe teſtium præſentia, & Dei ſcientia. Prædico, inquit,* juſtitiam, *legis, quam ego ſolus peperi ac præſtiti, Evangelij ſeu fidei, quæ credentibus imputatur gratis, unde vocatur juſtitia fidei Rom. 4, 6, Hebr, 11, 7. & novæ obedientiæ, quam*

con-

converſi jugiter exerceant Deum timendo, proximum diligendo, idq́ʒ facio in congregatione multa, (*quæ verba ſunt explicata Pſal. 22, 23. 26. complementum vide Luc. 2, 41. & 21, 37. Joh. 2, 13. & 5, 1. & 7, 2. & 8, 2. & 10, 22.*) ecce, *vide in v. 8.* labia mea non cohibeo לֹא אֶכְלָא, *non claudo in laudes Dei aut hominum utilitatem, quomodo ad emphaſin ſuperiori θέσει, qua ſe prædicare ac publicè celebrare Dei juſtitiam aſſerebat, hæc ἄρσις ſubjicitur ad emphaſin, quia latius patet negatio. Et quid multis hæc exaggero aut probo? ὦ καρδιογνῶςα* Jehova, tu noſti *hæc ita ſe habere, ut dixi.*

Uſus.

I. Nota quàm ſolennis in N. T. Evangelij prædicatio.

II. Quæ tum univerſalis gentium vocatio.

III. Quæ requiratur à nobis laudum divinarum promulgatio.

IV. Quæ de Dei ſcientia omnia providentia ſemper debeat eſſe noſtra cogitatio. Nihil enim illum latet, cui omne patet.

Verſ. 11.] *Idem publicum Evangelij præconium pluribus explicat, & ſimul contra mundi ingratitudinem ſpernentis illum lætum ac ſalutarem nuncium atqʒ ita pereuntis proteſtatur, ſe non eſſe in culpâ, qui omnibus fideliter id annunciandum curaverit, ſed proprio ſuo vitio ac malitia homines interire, qui noluerunt obedire.* Juſtitiam tuam, *ô Deus,* non tego in medio cordis mei, *ubi eam obſervo, ſupra v. 9. ne aliis illuceſcat, non occulto tuam voluntatem, non abſcondo tuum verbum,*

non gravor exponere tuum conſilium, ſed contrà fidem tuam *veritatem & bonitatem*, & ſalutem tuam *in me ſalvatore mundi omnibus paratam* dico *& ſatis diſertè explico, quàm tu ſis in comminationibus & promiſſis verax, ac hominum amans*, non celo benignitatem tuam *aut miſericordiam* congregationi multæ, *ſed ubivis eam omnibus hominibus indico, ut ita bonitate tua allecti ſalutem ſuam procurent ipſi tam læto nuncio credendo, ac à peccatis recedendo.*

Uſus.

I. Obſerventur hic & exaggerentur Dei juſtitia & veritas. II. ejusdem miſericordia & bonitas. III. quæ verbi miniſtrorum fidelitas, ſummum hunc doctorem Chriſtum imitantium. Vide Actor, 20, 20. 27. 31. 2. Cor. 2, 17. Refutantur hinc Calviniani, qui dicunt, Deum multis abſoluto decreto ſuum verbum non revelare.

Verſ. 12.] *Summâ Evangelij & futuri præconij expoſitâ, ad preces redit Salvator, eademq;, quæ in genere omnibus annunciatum & inculcatum iri aſſeruit, ſibi inprimis applicat, & quùm ipſe ſua labia non cohibet quò minus in laudes Dei jugiter pateant, rogat, ne Deus ſuæ gratiæ fontem cohibeat, ut ita ad ipſum multi defluant auxiliationis rivuli.* Tu Jehova ne cohibeas לֹא תִכְלָא *ſup. v. 10.* miſerationes tuas à me, *hebr.* רַחֲמֶיךָ *paternum tuum affectum, & omnis benevolentiæ fontem, ne mihi obſtruas, ſed me tuum filium dilectum ac miſeriis gravibus affectum liberes (confer v. ſeq. 13.) & ut ea feliciter expediam, ad quæ miſſus ſum ſup. v. 8. & 9.*

& *9.* benignitas & veritas tua jugiter cuſtodiant me, *ac abs te mihi adjungantur velut ſtipatores, quod græci emphaticè verterunt* ἀντιλάβοιντό μου. *confer Luc. 1, 54. Actor. 20, 35. quod ad verbi græci emphaſin. Etiam Rom. 8, 26.*

Uſus.

Vides I. quodnam noſtrum eſſe debeat in malis refugium. II. quemnam Deus erga nos gerat animum. III. quæ ſit noſtra imbecillitas. IV. quæ Dei poteſtas. In primo ad Deum ire compellimur, & orandum nobis eſſe cernimus, etiam tum quando de eventu certi ſumus, quemadmodum Chriſtus h. l. ſuo exemplo præit. In ſecundo cogitemus, quantus ſit Dei in nos amor, qui nos ut pater & mater diligit. In tertio quia Dei auxilio omnibus horis ac momentis indigemus, jugiter nos juvari rogemus. In quarto, à Deo eſt omne ſalutare conſilium, omne verum auxilium. Ipſe eſt ſuorum rector, & fidelis protector.

Verſ. 13.] *Cur verò adeò inſtanter Dei opem imploret Salvator, cauſam ſubjicit, videlicet ſuas calamitates, quas exaggerat exponens pœnarum multitudinem, peccatorum magnitudinem, cruciatuum ac paſſionum atrocitatem. Meritò, ò Deus, te inclamo,* nam circumdantia invadunt me, *quemadmodum ſatis benè phraſin hebræam* אָפְפוּ־עָלַי *reddit Tremellius, quùm verbum hoc aliàs tantum regat accuſativum 2. Sam. 22, 5. Pſal. 18, 5. & 116, 3. Jon. 2, 6.* mala עַד־אֵין מִסְפָּר *usq; ad non eſſe ullum numerum, h. e.* innumerabilia, *quæ talia revera ſunt creaturis, imò etiam mihi in ſtatu*

exinanitionis ſummæ talia videri meritò poterant, quæ ſi velim effugere, ſequentes imò prementes aſſequuntur me, *& comprehenſum tenent* iniquitates meæ, *quæ mihi ſunt verè imputatæ & in me conjectæ Eſa. 53, 8. 9. 11. 13. 13. 2. Corinth. 5, 21. eaq; ita me cingunt ac angunt,* ut nequeam *vel exitum* diſpicere, *vel mala aſpicere ſine ſummo dolore aut horrore, ſed clamare neceſſe habeam, Deus mi, cur me dereliquiſti. Ita enim hæc de ſummo gradu exinanitionis & internæ paſſionis Chriſti juxta ſcripturæ analogiam rectè poſſunt accipi, cui rectiſſimè ſubordinatur illa Lutheri expoſitio, quæ eſt in marginali gloſſa,* daß Geſichte vergehet mir vor groſſem wehe. *Nec mirum hoc eſt, me non facilè in ipſa ἀγωνίᾳ videre exitum, non facilè ferre tantum onus, quia iſtæ iniquitates & peccata ſunt totius mundi,* & illæ numeroſiores *ſunt* capillis capitis mei, *(confer quod ad phraſin Pſal. 69, 5.) & hinc adeò fit, ut* cor *& animus meus* me derelinquat, *ac deſperationi ſim propinquus (confer Pſ. 38, 11.) imò in ea perirem, ſi ſolius cordis mei (qua id tale eſt) viribus ſtandum. Verum quùm ſim etiam Deus & divina propria meæ carni communicata, non poſſum non tandem eluctari. Junius & Piſcator, iniquitates, id eſt, pœnæ: ſed ita eſſet ταυτολογία, quia præcedit de malis, quorum cauſa hic adjicitur, & à propria ſignificatione non temerè eſt recedendum.*

Uſus.

I. Ubi eſt peccatorum moles, ibi eſt malorum proles, ubi ſunt flagitia, ibi cumulantur ſupplicia, ubi à lege hominum injuſtitia deflectit, meritò Dei juſtitia plectit. Et ſi non pepercit filio ferenti peccata aliena, quam gravi-

graviter animadvertet in eos, quos premunt propria? II. Ut Chriſto verè eſt imputata noſtra omnium injuſtitia, ita nobis fide viciſſim verè imputatur ejus juſtitia. III. Chriſtus deſperationi fuit proximus, ne nos in ea periremus.

Verſ. 14.] Quid autem in hac peccatorum, pœnarum ac malorum iliade conſilij capit Salvator? id ſcilicet, quod tota ſcriptura monſtrat, ut nos convertamus ad eum, qui percutit. Vide Hoſ. 6, 1. 2. in preces iterum incumbit, & apud patrem inſtat, ut ſe eripiat, hoc verſu, & hoſtes pudefaciat v. 15. & quùm hi id agant unicè, ut planè eum peſſundent, pater, dum eum planè tandem eripit & mirabiliter tutatur, faciat, ut hos ſpes ſua fruſtretur. Et quia dixerat ſupra v. 9. ut faciam voluntatem tuam רְצוֹנְךָ, *nunc eô reſpiciens dicit* רְצֵה placeat tibi, *velis etiam tu,* ô Jehova, eripere me, *Lutherus,* Laß dirs gefallen Herr / daß du mich erretteſt/ *ut ita & mea, quæ ſancta & bona eſt, voluntas fiat abs te, qui ſoles placitum timentium te efficere Pſal. 145, 19. neq; etiam diu differas hoc auxilium, quùm periculum ſit in mora,* Jehova, ad auxilium meum feſtina, *appropera, & in tempore ipſo mihi ſuccurrere memento.*

Uſus.

I. Notes, quæ ſit Dei bonitas, qui etiam in ira recordatur miſericordiæ, Hab. 3, 2. filium portantem peccata mundi voluit conterere, ſed & eum orantem voluit eripere, & propter eum tibi idem promittere.

II. Quùm Deo ſemper ſit juvandi facultas, rogemus, ut etiam ſit ejus bona voluntas.

Etiam

III. Etiam piè optari poteſt auxilij divini celeritas Pſal. 39, 14.

Chriſti hoſtes pudefiunt.

Verſ. 15.] Ut autem liberetur ſalvator, oportet irritos fieri conatus hoſtium, eosq; pudefieri cum ob ſuam ipſorum κακίαν ſeu nequitiam, tum ἐπιχαιρεκακίαν, & de malo alterius ortam lætitiam, quæ utraq; hoc & ſequenti verſu 16. deſcribitur, iisq; propter utrumq; vitium incurabile meritò mala imprecatur vel vaticinatur. Confer Pſ. 5, 11. & 6, 11. Pudefiant & rubore perfundantur *illi cœci ſpiritualiter, qui in omne nefas ruunt ſine omni pudore, & mihi foſſam fodere moliuntur, in qua prorſus peream (quomodo ex cognatis & variis ſuis ſignificatis verbum hebræum חָפַר h. l. benè poteſt exponi. Confer Pſal. 35, 4. 26. & 71, 24. & 83, 18.) pariter tam diaboli mala ſuggerentes, quàm Phariſæi, ſcribæ, ac cuſtodes deſideria ſatanæ exequentes; ſtatim in reſurrectione mea fiat manifeſta, omnibusq; expoſita ipſorum impietas, ne alij ipſorum hypocriſi ſeducantur, quùm velint videri quæſiiſſe Dei gloriam, damnantes me (uti prætexunt) ob blaſphemiam Matth. 26, 65. 66 & 28, 11. 15. ſed revera ſunt* quærentes animam meam ad perdendum eam, *quomodo phraſis hebræa בִּקֵּשׁ נֶפֶשׁ de iis, qui innocenti inſidias ſtruunt, & hoc agunt, ut quo jure quaq; injuria eum tollant è medio, uſurpatur ſæpiſſimè. Videantur nunc ſaltem hæc loca ex libro pſalmorum Pſal. 35, 4. & 38, 13. & 54, 5. & 63, 10. & 86, 14. Sed tu ò Deus fac decidant de conſiliis ſuis, effice ut* agantur retrorſum, *nec poſſint progredi in cœpto,* & ignominiâ afficiantur, qui delectantur malo meo, *oculos meâ miſeriâ paſcentes. Quæ ultima ob phraſes alibi in malam*

Quærere animam.

malam partem uſurpatas in ſcriptura, & ob ſcopum ac cohærentiam horum verſuum, malumus interpretari imprecationem & maledictionem malis corrigiq; neſciis intentatam, quàm cum Auguſtino & nonnullis aliis ita accipere, q. ſit precatio ſalvatoris, ut pœnitentiam veram agant ejus hoſtes. Licet enim ſeriò hanc velit, tamen, quod his verbis eam oret, nondum eſt probatum, imò antecedentia & conſequentia, ſcripturæq; analogia aliud clamant. Vbi ſi quis quærit, curioſè magis quàm piè, quùm hæc & ſequentia verba in pſalmo ſeptuageſimo repetantur, num id fieri poßit ſine ταυτολογία*? Reſpondebit breviter Apoſtolus, imò potiùs Spiritus S. Phil. 3, 1. eadem me (quandoq; bis terve) ſcribere vobis & me non piget, & vobis eſt tutum: ſiquidem id non modò in hiſce duobus, verùm pluribus aliis Pſalmis & libris biblicis obſervare eſt, ubi ſi non ſemper poßimus reddere cauſas, cogitemus, eſſe boni Theologi, quædam ignorare: nihil autem in ſacra ſcriptura perfectißimâ ſupervacaneum eſſe, reputare. Ne longum faciamus, in hanc ſententiam videantur in libro pſalmorum Pſal. 14. & 53. Pſal. 60. à verſ. 7. & 108. à v. 7. & 28, 4. & 35, 4. & alia.*

Quæſtio. An etiam in bibliis tautologia? R. 1.

2. *In quibusdam autem ſi id, quod præivit Chriſtus, ſecutum eſſe Chriſtianum, vel quod pius imitandum reliquit exemplum, ab alio pio eſſe expreſſum dixerimus, à vero nihil alienum attulerimus, quemadmodum ſæpè in Moſe, quod ſemel exponitur ut mandatum, alibi, ut factum & geſtum eſt, narratur ſine ulla tautologia, quùm ſint illi libri velut publicæ tabulæ ſacræ, in quibus & leges & exempla ſcribi decebat. Vide quæ infrà dicentur ad Pſalmum 69, 5. & 109, 3.*

Ff Vſus.

Uſus.

I. Cernimus, quanta ſit multorum hominum nequitia.

II. Quanta Dei juſtitia.

III. Quanta eorum, niſi convertantur, miſeria & ignominia.

Verſ. 16.] *Culpam pœna premit comes, ita hic quoq; conjunguntur ſemper, ne injuſtè illis male velle Salvator, vel Deus mala inferre videatur.* Deſolentur, *inquit,* יָשֹׁמּוּ (*quod vulgatus interpres ſuo more legit* יִשְׂאוּ, *id eſt ferant*) pro mercede pudoris ſui עַל־עֵקֶב, *quod prius græci & latinus interpres vulgatus vertunt, ſtatim, q. d. ad calcem* auff den Fueß / *rectius verò pro eo quod me cogitabant pudore afficere, ex pœna talionis ipſi pudore & ignominia confuſi pereant, quod idem eſt cum eo, quod habet Tremellius, pro mercede vitæ pudendæ ſuæ. Lutherus autem ſenſum reſpiciens vertit,* Sie müſſen in ihrer ſchande erſchrecken / qui dicunt de me, הָאֹמְרִים לִי *quaſi* עַל, *infra verſ. 18. Luth.* Die vber mich ſchreyen / *qui lætantes de malo meo ſe invicem alloquuntur, & ſibi gratulantur mutuò,* Euge, euge, da / da / das iſt recht / ſo ſol es ſein / *ut non ſit neceſſe cum aliis hæc ita exponere, quaſi hoſtes in paſſione Chriſtum alloquentes dicant, vah, vah. hæc enim interjectio eſt gaudentis potiùs, quam comminantis vel faſtidientis, confer Pſal. 35, 25. 26. & vide hiſtorias Matth. 27, 39. Marc. 15, 29. Luc. 23, 35.*

Uſus.

Uſus.

I. Ut Deus pios vult plantare & conſervare, ita vult impios prorſus eradicare & deſolare.

II. Mors & ignominia ſunt peccati ſtipendia Rom. 2, 9. & 6, 23.

III. Qui aliorum calamitate gaudent, ipſi in ſummam infelicitatem incident.

Verſ. 17.] Ut verò antea v. 15. 16. Salvator obſtinatis pœnas prædixit per modum imprecationis, ſic nunc piis bona promittit per modum precationis. Illi mali quærebant ſine cauſa juſta animam meam, ideoq; perdebantur ob ſuam malitiam: contrà verò gaudeant & lætentur in te, omnes quærentes te, *ex toto corde pietatem exercentes, & ſolliciti, quomodo Deum rectè colant,* atq; amantes ſalutis tuæ dicant jugiter, magnificetur Jehova, *quomodo verborum quandam σύγχυσιν & tranſpoſitionem, quæ eſt in textu hebræo, dilucidè reddimus cum D. Luthero. Ut enim impios delectat ſua nequitia, ſic credentes ac bonos juvat Dei juſtitia & miſericordia, eosq; exhilarat ſpiritualis lætitia.*

Uſus.

I. Vt impios manet κατάρα, ita pios vera χαρά.

II. Vt mundus quærit & optat, quæ ſunt hominum, ita pius ſpirat & ſperat, quærit & gerit in corde ſuum Dominum.

III. Celebretur ſemper Dei nomen.

IV. Colatur ſemper ejus numen.

V. Qui Chriſtum Salvatorem mundi negligit, eſt

maledictus, 1. Cor. 16, 22. qui eum diligit, benedictus, in ſemine illo benedicto.

Deus magnificatur.

VI. Deus ter Opt. Max. non fit magnus in ſe, ſed ſuorum operum magnificentia, apud homines fideli agnitione, majeſtatica declaratione, & pia celebratione. Confer Num. 14, 17. Pſal. 34, 4. & 35, 27. & 92, 6. & 138, 5. Mich. 5, 4. Malach. 1, 5. Exod. 18, 11. 1. Chron. 16, 25.

Verſ. 18.] *Summam eorum omnium, quæ hactenus dixit Salvator, ubi ſibi gratiam, improbis perſecutoribus & obſtinatis inimicis ruinam petiit, complectitur hoc jam ſubjecto epiphonemate, in quo benè ſperat, & piè orat, ſe humiliat à miſera ſui conditione, ſeq́; erigit à Dei proviſione; conferens inter ſe ſuam miſeriam & Dei potentiam, etiam ſuam fiduciam & DEI gratiam conjungit his verbis:* Et ego, *qui hactenus adeò ardentes preces fudi, hujus meæ orationis habeo graves cauſas,* ſum pauper & egens *(ubi in textu hebræo eſt in prioribus verbis elegans paronomaſia וַאֲנִי עָנִי, qualis etiam reperitur Pſal. 25, 18. & 88, 16. & 109, 22.)* ſed Dominus *rerum omnium unus arbiter, baſis ac fundamentum, ſuſtentans hanc univerſitatem,* cogitat de me יַחֲשָׁב־לִי *(ut ita ל h. l. iterum pro עַל vel מִן ſeu περὶ accipiatur, quemadmodum Gen. 20, 13. Pſal. 3, 3. & 35, 19. 24. & 91, 11 2. Sam. 11, 7. Eſther. 3, 2. Obadj. v. 1. ſuprà v. 16.) quod ſatis benè græci videntur extuliſſe,* ὁ κύριος φροντιεῖ μου, *Dominus providebit mihi, ſicut & Lutherus noſter,* der HErr ſorget für mich / *ubi probè obſervandum, quod non dicit, quia rex vel propheta ſum, vel Dei filius naturalis, Deus mei curam gerit; id enim nobis non poſſemus applicare, ſed quia pauper, & propterea omnes gratia Dei indigentes Dei providen-*

ל i. e. עַל

tiam

etiam ſibi certò polliceantur. Chriſtus autem hæc loquitur in forma ſervi, ſtatuq́ exinanitionis ac paſſionis. Vix dum verò hæc dixerat, quando Deum denuò velut præſentem alloquitur, auxilium, *id eſt, maximus & optimus auxiliator, dum abſtractum pro concreto notat ſuperlativum, ut ſæpè fuit dictum,* & liberator meus es, *faciens me tandem liberum evadere* (מְפַלְטִי *vide Pſal. 22, 5. 9. & quod ad rem confer Pſal. 18, 2. 3. & 19. ult.)* ô Deus mi, *proinde quùm me in tuam clientelam ac tutelam commendavi*, ne tardes, *ne differas ulterius auxilium mihi præſtare, Luth.* verzeug nicht/ *ſed celeriter me te confiſum eripias ſup. v. 2. D. Brentius. Ego (inquit Chriſtus) ſum egenus & pauper, ſed Domino ſum curæ, qui eſt auxilium & ſalus mea, ac liberabit me ſine omni cunctatione, hoc eſt, affligar quidem miſerrimè & moriar in cruce, ut videar deſtitutus omni divino & humano auxilio: Dominus autem & Deus meus non differt meam redemptionem in longum tempus, ſed excitabit me tertia die à morte, ut cunctus orbis videat, mihi datam eſſe omnem poteſtatem in cœlo & in terra.*

Uſus.

I. Chriſti paupertas ſunt noſtræ divitiæ 2. Corinth. 8, 9.

II. Omne noſtrum in malis ſolatium ſit in Dei providentia repoſitum.

III. Chriſtus in diebus carnis fuit etiam nobis, ut per alia omnia (excepto peccato) ita etiam in hoc ſimilis, ut mora ipſi videretur longa, & confeſtim ſe juvari peteret, ut nunc ad dextram patris poſſet nobis cum malo

conflictantibus maturè ſuccurrere Hebr, 2,17. 18. & 4, 15. 16. cui noſtro redemptori & ſalvatori unico ſit cum patre & Spiritu S. laus honor & gloria in ſeculorum ſecula. Amen.

Enarratio
PSALMI QUADRAGESIMI PRIMI.

Joh. 13, 18.

Ἵνα ἡ γραφὴ πληρωθῇ, Ὁ τρώγων μετ᾽ ἐμοῦ τὸν ἄρτον, ἐπῆρεν ἐπ᾽ ἐμὲ τὴν πτέρναν αὐτοῦ.

Argumentum.

De quo agat Pſalmus.

M*Irum non eſt, malè à quibusdam Calvinianis argumentum hujus Pſalmi proponi, quia planè alienum in toto pſalmo conſtituunt ſubjectum, ſiquidem Mollerus, Tremellius, Piſcator, Scultetus &c. tantùm de Davide fieri hic ſermonem credunt, unde Sculteti illa στηλογραφία & titulus: Beatè vivit & moritur, qui de vita & morte aliorum piè judicat: ita corrigatur,* Beatè vivit & moritur, qui de vita & morte Jeſu Chriſti mundi ſalvatoris rectè judicat, ejusq; meritum ſibi firmiter fide applicat. *Et ſi illa ultra Davidem aliquantulum volunt aſſurgere, eum ut Chriſti typum proponi aſſerunt, quod quidem eſt verum, ſed ab hoc loco & pſalmo alienum, de quo Piſcatori ſuum in Pſalmi 16. explicatione poſitum ſyllogiſmum reponimus: Qui loquitur v. 10. hujus pſalmi, idem*

idem loquitur in toto pſalmo. Sed Chriſtus ipſe loquitur v. 10. teſte Johanne Evangeliſta in ſuperiùs allegato loco. E. Chriſtus loquitur per totum pſalmum.

Summa verò & argumentum pſalmi eſt hoc: Chriſtus Jeſus beatos prædicat, qui dolores & cruciatus ipſius, quos pro nobis ſuſtinuit, grato ac fideli animo rectè conſiderant. Hoc autem ut fiat tantò diligentiùs, hoſtium ſuorum crudelitatem, amicorumq́; perfidiam enarrat, & quomodo in illis anguſtiis pro nobis ſuſceptis Deum oraverit, & quàm firmiter felicem eventum ſperaverit, ſubjicit, & gratiarum actione ſolenni pſalmum hunc & totum pſalmorum librum primum concludit. Summa.

Hinc jam tenemus, de quo Pſalmus agat, nempè (ſententia & verba ſunt D. Geſneri) de Chriſti paſſione primò & διαῤῥήδην accipi debet, etſi ad alios quoq; fideles poſtea transferri queat. Et ſic (ita Bellarminus in ſuo Com. h. l. ſcribit) patres eum accipiunt Ambroſius, Hieronymus, Auguſtinus & Chryſoſtomus, qui ait, temerarium eſſe, aliter eum exponere. Idem in v. 5 notat. Is qui loquitur in hoc pſalmo, non eſt David, vel quivis alius homo purus, ſed ille ſolus, qui & innocens erat, quoad actiones proprias v. 13. & peccata aliorum tamen portabat v. 5. D. Brentius. Cum autoritas Domini noſtri Jeſu Chriſti major ſit omni exceptione, non eſt alia hujus pſalmi interpretatio recipienda, quàm quæ ab ipſo nobis eſt in manus tradita. Et paulò poſt. Quare ſentiamus, hunc pſalmum juxta literam eſſe vocem Jeſu Chriſti conquerentis de ingratitudine & immanitate proditoris ſui ac reliquorum ſuorum ψευδοφίλων. Agit de Chriſto.

Vſus itaq; hujus pſalmi partim eſt conſolatorius, Uſus Pſalmi. 1.

quan-

quando etiam hoc tempore, ubi meritò exclames, ὦ φίλοι οὐδεὶς φίλος, Chriſtianus experitur amicorum perfidiam, aliorum invidiam, inimicorum calumniam, exemplum hoc ſui Salvatoris ſibi propoſitum inſpiciat, ſeq; etiam ſpe firma, fore, ut liberetur tandem à Deo, erigat:
2. *partim hortatorius, quod ſi nunc quoq; videas aut audias (ſic concludit ideam concionis in hunc pſalmum Scultetus) Chriſtianum aliquem ægrotare, exulare, egere, prudenter de ejus calamitate judica, ne imprecare illi mala, ne lætare illius miſeriâ, ſi ægrotantem viſitas, ne congrega in corde tuo res iniquas, ne aliud abſens, aliud præſens loquere, ne muſsita adverſus ipſum, ne facinus immeritò aliquod impinge: ſic in die mala liberaberis, ab iniquo hoſte vindicaberis, in ſponda doloris relevaberis, in omni vita ante faciem Dei ſtabis, dum hinc evocatus in vitam cœleſtem prædices bonitatem ejus*
3. *in ſecula. Doctrina generalis eſt in toto hoc pſalmo tractata, quod regnum Chriſti non ſit de hoc mundo, quia ipſe Rex in ſtatu exinanitionis cum egeſtate & calamitate maxima fuit conflictatus, ab amicis & inimicis afflictus, & tamen ſe emerſit, ac ad ſtatum exaltationis pervenit, ſic eum ſequantur ſuum ducem Chriſtiani, quia hæc eſt via ad cœlum, & licet malis hic preſsi tamen tandem beati erimus, ſi Chriſtum mundo ſpretum in oculis & corde gerimus. Vide Brentium ſub finem.*

Analyſis. Partes duæ. *Analyſis pſalmi poteſt hæc dari (quorundam non ſatis huc quadrat, quùm de Davide omnia eſſe dicta exiſtiment) ut partes conſtituantur duæ, quarum prior*
1. *proleptica dicendorum propoſitio, quæ ita habet; Beatus*

eſt

eſt, qui in Chriſtum pro nobis factum egenum credit v. 2. in priori colo. Poſterior uberior hujus propoſitionis expoſitio, tum ratione prædicati (quod ex idiotiſmo linguæ hebrææ præcedebat in propoſitione) in quibus conſiſtat illa beatitudo, declarat, & recenſet aliquot Dei beneficia, ex quibus conſtet certiſſimè, quod talis habeat Deum propitium, ſitq; ei curæ, inter quæ (1.) ex malo præſenti liberatio v. 2. (2.) â futuro conſervatio (3.) vivificatio. (4.) beatificatio v. 3, (5.) in ſponda doloris ſuſtentatio (6.) & ſtrati mutatio v. 4. tum ratione objecti, quod erat in ſubjecto propoſitionis, quod eſt Chriſtus Jeſus pro nobis cùm toto vitæ tempore, tùm præcipuè in paſſione afflictus, qui partim ſua mala enarrat v. 5. partim ex illis ſe liberari orat v. 5. & 11. Mala illa vel fuerunt interna, nempe totius generis humani peccatorum imputatio, & hinc orta cum ipſa morte æterna colluctatio v. 5. vel externa, illata cum ab exteris, tam inimicis apertis v. 6. quàm clandeſtinis & opertis ſeu hypocritis peſſimis, à quibus profectæ calumniæ v. 7. ipſi ſtructæ inſidiæ v. 8. ipſi afflictæ atrociſſimæ injuriæ v. 9. tùm domeſticis, & præcipuè uno proditore Juda v. 10. Oratio in his malis fuſa etiam habet annexam gratiarum actionem. In oratione petit in ſtatu ſummæ exinanitionis animæ ſuæ ad mortem triſtis ſanationem ſeu conſolationem v. 5. in initio. & poſt eam ex mortuis excitationem v. 11. Gratiarum actio vel eſt ipſius Chriſti propria, ubi Deum celebrat, quod ipſum in malis tuendum ſuſceperit v. 12. ac ſuſtentaverit v. 13. ſub initium & tandem ad dextram ſuam collocaverit ibidem ſub finem. 2.

nem. Vel omnium Chriſtianorum publica & perpetua v. 14. praſcripta.

PARS PRIOR.

Verſ. 1.] *Titulus & verſus primus hujus Pſalmi antea aliquoties ſunt explicati, nihilq; difficultatis habent:* Præfecto Symphoniæ Pſalmus Davidis. *Vide titulum Pſalmi 3. & 4.*

Verſ. 2.] Beatitudines *ſcilicet ſunt illi, qui &c. id eſt, beatus eſt, & quidem terq; quaterq; (vide vocabulum* אַשְׁרֵי *prolixè declaratum comm. in Pſal. 1, 1. & Exercit. bibl. ed. 3. p. 761. & ſeqq.)* attendens, *prudenter, & ita, ut inde ſibi proſpiciat (hebraicè* מַשְׂכִּיל, *cujus emphaſin vide prolixius explicatam comm. in Eſa.*

Chriſtus pauper? cur! *53, 1. & brevius Pſal. 2, 10. & 32, 1.)* ad attenuatum *ſeu pauperem & egenum illum, de quo in Pſalmi præcedentis verſu ultimo, qui pauper fuit in ſtatu exinationis in carne, ſed dives in regno, ad illum, qui propter nos*

1. *factus eſt pauperrimus Matth. 8, 20. (1.) ut ſua pau-*

2. *pertate nobis devitias pararet 2. Cor. 8, 9. (2.) ſuum regnum non eſſe de hoc mundo, demonſtraret Zach. 9, 9.*

3. *Matth. 21, 5. (3.) ut pauperi ſuo gregi ſubvenire poſſet*

4. *Soph. 3, 12. Hebr. 2, 17. 18. & 4, 15. 16. (4.) nobis patientiæ & tolerantiæ exemplum relinqueret,*

Pauper erat Chriſtus, ſocios nos pauperis hujus
Eſſe decet, ſic poſt regna beata dabit.

Aliàs eſt generalis hæc ſententia, ſemper curam eſſe habendam pauperum, quos habemus ſemper Joh 12, 8. verùm hìc tantùm de uno homine Chriſto agitur, paupere, non ex ſimplici & abſoluta neceſſitate, ſed ſua voluntate,

te, pro totius generis humani ſalute, ut qui in eum credit, ſalvetur, quemadmodum in exinanitione latro fidelis in cruce ab eo orat & exorat regnum Luc. 23, 42. 43. Senſus igitur hujus commatis primi verſus eſt, qui diſertis verbis ponitur à Salvatore ipſo: Beatus eſt, qui non offenditur in me, meâq; paupertate Matth. 11, 6. De verbo הִשְׂכִּיל *ſi quis plura noſſe avet, conſulat h. l. Piſcatorem & Bellarminum. Summa eſt, illud abſolutè poſitum ſignificare intelligere, intelligentia ſeu prudentia uti, prudenter & circumſpectè ſe gerere Pſal. 2, 10. & 14, 2. Hactenus rectè, nam quod Bellarminus hinc infert, neq; cum iis, quæ ipſe in Comm. ſuo habet, neq; cum argumento & ſubjectâ materia Pſalmi congruit, nimirum hoc dici, qui intelligit ſuper egenum, id eſt, qui prudenter conſiderat pauperum neceſsitates, & dat cui, quando, quantum oportet, ex pura charitate & liberalitate, non ex inani gloria, vel ſpe retributionis. Vt enim antea dictum eſt, non de omnibus pauperibus, ſed uno ſolo Chriſto hic principaliter & literaliter agitur, & fide in eum collocanda, non quomodo ei ſint in ipſius fratribus beneficia conferenda, niſi quis per longam conſequentiam agi hic putet quoq; de fidei fructibus, ubi agitur de fidei objecto proprio & principaliori.*

הִשְׂכִּיל

LOCI COMMUNES.

Ex verſ. 1.] I. Præfecto ſymphoniæ] *Semper ad exemplum Chriſti, Davidis Pſal. 34, 1. 2. eſt Deus laudandus, etiam tum, quando in mala incidimus, ſicut præcepit Paulus Phil. 4, 4. Jacobus c. 5, 13. De aliis vide in aliis titulis Pſalmorum.*

Deus ſemper laudandus.

David Propheta.

II. Pſalmus Davidis] *Hinc æſtima, quàm inſignis Propheta David fuerit, cui Spiritus S. tot pſalmos de paſſione & morte Chriſti dictavit: & ſimul id nota, decere etiam magnos Reges, principes, aliosq́ magnates, etiam huc aliquid operæ conferre, ut doctrina de paſſione, morte & reſurrectione Chriſti purè in Eccleſia proponatur, nec putent, illa ſacra ad ſe nil quicquam pertinere. Horſum pertinent exempla laudatorum & illaudatorum principum, regum, Imperatorum. Et quoniam totus componitur orbis Regis ad exemplum, deſinamus mirari, qui fiat, quod hodie multis in locis à plerisq́ ſubditis ſacroſanctum Dei verbum non multùm curetur!*

Magnates curam religionis habeant.

Dei viæ.

Ex verſ. 2.] I. Beatus] *Obſervandum, quàm miræ ſint Dei viæ, ubi per media ſæpè agit contraria. Nam beatus ut poſſet eſſe homo fidelis, oportuit Chriſtum Dei filium fieri omnium miſerrimum, ut homo talis apud Deum maneret æternùm, filius Dei ad tempus derelictus eſt, ut homo theſauros cœleſtes deperditos poſſet recupeperare, oportet Chriſtum hominem majeſtate ſibi conceſſa divinâ ſe paululum abdicare. Et mira hæc eſt credentium beatitudo, quicum plerumq́ in tota hac vita conjuncta eſt triſtis ſollicitudo Pſal. 38, 18. 19. 20. quænam hæc videtur felicitas; quam tam multiplex ſequitur calamitas? Pſal. 34, 20. & tamen juxta hoc Spiritus S. vaticinium verè eſt beatus, qui in miſeria Chriſti piè ruminanda eſt occupatus.*

Meditatio paſſionis Chriſti.

II. Hic eſt meditationis paſſionis dominicæ fructus, ut fide & ſpe vera præditi tandem ſalvemur, & ad exemplum Chriſti Luc. 24, 26. 46. per miſeriam intremus in gloriam Actor. 14, 23. 2. Tim. 3, 12. Qui enim

Chri-

Chriſtum nudum in cruce pendentem ſidei oculis intuentur, intelligunt, quod ſit pauper foris, ſed intus divitem deprehendent, cum in eo ſint abſconditi omnes theſauri ſapientiæ & ſcientiæ Dei. Ipſe ſolatium orat, & tamen hoc matri, diſcipulo, latroni donat: ipſe veſtes non habet, & veſtem ſalutis præbet: vitâ ipſe exuitur, & tamen per eum vita mortuis ſanctis reſtituitur Matt. 27, 52. 53. ipſe claudit lumina corporis, & aperit centurioni aliisq; aſtantibus oculos cordis: ipſe omnium egenus promittit latroni regnum!

III. Qui attendit ad pauperem] *Pauper hic eſt Chriſtus, alter Adam. Quum enim primus Adam in totius mundi opibus luxurians vitam perdidiſſet & ſibi & toti poſteritati, hic ſecundus omnigenas inter opes inops fit, ut amiſſam hæreditatem recuperet. Ab iis autem, quibus donet illam, nil aliud requirit, quàm ut fidei oculo irretorto ad ipſum reſpiciant, & bona parta ſibi applicent. Hæc eſt explicatio hujus loci: applicatio & accommodatio poteſt deinde fieri, quod etiam ille, qui ad alia egena Chriſti membra reſpicit, ſit beatus, quia fide eſt præditus, & fructibus fidei ornatus, & ipſe filius Dei ſibi factum ipſi olim reputabit, quicquid fratribus ejus eſt collatum boni Matth. 25, 40. Horſum poſſunt accommodari illa promiſſa literalitati Chriſtianæ facta Prov. 14, 21. & 19, 17. & 21, 3. & 28, 27.*

Secundus Adam.

Accommodatio hujus loci.

Pars Posterior.

Hactenus generalis totius pſalmi propoſitio: ſequitur uberior ejus expoſitio, & prius quidem beatitudinis credenti promiſſæ. Non deſunt quidem (inter quos &

Mollerus) *qui hæc ſequentia usq; ad verſ. 5. referunt ad proximum ſubſtantivum antecedens, nempè* דַּל *ſeu attenuatum, quaſi ſit ſenſus, meritò reſpicit homo pius ad eum, quia Deus illum curat, & mox liberabit ac ſervabit eum &c. ſed longè rectius referimus ad remotius* מַשְׂכִּיל *ad eum, qui attendit & credit in Chriſtum, ſicut & Lutherus vertit,* den wird der HErr erretten zur böſen zeit / *ſiquidem illi propter Chriſtum hæc ſequentia beneficia promittuntur & conferuntur, inter quæ primùm* tempore mali *ſeu die calamitatis, potiſſimùm verò in extremo judicio liberabit ac* eripiet eum Jehova יְמַלְּטֵהוּ, *de quo verbo dictum eſt Pſ. 22, 6. & 124,*
יוֹם רָעָה *7.* יוֹם רָעָה *quem diem vexationis vertit Symmachus, quis ſit, explicatum eſt in Exercit. bibl. ed. 3. pag. 414. & confer explicationem D. Lutheri in minore Catechiſmo petitionis ſeptimæ Orationis Dominicæ. De appendice Tremellio-juniana inutili, videlicet dicens, videatur Piſcator, qui eam refutat.*

Verſ. 3.] *Non tantum autem ex malo præſenti quovis Deus eripiet credentem, ſed & illum ſibi deditum clientē in futurum proteget, tam à peccato contra conſcientiam (qui enim Chriſti paſſionem attentè conſiderat, peccata graviora per Dei gratiam cavet, quantum poteſt) & malo culpæ, quàm malo pœnæ,* Jehova ſervabit eum & *jugiter, quomodo Aquila & Theodotio verterunt* Διαφυλάξει, *per ſuos* φύλακας *ſeu cuſtodes Angelos ſanctos (confer ſuperius allata in Pſal. 16, 1. & Pſal. 121, 4. 5. 6. 7. 8.) & ſi quando tamen, quæ eſt hujus vitæ ratio & carnis noſtræ imbecillitas per peccata moritur, & propterea etiam in mortem, id eſt, ſcripturæ ſtylô, calamitates incidit*

cidit, Deus reſtituet eum vitæ *& gratiæ & proſperitatis, & ſic per Deum* beatus reddetur in terra, *dum hanc vitam miſeram vivit. Lutherus pro idiotiſmo linguæ germanicè*, der HErr wird jhm laſſen wollgehen auff Erden. *Cur verò & quàm ob cauſam? Nullo ſanè ſuo merito, ſed ob meam ſolius Chriſti, qui hæc loquor, apud te, ô Pater, interceſſionem, dum ita ſemper pro eo precibus meis inſto:* & ne tradas eum, *ô Pater cœleſtis, animæ, libidini &* deſiderio inimicorum ejus *Pſal. 27, 13. ſive ſint homines, ſive dæmones, ut noceant ei, quantum volunt. Nam propterea ego ejus redemtor ad tempus omni malorum deſiderio, quousq; tu volebas Luc. 22, 51. fui expoſitus, ne mei fideles ſuis hoſtibus tradantur, & proinde proſit illi hoc meum meritum & hoc pro illo fuſum votum. Vulgatus latinus interpres hæc non multum curat, qui non tantùm hæc per optativum effert, quæ ſunt in hoc & ſequenti verſu, Dominus conſervet eum, ſed etiam ita reddit hoc comma, & non tradat eum, quaſi eſſet in textu hebræo* אַל יִתְּנֵהוּ.

Verſ. 4.] *Ergo nihil mali patietur is, qui credit? omninò, ſed non perdet eum, & mala, quæ impiis ſunt τιμωρίαι, fient ipſi παιδεῖαι, ſcit ſe illis non puniri, ſed erudiri 1. Cor. 11, 32. Hebr. 12, 5. Incidat in morbum?* Jehova ſuſtentabit, *fulciet, confirmabit* eum, *opem feret, ſi non in corpore remedium, certè in corde ſolatium*, in ſponda languoris *rebus adverſis proſtratum, ubi nota Molleri proba eſt. loquitur in genere de doloribus animi, & inprimis iis, qui exiſtunt ex ſenſu iræ Dei & judicij ejus. triſtitia enim animi magnus eſt morbus, & h. l. bene poteſt vocari metaphoricè* דְּוָי.

Con-

Confer Thren. 1, 13. & 5, 17. Vide etiam Eſa. 1, 5. Job. 6, 7. Cur etiam hoc? etiam propter me, Chriſtum mediatorem, qui hæc dico, & te ô Pater cœleſtis iterum alloquor ac rogo, tunc enim, quia mihi nihil denegas, omnem *lectum ſeu* decubitum ejus mutaſti in morbo *& ægritudine* ejus, *quod Lutherus eleganter vertit,* der HErr wird jhn erquicken auff ſeinem Siegbette/ du hilffeſt jhn von aller ſeiner kranckheit. *Quidam cum vulgato lat. illud* הֲפַכְתָּ *vertunt verſaſti, quod nonnulli ſubtilius exponunt, quàm verius, eſſe magnum ſolatium, quod talis fidelis ægrotus habeat ipſum Deum, qui lectum ſibi ſternat, quaſi apud latinos mutare, vertere & ſternere, ſint*
הָפַךְ *ſynonyma, &* הָפַךְ *quod hoc loco extat, &* רִפֵּד *quod Job. 17, 13. reperitur, etiam idem planè notent, quorum illud mutavit in alium ſtatum, hoc paravit ſtratum ſignificat. Verum ſolenne hoc jam eſt quibusdam fingere hebræorum verborum emphaſes, ubi non ſunt, & negligere, ubi & quæ revera ſunt.*

Verſ. 5.] Ut autem ſciamus, & tela præviſa minus noceant, paupertas illa Chriſti deinceps explicatur, ubi interna tormenta, utpote graviora, externis, de quibus v. 6. & ſeqq. præponuntur. Interna autem illa mala ſunt animæ contriſtatio, & velut lethalis ægrotatio, ejusq; cauſa, videlicet totius generis humani peccatorum imputatio; ſeu exaggeratur animi ægritudo & peccati magnitudo, primaq; & acerbiſſima humilitatis & paupertatis ſpecies erat, quod quem laudant ſol atq; luna, & quem dignitas adorat angelica, & à quo & per quem omnia omnes homines rogant, cogatur hîc Deum humiliter pro ſe rogare, unde humana ratio facilè concludet,

quod

quod alios non poſſit juvare, qui ab alio auxilium petit, & proinde non ſit, quod quis velit in Chriſtum credere, eiq; confidere. Sic autem inſit Salvator ipſe: ut præcedentem felicitatem, quam rogavi & promiſi meis fidelibus, poſſim parare, ego miſer ad tempus fieri volui, & eam promereri, & eam ob cauſam ego dixi, *ego huc me demiſi & adeo me humiliavi, ut mihi clamandum fuerit in cruce, Jehova pater dilecte,* gratiam fac mihi, & ſana animam meam, *quæ triſtis eſt usq; ad mortem, confirma me per angelum, ne ſuccumbam Matth. 26, 37. 38. Luc. 22, 43. 44.* quamvis *ego ſim omnium maximus peccator imputativè, imò peccatum 2. Corinth. 5. ult. &, phraſi hebræa,* peccaverim tibi, *ratione officij, quod ſuſtineo Redemtor, non perſonæ, quomodo ſum integer, & peccatum nullum feci Eſa. 53, 12. Confer v. 13. bujus Pſalmi, & de phraſi vide quæ dicta in Pſal. 51, 6. & de particula* כִּי *adverſativè explicanda in Exerc. bibl. edit. 3. pag. 182. & ſeqq. Quamvis enim tu juſtiſſimus poteras à me peccatis ita obruto abhorrere, tamen rogo, miſerere mei, meiq; in hac ἀγωνίᾳ anxietate ac ſummis animi doloribus ne deſere. Sic olim reddidit Symmachus:* ἴασαι τὴν ψυχήν μου, καὶ εἰ ἡμαρτόν σοι.

Chriſtus peccator.

כִּי i. e. quamvis.

Verſ. 6.] *Vide verò aliam calamitatem, aliamq; paupertatis ſpeciem. Animo & cordi certè maximè dolet, ubi pro benefactis mali meſſem metimus maximam, quod mihi Salvatori hominum, proh dolor, accidit. Ego pro me & ipſis precor, illi contrà mihi imprecantur, & novum malum, quod me exercet, eſt hominum ingratitudo, inimicorumq; multitudo.* Inimici *verò* mei dicunt malum לִי *id eſt,* de me *ſupra Pſal. 40, 16. Obadj.*

v. 1. & Pſal. 3, 3. quando *tandem* morietur; *& ita ut* pereat nomen ejus, *ut unà cum vita deleatur omnis ejus memoria, & inhibeatur atq; conticeſcat Evangelij prædicatio & præconium in nomine Jeſu Chriſti, cui ſe valdè oppoſuerunt Phariſæi, ſcribæ, hæretici, tyranni, qui quidvis potius poſſunt ferre, quàm nominis Jeſu celebrationem inſtitui. Potiſſimùm autem hoc dicere intelligendum eſt de λόγῳ ἐνδιαθέτῳ ac cogitationibus, quia de verbis & λόγῳ προφορικῷ paulò poſt agitur.*

Verſ. 7.] *Quod* ſi quis veniebat ad videndum *ſeu ut ad me inviſeret, ſub ſpecie amicitiæ,* mendacium loquebatur, *meditabatur, moliebatur,* cor ejus cōgregabat iniquitatem ſibi, *quia non Deo, non alij, ſed ſibi iſta faciebat, & ad ſuam explendam libidinem, & ex ſe, velut araneus telam, calumnias texebat omnemq; moleſtiam*
און *procreabat (quomodo* און *Pſal. 90, 10. ferè omnes probati reddunt interpretes) quæ ægrè mihi faceret, oculos paſceret, animoq; ſuo morem gereret,* egreſſus foras, *quæ neq; picta, neq; ſcripta, neq; dicta, neq; facta à me,* eloquebatur, *Symmachus καταλάλει, quaſi ego eſſem horum vel illorum reus. Quoniam autem omnes congruunt, & ſi unum noris, omnes noveris, ac ſuperiori verſu in plurali locutus eſt pſaltes, non malè Lutherus hunc verſum extulit:* Sie kommen daß ſie ſchawen/ vnd meinens doch nicht von Hertzen (*quia cor ſimulat, dum meditatur mendacium*) ſondern ſuchen etwas daß ſie laſtern mögen/ gehen hin vnd tragens auß. *Vul-*
LXX. & vulgatus errant. *gatus interpres ſecutus errantes more ſuo LXX. primam vocem ſequentis verſus huc trahit, & ſimul malè vertit, dum habet, loquebatur in idipſum, quod ſi ma-*

ximè

ximè in textu componas nullum ſenſum babebit יְדַבֵּר יַחַד *quùm non ſit, quo ſe referat* יַחַד: *rectiùs autem ad ſequentem verſum quadrat, ſicut & illum olim extulit Symmachus.* ὁμοθυμαδὸν ἐψιθύριζον κατ' ἐμοῦ περὶ ἐμοῦ συνοῦντες.

Verſ. 8.] Quando enim unus malus excogitavit calumniam & technas, ad alios ſui ſimiles defert: tum verò illi velut concilio facto anxiè deliberant, quomodo quod machinantur, conficiant, ut h. l. etiam conqueritur Salvator : ſimul contra me muſſitabant omnes oſores mei, συμβούλιον ἔλαβον, ὅπως ἐμὲ παγιδεύσωσιν, *Matth. 22, 15. (vide & confer emphatica verba, quæ extant Luc. 11, 54. & 14, 1. & 20, 20.) quum conſcientia illis dictitet, non eſſe bona aut juſta, quæ moliuntur, palàm profari non audent, ſed murmurant clanculum,* יִתְלַחֲשׁוּ, *cum magna cura hæc ſacra Eleuſinia celebrant, & inter ſe conſuſurrant mali. Verbum hebræum (notat Mollerus) ſignificat exquiſitis verbis aliquid pronunciare; ſive fiat hoc ab incantatoribus ſive ab oratoribus, eſt enim* μέσον. *Hoc loco igitur ſignificat, conſilia clam conferre, & accuratè omnia meditari, ac diligenter in omnes partes penſitare. Vide jam in N. T. contra Chriſtum inſtituta concilia Pſal. 2, 1. 2. Act. 4, 25. 26. 27. & habebis luculentum horum verborum commentarium. Quorſum verò illa clandeſtina conſilia, clancularij congreſſus ?* contra me cogitabant, quod eſſet malo mihi, *hic ſcopus & finis, ut ſub amici fallere nomen poſſent, & ſub ſpecie amicitiæ & bonorum titulorum nocere Matth. 22, 16. à quibus aulicis herodianis utinam quidam mali aulici illam artem non di-* התלחש

didiſſent; ut unà cum aliis in literis commendent publicè, quem privatim exoſum reddidere ſuis calumniis! ſed eadem agitur fabula, & contra Chriſtum Chriſtiq; ſervos ſemper conſpirant ſervi & filÿ diaboli.

Verſ. 9.] *Quidnam verò tandem concludunt: hoc quod ſequitur. Tum dicunt & unanimi ore eunt in hanc ſententiam: calumniemur audacter, ſemper aliquid hæret, machinæ illæ noſtræ poſſunt, quia poſſe videntur. dicamus illis & perſuadeamus fingentes nos hæc amore juſtitiæ, ratione offitÿ & juramenti præſtare, prætexentes malo ſceleri bonum Zelum, illum talia commiſiſſe, ob quæ ſit vitâ indignus, hæc ſint verba noſtra:* Res iniquiſſima, *facinus impium & ſceleratum* inhæret ei tenaciter, *non poteſt inde abſtrahi vel avelli, etiamſi eum conati fuerimus dehortari à propoſito, qui eramus ipſius amici, tamen nobis non paruit, ſed in ſuo inſtituto illo firmiter perſtat, ideoq; etiam excuſari nequit, non debet tegi, neq; condonari, & quùm homines non audiebat, Dei vindictam ſentit jam miſer in hoc malum præcipitatus,* & quia *ita divinitus dejectus, ut videtis,* decumbit; *πεσὼν Symmachus,* non amplius exſurget, *veſtrum eſt, ex officio curare, ne vires reſumat aut recolligat, ſed ut planè è vita tollatur. Ecce ita Spiritus S. omniſcius potuit ante tot annos improbos & vafros Phariſæorum, ſcribarum, Sadducæorum, Herodianorumq; conatus prævidere, ac ſi in rem præſentem tempore paſſionis Chriſti iviſſet, ubi narrant Evangeliſtæ, quod finxerint illi ejus jurati hoſtes, Chriſtum vetuiſſe cenſum dare Cæſari, ideoq; criminis læſæ majeſtatis eſſe reum, feciſſe ſe filium Dei, & proinde blaſphemaſſe,*

ſe, deſtructurum eſſe templum, & proinde eſſe publicæ pacis ac tranquillitatis perturbatorem &c. quæ ſanè ſunt דִּבְרֵי בְלִיַּעַל res iniquiſſimæ & facinora ac flagitia peſſima Deut. 15, 9. Pſal. 101, 3. dignaq́ue, ob quæ tollatur Chriſtus è medio & crucifigatur. De voce בליעל vide quæ dicta in pſalmum 2, 3. Nah. 1, 11. & hinc inde probata lexica. Quædam verſio græca vetus habet, λόγος παράνομος ἐκκέχυται ἐνδὸν αὐτοῦ, melius utique quàm vulgatus latinus, qui pro דבר legit דבר, ſicut & LXX. verbum iniquum conſtituerunt adverſum me, ſie haben ein Bůbenſtücke vber mich beſchloſſen. Bellarminus hoc ita excuſat (quamvis magno conatu in eo ſit, ut vulgatam verſionem tueatur) ut LXX. maximè accuſet. Ita enim concludit: neceſſe enim eſt, ut vel hebraica lectio, qualis nunc eſt, ob literarum ſimilitudinem corrupta ſit (quod ad calendas græcas probabitur: præſertim quum omnia optime cohæreant, & Maſora idem probet) vel ſeptuaginta interpretes imperitiſſimi fuerint, quo poſteriori non Apollinis magis verum reſponſum, quod ita velim intellectum, eum vel eos, qui cuderunt illam verſionem græcam, quæ vulgò LXX. tribuitur, quum non ſit eorum, fuiſſe indoctiſſimos. De verbo hebræo צוק conſule Comm. Molleri, & de tribus verſibus jam explicatis Comm. D. Geſneri.

בְלִיַּעַל

Bellarminus.

Verſio LXX.

Verſ. 10.] Hactenus de inimicis ſuis in genere egit ſalvator, nunc de uno præcipuo Juda, ejusq́ue ſumma ingratitudine, Sed ferendum hoc, quod illi externi me ita proſequantur odio, illud dolendum maximè, quod nec diſcipuli, domeſticiq́ue mei à tanto ſcelere abhorruerint, quod jam dicam. Etiam ne quid deeſſet ad ſummam mi-

Vir pacis. *ſeriam,* vir pacis meæ, *qui non tantùm pacem mecum colebat, ſed etiam eam meo nomine cum reliquis diſcipulis ad tempus prædicabat Eſa. 52, 7. Nah. 1, 15. Rom. 10, 15. atq; adeò mihi intimus & conjunctiſſimus Pſ. 55, 14. & proinde pacem meam quærere debebat. Vide phraſin Jer. 29, 7. & 38, 4. Pſal. 122, 6. Auguſtinus id putat innui, quod oſculo Chriſtum prodiderit, eum vocari virum pacis, quod non ſit veriſimile, quia hic nondum ponitur prædicatum, & quid fecerit, ſed qualis fuerit ante proditionem.* in quo confidebam, *cui theſaurum oraculorum concredebam, imò etiam mea bona & pecuniam Johan. 12, 6. (hæc tamen verba præcedentia Chriſtus Joh. 13, 18. non allegat)* comedens cibum meum, *tum quia, quod & reliquos capere oportebat, ipſe ut fur intercipiebat Joh. 12, 6. tum quia comedit panem meum in cœna, imò me, indignè (aliàs hoc erat ipſi commune cum diſcipulis Chriſti, qui etiam Chriſti panem comedebant) tum quia comedit buccellam, quam ipſi intinxeram, quâ ipſum proditorem eſſe demonſtrabam Joh. 13, 26. confer Matth. 26, 23. Marc. 14, 20. Luc. 22, 21. ubi quia etiam ita generatim deſcribitur proditor Judas, etiam hic illa verba, comedens panem meum, ex domeſticis ac convictoribus unum* σύσιτον καὶ ὁμοτράπεζον *deſignare crediderim, quæ eſt omnium ſimpliciſſima explicatio, cui tamen reliquæ ſunt ſubordinatæ, ille domeſticus meus* ſuſtulit adverſum me calcem ὁ τρώγων μετ' ἐμοῦ τὸν ἄρτον ἐπῆρεν ἐπ' ἐμὲ τὴν πτέρναν αὐτοῦ, *quod loquendi genus metalepticè ſignificat, conatus eſt me proculcare, & pedibus terere, more calcitronis & refractarij equi, qui quò eſt vehementius percuſſurus, eò altiùs calces*

Σύσιτος Chriſti.

Tollere calcem.

tes prius extollit, quò reſpicit pſaltes, quando habet עָקֵב הִגְדִּיל עָלָי *magnificavit adverſum me calcaneum. Lutherus metalepticè reddidit,* tritt mich vnter die Füſſe/ *& apud Johannem,* tritt mich mit Füſſen. *Hiſcè igitur verbis maximè exaggeratur indignitas hujus ſceleris, videlicet proditionis Judæ, nempè non erat ulla cauſa odij, nulla inimicitia interceſſerat, nulla injuria præceſſerat, vir pacis meæ erat & intimus ac* ἔνλιμος*, cui cum aliàs, tum etiam paulò ante cibum; imò meipſum dederam, cui pedes humilimè laveram, quemq́, ut caveret malum, fideliter monueram; is tamen me prodidit, vendens theſaurum incomparabilem parvulo precio, ſervus dominum, diſcipulus præceptorem, malus optimum, proditor Salvatorem, quô nihil unquam auditum ſceleratius, nihil factum turpius. D. Brentius addit. Magna eſt deformitas, magna videtur imbecillitas in ſeligendo amico ac convictore ſic hallucinari & aberrare, ut quem arbitraris tibi ex corde favere, & cui ſecreta tua omnia credis, is tibi ita imponat, ut te etiam hoſtibus tuis prodat, & in lanienam tradat. Sed Chriſtus hanc quoq́ deformitatem & hoc offendiculum in ſe ſuſcepit, ut ſcripturæ, hoc eſt, voluntati Dei patris morem gereret, & peccata noſtra, hac etiam crucis parte expiaret. Ubi etiam nota Bellarmini non eſt prætereunda. Hoc loco notandum eſt, cum dicatur Joh. 13, 18. ut impleatur ſcriptura, ſignificari, proditionem Judæ fuiſſe prædictam, & adimpletam, ut prædicta fuerat, & ideò hunc locum Pſalmi non fuiſſe citatum à Chriſto, ut aliquid ſimile, vel commune, ſed ut propriè ad hanc rem pertinentem, ut notavit S. Johan. Chryſoſtomus, & ideò*

Bellarmini nota proba.

non

non rectè facere, qui hæc verba Pſalmi ad alios ſenſus detorquere conantur. Quod etjam verum eſſe credo de his Sculteti verbis: Hæc adimpleri in Davide inchoatè, in Chriſto plenè, in Chriſtianis continuatè. Vide quæ ſub initium dicta ex Geſnero, cujus commentarium etiam h. l. conſule, & præcipuè pag. 376. illam quæſtionem, cur Chriſtus Judam elegerit, quem tamen proditorem fore prævidebat? optimè enim ex Cyrillo reſpondet, cujus verba ibidem legi poſſunt. Summa eſt: ut angelos & homines creavit Deus integros, ſed tamen tales, qui poterant ſtare & labi: ut Saulem elegit, ſed ei liberum (quod ad coactionem) reliquit perſtare in pietate, vel cadere: ſic etiam Judas poterat ſuam mentem totam in caritatem Chriſti collocare, quam propria culpa convertit ad odium. Ad reliqua paulò ante reſponſum eſt ex D. Brentio. Confer verò cum hoc loco, quæ ex Mich. 7, 6. allegantur Matth. 10, 36. ἐχθροὶ τοῦ ἀνθρώπου οἱ οἰκιακοὶ αὐτοῦ.

Q.

R.

Verſ. 11.] Vidimus quandam malorum, quæ Chriſto patienti obtigerunt, interiorum & exteriorum enarrationem: ſequitur nunc eorum remedium, ad quod etiam ſuprà confugerat Salvator v. 5. nempè oratio, cui adjuncta eſt reſpectu hoſtium comminatio v. 11. & gratulatio de certa exauditione v. 12, 13. In oratione petuntur hæc duo: Chriſti in malis conſervatio, & poſt ea ſuperata ex mortuis reſuſcitatio, atq; ita inter ſe opponit inimicorum fraudes, de quibus hucusq;, & Dei laudes v. 14. illorum technas, & ſuas preces atq; Dei vires. Calumnientur, inſidientur, tum amici, tùm inimici, tu Deus pater ſolus ſufficis ad omnium conatus infringendos

Oratio Chriſti.

dos

dos, tu conſilia eorum diſsipa, me ſalva & ex mortuis excita. At tu, Jehova, gratiam fac mihi, & exſuſcita me, *ex mortuis me in vitam revoca. Quia enim ſtat illa ſententia, moriendum mihi eſſe, pater optime,*

hoc ſentis? moriar, mors ultima linea rerum eſt, quas perpeti debeo, poſtea verò ſcio ſecuturam eſſe meam gloriam, ubi etiam meam animam ipſe reſumam, & templum, quod deſtruxerunt, in triduo ædificabo Job.10, 18. & 2, 19. 21. & proinde, quia Deus verus ſum, tibi conſubſtantialis & ὁμοούσιος, ſequentia etiam jure dicere queo, excita me, ut rependam illis *meis inimicis corrigi neſcijs, quia mea, quippe Dei veri, eſt vindicta, & pro juſtiſsima mea ira hæc dico, qui ſum ſeverus injuſtitiæ pertinacis & ſcelerum vindex Deut. 32, 35. Rom. 12, 19. ut vel hinc pateat de Davide, aut alio homine hæc dici non poſſe, quamvis Piſcator putet, hæc ita poſſe conciliari, puniam eos, ut magiſtratus, id quod videtur intelligendum de remotione ex aula, non de graviore aliqua pœna, quia ſanguinaria eorum conſilia erant occulta. Et alius: David ut rex, Propheta & Chriſti typus vindictam exequi potuit. Hoc autem poſtremum comma, prioribus jam expletis ita impletum quoq; eſt, ut totus orbis cohorruerit. Nam initio proditor Judas miſerrimè pependit: Pontifices, Phariſæi, & reliqui id genus inimici Chriſti non ſolùm ejecti ſunt ex avitis in hac terra poſſeſsionibus, & immaniſsimè tractati, verùm etiam exhærediati ſunt unà cum poſteris ſuis, ex omnibus cœleſtibus bonis, ut non ſit ulla gens vel majori hominum odio expoſita, vel gravioribus maledictionibus obnoxia, uti ſcribit D. Brentius.*

Chriſti hoſtes pereunt.

Verſ. 12.] *Hoc igitur Pater cœleſtis ſi feceris (facturũ te eſſe, omninò meus mihi præſagit animus) & tui laudandi apud alios, & inimicis dolendi materiam præbueris.* In hoc *ſeu per hoc, vel etiam hac re, quod non paſſus es videre tuum ſanctum corruptionem Pſal. 16,10.*

Cogno-ſco i. e. noſſe facio. Gen. 22,12

cognovi, *imò potiùs cognoſcere alios facio (ita enim h. l. materia ſubjecta exigente verbum* יָדַעְתִּי *explicandum eſſe videtur, quemadmodum etiam Gen. 22, 12. ubi Jehova de Abrahamo, nunc cognovi, inquit, poſtquam voluiſti Iſaacum ad meum mandatum mactare, id eſt, cognoſcere alios feci, iisq; tuam erga me obedientiam, quæ hactenus mihi omniſcio ſatis erat cognita & perſpecta, patefeci, ut & illi ſcirent. quo reſpectu Jacobus c. 2, 21. ſcribit, Abrahamum tum ex operibus eſſe juſtificatum, hoc eſt, talem coram hominibus declaratum ibid. v. 18. 20. 22.*

יָדַע i. e. notum facio.

Vide hæc ſequentia loca, & expende num in iis ſimiliter verbum יָדַע *dupliciter activè uſurpetur Exod. 2, 25. & 3, 19. Deut. 8, 2.* [*confer Deut. 13, 3.*] *Pſal. 100, 3. Hoſ. 2, 8. Rom. 2, 18. vide v. 20. ibidem. Job. 5, 42. quò etiam pertinet, quod hoc metalepticè indicetur; quoties noto hebraiſmo Deus dicitur noſſe juſtos, id eſt, approbare, rejuvare, defendere, tueri. Ita enim ex læto hoc ſucceſſu & mirabili Dei protectione agnoſcunt alii Pſal. 1, 6. in quem locum vide, ſi placet commentarium) quando me reſurrectione ex mortuis filium tuum eſſe ſatis apertè declaraſti Rom. 1, 4. Eph. 1, 20.* quod fueris me delectatus כִּי חָפַצְתָּ בִּי, *vide quæ cum alibi, tum ſupra in v. 9. Pſal. 22. dicta, Lutherus,* daß du gefallen an mir haſt / quum non clanget *aut triumphabit* de me inimicus meus, *velut victor canens ἐπινίκιον, qui erat fortis ille*

arma-

armatus & ὁ ἐχθρὸς ac שָׂטָן*, diabolus Hebr. 2, 14. quem ego exſpoliavi, victum palàm traduxi, & de illo triumphavi Col. 2, 15.*

Verſ. 13] *Interea ſpei bonæ plenus animum in malis meis non deſpondeo.* Nam Ego *ſeu de me, vel me quod attinet, (hebraicè* וַאֲנִי*, ubi nominativus abſolutè poſitus habet emphaſin, vide Comm. in Hoſ. c. 9, 11. & Buxt. theſ. l. 2. c. 10. in ultima ſpecie ellipſis. Et hanc ipſam phraſin reperies Pſal. 69,* 14. *& 73, 28.)* in integritate *ſeu innocentia mea, quæ in ipſa paſſione à multis, etiam inimicis eſt comprobata Juda ipſo, Pilati uxore, Pilato, Herode, Latrone, centurione & aliis,* ſuſtentabis me, *& quando me in conſpectu hominum ad breve tempus humiliaſti, coram te in æternum exaltabis,* & reſtitues me coram te æternum, *collocabis, imò ſedere ac ſtare facies ad dexteram tuam in auxilium piorum afflictorum Luc. 2, 34. Act. 7, 56. hac enim vi oppoſitionis ſonant de ipſa aſcenſione & collocatione Chriſti hominis ad dextram Patris.*

Verſ. 14.] *Pro his autem omnibus immenſa gloria, infinitum decus, perpetuusq; honor ab Eccleſia tibi reddetur, & ego caput ejus jam verba praeo, imò hoc præſcribo.* Benedictus Jehova Deus Iſraelis *(confer exemplum Zachariæ in N.T. Luc. 1, 68. & Pauli Eph. 1, 3.) qui dedit Abrahamo & Iſraëli ſeu Jacobo, eorumq; poſteris & filiis fidelibus omnibus promiſſionem de venturo Meſſia, eamq; ſuo tempore complevit, Deus laudetur ab omnibus piis ob hoc ſemper & conſtanter, firmiſſimè, ſanctiſſimè,* à ſeculo uſq; in ſeculum Amen & iterum Amen, *ubi geminatio indicat animi fervorem, & pſum-* Deus benedictus

nomen hebræum verum, firmum, fixum, ratum, unde non malè ſenſum expreſſit vulgatus latinus interpres quum vertit, fiat, fiat. Et hic eſt Pſalmi, imò totius libri primi Pſalmorum finis, qua de re in prolegomenis in Pſalterium.

Loci Communes.

Deus eripit ſuos è malo.

Ex verſ. 2.] Tempore mali liberabit eum Jehova] *Deus novit ſuos pios ex tentatione liberare 2. Petr. 2, 9. & cum malis evaſionem præſtare 1. Cor. 10, 13. & quia nullum majus malum eſt, quàm æternùm damnari, potiſſimum Chriſtus redemptor in extremo die ſuos fideles eripiet ex omni malo.*

ſervat.

Ex verſ. 3.] I. Jehova ſervabit eum] *Deus eſt ſervator omnium, maximè fidelium 1. Tim. 4, 10. Vide quæ ſuperiùs dicta ad Pſal. 16, 1.*

eruit.

II. Et vitæ reſtituet eum] *Deus ſæpè pios ad nominis ſui gloriam ex præſentiſſimo vitæ periculo eruit, quod exemplis ſuis multi ſancti Noachus, Lothus comprobant. Vide quæ ſuperiùs allata in Pſal. 22, 5. 6. & adde exempla ſuperioris ſeculi quædam illuſtria Lutheri, Grynæi, Brentij, Mylij &c. de morbo autem quùm hic potiſſimum agat adde exemplum Hiskiæ Eſa. 38. & multorum ſub initium N. T. à Chriſto & Apoſtolis vitæ reſtitutorum.*

Beati pij.

III. Beatus reddetur in terra] *Pietas habet promiſſiones hujus & futuræ vitæ 1 Tim. 4, 8. Hæc tamen piorum in terra beatitudo non eſt carnis judicio æſtimanda, ſed fidei oculis ſpectanda, quia etiam in malis illis benè eſt 1. Petr. 3, 14. quia bonus animus, id eſt, conſcientia pacata adjuvat Prov. 15, 15. ita Stephanus protomartyr raptus ad mortem,*

ibat ovans animis & ſpe ſua damna levabat
ita Lazaro pio Luc. 16. nil cum erat, nil tamen deerat. Confer 2. Cor. 6, 4. & potiſſimum v. 8. 9. 10.

IV. Et ne tradas cum deſiderio inimicorum ejus.] *Hæc verba duo nos docent: prius, quod Chriſti interceßione apud Patrem omnia bona piis, quippe qui & ipſi nil merentur, niſi iram, ſi cum ipſis agendum eſſet ſecundum juſtitiam Dei ſeveram, contingant. Is enim h. l. Patrem ſuum pro unoquoq; credente ita alloquitur, ne tradas eum &c. Tu ergò Jeſu Chriſte pervigil protector tuorum etiam ne hoc tempore nos tradas libidini inimicorum noſtrorum! poſterius, quod Deus metas ponat impiis, quousq; eos ruere velit permittere. Ita olim dicebat de Sennacheribo Eſa. 37, 33. non eſt ingreſſurus in civitatem hanc. Et adhucdum hodie non poſſunt hoſtes Eccleſiæ tantum quantum volunt; ſed ſunt tantum Dei virga Eſa. 10.* Chriſti interceſſio.

Ex verſ. 4.] I. Jehova ſuſtentabit eum.] *Quemadmodum architectus ruituram domum (quæ eſt verbi hebræi emphaſis) fulcro ſtabilit, & à lapſu immunem ſervat: ſic Deus creator eſt noſter conſervator, & ſi alia deſint vel adhibere ipſi non placeat, manum ſupponit Pſ. 37, 24. Alii referunt ſimile à ſcipione vel puero, quo nituntur infirmi, ubi mireris, Deum ſummum ſe ita demittere ad tam vilia officia, quibus tamen ipſe non magis dedecoratur, quàm ſol etiam viliſſima fovens ſuis radiis.* Deus metas ponit, ſuos ſuſtentat

II. Mutat decubitum ejus.] *Solius Dei dexttra vertere & mutare cuncta poteſt mala Pſ. 77, 10. de quo dicto plura in Exerc. bibl. edit. 3. Hæc autem omnia promiſſa tum demum complentur corporaliter, ubi Deo viſum,* liberat.

ſum, ad ejus gloriam facit, homini ipſi prodeſt &c. ideoq; ſunt ut alia de corporalibus intelligenda cum exceptione crucis, & certè, quem Deus hic non liberat à malo, eum redimit ab omni anguſtia in morte, ubi ſervat diligentiſſimè minutiſſimos quoq; pulveres Job. 19, 26. 1. Cor. 15, 53. 54. & in extremo die eum vitæ æternæ reſtituit, ibidem in toto capite, beatumq; reddit in cœlis, nec tradit eum infernalibus tortoribus, & omnia triſtia lætis commutat.

Ex verſ. 5.] I. Ego dixi.] *Chriſtus in diebus carnis ſuæ preces & ſupplicationes fudit ad eum, qui poterat ipſum ſalvare & exauditus eſt Heb. 5, 7. illum imitemur, quia per eum exaudiemur.*

II. Sana animam meam] *Fons omnium malorum eſt peccatum Rom. 6, 23. ideoq; hic modus precandi eſt optimus, quando de cauſa malorum tollenda prius ſumus ſolliciti, exẽplo Davidis, præcipuè in Pſalmis pœnitentialibus. Vide exemplũ in ſanatione paralytici Matt. 9, 3. &c.*

Ex verſ. 6. Inimici mei dicebant malum de me] *In foro ſoli valet illud, cogitationis pœnam nemo patitur, ſed in decalogo & hinc inde quàm maximè prohibetur odium proximi, & apud Johannem 1. Epiſt. 3, 15. ac Matthæum c. 5, 22. inter ſpecies homicidij recenſetur.* (Odium.)

Ex verſ. 7.] Si quis veniebat ut inviſeret &c.] *Egregiè hic hypocritarum, falſorum amicorum, & uno vocabulo dicam, malorum politicorum natura depingitur, quibus mellea verba, fellea corda, vox Jacobi, manus Eſavi, qui ut à nobis poſſint à veris amicis, quorũ magna raritas, dignoſci & caveri, rogandus eſt Deus,* (Mali politici.)

quem non fallunt animi ſub vulpe latentes
introrſum turpes ſpecioſi pelle decorâ.

Ita

Ita Salvator etiam in ſtatu humilitatis noverat, quid eſſet in unoquoq; homine Joh. 2, 24. 25. & Judæ oſculum, quod portendebat, è veſtigio oſtendebat Luc. 22, 48. Paulus Simonis Magi politici vaferrimi ingenium ita deſcribebat Act. 8, 23. Video te in amaritudine fellis plena verſari & iniquitatis vinculis conſtrictum eſſe. Inſpice ea quæ h. l. habet D. Geſnerus p. 376. b.

Ex verſ. 8.] Simul contra me muſsitabant.] *Conſidera hîc, quomodo, ubi animus impiorum ſemel cupiditate ſe devinxit mala, ipſi ſemper in pejus proficiant, de malo in malum procedant Jer 9, 3. nec quieſcant, donec alios ſui ſimiles ſecum in communicationem mali pertraxerint. Hinc tot pravorum conciliabula, tot ſuſurronum collegia, tot calumniatorum conventicula, tot illuſorum ſubſellia Pſal. 1, 1.* Improbi.

Ex verſ. 9.] Res iniquiſſima inhæret ei] *Diſcant vel ex hoc verſu judices ad exemplum Alexandri M. abſenti reo καθαρὸν οὖς φυλάττειν καὶ ἀδιάβλητον, neq; ſtatim credere omnibus forenſibus calumniis: & calumniis oppreſſi in aulis & alibi ſolentur ſe hoc Chriſti exemplo, juſtoq; Judici rem committant, qui tandem innocentiæ præclarum perhibebit teſtimonium, quando non ampliùs valebunt aſtuta delatorum verba, ſed pura corda, non marſupia plena, ſed conſcientia bona. Sæpè tamen etiam in hac vita illos κακοτέχνους καὶ κακὰ τεύχοντας ſpes ſua fruſtratur, quando aliquem dejecerunt non fore, ut reſurgat, ſicut h. l. etiam Chriſti exemplum probat. Ergò poſſideant pii in patientia animas ſuas, dabit Deus his quoq; malis finem, & contrà (niſi reſipuerint) illis machinatoribus cum Achitophele vel Juda funem, aut cum* Magnates non credant calũniis.

Saule gladium vel cultrum, quia æquum eſt apud Deum juſtum ſæpè etiam in hac vitâ

necis artifices arte perire ſua.

Erigat Lutheranos Lutheri exemplum, qui toties hinc inde in aulis delatus, violenter tamen non fuit ſublatus, unde de malis aulicis ita canit ille germanorum Cicero & Virgilius, germanicè ſub finem Tomi 2. Islebienſis.

Mali aulici.

Canticum de Aulis.

Im Thon / Ein leppiſch Mann/

D. M. L.

1. Wer ſich nimpt an
Vnds Redlein kan/
Hüpſchs auff der Bahn
Kan vmbher gahn/
Vnd ſchmeicheln ſchon/
Find jederman
Ein feil vnd wahn /
Der geht zu Hoff jetz oben an.

2. Den wer gedecht
Zu leben ſchlecht/
Gantz from vnd grecht/
Die Warheit brecht /
Der wird durchecht /
Vnd gar geſchwecht /
Gehöhnt vnd gſchmecht/
Vnd bleibt allzeit der andern Knecht.

3. Beym Schmeichelſtab
Gwint mancher Knab/
Groß Gutt vnd Hab/
Gelt/ Gunſt vnd Gab/
Preiß / Ehr vnd Lob/
Stöſt andre rab /
Daß er hoch trab/
So geht die Welt jetz auff vnd ab.

4. Wer ſolchs nicht kan
Zu Hofe than /
Thu ſich davon /
Jhm wird zu lohn
Nur Spott vnd Hohn/
Den Heuchelman
Vnd Spötterzahn
Iſt jetz zu Hoff am beſten dran.

D. Mar-

D. Martini Luthers Hoſeverſch.

INtus quis? Tu quis? aperi. Quid quæris? ut intrem.
Fers aliquid? Non: eſto foras. Fero quid, ſatis? intra.

Ex verſ. 10.] Etiam vir pacis meæ, comedens panem meum &c.] *Vides non novum eſſe, domeſticos eſſe ſuis heris, convictores quoſdam ſuis hoſpitibus, diſcipulos præceptoribus &c. ingratos atq; infideles; habuerunt illi, unde diſcerent, diabolum à Deo ſanctum angelum creatum, Achitophelem ad dignitatem evectum, Judam Apoſtolum electum, Tzibam ex heri ſui bonis victitantem. Ieremias jam ſuo tempore in genere conqueſtus eſt de tanta hominum infidelitate cap. 9, 4. 5. eamq́; ſi qui alij ſentiunt, benè meriti de multorum ſtudiis non effugiunt, ſicuti in Agricola aliisq́; expertus eſt D. Lutherus ut non ſit mirũ, ab aliis idẽ mundi præmiũ hodiè ſuis reddi præceptoribus. Horſum tamẽ nõ referimus, quãdo meliora ex verbo Dei in Theologia, aut in aliis quoq; facultatibus vel artibus & veriora iis, quæ tradidit ſuo tempore præceptor, invenire & probare poteſt non degener diſcipulus, dummodo ea oſtendat ſine acerbitate ac malevolentia, abluat nævos aquâ, non aceto.*

Ex verſ. 11. Exſuſcita me, ut rependam illis] *Chriſtus verus Deus poteſt vindictam ſumere de ſuis hoſtibus, quia eſt terræ judex, & omniſcius, jam ante cognitum & perſpectum habens, quænam ſint in ſua malitia ad*

tia ad finem perſtituri. Simul autem indicatur, maximè punire Chriſtum contemtum ſui verbi, & beneficiorum in verbo oblatorum ac morte ac reſurrectione partorum, dum his ſuis inimicis comminatur retributionem.

Deus liberat.

Ex verſ. 12. Hâc re ſcient alij quod me delectaris] *Miranda ex malis â Deo præſtita liberatio divini amoris eſt argumentum certiſſimum: non tamen contrà eſt odij divini indicium, quando ex malis Deus non redimit, prout petimus: exaudit enim ſæpè ad ſanitatem & utilitatem, rarò ad voluntatem & voluptatem noſtram. Ex ipſa autem Chriſti reſurrectione maximè piis eſt probatum, tum quod paſſus ſit innocenter, tum quod à Patre dilectus ſit conſtanter, tum quod diabolum, infernum & alios hoſtes ſpirituales devicerit potenter 1. Cor. 15.*

Chriſti reſurrectio.

Chriſtus mortuus & reſurrexit.

Ex verſ. 13. I. Me ſuſtentabis in integritate mea] *Chriſtus qui in ſe non noverat peccatum, in cujus ore ne quidem inventus erat dolus, factus eſt pro nobis peccatum, & pro nobis eſt paſſus 2. Cor. 5. Eſ. 53. Rom. 4. Et quia reſurrexit ad vitam, nos quoq; ſecum in baptiſmo ſepultos vult in novitate vitæ deinceps ambulare, & vitæ innocentiæ ſtudere Rom. 6. 1. Pet. 2.*

II. Reſtitues me coram te in ſeculum] *Hinc quoq; probari poteſt gloria infinita Chriſto homini data, in primo conceptionis momento, ſed qua ob οἰκονομίαν in paſſionis opere neceſſariam voluntariè ſe hactenus abdicaverat, Phil. 2. plenariè reſpectu χρήσεως ſeu uſurpationis manifeſtata eſt demum in aſcenſione & ſeſſione ad dextram Dei Patris. Ad ſummam. Eſt quidem una*

Chriſti

Chriſti exaltatio, ſed diſcrimen reſpectu graduum uſurpationis gloriæ.

Ex verſ. 14. Benedictus Jehova Deus Iſraelis.] *Deus verus eſt laudandus ob ſuum gratuitum nobiſcum initum fœdus, jugiter, fideliter, omni tempore, omni ratione ac modo, præcipuè quod miſerit, quod patribus promiſerat, ſemen benedictum, à quo æternum gaudium nobis paratum. Illi ſit honor & gloria in ſempiterna ſecula Amen.* Deus eſt laudand⁹

Enarratio
PSALMI SEXAGESIMI NONI.

Joh. 2, 17.

Ὁ ζῆλος τοῦ οἴκου σου κατέφαγέ με.

Joh. 15, 25.

Ἵνα πληρωθῇ ὁ λόγος ὁ γεγραμμένος ἐν τῷ νόμῳ αὐτῶν ὅτι ἐμίσησάν με δωρεάν.

Rom. 15, 3.

Οἱ ὀνειδισμοὶ τῶν ὀνειδιζόντων σε ἐπέπεσον ἐπ' ἐμέ.

Joh. 19, 28.

Ἵνα τελειωθῇ ἡ γραφή, λέγει, Διψῶ.

Verſ. 29.

Σκεῦος οὖν ἔκειτο ὄξους μεστόν. οἱ δὲ πλήσαντες σπόγγον ὄξους, καὶ ὑσσώπῳ περιθέντες, προσήνεγκαν αὐτοῦ τῷ στόματι.

Rom. 11, 9.

Γενηθήτω ἡ τράπεζα αὐτῶν εἰς παγίδα, καὶ εἰς θήραν καὶ εἰς σκάνδαλον, καὶ εἰς ἀνταπόδομα αὐτοῖς.

V. 10.

Σκοτισθήτωσαν οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν τοῦ μὴ βλέπειν, καὶ τὸν νῶτον αὐτῶν διὰ παντὸς σύγκαμψον.

Act. 1, 20.

Γέγραπται γὰρ ἐν βίβλῳ ψαλμῶν, γενηθήτω ἡ ἔπαυλις αὐτοῦ ἔρημος, καὶ μὴ ἔστω ὁ κατοικῶν ἐν αὐτῇ.

Argumentum.

Paßionis ſuæ Chriſtus aliquam luculentam ἐξήγησιν *hic tradit. & ferè ad eum modum, quem in pſalmo 22. ſervabat. Poſtquam enim periculi & perpeſſionum ſuarum magnitudinem inſignibus metaphoris & verbis propriis, hoſtiumq́; ſuorum multitudinem & iniquitatem exaggeravit, tum pro ſuorum fidelium, tum pro ſua ipſius ſalute humiliter ſupplicat ita ardenter & conſtanter, ut vix verba quibus animi ſui deſiderium exponat, ſuppetant. Hunc tamen pĳßimum ejus conatum ex malitia multorum hominum ſequitur hoc eventum, ut ipſi omnia ludificentur atq; in partem pejorem rapiant, & ubi poſſunt, nocere huic ſuo ſalvatori cupiant. Quâ diabolicâ nequitia permotus juſto zelo pœnam divinam ijs propterea graviter denunciat, & contra ſuam ex iſtis malis liberati, Eccleſiæq; inde ædificatæ gratitudinem Deo promittit, & bona ad Eccleſiam hinc redundatura indicat, ut facilè patet, ſi quis ipſum pſalmum accuratius inſpiciat, & paulò antè E-*

vange-

vangeliſtarum atq; Apoſtolorum allegationes in N. T. appoſitas conſideret.

Eò magis verò reprobamus Rabbinorum Iudæorum (de quibus paral. 65, l. 1. Iunius: proprium hunc pſalmum Davidis fuiſſe judæi putant, & contendunt vehementiſſimè, quia hac ratione videntur ſibi luculenta de Chriſto ſervatore noſtro teſtimonia eludere, quibus hic pſalmus tàm circumfluit, quàm qui maximè) & Calvini nimis Iudaizantis opinionem, hunc pſalmum de Davide tantùm loqui: nec multò meliùs ſentire dicimus Tremellium ac Iunium, quod David Chriſti typus, Chriſti & Eccleſiæ nomine hæc dicat, Apoſtoli verò accommodent: à qua ſententia non multùm abit Mollerus, Scultetus & Piſcator, qui quando ſcribit: orat in eo tùm Chriſtus, ſuo ipſius argumento, quod in initio explicationis pſalmi 16. ſuprà vidimus, tùm ipſe, tùm reliqui illi refutandi ſunt; nec negligendum eſt illud, quod nobiſcum contra Pontificios urgent Calviniani, unius loci unum eſſe ſenſum. Iam verò quis eſſet adeò audax, ut Evangeliſtas & Apoſtolos ὑπὸ πνεύματος ἁγίου φερομένους verum ſenſum non eſſe aſſecutos, velit aſſerere? illi autem quùm de Chriſto unicè hæc explicent, hanc teſtium tam veracium nubem negligere nobis eſt religio. Theodoretus & Euthymius imprecationes inſertas de captivitate Babylonica Iudæorum exponunt: ſed illum refutat Auguſtinus, cum potiùs aliò ſint referendæ teſte Petro Act. 1.

Iudæorũ. Calvini. Tremellij Molleri & aliorũ Calvinianorum explicatio rejicitur.

Analyſin pſalmi hanc damus. Partes pſalmi ſunt tres: I. ardentiſſima precatio v. 2. II. Vehementiſſima imprecatio v. 23. III. promiſſa debita gratiarum

Analyſis. partes tres.

ſ. precatio. *actio v. 30. In precatione orat cum pro ſuis fidelibus v. 7. & pro ſe, breviùs v. 2. ſub initium, & prolixius v. 14. & ſeqq. cauſæ partim antecedunt partim ſunt inſertæ, partim ſequuntur. Poſt prolepticam propoſitionem verbo indicatam ſub initium v. 2. priùs exponuntur cauſæ, ob quas æquum ſit, Chriſtum exaudiri & ſervari. Eæ deſumuntur à perſona (1.) ſupplicis in ſummo vitæ periculo conſtituti, quod declaratur metaphorâ ab eo deſumptâ, qui in profundiſſimam aquarum voraginem incidit v. 2. 3. & adjunctis v. 4. (2.) adverſariorum, qui ſunt multi, injuſti, potentes, v. 5. (3.) Dei, qui novit, cur hæc patiatur v. 6. Inſertæ ſunt hæ cauſæ, quæ petuntur à ſupplicis pietate in Deum, caritate in homines, & adverſariorum ſumma impietate in ipſum, quæ inter ſe conferuntur. Pietas in Deum probatur, dum propter ejus mandatum ſuſtinet ignominiam v. 8. ac ἀφιλίαν v. 9. ſummoq; zelo quærit Dei gloriam v. 10. Caritas in homines, & adverſariorum iniquitas per antitheſin eluceſcunt. In Chriſto, quod ad victum, videas jejunium v. 11. quod ad amictum, cilicium v. 12. contrà in adverſariis opprobrium v. 11. dicterium v. 12. tam publicè quam privatim factum v. 13. Ipſa autem oratio quod ſit ardentiſſima, liquet, quia octo vicibus aliis atq; aliis verbis poſtulatum ſuum, quo ſe eripi rogat, repetit v. 14. 15. 17. 18. 19. & breviſſimè etiam hic cauſas quaſdam, nempè Dei benignitatem v. 14. & 17. & veritatem ſub finem v. 14. ſuæ miſeriæ magnitudinem v. 15. 16. 18. & inimicorum improbitatem v. 19. immiſcet. Cauſas tandem ſubjungit has, quas antea quidem indicavit, hic tamen, quia ſunt urgentiſſimæ, repetit, & ad ſequentem*

tem

tem partem ſibi aditum facit, videlicet (1.) appellat Dei conſcientiam tum, de ſui afflictione tum hoſtium affligentium molitione v. 20. (2.) explicat ſuæ miſeriæ vehementiam v. 21. (3.) hoſtium ſummam nequitiam ſynecdochicè declarat v. 22.

II. Imprecatio. *Imprecatio continet & pœnas & pœnarum cauſas. Pœnas denunciat ſpirituales & corporales: & illas quidem temporales & æternas. Spirituales ſunt partim privativæ, dum negatum iri eis aſſerit verum animi ſolatium v. 23. rectum conſilium & auxilium v. 24. partim poſitivæ, ut iræ Dei effuſio, & ab omni parte concluſio v. 25. corporales, deſolatio & poſteritatis ſublatio v. 26. (ubi inſeritur cauſa v. 27.) temporales in injuſtitiam traditio, & juſtitiæ vera denegatio v. 28. æternæ, videlicet condemnatio v. 29.* III. Gratiarum actio. *Gratiarum actio (1.) præmittit ejus occaſionem, videlicet quod pauperem ſe Deus eripuerit v. 30. & (2.) promittit laudationem, tum de ſe v. 31. amplificat per comparationem ſacrificiorum V. T. v. 32. tùm de fidelibus ſanctis v. 33. tùm de rebus inanimatis v. 35. (3.) cauſarum recenſionem, non omittit Dei in exaudiendis ſuis promptitudinem v. 34. & Eccleſiæ conſervationis certitudinem v. 36. 37. D. Geſnerus primam partem ſubdividit in querelam & orationem, atq; ita quatuor pſalmi partes conſtituit.*

PARS PRIMA.

Verſ. 1.] Titulus pſalmi hujus (ſicut & 45. & 80.) hebraicè ita ſonat:

לַמְנַצֵּחַ עַל־שׁוֹשַׁנִּים לְדָוִד *hoc eſt* præfecto muſicorum

corum ſuper ſchoschannim (*pſalmus*) Davidis, *ubi*
primum & ultimum vocabulum alibi prolixè declarata
nil difficultatis habent (*vide pſalmi 3. 4. 40. & alio-*
rum explicatorum titulos) *intermedium verò variè à*
שׁוֹשַׁנִּים *variis redditur. Sunt qui putant fuiſſe principium*
quid no- *vulgaris cantilenæ, ad cujus modulos hic & alij hoc ti-*
tet? 1 *tulo inſigniti fuerint decantandi, ſicq; non abſimile*
vero videtur Mollero. Verùm hoc ſupra in titulo pſal-
2. *mi 22. & alibi eſt refutatum. Alij exiſtimant denotari*
eo nomine inſtrumentum muſicum, quo fuerint cantan-
di hi pſalmi, & illi quidem in duas abeunt ſententias.
Quidam cenſent dici illud à liliis ſeu roſis, ipſi inſtru-
mento inciſis, ut hodie videre eſt in citharis, teſtudini-
bus, panduris &c. ſic etiam cum aliis ſentit D. Geſne-
3. *rus. Quidam verò arbitrantur hexachorda denotari,*
ut aliàs fit mentio שְׁמִינִית, עָשׂוֹר: *Ita Tremellius &*
Junius, quod tamen nimis longè petitum eſſe jam credo,
licet olim in alia fuerim ſententia. Vide titulum pſal-
mi 6. Nam licet שֵׁשׁ *ſignificet ſex, tamen non item* שׁוּשַׁן
vel שׁוֹשָׁן, *quorum nominum conſtans ſignificatio eſt li-*
lium. Et uſitatius eſt, ut talia inſtrumenta muſica ellip-
ticè in fœminino, quàm maſculino genere denotentur
vide pſalmi 4. 5. & 8. titulos, tam in ſingulari, quàm
4. *plurali numero. LXX. ſuo more, pro hac voce legerunt*
שְׁשׁוֹנִים *dum vertunt*, ὑπὲρ τῶν ἀλλοιωθησομένων, *quod*
multis modis vitioſum, tum quia eſſet Benoni ac præ-
5. *ſens, tum quia ita trajicerentur literæ. Nec meliùs vul-*
gata latina verſio, ſuper his qui commutantur. Hacte-
nus puto hos poſteriores rectam inſtare viam, quod hac
voce putent denotari objectum, de quo in pſalmis his
agatur

agatur. Ex omnibus ergò aliis (ſalvo meliùs ſentientium judicio) maximè ſe jam mihi probat D. Bugenhagij Pomerani explicatio, ſuper liliis. *Verùm quid illa ad hæc ſacra? ſacra ſunt & ipſa, & in paradiſo Dei optima. Quænam illa? illa ſcilicet, de quibus in Cantico Canticorum hinc inde, nempe de Chriſto Eccleſiæ ſponſo, qui Cantic. 2, 1. de ſeipſo dicit: Ego flos campi & lilium convallium: & Eccleſia, Chriſti ſponſa, de qua v. 2. ibidem, ſicut lilium inter ſpinas, ſic amica mea. Optimè ita explicatus hic titulus quadrat Pſalmi 45. & hujus argumento, nec malè etiam, ſi quis penitiùs introſpiciat, Pſalmi 80. dixerim etiam, ubi extat ſingulare, Pſalmi 60. nam & in illis de Eccleſiæ protectore ac ipſa agitur. Confer quæ prolixè in Canticum Canticorum hinc inde de his liliis ſpiritualibus tradunt interpretes, tum etiam quæ habentur Com. in Hoſ. 14, 5. p. 489. expendantur etiam alia loca biblica, 1. Reg. 7, 19. 22. 26. Cantic. 2, 16. & 4, 5. & 5, 13. & 6, 1. 2. & 7, 2. & quæ jam hic deſunt, inde petantur. ſaltem addatur. Quemadmodum liliorum noſtrorum radix vergente æſtate ſe abſcondit altè in terram: ſic Chriſtus & Chriſtiani poſt æſtum afflictionis pauliſper in terra quieſcunt: & ut lilia vere appetente redeunt & conſpiciuntur: ſic appropinquante vere reſurrectionis illi. Vide etiam Druſ. l. 12. obſ. c. 8. & nota, quod jam olim hunc titulum verterit Symmachus in genere, pro floribus: Aquila & Theodotio, lilia. Sic apud Græcos ex hoc hebræo lilium etiam vocatur σοῦσον, & oleum inde confectum σούσινον. Nec illud ſilentio præteriri debet, quod Suſa metropolis Perſiæ à copia liliorum, & Suſanna nomen proprium mu-*

Lilia ſacra.

lierum, in adject. Dan. c. 14. Luc. 8, 13. à pulchritudine ſit dictum. Si quis tanti putat, conſulat etiam, quomodo Bellarminus incruſtet ſuam verſionem in titulo Pſalmi 45. & hîc ſub finem: de cujus gloſſa h. l. non malè uſurpes illud vulgatum, καλῶς τρέχει, ἀλλ᾽ ἐκτὸς ὁδοῦ. *Manum de hac tabula; rem ipſam videamus.*

Bellarmini expoſitio.

Verſ. 2.] Et rectè, quia ſtatim ſine ullis ambagibus rem ipſam aggreditur Salvator, & ſe ſalvari in malis maximis conſtitutum ſedulò orat, ſicut etiam in Pſalmo 16. 22. 40. ſuperiùs vidimus. Ubi non poſſum non probare illam Bellarmini obſervationem, à qua ſuam expoſitionem hujus Pſalmi inchoat. Paſſio (inquit) Domini noſtri Jeſu Chriſti in Evangeliis ita deſcribitur, ut non multa dicantur de vehementia doloris ejus. Voluerunt enim Evangeliſtæ declarare, paſſionem illam fuiſſe voluntariam, & ſumma conſtantia toleratam à Chriſto. Sed quoniam oportebat etiam, ut mundus intelligeret acerbitatem doloris in Chriſto fuiſſe maximam, atq; inde colligeret, quantum debeat Redemptori: ideò Spiritus S. hanc doloris vehementiam multò ante Prophetis revelavit, ac per eos, ut teſtes fide digniſſimos, & ab omni adulatione alienos, ſcribi voluit. Itaq; multa de hac re ſcripſit Eſaias, multa Jeremias, ſed nullus plura, quàm David. Hæc ille, quæ veriſſima eſſe probat vel hic unicus Pſalmus, in quo exaggerat ſuas paſſiones non ſine cauſa Salvator, adeò ut hinc inde in toto Pſalmo occurrat iteratio, commoratio, interpretatio, expolitio, ἐν διὰ δύο. *Hoc verſu notes illa duo, poſtulationem ſeu orationem, ſerva vel* ſalva me Deus *Pſal. 16, 1. & 22, 21. 22. ſalutem affer & præſta hoc miſero tempore Salva-*

Obſervatio Bellarmini proba[ta].

tori mundi, & ejus rationem ſtylo ſcripturæ (ubi aquæ notant calamitates) metaphoricè adjectam vide in Pſal. 32, 6. & 130, 1. & 124, 3. &c. quia perveniunt aquæ uſq; ad animam, *in ſummo vitæ diſcrimine verſor, ut ij, qui jamjam merguntur, in aquam profundam delapſi fluctus tribulationum me ita oppreſſerunt, ut de vita pericliter, & jamjam aquæ ipſæ os ingreſſuræ me ſuffocabunt, animamq; ſeu vitam eripient, ſicut nos dicimus,* das Waſſer gehet mir über die Körbe/ *ſenſusq; eſt, Triſtis eſt anima mea usq; ad mortem Matth. 26, 38. ſenſu iræ Dei & æternæ damnationis premor graviſsimè, & torrentibus Belial ferè obrutus ſum, Pſal. 18, 5. 6. Chaldæus aquas h. l. interpretatur caſtra peccatorum, pro ſubjecta materia ſanè benè, quia hinc illæ aquæ & lachrymæ, quod peccata totius generis humani ipſum premebant velut onus graviſsimum Eſa. 53.*

Verſ. 3.] Eadem uberiùs exponit his verbis: Demergor in cœnum profundiſſimum טָבַעְתִּי *vide Comm. in Pſalm. 9, 16.* & non eſt conſiſtendi locus וְאֵין־מָעֳמָד *propriè, non ſuſtentatus ad ſubſiſtendum, vulgatus latinus interpres, non eſt ſubſtantia; quod mirè exponit Auguſtinus. vide Com. Geſneri. Bellarminus huc trahit, non eſt fundamentum vel fundus, ὑπόστασις, ubi ſubſiſti poſsit. unde Buchananus:*

Pes nequit in molli veſtigia figere limo. immerſus ſum in infinitas voragines, & non eſt ſtatus, Lutherus, Ich verſincke im tieffen Schlam/ da kein grundt iſt / *ubi quo magis ſe quis expedire nititur, eò magis implicatur ac mergitur,* & mox ingredior *ſeu devenio* in profunditates maximas aquarum *Pſal. 130, 1.* etiam fluen-

 tum

tum inundans die Flůte oder Strom/abripit me, *præcipitem me in imum maris gurgitem dedit: quæ eſt verbi hebræi* שָׁטַף *emphaſis; neq; etiam* שִׁבֹּלֶת *notat tempeſtatem, uti vertit vulgatus latinus interpres. Non inutiliter, dum id debito fiat modo, conferri poſſunt hàc in parte cum Chriſto Jeremias cap. 37. & 38. & Jonas c. 1. ille in foveam limoſam, hic in mare conjectus. Confer etiam Pſ. 40, 2. 3.*

Verſ. 4.] Hactenus metaphoricè magnitudinem ſui periculi expreßit Chriſtus: nunc porrò more ſcripturæ, propriè eandem declarat ex ſignis & adjunctis quibusdam. Sicut enim ſummum angorem ejus in paßione non tantum inſtar vermiculi ſe contorquet Pſal. 22, 7. confer Pſal. 55, 5. 6. 7. 8. 9. ſed in ipſam etiam faciem benedictam, quam geſtiunt intueri angeli, procidit, & quem adorant & hi, ardenter orat, atq; in tantas devenit anguſtias, ut fons omnis ſolatij conſolatione egeat, creatura ſuccurrat creatori, angelorum Dominus minor fiat angelis Pſal. 8. Hebr. 2. Hic certè aquæ pervenerunt ad animam, vide Sculteum p. 810. 811. & hinc ita porrò progreditur: fatigor clamando, *quod eſt ita intelligendum, quod tanta fuerit acerbitas doloris, quantam intelligimus eſſe in illis, qui usq; ad raucedinem auxilium implorantes vociferantur, & quanta in illis eſſe ſolet, quorum oculi deficiunt aſpiciendo in cœlum & expectando auxilium à Deo. Aliàs clamores Chriſti in paßione fuere quidem validi, non tamen diuturni, ſuprà Pſ. 22, 2. hinc tamen verè ſequitur,* exſiccatur guttur meum, *confer quæ ſuprà dicta Pſal. 22, 16.* deficiunt oculi mei *velut in lipothymia ac deliquio animi;* ſperantis

rantis, *dum ſpero,* in Deum meum, *vide Com. in Thren. 2, 11. & confer Eſa. 38, 14. ſatisq; perſpicuè hîc emphaſis verbi* יחל*, de qua in Exerc. bibl. edit. 3. exponitur.*

Verſ. 5.) Et hæc ſunt in me: extra me autem vide inimicorum multitudinem, & iniquitatem, qui omnes velut aquæ inundantes in me irruunt Jer. 47, 2. Apoc. 17, 1. 15. ſunt propè innumerabiles, potentiâ formidabiles, injuriis abominabiles. Nam præter concilium ſeniorum, pontificum, ſcribarum & phariſæorum acceſſit turba populi maxima, integræq; militum cohortes. Illi omnes antea quidem conſilia ceperunt, ſed diſſimularunt, & nihil intentarunt quicquam, nunc autem dum hora & poteſtas tenebrarum eſt, ingruunt & irruunt, Matth. 26, 55. Luc. 22, 53. Plures ſunt quàm capilli capitis mei, *vide quæ allata in Pſ. 38, 5.* qui oderunt me immeritò, *quod Johannis 15, 25. Chriſtus ipſe de ſe allegat, uti in h. l. etiam ſcribunt Bugenhagius, Geſnerus, Bellarminus, & alij; quamvis multi exiſtiment, id eſſe deſumptum ex pſalmo 25. v. 19. vel 35, 19. & propterea illos quoq; pſalmos eſſe paſſionales, quùm tamen in illis non de Chriſto immediatè, ſed Chriſtianis agatur. Ideoq; ut unius loci maneat unus ſenſus, ex h. l. illud apud Johannem à Chriſto eſſe citatum, & eadem verba in reliquis locis Chriſto myſtico Chriſtiq; membris eſſe verè accommodata, rectiſſimè cenſet Bugenhagius jam ante ſeculum, quomodo etiam illa verba, quæ ſub finem pſalmi 40, 14. loquuntur de Chriſto, in pſalmo 70, 1. de Chriſtianis leguntur, ut vel hinc diſcamus, non eſſe tautologiam in Bibliis, vel etiam pſalmis eadem verba, quia non de eodem vel eodem tempore dicuntur, qua de re alibi*

Hoſtes Chriſti.

Quædam in ſcripturis repetita.

 pro-

prolixiùs. Junius in paral. 81. l.1. malè hoc dictum citat, malè explicat, quia de Davide Chriſti typo propriè dictum eſſe exiſtimat, & ſic Chriſto tantùm applicat. Priora autem velim conferas cum iis, quæ habet Bellarminus in titulo Pſalmi 108. juxta ipſum 107. Cur pſalmus hic additus ſit ad alios, cum nihil novi contineat, ratio videtur fuiſſe, ut impleretur numerus centum quinquaginta pſalmorum: niſi fortè ſubſit aliqua ratio magis recondita, quam mihi fatear notam non eſſe. Ubi notes primò blaſphemiam, quaſi Spiritus S. non potuiſſet novos plures alios dictare pſalmos? 2. incertitudinem, quæ liquet ex verbo videtur, forte. 3. ignorantiam, ſiquidem neſcit hic ea, quæ de victoria una atq; altera ibi, hic de alia nova & tertia aut quarta, afferri. Verum non tantum numero valent, verum etiam robore pollent, potentes ſunt, qui exſcindunt me, *id eſt, qui conantur me exſcindere prorſus, quùm tamen non poſſint, ut eleganter Tremellius & Junius vertunt,* qui mihi ſunt inimici injuriâ *hebr.* אֹיְבַי שֶׁקֶר, *falſis de cauſis pro* בְּשֶׁקֶר *Pſal. 35, 19. Luther:* Die mir unbillig feind ſindt. *Vide etiam Buxtorf. theſaur. Gr. p. 487. 488. Dicat quis, cur igitur te tanto proſequuntur odio? Reſpondet, ipſi quidem injuſtiſſimè me cruciant, ſed alia gravior cauſa ſubeſt, quæ me urget, nempè* tunc, *cum ita patior, Deo permittente,* quod non *ego, ſed Adam & Eva, in paradiſo,* rapui, rependere cogor. *Illi enim protoplaſti rapere voluerunt divinitatem, & perdiderunt felicitatem juxta Auguſt. Ego contrà divina majeſtate mihi homini data ad tempus me abdico, ut pro peccatis generis humani ſatisfaciam Phil. 2, 6. 7. ubi in v. 6.* [illegible]

Cur Chriſtus afflictus.

Chriſtus rependit, quod nō rapuit.

οὐχ ἁρπαγμὸν ἡγήσατο ab aliis orthodoxis rectè explicatam huc dibito modo applica, & teſtimonium à latrone ipſi in cruce datum (quando ipſe ob raptum ac prædam patiebatur) Luc. 23, 41. accommoda. Sic ejus ſanguinem innoxium eſſe Judas proditor Matth. 27, 4. ipſum eſſe juſtum Pilatus Matth. 27, 24. pronunciabat, & quod peccatum non fecerit, nec quicquam mali admiſerit, prolixè probat Eſaias c. 53. ubi ſcribit quendam horum verborum commentarium, quæ notá contra Photinianos, qui ſemper quærunt, ubi ſcriptum ſit, quod Chriſtus pro nobis ſatisfecerit, quod audis hic ipſum ſalvatorem aſſerere: confer non ut per omnia parem, ſed quod ad phraſin ſimilem locum Pſ. 35, 11.

Verſ. 6.] Ne quis porrò objiciat: Si Chriſtus ita innocenter eſt paſſus, Ergò Deus injuſtè fecit, dum eum ita conterit? Reſpondet jam, diſtinguens inter Judæum & Deum: ille nulla de cauſa Chriſtum, imò benefactorem ex diaboli inſtinctu odit, ac quantum in ſe eſt, perdit: hic autem juſtè à ſponſore & vade generis humani repoſcit, quod illud debebat, unde Auguſtinus, fuit delictorum ſuſceptor non commiſſor, vide quæ prolixè de hac re dicta in tract. de fœderib. Quod igitur ad Deum patrem ſpectat, ſe non eſſe ratione officij innocentem, fatetur (expende, quæ dicta ſuperius in Pſal. 40. 13. & 41, 5.) O Deus, *pater, inquit, qui ratione humanæ naturæ es meus Deus ſuprà Pſ. 22, 2.* tu noviſti ſtultitiam meam, *hoc eſt, peccatum. Omnis enim peccator coram Deo ſtultus ſeu inſipiens, & omne peccatum ſtultitia reputatur. Confer 2. Sam 13, 12. Pſal. 38, 6.* & reatus mei non ſunt celati tibi, *tu ſcis, quomodo feram peccatum imputa-*

Deo pro nobis.

Chriſtus peccator.

putatum & alienum, & pro ſtultitia primi Adami patiar. Ideoq; me punis nunc, ſed ubi conſummatum erit hoc opus, gloria & honore me coronabis, omnibusq; ſapientiam tuam me eſſe demonſtrabis. Conferantur quæ de hac ſapientia Prov. 1. 8. & 9. Eſa. 53. Matth. 11. Luc. 7. dicuntur. In priori commate hujus verſus ל *pro* את *poſitum eſt vel* אֶל *vide Buxt. in theſ. Gram. p. 428. 431. 532.*

Verſ. 7.] *Ne quis verò ita malè colligat, quis colet Deum, qui ita affligit filium proprium? quid faciet alijs cultoribus? etiam per occupationem tacitam, reſpondetur ad hanc objectionem, & oſtenditur, eſſe hoc* λύτρον *à ſolo* CHRISTO *perſolvendum pro aliis, pro quibus etiam ipſe intercedit, &, ut applicetur illud ſuum meritum, rogat. Vide Johannis caput 17. Propterea enim ipſe mortem appetiit, ne morerentur homines: propterea ignominiam pertulit, ut honore æterno decorarentur; propterea ipſi malè fuit, ut hominibus perpetuò benè ſit, ſi modò in Chriſto non ſcandalizentur, Matth. 11, 6. vide Pſal. 41. v. 2. Quia igitur quando morior, morte rependo, quo perſolutum eſt pro peccatis mundi precium, age* ne erubeſcant propter me *qui credunt in me,* exſpectantes te Domine Jehovi *Deus & Domine* exercituum (*vide quæ de hoc genere loquendi allata in Exerc. bibl. ed. 3. p. 368. 369.* ne rubore ſuffundantur mea cauſa, *Luth.* laß nicht ſchamrott werden an mir/ *heb.* בִּי *ubi* ב *ſicut & in ſuperiori commate poſitum pro* בַּעֲבוּר, *quod alibi multis exemplis eſt probatum,* qui quærunt te, *hoc eſt, ſunt fideles,* ô Deus Iſraelis, *quorum hoc nomen tibi non deeſſe voluntatem, pro-*

ב id eſt, propter.

& ſuperius non deeſſe facultatem abundè probat, quod prolixiùs declarat Möllerus in Comm. p. 704. & Bellarminus pag. 734.

Verſ. 8.] *Sed non confundentur, quotquot me fide vera nituntur, aut ad te, ô Deus, convertuntur. Quia quando non ob mea ſcelera patior, ſed ob tuam, ô Pater, voluntatem faciendam Pſal. 40, 9. & hominum ſalutem, videatur mundo inſipienti inſipientia, reputetur ſtultitia, eſt hæc illa æterna tua ſapientia, quam niſi ex ſinu tuo attuliſſem & revelaviſſem olim prophetis, & nunc in terris vivens, ac poſtea per Apoſtolos, nemo quisquam hominum ſciret eam, quia ante jacta mundi fundamenta, ubi pro tua omniſcientia videbas hominem eſſe lapſurum, iterum in me Chriſto tuo eligebas finaliter credituros, atq; ita divino tuo mandato ac juſſu electus atq; confirmatus non debui vocanti tibi repugnare.* Nam propter te ſuſtineo opprobrium, propter te operit ignominia faciem meam, *quùm juſtitiæ tuæ aliter, quàm paßione unigeniti filij tui ſatisfieri non potuit, gloria miſericordiæ tuæ & ſapientiæ per meam paßionem mundo innotuit (Geſnerus.) Rectè igitur dixerat v. 6. Deum noſſe ſuam ſtultitiam, quæ non erat ab ipſo commiſſa, ſed ſuſcepta, eamq; ut expiet vocationi divinæ obtemperat. Vide Mollerum.*

Verſ. 9.] *Hæc duo* ὕστερον πρότερον *exponit ſequentibus duobus verſibus, prius de ignominia v. 9. poſterius de opprobrio ob gloriam Dei ſuſcepto v. 10. Quæ enim ignominiæ poteſt eſſe major, quàm quod Chriſtus volebat ut latro capi, ab omnibus notis atq; amicis velut κάθαρμα deſeri, à diſcipulis ſuis relinqui, ab uno prodi, ab*

altero abnegari, à ſuis popularibus & civibus rejici ignominioſiſſimè, ſaltem ut patris voluntas per ipſum confieret. Extraneus effectus ſum fratribus meis, *quando veni in propria, Joh. 1, 11. à Judæis fratribus meis ſecundum carnem non ſum receptus,* & *aliàs* alienus factus ſum filiis matris meæ, *Eccleſiæ Judaicæ, in qua fui circumciſus, vel ſi plures ipſi fuiſſent, tam fui abjectus ut & ipſi facilè ſuiſſent me abjecturi. Aliàs ſtrictè ſi accipias, piè credimus, Chriſti matri nullos alios fuiſſe filios. Verum quales Chriſtus habuit fratres, nempè populares & cognatos, tales etiam hi filij ſunt intelligendi.*

Verſ. 10.] *Cur verò oderunt Chriſtum? cur opprobriis eum inceſſunt? in promptu cauſa eſt, quia ipſe bonus mala eorum opera reprehendebat Joh. 7, 7. propterea ergò vel maximè me perſecuti ſunt,* quia zelus domus tuæ exedit me, denn ich eifere mich ſchier zu tode vmb dein Hauß / *Lutherus, qui Joh. 2, 17. ubi allegatur, vertit,* der eifer vmb dein Hauß hat mich gefreſſen/ *dolet mihi, quod tu comtemnaris, tuus cultus negligatur, ideoq́ quando veram religionem & Dei cultum impurarunt, reformo, & propterea multa patior. vide Luc. 19, 45. 46. 47. Etiam hunc locum Paral. 65. l. 1. malè Junius explicat, quem, qui vult, conſulat: nobis autoritas Johannis allegantis hunc locum de Chriſto major, quàm ut ullis verbis nos inde abduci patiamur, certi, non de Davide hæc ſonare. Hunc autem Chriſti zelum ardentiſſimum cùm alibi, tum Matth. 23. Luc. 11. Joh. 8. videbis, & vel maximè, quando domum Dei repurgavit, & manu, malos ejiciendo, & lingua, omnes docendo. Ve-*

rum quid præmij loco reportavi? nil aliud niſi probra, convitia, calumnias, inſidias, unde ſubjicit, & opprobria probris afficientium te ceciderunt ſuper me, *accidunt mihi*, vnd die ſchmach/derer die dich ſchmehen/ fallen auff mich / *& Rom. 15, 3.* ſind vber mich gefallen/ Rom. 15, 3. *Lutherus, quod quomodo ſit intelligendum, non malè exponit Bellarminus, quia injuriæ filij pertinent ad patrem, in divinis præcipuè, ubi unum ſunt eſſentiâ, & ad patrem pertinebant, quæ ad miracula ſpectabant, quia pater hæc dederat ipſi, Joh. 5, 36. & pater in ipſo manens illa faciebat Joh. 14, 10. Iſta itaq; opprobria cadebant ſuper filium, tum quia intentio Judæorum erat, filium calumniari, non patrem: tum quia filius libenter in ſe ſuſciepiebat illas injurias, ut lucrifaceret alios, quo ſenſu hoc dictum allegat Apoſtolus, Rom. 15. nimirùm ut Chriſtus ſibi non placuit (hoc enim ſi feciſſet, nihil tolerare voluiſſet, ut illi, qui ſibi videntur ſapere, & contemnunt inferiores) ſic & nos debemus nobis non nimium placere, noſtrum honorem atq; commodum non nimium quærere, ſed etiam infirmiorum rationem habere: ſicut Chriſtus propter Patrem multa etiã toleravit ſuprà v. 8. Sic & nos aliquid toleremus propter fratres. Neſcio autẽ, quid habuerit in mẽte Piſcator, quando hæc ſcribit, Davidẽ hæc dicere puta de ſeipſo (aliàs id eſt extra controverſiã & per expreſſum addit hoc Piſcator ſtatim ſub initium analyſis, mihi pag. 385. lin. 1. 2. & liquet ex iis quæ ibidem ſequuntur) colligitur ex allegatione Pauli Rom. 15, 3. contrarium enim eſt verum, id quod etiam Scultetus agnoſcit. Ita enim ſonant verba Pauli:* Nam & Chriſtus ſibi ipſi non placuit, ſed quemadmodum ſcri- Piſcator errat.

ptum eſt: opprobria probris afficientium te ceciderunt ſuper me, *ubi Davidis nulla, ſed Chriſti expreſſa mentio, de quo illa priùs eſſe ſcripta ad noſtram doctrinam ſubjicitur v. 4. Et ita etiam Beza. Confirmatio ab exemplo Chriſti, qui nihil non pertulit, ut non infirmos modo, ſed etiam crudeliſſimos hoſtes patientiâ victos ad Patrem adduceret. Neq; hoc dictum rectè explicat Junius in parallelis l. 2. parall. 26.*

Beza.

Verſ. 11.) Sed non tantùm odio habeor ob inſtitutam reformationem, verum etiam ob Deo probatam vivendi rationem, quæ quia, dum latet in corde, videri ab aliis non poteſt, externis ſignis eam hominibus quoque probo, ratione victus, jejunio hoc verſu, ratione amictus, cilicio, verſu ſequente. Et flere ſoleo, quando eſt in jejunio anima mea, *dum non hypocriticè & externè, more phariſæorum, Matth. 6, 16. & ſeqq. jejuno, ſed verè, & ita, ut hujus corporis afflictio ad ipſam animam pertingat, unde Lutherus ſenſum reſpiciens rectè vertit,* Ich weine vnnd faſte bitterlich / *Mollerus,* Ich habe von Hertzen geweinet / *quaſi verba hebræa ita ſonant, & flevi in jejunio animâ meâ: malè autem vulgatus latinus more ſuo LXX. errantes ſequens, & operui in jejunio animam meam, quaſi in textu hebræo eſſet* אֲכַסֶּה. *nam quod alij indocti ſubſtituunt* אֲכַפֶּה *incurvavi, huc non quadrat, & ipſe Bellarminus refutat, quùm* כָּפַף *ſignificet incurvari, non* כָּפָה *quod notat evertit) & quia hoc non comparet, fruſtrà additur illa explicatio, operui animam meam, id eſt, meipſum, & extra controverſiam eſt, hucq; nil quicquam ſpectat, mœrentes atq; lugentes ſolitos eſſe operire*

Chriſti jejunium

operire caput, quia hic de eo non agitur. Sed dum fleo Luc. 19, 41. & jejuno Matth. 4, 2. à Judaico populo & diabolo hoc vertitur & eſt per eorum malitiam & calumnioſam interpretationem in ſummum probrum mihi, *in textu hebræo* לְחֲרָפוֹת *in probra, ubi numerus pluralis notat excellentiam, in Exerc. bibl. edit. 3. p. 99. & 100. 599. 602. Nah. 2, 6. Solent enim homines Epicuræi ac prophani ridere piorum facta omnia, iisq; illudere tanquam ſtolidis hominibus, qui propter futilem religionis cauſam (ita enim judicant) tanto odio & tam multis periculis ſe exponant, ſibiq; ultro dolores & ærumnas accerſant, ut ſcribit Mollerus, confer Pſal. 35, 13.*

Verſ.12.] Quum ſtatuo veſtimentum meum cilicium, *quum induo ſaccum*, tum ſum illis in parabolam, *quæ de Davide ferè ita dicuntur in Pſal. 35, 14. 15. vide ea quæ dicta ſunt in v. 5. ſuperiùs, & confer cum ſequentibus verſum 16. ejusdem pſalmi. Senſus autem eſt, quandò me compono ad dolorem & luctum, ut illi ſolent, qui induunt ſaccum: nam Chriſtum ſacco fuiſſe indutum, in hiſtoria Evangelica non legimus. Et ita malim explicare, quàm cum Auguſtino intelligere per jejunium cum fletu eſuriem & ſitim ardentiſſimam ſalutis animarum, & per cilicium carnem mortalem atq; paſſibilem. Vox parabolæ verò h. l. in malam partem accipitur, & denotat dicteria quævis ludificantium,* Parabola. *vide in Mich. 2, 4. Habac. 2, 6. adde ſimilia loca Num. 21. 27. Deut. 28, 37. 1. Reg. 9, 7. 2. Chron. 7, 20. Job. 17, 6. Pſal. 44, 15. Eſ. 14, 4. Jer. 24, 9. Etiam confer quæ dicta in Pſ. 102, 9. 10.*

Verſ. 13.) *Quænam verò illa probra, quales parabolæ de ſe factæ, fictæ & vulgò dictæ, porrò dilucidiùs explicat, & oſtendit, quod illas in ſe jecerint tam ſummates publicè, quam infimates ac plebei privatim, illi in porta ac curia in rebus ſeriis, hi in taberna vinaria, ubi tractabant tantum ludicra.* Confabulantur de me, *Lutherus pro ſubjecta materia egregiè,* waſchen von mir/

שׁוּחַ *ſiquidem verbum hebræum omnem ſermonem denotat tam* ἐνδιάθετον, *quàm* προφορικὸν *tam ſerium, quàm ludicrum, tam bonum quàm malum, &* ב *h. l. pro* על *vel* περὶ *poſitum eſt, ut alibi vidimus: quinam verò illi?* ſedentes in portâ, *judices, quia in porta exercebantur judicia publica (quod etiam alibi probatum) Phariſæi, ſcribæ cœperunt concilia, varia invenere conſilia, & ut alter alterum incitaret, quisq; me abſentem rodebat, & ſi quid poſſet in me contorquere dicteriȳ, ſibi non deerat, vide v. 8. & 9. pſalmi 41. ſuprâ explicatum,* & organa muſica נְגִינוֹת *vide titulum pſalmi 5. & 6. eram bibentibus vel* potatoribus ſiceræ *hoc eſt, potus inebriantis cujusvis, canunt de me ad lyras, pulſant de me fides, Lutherus,* vnd in den Zechen ſinget man von mir/ *ita traducor omnibus modis in publicis & privatis conſeſſibus, ſeriis & ludicris, ſobriis & ebriis, deniq; apud*

שֵׁכָר *omnes ludibrio ſum. De voce hebræa* שֵׁכָר *vide quæ dicta Joel. 1, 5. Mich. 2, 11. Hab. 3, 15. Hag. 1, 6. Thren. 4, 21. & confer Job. 17, 5. & 30, 9. Thren. 3, 14. 63. Inſpice etiam quæ habet Mollerus h. l. in Comm. Buchananus more ſuo inſigniter extulit:*

Me ſalibus petit è portæ ſtatione ſenectus,
Et ebrioſæ ſum tabernæ cantio.

Verſ.

Verſ. 14.) Ita mei inimici mecum agunt, mala quæ poſſunt, nullâ de causâ inferunt, convitia multa mihi ingerunt, & omnia benè à me cogitata & optimo fine facta in peſſimam partem accipiunt, nihilq; reliqui faciunt ad ſummam nequitiam. Contrà verò ego his omnibus orationis piæ ſcutum obverto, & ita tibi, ô Deus probo meam pietatem, tuq; mihi tuam veritatem ac fidelitatem. וַאֲנִי At ego *ad me verò quod ſpectat (nominativus enim abſolutè poſitus totum aliquod membrum facit, vide ſuprà Pſal. 41, 13. & Buxtorf. theſ. Gram. l. 2. c. 10. in ellipſi pag. 396. Aliter hoc genus loquendi h. l. explicat Mollerus per enallagen dativi, cujus loco ſit nominativus, quaſi dicas, meum eſt orare ad te. Sed hoc refutat Buxtorfius pag. 531.)* oratio mea tibi *ô Deus. hæc eſt ac effunditur, confer verſum 8. pſalmi 27. & Pſal. 65, 2.* ô Jehova, *jam* tempus oportuum, עֵת *καιρὸς eſt* benevolentiæ, *confer Pſ. 102, 14. Eſa. 49, 8. 2. Corinth. 6, 2. ſumta metaphora à principibus, qui quando ſunt clementes & benevoli,* wen die gut zu ſprechen ſein/ *& læti, omnia ſperantur & facilè impetrantur, ſic ego in tempore jam advenio, pater cœleſtis, quod omnium rerum eſt primum, ipſum punctum ac momentum obſervavi, pater, venit hora illa, glorifica tuum filium Joh. 17, 1. &, ratione humanæ naturæ,* ô Deus & *vindex* meus pro amplitudine benignitatis *ac miſericordiæ* tuæ reſponde mihi, *id eſt, exaudi me,* gib mir doch guten beſcheid/fertige mich mit einem gutem antworte abe / *vide Com. in Pſal. 3, 5.* & pro fide ſalutis tuæ; *pro fidelitate, veritate de ſalute mihi danda facta,*

וַאֲנִי

עֵת

ô geni-

ô genitor ſine ſine bonus, ſine fraude fidelis,
jam dicam, quid expetam, tu fac ne fruſtrà petam.

Verſ. 15.] *Dixi ſuprà v. 2. & 3. me luto profundo eſſe immerſum,* eripe, erue *quæſo*, me ex luto, ut ne immergar *ac peream prorſus, dixi v. 5. multos & validos eſſe meos inimicos,* eripiar *quæſo per te,* ab oſoribus iſtis meis, & à profunditatibus aquarum, *de quibus ſuprà v. 3.*

Verſ. 16.] Ne *quæſo* inundans fluentum aquarum abripiat me, *ſuprà in fine v. 3.* neq; abſorbeat me profundum, *ibid.* & ne præcludat mihi puteus os ſuum, *ne, cum in voraginem profundiſſimam deveni, illa obturet velut os, ne ullo modo inde regrediar, Luth.* vnd das Loch der Gruben nit vber mich zuſammen gehe/ *hebraicè* אַל־תֶּאְטַר *quod vertit Auguſtinus coarctet, vulgatus latinus, urgeat, Hilarius contineat, malè autem Hieronymus coronet, quomodo confundit cum* תֶּעְטַר *vel rectiùs* תַּעְטַר. *Petit autem bis verbis celerem reſurrectionem, ne in ſepulchro diu maneat, qua de re pluribus in Pſalmo 16.*

Verſ. 17.] *Variis modis propoſitionem banc repetit, quia valdè petit.* Exaudi me, *reſponde mihi*, Jehova, quia bona eſt benignitas tua, *non tantum adeò bona, ut quæ promiſit, faciat, ſed etiam ſuavis expetentibus eam,* ſecundum amplitudinem miſerationum tuarum, *vide quæ dicta in Pſalmum 51, 2. & infrà Pſ. 109, 21.* reſpice ad me, *faciem converte ad me, cui hactenus, dum non præſtas auxilium, faciem abſcondiſſe vel avertiſſe videris, Vide quæ dicta Comm. in Thren. c. 1. v. 20. p. 67.*

Verſ.

Verſ. 18.] *Hoc autem eum velle h. l. ex ſequenti epexegeſi liquet*; Et ne *deinceps, ut hactenus feciſti*, abſcondas faciem tuam à ſervo tuo, *Eſa. 53, 1. Phil. 2, 6. 7. & quidem obedienti Pſal. 40, 7. 9.* quia eſt anguſtia mihi, feſtina exaudi me, *citò velociter mihi fer opem. Vide Comm. in Pſal. 102, 3. Hoſ. 5, 2. & Pſal. 143, 7.*

Verſ. 19.] *Si nondum ſatis ediſſerere potui, quid te orem, age, addam hoc*: appropinqua ad animam meam, vindica eam, propter inimicos meos, redime me *generis humani redemptorem, Quibus verbis ne abutantur Photiniani, confer quæ in cap. 4. Mich. v. 10. & 6, 4. dicta ſunt de redemptione Dei, quæ fit per potentiam, (qualis etiam h. l. intelligitur, ut patebit ex ſequentibus verſibus, & antea v. 5. explicatum eſt) & ea, quæ fit per juſtitiam. Ibi non requiritur λύτρον, hic requiritur, quia ibi vindicandus ac liberandus injuſtè detinetur, hic juſtè ad ſolutionem adigitur. Unde probè h. l. nota, Chriſtum dicere, propter inimicos meos, injuſtè me affligentes, me redime, nam à Deo patrè juſtiſſimè conterebatur & affligebatur ad tempus, dum ſatisfieret ejus juſtitiæ. Verſus hos à 14. non malè jam olim brevi paraphraſi illuſtravit D. Bugenhagius, qui conſulatur p. 387. 388.* Redemtio per potentiā, & juſtitiam.

Verſ. 20.] *Cauſas hujus mei poſtulati nullas alias poſſum afferre, quàm quas ſuprà attigi, tuam conſcientiam, & hoſtium violentiam, tuam de me curam, & hoſtium in me injuriam ſup. v. 6.* Tu noſti opprobrium meum, *vides, cognitum ac perſpectum habes, quomodo me convitiis ſine cauſa proſcindant, noſti* pudorem meum & ignominiam meã, *quod eam nullâ meâ culpâ*

feram, & quia noſti ac juſtus es, hoſtibus meis retribues, etiam quia potes, coram te ſunt omnes hoſtes mei, *in conſpectu tuo hæc faciunt, qui potes eos redigere in nihilum, ac perdere æternùm, & tamen non verentur tuum conſpectum, ſed immaniter tuum ſervum tractant.* כְּלִמָּתִי *vertit vulgatus interpres lat. reverentiam, quod vult fruſtrà defendere Bellarminus.*

Quomodo animus Chriſti fractus.

Verſ. 21.] Opprobrium frangit animum meum adeò ut afficiar lethali ægritudine, *quomodo Tremellius & Junius exponunt, id eſt, non omninò frangit me, ut prorſus deſperem, ſed ut deſperationi ſim proximus, ſpemq́ metumq́ inter anxius, ideoq́ malè hinc ratiocinatur in parallelis Junius, hunc verſum Chriſto planè non quadrare, quippe cujus animum non fregit opprobrium, ſed qui omnia infracto animo vicit. Quod enim h. l. dicitur ſecundum quid, ſimpliciter accipi ab eo non debebat. Sic ſuprà v. 5. rectè reddiderunt Tremellius & Junius* מַצְמִיתַי *exſcindentes me, qui conantur me exſcindere,* κτ̀ δόξαν *hominum hæc dicuntur, non* ἀλήθειαν, *hoc eſt, tanto opprobrio fuit affectus Chriſtus, ut putes fieri non poſſe, quin animum deſpondeat, quod tamen non fecit, ita fuit afflictus & confectus in paſſione ac crucifixione, ut, humanas vires ſi ſpectes, nil aliud concludas, quàm eum exciſum iri prorſus. Sic alia in ſacris ſunt explicanda de conatu, non eventu Matth. 16, 23. abi poſt me Satana, ſcandalum es mihi, id eſt, tu quidem, quod in te eſt, facis, unde ego poſſem offendi & deterior reddi, id tamen factum non eſt. Sed revertimur ad hæc noſtra, quæ probè Chriſto conveniunt, quia magnitudinem opprobriorum, de quibus in hiſtoria paſſionis, & alias*

accipe de conatu, non eventu.

Matth. 16, 23.

liàs totius vitæ tempore, exprimunt, quæ etiam ex his, quæ adduntur, liquet. Nam quando bonus convitiis proſcinditur à malis, ſi habeat alios bonos ipſum erigentes, faciliùs fert tantum malum: ubi autem nemo, qui teſtetur ſuam συμπάθειαν, *tum demum dolet maximè. Hoc Chriſtus jam de ſe profitetur: nam* exſpecto, לָנוּד συλλυπούμενον, qui condoleat, ſed nihil, *nemo adeſt quisquam, expecto* conſolatores, ſed non invenio *quenquam. Confer Pſal. 22, 12. & in hiſtoria paſſionis conſidera, quomodo omnes noti atq; amici Chriſtum deſeruerint, & quomodo, quando Pilatus eum vulneribus per totum corpus confoſſum oſtentabat, & addebat,* Ecce homo, *ubi juraſſes tam triſti ſpectaculo futurum fuiſſe, ut ad* συμπάθειαν *commoverentur Judæi, ſed nemo in tanta turba afficiebatur ejus miſeriâ, ſed clamabant omnes,* tolle, crucifige eum. *LXX. nil præter ſolitum indiligentes pro* שָׁבְרָה *legerunt* שִׂבְרָה, *dum verterunt,* ὀνειδισμὸν προσεδόκησεν ἡ ψυχή μου καὶ ταλαιπωρίαν, *planè contrario ſenſu, ſicut & latinus vulgatus interpres cæcum ductorem hunc ſuum ſecutus cum eo eandem in foveam incidit, & reddit, improperium expectavit cor meum & miſeriam, ubi novum vitium in utraq; verſione, quando verbum* וָאָנוּשָׁה *vertunt per nomen, quod tamen Bellarminus etiam conatur defendere. Vide verò 2. Sam. 12, 15. nomen adjectivum* אָנוּשָׁה *Jer. 15, 18. etiam diverſum eſſe ab hoc vocabulo quivis videt. De verbo* נוּד *hoc tenendum: propriè ſignificat moveri, celeriter de loco in locum progredi vel fugere Pſal. 11, 1 metaleptice verò & ſpecialiter accurrere ad conſolandum ex condolentia, Job. 2, 11. & 42, 11. Eſ. 51, 19.* נוּד

Ier. 22, 10. & 48, 17. & 15, 5. & 16, 5. & 31, 17. Nah. 3, 7. Alij inde hanc ſignificationem deducunt, quod motu & geſtu capitis dolor ex alterius infortunio & miſeriis perceptus indicetur. Prius mihi ſe magis probat: interim ſententiam

elige, cui dicas, tu mihi ſola places.

Verſ. 22.] *Quid autem dico, me expectare, ut me ſolentur, tantum abeſt, ut præbeant ſolatium, ut novum excogitent ludibrium & cruciatum. Quia ubi illos non latebat ſapientiſſimi regis præceptum, quod extat* Prov. 31, 6 *Prov. 31, 6. date potum inebriantem perituro, & vinum amaris animo,* dant pro alimento meo fel, & in ſiti mea, (*Lutherus eleganter pro ſubjecta materia, in meinem groſſen dürſte / vide ſuprà Pſal. 22, 16.*) bibendum dant mihi acetum, *Matth. 27, 34. Marc. 15, 23. Job. 19, 29. atq; ita dum me ſic excruciant, etiam indicant, ſe eſſe vineam, quæ degeneravit, Deoq; ſuo protulit labruſcas ac potum acerbum. Confer Jer. 8, 14. & 9, 15. & 23, 15. Thren. 3, 5. 19.*

LOCI COMMUNES.

Ex verſ. 1. Super lilijs] *Chriſtus ejusq; Eccleſia* Chriſtus, Eccleſia lilia. *ſimiles ſunt liliis (1.) colore ſeu candore, quia lilia ſunt alba, qui color notat ſimplicitatem, tranquillitatem, hilaritatem, vide com. in Zach. c. 1. v. 8. pag. 34. ita illi ſimplices ut columbæ, pacis ſtudioſi, & ſemper in Deo læti Matth. 10, 16. Rom. 12, 18. Phil. 4, 4. (2.) odore, quia lilia ſunt fragrantia, ſic Chriſtus & Chriſtiani Eph. 5, 2. Phil. 4, 18. ita hinc inde in Cantico Cantic. c. 1, 3. & 2, 13. & 4. 10, &c. (3.) humilitate, quia lilium*

non

non eſt arbor magna, ſed herba: ſic Chriſtus & Chriſtiani, ille in ſtatu exinanitionis, hi dum incolunt vallem miſeriarum Matth. 11,29. Vide plura Com. in Hoſ. c. 14,5. pag. 489. & rectè huc applica.

Ex verſ. 2. I. Salva me Deus.] *Ut ſalutem certam in ipſo inveniret humanum genus, ipſe Salvator ad tempus fuit ſalutis indigus. Confer quæ dicta in Pſal. 22, v. 2. L. c. 4. Vide Hebr. 4, 15. 16. & 2, 17. 18. & 7, 25. σώζειν εἰς τὸ παντελὲς δύναται τοὺς προσερχομένους δι᾽ αὐτοῦ τῷ θεῷ.* Salvator petit ſalutem. Heb. 7, 25.

II. Perveniunt aquæ uſq; ad animam] *Perpende hinc paſſionis Chriſti pro nobis ſuſceptæ 1. veritatem, 2. acerbitatem, 3. cumulum, 4. innumerum numerum, quia verè veniunt, & victimam mundi inveniunt, non ſolum corpus affligunt, ſed aculeum in ipſam animam figunt: aquis ſimiles calamitates impetu, fremitu, violentiâ. Sed ſi etiam Chriſtiani hominis animam inundent hæ aquæ, non turbetur, oportet nos fieri conformes imaginis filij Dei Rom. 8. & quemadmodum Iſraelitæ non niſi per Jordanem aquis plenum in terram promiſſam intrabant Joſ. 3, 15. &c. ita non niſi per multas tribulationes intramus in cœlum.* Aquæ perveniunt ad animam.

Ex verſ. 3. I. Demergor in cœnum profundiſſimum] *Ne in inferni barathrum diabolus abriperet totum mundum immundum, mundiſſimus hic ab omni peccato Heb. 7, 26. ſe demiſit pro eo in dolorum omnium profundum, ut qui rectè ipſum de profundis invocaret, eum inde juſtè liberaret.* Chriſtus merſus in profundum.

II. Ubi non eſt locus conſiſtendi.] *Chriſtum oportebat pro nobis coram patre procidere, ne nos cogeremur* procidit,

remur de vita ac ſpe cœli decidere. Ergò ob hujus meritum fide deinceps ſtamus Rom. 5, 2. 1. Cor. 15, 1.

inferni dolores experitur.

III. Ingredior profunditates aquarum] *Chriſtus ipſos inferni dolores eſt expertus, ut credentes eorum eſſent expertes: deſperationis aliquẽ percepit guſtũ, ut in ſe fidentem faciat juſtum.*

non exauditur ad tempus.

Ex verſ. 4. Fatigor clamando] *Chriſtus multum clamans non liberatur, ut homo propter eum orans ſtatim exaudiatur Job. 14. 13. & 16, 23. Sed etiam hic totus verſus præter conſolationem jam indicatam ſervit noſtræ inſtructioni, nimirum ad exemplum Chriſti,*

Nos mora non frangat, quamvis mors tangat & angat.

Vide in Pſal. 22, 3. & Job. 13, 15.

Hoſtes multi.

Ex verſ. 5. I. Plures ſunt quàm capilli capitis mei] *Non terreat nos inimicorum multitudo, quia omnes uno momento poteſt abigere & domare Dei fortitudo Pſal. 3, 6. 7. 8. non dejiciat nos potentiæ hoſtium conſideratio, quia à Deo nobis eſt promiſſa liberatio Pſ. 91. Eſa. 43.*

Chriſti λύτρον.

II. Tunc, quod non rapui, rependere cogor] *Ecce, ô homo, nil horum Chriſtus eſt paſſus propter ſe, ſed omnia propter te, tuam inobedientiam ſuâ obedientiâ Romanor. 5, tuam iniquitatem ſuâ juſtitiâ, tuum raptum ſuo λύτρῳ expiavit, debitum tuum ſolvit, paupertate ſua tibi cœleſtes divitias, morte ſua vitam, ſervitute ſua libertatem; ad ſummam, malis, quæ eſt perpeſſus, omnia bona deperdita reparavit. Si autem, quod non rapuit, pro aliis rependit, propter noſtram ſalutem de cœlo deſcendit, propter nos ſalvandos*

ſeipſum

ſeipſum & omnia ſua impendit, atq; ita ſe pro nobis vinctis ac captivis liberandis omnia facere oſtendit, quod impia & ingratiſſima Photinianorum ſecta non credit. Confer 1. Corinth. 5, 7. τὸ πάσχα ἡμῶν ὑπὲρ ἡμῶν ἐθύθη. Eph. 5, 2. παρέδωκεν ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν.

Ex verſ. 6. O Deus, noviſti ſtultitiam meam] *Deus illum, qui non novit peccatum, fecit pro nobis peccatum, ut nos fieremus in eo juſtitia 2. Cor. 5, 21. Rom. 8, 3. 4. Peccata igitur noſtra Chriſto ſunt verè imputata, quæ non habebat, ut nobis verè poſſit imputari juſtitia, quâ ex nobis caremus, & hæc eſt illa abundans juſtitia Matth. 5, 20.* juſtitia.

Ex verſ. 7. I. Ne erubeſcant de me] *Quod Eccleſia ſervatur aliqua in mundi ac diaboli furoribus, debemus Chriſti interceſſioni, precibus ac clamoribus. Hæc enim ſolida petra niſi niteretur, facilè everteretur, niſi Chriſtus eam cuſtodiret, jampridem periret Pſ. 124, 1. & 46. Non autem erubeſcit, qui præter Chriſtum alium ſalvatorem neſcit. Et beatus eſt, qui non ſcandalizatur in ſalvatore Matth. 11, 6.* Eccleſiæ ſalus.

II. Expectantes te] *Beati qui in Dominum ſperant Pſ. 125, 1. quia tandem, quem hic expectant, æternum ſpectant, Deumq; qui præſtolantur, Deum tandem amplexantur, & in æternum beantur. Nam quod à Deo differtur, non aufertur. Hab. 2, 3. Qui ita quærit, invenit, qui ita orat, accipit Matth. 7, 6.* Expectemus.

Ex verſ. 8. Propter te ſuſtineo opprobrium] *Ob Dei mandatum promiſſum nihil non eſt faciendum. Qui propter eum ſuſtinent opprobria, in regno cœlorum donantur gloriâ, qui propter eum aliquid bonorum relinquunt,* Propter Deum patiamur.

quunt, centuplum recipiunt Matth. 5, 10. 11. & 19, 29. Qui propter eum mortem adeunt, ad vitam abeunt. Vide Moſen Hebr. 11, 26. Martyres, exules Jeſu Chriſti.

Amicorũ odia, perfidia. *Ex verſ. 9.* Extraneus effectus ſum fratribus meis] *Non eſt novum, neq; inſolitum, quod qui Chriſtum amore proſequuntur, ſuorum etiam odio exponuntur Matth. 10, 34. 35. Vide ſuprà Pſal. 41, 10. Simul notatur plerorumq; amicorum perfidia, qui rebus adverſis diffugiunt, &*

Nullus ad amiſſas ibit amicus opes.

Zelus. *Ex verſ. 10.* I. Zelus domus tuæ exedit me] *Exemplo Chriſti requiritur ſuo modo in officij demandati partibus à miniſtris verbi Zelus, ne in eorum aliquem quadret illud Apoc. 3, 15. 16. quod neq; calidus neq; frigidus ſit. Videmus etiam hinc, quàm neceſſariæ ſint epiſcoporum Eccleſiæ viſitationes, quod pluribus h. l. explicat Geſnerus. Nobis ſufficit indice digito notaſſe præcipua.*

II. Opprobria probris afficientium te ceciderunt ſuper me] *Ut Chriſtus propter Deum & nos omnia mala pertulit, ita & nos propter fratres lucrandos aliquid toleremus, quod Paulus hinc elicit Rom. 15, 3.* Fratres diligamꝰ. *Vt enim omnia alia, ſic hæc quoq; ad noſtram doctrinam ſunt præſcripta, ibid. v. 4. Refer huc etiam 2. Cor. 6, 8. Hebr. 11, 36.*

Poſt triſtia læta. *Ex verſ. 11.*] Fleo, dum erat in jejunio anima mea]

Verbum, preces & lachrymæ,
miſeræ arma ſunt Eccleſiæ:

poſt fletum tamen riſum, poſt triſtitiam lætitiam, poſt luctum

luctum uberrimum fructum pij reportant, Iob. 16, 20, 22. Pſal. 126, 5.

הַזֹּרְעִים בְּדִמְעָה *qui ſeminant in lacbrymis,*
הַקּוֹצְרִים בְּרִנָּה׃ *olim metent in gaudiis,*

nunc jejunant, ut olim in cœlo cum Deo convivant, hic à mundi deliciis plerumq́; abſtinent, ad quos paradiſi gaudia pertinent. Vide Lazarum & pleroſq́; quorum catalogus recenſetur Heb. 11. præcipuè v. 37.

Ex verſ. 12. Dum ſtatuo veſtimentum meum cilicium] *Nimis veſtibus ſe ornare eſt dedecoris notas ac veſtigia publicè oſtentare, & in amictu luxuriare eſt cum rectâ ratione inſanire, nimis ſe comere, eſt phantaſiæ ſuæ argumenta promere Act. 25, 23. ob peccata enim veſtes, lapſus protoplaſtorum locupletes teſtes, Gen. 3. induere autem in luctu cilicium eſſe debet noſtræ humilitatis indicium, non ſuperbiæ teſtimonium, ut hodie in multorum funeribus.* Veſtes.

Ex verſ. 13. Confabulantur de me ſedentes in porta] *Quandoq́; conveniunt & in una ſede morantur, officij dignitas, & animi malignitas, & quidam judices ſunt reverà caudices, dum nihil aliud ſpectant, quàm quomodo bonis illudant, & ex ſuis technis argentum cudant, non numinis, ſed dæmonis vicarij, cujus eſt bonos conviciari.* Mali judices.

II. Organa muſica cum his, qui bibunt ſiceram] *Age ludificentur nos, qui vivunt, qui bibunt: erit (niſi reſipuerint) ubi eſurient ac ſitient, habebuntq́;, qui hic malas cecinere odas, ὠδῖνας, qui hic cecinerunt in aliorum ignominiam ad lyram, ibi ejulabunt conjecti in infernalem pyram.* Cantus malorũ.

Remediũ mali. *Ex verſ. 14.*] I. Ad me quod attinet, oratio mea ad te]. *Quid faciendum in tentatione, afflictione, inimicorum irriſione &c.? à mundo recedas, ad Deum accedas, ores, plores, ad Christi mandatum & exemplum probatum Matth. 26, 38. 39. 41. Adde Moſen ad mare rubrum ab hoſtibus obſeſſum, Davidem calumniis & injuriis preſſum, Jeremiam pro ſuo populo intercedentem, Paulum precibus incumbentem.*

Dei benevolentia. II. Jehova, tempus eſt benevolentiæ] *Quum mundus frena laxavit malevolentiæ, Deus fores aperit ſuæ benevolentiæ, fidei manu pulſa, non feretur abs te repulſa. Nulla autem Dei benevolentia nobis obtingit, niſi in Chriſto filio dilecto, quia hunc qui in precibus non aſſumit, illum Deus velut ignis conſumit.*

benignitas. III. Pro amplitudine benignitatis & fide] *In precibus nulla crepanda noſtra merita, ſed tantùm noſtra miſeria, Dei miſericordia & promiſſa gratuita: ſi tu per te capere, quæ rogas, non es dignus, ipſe eſt benignus: non ſervat te ob tuam bonitatem, ſed ſuam ipſius veritatem.*

Huc confugiam9. *Ex verſ. 15. 16. 17. 18. 19. Quando ſumus luto calamitatum immerſi, & dedecore calumniarum ab oſoribus ac roſoribus conſperſi, fluento miſeriarum abrepti, profundo tentationum fermè abſorpti, in his malis ad Dei bonitatem, in horum adverſorum multitudine ad miſerationum Dei amplitudinem, per ſpem certam, tanquam ſacram anchoram eſt confugiendum, commendemus nos ei in clientelam; ſic citò præſtabit medelam, aderit patronus, vindicabit ſuos bonus. Singula verò hæc mala ita ſunt aſpicienda, quod nobis ob peccatum quidem*

ſtem debebantur, verùm à Salvatore noſtro pro nobis tolerentur & ſuſcipiantur.

Ex verſ. 20. Tu noſti] *Eſt magnum ſolatium, quod Deus norit noſtrum oprobrium. Non enim tandem juſtæ cauſæ deerit juſtus ille judex, & faciet ut tandem adſit vindex.* Deus novit.

Ex verſ. 21. Opprobrium frangit animum meum] *I. Chriſtus pro nobis ſuſtinuit ignominiâ ſummâ affici, ut nos in eum credentes afficeremur æternâ gloriâ: opprobrium ejus animum graviter cruciavit, ut ſolatium ex ejus merito perceptum noſtrum animum ſuaviter refocillaret: ſenſit animi angorem & ægritudinem, ut nos perciperemus æternam beatitudinem, factus eſt ad tempus* אֱנוֹשׁ *ut eſſet propter eum piis* שִׂמְחַת עוֹלָם עַל רֹאשׁ *Eſa. 35, 10.* Chriſtus multa pro nobis paſſus eſt.

II. Quumq́ expecto; qui condoleat, nemo eſt] *Ea multorum eſt perverſitas, ut quum, quod lex naturæ dictitat, ſibiq́ unusquisq́ ab alio fieri optat, & apoſtolus, cui Deus hinc inde in ſcriptura id præſcripſit, mandat, debeant cum flentibus flere, ipſi malint in ſinu gaudere, quum debebant ſolari, malint non comparere, quum debebant accurrere & ſuccurrere, malint hoſtiliter incurrere, vel ſaltem auxilium & conſilium omne ſubtrahere.* Συμπάθεια.

Ex verſ. 22. I. Quando dant pro alimento fel.] *Protoplaſti deliciis dediti amiſerunt Dei gratiam, eandem ut repararet Chriſtus, amaris ſatiari voluit, illi mellea poma decerpſerunt, hic fellea pocula exhauſit.* Fel.

II. In ſiti mea] *Pro nobis Chriſtus ſitit, ne nos cum divite epulone in æternum ſiti excruciemur Luc. 16.* Chriſtus ſitit.

ita ille pro noſtra luxuria ſatisfacit & ingluvie, ut nos meminerimus eandem cavere Luc. 21, 34. Epheſ. 5, 18. contrà autem calicem Domini & nos bibamus, quia prior bibit Dominus Pſ. 116. Matth. 20.

PARS SECUNDA.

Judæorum pœnæ.

Verſ. 23] Audivimus Judæorum hoſtiumq; Chriſti ſummam crudelitatem: nunc addit Salvator pœnarum ipſis in impœnitentia perſeverantibus decretarum à Deo ſeveritatem, ubi, quod ad hanc vitam, illis denunciat, rerum cariſſimarum tam ſpiritualium, quàm corporalium privationem v. 23. & ſeqq. & quod ad alteram vitam æternam damnationem. Sæpè per quæ quis peccat, per eadem punitur, ut in Pharaone, Exod. 1 & 14. concubina Levitæ, Jud. 19. & 20. videre eſt, Sap. 11, 17. ita etiam h. l. ubi in afflictione & paſſione Chriſti, nempè quod quando ſuaviſſimo potu eum debebant recreare, acerbiſſimo aceto ac felle voluerint eum torquere, ſubſtitit, hinc ſtatim in pœnarum illos manentium exaggerationem incipit, petitq;, ut ex pœna talionis Deus omnem, quam ſibi parant, refectionem vertat in dejectionem, delicias in ærumnas, quicquid cedere ſolebat & debebat in proſperitatem & commodatem, cedat in perniciem atque cladem, quod datum eſt in vitam, cedat illis in exitium & mortem. Sit *ſeu vertatur* menſa eorum, quæ ante eos à *DEO in ſalutem parata, Pſal. 23, 5. hoc eſt, ſacra ſcriptura, quam Deus velut menſam inſtructiſſimam proponit, ut inde quisq; ſpiritualiter eſuriens atq; ſitiens Matth. 5, 6. ſumat ſibi, quod ſapiat, ſe quod recreet ac foveat, ipſorum*

Sap. 11, 17.

Pœna talionis.

Menſa à Deo parata.

rum vitio atque culpa, quum ex DEI intentione ſit odor mortis ad mortem, 2. Corinth. 2. verſ. 15. 16. Lutherus in margine Tiſch / daß iſt jhre Predigt vnd Lehre damit ſie ſich meinen zu ſpeiſen. Sit illis in laqueum, & in retributiones, & in tendiculam *ſeu laqueum aucupis; ubi ſimile elegans ab aucupibus deſumptum. Sicut enim aves, quando ſecuræ ſunt, & in area eſcas ſuas abſumunt, de improviſo capiuntur reti adducto, & occiduntur: ſic impij illi atq; nequam in ſua hypocriſi & vana bibliorum lectione, verbiq; Dei vana auſcultatione (ubi ſunt auditores tantum, non factores Jac. 1, 22.) quando putant ſe animæ cibum eſſe arrepturos, inter oſcitantes opprimũtur, & ſuis malis factis implicitu ad infernum detruduntur. In textu hebræo* שְׁלוֹמִים *notat ἀνταπόδομα interprete Paulo, ideoq; quum conſtanter ita legamus, Piſcatoris vetus & ſatis cognita illa αὐθάδεια ſubſtituentis* שְׁלוֹמִים *& textum authenticum corrigentis, nigro theta præfixo notanda, non attendenda aut ſequenda eſt, non modò quod Lexicographi probati contradicant, (inter quos etiam Calvinianus Buxtorfius in Epitome Radicum) aut interpretes alij, etiam Calviniani, aliter ſentiant, ſed vel maximè, quod ante tot ſecula Maſora correctionem anteverterit, dum notavit* ל*, ideſt, non extat, & talia, quæ ſemel ſaltem in hoc uno Pſalmo occurrunt, nec præterea uſquam in totis bibliis apparent, eſſe multa, ibidem videre eſt in margine, ubi præterea illa nota vel 33. vicibus occurrit. Ad nomen plurale* שְׁלוֹמִים *etiam Eſa. 34, 8. notat Maſora* ל*, ideoq; ſunt hæc duo diverſa nomina. Mollerus & alij quidam etiam malè ita reddunt, & pacifica in*

Tendicula.

שְׁלוֹמִים

Piſcator notatur.

ל

rete, eosq́; refutat ל *præfixum, quod non notat peculiarem nominativum, ſed novum antecedenti & ſequenti jungendum accuſativum. Audiamus autem omni exceptione majorem optimum interpretem Paulum Rom. 11, 9. 10. ubi hunc & ſequentem verſum ita reddit, uti ſuprà ſub initium hujus Pſalmi expreſſi, ubi hoc hebræum vocabulum reddit* ἀνταπόδομα *in ſingulari, reſpiciens ſenſum. Vide notas Tremellio-Junianas in h. l.*

Rom. 11, 9. 10.

Verſ. 24.] *Porrò imprecatur illis privationem in conſiliis capiendis ſapientiæ, in rebus gerendis potentiæ: ibi metaphoricè intellectum vocat oculos, hic robur dorſum, q. d. excœca & enerva. Sicut enim qui oculis ſunt privati, quò ſit eundum, ignorant: & ſicut quorum dorſum vel lumbi ſunt fracti, viribus deſtituuntur & inepti ad actiones corporales: ſic illos vult cœcitate ſpirituali percuti, & perpetuo ſervitutis jugo incurvari à diabolo, jam huic à Deo traditos. Quia abuſi ſunt ſua ſapientia & potentia contra me immerentem, age Deus pater illis utramq́; deinceps adime, tuum talentum malè collocatum à malis ſervis repoſce.* Obtenebrentur oculi eorum, *Eſa. 6, 9. Matth. 13, 14. 15.* ut non videant, *hebr.* מֵרְאוֹת, *ubi* מ *negativam ſignificationem habet, vide Comm. in Jon. 4, 3* τοῦ μὴ βλέπειν, *ne cernant verum, quod adeò pertinaciter reprobarunt 2. Theſ. 2, 10. 11, confer 2. Cor. 3, 14. 15.* & fac ut lumbi eorum jugiter nutent, *hoc eſt, dorſum eorum incurva. Confer Rom. 1, 22. 23. 24. 25. 26. 28. Lutherus,* Jhre Lenden laß jmmer wancken/ & *Rom. 11.* beuge jhren Rücken allezeit.

מ i. e. ne

Verſ. 25.] *Ne autem elabantur, facilè cavebit Deus,*

quia

quia tum quando minimè putant, irruet hac pœna divinitùs, cœlitùs, inopinatò. Effunde (*notatur copia vide Com. in Joel. 2, 28.*) *è cœlis velut ſuper Sodomam ſulphur & ignem, vel ſuper primum orbem aquam Gen. 6. & 19. ſic* ſuper eos *effunde* indignationem tuam, *ut bibant de poculo tuo vinum turbidum & plenum mixtione, ex quo fudiſti Pſ. 75, 9. confer Pſal. 79, 6. ſic erit, ut fugiens ab audito pavore incidat in foveam, & qui aſcendit è medio foveæ capiatur laqueo (ubi obſerves climacem & in textu hebræo elegantiſſimam παρονομασίαν) nam cataractæ ex alto aperientur, & concutientur fundamenta terræ Eſa. 24, 18.* & æſtus iræ tuæ aſſequatur *ac comprehendat* eos *veniatq; ſuper eos ira tua in finem, 1. Theſſ. 2, 16 Notatur igitur his verbis pœna inevitabilis & intolerabilis. Nam is ſalvari nequit, quem ipſa ſalus deſerit, imò perdit, & evadere nequit, quem Deus prehendit in irâ, ita ut hanc omnem effundat.* Eſa. 24, 18.

Verſ. 26.] *Etiam temporaliter & corporaliter eos punias, ædium vaſtatione, & generis ſeu familiæ ſublatione.* Sit caſtellum eorum *unumquodq;* deſertum *Act. 1, 20. γενηθήτω ἡ ἔπαυλις αὐτοῦ ἔρημος* & in tentorijs eorum ne ſit habitator *ſeu incola, dum ipſi morte violenta vel à ſe, ut in Juda completum eſt, vel ab aliis illata tolluntur, ſiquidem juxta Auguſtinum, ubi potuerunt contra dominum clamare, ibi à Domino non permittuntur habitare, quemadmodum etiam prædixit ſalvator Matth. 23, 36. & 24, 2. Luc. 19, 43. 44. confer etiam minas legales jam longè ante Davidem à Moſe ſcriptas ex Dei ore Exod. 20, 5. Deut, 28, 30.*

Verſ. 27.] *Harum autem tam gravium imprecationum, ſeu veriùs vaticinationum earum rerum, quæ eventuræ, & pœnarum, quæ ex Dei juſtitia ſunt inferendæ, oportet graviſſimam eſſe cauſam? ita eſt omninò. præterquam enim, quod illa omnia perpetrarunt Judæi, quæ antea recenſui in parte prima, etiam hoc, quod nunc dicam, addiderunt, in inflictione plagarum, quas Deus decreverat permittere, ut infligerentur filio ſuo, illi paverunt oculos, oblectarunt animos, & multa alia ex ſua nequitia addiderunt, ut habet hiſtoria paſſionis.* Quia, quem tu percuſſiſti *ô Deus Eſa. 53, 7.* illi perſequuntur, *& prorſus tollere eum cupiunt, atq; ita quod tu abominaris, & propterea graviter comminaris Zach. 1, 15. 16. (in quem locum vide Comm.) adjutores fuerunt in malum, & non ſatis habent infligere vulnera, ſed & de plaga ac* dolore confoſſorum tuorum narrationes contexunt, *ſuaviter de plagis tuorum ſanctorum fidorumq; confeſſorum ac propterea confoſſorum, ſervorum atq; martyrum tuorum confabulantur, ſe talibus narrationibus oblectantes q. re benè geſtâ, ipſos etiã quos à te duriùs tractari vident, ſermone ludificantur, ubi jam Deus eorum? illudentes quærunt. Sic* אֶל־ *accipitur pro* עַל *Gen. 20, 2. Pſal. 2, 7. Lutherus paulò aliter vertit,* vnd rühmen daß du die deinen vbel ſchlaheſt/ *h. e. permittas ad tempus libidini eorum, qui ſine cauſâ eos percutiunt & interficiunt. Malè autem ſuo more viderunt LXX. (uti vulgò nominantur) quando verterunt,* καὶ ἐπὶ τὸ ἄλγος τῶν τραυμάτων μου προσέθηκαν, *& inde ſuo quoq; more vulgatus latinus, & ſuper dolorem vulnerum meorum addiderunt, transſcripſit,*

אֶל i.e. עַל

pſit,

pſit, cum in חֲלָלֶיךָ non ſit affixum primæ perſonæ, nec חָלָל ſignificet vulnus, nec in textu hebræo inveniatur יְסִיפוּ, ſed יְסַפְּרוּ. Vide tamen, ubi bonas horas perdere cupis, Bellarminum hæc ita conciliantem, ut nihil ſupra, quod quidem ille ſibi perſuadet, eundem eſſe ſenſum. Sed benè, quod neq; Bellarmini Commentarium fecit Tridentinum concilium canonicum, ut ipſam verſionem latinam vult eſſe authenticam, quæ eſt contradictio in adjecto. Verum de his alibi: vide commentarium Mölleri, ne ſi plura huc adſcripſero, hic nimis excreſcat.

Verſ. 28.] *Quia verò illi afflictis addunt afflictionem, & dolori dolorem, tu quoq; ô Deus, ex lege talionis, quum corrigi nolint, trade eos diabolo, ut ſua culpa de peccato in peccatum ruant, nec modum neq; finem ſuis vitiis ponant.* Pone *ſeu appone (hebraicè* תְּנָה *quod h. l. permiſſivè eſt explicandum juxta ſcripturæ analogiam, vide quæ de hoc verbo ejusq; hac ſignificatione dicta ſuperiùs Pſ. 16, 10. & de re ipſa in Pſalm. 5, 5.)* iniquitatem ad iniquitatem eorum, *trade in ſenſum reprobum Rom. 1. ut à peccato uno pergant ſtatim ad alterum, quo ſi ſe ita maculaverunt ac polluerunt, ſequitur (quod tantùm, & non benè, Tremellius ac Junius habent) quod apponas etiam pœnam ad pœnam, alteram alteri ſuperaddas, temporali æternam. Lutherus meliùs,* laß ſie in eine Sünde vber die ander fallen / daß iſt / laß jhnen nichts gutt noch recht ſein/ & ne veniant ad juſtitiam tuam, *quùm nolint ſanctis tuis monitis obedire, ſine eos perire, ſine eos in impœnitentia progredi, & ne extraordinariè convertantur, ut in Paulo paucisq; aliis factum, juſtiq; pronuncientur. Tale enim eſt iter impro-*

 borum,

Prov. 4, 14. *borum, quale id deſcribit rex ſapientiſſimus Prov. 4, 14. & ſeqq. ſimilis eſt via eorum caligini, neſciunt & non vident aut proſpiciunt, in quid impacturi ſint ibid. v. 19. quod ex contrario verſu antecedenti eleganter deſcribitur. Et non malè in hanc ſententiam ſcriptum reliquit Cicero lib. 4. Tuſculan. quæſt. Qui modum vitio quærit, ſimiliter facit, ut ſi poſſe putet eum, qui ſe è Leucade præcipitaverit, ſuſtinere ſe cum velit. Ut enim id non poteſt, ſic animus perturbatus & incitatus nec cohibere ſe poteſt, nec quo loco vult, inſiſtere omninò. Quæque creſcentia pernicioſa ſunt, eadem ſunt vitioſa naſcentia. Et ut ille de amore, uno animi pravo affectu, amor animi arbitrio ſumitur, non ponitur, quod pluribus declarat Comicus Terentius Act. 1. ſc. 2. Eunuchi, & ex eo Horatius l. 2. Sat. 3. eum neq; modum neq; rationem in ſe habere &c. id de omnibus vitiis atq; flagitiis eſt veriſſimum. Hinc quisq; ſibi dictum putet de malis illis:*

Mali ſemper in pejus ruunt.

Principiis obſta, ſerò medicina paratur,
Quum mala per longas convaluere moras.

principiis obſta

Hinc enim liquet, quomodo tales deſperati non perveniant ad Dei juſtitiam, non quod ille nolit, non quod non habeant media converſionis, ſed quod diabolus, â quo aguntur 2. Tim. 2, 25. 26. & animus ipſorum pravus, quem tantùm audiunt, & conſuetudo, tyrannus ille peſſimus, obſtent, aliudq; ſuadeant. Quod quùm contra quoſdam craſſos Calvinianos ſit probè notandum, age elegantem & veriſſimam hujus loci explicationem ex Calviniano Möllero apponamus, iisq; opponamus. Petit ut deſerantur â Deo, atq; ita deſtituti gratia divina ruant ex uno ſcelere in aliud, atq; ita menſuram ſuorum

Calviniani refutantur à Calviniano.

pecca-

peccatorum impleant, & tandem ſine pœnitentia ruant in æternum exitium. Iniquitatem nonnulli interpretantur pœnas peccati, quaſi hoc velit propheta, ut Deus pœnas pœnis accumulet, atq; ex uno genere calamitatum in aliud eos conjiciat: ſed ſequens membrum oſtendit, eum loqui de culpa potius quàm de pœna. Non autem hoc vult, quod Deus autor ſit peccati, aut quod velit ſeu efficiat peccata. Hæc enim ſunt, quæ odi, dicit Dominus, & ſuprà Pſal. 5. dicit David: Non Deus volens iniquitatem tu es. Dicitur igitur addere iniquitatem iniquitati, dum retrahit gratiam ſuam, & deſerit impios, pro ſuis meritis, ut ſponte & ultrò ruant ex uno ſcelere in aliud, atq; ita peccatis Deus punit peccata, non quidem effectione, ſed deſertione, idq; facit ex juſtiſſima ira adverſus peccatum. Atq; ita intelligendum eſt hoc quod Paulus dicit, Deum tradere impios in reprobum ſenſum. Nam ut Auguſtinus lib. 1. contra duas epiſtolas Pelag. cap. 18. inquit: Non ex Dei potentia vel in malum, vel in bonum invitus aliquis cogitur, ſed Deo deſerente pro meritis it in malum, & Deo adjuvante ſine meritis convertitur ad bonum. Et in hunc ipſum pſalmum. Addit iniquitatem non vulnerando, ſed non ſanando: ſicut febrem vel morbum augemus, non morbum adhibendo, ſed non ſuccurrendo. Et porrò juſtitiam expono activè pro eà, qua Deus pronunciat juſtos. Hæc ille olim in Academia VVitebergenſi, quum eam regerent crypto Calviniani: ſed idem olim docuit ex Calvinianis in Academia Lugdunenſi Junius, in Ac. Oxonienſi Corranus, in Ac. Hafnienſi Hemmingius, in Ac. Marpurgenſi Moltherus, in Ac. Heidelbergenſi Sohnius.

Liber vitæ.

Quomodo inde quis deleatur.

Verſ. 29.] *Hactenus pœnæ temporales ſunt exaggeratæ: reſtat autem ultima, eaq; graviſſima, videlicet æterna condemnatio, de qua hæc ſonant.* Deleantur de libro vitæ (*ita malim* חַיִּים *vertere ſubſtantivè, quàm adjectivè, quod hinc inde in ſimili conſtructione ita uſurpetur, & paſſim liber ille Dei, non liber viventium, ſed vitæ nominetur. Confer Exod. 32, 32. Dan. 12, 1. Ezech. 13, 9. Phil. 4, 3. Apoc. 3, 5. & 20, 11. & 21, 26. tum etiam quia viventes etiam poſſunt illi dici, qui credunt ad tempus, nec tamen ſalvantur Luc. 8, 13.*) *Quid verò hoc eſt dicere, dicat quiſpiam? quum liber Dei ſit catalogus certò ſalvandorum, & in illo libro tantùm ſcripti electi, ergone & illi inde poſſunt deleri? R. non utiq; delentur, qui verè ſemel ſunt inſcripti, ſed quia, qui in Eccleſia vivunt juxta opinionem & κατ᾽ δόξαν aliorum ſcripti eſſe in illo libro credantur, hactenus deleri inde dicuntur, quatenus nunquam fuiſſe ſcriptos illos, opere ipſo & re declaratur, unde ſequitur in exegeſi luculenta* אַל־יִכָּתֵבוּ ne conſcribantur cum juſtis, *cujus particulæ prohibentis* אַל *emphaſin Lutherus elegantiſſimè expreſſit,* daß ſie mit den Gerechten nicht angeſchrieben werden/ *& longè aliud eſt* לא יכתבו, *quod ſimplicem tantùm negationum vi ſua plerumq; importat,* אַל *autem prohibitionem in ſe continet propriè, & illa longè generalior eſt particula quàm hæc. Vnde conſtat, deleri h. l. eſſe, non vel nunquam ſcribi, & ita (ut vulgò ſolet aliàs fieri) reputari, ac qui fuerunt quidem ſcripti, ſed deleti poſtea, qui eodem loco habentur cum illis, qui nunquam ſunt ſcripti. Et nota, idem quod verſu præcedente dicebat, ad juſtitiam tuam in hac vita non perveniant,*

id de

id de declaratione poſt hanc vitam, ubi, ſicut arbor cadit, ita jacet, ſubjicit, cum illis juſtis beandis non eodem in catalogo reperiantur. Subtiliora ex aliis poſſunt peti. Videatur Auguſtinus in h. l. Mollerus, Geſnerus & alij. Id addo, Apoc. 17, 8. confirmari hanc explicationem his verbis, ubi ſit ſermo de impiis perdendis æternùm, quorum nomina ſcripta non ſunt in libro vitæ à jacto mundi fundamento: Si autem tum non ſunt ſcripta, nunquam ſunt ſcripta, quia tum omnium electorum nomina ſunt conſignata Epheſ. 1, 4. Quæ autem nomina non ſunt ſcripta, verè deleri nequeunt, quia privatio præſupponit habitum, & deletio ſcripturam.

Loci Communes.

Antequam ad ſingularia progredimur, quia in his ſunt imprecationes, iisq́; hodie adhucdum contra omnes Romanæ Eccleſiæ hoſtes utuntur monachi & moniales, quæri hîc poteſt, An homini pio liceat imprecari aliis, *quùm alibi etiam pro inimicis jubeantur orare, quod etiam ſuo exemplo docuit Chriſtus, qui tamen hic ſuos hoſtes diris devovet? Vide Matth. 5, 44. 1. Petr. 2, 21. 22. Luc. 23, 34. Eſa. 53, 15. Luc. 6, 27 28. Actor. 7, 60. 1. Corinth. 4, 12. 13. Rom. 12, 14. Reſpondendum eſt diſtinctè de diſtinctis. Et primò quidem videndum, ex quo principio oriatur: ſecundò in quod objectum dirigatur: tertiò circumſtantiæ expendantur: quartò finis diligenter perpendatur. Licet, quando ex ſpiritu Dei heroico ac principali id dictatur heroibus quibusdam & prophetis, quorum facta, quippe ſpeciali ductu ad ea incitatos eos eſſe conſtat, non cadunt ſub vulgarem regulam. Contrà non licet, quando ex carnalibus affecti-*

An liceat imprecari? R. diſting. Licet, nõ licet. I.

bus & dictamine humanæ rationis, vel ipſius diaboli inſtinctu privatus aliquis imprecari audet, ſed eſt graviſſimum peccatum in Deum, quem volumus injuſtitiæ noſtræ eſſe patronum, ac proximum, quem planè cupimus eſſe perditum.
II. *Porrò ſedulò perpendatur, num ſint illi hoſtes planè deſperati & inemendabiles, id quod nemo etiam ſimpliciter ſcire poteſt citra ſpecialem Dei revelationem. Ideoq́; qui eam non habent, aut non imprecentur, aut id ſub conditione finalis impœnitentiæ & reſiſtendi Deo libidinis incurabilis, ſi tales eſſe pergant corrigi planè neſcij, tantùm faciant, quum ipſi non ſint prophetæ.*
III. *Tertiò non negligendum, quam ob culpam imprecatio inſtituenda ſit. Oportet eam eſſe non levem, ſed atrociſſimam in Deum blaſphemiam continuatam, aut rabiem ac immanitatem in afflictos planè diabolicam & flecti neſciam, vel etiam in peccatis horrendis jactantiam. Alias ob damnum vel tuæ famæ, vel corpori, vel bonis datum, vel etiam ob alias leviores cauſas nullo modo imprecari licet. Notent hoc cùm alij omnes ad imprecandum proclives, qui quocunq́; modo læſi aut irritati diras arripiunt & evomunt, non ſecus ac ſi ipſe diabolus horrendum ex illis malediceret: tum vel inprimis* quidam *pagani paſtores, animi impotentis homines, quibus cum vel aliquid furto eſt ſublatum, vel aliud leviculum damnum illatum, ſtatim in ſuggeſtu publicè contrà eum, quem putant eſſe ejus criminis reum, omnes maledictiones prælegendo ex Levit. 26, 15. & Deut. 28, 15. ſeqq. detonant, & quidem impunè. O Chriſtianos! & præclaros Chriſtianorum duces ad cœlum! De his jam ante ſeculum in Pſal. 109. p. 607. ſcripſit D. Bugenhagius.*

Illi

Illi inprimis ſunt ex numero maledictorum, qui his verbis abuti ſolent contra fures, & neſcio quos alios, & nihil norunt, niſi maledicta jactare, maledictionis filij, qui ſecundum nomen ſuum deberent benedictionem omnium gentium, hoc eſt, Evangelium prædicare. Demum non niſi ad Dei gloriam referendæ ſunt illæ imprecationes, IV.
planè nullo modo ad privatam vindictam, neq; tantùm ideò inſtituendæ, ut ſit malè iis, quibus malè volumus. Ergò non temerè ad illas eſt proſiliendum. Vide Pſalm 55, 10. 11. 12.

Ex verſ. 23.] Sit menſa eorum coram ipſis in laqueum] *Per accidens & vitio ac culpâ hominum etiam optima quæq; & data in vitam, cedunt in mortem, & quæ erant ordinata ad rumpendos diaboli laqueos, ejusdem captivitati (ubi non rectè illis utimur, imò quando illis abutimur) nos mancipant. Sic verbum Evangelij prædicatum & pertinaciter reprobatum fit odor mortis ad mortem, 2. Cor. 2, 15. & quod datum erat ad aperiendum oculos cæcorum Act. 26, 18. atq; ad illuminandum, Joh. 1, 9. Eph. 3, 9. excæcat Matth. 13, 14. Caro & ſanguis Chriſti ab indignis quando percipiuntur, in judicium comeduntur 1. Cor. 11, 27. 29. Chriſtus ipſe mundo datus Salvator, ubi non recipitur, fit condemnator & ſeveriſſimus judex Joh. 3, 19. 36. Confer Matth. 11, 20. 21. Luc. 12, 48. Bonis itaq; Dei donis rectè & benè utamur, 1. Tim. 1, 8. 1. Cor. 11, 28. 2. Cor. 2, 16. Matth. 10, 14. 15. ita de bonis corporis, fortunæ, ingenij, &c. ſentiendum etiam, ſi quis iis, quæ data ad Dei gloriam & proximi commodum, abuſus fuerit, quò illa fuerint majora, eò graviùs manet illum judicium Matth. 23, 14. 15. Jac. 3, 1.*

Bona cedunt in malum.

Apoc. 18, 7. Cum timore ergò & tremore tractentur ſacræ literæ, ne, quæ datæ ſunt ad vitam Job. 5, 39. & 20, 21. cedant ad mortem Johan. 12, 48. Vide quæ dicta in Pſal. 23, 5.

Quomodo mali occæcentur.

Ex verſ. 24.] Obtenebrentur oculi eorum.] *Quemadmodum, ubi oculi malè ſunt affecti vel lippiunt, ſplendore ſolis magis, quo ſani oculi illuminantur, affliguntur ſuo vitio proprio: ita etiam in ſpiritualibus, ubi oculi mentis Act. 26, 18. Eph. 1, 18. à diabolo ſunt ſcotomate quodam obducti, aut propria culpa connivent, cum ſol juſtitiæ & lux mundi in Evangelij verbo oritur ac refulget, ipſi ſuâ culpâ magis magisq; obtenebrantur, quod in Phariſæis aliisq; incredulis Judæis tempore Chriſti optimè cernere eſt. Quò enim plures conciones hic habebat, quò plura majora ac illuſtriora miracula edebat, eò magis illi indurabantur & pertinaciores reddebantur. Vt autem ſole ſub hæmiſphærium noſtrum digreſſo ſequuntur tenebræ, ita ubi Deus ſuam oblatam & ſpretam illuminandi vim ſubtrahit juſto ſuo judicio, oculi mentis ex ſeipſis caligant, quia homines non renati à lapſu Adami ſunt tenebræ. Sic etiam qui erecti & à Deo adjuti rectè incedere nolunt, his ubi illa Dei gratia ſubtrahitur, ſuo vitio claudicant, nutant, mutant, & non rectè incedunt.*

Ira Dei duplex.

Ex verſ. 25.] Effunde ſuper eos indignationem tuam] *Deus quidem iraſcitur piis, ſed ut pater Mich. 7, 9. ſed non ut animum paternum planè ejiciat, aut judex ſeverus evadat, caſtigat, non punit, παιδεύει, οὐκ ὀλοθρεύει, Hebr. 12, 6. & 11, 28. Effundit autem omnem iram in impios, & in æſtu ac furore ſuo eos corripit, quod*

pij

pij deprecantur Pſal. 6, 2. & 38, 2. confer Comm. in Hoſ. 5, 10. Soph. 3, 8. Thren. 2, 4. & 4, 11. & Joel. 2, 28. Etjam typum hujus rei habes in diluvio, & ſodomorum incendio, utrobiq; eſt pluvia, ibi aqua, hîc ignis.

Ex verſ. 26 Sint caſtella eorum deſolata] *Vis ſcire, unde ſit regionum florentiſſimarum, urbium populoſarum, arcium munitiſſimarum &c. deſolatio? crede, quod ſit antegreſſa legis divinæ nefanda violatio, perſonarum miſerabilium oppreſſio ac deſpoliatio, verbi divini contemptus atq; aſpernatio. Et hæc quidem quùm in Germania hinc inde fuerint diu deprehenſa, iisq; S. S. Trinitas offenſa, mirari deſine, quod illa omnibus modis deſoletur ac vaſtetur. Corrigatur vita, ut auferatur pœna.*

Vaſtitas unde?

Ex verſ. 27.] I. Quem tu percuſſiſti, perſequuntur] *Afflicto non eſt addenda afflictio, Prov. 17, 5. Syr. 7, 10. & ἐπιχαιρεκακία eſt vitium Deo maximè exoſum, quod jam ante & alibi hinc indè pluribus eſt probatum. Diabolicum hoc eſt flagitium, & proinde maximum meretur ſupplicium. Quomodo autem, qui idem vult, quod Deus vult, peccet graviſſimè, quando non vult eodem modo, in tractatu de fœderibus eſt indicatum, & declaratum in Exerc. bibl. p. 801. 803. 804. Com. in Hoſ. 1, 4. Zach. 1, 15.*

Ἐπιχαιρεκακία.

Ex verſ. 28. Trade illos de peccato in peccatum] *Egregiè hoc explicat Paulus Rom. 1, 24. 26. 28. tradit diabolo corrigi neſcios ex juſtitia, & voluntate conſequente, permittens & relinquens eos ſuis deſideriis pravis, quomodo ſemper ex uno peccato ruunt in aliud. Dum enim gratia Dei illis, qui nolebant eam acceptare,*

Quomodo Deus tradat Satanæ.

juſtè ſubtrahitur, quid ſine illa luce naturâ occœcati viderent, quid naturâ ſtulti in ſpiritualibus intelligerent, quid boni ipſi mali, poſtquam ſummum bonum ab ÿs receßit, quod ad præſentiam gratioſam, præſtarent? peccatores ipſi nil poſſunt, niſi peccare, atq; ita de die in diem iræ iram theſaurizare. Sed (quod vel ex hoc loco liquet, ubi culpam pœna premit comes) nullos Deus ita tradit Satanæ, niſi qui jam ſuis atrocibus peccatis promeruerunt, & nullos deſerit, niſi ipſe priùs deſertus. Atq; ita porrò, dum non liberantur ex poteſtate illa Satanæ, ſed ad ejus voluntatem captivi ducuntur, & Dei auxilio gratioſo, quod antea ſpreverunt, deſtituuntur, non poſſunt ad juſtitiam Dei pervenire, quibus tamen abſolutè gratiæ janua non eſt præcluſa 2. Timoth. 2, 25, 26. ſi modò media converſionis ordinaria non negligant, aut ſi per ea operaturo Spiritui S. pertinaciter reſiſtere deſinant.

Liber vitæ. *Ex verſ. 29.* Deleantur de libro vitæ] *Electi ſoli libro vitæ verè ſunt inſcripti: qui verò pereunt, nunquàm illi fuerant inſerti, niſi κτ̓ δόξαν ÿ, qui ad tempus credunt, & poſtea deficientes in finali ἀπιϛίᾳ decedunt, qua de re pluribus ſolet diſceptari in L. de prædeſtinatione.*

Pars Tertia.

Verſ. 30.] *Hucusq; audivimus paßiones Chriſto pro nobis impoſitas, &, quia in illis inferendis hoſtes ejus, Judæi, Phariſæi, ſcribæ &c. nihil ad ſummam crudelitatem fecerunt reliqui, imprecationes & pœnas denunciatas atq; appoſitas. Nunc itaq; poterat quæri, quid*

ergò

ergò ſit tandem de Salvatore oppreſſo & precante? liberatur ex omni anguſtia & dolore, & coronatur poſt paſſionem gloria & honore, quo nomine meritò patri ſuo agit maximas gratias. *Et in hoc quidem verſu ſummam hanc ponit 1. ſuæ miſeriæ, de qua in parte hujus Pſalmi primâ, & 2. ſuæ gloriæ, quàm porrò usq; ad finem Pſalmi in hac tertia parte ex conſequente ſuo gaudio ac triumpho declarat.* At ego, *dum pro me meisq; in ſtatu exinanitionis precor, hoſtibus autem præfractis ex juſto zelo imprecor,* ſum pauper (*eleganter in textu hebræo* וַאֲנִי עָנִי, *quod & alibi reperies Pſal. 25, 16. & 40, 18. & 70, 6.*) *Confer Pſal. 41, 1. & non tantùm pauper ac egens, ſed etiam miſer* ac dolens, *vir dolorum Eſa. 53. exteriùs & interiùs affligor pro generis humani ſalute ad tempus: ſed fiet mutatio, Salvatorem me paulìſper deſertum Pſal. 22, 2. &c.* Salus tua, ô Deus, in edito collocabit me, *ex omnibus malis me eripiet, ex morte ipſa me eruet, ut ignominiâ affectus glorioſè reſurgam, & poſtea in cœlos aſcendens ad dextram tuam, ô Pater cœleſtis, conſideam Pſal. 110, 1. 7. Quod ad phraſin, confer quæ dicta in Pſal. 91, 14. Etiam vide Job. 36, 22. Pſal. 9, 10. & 46, 8. 12. & 62, 3. 7.*

Christus agit gratias,

pauper.

Verſ. 31.] *Hac ſpe fretus in paſſione mea duro, & dum, quàm felix paſſionum mearum futura ſit cataſtrophe, prævideo, in Deo gaudeo, mihi gratulor, patriq; grates ago. Tum igitur, quando ſalus tua, ô Deus, me extra omnem teli jactum conſtituit,* laudabo nomen Dei, *ut fas eſt,* cantico, & magnificabo eum gratiarum actione, *ſeu confeſſione & pia ἐξομολογήσει beneficiorum mihi meisq; fidelibus præſtitorum, hoc eſt hebrai-*

ce בְּתוֹדָה*: Vide Com. in Pſal.6,6. Maximè autem hoc Chriſtus facit in ſuis membris, per quæ hoc expedit, quemadmodum Spiritus S. clamare dicitur Abba Pater, & gemere Rom. 8, 26. cùm facit pios orare & gemere, Gal. 4, 6. Rom. 8, 23. 2. Cor. 5, 4. De ipſo Chriſto autem ſi quis accipit, tum exponat de gratitudine, quam patri præſtitit prædicatione Evangelij per totum terrarum orbem.*

Verſ. 32.] At cur neq; Chriſtus neq; Chriſtiani potiùs offerunt ſacrificia, cur non potiùs opimos boves, quàm labiorum juvencos ſacrificant? præterquam quod innuat poſt reſurrectionem Chriſti deſituras eſſe illas umbras & ceremonias, quippe quæ tantùm victimam mundi agnumq; Dei adumbrabant, etiam hoc denotat, Deum nunquam grata habuiſſe ſacrificia ſine fide, ſæpè autem, imò ſemper ex fide profectam gratiarum actionem ſine victimis leviticis. Hoc melius videbitur *magisq; placebit* Jehovæ bove juvenco *in flore ætatis conſtituto (ubi nota elegantem παρονομασίαν inter* שִׁיר *v. 31. &* שׁוֹר *hoc verſu) qui facit cornua ſeu ea jam produxit,* מַקְרִן cornuto, aut ungulam ſciſſam habente, *& proinde animali mundo Lev. 11, 3. 4. &c. Nonnè enim Deus potiùs quàm animal irrationale, quod profert tantum exteriùs pilos, cornua & ungulas, acceptam haberet τὴν λογικὴν λατρείαν Rom. 12, 1. & hominis pij linguam, quæ profert Dei laudes, promit ei grates. Confer quæ dicta ſuperiùs in Pſ. 40, 7. 8. 9.*

Verſ. 33.] Quum ita caput Eccleſiæ, & primitiæ Chriſtianorum ſub initium N. T. in laudes Jehovæ ſe diffundent, etiam alios & poſteros ſuo exemplo excitabunt

bunt, ut & ipſi concipiant in mente gaudium, proferant ore jubilum. *Quum* viderint *hoc* manſueti *(vulgatus latinus, pauperes pro* עֲנָוִים *legens* עֲנִיִּים*)* læta-buntur, *vide ſuprà Pſal. 22, 27. & confer Pſal. 68, 4. manſueti, afflicti, mites & pacifici, pauperes tamen ſpiritu Matth. 5, 3. Vide Geſneri Com. ubi audient Evangelij vocem proferri, cum ſumma voluptate accurrent, quærentes requiem animabus ſuis, nec ſine magno ſuo fructu atq; commodo, quia ò vos* quærentes Deum *(ſummo ſtudio, attendite, id lucri auferetis,* vivet cor veſtrum, *primùm hac vivifica Dei voce ex morte ſpirituali excitabimini, & poſtea in hac vita conſcientia tranquilla gaudebitis ac tandem in æternum cum Deo vivetis in cœlo, ſuprà Pſal. 22, 27. quia apud Deum eſt fons vitæ Pſal. 36, 10. & qui invenit Jehovam, invenit vitam, Prov. 8, 35.*

עֲנָוִים

Verſ. 34.] *Fortè autem noſtri curam Deus non gerit, noſtra vota accepta non habebit, preces non exaudiet? Utiq; quia* attendit ad egentes Jehova, & vinctos ſuos non ſpernit, *quæ verba facilè intelliguntur, præſertim ſi conferatur v. 25. Pſal. 22. ut non opus ſit cum Bellarmino hæc explicare de experimento ſanctorum patrum V. T. quos Chriſtus deſcenſu ſuo ad inferos vivificavit, quippe qui (juxta ſententiam pontificiorum) vincti erant & compediti, quoniam ex inferno ad cœleſtem patriam tranſire non poterant, niſi Chriſtus inferni clauſtra perrumperet, vecteſq; ferreos ſuâ morte confringeret. Scimus enim, quod Patres fideles æquè per Chriſtum ſint ſalvati & ſtatim à pio ex hoc mundo diſceſſu facti in cœlis beati, quemadmodum & nos Act. 15, 9.*

Qui vincti h.l. intelligantur.

15, 9. 11. neq; eſt liberatio ex inferno Pſal. 49. neq; portæ ejus clauduntur ferro. Vide etiam hæc loca Luc. 16, 22. & 23, 43. Gen. 5, 24. Hebr. 11. v. 5. Vocabulum vincti ne cui imponat, collatio inſtituatur horum locorum biblicorum Pſal. 68, 7. & 79, 11. & 102, 21. & 107, 10. Eſa. 42, 7. & 49, 9. & 61. v. 1. (explicationem vide Luc. 4, 18.) Thren. 3, 34. Zach. 9, 11. ubi de Eccleſia dicitur, quod emiſerit vinctos, quæ tamen ad limbum patrum nunquam deſcendiſſe legitur. Non ſpernere autem dicitur Deus, quos maximè amat, curat, fovet, per hebraiſmum notum alibi notatum, & exemplis pluribus probatum. Suprà vide hæc Pſ. 22, 25. & Pſ. 51, 19. & 102, 18.

Analogia fidei.

Non ſpernere.

Verſ. 25.] Non ſufficit verò ſalvatori pios homines ad laudes Dei excitaſſe, ſed quum omnes reliquæ creaturæ ſunt factæ propter hominem, meritò cum hoc lugente lugent Rom. 8, 21. & gaudente ſuo Domino gaudent Pſ. 96, 11. & 148. toto. Laudabunt, *inquit per inſignem proſopopœiam,* eum cœli & terra, maria & omne repens in eis. *Sed linguam non habent? tamen materiam laudandi non tantùm & ipſa præbent Pſ. 19, 1. ſed & loquuntur, & à creatore ſuo optimè intelliguntur Pſal. 147, 9.*

Creaturæ mutæ Deum laudant.

Verſ. 36.] Cur autem animalibus & elementis brutis eſt canendum? quia res probè ſub manus ſuccedit eorum creatori ac Domino generis humani ſalvatori, dum ſibi inter mundi fremitus, diabolorumq; gemitus colligit Eccleſiam, præſertim valdè frequentem ſub initium N. T. operâ Apoſtolorum, quàm Eccleſiæ collectionem phraſibus V. T. deſcribit hoc pacto. Quia Deus *ille genitus mundi ſalvator ac Jeſus* יוֹשִׁיעַ ſalvat *& inſtaurat*

Eccleſiæ N. T. collectio.

rat Sionem *ſpiritualem Pſal. 2, 6. Hebr. 12, 22.* & ædificat civitates Jehudæ, *non illius terrenæ, cui deſolationem prædixit vaſtiſſimam, ſuprà v. 26. Pſal. 102, 17. 22. 23.* ut habitent ibi *pii Eph. 2.* & hæreditario jure poſſideant eam *terram ſanctam ſeu Eccleſiam.*

Verſ. 37.] *De hac explicatione data ne quod reſtet dubium, ecce Spiritus S. ipſius interpretationem, qui Sionem & Judam, ejusq; cives ait eſſe omnes filios ſervorum Dei, & amantes nominis ejus, h. eſt fideles, pios, qui Deum norunt ac quærunt.* Semen *ac poſteritas* ſervorum ejus (*Dei, relativò ſe referente ad ſubſtantivum remotius, quod non eſt infrequens in V. & N. T.*) poſſidebunt eam, *terræ ſanctæ antitypum Eccleſiam, vid Pſ. 22, 31. 32.* & amantes nominis, *hoc eſt, Iſraël ille Dei Gal. 6, 16.* habitabunt in ea. *Confer quod ad rem Pſal. 23, 6. quinam verò illi? ſemen ſervorum Dei, qui, veris cultoribus ac patribus in fide ſucceſſere, & Deum agnoſcunt eiq; adhærent, cum omnibus aliis rebus præferentes.*

LOCI COMMUNES.

Ex verſ. 30. I. Ego pauper & dolens] *Si Chriſtus ratione bonorum corporis (inter quæ non minimum eſt valetudo bona) dolens, & tamen Dei filius, non eſt egeſtas aut alia afflictio, etiam corporis, iræ Dei ſignum, ſi adſit pietas, quod cum in aliis, tum potiſſimum in Jobo videmus.* Egeſtas. infirmitas.

II. Salus tua Deus in edito collocabit me] *Chriſti reſurrectio erat certò futura, quia à Deo abſolutè erat decreta, quomodo ea adſcribatur patri & filio,* Chriſti reſurrectio.

jam

jam ante dictum eſt. Id tamen etiam hic diſcendum, quod omnis, quæ fit ex gratia, ad dignitates evectio ſit à Deo placato, & ad ſalutem ſuorum eam dirigente, unde h. l. ſalus in edito collocabit. Aliàs malos etiam ex ira Deus attollit, ut lapſu graviore ruant, quando ſunt hoc antea promeriti.

Ad dignitates evectio.

Ex verſ. 31. Laudabo Dei nomen cantico] *Etiam in mediis malis firma de exauditione debet eſſe expectatio, & voveri poteſt ac debet grati animi ſignificatio, quia gratiarum actione maximè delectatur, eâq; homo pius probatur. Verùm non tantùm vota ſunt facienda, ſed etiam Deo perſolvenda, ad Dei præceptum Pſal. 50, 14. Eccl. 5, 4. Sir. 18, 23. & exempla Iud. 11, 30. 35. Pſal. 66, 14. & 116, 14. 1. Sam. 1, 11. Ion. 1, 16. Malè igitur faciunt, qui Deo in morbis, ut obtineant ſanitatem, vovent pietatem, & poſtea voti immemores locum dant proverbio,* Da der Krancke genaß/ward ärger denn er was/ *malè nautæ ſalvati ex periculis maris non ſolventes vota: malè in bello liberati & non emendati.*

Gratiarũ actio.

Vota ſolvenda.

Ex verſ. 32. Magis placebit quam juvencus] *Sacrificia ſine fide oblata non ſunt Deo grata: vide alibi hoc deductum prolixius: & contrà animum beneficij non immemorem, verè gratum habet turturem. Confer Gen. 15, 9. Levit. 5, 7. Cant. 2, 12.*

Turtur ſpiritualis.

Ex verſ. 33. Videbunt manſueti & lætabuntur] ἐκ τοῦ ὁρᾷν γίγνεται τὸ ἐρᾷν. *Qui igitur Deum fidei oculis rectè intuetur, is demum voluptate ſpirituali expletur, qui in Deo jugiter commoratur; is verè & ex animo lætatur Luc. 1, 47. & qui paſſiones Chriſti rectè perpendit, omnia Chriſti eſſe ſua, demum incredibili cum*

Uſus pſalmorum paſſionalium.

læti-

lætitia deprehendit, & hic eſt verus uſus paßionalium Pſalmorum, ut venire diſcamus in communionem bonorum nobis à Chriſto partorum,

namq́ hæc qui quærit ritè, beatus erit.

II. O quærentes Deum, veſter animus vivet] *Vide Dei benignitatem, qui cælum & vitam æternam offert non ementibus, ſed quærentibus: vide hominum ſocordiam & malignitatem, qui, cum poterant vivere ſeipſos in mortem præcipitant. Qui enim, uti præceptum eſt, non quærit Deum, æternæ damnationis ſe facit reum.* Quærendus eſt, Deus.

Ex verſ.34. Jehova attendit ad egentes] *Jehova ſuæ gratiæ fores nemini abſolutè claudit, precesq́ ex fide fuſas in quacunq́ calamitate audit. Ergò ad hujus animum paternum ac benè nobis volentem, manumq́ ejus omnipotentem accedamus, firmiter perſuaſi, non fore, ut re infectâ diſcedamus.* Exaudit preces.

Ex verſ.35. Laudabunt eum cœli] *Si laudant Deum irrationales creaturæ, longè magis eidem canere debent, qui poſſunt fieri conſortes divinæ naturæ 2.Petr. 1, 2. Verùm hìc quoq́ conqueritur meritò Deus, bos agnoſcit & colit poſſeſſorem ſuum, ſed meus populus non item ſuum Deum ac Dominum, Eſa. 1, 3. Jer. 8, 7. Cœlum ejus voci obedit, terra quod jubetur, expedit, mare à præceptis Dei non recedit, ſolus homo Deo ſuo reſiſtit, & ne tum quidem, ubi inſignibus eſt donatus beneficiis, gratus eſt ſuo Domino ſuis obſequiis & officiis. vide D. Chemnit. in L. de peccato ſub initium.* Homines pejores brutis.

Ex verſ.36. Deus ſalvat Sionem] *Quod Eccleſia pace fruitur, Dei munus eſt, qui ædificat eam & pro-* Deus ſalvat ſionē.

tegit, Dei manus eſt: qui eam ſalvat, Dei filius eſt, ergò qui in ea manet, tutus eſt. Ut autem olim Sion erat in Judæa, poſtea in Græcia, & ante 110. annos reſtaurari cœpta in Germania, ita videndum eſt, ne noſtris peccatis Deus offenſus hinc migret, & porrò in aquilonem ſe penetret, ut dicant alij populi ex Pſalmo 48. verſ. 3. הַר־צִיּוֹן יַרְכְּתֵי צָפוֹן. *Ubicunq; enim in orbe terrarum lucet facies Dei gratioſa, ibi eſt Sion glorioſa, Pſalm 87, 1. 2.*

Abrahæ filij. *Ex verſ. 37.* Poſteri ſervorum ejus] *Illi demum ſunt filij Abrahæ, qui ſunt ex ejus fide Matth. 3, 9. Rom. 9, 6. 7. 8. Gal. 4, 28. illi veri Judæi, qui amant nomen Dei Rom. 2, 29. ille cenſetur in Dei Iſraele, cujus ſpes unica eſt in Immanuele, Eſa. 7. & 8. Pſal. 46. & Ithiele Prov. 30, 1. hic tueatur nunc ſuam Eccleſiam ab hoſtium truculentia, vineam ſuam ab aprorum violentia, ut ad ejus voluntatem in fide radicati, in ſpe confirmati, in charitate coagmentati ea diſcamus & paremus nobis in terris, quæ etiam durent in cœlis, Amen.*

Enarratio
PSALMI CENTESIMI NONI.

Joh. 17, 12.

Οὓς δέδωκάς μοι, ἐφύλαξα, καὶ οὐδεὶς ἐξ αὐτῶν ἀπώλετο, εἰ μὴ ὁ υἱὸς τῆς ἀπωλείας, ἵνα ἡ γραφὴ πληρωθῇ.

Act.

Act. 1, 20.

Γέγραπται γὰρ ἐν βίβλῳ ψαλμῶν, τὴν ἐπισκοπὴν αὐτοῦ λαβέτω ἕτερος.

Argumentum.

BReviter, ſed nervosè ſummam hujus Pſalmi comprebendunt in ſua ἐπιγραφῇ autores ideæ concionis ſuper hunc Pſalmum his verbis: Merces adverſantium Davidi noſtro Chriſto æterna maledictio. *Chriſtus enim de calumniis, dolis, injuriis & malitia ſuorum hoſtium Judæorum & inprimis Judæ proditoris ſui peßimi graviter conqueritur: deinde ob hanc culpam & adjunctam pertinaciam mala plurima iisdem & præcipuè Judæ vaticinatur, quæ partim in ipſos, partim familiam ipſorum redundent. Contrà pro ſe & Eccleſia ſua precatur, & gratiarum actionem pollicetur. Breviter: de improbis querelam movet, eos corrigi neſcios devovet, & ſuam ſuorumq́ſ ſalutem vovet.* Summa.

Vſus verò horum eſt hoc tempore maximè neceſſarius, ut moneantur homines, ac Davidi illi ſpirituali Chriſto Jeſu ſe opponant in doctrina vel vita, niſi graviſsimam Dei iram quoq́ſ velint ſuis cervicibus attrahere. Si enim hæ minæ ac pœnæ venerunt ſuper Iudam & Judæos, venient etiam nunc ſuper eos, qui Chriſtum æquè aſpernantur, inſectantur, ſaltem in ſuis membris. Uſus.

Hinc patet, quod Pſalmus hic non agat de Davide, ut Calviniani pleriq́ſ eum interpretantur, ſed de Chriſto tum de iniquitate ſuorum hoſtium conquerente, tum per De quo agat.

modum imprecationis, quid futurum ſit, prædicente tàm Judæis verſ. 2. 3. 4. 5. 20. quàm Judæ v. 6. & ſeqq. quod demonſtratur etiam ex allegatione verſus 8. facta Act. 1, 20.

Analyſis. partes 4. *Analyſin hanc damus. Partes ſunt quatuor. I. Chriſti ejulatio v. 1. II. ejusdem imprecatio v. 6. &c. III. precatio v. 21. IV. Gratiarum actio v. 30. 31.*

I. ejulatio Chriſti. *In prima parte obſerventur hæc duo membra, propoſitio, quæ eſt, ut audiatur v. 1. confirmatio quæ cauſas continet hujus poſtulati à perſona Dei, ibid. & adverſariorum, quorum exaggerat impietatem v. 2. 3. & iniquitatem v. 4. 5.*

II. Ejus imprecatio. *Secundæ partis etiam ſunt duo membra, nempè priùs exaggeratur pœna v. 6. & ſeqq. poſterius culpa verſ. 16. (confer Pſal. 28, 4. 5.) Pœna hæc vel denunciatur ipſi hoſti Salvatoris, vel ejus familiæ. Hoſti ipſi jugis ab adverſario parata vexatio v. 6. condemnatio atq; reprobatio v. 7. vitæ officiiq; decurtatio v. 8. In familia maledicitur uxori v. 9. & liberis prædicitur bis in genere orbitas, ibidem. in ſpecie autem mendicitas ac vaſtitas v. 10. deprædantium injuſtitia v. 11. amicorum immiſericordia v. 12. nominis abolitio v. 13. & 15. iniquitatis majorum punitio v. 14. quod membrum Trem. & Jun. ita efferunt, malè precatur eorum bonis v. 11. bonoribus & nomini coram hominibus v. 12. 13. & ſaluti coram Deo v. 14. 15. Culpa eſt (1.) neglectus miſericordiæ & juſtitiæ v. 16. (2.) pravus affectus v. 17. & hujus effectus, v. 18. 19. Ubi annectitur generalis hujus partis concluſio, videlicet ob malum ſtudium dabitur iis malum præmium v. 20.*

III. precatio. *In tertia parte orat ſe liberari, hoſtes autem perdi v. 21. 26. cauſas affert ex parte Dei, ejus glo-*

riam

riam v. 21. 27. & juſtitiam, quæ elucet dum benedicit bonis, & maledicit malis v. 28. 29. ex parte ſua, ſuam miſeriam, tum in genere ſub initium v. 22. tum in ſpecie internam, ſub finem v. 22. & externam, ratione inſtabilitatis v. 23. infirmitatis ac deformitatis v. 24. & ignominiæ v. 25. Quarta pars continet promiſſam gratiarum actionem v. 30. ejusq; rationem verſ. 31. nempè Deus meritò laudatur, quia afflictum ipſi confiſum tuetur.

IV. Gratiarum actio.

Pars Prima.

Verſ. 1.] *Titulus nil novi continet, explicatusq; eſt ſuprà Pſal. 40, 1. & ita habet:* Præfecto muſicorum Pſalmus Davidis, *qui hunc & præcedentes omnes de paſſione agentes, ſicut & ſequentem 110. conſcripſiſſe diſertè legitur. Ita verò orditur:* O Deus laudis meæ, ne taceas, *ne ad has preces velut ſurdum agas, quaſi non audias mea verba, reſponde, exaudi me, juva me, ut re ipſa te illas audiviſſe ſciam. Sic Pſal. 28, 1. & 35, 22. & 39, 13. & 83, 2. Deum verò appellat Deum laudis ſuæ, quia ipſe eum meritò cum Eccleſia laudet ob beneficia collata, quomodo Hieronymus vertit, Deus laudabilis mihi. confer quæ ad rem, ſaltem quæ ſuperiùs dicta Pſal. 22, 4. 23. 24. 26. 27. & 69, 31. infrà v. 30. & 118, 14. Alij exponunt, Deus, qui laudem efficis meam, ut illa, Deus juſtitiæ meæ Pſal. 4, 2. Deus ſalutis noſtræ Pſal. 51, 16. & 65, 6. ſed hæc ut à Deo proficiſcuntur in homines, ita ei activè rectè tribuuntur: laus verò quia ab hominibus Deo debetur, & meritò redditur, malim priori modo hanc loquendi formulam exponere, licet etiam altera*

Deus laudis.

explicatio non ſit contrà fidei analogiã, imò ex natura relatorũ ſequatur ex priori, ſiquidẽ qui laudat Deum, fatetur, Deum materiã laudandi ipſi ſuppeditaſſe. Euſebius jã olim ita hæc explicuit, Pater à Chriſto ideò vocatur Deus laudis ſuæ, quod prolato è ſinu Patris Evangelio illum in mundo glorificaverit Joh. 8, 49. Atq; hæc omnia vera, ſaltem videndum, quænam expoſitio quàm proximè ad ſcopum hujus loci quadret. Illud autem eſt falſiſſimum, quod (ut multis conatur probare Bellarminus in Comm.) ex LXX. vulgatus latinus textum hebræum vertat rectè, Deus laudem meam ne tacueris, quia omnia iſta, quæ affert, unicum vocabulum אֱלֹהֵי *in regimine poſitum refutat, & latina verſio reprehendi poteſt, cum hebraicæ lectioni (malim hebraico textui) non conveniat. Reliquis, quæ affert, refutandis non immorabor, quùm res ſit clara. Accentus etiam refutant Bellarminum.*

Bellarmini error.

Verſ. 2.] Idem tamen non malè exponit ſequentia, in quibus datur cauſa, cur ſalvator velit Deum ſuam cauſam agere & pro ſe loqui, quia (inquit) os calumniatoris ac doloſi ſe aperuit contra me in falſis criminationibus, æquum eſt, ut veritas non taceat, quando ita clamat falſitas, juſtus cohibeat malos & omniſcius detegat tandem dolos. Meritò igitur Meſſias in paſſione, oro te, ô Deus pater, ut meam innocentiam aſſeras, quia os improbi רָשָׁע, *qui ſemper mala aliis machinatur & nunquam quieſcit*, & os doli contra me aperuerunt *mei hoſtes*, loquutiq; ſunt mecum lingua mendace, *quæ verba ulteriori explicatione non indigent, ſed ſaltem hiſtoriam Evangelicam conſulamus, ut rem hîc prædictam*

Os improbi & doli contra Chriſtum

ctam eventu ipſo comprobatam illuſtremus. Vide itaq; phariſæos, ſcribas, Sadducæos, dum ante paſſionem per totam vitam ore improbo famam ejus dilacerabant, nunc eum eſſe vini potorem, meretricum ſocium, publicanorum comitem, diaboli ſervum & adminiſtrum Matth. 9. 11. 12. capp. Luc. 15. clamabant, nunc argutis ſuis quæſtionibus tentabant Matth. 19. & 22. nunc aliis, unde materiam calumniandi quærebant, eum exercebant Luc. 14. in paſſione verò, nunc eum eſſe blaſphemum, nunc ſeditioſum, ad id ſubornatis teſtibus, probare ſatagebant. Os autem doloſum aperiebant, quando ſub ſpecie amicitiæ eum laudabant, interrogabant, invitabant ad convivium, quis eſſet, ſibi dici volebant &c. hoc ſcilicet erat illud genus hominum, quod

ἕτερον μὲν κεύθει ἐνὶ φρεσὶ, ἄλλο δὲ βάζει.

Vulgatus latinus particulam אִתִּי *vertit, adverſum me: & eodem ferè ſenſu Tremellius ac Junius, obloquuti ſunt mihi linguâ mendace, & Lutherus,* vnd reden wieder mich mit falſcher Zungen. *In ſenſu conveniunt, nolim tamen temere emphaſin particulæ negligere, quia hanc ipſa hiſtoria confirmat, quod dum blandè cum Chriſto ſermones cædebant, virus ſuum occultabant, unde toties hoc exordio uſi ſunt: magiſter bone*

Verſ. 3.] *Verùm explicatio ſubjicitur hæc :* Et verbis odioſis, *ex odio atq; invidia mera profectis,* circumvenerunt, *imò circumdederunt* me *velut obſidione cingentes urbem, unde licet conjicere eorum numerum ac ſtudium, illum ſcilicet eſſe magnum, hoc continuum. Lutherus,* ſie reden gifftig wieder mich allenthalben/ & oppugnant me immeritò, *præter meam*

culpam Pſal. 69, 5. Malè autem vulgatus latinus verbum יִלָּחֲמוּ *reddit expugnaverunt, quia Chriſtum non planè pro ſuo libitu potuerunt vincere, quemadmodum locus parallelus à Bellarmino citatus ex Pſalmo 129, 1. 2. ex vulgata verſione, innuit.*

Verſ. 4.] Vide autem hic miram concertationem! non tantùm non erat cauſa ulla, cur me odiſſe jure poterant, ſed etiam erat multiplex cauſa, cur me diligere debebant, quia ego eos diligebam ac juvabam, imò pro ipſis orabam. Adverſati ſunt mihi יִשְׂטְנוּנִי *ut ipſe* שָׂטָן *ſeu* loco dilectionis meæ, *non reddebant vicem, nec amantem ſe redamabant, quæ ſanè eſt maxima nequitia, pro bono malum, pro amore odium reddere: & tamen tantum aberat, ut vindictam cogitarem, ut Deo rem totam commendans pro iis orarem,* & ego oratio, *huic uni vacabam, cetera ſecurus, nec, quid fieret, multum curabam Pſ. 35, 13. Lutherus,* Ich aber bete. *Vulgatus latinus iterum malè, dum effert hebræa, pro eo ut me diligerent, detrahebant mihi, nec vim phraſeos exprimit, & contrarium ſenſum effert, quod tamen Bellarminus cupit defendere, quaſi* אַחֲבָתִי *poßit eſſe verbum, confundens illud cum* אַהֲבָתִי*, quod tamen nil aliud ſonat, quàm dilexi, unde Hieronymus vertit, pro eo quod eos diligebam. Ideoq; neutrum horum vocabulorum hebræorum illũ ſenſum vulgatæ verſionis in ſe continet, & cum veteribus expoſitoribus, quos citat, errantibus errat Bellarminus. De illa autem hebræa conſtructione, ubi abſtractum pro concreto, vide quædam allata Comm. in Pſal. 120, 7. & Buxtorf. theſ. l. 2. c. 4. p. 342. 343. ac adde, quod notetur præterea continuitas orationis & frequentia.*

Bellar. error.

Abſtractum pro concreto

Verſ.

Verſ. 5.] *Quid multis quærimus interpretem contra Bellarminum? habemus hic omni exceptione majorem Spiritum S. ipſum, dum ſubjicit*: Et repoſuerunt mihi malum pro bono, & *ſuum* odium pro dilectione mea, *quæ verba ſui velut oblitus Bellarminus idem ita explicat, rependerunt mihi maledictionem pro benedictione, odiũ pro amore, vulnera multa pro curationibus multis, mortem corporalem pro vita ſpirituali. Eleganter pro indole linguæ germanicæ Lutherus*: Sie beweiſen mir Böſes umb Gutes / und Haß umb Liebe / *& dilucidè Buchananus*:

Omnibus officiis culti mihi damna rependunt,
Remunerantur odio amorem ſimplicem.

Loci Communes.

Ex verſ. 1. I. Deus laudis meæ] *Bonum eſt celebrare Jehovam &c. vide Pſal. 92, 2. 3. 4. 5. Cùm enim omnia creata laudent Deum Pſal. 148. quidni maximè id faciat homo eorum Dominus à Deo conſtitutus? ergò ſemper illi canamus ad exemplum Davidis Pſal. 34, 2. ad præceptum Pauli Col. 3, 17.* Deus ſemper laudandus.

II. Ne ſileas] *Deum poſſumus ad exemplum Chriſti orare, ut nobis reſponſum bonum ex ſua cœleſti cancellaria edat: verùm murmurare non debemus, ſed patienti animo perferre, donec placuerit illi nos eripere injuriis, calumniis. Sufficiat interea, quod non ſilet prorſus, ſed nobis in ſuo verbo loquitur, & per Spiritum S. in corde alloquitur & ſolatur Rom. 8, 16.* Deus nõ ſilet.

Ex verſ. 2. Os improbi & doloſi contra me aperuerunt] *Illa eſt multorum hominum nequitia, ut* Improbi bonis variis mo-

dis inſidiantur.

ut ſemper malum, etiam cum ſuo ipſorum damno vel labore, moliantur piis, non tam ut ipſis inde benè, quàm ut iis, quos oderunt, malè ſit, eò quod non & hi ſint ipſis ſimiles ac improbi vel de mundo. Quod ſi non obtinent violentiâ, convertunt ſe ad fraudulentiam, & quò non pertingit leonina, aſſumunt pellem vulpinam, ſie ſehen zu/ wie ſie die Frommen durch liſt/ böſe tücke / nücke/ ſtücke/ rencke/ ſchwencke über ein Bein werffen / *quæ eſt vocabuli hebræi* מִרְמָה *à Radice* רָמָה, *hoc eſt, projecit, dejecit, emphaſis.*

מִרְמָה

Ex verſ. 3. Verbis odij circumdederunt me]

& eoſdem oppugnant.

Priore autem modo ubi non ſucceßit, quando non poſſunt ullo modo pium ad flagitia ſua pertrahere, aliâ viâ aggrediuntur, & odia multorum aliorum contra eum excitant, ut ſi interius ad lapſum non inclinet, exterius à multis aliis ſaltem ad ruinam impellatur, & qui firmiter in ſua pietate perſiſtebat, aliorum impietate ac crudelitate perterritus vel exercitus nutare incipiat. Vide hic Joſephum blanditiis primùm, deinde calumniis virulentis impetitum: vide Davidem à Saule ſub amicitiæ & affinitatis nomine contra Philiſtæos priùs incitatum & deinde fugatum. Vide Chriſtum, quem cum argumentis ſuis Phariſæi vincere non poterant, lapidibus ac ferramentis tandem refutabant, & populum, quem ei ob doctrinam veram adhærere noverant, ad odium ejus, quaſi eſſet blaſphemus, concitabant. Cogitanda hæc & ſimilia ſunt piis, ut ne quid animo ſit novum, ſi & ipſi eandem cum Domino ſuo ſubeant fortunæ aleam.

Immeritò.

II. Oppugnant me immeritò] *Audis, Chriſtus citra ullam ſuam culpam doloſè tentatur, calumniis onera-*

conatur; odiis multorum circumdatur, imo vi oppugnatur. Noli itaq; nimium quiritari, ubi immeritò talia pateris. Vide 1. Pet. 3, 14. 17. & 2, 19. 20. 21. &c. & 4, 14. 15. 16. Non enim hîc valet illud ethnici Poëtæ,

Quæ venit indignè pœna, dolenda venit:

ſed potiùs illud Prophetæ: multæ ſunt afflictiones juſti, ſed ex omnibus illis eripit eum Jehova Pſal. 34, 20. Confer Mich. 7, 9. proinde corrige illud ethnici hoc pacto:

Quæ venit indignè pœna, ferenda venit.

Ex verſ. 4. Adverſati mihi ſunt loco dilectionis meæ] *Durum eſt, ſed levius fit patientiâ, ubi pro beneficiis mali meſſem metis: ſed etiam hic premis Chriſti veſtigia Chriſtianus Matth. 5, 44. confer illa quæ habet Jobus c. 30, 24. 25. 26. Neq; hic valet illud comici: ſi quis amat, cui odio ipſus eſt, bis facere ſtultè duco, &c. ſed illud Apoſtoli, Rom. 12, 19. 20. 21. Ne vincaris malo, ſed vince bono malum. Non igitur par pari referendum, ſed orandum, durandum, Pſal. 69, 13.* Pro beneficiis mali meſſis.

Ex verſ 5. Reponunt mihi malum pro bono] *Verùm eſt illud Theognidis*

Ἡ χάρις ἀλλάξαι τὴν φύσιν οὐ δύναται,

Flectere nequitiam gratia nulla poteſt.

Numquid arbor mala poteſt bonos fructus ferre? Matt. 7, 16. 17.

PARS SECUNDA.

Verſ. 6.] *Hactenus de omnibus Chriſti hoſtibus: verùm quia inter eos unus altero pejor, quippè quò erat Chriſto inimicus magis, & præcipuè unus eorum, qui Chriſtum capiebant, atq; ad paſſionem atq; crucifixio-*

Act.1,16. *nem rapiebant, γενόμενος ὁδηγὸς, videlicet Judas Act.1, 16. cujus hoc factum tantò atrocius & deteſtabilius, quò propiori neceſſitudinis vinculo ipſe erat Chriſto conjunctus, videlicet ejus diſcipulus atq; apoſtolus ibid. v.17. hinc adeò illud Spiritus S. cum in V. T. propheticè ſuprà Pſal. 41, 10. & h. l. tum hiſtoricè in N. T. Matt.26. Marc.14. Luc.22. Joh.13. Actor.1. exaggerat, & hic quidem à verſu hoc ſexto usq; ad 20. (excepto decimo-quinto) ita agit de omnibus hoſtibus Chriſti, vide v.15. & 20. ut tamen potiſſimùm ad Judam reſpiciat. Nam quò culpa eſt in hoſte major, ipſe juſtitiæ divinæ ordo ac tenor requirit, ut quoq; pœna major denuncietur & inferatur. Quumq; conſtet, nullum magis eſſe culpandum inter omnes homines, qui Chriſti crucifixionem promoverunt, quàm Judam, hinc ita Spiritus S. temperat ſermonem, ut ad eum potiſſimùm ſequentes imprecationes dirigat, quæ tamen, ut conſtat ex clauſula verſ.20. etiam in reliquos pro modulo culpæ erant redundaturæ. Ut illud ſtatuam, facit non modò enallage numerorum ſtudioſè obſervata, ſed vel potiſſimum, quod Petrus Actor.1,16. finem verſus octavi de Judæ interitu ac remotione ab officio alleget. Quidni igitur malim Spiritus S. allegationem & interpretationem præferre ἰδίᾳ ἐπιλύσει Tremellij aliorumq; Calvinianorum in hoc pſalmo, Bezæ in Act.1,16. qui de Doeg, aliisq; filiis Saulis hæc literaliter dici aſſerunt: Junij etiam, aliàs viri ſat moderati, dura verba in lib.1. parallel. parallelo 86. mihi p.175.176. ſatis mirari nequeo, duram videri hujus loci accommodationem, quùm David ad Judæ hiſtoriam minimè reſpexerit &c. De Juda igitur nos hæc primariò acci-*

Quæ de Juda dicuntur, etiam ad Judæos ſpectant.

De Doeg hîc non agitur.

accipientes ita juxta ſcripturæ analogiam ſingula explicamus. Præfice illi, *ô Deus laudis meæ v. 1. hominem* improbum, *& quia hoc parum eſt, quùm imperium boni ſpiritus detrectet, diabolumq́; paſſus eſt ſuum cor intrare atq; inhabitare Job. 13, 2. 27. unde etiam meis ſalutaribus admonitionibus non obediit Johan. 13, 21. Matth. 26, 21. 24. 25. Marc. 14, 18, 21. Luc. 22, 21. 22. imò ne audire quidem demum voluit, Ioh. 13, 30. age ipſe* Satan *ac diabolus, Luth.* Der Satan / inſiſtat ad dextram illius, *pro ſuperior in judicio evadat Zach. 3, 1. (confer Matth. 25, 33. ſed in tertio commodo, non ulterius extende) impediat, quò minus eâ uti rectè queat, ſed quicquid facit, malè ſuccedat, quò Lutheri marginale ſpectat,* ihre Lehre/ Leben/ lernen / beten müſſe alles verdampt ſein. *Et non malè Mollerus. Stare à dextris alicujus eſt cum magno conatu adverſari, & impedire alicujus labores, inſtitutum, conatus. Dextrâ enim maxima ex parte res gerimus, & virtus ſeu robur corporis apparet maximè in dextra. Eſt & ſingularis emphaſis notanda in verbo ſtandi. Significat enim aſſiduum & indefeſſum ſtudium & conatum. Non inquit jaceat aut ſedeat, ſed ſtet, id eſt, nunquam ceſſet, nunquam remittat, ſed ſtet perpetuo pervigil, urgens & inſiſtens in eo peragendo, quod ſemel inſtituit. Hæc ille. Ita ergò notatur, nullam quietem vel exteriùs ab hominibus improbis (*רְשָׁעִים*, de quibus Eſa. 57, 24. 25. & 48, 22. qui ſunt inquieti ac in perpetuo motu tam activè, quàm paſſivè) vel interiùs à Satana ei conceſſum iri, quod impletum, poſtquam jam Chriſtum tradiderat, & à phariſæis ac ſcribis deluſus Matth. 27, 4. à diabolis verò*

Inſiſtere ad dexteram alicujus.

Stare.

רְשָׁעִים

פָּקַד & derivata quædam.

in deſperationis barathrum protruſus ſeipſum ſuſpendens turpiſſimè & infeliciſſimè periit, Matth. 27, 5. Actor. 1, 18. Ulterius autem hic quoq; expendenda eſt emphaſis verborum הַפְקֵד עָלָיו fac viſitare alium ſuper ipſum, puta & alio modo. Tu enim Deus per me tuum filium eum viſitaſti ex gratia, & voluiſti ei committi apoſtolatum, imo epiſcopatum פְּקֻדָּתוֹ verſ. 8. (quomodo aliàs hebræis פְּקוּדִים vocantur, qui aliis ſunt præfecti, tam in ſtatu eccleſiaſtico, quàm politico, & nomen פְּקוּדָּה notat tam viſitationem placati, quàm irati, tam eam, quæ eſt ex gratia, quàm quæ eſt ex juſtitia, tam ἐπισκοπὴν, quàm ἐκδίκησιν, quod docent Lexicographi) hanc gratiam turpiter neglexit, imò effudit, ergò deinceps viſites eum ex ira, & pro me leniſſimo Domino des illi duriſſimum & crudeliſſimum tyrannum diabolum, qui eum more ſuo, ſed & jure ſuo, coram te accuſet, atque vindictam expoſcat.

הִצְדִּיק

הִרְשִׁיעַ

Verſ. 7.] Quum *ergò jam* in jus venit & *judicatur ipſe, hoc feratur ex juſtitia decretum, hæc ſit ſententia definitiva,* Exibit hic damnatus. *Quemadmodum enim, ut in L. de juſtificatione pluribus ſolet declarari, ſcripturæ ſtylo,* צַדִּיק צְדָקָה, הִצְדִּיק *forenſem habent ſignificationem, & notant, declaravit, pronunciavit juſtum, juſtum reputatum, juſtitiam imputatam, ita contrà etiam* הִרְשִׁיעַ *non ſignificat improbum effecit, ſed injuſtum declaravit ac pronunciavit, &* רָשָׁע *etiam eum notat metalepticè, qui ob ſuam malitiam, noxam atq; culpam eſt condemnatus. Denotatur itaq; Iudam coram tribunali Dei iri damnatum. Confer ex parte phraſin Luc. 18, 14. & contrario* κατέβη δεδικαιωμένος.

Ne

Ne quis autem putet, poteſt precibus flectere judicem ad miſericordiam: non mutabit ille ſententiam, licet hic multas lachrymas & preces effuderit, quia non proficiſcuntur ex fide, & oratio illius ipſi ſit ac vertatur in peccatum, ſicut in quodam typo videre eſt Eſth. 7, 7. 8. tum quia oravit ſine ſpe veniæ, tum quia non oravit per Chriſtum mediatorem plenum gratiæ. Lutherus primum membrum aliter vertit, wer ſich denſelben lehren leſt/ ac ſi eſſet id בְּהִשָּׁפְטוֹ activum, & quaſi in Niphal etiam hanc docendi ſignificationem habeat verbum שָׁפַט, vel certè eam, quam obtinet nomen מִשְׁפָּט, id eſt, judicium, lex, quaſi ſit ſenſus, qui patitur ab eo ſe doceri legem, non poteſt non inprobè vivere. Prius data explicatio cum textu authentico magis congruit, & firmat eam Pſal. 37, 32. ubi idem omninò verbum cum eodem affixo, quod etiam Lutherus vertit, wenn er verurtheilet wird: & ibidem etiam verbum הִרְשִׁיעַ in eadem ſignificatione, de qua paulo ante. Vide tamen de Infinitivis Niphal cum affixis apud Buxt. theſ. Gram. l. 2. c. 17. p. 481. Obiter noto, Pſal. 51, 6. בְּשָׁפְטֶךָ non ſua vi immediatè ſonare, quando judicaris, ſed metalepticè tamen id inde ſequi, quod ſi Deus juſtus ſit, quando judicat, etiam eum juſtum eſſe ac manere, quando ab aliis id judicium Dei examinatur. Pauli autem verſio Rom. 3, 4. ἐν τῷ κρίνεσθαί σε nihil repugnat, quia κρίνεσθαι eſt ibi mediæ διαθέσεως & activæ ſignificationis, ne quis ex vulgata verſione concordantias perquirens hunc quoq; locum huc referat. Illud præterea notandum eſt, hunc videri ex V. T. eſſe illum locum, ad quem reſpicit Salvator Joh. 17, 12. quando ait, neminem ex iis, qui ipſi dati erant

Pſal. 51, 6.

Joh. 17, 12.

erant à patre ad inſerviendum, puta ad Evangelium in totum terrarum orbem divulgandum, niſi filium perditionis, periiſſe, ut ſcriptura impleretur. Hic enim ſolus exiit condemnatus, reliqui autem vitâ æternâ, & in eâ gloriâ magnâ ſunt donati Matth. 19, 28. Luc. 22, 29. 30.

Verſ. 8.] Sint dies illius pauci, *dies vitæ, quia viri ſanguinarij, qualis ille fuit, non pervenient ad dimidium dierum, quos vivere poterant Pſal. 55, 24. naturæ lege, (vide D. Hun. in L. de provid.) quod tamen Deum non latet: etiam ſint pauci dies ejus apoſtolatus, & ij, quos vixit poſt tam grande peccatum perpetratum. Dignum enim utiq; erat, eum citò ex hac vita abripi, qui mundi vitam in mortem vendiderat & tradiderat. Ipſo autem divinitùs ſublato* curationem illius *ſeu epiſcopatum* accipiat alter, *non tantum individuo, ſed etiam animo, fide ac moribus, illi diſsimilis, illo melior ſuccedat in locum defuncti, qui Act. 1. eligitur*

Act. 1, 15. *à Deo. Cum enim apoſtoli & reliqui Act. 1, 15. non modò Deum invocent, ſed ad Deum provocent πάντων καρδιογνώστην v. 24. & Deus ſortem dirigat, ac per hanc eum eligat, & quidem in apoſtolum, cujus nulla niſi immediata poterat eſſe vocatio Gal. 1, 1. vocatio hæc pro mediatâ haberi nequit. Præſentatio facta eſt ab hominibus, non electio, licet hæc quoq; omnium deinceps eſt probata calculo Act. 1, 26. confer Prov. 16, 33.*

Verſ. 9.] *Hactenus mala, quæ ipſum Judam, ac ipſi ſimilem maneant expoſuit, nunc deinceps dicit ea, quæ pertinent ad ipſius familiam ex ſeveriſsima legis comminatione Exod. 20, 5. per mortem patris* reddantur filij

ejus pupilli, *& per mortem mariti reddatur* uxor illius vidua *Jer. 18, 21. hoc eſt, fiant perſonæ miſerabiles, & hæc quidem* כְּאַלְמָנוֹת *quaſi per metathesin* אַלְמָנָה, *id eſt, muta reddita, qua vix audet mutire, ubi* אֵרֶם *manipulus aliquis, vel malorum caterva in eam facit impetum. Tantò autem reliquis viduis & pupillis ſunt hi miſerabiliores, quantò Deus vel eſt, ſi ſunt & ipſi mali, vel eſſe videtur in eos ſeverior, in quos tanta edidit exempla, & ut verbo græco ἐμφατικῶ utar ὅυς ἤθελε παραδειγματίζαι.* אַלְמָנָם

Verſ. 10.] *Ita enim pergit Salvator:* & vagando, *hoc eſt, indeſinenter* vagantes filij illius mendicent, שָׁאֲלוּ *petant, quærant oſtiatim panem, quod tamen Pſal. 37, 25. vocat* בִּקֶּשׁ לָחֶם, & *quum non facilè inveniant, quùm pij horum vix miſereantur, alijq; impij natura ſint crudeles ac ἄστοργοι, ἀνελεήμονες Rom. 1, 31. ἀνήμεροι, 2. Tim. 3, 3.* ſummo ſtudio *præ inopia* quærent (דָּרְשׁוּ *de cujus verbi emphaſi alibi*) *ſtipem* è locis deſolatis ſuis, *ἐκ τῶν οἰκοπέδων αὐτῶν, egreſſi vel ejecti. Lutherus,* vnd ſuchen als die verdorben ſind / *quomodo Mollerus reddit, propter vaſtitates ſuas, eò quod ſint vaſtatæ ac dirępta eorum ædes. Vulgatus latinus minus rectè: Nutantes transferantur & ejiciantur de habitationibus ſuis, quia ita prius erravere græci, quos ipſe ſequitur, quaſi eſſet in textu hebræo* גֹּרְשׁוּ, *ubi legimus* דָּרְשׁוּ. *vide Comm. Bellarm. in h. l.*

Ita ſentio cum pleriſq; interpretibus, quorum commentaria videri queunt. Diverſam viam inſtat Franciſcus Junius in parallelis ſacris lib. 1. parall. 82. p. 168. 169. Etſi multorum opinio eſt, certum aliquem ſcripturæ Junij de ſuperioribus ſententia.

locum his Chriſti verbis deſignari: mihi tamen, omnibus expenſis, videtur potius non unus aliquis ex profeſſo perſtringi, ſed omnes legis prophetarumq́; loci, quibus promiſsiones & minæ Evangelicæ jam olim fuerant explicatæ. Nemo autem eſt, qui neſciat, hanc veram eſſe promiſsionum Evangelicarum ſummam, Chriſtum, quos ſibi pater dederit, eos ſervaturum, & ita quidem ſervaturum, ut nemo ex eis pereat. Contrà minarum Evangelicarum argumentum iſtud eſſe, eos, qui filios perditionis ſunt, id eſt, quos Deus pater non dedit ſervandos filio, ſua ipſorum incredulitate & vitio perituros. His duobus documentorum locis omnes ferè legis & prophetarum paginæ refertæ ſunt. Hic verò Chriſtus quaſi rationes cum Deo & Patre ſubducens, utrumq́; locum recenſet de induſtria, ex authoritate vel teſtimonio ſcripturæ ſacræ probat fidem adminiſtrationis ſuæ. Quamobrem cum de corpore (ut ita dicamus) ſuorum Apoſtolorum agat, cujus corporis membra commendat Deo, quùm ab eis profecturus eſſet, optimè de illis ſingularibus membris id Chriſtus enunciat, quod de toto Eccleſiæ corpore promiſſum fuerat olim per legem & prophetas: & ex contrario ſanctè Judas ille Iſcariotes excluditur ex eorum numero, prout ſcriptura jam olim docuit, excludi eos, qui filij perditionis ſunt, & qui ad filium dilectionis, velut σωτήριον noſtrum minimè pertinent. Hactenus viri clariſsimi illius verba: in quibus pauca noto.

Examinatur. *I. Ἄκυρον eſt, quod minas vocat Evangelicas, quæ ad legem ſpectant ſine dubio, nec lex cum Evangelio eſt confundenda. II. Ἀμφίβολον eſt, Chriſtum, quos ſibi Pater dederit, ſervaturum. Nam tres ordines hominum*

Chriſto

Chriſto datorum proponuntur I. ad redimendum, omnes homines, quod Junius, utpote Calvinianus, negat: ſcriptura tamen, licet non αὐτολεξεὶ, tamen verè aſſerit. vide Job. 17, 2. 4. 20. II. ad inſerviendum, omnes apoſtoli ibid. v. 12. III. ad certò ſalvandum, omnes electi ibid. v. 24. Chriſtus autem electos, quos ſibi pater dedit, voluit & potuit ſervare, pro quibus etiam maximam partem in hoc capite rogat, non item omnes apoſtolos, nō redēptos, quia ſuo vitio non manent omnes in fide. III. Ergò filius hic perditionis verè aliquando Chriſto fuit datus, ſed non ſervatus. Vide textum græcum, & expende εἰ μὴ. IV. Non enunciat Chriſtus de apoſtolis ſingulis, quod de toto Eccleſiæ corpore promiſſum fuerat. Vel enim intelligitur Eccleſia vocatorum, ita Judas includitur, & ut multis in ea vocatis & non electis nil de vita æterna promiſſum, ita nec Iudæ; vel Eccleſia inviſibilis & electorum, atq; ita de ſingularibus corporis apoſtolorum membrum etiam erat Iudas, Act. 1, 17. præterea omnia illa ſentit h. l. Iunius fieri ex decreto abſoluto, quod eſt figmentum cerebri humani. Sic ipſe filium perditionis abſolutè perditioni deſtinatum vocat. ſed de his ſatis.

Verſ. 11.] *Præterea ſi quid adhuc ſuperfuerit, id omne eripiatur vel à fœneratore per fraudulentiam, vel à prædatore per violentiam, vel arte vel marte pereat.* Illaqueet *velut retibus, utens ſuis fraudibus & techniis, dolis & artibus illicitis* fœnerator *id omne,* quod eſt ei, *Lutherus benè ſenſum expreßit,* Es müſſe der Wucherer außſaugen alles was er hat/ *& magis accedit ad emphaſin vocis hebrææ, quàm græci & latinus vulgatus, quorum illi ἐξερευνησάτω, hic, ſcrutetur, habet, &*

 proin-

proinde more ſuo pro יְנַקֵּשׁ, *quod eſt in textu hebræo, legerunt* יְבַקֵּשׁ *quod non eſt tam emphaticè dictum, quum hoc ſit ab aucupibus deſumptum, aut illis, qui capiunt tendiculis feras. Vide quæ dicta in Pſal. 9, 17. & 91, 3. Hoſ. 9, 8. Amos 3, 5. & confer Deut. 12, 30. Pſal. 38, 13. 1. Sam. 28, 9. Etiam conſule concordantias & lexica. De verbo* נָשָׁה *verò conſule hæc loca Exod. 22, 24. Deut. 15, 2. & 24, 11. Nehem. 5, 7. 10. 11. Eſa. 24, 2. Ier. 15, 10. Eſa. 50, 1. Pſal. 89, 23. & 55, 16.* נוֹשֶׁה *igitur hoc loco notat creditorem, qui ſuum debitũ ſtricto jure exigit, & ſe exactorem ſeverum ac crudelem præbet.* Et diripiant *velut prædatores,* יָבֹזּוּ, extranei laborem ejus, יְגִיעוֹ, ſein ſchwere vnd ſawre Schweiß vnd Blut / *quomodo & nos vocamus bona improbo labore parta. Vide quæ dicta in Pſal. 128, 2. Hoſ. 12, 9. Hag 1, 11. ne opus ſit actum hic agere, aut diutius huic loco immorari; quando illud notavero, malè eũ concludi à Bellarmino his verbis: proinde poſt tempora S. Hieronymi locus hic vitio librariorũ corruptus videtur. Quaſi verò omnes librarij in uno mendo potuiſſent tam diverſis in locis conſpirare?*

Bellarmini error.

Verſ. 12.] *Verùm ita oppreſſi aut circumventi ſolent miſericordiam & opem apud alios bonos invenire: hac ſpe hunc quoq; Judam cum ſuis dejicit.* Ne ſit illi, qui protendat, מֹשֵׁךְ *Pſal. 36, 11* benignitatem, *ſi quis cœpit ei gratiam facere, quaſi manum citò retrahat, nec pergat in illa ſua beneficentia vel ſaltem benevolentia,* & non ſit qui gratiam faciat *aut ullum favorem exhibeat pupillis ejus, quorum aliàs Deus vult haberi curam. Vide quæ dicta in Pſal. 10, 14. 18. Zach. 7, 10. Mal. 3, 5. De verbo* מָשַׁךְ *quædam etiam dicta ſunt in Pſalm. 120, 5. & 126, 6.*

Verſ.

Verſ.13.] Sit poſteritas illius ad exſcindendum *exſcidio addicta* (*ubi in textu hebræo eligans παρονομασία* אַחֲרִיתוֹ לְהַכְרִית, *& hoc nomen potiùs h. l. notat poſteritatem, ut & Dan. 11, 4. Amos 4, 2. quàm noviſſimum ſeu finem, tum quia de exſcidio ejus ſuprà v.8. tum quia à v. 9. de filiis ejus maximam partem egit, tum quia LXX. & alij interpretes ita reddiderunt*) *quum plerumq; κακοῦ κόρακος κακὸν ὠόν, & qualis pater, talis filius, qualis mater, talis filia Ezech. 16, 44. & ſi poſteritas inſiſtit pravorum parentum veſtigiis, etiam quodammodo peccata parentum ſimul luit Exod. 20, 5. Vide Matth. 23, 35. Luc. 23, 28. 29. & proinde ſi ante maturam ætatem, & eam, quam natura lege attingere poterant, tollantur Pſal. 55. ult.* in generatione altera, im andern gliede/deleatur nomen eorum, *& memoria, quam tamen omnis, cui cor ſapit, maximè optat. Vulgatus interpres vertit, in generatione una, pro* אַחֵר *legens* אֶחָד, *cujus rei culpam confert Bellarminus in librarios. Et hæc eſt deletio θετικὴ negans bonum.*

אַחֲרִית

Verſ.14.] *Sequitur ἀρνητικὴ, negans ablationem mali. Quùm enim noſtra peccata ſint in libro judicij Dei conſignata, maximè optamus, ut deleantur, antequam ratio ſevera nobiſcum ineatur. Sed hîc jam porrò illis ſpem præſcindit Salvator his verbis:* In memoria ſit iniquitas majorum illius, *uniuscujusq; eorum, & quidem* apud Jehovam, *qui odit & punit peccatum, pro quo λύτρον filij non offertur, quod ubi videt, ratione pœnæ, peccatorum obliviſcitur;* & peccatum matris illius ne deleatur, *quia ſanguine filij Dei applicato non mundatur. Vide Comm. Bellarm. & eos com. qui in Exod. 20, 5.*

vel appendicem decalogi in Catechiſmo noſtro minori tractarunt illam quaſtionem, quomodo ob peccata parentum & quando plectantur liberi?

Verſ. 15.] *Iterum per θέσιν aſſeverat, quod affirmativè & negativè verſu præcedente petiit, nimirum ut Deus peccata ſummi ſui hoſtis recordetur & puniat* Sint *illa iniquitas & peccatum, de quibus v. 14.* coram Jehova, *hebraicè* ἐμφατικώτερον נֶגֶד יְהוָה ἐναντίον ſemper *aſpiciat, ſemper recogitet, & in recenti memoria habeat, vide quæ dicta in Com. in Pſal. 51, 5. & confer emphaſin particulæ* אַל־*, quæ ſuperiori verſu habetur, &* *quidem* jugiter, *non remittantur, quia eorum autores in melius non mutantur, & proinde cum fervore & ira maxima illa meminerit Jehova,* ut exſcindat (*vide ſuprà v. 13.*) ê terra memoriam eorum. *Contrarium vide ſuprà pio promiſſum Pſ. 41, 3. & Pſ. 112, 6. Et cum h. l. confer v. 13. & expende loca ſimilia Gen. 7, 23. Exod. 17, 14. Deut. 9, 14. & 25, 6. Pſal. 9, 6. &c. quod ad rem,*
Q. *& quod ad ipſam phraſin, confer Pſal. 34, 17. Dicat quis, at Judæ & Judæorum aliorum, ut Caiphæ, Annæ &c.*
R. *memoria adhuc viget? R. ſecundum quid accipiendum eſt, nempè pereat eorum memoria felix & commemoratio fauſta ac beata, unde quoties Judæ nomen pronunciatur, cum horrore atq; execratione commemoratur, & Judæorum vix meminiſſe poſſumus citra contemptum.*

Verſ. 16.] *Quæ verò cauſa hujus pœnæ tam gravis? & quæ culpa Deum ad tantam iram permovit? Etiam illa eſt grave ſcelus & grande flagitium, nempè ſumma immiſericordia ac durities, qua de re non malè ita ſcriptum reliquit D. Geſnerus. Etſi Chriſtus ſuarum impre-*

imprecationum nemini tenetur rationem reddere, cum pater illi tradiderit omne judicium Joh. 5. attamen graviſſimas cauſas adducit, quibus demonſtrat, æquiſſimum eſſe, ut improbi Judæi horrendis ejusmodi pœnis afficiantur, ſiquidem enormibus ſuis ſceleribus omnia illa promeruerunt. Deus non recordabitur ipſius Judæ vel alicujus Judæorum in bonum Neh. 5, 19. & 13, 31. propterea quod ipſe non eſt recordatus exercere benignitatem *erga prophetas, Chriſtum, apoſtolos, proximum, miſerabiles perſonas, prout Deus illam hinc inde in lege & prophetis exigit. Vide Mich. 6, 8. ubi eſt μέωσις, notaturq́, propterea quod crudeliſſimè in omnes, quos fovere debebat, ſævierit, de induſtria oblitus ſit ac omiſerit benefacere,* ſed perſecutus eſt virum pauperem *afflictum, infrà v. 22. ſuprà Pſal. 40. ult. & 41, 1.* & egentem, & *quidem (eſt enim hic climax ac ſemper creſcit oratio)* affectum ægritudine *cordis ſeu animi, & quod ultimum eſt, ac turpiſſimum*, ad morte afficiendum, *ut planè tollat è medio, non ad tempus premat. Vide autem factum Judæ & confer cum his. Hoc fuit (verba ſunt Bellarmini) peccatum Judæ, quod, cum videret principes Judæorum furere adverſus Chriſtum, ipſe nulla miſericordia motus erga innocentem, magiſtrum & dominum ſuum, crudeliſſimè illum tradidit capiendum & occidendum.*

Cauſæ ſuperiorū minarū.

Verſ. 17.] Quum igitur voluerit tantis ac tot flagitiis ſponte ſua ſe inquinare, & amaverit culpam, amet etiam, quæ illam premit comes, pœnam, vel ſaltem jure ferat, & contrà, quia bonum ſprevit, benedictionem Dei ſibi non dari non miretur, quia hic ordo à Deo eſt conſtitu-

ſtitu-

ſtitutus, ut bonis tandem, vel ſaltem ab animo, benè ſit, & malis malè Levit. 26. Deut. 28. Et *hic ergò amavit, dilexit,* optavit maledictionem, etiam venit ei (*quomodo meliùs ob ipſum loquendi genus & conſecutionem accentuum cum Luthero vertente,* vnd erwolte den fluch haben/ der wird jhm auch kommen/ *& Piſcatore, reddente, dilexit maledictionem, illa igitur eveniat ei &c. quàm cum Tremellio & Junio exprimimus, & optavit, ut maledictio obveniret ei, ubi etiam malim, ſibi,*) neq; oblectatus eſt benedictione, illa *igitur* procul ſit ab eo, Er wolte des Segens nicht / ſo wird er auch fern von jhm bleiben. *Verùm quùm nemo malum ut malum velit, aut bonum ut bonum abominetur, quæritur,* Q.
R. *quomodo hoc ſit accipiendum? Reſpondet Bellarminus in Comm. dicitur homo diligere maledictionem, & nolle benedictionem, quando ipſe ſibi cauſa eſt malis operibus, cur maledicatur & non benedicatur ei, ſic Iudas deſerens, imò vendens Chriſtum, Iudæi occidentes eum, in quo omnes gentes erant benedicendæ, maledictionem dilexiſſe cenſentur, quùm voluerint id, unde maledictio conſequebatur. De phraſi priori quando verbum* בּוֹא *conſtruitur cum affixo vide Iob. 15, 21. Amos, 5, 19. & Buxtorf. in theſ. Gram. l. 2. cap. 17. ſub finem pag. (mihi) 487.*

Verſ. 18.] *Maledictionem hiſce malis divinitus decretam atq; immiſſam porrò triplici ſimilitudine explicat 1. à veſtitu, ſicut etiam verſ. 19. 2. à potu. 3. ab unguento. Quùm enim maledictio Dei ſit cumulus malorum tàm externorum, quàm internorum, ita Spiritus S. hæc mala hiſce ſimilibus voluit declarare, quia veſtem exteriùs*

exteriùs induimus, potum interiùs bibendo, unguentum per poros attrahendo aſſumimus. Vide Comm. Bellarm. Induatur *ergò* maledictione, *undiq; eâ circumdetur,* velut chlamyde *ſua, & ne putes hærere ſaltem in cute, age,* ingrediatur velut aqua intra eum, *ſeu in medium ejus, ut hebrææ verba loquuntur* ἐμφαλικώτερον, & velut oleum in ipſa oſſa ejus *ſe inſinuet. Quomodo etiam hic climax, & ſemper creſcit oratio, quùm primum ſimile loquatur de eo, quod poteſt deponi, ſecundum de eo, quod ipſam carnem ac ſanguinem pervadit, tertium de eo, quod ipſa oſſa, firmiores corporis partes, arrodit. Piſcator non malè hæc addit, ut tantò meliùs poſſis verſum 17. intelligere. De aqua & oleo accipio tanquam dictum de voluptate, quâ malus iſte ex ſua malitia affectus fuit maximo ſuo damno, non ſecus ac voluptatem percipit hydropicus (ita malim hæc accommodare) ex potu aquæ, quo deinde cruciatur & perit. Et hæc eſt maledictionis magnitudo: quam porrò amplificat temporis longitudo.*

Climax.

Verſ. 19.] *Verum veſtis tandem conteritur, aqua in mari ſubmerſum citò ſuffocat, oleum ſubitò intrat, & ſubitò operari deſinit: verum non ita ſe habebit maledictio, ſed quum in hac vita cœperit, ſemper durabit in altera, poſtquam ſemel dixit judex ſeverus, ite maledicti in ignem æternum.* Adſit illi, *quo* tanquam veſte *ſeu panno* ſe amiciat *& operiat,* & pro zona jugiter ſe eâ accingat, *hoc eſt, decretum Dei de his malis perdendis & æternùm condemnandis (quum converti noluerint) erit immutabile. Lutherus,* So werde er (der Fluch) jhm wie ein Kleid / daß er anhabe / vnd wie ein

V u Gürtel/

Gürtel/ da er ſich allwege mit gürte. *Etiam hiſce verbis notatur, quod maxima cum voluptate & prolubio malus maledictionem ſuo ſibi jumento accerſat, non ſecus ac quis libenter veſtem induit, & zonam accingit, quum putet ſe iis juvari, armari atq; ornari.*

Verſ. 20.] *Concludit jam hanc partem Salvator, & oſtendit, juſtè à juſto Deo puniri tam injuſtos, quales hactenus deſcripſit.* Hæc erit merces, *retributio,*

פְּעֻלָּה *præmium pro opere heb.* פְּעֻלָּה, adverſantium mihi, *ſuprà v. 4.* à Jehova, & loquentium malum contra animam meam, *quomodo me perdant. Prout igitur ſementem fecerunt, ita metant &* פּוֹעֲלֵי אָוֶן *(vide quæ dicta ſub finem Pſalmi 5.) recipiant ſe dignum* פְּעֻלָּה *Levit. 19, 13. Deut. 24, 15. Eſa. 40, 10. & 49, 4. & quum malum contra proximum dixerint, malam ſententiam tandem audiant.*

Loci Communes.

Ex verſ. 6. Præfice illi improbum] *Qui non* Diabolo traditi. *vult audire vel obedire numini, traditur dæmoni, qui eum captivum teneat 2. Tim. 2, 29. & ei, qui reddit malum pro bono, non recedet malum ab ejus domo Prov. 17, 13, ſequere ergò Deum ductorem, nec audi diabolum ſeductorem.*

Ex verſ. 7. I. Quum in jus venerit, abeat dam- Damnati. natus] *Quicunq; non credit in filium, condemnatur, & ira Dei manet ſuper eum Joh. 3, 18. 36. juſtus non reputatur, quum in Chriſto juſto illo ſervo Dei non inveniatur.*

Preces ſine fide. II. Oratio illius vertatur in peccatum] *Preces*

ces fuſæ ſine fide Deo ſunt abominabiles, quia non fiunt per mediatorem, ſine quo nemo gratiosè admittitur vel venit ad patrem.

Ex verſ. 8. I. Sint dies illius pauci]

Nemo dies vitæ, ſtatuit quos cuiq; Jehova,
Prolongare poteſt, abbreviare poteſt,
Flagitiis, odiis, mœrore, libidine & irâ
Luxuriâ, & quod non ex pietate venit.

Vitæ autem brevitas, impiorum reſpectu, eſt ſignum maledictionis divinæ.

Vitæ brevitas mala.

II. Curationem illius accipiat alter] *Omnes miniſtri verbi & Chriſti debent à Deo & Eccleſia oblatum honorem accipere, non emere, non ſe malis artibus ac modis ingerere Heb. 5, 1. 4. Simul autem quando officium epiſcopi ſacrum vocatur* פְּקֻדָּה *à* פָּקַד, *id eſt, viſitavit, meminerint Eccleſias viſitare & curare: quod ſi facere omiſerint, Deus viſitabit illos. Vide Bellarm. Comm. Verba etiam hæc notabilia habet. Debet Epiſcopus aſſiduè inſpicere & viſitare oves ſuas, de quibus rationem Domino redditurus eſt, id quod, qui longè abſunt ab epiſcopatu ſuo, CERTE præſtare non poſſunt.*

Accipiatur

epiſcopatus.

Bellarmini nota proba.

Ex verſ. 9. Sint filij illius pupilli] *Etiam hæc eſt non minima inter legales minas Exod. 22, 22. 23. 24. nullam viduam aut orphanum affligitote, ſi afflixeris eum & clamet ad me, utiq; exaudiam, ſic erunt uxores veſtræ viduæ & liberi veſtri orphani, & proinde etiam hic recenſetur rectè inter pœnas. Non tamen omnis vidua fit ex Dei ira. nam duæ cum patiuntur idem, non eſt idem, confer v. 16.*

Pupilli, viduæ malorũ.

Ex verſ. 10. Indeſinenter vagentur filij illius]

Q. An Judæi ſuſcipiendi? R.

Quùm Deus hìc, ſicut & alibi paßim, Judæis comminetur perpetuum exilium, quæſtio oritur, num ſint ſuſcipiendi, ubi non ſunt, aut tolerandi, ubi ſunt? R. Affirmativè, ſed cum limitatione, ſunt ſuſcipiendi & tractandi ut ſervi, non ut liberi. Ideoq́; non ad publica officia evehantur, non pro libitu agere permittantur. Vide D. Helvicum T. 4. diſp. Gieſſ. diſp. 11. ſunt ipſi tolerandi, non autem tolerari debent eorum blaſphemiæ, uſuræ, injuriæ, &c.

Uſuræ.

Ex verſ. 11. Illaqueet fœnerator, quicquid eſt ei] *Vaticinium hoc eſt Dei, non præceptum, & in hujusmodi malis, quæ permittit Deus, valet illud Proſperi,*

Actio diſplicuit, paßio grata fuit.

Deus enim non mandat uſuras, ſed fieri tolerat. Loquitur autem de veris uſuris, quæ ſunt peccatum grande, non de compenſatione juſta beneficij mutuationis legibus permiſſa publicis, & in ſacris præcepta. Vide Conſilium Dn. D. Ægidij Hunnij. Id autem hìc diſcimus, malè parta, malè dilabi.

Immiſericordes.

Ex verſ. 12. Ne ſit, qui illi protendat benignitatem] *Deus miſericors odit immiſericordes, hos tamen ad aliorum crudelium & malorum pœnam ſupereſſe facit, & quùm non probet culpam, probat pœnam, illam injuſtè admiſſam, hanc juſtè immiſſam. Rectè enim dicit Chriſtus, quâ menſura metimini, eadem rependetur vobis Luc. 6, 38.*

Liberi qui ferãt peccata parentũ.

Ex verſ. 13. Sit poſteritas illius exſcidio addicta] *Gentibus quidem, quæ, quàm ſeverè Deus puniat iniquitatem, ignorant, videtur ita ſe res habere, ut canit Poëta,*

Delicta majorum immeritus lues?
at Chriſtiani ſciunt, juſtum eſſe, ut Deus viſitet iniquitatem patrum in filiis, ſed additur, his qui oderunt me, *Ergò diverſo reſpectu utrumq; eſt verum, filius, puta impius, feret iniquitatem patris, & filius, puta pius, non feret iniquitatem patris.*

Liber Dei duplex.

Ex verſ. 14. In memoria ſit iniquitas] *Piorum, qui ſunt in Chriſto, peccata Deus tegit, impiorum ſemper quaſi retegit, ut ad iram ſe excitet, ut ita ex ſcriptura ἀνθρωποπαθῶς de Deo loquamur. Eſt enim Deo duplex liber memorialis, unus in bonum & gratiam Neh. 5, 19. Mal. 3, 16. alter, in malum & ad iram.*

Immiſericordia.

Ex verſ. 16. Propterea quod non eſt recordatus facere benignitatem] *Deus qui eſt charitas, crudeles atq; immiſericordes odit, & , niſi reſipiſcant, æternum perdit Jac. 2, 13. Hæc verò crudelitas ratione perſonarum & circumſtantiarum valdè exaggeratur, ut in textu videre eſt. Dum autem impij crudeliter & ſuperbè agunt in afflictos, pij aliorum miſeriis compatiuntur.*

Mali ſeipſos perdunt.

Ex verſ. 17. I. Dilexit maledictionem] *Volenti non fit injuria, habet vulgata parœmia, quæ hic tantò magis obtinet, quò eſt indignius, hominem ſpretâ Dei clementia & benedictione ſe ſua culpa præcipitare in maledictionem, quæ eum ab omni parte cingit, intùs & extus angit, intimè inhæret, firmiter adhæret.*

Merces laborum.

Ex verſ. 20. Hæc eſt merces] *Hæc eſt Dei juſtitia, ut bonis tandem præmia conferat, malis ſupplicia infligat. Vide Rom. 2, 6. usq; ad v. 11. 2. Theſſ. 1, 5. &c. ſic conſilium malum conſultoribus peſſimum, & ſcelera in magiſtros redeunt ſuos. Interea pij ſurſum ſpectent, dum mundus eos deſtituit, & è cœlis exſpectant vindicem.*

PARS TERTIA.

Verſ. 21.] *Poſtquam malos & corrigi neſcios abſolvit Salvator, redit ad ſeipſum, &, ut liberetur, petit, & hujus petitionis rationes adducit, quarum una eſt à facultate, quia eſt Dominus, altera à voluntate, quia eſt bonus. Uti dixi de improbis, fore ut abs te, ô Deus, perdantur, hoc nihil ad me vel meos pios, quia tu judex mundi non perdis pium cum impio, diverſa nos tractamus ſtudia, diverſam inſtamus viam, ergò alio modo nos tractabis.* Tu autem ô Jehovi Domine fac mecum *& erga me exerce benignitatem* propter nomen tuum, & quia bona eſt benignitas tua, eripe me, *Lutherus*, deine gnade iſt mein troſt/ errette mich/ *& priorem phraſin vertit*, ſey du mit mir. *Confer phraſin ſimilem Gen. 21, 23. & 28, 20. Job. 10, 12. Pſal. 119, 124. & 126, 2. 3. Gen. 40, 14. 2. Reg. 18, 31. confer etiam ea quæ ſuperiùs ſunt dicta in Pſal. 69, 17.*

Deus eſt cum aliquo.

Verſ. 22.] *Hactenus argumenta deſumpſit à Dei natura: nunc porrò adducit ſuam penuriam, ſuam ſolitudinem & ægritudinem. Eripe me, quia egentes ſoles eripere, qui ſe tibi derelinquunt Pſal. 10, 14.* nam pauper *afflictus* & egenus ſum, *vide ſuprà v. 16. & Pſal. 40, ult. & 69, 30. quomodo Chriſtus Joh. 12, 27. orat, nunc anima mea turbata eſt. & quid dicam? Pater, ſalva me ex hac hora, unde etiam h. l. ſtatim ſubjicit de cordis palpitatione*, cor meum confoſſum eſt in medio mei, *non ſecus angor, atq; illi, quibus in corde lethale inflictum eſt vulnus, vel qui palo affiguntur.*

Verſ. 23.] Sicut umbra, *vide Com. in Pſ 102, 12.*

quum

quum declinat ipſa, *ſole ad veſperam declinante*, abire *ex hac vita* cogor. *Quemadmodum enim umbra cum maximo ſilentio & ſine ullo ſtrepitu deficit, ita Chriſtus ex horto abductus, ad varia tribunalia circumductus, & ad ipſam crucem adductus fuit ſine murmure, ſine reſiſtentia, ſine defenſione: & quemadmodum umbra citiſſimè deficit, ita Chriſtus exiguo temporis ſpacio capitur, hinc inde rapitur, & occiditur.* Exagitor ut locuſta, *quæ eſt per ſe inſtabilis, nec locum habet, ubi diu quieſcat Plin. lib. 11. c. 29. & vento quandoq; abripitur, ut dejiciatur in mare Exod. 10, 19.*

Verſ. 24.] Genua mea labant præ jejunio, *hoc enim vires corporis exhaurit*; & caro mea emaciatur, מִשָּׁמֶן à pingui, *id eſt, exhauſtà pinguedine, quomodo Lutherus optimè vertit*, vnd hat kein Fett. *Vide de re Job. 16, 8. Deut. 33, 29. de particula מִן in hac ſignificatione 1. Reg. 15, 23. Jer. 40, 49. Mich. 3, 6.* 1. *Reg. 15, 13. Jer. 48, 45. Thren. 4, 9. Eſa. 17, 1. & 7, 8. notat defectum & excidium rei, ut liquet hac exemplorum inductione. Quam cum ignoraret vulgatus latinus interpres, malè & obſcurè ita vertit, immutata eſt propter oleum, quum contrarium ſit verum. Bellarminus ita exponit, ex oleo ſeu pinguedine, id eſt, ex pingui factus ſum macer, quorum hoc verum, illud prius falſum. Addit tamen ille; variè hic locus ab aliis explicatur: hæc nobis explicatio literalis maximè viſa eſt. D. Bugenhagius. Significat maciem contraxiſſe, quia aberat pinguedo. Idcirco quod nos legimus, hinc intelligere potes, licet coactius; caro mea immutata eſt propter oleum, non quod comedebam, ſed quod non habebam.*

מִן notat defectũ.

Verſ.

Verſ.25.] *Et hæc omnia mala, quæ jam enumeravi, ſatis magna, aliaq; plura non minus gravia pro illis hominibus malis, de quibus in parte præcedenti, etiam patior, at illi malam mihi reponunt gratiam. Quùm enim debebant, ſi poterant, me eruere, vel, ſi id eſſet ex iis, quæ fieri non poſſunt, ſaltem mea miſeria commoveri & condolere, tum* ego ſum probrum illis (*non probro ſum illis, ut Tremell. & Jun. vertunt, quos refutat Piſcator, ſuprà Pſal. 69. v. 8. 10. 11. 20. 21.*) *inde calumniandi & me exagitandi arripiunt anſam, unde ad gratias referendas debebant exſtimulari*, videntes me *in afflictione hærere, in cruce pendere*, movent caput ſuum *& indignantur, dicentes per faſtidium, Vah, qui deſtruis templum Dei, vide ſuprà Pſ. 22, 8. Job. 16, 4. & Matt. 27, 39. 40. Marc. 15, 29.*

Verſ. 26.] *Quùm igitur deſinant omnia ſolatia ac præſidia humana, age, incipiat, imò pergat mihi adeſſe divinum, quùm homines, pro quibus illa tolero, me deſerant, imò mala mihi ingerant, tu pater cæleſtis, ne me derelinquas, ſed citò ſolatium præſta, præſidium & & opem affer.* Auxiliare mihi, ô Jehova, *pater ingenite, juxta humanam naturam, Deus mi*, ſalva me *Pſal. 69. v. 1.* pro benignitate tua, *& citò me ex mortuis reſuſcita ad gloriam, quemadmodum ſuprà in Pſ. 16. 22. & 69. Salvator eſt precatus.*

Verſ. 27.] *Hoc ſi feceris, pater cæleſtis, (factu-cum te omninò id eſſe, mihi perſuadeo*) ſtatim cognoſcent *& experientur*, quod manus tua *omnipotens* hæc *ſit*, quod tu *ſolus* id efficere *volueris & valueris, quemadmodum olim in Ægypto tandem diaboli mancipia*

pesſi-

peſſimi magi exclamabant Exod. 8, 19. digitus Dei hic eſt, confer 1. Sam. 6, 9. & quod tu Jehova hoc feceris ſolus, quùm nemo alius id ſuis viribus efficere potuerit, dicentq; quod Deus, quæ prænunciavit per os prophetarum ſuorum, futurum; ut Chriſtus moreretur, ipſe impleverit. Actor. 26, 23. Sic Actor. 3, 18. quia hæc res, hæc mors Chriſti eſt ex voluntate ac poteſtate Dei, & ipſe voluit eum ita conterere Eſa. 53. neq; potuiſſent gentes aut Judæi Chriſto prævalere, eumq; enecare, niſi Deus id fieri voluiſſet, neq; potuiſſet Chriſtus in cruce occiſus tertia die reſurgere, niſi id quoq; Deus ſua omnipotentia effeciſſet.

Verſ. 28.] Quia ergò

ſua cuiq; exorſa laborem

Fortunamq; ferent,

ut ſunt diverſa, quæ agimus, ego & hoſtes mei, ita etiam diverſus ſequetur exitus, quia maledicant ipſi, *& tibi & mihi, ô Pater (ut hactenus demonſtravi) at* tu benedices, *& ſi tu benedixeris, maledicta illorum nil nocebunt quicquam,* inſurgant contra me, *ſed* & *ſtatim* erubeſcant, *Lutherus*, ſetzen ſie ſich wieder mich/ ſo müſſen ſie zuſchanden werden / *& contrà* ſervus tuus lætetur, *tum de ſalute ſibi præſtita, tum de pœna juſtiſſimâ hoſtibus ſuis illata.*

Verſ. 29.] Ut autem mea ex mortuis excitati lætitia erit ſolida & conſtans, ita & meorum hoſtium obſtinatorum ignominia erit perpetua. Induantur adverſarij mei *ſuprà v. 4. & 20.* ignominiâ, *ſuprà v. 18.* & amiciant ſe eâ tanquam pallio, pudore ſuo, *quæ ſuprà habentur v. 19. ibidemq; etiam exponuntur. Hoc loco au-*

מְעִיל tem eſt pro generali voce מְעִיל, בֶּגֶד, quod notat pallium, veſtem ſummam, exteriorem, ornatiorem & honorationem, & quia huic ſolet alia materia interiùs ſubduci, vulgatus latinus vertit ex LXX. diploidem, quomodo duplex ignominia h. l. intelligetur, hujus & alterius vitæ.

Loci Communes.

Gratia Dei. *Ex verſ. 21.* Tu Jehovi Domine fac mecum] *Si Chriſtus in ſe innocens tam anxiè rogat ſibi fieri gratiã, quid faciendum peccatoribus injuſtis? ſcilicet exclamemus,*

Nulla ſalus juri, veniam te poſcimus omnes.

Non enim Deus nos juvat aut ſalvat ſecundum juſtitiã, ſed miſericordiam ſuam.

Ex verſ. 22.] Pauper & egenus ſum] *Vide quæ dicta in Pſal. 40, ult. & 41, 1. ubi etiam habes, cur Chriſtus ita pauper factus.*

Chriſtus ut umbra *Ex verſ. 23.* Ut umbra, ut locuſta] *Si ille, qui eſt* אָרוֹן & אֶבֶן *baſis & fundamentum omnium, βασιλεὺς etiam omine, ſubſtantialis imago patris, factus eſt ob peccata aliena ut umbra, & cœli Dominus exagitatus ut locuſta, quid fiet impœnitentibus miſeris hominibus ob peccata propria? Ad exemplum autem Chriſti etiam Chriſtiani ἀστατοῦσι 1. Cor. 4, 11 habenturq́ à mundo non modò inutiles, ut umbræ, ſed etiam nocentes, ut locuſtæ.*

Macies. *Ex verſ. 24.* Caro mea emaciatur] *Ex triſtitia non tantùm oritur turbata facies, Luc. 24, 17. ſed etiam cadaveroſa macies, Prov. 17, 22. Sir. 30, 22.*

Dei benevolentia. *Ex verſ. 26.* Auxiliare mihi, ô Jehova] *Vide, tanta eſt*

ita eſt Dei in pios benevolentia, quando malum imponit, manum ſupponit, cum immittit terræ ſupplicium, Eccleſiæ ſuæ promittit & præſtat auxilium.

Ex verſ. 27. Ut agnoſcant, te feciſſe hoc) *Facit Deus omnia ad ſui nominis gloriam, & vult in nobis exiſtere ſuæ eſſentiæ & potentiæ notitiam, ut eum colamus, ei confidamus, quia ipſe fecit Pſalm. 22. ult. ipſe faciet Pſal. 37, 5. contrà, quæ fecit manus hominis, non perennant, in malis non juvant: quæ parat & præbet manus dæmonis, lædunt.* Manus numinis. hominis dœmonis.

Ex verſ. 28. Maledicant ipſi, tu benedicito) *Horſum ſunt referenda Papæ Romani bruta fulmina, quæ contra Lutheranos ejaculatur, nempè mali maledictio à ſemine benedicto vertitur in benedictionem, quia illa fit propter ejus nomen. Vide Comm. D. Bugenhagij. De reliquis, quæ jam non attingimus, ſuprà cum in hoc, tum in reliquis pſalmis præcedentibus dictum eſt prolixiùs, ideoq; eadem cum tædio hic repetere non placet.* Maledicta malorum.

PARS QUARTA.

Verſ. 30.) Sic ſatis denuò dictum de impiis, qui quùm hic laudem Dei ſilent, etiam in altera vita tandem planè obmuteſcent, confer Matth. 22, 12. at pij & Chriſtiani ibi demum exaltati exultabũt, Deumq; laudabunt, quemadmodum hic vident caput ſuum præire bono exemplo. Celebrabo (*inquit*) Jehovam valdè *id eſt, apertè, publicè, multis verbis, magno affectu,* ore meo, & in medio multorum laudabo eum. *Quæ verba & facilia ſunt, & ſuprà res ipſa explicata ſatis Pſ. 16, 9.*

& Pſal. 22, 23. 26. & 69, 31. Libet addere quædam ex idea concionis: Futurus eſt locus glorificandi Dei; ab hoſtibus per confeſſionem v. 27. à ſe per gratiarum actionem hoc verſu. Debemus & gratitudinem Deo non tantum promittere, ſed etiam præſtare. Promittimus, quoties ad cœnam accedimus, ſed quis? & quomodo præſtat? putant quidam, ſatis feciſſe ſe promiſſioni, ſi uno atq; altero die ſibi temperent à peccatis, quemadmodum faciunt, qui venæ ſectione uſi ſunt. Sed Deus non patitur ſe illudi, &c.

Gratitudo noſtra.

Verſ. 31.] *Cur autem Salvator laudabit Deum patrem? quod ſe juverit, & ex malis, imò morte, eruerit*, quod aſſiſtat ad dexteram egentis (*de phraſi dictum eſt ſupra Pſalm 16, 8. & quis ſit hic* אֶבְיוֹן *ſupra verſ. 22.*) *juvet, regat, conſervet ope ſua indigos & ſe confiſos*, ad ſalvandum, *ut conſervet eum* ab iis, qui abjudicant vitam illi, *qui condemnant illum, Lutherus*, daß er jhme helffe von denen/ die ſein Leben verurtheilen. *Vulgatus, ut ſalvum faceret à perſequentibus animam meam; quod non quadrat. De hac autem ſignificatione verbi* שָׁפַט*, quod accipiatur metaleptice pro condemnare, alibi dictum eſt pluribus. Vide ſaltem Comm. in Pſal. 9, 17. Vatablus: ut ſervet à judicibus iniquis animam ejus: non benè ob conſtructionem* ב.

שָׁפַט

LOCI COMMUNES.

Dei laus.

Ex verſ. 30.] Celebrabo Jehovam] *Oſtenditur hoc verſu, 1. quis ſit laudandus? nempe Jehova; unde toties in Pſalmis* הַלְלוּיָהּ*: 2. quomodo? valdè, ex omnibus viribus: 3. quo inſtrumento? tam corde, quàm ore: 4. ubi ſeu quo in loco? in medio multorum ſeu in Eccleſia tam privatim, quàm publicè. etiam de his alibi prolixius.*

Ex

Ex verſ.31. Quod aſſiſtat ad dexteram egentis] *Deus promiſit, ero cum ipſo in tribulatione, & adſtat ad dextram ejus, qui eget ejus opera, eamq; implorat, manum porrigit, & contra hoſtes potenter ſe confiſum defendit. Et tu Jeſu Chriſte, qui ſedes, imò ſtas ad dexteram tui patris, ut poſſis ſuccurrere miſeris tuis membris, age etiam nobis hoc tempore aſſiſtas ad dexteram, & omnia ſiniſtra omina, nomina, flumina, fulmina ac tormina clementer averte, nosq; ad te converte, ut tuo exemplo per calamitatem eamus in beatitatem, Amen.*

Enarratio PSALMI CENTESIMI DECIMI.

Matth. 22, 44.
Marc. 12, 36.
Luc. 20, 42. 43.
Act. 2, 34. 35.
Hebr. 1, 13.

Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου, κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου.

Johan. 12, 34.

Ἡμεῖς ἠκούσαμεν ἐκ τοῦ νόμου, ὅτι ὁ Χριστὸς μένει εἰς τὸν αἰῶνα.

1. Cor. 15, 25.

Δεῖ γὰρ αὐτὸν βασιλεύειν, ἄχρις οὗ ἂν θῇ πάντας τοὺς ἐχθροὺς ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ.

Hebr. 5, 6. & 7, 17.

Καθὼς καὶ ἐν ἑτέρῳ λέγει, Σὺ ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα, κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ.

Hebr. 7, 21.

Ὤμοσε Κύριος, καὶ οὐ μεταμεληθήσεται, Σὺ ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ.

Hebr. 10, 13.

Τὸ λοιπὸν ἐκδεχόμενος ἕως τεθῶσιν οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ ὑποπόδιον τῶν ποδῶν αὐτοῦ.

Pſalmi hujus dignitas.

EX hac locorum N. T. ubi hic Pſalmus eſt allegatus undecies (quod vix de ullo alio probari poterit) enumeratione, liquidò conſtat, quanta ſit hujus Pſalmi dignitas, & quanta ejusdem utilitas, quem Spiritus Sanctus ad aliquot ardua myſteria ſtabilienda citari voluit, imò quò ipſe Salvator ſuos juratos hoſtes Phariſæos confundere valuit Matth. 22, 46. unde rectè ſcribit Bellarminus: Hic Pſalmus celeberrimus in magnitudine myſteriorum. Et Mollerus: Hic totus Pſalmus dulciſſima eſt exegeſis promiſſionis de venturo Meſſia traditæ primis parentibus poſt lapſum in paradiſo, & poſtea repetitæ Abrahamo, ejusq; poſteris. Quæ promiſſio ut fundamentum & baſis fuit Eccleſiæ inde usq; ab initio collectæ ex genere humano, ita ſubinde miniſterio prophetarum in V. T. magis ac magis fuit illuſtrata, nec alia in re magis, quàm in hac declaranda labor illorum fuit occupatus. Nulla autem extat concio in libris V. T. quæ tanta brevitate, tam luculenter & tanto orationis ſplendore eam promiſſionem evolvat, & majores res complectatur. Ideoq; grata eſſe piis auditoribus

hujus

Hujus Pſalmi lectio debet. De uſu verò hujus Pſalmi in genere ita cenſet D. Heshuſius. Ad uſum transferendus eſt hic Pſalmus, ut certò ſtatuamus, Jeſum Chriſtum eſſe & regem & ſacerdotem noſtrum, qui placatâ Dei irâ & morte devictâ juſtitiam & vitam nobis recuperavit: quæ regni ipſius beneficia ideò ſunt accipienda fide, ut nos in omni tentatione erigamus, & morte atq; peccato ſuperatis tandem per Chriſtum vitam adipiſcamur æternam. Uſus.

Quod autem Pſalmus hic unicè de Chriſto agat, negant inter veteres Judæi, inter recentes Calvinus: affirmant autem longè rectiùs ex veteribus patres, & recentes tum Lutherani, tum Pontificij, tum Calviniani, inter quos Eſromus Rudingerus ita cenſet. Quum Chriſtus ipſe Pſalmum hunc de ſe interpretetur, minimè opus eſt, ut ad ullorum hominum rationes aut interpretationes reſpiciatur, quæ à Chriſto abducunt ſententiam, quales & apud Chriſtianos, nunc quidem, nullæ ſunt, neque eſſe omninò poſſunt. De quo agat. Eſr. Ruding. ſententia.

Hic igitur Pſalmus ſine ullo typo & ex profeſſo eſt Prophetia de perſona & regno Chriſti. Et ad Davidem aliquid hiſtoricè referre in hoc Pſalmo ne conandum quidem exiſtimo, quacunq; interpretatione. Neq; dici in hoc genere quicquam poteſt, quod glorioſum eſſe poſſit tali interpreti. Hæc Calvinianus contra Calvinum.

Argumentum.

Summa.

In hoc pſalmo explicatur Chriſti regis, prophetæ & Sacerdotis Eccleſiæ ſuæ unici infinita gloria, ejusq; de hoſtibus reportata victoria, & tandem, quæ ad illam via.

Maxi-

Maximè enim Chriſti regnum à glorificatione ipſius celebrat, ut Petrus Actor. 2. explicat. Et quia non tantum eſt poſitus ad reſurrectionem multorum, ſeu credentium, ſed etiam in ruinam & caſum ſe ei opponentium Luc. 2, 34. Chriſtum ſuorum ſubditorum fidelium ſalvatorem ac protectorem, & ſuorum hoſtium ſeu inimicorum blaſphemantium vel oppugnantium judicem ac condemnatorem fore declarat, ad quam gloriam & potentiam Chriſtus homo per miſeriam pervenit, & ad dextram patris glorioſam ſeſsionem obtinuit poſt ſuam ærumnoſam paſsionem.

Analyſis. Partes duæ, *Analyſis hæc poteſt dari. Partes pſalmi ſunt duæ, prior, in qua Deus pater Chriſto θεανθρώπῳ plenariam divinæ gloriæ humanæ naturæ communicatæ in triplici officio uſurpationem ſubminiſtrat v. 1. poſterior, in qua Chriſtus idipſum adminiſtrat v. 5. & ſeqq. ibi pater cœleſtis officium committit, hic filius nihil eorum, quæ ad officium ſpectant, omittit. Officium illud eſt triplex, regis verſ. 1. prophetæ v. 2. ſacerdotis v. 4. I. Ad regnum à*
I. *patre vocatur, ad dextram ipſius collocatur, ſuisq; hoſtibus potenter dominatur v. 1. II. Prophetia prius in genere indicatur tum ratione pedi, quo ſuas oves ducit ac regit, tum ratione regni ſedis v. 2. ſub initium. Poſterius in ſpecie declaratur reſpectu hoſtium, quorum dabitur ſubjectio v. 2. in fine, & reſpectu ſubditorum fidelium, ubi deſcribitur Eccleſiæ per prædicationem verbi collectio v. 3. III. De ſacerdotio hæc ponuntur 1. id conferentis benignitas & immutabilitas 2. ejus ſuſcepti*
II. *dignitas atq; æternitas v. 4. Hactenus officium velut demandatum: ſequitur nunc in parte poſteriori idipſum uſur-*

uſurpatum, regium v. 5. propheticum v. 6. ſacerdotale v. 7. In regio eſt magnorum tyrannorum & regum ipſi adverſantium dejectio. Confer Luc. 1, 52. in prophetico cum gentilium hominum, tum infernalium dæmonum ſubjectio, illorum ad Eccleſiam congregatione, horum cum ſuis pertinacibus cultoribus plenaria fractione & æterna condemnatione. Vide 2. Cor. 10, 5. Job. 12, 31. & 14, 30. & 16, 11. In ſacerdotali eſt Chriſti paſſio ſeu exinanitio, & glorificatio ſeu exaltatio, ibi moritur, hic ex morte oritur, ibi peccata mundi tollit, hic caput attollit.

PARS PRIOR.

Verſ. 1.] Davidis Pſalmus, *de quo genere loquendi ſupra Pſal. 40, 1. ubi addendum tamen, quod Chriſtus adjicit non ſine cauſa & emphaſi Matth. 22, 43.* ἐν πνεύματι, *& apud Marcum cap. 12, 36.* ἐμφατικωτέρως, ἐν τῷ πνεύματι τῷ ἁγίῳ, *nimirum ex peculiari revelatione, eaq; majori quàm aliàs, (quia & hujus ſunt, ut aliorum Spiritus S. donorum, gradus) ipſi plerumq; fuit collata, hoc vaticinium egregium de Chriſti* θεανθρώπου *exaltatione in N. T. futura cecinit. Tria verò continet potiſſimùm hic verſus 1. patris cœleſtis decretum, 2. filij regnum 3. hoſtium hujus interitum: ſeu, ut alij volunt, regis hujus enarrat autoritatem, divinitatem, majeſtatem, felicitatem.* Dictum Jehovæ, נְאֻם, *quod de oraculis divinis apud prophetas crebrò uſurpatur, & h. l. notat, non tantùm eſſe hoc ab æterno in Trinitatis concilio decretum, ſed etiam ſuo tempore prolatum, ut nobis de eo conſtaret: in N. T. ſenſus ita exprimitur,* εἶπεν ὁ κύριος. *Ha-*

David hîc loquitur in ſpiritu.

נְאֻם

ctenus quis dixerit & decretum hoc fecerit: jam cui, nempe, ut habet Chaldæus, verbo ſuo pater, ſeu ut habet textus authenticus, in quo loquitur David de ſuo ſecundum carnem filio, ſecundum divinitatem ſuo Domino, Domino meo. *Vidit in Spiritu David Meßiam poſt mortem & reſurrectionem ex mortuis glorioſè aſcendentem in cœlum, & refert ad nos verba Dei patris ad filium, quibus eum ad conſidendum ſecum & conregnandum invitat.*

Chriſtus vocatur Domin⁹.

Quod autem hoc loco Chriſtum vocat Dominum, quando eum cum patre conjungit, fit ex ſtylo ſcripturæ, ubi quum pater & filius ejus incarnatus ſimul conjunguntur, ille Deus, hic Dominus ſolet nuncupari, quia nomen Dei ſeu Jehovæ competit Chriſto ſecundum divinam naturam, nomen autem Domini pertinet ad utramq; naturam, licet diverſimodè, unde in ſymbolo dicimus, credo in Deum patrem, & in Jeſum Chriſtum Dominum noſtrum. Videantur hæc loca 1. Cor. 8, 6. 2. Corinth. 1, 3. Eph. 6, 23. & 1, 3. Col. 1, 2. 1. Coriuth. 6, 14. 1. Cor. 6, 14. 1. Theſſ. 1, 1. & 3, 11. 2. Theſſ. 1, 2. 1. Tim. 5, 21. & in V. T. per πρόληψιν *Dan. 9, 17. confer quæ dicta in Exerc. bibl. p. 1223. Hoc in loco verò quum Chriſtus ſecundū naturā divinam & ratione officij mediatorij vocatur Davidis Dominus, rectè inde probatur in N. T. in locis*

יְהֹוָה

ſuprà allegatis Chriſti divina natura. Vox יהוה *eſt nomen eſſentiæ, deſcribens Deum, qualis eſt in ſe, non qualis nobis ac noſter fieri poteſt:*

אֲדֹנָי

vox אֲדֹנָי *autem eſt operationis & conſervationis, deducta ab* אֶדֶן *id eſt, baſis eſtq; hæc eadē appellationis ratio atq;* ἐτυμολογίας, *quæ eſt vocis* βασιλεὺς, *quaſi dicas* βάσιν τοῦ λαοῦ. *Quia igitur Chriſtus tollens peccata mundi mundum ſuſtentat, ut me-*

diator

diator generis humani, & ex ſinu patris protulit Evangelium, ex quo diſcimus, quomodo Deus velit, qui eſt aliàs ignis conſumens ac ſeverus judex, fieri in ipſo noſter Deus & noſter pater, convenientiſſime hac ratione ei nomen אֲדֹנָי, κύριος, Domini competit, ut taceam, ratione acquiſitionis, quà nos ſibi emit, ſuo ſanguine redemit &c. ei hoc nomen quoq; ſoli deberi. Quid verò Deus pater & Jehova ingenitus dixit ſuo filio, Davidisq; Domino ad ſe poſt curſum in his terris feliciter abſolutum revertenti? hoc nempè, ſede, שֵׁב, Lutherus eleganter, ſetze dich / ad dexteram meam. Seſſio notat quietem (qui enim ſedet, quieſcit) & poteſtatem (qui enim ſedet cum majeſtate pro tribunali, poteſtate eſt præditus) & ad dextram patris ſeſſio, notat immenſam gloriam, unde ab apoſtolo 1. Cor. 15, 25. explicatur per dominari. confer Eph. 1, 20. Hebr. 1, 3. & 8, 1. eſtq; ſimilitudo deſumpta à conſuetudine regum, qui ad dexteram collocabant, quos ſummo honore cupiebant afficere 1. Reg. 2, 19. Pſal. 49, 10. Non obſtant illa, quæ Bellarminus lib. 3. de Chriſto c. 15. ex Antonio Nebriſſenſi quinq. c. 39. affert, quod à dextris ſit minus honorificum: 1. quia illa ſunt exempla hominum gentilium, 2. certa de cauſa hoc facientium, videl. ut tantò meliùs poſſint ſe defendere, & inferiores ipſis ſtatim inſervire, & à dominis, quæ traduntur, accipere. 3. potiſſimum de inceſſu, non de conſeſſu loquuntur. Ideoq; profana illa nihil præjudicant hiſcè ſacris, neq; ex picturis didicimus judicare de ſacris ſcripturis, ut Bellarminus ex pictura contra has concludit. Ex hac autem ſeſſione Chriſti ad dexteram patris ſequitur hoſtium miſeria, & triumphatoris glo-

Sedere.

Obj.

R.

riæ, undè ſubjicitur, donec ponam inimicos tuos ſcabellum pedum tuorum; *planè tibi ſubjecero omnes hoſtes, etiam ipſam mortem, ut illa, quæ jam pedibus poſſumus conculcare 1. Cor. 15, 23. Eſtq; deſumpta hæc loquendi ratio à ritu & conſuetudine victorum orientalium, qui equos conſcenſuri hoſtes devictos loco ſcabelli adhibebant. Confer Joſ. 10, 24. Jud. 1, 7. hiſtoriam Tamerlanis & Alexandri pontificis Romani inſolentiam.*

Donec. *Particula donec non hoc infert, quaſi non ſit regnum Chriſti æternum, quod aliàs ex ſcriptura probatur, ſed ſaltem de modo regni, qui qualis nunc eſt, deſinet poſt extremum judicium, quando nulli amplius hoſtes, qui Eccleſiæ poßint nocere, & quando nulli amplius verbi miniſtri, qui jubeantur publicè docere, eſſe accipiendam conſtat ex Paulo* 1. *Cor. 15, 28. & particula illa Donec ac ſimiles, usq; dum, priusquàm &c. ſæpius ita excludunt præteritum, ut non includant futurum. Vide Gen. 28, 15. 2. Sam. 6, 23. 1. Sam. 15, 35. Pſal. 57, 2. Matth. 5, 18. 26. Breviter dicam cum D. Mylio. Officij Chriſti partes ad tempus ſunt durabiles, & has regni appellatione inſignitas patri tradet: poteſtas verò regni ſempiterna eſt. Conferantur etiam ea, quæ habet Mollerus in Comm. Quando demum legimus* הֲדֹם לְרַגְלֶיךָ, *Tremellius & Junius putant eſſe ἀνασροφὴν, & poni hæc pro ijs,* לַהֲדֹם רַגְלֶיךָ. *Verùm errant, quùm in priori ſæpè* ל *deſit apud hebræos, & in poſteriori quandoq; denotet genitivum, ut alibi eſt declaratum, & h. l. pluribus refutat eos Piſcator ex Jer. 2, 13. & 15, 16. & Eſa. 5, 6. Jer. 22, 6. Confer Pſal. 18, 12. & 21, 7. 13. & 132, 11. Jer. 13, 16. & 50, 3. Et de hoc dicto etiam vide Junium in parallelis.*

lelis ſacris lib. 1. paral. 44. lib. 2. par. 39. & lib. 3. pag. 357. ita tamen ut proba ab improbatis ſeçernas, ſiquidem & is ſedere ad dexteram patris tantùm eſſe dominari in medio inimicorum ſe opponentium regno Chriſti, cum Piſcatore aliisq; nonnullis Calvinianis putat, quum tamen illud ſit perpetuum, hoc temporaneum, imò & illud hujus cauſa, ratione humanæ naturæ, qua de re inferiùs cum Deo.

Verſ. 2.] *Sic Chriſti* θεανθρώπου *regnum eſt conſtitutum, unde conſtat de Chriſti etiam in rebelles potenti dominio, v. 2. & de ſubditorum morigerorum ſpontaneo obſequio v. 3. Ut enim fit in aliis regnis, ut in iis inveniantur morigeri & immorigeri, obedientes & inobedientes, fideles ac rebelles: ita etiam videre eſt in hoc Chriſti regno; unde etiam ipſe obtinet ſceptrum, quo bonos defendit, regit, tuetur, & quo malos punit, in ordinem redigit & coercet, quo poſſit*

parcere ſubjectis & debellare ſuperbos.

Hoc autem, quia regnum non eſt de hoc mundo, non eſt mundanum, ſed ſpirituale, nempè verbum ejus, quod ſalvat credentes, damnat incredulos, præmia & gratiam promittit piis, ſupplicia & iram denunciat improbis: & ſimul ut ſcire queamus, quæ prima hujus regni in N. T. fuerit ſedes, ea montis Sionis nomine hîc expreſſè denotatur. Et quia tàm reges, quâm publicè docentes olim dicebantur paſtores, רֹעִים ποιμένες λαῶν, *& Chriſtus non ſolum rex, ſed etiam Propheta eſt, ſcipio ſeu virga ei attribuitur velut paſtori ſummo 1. Petr. 5, 4 unico Eccleſ. 12, 11. bono Job. 10, 11. &c. Sic igitur velut admirabundus David, quùm in ſpiritu videt, quomodo*

 Chriſtus

Chriſtus ſedens ad dextram patris ſui, regnum ſuum administret, in hac verba erumpit, ſuoq; regi gratulatur: ſcipionem roboris tui מַטֵּה עֻזְּךָ emittet Jehova Sione, *hoc eſt, verbum Evangelij, quod eſt potentia Dei ad ſalutem omni credenti Rom. 1, 16. 2. Cor. 10, 4. 5. Pſal. 23, 4. primùm prædicabitur Jeroſolymis, quæ ſupra montem Sion ædificata Eſa. 2, 3. & 61, 1, 2. Mich. 4, 5. Luc. 24. 47. Actor. 1, 8. Mollerus huc refert illud Matth. 11, 12. regnum Dei βιάζεται, exponitq; activè cum vi ſumma perrumpit: ſed præterquam quod plerique interpretes paſſivè verterint, paſſivè explicatur in paraphraſi Syra, & à Luca per ἐυαγγελίζεται exponitur c. 16, 16. confer potiùs Actor. 6, 10. & 9, 22. Quùm igitur ſatis habeas virium, ô Rex Eccleſiæ, tam ad beandos tuos, quàm ſubjugandos hoſtes, qui nunquàm deerunt, dum mundus hic erit, age exere tuas vires,* dominare in medio inimicorum tuorum, *& verbo tuo potente eos preme, urge, contere, Hebr. 4, 12. tu igitur perge feliciter, infer vexillum crucis tuæ in medium confertiſſimorum hoſtium, ibiq; dominare, illiſq; vel invitis & repugnantibus regnum tuum conſtitue. Quod certè brevi temporis ſpacio factum eſſe videmus. Nam intra paucos annos fruſtrà Judæis & paganis reluctantibus Eccleſiæ Chriſti in toto terrarum orbe conſtitutæ fuerunt. Col. 1, 23. Vatablus exiſtimat eſſe hìc enallagen temporum, dominare pro dominaberis, poſito imperativo pro futuro, quod alibi notatum.*

Scipio Chriſti.

Matth. 11, 12.

Verſ. 3. *De hoc verſu dixi quædam in Exerc. bibl. à pag. 115. usq; ad 121. edit. 3. ideoq; quæ ibidem excuſſa in Bellarmini aliorumq; explicatione, huc non traham, ſed*

in

in verum ſenſum inquiram. Hunc eſſe notat Vatablus: populus prædicato Evangelio ſe Chriſto ſponte ſubjiciet. Quia igitur dixit pſaltes, quid ſit futurum hoſtibus Chriſti, nunc de ejus populo agit, eumq; ait futurum Chriſti proprium, ſpontaneum, à Deo in bono exercitatum, ornatum & renatum. Cum enim dicente rege ſapientiſſimo Salomone, gloria regis ſit in populi multitudine Prov. 14, 28. ejusq; regis ſumma voluptas in ſubditorum ſuorum promtitudine, etiam utramq; ſubditis Chriſti tribuit his verbis, populus tuus *erit* maximè voluntarius *ſeu ſpontaneus, liberaliſſimoq; ingenio præditus, quali decet eſſe ſummos principes, id eſt, hebraicè* נְדָבוֹת*, abſtracto pro concreto, & plurali pro ſingulari poſito, ut alibi dictum, & vel in Exerc. bibl. edit. 3. pag. 247. 372. 99. & quod poëtarum princeps de Auguſto ei adulans, dicebat 4. Georg.*

Chriſti populus ſpontaneus.

——— Victorq; volentes
Per populos dat jura,

id rectè ad hunc regem noſtrum referre licet, cujus ſubditi libenter & non coactè ei obediunt. confer Exod. 35, 21. & 36, 21. Pſal. 51, 14. Sir. 15, 10. Rom. 12, 8. 2. Cor. 9, 7. Rom. 6, 18. 1. Petr. 5, 2. Philem. v. 14. & quùm omnia ab ipſo acceperunt, ei viciſſim omnia ſua promptè offerunt 1. Cor. 4, 7. Quando hoc futurum eſt? maximè ubi non ampliùs, ut in V. T. domi & in una Judæa tuos continebas, anguſtis locorum finibus tuos concludis, ſed jam in totum terrarum orbem tuas ſpirituales copias educis, die copiarum tuarum, *quando jam turmatim, confertim, magno numero ad ædes tuas ſacras convolabunt Eſa. 2, 3. Mich. 4, 2. confer umbram Pſal. 42, 5. & 84, 8.*

Chriſti copiæ.

84, 8. & quando ſua nomina ſacra huic militiæ, cujus tu, ô Chriſte, dux atq; imperator ſummus, profitebuntur, & vires ſuas contra diabolum, mundum, carnem militantes à Deo firmati periclitabuntur, hoc eſt, temporibus Evangelij revelati, quibus tuorum aciem ducturus, & inimicos debellaturus es, donec eos confeceris ſpiritu oris tui, & illuſtri adventu tuo aboleveris. Lutherus videtur reſpicere ad ipſam Chriſti in paßione depugnatam pugnam, quando vertit, nach deinem Sieg. *Quùm ergò copias tuas, quarum ἡγούμενοι fuerunt apoſtoli, Evangeliſtæ, paſtores, & Dominus Zebaoth ac rex gloriæ Pſal. 24. evocabis, tum populus regni tui ſua ſponte ac libentißimo animo ſe tibi ſubjiciet. Si quæris, ubi? habe locum,* in decoris *locis* ſanctitatis *(quomodo Vatablus exponit, in civitate illa clarißima ac celeberrima nempè Jeruſalem) vel ſi id non placet, age exponamus cum Luthero, Mollero, Piſcatore, aliisq; (id quod etiam magis jam probo) de modo & ornatu,* in ornatibus ſanctitatis. *Quemadmodum enim, qui educuntur in aciem non modò armantur, ſed etiam, ſi poßit imperator eorum tantum præſtare à ſe, ornantur, ita quoq; hi ſancti milites verbo potente Dei erunt armati ſup. verſ. 2. Epheſ 6. & Chriſti juſtitia, ac ſua inchoata ornati Eſa. 61, 10. Epheſ. 5, 27. Col. 3, 10. 12. Quia autem hæc veſtis fidei nuptialis ac ſalutis, veſtis item charitatis & bonorum operum nullibi induitur, niſi in locis decoris ſanctitatis ſeu in Eccleſia, ſubordinatæ ſunt hæ, non contrariæ explicationes. Piſcator hæc addit: in ornatibus ſanctitatis, id eſt, in ſancto propoſito te colendi, & in vitæ ſanctitate: metaphora ductâ à ſacerdotibus Leviticis*

Chriſti milites ordinantur.

Piſcator.

viticis, qui cultum Dei obituri, ſacrasq́ ceremonias administraturi, ſacris, iisq́ elegantibus & precioſis veſtibus ſeſe induebant. Et in hac ſignificatione nomen הָדָר *reperitur etiam Ezech. 16, 14. Mich. 2, 9. Unde autem habebit ille populus illas vires? non quod eſt in hunc mundum natus, ſed quod abs te eſt ex Eccleſia renatus Joh. 1, 12.* inde ab utero, *puta Eccleſiæ matris omnium credentium Gal. 4, 26.* auroræ *& initij prædicationis Evangelij, quod fuit lux illa magna orta poſt tenebras V. T. imò principium diei N. T. poſt noctem V. T. confer Matth. 4, 16. 17. Rom. 13, 12. 13. & hoc mane ſpirituali ex ſomno ignorantiæ ac malitiæ divinitùs excitati ſtudioſè atq́ accuratè ſe comparabunt ad tuam doctrinam imbibendam & præcepta in vita exprimenda (vide exerc. bibl. in loco ſuprà allegato ſub initium hujus verſus) & ita mirabiliter erit* tibi ros juventæ tuæ, *hoc eſt multi, ſine opera ullius hominis, qua talis, ſalutariter & mox renaſcentur ſub Evangelij auroram, ut ros ſolet dari ſub ortum ſolis, & ita Chriſti myſtici in N. T. hæc primùm per apoſtolos hinc inde coacta Eccleſia eſt velut juventa, cujus deinde ſubſequentibus temporibus adoleſcentia ſub apoſtolorum diſcipulis, & patribus. Virilis autem ætas & ſummum complementum in altera demum vita ſequetur. Confer Epheſ. 4, 13. 14. 15. 16. 1. Corinth. 13, 10. 11. quomodo facilè liquet, quomodo* יַלְדוּת *non notet pueritiam divinitatis Chriſti (hæc enim, quùm ſit ἄχρονος ſine principio & fine, pueritiam aut alia ætatis tempora diverſa non habet) ſed Chriſti myſtici in piis ſuis natis juventutem, collectivè ſumpto vocabulo, de quo etiam ibidem in Exerc. bibl, quibus addi*

Uterus Eccleſiæ.

Ros juventæ Chriſti.

יַלְדוּת

poſſunt, quæ prolixè tractat Mollerus in Comm. p. 1246. 1247. ſiquidem ſunt talia, quæ fundamentum habent in ſcriptura, & uſum inſignem præbent. Probatur explicatio. 1. ex conſenſu. *Præterquam autem quod hæc ſit Lutheri, Lutheranorumq́ᷓ, plerorumq́ᷓ omnium (Dn. D. Geſnerus Comm. in Pſalmos aliter ſtatuit, & cum patribus explicat de æterna filij Dei generatione à patre, ſicut & ex Calvinianis Simlerus lib. 1. de filio Dei c. 3.) Calvinianorumq́ᷓ præcipuorum conſtans explicatio, etiam longe ante eandem tradidit Chaldæus interpres, qui videatur.* 2. quia altera impingit. *Id addo: I. Quum in Calvinianis nonnullis, qui illam Chriſti nativitatem à patre ab æterno factam dicunt eſſe metaphoricam, maximè hoc reprehendamus, haud video, quomodo, quæ citra omne dubium erunt tum metaphoricè explicanda, nimirum uterus, aurora, ros, juventus (quùm nihil horum propriè ſit in Deo, cum tamen generatio filij Dei à patre ſit maximè propria) huc quadrare poſſint, ut non metaphorica inde ſequatur generatio.* 3. locus Eſaiæ c. 46, 3. non rectè citatur. *II. Locum ex Eſa. 46, 3. huc non ſpectare quicquam, quùm neq́ᷓ ibi, neq́ᷓ alibi in ſcriptura Deo patri tribuatur expreſſè, & quod ad literas (aliàs vide quæ extant Prov. 8, 22, 24. 25. & 30, 4. Pſal. 2, 7.) uterus reſpectu generationis λόγου æterni, ſed reſpectu noſtri ſpiritualiter in tempore ex verbo ac ſacramentis regenitorum, licet neq́ᷓ literaliter hoc, hic quidem, dicatur primariò, nec verſionem latinam malam ſequere.* Ubi verſio prava. *Primum ait, nos portari, id eſt, ſuſtentari ab ipſo Hebr. 1, 3. & Deut. 1, 31. Exod. 19, 14. Deut. 32, 11. deinde nos (pios, qui ſumus domus Jacobi ſpiritualis atque fide, reſiduum domus Iſraelis, quod alibi prolixè declaratum, illo notari credentes, electos) bajulari & geſtari,*

Ab utero à vulva.

ſtari, inde ab utero, inde à vulva, id eſt, ex eo tempore quo ſumus nati & renati confer Num. 12, 12. Job. 3, 10. & 10, 18. & 38, 8. Pſal. 22, 11. & 58, 4. Jer. 1, 5. &c. & 20, 18. & Jud. 13, 5. 7. & 16, 17. Job. 1, 21. & 3, 10. & 10. 19. & 20, 15. & 31, 18. & 38, 29. Pſal. 22, 10. 11. & 58, 4. (quem locum diligenter confer) & 71, 6. Eccleſ. 5, 14. Eſa. 44, 2. 24. N. B. & 48, 8. & 49, 1. 5. Hoſ. 9, 11. quod genus loquendi ut tantò rectiùs obſervaretur, Spiritus S. jod in fine utrobiq; appoſuit. Atq; ita, quod mala ſit iſta verſio demonſtratur per bis repetitam præpoſitionem. Demum idem liquet, quando conſideramus ibidem adjectam oppoſitionem, quia ſequitur v. 4. usq; ad ſenium ego idem, usq; ad canitiem ego portaturus ſum, hoc eſt, à primo in hanc vitam ingreſſu usq; ad ex eadem egreſſum ſemper adero & juvabo vos, dum hanc vitam miſeram in Eccleſia militante vivitis. Si loqueretur autem locus ille Eſaiæ de vulva Dei, poteſt inverti hoc argumentum, quia illa Deo tribuitur, non quatenus λόγον genuit ab æterno, ſed quatenus nos regeneravit in tempore. Objicitur præterea unum, tantorum & tam multorum patrum conſenſum negligere, inſolens videtur R. ex eo, quod noſtrates demonſtrant in L. de Eccleſia, poſſe fieri, ut etiam tota Eccleſia erret in iis, quæ ad circumſtantiam quandam aut explicationem loci biblici pertinẽt, etiam tum, quando conſentienter aliquid docetur, ut patet de regno Chriſti mundano, reditu Eliæ Thisbitæ &c. circa tempora Chriſti. Plura & ſimilia in hanc ſententiam huc poſſunt referri, ut dixi aliquoties in Exerc. bibl. etjam ex ipſo Luthero, qui quando ſcripturam habet præviam, & à ſuis partibus ſtantem à nobis potius attendi-

Obj. Cõſenſus patrum. R.

tur, quàm omnes patres, quia tum loquitur cum eo, qui eſt ante omnes, & ſolus audiendus, nempe Jeſus Chriſtus. Vide etiam Comm. D. Bugenhagij p. 632, 633. & omninò vide, quæ habet D. Franz. lib. de interp. ſcript. pag. 832. De accentu Athnach nunc non diſputamus anxiè: id tamen falſum eſt Pſal. 113. v. 2. & 3. eum non diſtinguere, licet non disjungat prorſus. Peculiaris eſt explicatio Vatabli, Rorem pro benedictione & plenitudine gratiæ poſuit, q. d. O Chriſte, ros nativitatis tuæ, id eſt, gratiæ illæ, quæ tibi donabuntur à patre, dum carnem aſſumes, obvenient tibi jam inde ab utero, & à principio nativitatis tuæ. Verum de Chriſti nativitate in tempore in hoc Pſalmo non agitur, neq́ gratia vocatur ros, multò minus illa gratia Chriſto homini data, qui fuit plenus gratiâ. Manum de hac tabula, in quâ, ſi opus, deinceps plures poſſunt duci lineæ, juxta ſcripturæ normam.

Vatablii explicatio.

Verſ. 4.] Hactenus Chriſtum regem in pſalmo vidimus (verba ſunt D. Bugenhagij) nunc verò ſacerdotem & pontificem quoq́ noſtrum videamus. Rex eſt defenſor ſuorum: ſacerdos placator eſt in conſpectu Dei: utrumq́ nobis Chriſtus eſt. Quod ſi vel leviter intelligeremus, tota nos in Deum projiceremus fiducia, quia hic habes Chriſtum, qui ſacerdos non eſſet, niſi auferret noſtra peccata, rex non eſſet, ſi vinceretur. Quia verò hæc res, quam jam erat dicturus David in V. T. erat prorſus inſolita, videlicet ex tribu Juda dari ſacerdotem, quùm tantùm ex tribu Levi ille eſſet deſumendus, vide ſaltem ep. ad Hebr. c. 7. juramento Dei interpoſito illam confirmat. Vide ibidem cap. 6, 16. 17. 18. Non autem fruſtra jurat Deus, quod etiam hominibus ſeverè prohibetur

Bugenhagij nota proba.

Deus jurat.

Matth.

Matth. 5, 34, 37. Ja. 5, 12. neq; ſua cauſa, ſed noſtra: ideò quoties jurat, judicabimus eum de re magna, & plerumq; ad ſalutem noſtram, vel Dei juſtitiam quandoq; pertinente agere. Juravit Jehova, *fore ut Chriſtus à ſe conſtitutus rex etiam ſimul ſit ſacerdos, ideoq; certò hoc erit futurum, quod ut tantò firmius credamus, addit pſaltes*, & non pœnitebit, *non diffinget infectumve reddet, quod ſemel dixit, quia non eſt homo, quem alicujus rei pœnitere propriè poßit, Num. 23, 23. 1. Sam. 15, 29. ideoq; eventus reſpondebit huic vaticinio meo, quia audivi ex revelatione Sp. S. in concilio Trinitatis patrem ad filium ſuum dicere, quemadmodum etiam epiſtola ad Hebræos expreßè dicit, c. 7. 21. hæc eſſe verba patris ad filium, ſi quis rectè ſingula, quæ ibi dicuntur, excutiat. Quænam autem illa verba? hæc quæ ſequuntur,* Tu *fili Dei & Davidis*, es ſacerdos, ἱερεὺς, in æternum *id eſt, æternus*, ſecundum ordinem *non Aaronis, qui deſinunt eſſe ſacerdotes, ſed* Melchizedek, *qui neq; principium dierum, neq; finem vitæ legitur legitur habuiſſe Heb. 7, 3. Fuerint igitur in lege & V. T. aliàs diſtincta officia regis & ſacerdotis, & quidem adeò, ut quùm Uſias ſacerdotium invaderet, & ſacrificium offerret, & Jehovæ adoleret, leprâ ſtatim percuteretur 2. Chron. 26, 16. 18. 19. 20. confer Exod. 30, 7. &c. tamen in V. T. quoq; hujus rei fuit umbra quædam in Melchizedek, qui erat ſimul rex & ſacerdos in Salem Gen. 14. 18. 19. 20. prout pluribus hoc explicatur Hebr. c. 7. Valeant ergò primum nugæ Judæorum, qui h. l. per* כֹּהֵן *intelligi volunt ſolùm politicum aliquem ducem, prout accipitur illud vocabulum Gen. 41, 45. 2. Sam. 20, 26. Exod. 3, 1. & ex collatione*

Melchizedek.

כֹּהֵן

2. Sam. 9, 4. 1. Chron. 18, 17. apertè liquet. Vide Exerc. bibl. p. 58. ed. 3. quia ita & hic juramento tum nullo opus eſſet, ſiquidem ad tribum Iudæ regia majeſtas pertinebat de jure, Gen. 49, 10. nec Abraham nec Ezechias (de quibus hæc dici volunt illi ſcripturæ ſacræ perverſores) fuerunt in æternum: & Chriſtiani habemus Sp. S. interpretem omni exceptione majorem Heb. 5, 6. & 7, 17. 21. dum vertit ἱερεὺς.

Linguæ hebrææ neceſſitas.

Secundò vel hinc conſideremus linguæ ſanctæ ſeu hebrææ neceſſitatem & utilitatem, quam ipſe Spiritus Sanct. commendat, quando nomina illa hebræa מַלְכִּי־צֶדֶק, & שָׁלֵם *Hebr. 7. v. 2. interpretatur, qua de re audiamus D. Bugenhagium in h. l. qui ſcribit: vel in hoc uno videas, quàm non liceat feliciter agere in ſcripturis ſine linguarum peritia, & proinde debent foveri,*

N. B.

qui doceant & diſcant. & porrò. Nihil igitur moror, quid interpretentur pontificij, ex eo, quod ipſi finxerunt, ſed attendo, quid ipſe textus ſcripturæ habeat. (Agit a. de loco Gen. 14, 18. unde Pontificij ſacrificium Miſſæ, quod tamen tum temporis planè non erat, conantur probare,

Gen. 14, 18

neq; in textu hebræo invenitur verbum הִקְרִיב *vel* הִגִּישׁ *quæ aliàs de ſacrificiis uſurpantur, ſed* הוֹצִיא, *neque protulit ſuo panem, & vinum Melchizedek, ut illi in Miſſa, ſed Abrahamo ejusq; militibus feſſis, eſurientibus ac ſitientibus. Vide tamen Bellarminum lib. 1. de Miſſa cap. 6. & ex noſtris qui hunc locum vindicarunt inprimis D. Chemnitium. confer etiam, ut vim verbi pervideas, hæc loca, nuſquam offerendi Deo aliquid ſimpliciter & per ſe, ſed proferendi ſignificationem paſſim invenies, ac inibi προπαρασκευὴν rei peragendæ, cujus gratia ſit eductio, denotari deprehendes, Gen. 15, 5. 7. & 19, 8.*

הוֹצִיא

& 24, 53. & 40, 14. Exod. 6, 6. 7. & 8, 14. & 12, 3. 16. & 18, 1. & 20, 1. & 32, 12. Num. 23, 26. Pſ. 135, 7. Ezech 21, 5. Vox מִנְחָה *itidem ſæpè notat munus, quod homo donet homini, non quod homo Deo offerat. Sic Chaldaica & LXX. verſio non de oblatione in Miſſa agunt, quia hæc non habet verbum* ῥέζειν, *ſed* ἐξήνεγκεν *quod eſt* ἀπὸ τοῦ ἐκφέρειν. *(Confer Luc. 15, 22. Act 5, 6. 10. 1. Tim. 6, 7. Heb. 6, 8. & quæ habet Ioſephus lib. 1. ant. c. 18.) Tertiò ut tantò meliùs ad Bellarmini argumentum reſpondere queamus, inſtituenda eſt proba Melchizedeki & Chriſti comparatio, quam ſequentibus membris includemus. Conveniunt enim non in miſſificando (ſiquidem de ſacrificio altum in epiſtola ad Hebr. c. 7. ubi ſedes hujus materiæ ſilentium) ſed I. in nominis omine, quod duplex 1. viri* מַלְכִּי־צֶדֶק *i. e. rex juſtitiæ, 2. loci* שָׁלֵם *pacis* ἑρμηνευόμενος βασιλεὺς δικαιοσύνης καὶ εἰρήνης *Heb. 7, 2. II. in functionis dignitate, quæ duplex 1. regalis, quomodo Abrahamo munificè panem & vinum producit 2. Sacerdotalis, quomodo Abrahamo benedicit Hebr. 7, 1. 6. 7. & ab eodem decimas accipit ibid. v. 8. 9. III. in perſonæ utriusque & officij æternitate, Hebr. 7, 3. ubi notamus 1. quæ Melchizedeko myſticè tribuuntur, quatenus ſcriptura ſacra hæc de ipſo tacuit, ut in his typum Chriſti repræſentaret, illa reipſa & ſecundum utramque naturam Chriſto conveniunt, ſiquidem verè* ἀπάτωρ *eſt humanitate,* ἀμήτωρ, ἀγενεαλόγητος, ἄναρχος *divinitate: 2. quod plura ſint in antitypo, quàm typo, & quod hæc quidem ideò de typo aſſerantur propter ſilentium, de antitypo autem credantur propter Dei patris juramentum ſuprâ expoſitum, & in Chriſto factum omnium typorum complementum IV.*

Ordinis

Ἐκφέρειν

Melchizedek cũ Christo comparatur.

1.

2.

3.

4.

Ordinis in ſacerdotio proprietate, quia uterq; non fuit ſacerdos ſecundum ordinem Leviticum, Hebr. 7, 11. &c. quæ omnia cum ita diligenter exponat illa epiſtola, & non faciat mentionem Miſſæ, ex hoc ſilentio Sp. S. facilè liquet, ibi non fuiſſe ullam in hoc ſacrifcio comparationem, quûm Spiritus S. ſciret, in Geneſi c. 14. non extare ſacrificij oblationem. Contrahi illa priora ita poſſunt: priùs hîc habetur typi propoſitio, poſteriùs expoſitio. In propoſitione ſunt hæc tria I. hominis nomen, functio, rerum geſtarum expoſitio v. 1. II. nominum interpretatio verſ. 2. III. eorum, quæ â Moſe typicè diſsimulata κατὰ λόγον ἱστορίας obſervatio, & ad Chriſtum κατὰ λόγον ἀληθείας facta accommodatio verſu 3. In expoſitione porrò probatur Melchizedeki in typo præſtantia, & Chriſti in rei veritate excellentia I. à jure decimandi v. 4. 5. II. à jure benedicendi v. 6. 7. III. à peculiari jure ſcripturæ hujus vitæ principium & finem hic ſilendi, v. 8. quùm aliàs reliquorum patriarcharum ætas & mors expreſsè indicetur, Gen. 5. &c. ubi huic argumento petito à typico Moſis ſilentio adjungitur aliud argumentum à Davidis aperto teſtimonio ex hoc Pſalmo centeſimo decimo petito Hebr. 7. v. 17. & 21. Qui ulteriùs progrediuntur, oſtendunt, quomodo Chriſtus afferat veram & æternam juſtitiam Jer. 23. & 33. Dan 9. Heb. 9. & ſolidam pacem donet Eſa. 9. Rom. 5. Mich. 5. proferat ſemper panem & aquam vitæ Joh. 6. & 4. & vinum ſpirituale Prov. 9, 5. Cant. 5, 1. & 8, 2. Pſal. 23, 5. ſemper pro nobis apud patrem intercedat Rom. 8, 34. 1. Joh. 2, 2. Hebr. 7, 25. etiam panem & vinum ſacramentale Matth. 26. Marc. 14. Luc. 22. 1. Cor. 11. Sed nos hæc

hæc ex aliis petenda relinquimus, & ad locos doctrinæ eruendos nos convertimus.

LOCI COMMUNES.

Ex verſ. 1. I. Davidis Pſalmus] *Utilis fuit hæc prædictio de regno & ſacerdotio Chriſti: in V. T. quidem ad deſiderium Meſſiæ magis magisq́ excitandum Johan. 8, 56. Luc. 10, 23. 24, & in N. T. utilior fuit completio ad ſolatium firmum præſtandum in omnibus calamitatibus, quando premitur hoc regnum, ejusq́ ſubditi ſemper ab hoſtibus, contra peccatum Rom. 7, 24. 25. hoſtes externos ſeu tyrannos Actor. 4. ex Pſal. 2, 23. & deniq́ hoſtem ultimum, omniumq́ terribiliſſimum, videlicet mortem 1. Cor. 15, 25. 26.* Vaticinij hujus uſus.

II. Dictum Jehovæ] *Si eſt hoc dictum Jehovæ eſt verum, juſtum, &c. &, quia penes illum eſt præcipiendi poteſtas, penes nos eſt, nosq́ manet obediendi neceſſitas, quia quæ hic nobis tacitè mandantur, ut Chriſtum regem noſtrum eſſe agnoſcamus, eumq́ colamus, ea confirmat divina autoritas. Et quia eſt hoc divinum oraculum, mirum non eſt, hoc videri illis abſonum, qui tantum ſequuntur rationis ſuæ ductum, ut Judæi, Turcæ, Photiniani, qui negant hujus regis divinitatem, quæ probatur* Dei patris verba.

III. ex his verbis, ad Dominum meum] *puta Davidis Regis. Jam autem, quà homo tantùm, non eſt ejus Dominus, quia hactenus eſt ejus filius, Ergò alia quædam ibi erit natura, quàm humana, quemadmodum Chriſtus hoc argumentum evolvit Matth. 22, 43. 45. Simul ex hoc Chriſti nomine, imò reipſa & divinitate* Meſſiæ divinitas

Imperiũ, *ejus diſcimus, quod tum demum ſit felix aliquod imperium, quando rex, dux &c. & ſubditi colunt hunc Dominum, quemadmodum rex potentiſſimus David hic eis* auxilium. *præbet optimum exemplum. Semper etiam hoc nomen nos ſoletur, noſtrum caput Chriſtum eſſe Deum, ac rerum omnium Dominum, qui etiam tandem opera diaboli diſſolvet, 1. Job. 3, 8. & nos in ſe omnium malorum victores efficiet 1. Cor. 15, 57. 1. Job. 5, 5. Confer etiam Rom. 16, 20. ubi potiſſimùm loquitur de publico verbi miniſterio.* eſt major & melior Davide. *Etiam hic monemur, ita cum Davide Chriſtum comparare & conferre, ut meminerimus, hunc infinitis modis tum ratione perſonæ, tum ratione regni præferre, vide Comm. D. Bugenhagij pag. 611. 612.*

IV. Sede ad dexteram meam] *Pluribus hic ab aliis tractatur controverſia de ſeſſione Chriſti ad dexteram patris; paucis eam delibabimus in theſi, ſiquidem non libenter commentariis longiores controverſias immiſceo. Vide præter alios D. Geſnerum. Quæritur ergò*

1. Q. Quid ſit dextera Dei? R. I quid ſit dextera Dei? *R. non eſt locus, ſed æterna & infinita Dei virtus ac potentia ac majeſtas, nulli loco incluſa, à nullo loco excluſa; quâ omnia gubernat, regit, ac moderatur, tam ordinariè in rerum conſervatione, quàm extraordinariè in maraculis. Videantur & expendantur hæc dicta Matth. 26, 64. Luc. 22, 69. Heb. 1, 3. & 8, 1. Exod. 15, 6. Pſal. 77, 11. & 139, 10. Eſa. 40, 12. 13. & 48, 12. 13. & 66, 2. Pſal. 21, 9. Act. 4, 27. Pſal. 44, 4. & 89, 14. ſeu dextera Dei non ſignificat membrum aut partem Dei (quia eſt ſpiritus) non locum quietis & gaudij, ſed potentiam & operationem divinam, quâ ſuos cives defendit, & hoſtes retundit Pſal. 20, 7. & 17, 7.*

& 45, 5.

& 45, 5. & 48, 11. & 80, 15. & 118, 15. eſtq́ in cœlis, ut Deus ipſe, id eſt, in cœleſti majeſtate, ubiq́ regnans Amos 9, 2. eſtq́ hæc dextera Dei patris diverſa à dextra Chriſti θεανθρώπου, de qua Matth. 20, 23. & 25, 33.

II. *Quæritur*, quid ſit ſedere ad dexteram Dei? *R. non notat ſitum aliquem localem, quia ipſa eſt illocalis, ſed ſedere in genere notat (1.) manere Pſal. 9, 8. & 125, 1. Luc. 24, 49. (2.) regnare, ſcilicet ita, ut iſtius regni cauſa, ratio & modus ſit ſeſſio ad dexteram Dei. Aliàs ſi ſimpliciter intelligis, non eſt planè idem, quia pater filius & Spiritus S. regnant, ſed per omnipotentiam ſuam naturalem ab æterno: Chriſtus homo per datam poteſtatem in tempore & plenariè manifeſtatam per aſcenſionem in cœlos, & ſeſſionem ad dexteram Dei. Non igitur hîc tantùm notat regnum, ſed etiam cauſam, unde illud ſit profectum. Chriſtus enim regnat, ut Deus per ſe ab æterno propriâ omnipotentia: ut homo perſonaliter, à tempore aſcenſionis ad cœlum & dextram majeſtatis communicatâ omnipotentiâ: & dominium omnium rerum Chriſto homini in unione fuit datum, ſed nec innotuit ſemper, nec cum imperio actuali continuo fuit conjunctum. Hoc enim ſeſſioni ad dexteram patris fuit reſervatum. Et probè notandum, quod Chriſtus in tempore (ut homo) dicitur accepiſſe gloriam, non adventitiam, ſed illam ipſam, quam habuit ut Deus ab æterno apud patrem unigenito Dei filio propriam Johan. 17, 5. & 1, 14. Etiam obſervandum eſt, quod ſancti quidem recipiantur in cœlum, ſed quod Chriſtus occupet cœlum, ut in eo regnet, & omnia impleat Act. 3, 21. Epheſ. 4, 10. Vide Exerc. bibl. pag. 1141. & ſeqq. & quod*

2. Q. quid ſedere ad dexteram Dei? R.

Chriſtus etiam dicatur eſſe in dextra Dei Rom. 8, 34. & ſedere in dextra Dei, Epheſ. 1, 20. Hebr. 1, 3. hoc eſt regnare 1. Cor. 15, 25. & ſubjecta habere omnia Heb. 2, 8. Confer Jerem. 23, 23. 24. Sap. 1, 7.

3. Q. Quis ſedeat ad dexteram Dei? R.

III. Quæritur, quis ſedeat ad hanc dexteram Dei? *R. ex jam dictis, ſolus Chriſtus Heb. 1, 5. Unde vir dextræ Dei dicitur Pſal. 80, 18.*

4. Q. ſecundum quam naturam? R.

IV. Deniq; potiſſimùm quæritur, ſecundum quam naturam ſedeat Chriſtus ad dextram patris? *Reſp. ſecundum humanam naturam Dan. 7, 13. 14. Luc. 1, 33. Phil. 2, 5. 9. 10. 11. Hebr. 2, 6. 8. Marc. 14, 62. Luc. 22, 69. Et de his pro inſtituti noſtri ratione ſatis: prolixiora alibi videantur, præcipuè apud D. Mentzerum contra Martinium, ex quo nonnulla ſuperiùs allata ſunt deſumpta.*

Scabellū pedum Chriſti & Chriſtianorum.

V. Donec ponam inimicos tuos ſcabellum pedum tuorum] *Quia Chriſtus mundum vicit, confidamus, Joh. 16, 33. & Eccleſiæ quoq; verisq; ejus membris Lunam ac ſublunaria eſſe ſub pedibus Apoc. 12, 1. credamus, hoc eſt, neq; nimis diligamus, neq; nimis metuamus, ut illa, quæ ſunt velut ſcabellum pedum. Chriſtus quidem ſolus per ſe eſt victor, ſed & nos in eo plusquam victores evadimus Rom. 8, 37. hic per fidem 1. Johan. 5, 4. 5. & ſpem Rom. 8, 24. ibi, in altera vita, per ſenſum 1. Cor. 15, 57. ut tum, quemadmodum ipſe Chriſtus jam non ampliùs moritur Rom. 6, 9. nec à ſuis hoſtibus infeſtatur, ita & nos tum cum ipſo triumphemus Johan. 16, 11. Ad patrem verò hoc quoq; refertur h. l. ut multa alia, quia S. S. Trinitatis fons eſt & origo:*

aliàs

aliàs & ipſe Chriſtus dicitur confringere ſuos hoſtes virgâ ferreâ Pſal. 2. quod & ipſum ſuis ſuo modo donat Apoc. 2, 27. Vide etiam Apoc. 19, 15.

Ex verſ. 2. I. Scipionem robuſtum tuum] *Quale hoc regnum, tale ſceptrum. Regnum videtur coram mundo fragile, & tamen eſt maximè ſtabile, ſic & ſceptrum, videlicet verbum Dei, quod videtur & habetur quidem ſtultitia, ſed eſt Dei ſapientia; videtur & habetur infirmum, ſed eſt Dei potentia 1. Corinth. 1, 21. 24.* Sceptrũ regni Chriſti.

II. Emittet Jehova Sione] *Judæis oportuit primùm prædicari Evangelium Rom. 3, 2. Actor. 13, 46. quia Chriſtus eſt ex illis ſecundum carnem Rom 9, 5. qui & ipſe factus eſt miniſter circumciſionis Rom. 15, 8. & ut in ſua perſona prædicaret Evangelium, idq; miraculis confirmaret, tantùm vel non niſi ad oves perditas domus Iſraeliticæ venit Matth. 15, 24. Sic etiam olim David primùm Sione, deinde ſuper totum Iſraelem regnavit 2. Sam. 5. 6. 7. capp. omnesq; hoſtes ſuos ibid. cap. 8. Sic etiam Chriſtus Rom. 11, 26. Gal. 6, 15. 16. 1. Corinth. 15, 25. &c.* Lex Sione exiit.

III. Dominare] *Chriſto datum eſt regnum Apoc. 12, 10. & omne judicium Joh. 5, 27. à patre, non ipſe illud rapuit, ut Judas & Theudas Act. 5, 36. 37. aliiq; pſeudochriſti.* Chriſtus rex & judex.

IV. In medio inimicorum tuorum] *Hoſtes Eccleſiæ ſunt hoſtes Chriſti Actor. 9, 4. 5. quod facit ad correctionem tyrannorum, & erectionem ac confirmationem Chriſtianorum. Ut enim Chriſtus tandem ſuperat* Chriſtus vincit ſuos hoſtes.

 (videa-

(videatur hiſtoria Juliani apoſtatæ) ita non planè ſuccumbent ejus fratres.

Chriſtiani habent Chriſti ingeniū.

Ex verſ. 3. I. Populus tuus oblationes voluntariæ] *Veri Chriſtiani habent Chriſti ingenium. Ut ille ſponte ſua patri obediebat, & quidem libenter Pſal. 40, 9. ita hi non faciunt coactè officium : ut ille omnia referebat ad gloriam patris, ſic etiam Chriſtiani 1. Cor. 10, 13. Col. 3, 17. Qui autem deprehendunt, ſe nondum habere animum hunc principalem ac liberalem, rogent cum Davide ex Pſ. 51, 14.*

II. Die copiarum tuarum] *Chriſtus eſt Dominus Zebaoth Pſal. 24, 8. 10. optimiq; ejus duces ſunt verbi miniſtri Heb. 13, 7. 17. & milites omnes Chriſtiani, qua de re alibi jam prolixiùs.*

Sanctiſsimus.

III. In decoris ſanctitatis] *Deus vult ſuos eſſe ſanctos, quia & ſicut ipſe ſanctus eſt Levit. 11, 44. & 19, 2. & 20, 7. 1. Pet. 1, 15. 16. & ſine ſanctimonia Deum nemo videbit Heb. 12, 14. Ephes. 5, 27. 1. Theſſ. 4, 3.*

Ros ſpiritualis.

IV. Tibi ros juventæ tuæ] *Verbum Dei rori confertur : cur autem, & quomodo, dictum eſt in Comment. in Micham. c. 5, 7. L. C. 2. Actum non agam. Videantur etiam alij Commentatores in Hoſ. 14, 6.*

Deus jurat.

Ex verſ. 4. I. Juravit Jehova] *Etiam in hoc Deus nobis condeſcendit, ut ad veraciſſimas ſuas promiſſiones ac comminationes quoq; juramentum addat, ut homo tantò firmiùs credat. Felices igitur, quorum cauſa Deus jurat, infelices, qui ne quidem juranti credunt ! nam maximâ injuriâ, quantum in ſe eſt, Deum afficiunt, quando ei velut mendaci fidem nonnulli infideles detrahunt ſeu derogant 1. Joh. 5, 10.*

II. Tu

II. Tu es ſacerdos in æternum] *Si Chriſtus eſt æternus ſacerdos, ſemper etiam erunt, dum hic mundus durat, in Eccleſia, pro quibus intercedat, & quibus ſua beneficia applicet. Si autem Chriſtus à patre expectat hanc divinam vocationem, quantò magis alij miniſtri verbi? Hebr. 5, 4. De reliquis jam antea in explicatione textus ſatis pro inſtituti noſtri ratione dictum eſſe existimo.* Chriſtus ſacerdos æternus.

PARS POSTERIOR.

Verſ. 5.] Hucusq; audivimus, quomodo Chriſtus ſit rex & ſacerdos conſtitutus: nunc porrò indicabitur, quomodo hoc ſuum officium adminiſtret, & quam viam in ſtatu exinanitionis ad gloriam tantam inſtet. Audivi, inquit Pſaltes in dramate hoc ſacro, quomodo tu pater cœleſtis dixeris tuo filio incarnato, ſede ad dextram meam v. 1. &, tu es ſacerdos in æternum verſ. 4. hinc ipſi novo regi ſum gratulatus tantam majeſtatem v. 2. & in ſubditis felicitatem v. 3. etiam cognovi decreti de ſacerdotio immutabilem veritatem v. 4. nunc itaq; addam felicem eventum in tui nominis, Deus pater, celebrationem, & hominum inſtructionem ac conſolationem: inſtructionem quidem malorum, ut convertantur & huic regi ſubjiciantur, conſolationem bonorum, ne à ſuo rege adverſitate ulla avertantur, aut animo prorſus dejiciantur. Hoc igitur dico, ô Deus pater, (malim enim cum Tremellio, Bugenhagio & aliis hic ſtatuere apoſtrophen ad Deum patrem, de quo verſ. 1. quam ad Eccleſiam, de quâ verſ. 3. cum Mollero & Piſcatore, quaſi ſit ſenſus, Dominus, qui eſt ad dextram tuam, ô grex ſancte, qui te juvat, regit, tegit, vide ſuprà Pſ. 16, 8. & 109, Apoſtrophe hæc ad quem directa.

& 109, 31. tum quod ita maneat eadem phraſis eodem ſenſu, ut v. 1. tum quod pater ſit ille, qui dedit hoc judicium filio Joh. 5, 27. multò minùs puto apoſtrophen hanc id velle, quod cenſet Chryſoſtomus, per Dominum intelligi patrem, quomodo enim ille bibit de torrente & caput extulit?) Dominus *ille, & verus Deus* אֲדֹנָי *cum Cametz (confer ſuprâ v. 1.)* ad dextram tuam *exaltatus, & in ſupercœleſtibus collocatus Epheſ. 1, 20. Chriſtus Jeſus,* confringet *vulnerando & profodiendo* (מָחַץ, *conferantur loca Num. 24, 17. Deut. 32, 39. & 33, 11. Jud. 5, 26. 2. Sam. 22, 38. Job. 5, 18. Pſal. 26, 22. 24. in hoc pſalmo infrà v. 6. Eſ. 30, 26. Hab. 3, 12.)* in die iræ ſuæ reges *Pſal. 2, 9. 10. omnesq; adeò magnates, quotquot ſe huic regi ſpirituali ſup. v. 1. Chriſto opponunt, atq; ita illis invitis ſuum regnum confirmabit, ſacerdotium & ſacra continuabit, atq; hoc tam certum eſt ac ſi jam eſſet factum, quomodo dico prophetice* confregit. *Jam enim prævideo per ſpiritum prophetiæ Herodem ab angelo percuſſum, Neronem ſibi ipſum manus violentas inferre, Domitianum, Maximum, Decium, uti digni erant, crudeliter interfici, Valerianum captivum teneri, Diocletianum imperium præ deſperatione deponere, Julianum cœlitus interfici, Valentem aliosq; tyrannos miſerè perire, atq; in gehennam detruſos pœnas meritas dare uti ſcribit Bellarminus h. l. Tremellius & Junius huc accommodant 2. Corinth. 10, 4. 5. & per reges accipiunt omnem ſublimitatem, quæ extollitur adverſus cognitionem Dei, credo per Synecdochen. Verùm quâ ſcripturæ analogiâ, & cur ſit deſerenda aperta litera, non video, inprimis, quùm maximè opus eſſet hîc ſolatio adverſus tyran-*

מָחַץ

Chriſtus reges frangit.

tyrannorum violentiam, qui Eccleſiam ſemper vaſtant & exterminare cogitant. In N. a. T. per regem etiam intelligi regem & Imperatorem Romanum, notum eſt ex 1. Pet. 2, 13. 17. ut non ſit inſolens nomen regum malis illis imperatoribus, Eccleſiæq; acerrimis perſecutoribus à nobis tribui cum Bellarmino.

Verſ. 6.] *Et de hoc verſu jam ante quædam ſunt in genere allata in Exerc. bibl. p. 426. neq; hic mihi placet crambem eandem apponere. Sed quia ſunt alij adhuc Chriſti regni hoſtes tam corporales, gentes infideles, Iudæiq; pertinaces Chriſti Ieſu hoſtes, quàm ſpirituales, videlicet diabolus illorum omnium dux, caput & imperator, his quoq; nunc pſaltes comminatur exitium & irati hujus regis judicium.* Judicium exercebit in gentes, *primùm per verbum earum incrudelitatem arguendo Iob. 16, 8. & ita hæc phraſis uſurpatur Geneſ. 6, 3.* Gen. 6, 3.
לֹא יָדוֹן רוּחִי בָאָדָם *non diſceptabit ampliùs ſpiritus in vel cum hominibus per præconem juſtitiæ Noachum ulterius prædicando, cum ſint planè præfracti 2. Pet. 2, 5. 1. Pet. 3, 20. Deinde verò ubi verbo non dant locum ſceptro ferreo eas comminuendo* complens corporibus *hinc inde campum, velut victor hoſtiles copias proſternens & proſequens, quia nomen hebræum* גְּוִיּוֹת *ſæpè* גְּוִיּוֹת *etiam accipitur de corporibus mortuis ſeu cadaveribus, quomodo Mollerus reddit, implebit cadaveribus ſeu cumulabit cadavera, oſtenditq; magnam hinc inde fore cæſorum ſtragem, ut magnitudo iræ divinæ ex acervis cadaverum & regnorum ruinis æſtimari queat. Hieronymus olim vertit valles, & legit* גֵּאָיוֹת. *Quid igitur tandem fiet omnium maximo & infenſiſſimo hoſti dia-*

 bolo?

bolo? Etiam confregit *Chriſtus* caput ſuper terram amplam, *ſeu in terra valida, principem mundi, ejusq; velut quendam Deum. Hebræus textus quum habet diſertè* רֹאשׁ עַל־אֶרֶץ רַבָּה, *non poteſt commodè verti cum Tremellio, in regionibus plurimis, neq; exponi, id eſt, omnibus Pſal. 97, 1. ibi enim eſt plurale* רַבִּים. *neq; proba eſt verſio latina vulgati interpretis, conquaſſabit capita in terra multorum. Norunt hoc, qui non ignorant planè literas hebræas, eſſet enim in textu* רָאשִׁים בְּאֶרֶץ רַבִּים.

Verſ. 7.] *Quâ viâ autem Chriſtus ad tantam dignitatem & gloriam iverit, nunc tandem ſubjicit pſaltes, nempè per paſſionem, crucem, mortem, & ſuper hunc verſum velut Commentarium quendam ſcripſit Paulus Philip. 2. à v. 5. usq; ad 12. Verba ſunt metaphorica, ſed ſcripturæ analogiam ſi ſpectamus, ſatis dilucida.* De torrente, *non ut alij homines è calice iræ vel ſalutis Dei bibunt, hoc eſt, patiuntur, moriuntur, quemadmodum pluribus eſt hoc probatum Comm. in Obadj. v. 16. quem videre poteſt, cui placet, & confer quæ ſuperiùs in Pſ. 69, 1. ſunt allata,* in viâ, *dum adhuc eſt in curſu ad ſtatum exaltationis, in ſpacio vitæ ſuæ mortalis & tranſeuntis* bibet, *omnis generis acerbiſſima mala ſuſtinebit pro genere humano redimendo, unde ſub initium paſſionis orat, pater, ſi fieri poteſt, tranſeat à me ille calix. Non bibit ad delectationem, ſed ut qui demerguntur ad internecionem, ut ſuprà Pſal. 69, 1. & ſeqq. verſib. vidimus.*

Vatabli error.

Vatablus judaizat, De torrente, ſub: ſanguinis cæſorum, q. d. tantum ſanguinis fundetur, ut etiam liceat victori bibere è torrente ſanguinis cæſorum in via, dum perſequetur

quetur hoſtes: & propter eam victoriam multum attolletur &c. Tremellius, Junius, Piſcator aliter exponunt hoc modo, victoriam conſtantiſſimè perſequetur, quemadmodum ſtrenui duces ne cibo quidem aut potui indulgent, quùm fuſos hoſtes perſequuntur, quam gloſſam (quæ parum abit à Rabbinica illa Aben Eſra in Comm.) ita rejicit Calvinianus Mollerus: Retineamus ſimpliciſſimam ſententiam, quam phraſis ipſa gignit, nec quæramus argutias procul quæſitas, & priorem noſtram explicationem ſequitur etiam autor ideæ concionis Heidelbergæ ſuper hunc Pſalmum habitæ, qui pag. 578. ſatis benè ſcribit. De torrente, ad ſignificandum paſſionem ejus omnium acerbiſſimam, dolores intenſiſſimos & exquiſitiſſimos, mortem maximè deteſtabilem & execrabilem. Atq; ut torrens ex pluviis de montibus in valles deſcendentibus collectus ſubito impetu fertur, inundatusq; non ſine horribili ſuſurro

ſternit agros, ſternit ſata læta, boumq; labores.

Ita Chriſti paſſio non calici, ſed torrenti aſſimilatur, proinde ac ſi ad ipſum applicemus, quod legimus Pſal. 42, 8. idq; congruit cum dictis N. T. Luc. 24, 26. Phil. 2, 8. Heb. 2, 14. & Pſal. 8, 6. Vitam autem Chriſti vocat viam. Hæc ille. Chaldæus etiam diverſimodè explicat, nec id dicit, quod eſt in textu, dum vertit: Ex ore prophetarum in via accipiet doctrinam. Sed quùm aliàs magno conſenſu hunc verſum omnes veteres de Chriſti humilitate & exaltatione exponant, mirum eſt, (cenſente Bellarmino) aliquos recentiores aliter ſenſiſſe. Græca ſcholia ſic habent: non cum faſtu ingredietur, nec ſatellites habebit, cum advenerit (ſcil. Meſſias) ſed tenui & frugali

Tremelliĵ & aliorũ.

Chaldæi etiam.

vita ſe ipſe tradet, ac tali, ut de torrente ſit bibiturus. Addit Mollerus. Videtur Scholiaſtes reſpexiſſe ad illam hiſtoriam Eliæ, quæ extat 1. Reg. 17. ubi Elias jubetur bibere de torrente, hoc eſt, in exilio & ærumnis contentus eſſe communi potu, qui obviam fiat. Sed quid multis? ſequens membrum oſtendit, quomodo hoc prius ſit explicandum. Illud enim quum ſonet ſatis diſertè de Chriſti exaltatione, hic pſalten egiſſe de exinanitione, nullum eſt dubium, idq́; tam clarum eſt, ut etiam Calviniano Rudingero hæc verba expreſſerit. Cum me nequaquam fugiant aliorum interpretationes, libet tamen & mihi hunc verſum de humiliatione Chriſti interpretari, quam poſtea glorioſa exaltatio ejus in regnum æternum ſecuta, ad quam gloriam per illam humiliationem ingreſſus eſt.

Idcirco notat conſequentiã. Idcirco, (*quod non ſemper notat cauſam meritoriam, ſed crebrò tantùm conſequentiam Act. 20, 26. Heb. 3, 7. 2. Petr. 1, 10. Phil. 2, 9. confer quæ prolixè dicta ad Amos 2, 4.*) attollet caput, *victor non modò evadet, ſed etiam ad gloriam infinitam evehetur (vide quædam huc facientia in Comm. in Pſal. 3, 4.) quemadmodum pater ſuprà v. 1. filio promiſerat.*

Breviter quondam homileticè hoc dictum & verſum hunc ultimum ita tractavi. (Exord.) Prov. 15, 33. Ante honorem abjectio. Ut hoc in aliis piis Joſepho, Moſe, Davide, Eſthera, Chriſtianis &c. videre eſt, ita in Chriſto duce apparet Luc. 24, 26. 46. Phil. 2. utriusq́; metaphorica quidem, ſed emphatica in hoc ultimo hujus Pſalmi verſu deſcriptio. (partitio) ubi exinanitionis miſeria, & exaltationis gloria. *Jeſu Chriſte fac tecum patiamur, ut tecum potiamur Rom. 8, 17. (pars prior)*

Jud.

Jud. 8, 6. lambentes ex aqua vincunt trecenti, apud Græcos ſcribitur ille numerus litera T. eſtq́ forma crucis Et huc referunt quidam illud, quod Abraham 318. vernis vicerit reges ſuperbos Gen. 14. apud Græcos autem Gen. 14, 14.

ιη

olim quidam ita ſcribebant nomen Jeſu T, de quo apud Prudentium,

ſi quid trecenti bis novenis additis
poſſint, figurâ noverimus myſticâ.

Vide Druſ. in Alphab. hebræo, idq́ ita poteſt accommodari, quod verus Abraham, pater multarum gentium, & in vernis ſuis in Eccleſia renatis vincat diabolum, mundum, carnem, ipſe autem primariò eos hoſtes in paſſione vicit, & nobis in ſe credentibus victoriam donat 1. Cor. 15, 57. 1. Joh. 5, 5. & ex illo rege, duce, πρόμαχῳ noſtro promanat omnis virtus noſtra: & ut Gideon Jud. 7, 17. alloquitur ſuos milites, ut facio, ſic faciatis, ita Chriſtus Matth. 10. & paſſim ſuos vult ſe imitari & ſequi, unde vulgatum illud, Chriſti actio, addam & paſſio, (rectè tamen accipiatur & in genere) eſt noſtra inſtitutio. Paſſionem ita deſcribit pſaltes, bibet, *id eſt, mala patietur, Vide Matth. 20, 22. 23.* de torrente מִנַּחַל *torrente per vallem decurrente ac turbido confer Job. 18, 1. & typum 2. Sam. 15, 23. & rem ipſam vide Matth. 26, 39. 42.* in via בַּדֶּרֶךְ *in illa via, qua ipſi decurrenda, ut canimus in hymno,*

Geminæ gigas ſubſtantiæ
Alacris ut currat viam.
Egreſſus ejus à patre,
Regreſſus ejus ad patrem,

Excurſus usq; ad inferos,
Recurſus ad ſedem Dei,

dum nondum pervenit ad patrem & ultimam metam. Iob.14, 15. 16. capp. L. C. I. Chriſtus affligitur, Chriſtianus inde erigitur: Chriſto eſt plaga, ut nobis ſit pax Eſa. 53. bibit ex torrente malorum, ne nos in illo planè abſorbeamur Pſal.18. & 69. noſtra mala bibendo prius edulcat, & bibit prior medicus, ne horreat bibere ægrotus II. Flumen omnium malorum in Chriſtum exundavit, in nos ſaltem rivuli, imò ſtillæ vel potiùs vertitur ille calix in ſalutes Pſal. 116, 13. III. Nobis etiam decurrenda via, ut perveniamus ad metam propoſitam. Contendamus cum Paulo 1. Cor. 9, 26. Phil. 3, 12. 2. maneamus autem ſemper in viis noſtris, ut tantò citius metam attingamus. (Pars Poſterior) Elegans locus in bibliis Germanicis Lutheri Tob. 3, v. 21. 22. 23. & quod ibi de membris aſſeritur, hic quoq; de capite dicitur, Idcirco *ſeu propterea eſt ordinis, conſequentiæ,* עַל כֵּן *propter ſic,* exaltabit *ipſe* caput *in reſurrectione & aſcenſione in cœlos, & pater etiam eum exaltabit Actor. 2, Pſ. 27, 6. quod ad rem verò confer Eſa. 53. L. C. I. Dei hic eſt ordo, per anguſta ad auguſta, per aſpera ad aſtra, per malum ad cœlum, inſiſtamus Chriſti veſtigia, ut evehamur ad cœlorum faſtigia. II. Chriſtus etiam ſeipſum exſuſcitavit & exaltavit ut Deus Job. 2, 19. 21. & 10, 18. III. caput ſpinâ olim laceratum videmus nunc gloriâ eſſe coronatum & ornatum Pſ. 8. Hebr. 2. ſic & nos attollamus capita, quia appropinquat redemptio noſtra Luc. 21, 28. Rom. 8, 19. 23. Chriſtus etiam exaltatus eſt poſt triduum: etiam nobis eſt triduum, primus*

dies

dies eſt generationis, ſecundus regenerationis, tertius παλιγγενεσίας Matth. 19, 28. & omnium reſtitutionis Act. 3, 21. ò utinam citò hic affulgeat, Veni Domine Jeſu veni, Amen.

Loci Communes.

Ex verſ. 5. I. Dominus, qui ad dextram tuam] *Chriſtus ad dextram Dei poſtquam conſedit, ſuper omnes hoſtes potenter dominari ſecundum humanam naturam & manifeſtè cœpit, ita ut tum jus & omnipotentia κτῆσιν conferret ad χρῆσιν, quia à patre jam factus erat Dominus Act. 2, 36.*

II. Confringet in die iræ ſuæ reges) *Ut Deus habet horam ſuos juvandi Job. 2, 4. ita etiam diem hoſtes puniendi. Vide Iſraëlitas in Ægypto, Joſephum, Davidem. Ergò* Reges mali tandem puniuntur.

Sit durum, levius durans patientia reddit,
Si quid prima ſtatim corrigere hora nequit.

Magna eſt divinæ potentiæ illuſtratio, quod ei reges quoq; cedere cogantur. Ergò nemo confidat viribus, opibus, amicis potentibus, principibus, regibus, nemo nimis ad magnorum potentiam contremiſcat, ſed hoc pſaltis dictum diſcat.

Ex verſ. 6. Judicium exercebit in gentes] *Chriſtus noſtrum caput erit judex hoſtium ſuorum & noſtrorum: hoc illos corrigat, nos erigat, quia eſt noſter* גּוֹאֵל *& vindex. De reliquis jam ſuprà.*

Ex verſ. 7. I. De torrente bibet] *Et divina excandeſcentia eſt velut torrens; quia ut hic in montoſis regionibus ſæpè obvia queq; ſternit, ita illa reſiſtentes proſternit* Torrens iræ.

ſternit, ille ſubitò inundat & decurrit, & Deus inopinatò in ſuos hoſtes incurrit: ille mare petit, hæc in tartara detrudit: & humana omnis excellentia eſt velut torrens. Quomodo enim torrens magno impetu & ſonitu fluit, & turbidus ac turbatus incedit (verba ſunt Bellarmini in Comm.) & paulò poſt ceſſat, ita ut ne veſtigium ſui relinquat: ſic ſunt res humanæ tempore hujus mortalitatis. Tranſeunt enim omnia, & ut plurimum turbida ac turbata. Audiuntur ſæpè maxima prælia & turbationes gentium ac populorum, ut tempore Alexandri M. & poſtea Cæſaris. Sed paulò poſt finem habent, tum ipſi, tum poſteri eorum.

rerum humanarũ.

Hæc vita via.

II. In via] Omnis calamitas hujus vitæ eſt levis & brevis, ſi cum ſecutura æternitate conferatur Pſ. 30, 6. Eſ. 26, 20. 2. Corinth. 4, 17. Rom. 8, 18. 1. Pet. 1, 6. Apoc. 6, 11. Et tandem poſt hanc miſerabilem viam deducemur ad æternam vitam.

Chriſtum ſequamur.

III. Idcirco attollet caput] Qui non vult crucem Chriſti portare, non poteſt cum ipſo lucem vitæ æternæ intrare, qui non vult cum ipſo mala tolerare, non poteſt cum ipſo regnare, & qui non vult cum eo mori, non poteſt æterno gaudio potiri, Actor. 14, 22. Luc. 22, 29. 30. & ſi quis non ſervat hoc pactum, de illo eſt actum. Qui verò crucem ejus in ſe tollet, hunc ipſe Chriſtus exaltatus à patre extollet,

ut conſors beatitatis
vivat cum juſtificatis
in ævum æternitatis. Amen.

Enar-

Enarratio PSALMI CENTESIMI DECIMI OCTAVI.

Hebr. 13, 6.

Ὥστε θαῤῥοῦντας ἡμᾶς λέγειν, κύριος ἐμοὶ βοηθὸς, καὶ οὐ φοβηθήσομαι, τί ποιήσει μοι ἄνθρωπος.

Matth. 21. v. 42.
Marc. 12, 10. 11.
Luc. 20, 17.
Actor. 4, 11.
1. Pet. 2, 7.

Λίθον ὃν ἀπεδοκίμασαν οἱ οἰκοδομοῦντες, οὗτος ἐγενήθη εἰς κεφαλὴν γωνίας. Παρὰ κυρίου ἐγένετο αὕτη, καὶ ἔςι θαυμαςὴ ἐν ὀφθαλμοῖς ἡμῶν.

Matth. 21. v. 9.
Marc. 11, 9.
Joh. 12, 13.

Ὡσαννὰ τῷ υἱῷ Δαβίδ. εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι κυρίου, ὡσαννὰ ἐν τοῖς ὑψίςοις.

De tempore & occaſione hujus pſalmi, quando ſit factus, & quæ ejus ἀφορμὴ, varij varias habent conjecturas: ſi quis tanti eſſe exiſtimat, adeat Eſromi Rudingeri paraphraſin & notas ad eam, ac Comm. Molleri. Sufficit nobis ſcire, hunc pſalmum eſſe Spiritus S. vaticinium, & quidem eximiũ, Quando pſalmus factus.

 unde

unde Lutherus eum ſolebat habere in deliciis, eumque PULCHRUM SUUM CONFITEMINI nominabat, idq; ut probaret, eximio commentario eum illuſtravit. Pſalmum verò hunc quoq; agere de Chriſto, notum eſt ex iis, quæ paulò ante ex N. T. allegavi, & videri ea de re poteſt Lutherus, Bugenhagius, Geſnerus. Nihil erga nos movet Calvinianorum plerorumq; ἰδία ἐπίλυσις, dum de Davide pſalmum agere cenſent. Vide Mollerum, etiam Vatablum, qui ſcribit, David ab hoſtibus liberatus, gratias agit, alioſq; hortatur. Eadem ſententia eſt hebræorum, qui priorem partem ajunt agere de Davidis liberatione, & partem poſteriorem (quæ incipiat v. 19.) de templi ædificatione & dedicatione. His tamen contradicit R. S. Jarchi in Comm. Mich. 5, 2. (vide eum, & Comm. in h. l. Jacobi de Valentia pag. 254.) qui verba verſus 22. explicat de Meſſia.

agit de Chriſto.

Summa.

Summa eſt hæc: Chriſtus omnes ſuos fideles ſubditos excitat, ut ingentia Dei beneficia per ipſum ex mortis doloribus liberatum ipſius incarnatione paſſione & reſurrectione generi humano parta celebrent, hinc Deo ſoli confidant, eumq; canant ad ſuum ipſius exemplum. Huic autem pij reſpondent, ſuam fidem & gratitudinem ſpondentes, piaq; gratulatione ac ſacrificiorum N. T. propriorum oblatione eam conteſtantur.

Analyſis.

Analyſin alij aliam exhibent: ſingulas relinquimus ſuo loco. De Valentia dividit pſalmum in partes duas, in quarum priore David in ſpiritu vaticinans invitet fideles Judæos ad Dei laudes, qui Chriſtum jam receperunt v. 1. & ſeqq. in poſteriori petunt gentes ſe quoq; recipi v. 19. &c. Rectius cum Geſnero partes pſalmi conſtituimus

Partes 4.

tuimus quatuor, quarum I. ſit ad laudes Dei canendas inſtituta exhortatio tam generalis v. 1. quàm ſpecialis v. 2. 3. 4. ibi omnium, hic ſingulorum, additâ & quater repetita ratione, videlicet quia durat ejus benignitas in perpetuum. II. ergò pars eſt beneficiorum ex hac Dei benignitate in Chriſtum mundi ſalvatorem ad ſalutem generis humani redundantium enumeratio. Exaggerat enim beneficium (1.) præteritum, cum à ſua anguſtia, tum à Dei benevolentia & potentia v. 5. (2.) præſens, à gratioſa Dei præſentia, ſuaq́ inde orta confidentia v. 6. 7. quam illuſtrat à contrario, vana nimirum in homines v. 8. vel maximos, poſita fiducia v. 9. nam Dei protectio eſt certa, hominum incerta. Ergò illi fidendum, his non nitendum. Vtrumq́ beneficium tum præteritum, tum præſens ut amplificet, exaggerat (a.) & ſuum, in quo fuit malum, (b.) Dei auxilium præſtitum, ſemper per ἀντίθεσιν *& malorum hominum conatus, & Dei ope ſecuti eventus v. 10. 11. 12. 13. (c) & tandem etiam ſibi inde ortum gaudium ſingulare v. 14. commune verò apud omnes pios, ejusq́ ſolennis formula v. 15. 17. (3.) futurum, non moriar prorſus, ſed reſurgam ad Dei laudes, v. 17. quia in morte non maneo v. 18. III. Eſt Chriſti ſpontanei ac fiducialis in urbem Jeroſolymam ingreſſus ad paßionem declaratio. Hic conſiderandus eſt Chriſtus ut rex ingrediens, populus ut ſubditi ejus, eum proſequens. Chriſtus (1.) intrat, vult ſibi portas urbis ſanctæ v. 19. & hinc Eccleſiæ latè in N. T. aperiri v. 20. (2.) quid certò ſperet per ſuam paßionem futurum, explicat, nempè certißimam ſui reſurrectionem v. 21. & ad gloriam ac regnum evectionem v. 22. Chriſtianorum cœtus hæc à*

I.

II.

III.

Chriſto percipiens, admiratur v. 23. lætatur v. 24. fauſta precatur v. 25. gratulatur v. 26. ſe invicem ad gratitudinem exhortatur v. 27.
IV. *IV. eſt iterata Salvatoris ad populum inſtituta ad laudes Dei peragendas exhortatio, ubi populi* εὐχαριστία *v. 28. Domini* κέλευσμα *v. 29. In toto autem Pſalmo ut videas & æſtimes ſtudium atq; ardorem Chriſti & Chriſtianorum, eſt crebra repetitio, commoratio, expolitio,* ἀντίθεσις.

Pars Prima.

Verſ. 1.] *Totius præcedentis 117. Pſalmi ſummam unico hoc primo & ultimo verſu comprehendit, celebrate & canite Jehovam, quia eſt perpetuo bonus, ideoq; inter ſe conferantur verba & ipſa ſententia. Quod ibi in propoſitione erat,* הַלְלוּ, שַׁבְּחוּ, *hic eſt,* הוֹדוּ: *quod ibi in ratione* כִּי חַסְדּוֹ וֶאֱמֶת גָּבַר לְעוֹלָם, *hîc* כִּי־טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ. *Ponitur hic laudis, veræ Chriſtianorum objectum, nempè Deus, & ratio, quia eſt bonus, ideoq; huic debetur confeſſio laudis ſicut hominem malum decet confeſſio fraudis. Celebrate, vel potiùs* gratias agite, *vulgò confitemini, Lutherus* dancket / *vide quæ dicta in Pſal. 6, 6.* Jehovæ, *vos omnes homines,* quia *cum vos eratis mali in Adamo facti, & perditi, ipſe ſolus eſſentialiter* bonus *eſt, vosq; per me redimere ſtatuit, nec tamen ibi metas ſuæ benignitati poſuit, ſed & alia aliis ſuperaddit beneficia,* quia in ſeculum *durat* benignitas ejus, *quod ſingulis verſibus ſubjicitur in toto Pſalmo 136. Et ego per paſſionem meam temporalem redemptionem inveni vobis æternam Hebr. 9, 12. Bellarmini Commentarius hîc probus eſt. Invitat David omnes ad laudandum Deum*

Deum, & rationem reddit, quoniam bonus. Nihil brevius, nihil grandius dici potuit. Nam ſolus propriè & ſimpliciter bonus eſt, & nihil jure laudari poteſt, niſi bonum. Addit, quoniam in ſeculum miſericordia ejus, ut oſtendat ab effectu, Deum eſſe bonum, ac per hoc etiam laudabilem. Nam bonitas Dei nulla in re magis cognoſci poteſt à miſeris, quàm in miſericordia. Miſericordia enim nos creavit, miſericordia redemit, miſericordia protegit, miſericordia coronabit; ita usq; in ſeculum miſericordia ejus.

Verſ. 2.] *Ponitur hìc laudis veræ ſubjectum, dum hoc & ſequentibus duobus verſibus explicat (& quidem per phraſes V. T. res N. T. vide omninò quæ dicta in Comm. in Zach. c. 12, 12. 13. 14.) quinam in ſpecie Deum laudare debeant, nimirùm non mali, non gentes infideles (nam Pſalmo præcedenti gentes converſas alloquitur, interprete apoſtolo Rom. 15, 11.) ſed boni, fidèles, & fide Abrahamum, Iſaacum, Iſraelem, Aaronem, &c. imitantes. Confer etiam Pſal. 115. à v. 9. usq; 14. ubi eadem diſtributio, quæ etiam hoc in N. T. denotat, decere omnes ſtatus, politicum, Eccleſiaſticum, oeconomicum, ut laudent Deum, quia omnes ab eo accepere beneficia.* Dicat nunc, *& quod corde credit, ore quoq; confiteatur Rom. 10, 9. 10.* Iſrael, *non ille terrenus, ſed Dei Gal. 6, 16. vide ſupra Pſal. 22, 24. & 69. 37. gratias ago Deo meo,* quia in ſeculum *& perpetuum durat* benignitas ac *miſericordia* ejus, *etiam ſuper me.*

Verſ. 3.] Dicant nunc domus Aaron, *illi qui ſunt de familia ipſius, miniſtri Dei in ſtatu Eccleſiaſtico:*

ego quoq; gratias ago Deo meo ingentes, quia in ſeculum benignitas ejus *durat ſuper me*.

Verſ. 4.] Dicant nunc timentes Jehovæ *& veri Dei cultores*, quia in ſeculum *durat* benignitas ejus *ſuper nos. Ut enim ſuperiores ſciant, quales & ipſi eſſe debeant, & tamen multi ſunt inter eos mali, ac hypocritæ, hos demum veros fideles Deum laudantes Deus vult & probat.*

Loci Communes.

Deo agẽdæ gratiæ.

Ex verſ. 1. I. Gratias agite Jehovæ] *Cum in omnibus & ab omnibus Chriſtianis ſint Deo agendæ gratiæ Coloſ. 3, 17. tum vel maximè celebrandum eſt illud beneficium quod ſuum filium nobis redemptorem & ſalvatorem miſerit, qui non modò in hoc Pſalmo loquitur, ſed etiam ut in V. T. Eccleſia jugiter hujus rei, præcipuè autem tempore agni paſchalis, meminiſſe poſſet, hunc Pſalmum cum aliis cani hymni loco voluit Matth. 26, 30. in quem locum vide comment. & expende Pſalmum 111. ac ſequentes. Videbis in eis vel vaticinia vel typos hujus liberationis.*

II. Quia bonus eſt] *Bonitas Dei cum in noſtri creatione, ſuſtentatione ac conſervatione, tùm vel maximè in redemptione ex poteſtate diaboli elucet.*

Benignitas Dei perpetua.

III. Quia in ſeculum durat benignitas ejus] *Quando hæc verba deinceps repetuntur, quæ etiam ponuntur pſalmo præcedenti 117. v. 2. non eſt cogitandum hanc eſſe tautologiam (vide pluribus id refutantem D. Geſnerum) ſed propterea id fieri, tum quia ſingulis diebus Thren. 3, 22. 23. tum quia ſingulis rebus ac beneficiis*

abundè

abundè illa Dei bonitas declaratur. Vide ſupra Pſal. 69,5. pag. 261. & Pſ. 40, 14. 15. p. 217.

Ex verſ. 2. Dicat nunc Iſrael] *Iſrael ille corporalis ſæpiùs erat Dei bonitatem expertus in Ægypto, in deſerto, in terra ſancta, in captivitate, ſed majora tamen & ipſe, qua tenus erat Iſrael Dei, & in N. T. fideles beneficia à Deo perceperunt, quàm illa externa & non diu permanſura.* Iſrael.

Ex verſ. 3. Dicant nunc domus Aaronis] *Miniſtrorum verbi eſt aliis bono exemplo in precibus prælucere, non modò publicè in templo, ſed & privatim in quovis convivio, quemadmodum veriſimile eſt, quod, ubi adfuerant Levitæ, quando comedebatur agnus paſchalis, illi præcinuerint hunc pſalmum.* Miniſtri verbi ubiq; laudent Deũ.

Ex verſ. 4. Dicant timentes Jehovæ] *Solorum fidelium oratio & gratiarum actio eſt Deo grata & accepta Hebr. 11, 6. Pſal. 33, 1. infidelium verò laudes Deus negligit Pſalm. 50, 16. Sirac. 15, 9. cenfer 1. Samuel. 15, 22. Eſa. 1, 13.* Fidelium preces gratæ.

PARS SECUNDA.

Verſ. 5.] Hortatus vos ſum, ô mei pii, ad laudes Dei, propterea quod ſemper duret ejus bonitas: ſed quia talia miracula bonitatis Dei quotidiana facilè vileſcunt, agite, ne ſine cauſa eam gratiarum actionem tantopere urſiſſe videar, dabo vobis cauſam ſatis gravem, & quæ potiſſima laudis veſtræ tempore paſchatos eſſe debeat, ediſſeram. Me veſtrum redemptorem videte, qui ſi in morte & inferno manſiſſem, vobis omninò omnibus fuerat pereundum, nunc autem quùm virtute Dei ex mortuis

tuis redivivus reſurgo, credo agnoſcis ſatis populè Dei

omnia cum Domino dona rediſſe tuo;

& proinde eſſe tibi ſatis juſtas Dei laudandi, eique gratias agendi cauſas. Id tamen ut tantò meliùs pervideas, enarrabo tibi meum periculum, Deiq; auxilium in genere hoc verſu, 6. & 7. & in ſpecie v. 10. & ſeqq. In paßione cum interna tum externa omnia mala me velut circumvallabant, ſed animum non deſpondi, nec ad illicita media decurri, Ex illa *tali ac tanta* anguſtia *mea*

מֵצַר מִן־הַמֵּצַר, *ſiquidem* λύπη δεσμὸς τῆς καρδίας, *& licet exterius non eſſem obſeſſus velut civitas quædam, tamen torrentes Belial circumdederant me ſup. Pſal. 40, 13.* invocavi Jah, *neq; is etiam meas preces neglexit, ſed* exaudivit me, *propriè, reſpondit mihi, & collocavit me erutum ac liberatum ex illa anguſtia* in lato Jah, *confer Pſal. 4, 2. & 69, 30. quando omnibus hoſtibus devictis intravi in meam gloriam, & jam deinceps omnibus piis me invocantibus ac in periculo clamantibus adeſſe poſſum, eosq; eripere, quæ ſanè eſt cauſa maxima, cur Deum laudetis meritò. Me enim ad tempus dereliquit, ne vos deſerat in veſtris periculis, & quemadmodum me juvit, ita vos juvare paratus eſt.*

Verſ. 6.] *Si quis ſcire deſiderat, precationis, quâ utebar in illa calamitate, formulam, age ſummam ei dabo. Ita dixi, in hæc verba fiduciæ plena erupi,* Jehova *adeſt* mihi, *Jehova eſt pro me* (ל *h. l. valere idem quod pro, alibi eſt annotatum, & autor Epiſtolæ ad Hebræos ita dilucidè explicat,* κύριος ἐμοὶ βοηθὸς, *quaſi* ἐπὶ

βοηθός. τὴν βοὴν *ac clamorem meum ſuprà v. 5.* θέων, *accurrens ſubitò,*

(*ſubitò, mihiq́ ſuccurrens*) *ideò* non timebo *ſerviliter ſervilia ac creaturas*, quid *enim* faciat mihi homo *multarum creaturarum dominus?* אָדָם *homo de limo terræ rufæ factus, creatura infirma, & proinde nullo modo hactenus Deo comparanda, quia Deus eſt omnipotens, infrà v. 14. 15. 16. homo impotens, & omnes omninò homines ſunt velut unus, unde ne quidem dicam homines, ſed hominem, ut extenuem, quod videtur magnum, quùm ſit valdè parvum, ſi cum Deo componatur. Conferantur ſimilia quædam loca Pſal. 3, 5. 6. 7. & 27, 1. & 56, 4. 5. & 146, 5. Nota verò quod non dicat, Jehova eſt pro me, ergò nihil mali me affliget, non ita: Chriſtum manebat crux, neq́ eadem abeſt à Chriſtianis, verùm non nimis illa mala ſunt timenda, quùm ex omnibus liberet tandem Jehova Pſal. 34, 20.* אדם

Verſ. 7.] *Repetitione ejuſdim ſuam fiduciam amplificat*, Jehova eſt pro me inter auxiliatores meos, *Lutherus*, mir zu helffen/ *& rectè, quod ad ſenſum, ſiquidem* ב *cum plurali nomine conjunctum denotat ſingularem nominativum, quando de uno ſit ſermo. Vide Grammaticam hebræam viri Clariſſimi D. Sixtini Amamæ p. 188. ubi citat hæc exempla Pſal. 54, 6. & 99, 6. Prov. 23, 20. & 3, 26. &* 16, 6. *adde Jud. 11, 35.* ideò ego videbo in oſoribus meis, *paſcam oculos meos, & ſanctè in Deo gaudebo de planè obſtinatorum Deiq́ meiq́ hoſtium interitu. Phraſis ipſa hebræa innuit, ita potiùs cum Luthero,* Jch wil meine luſt ſehen an meinen Feinden/ *& quibusdam aliis hoc eſſe vertendum, quàm cum Tremellio, Junio & nonnullis reddendum, ideò deſpicio oſores meos. Vide quæ dicta in Obadj. v. 12. Habac. 1, 13.*

ב cum plurali de uno dictum.

רָאָה ב cum ב.

*Quomodo autem ſine peccato Chriſtus & Chriſtiani poſ-
ſint gaudere ſuper exitium malorum, id ſuprà eſt expli-
catum: nimirùm & hoc quoq; ex principio, objecto, fine
ac circumſtantiis eſt dijudicandum. Lutherus noſter
etiam ita explicat, ego videbo, quod Deus ex meis inimi-
cis meos magnos amicos fecerit eos convertendo, quæ eſt
ſumma pio homini delectatio.*

*Verſ. 8.] Hactenus dictum, quid bonum in nomi-
ne, ecquid ergò bonum in homine, non quidem ex eo, ſed*
Non cō- *in eo à Deo? nunc id quoq; exponam.* Bonum eſt *con-*
fidendū *fugere &* recipere ſe ad Jehovam, *illi ſoli confidere, i.e.*
in homi- *&* non confidere *ſeu fiduciam habere* in *ullo* homine,
ne. *quemadmodum Lutherus eleganter explicuit,* Es iſt gut
auff den HErrn trawen/vnd nit ſich auff Menſchen ver-
laſſen/ *& non malè extulit Eſr. Rudingerus: Deo eſt niten-
dum ſolo, in hunc collocare ſpem & fiduciam verum eſt &
tutum, & non in ullum hominem. Et Bellarminus: de-
ducit ex dictis utilem admonitionem de ſpe collocanda
in Deo, non in hominibus, quamtumvis potentibus.* [illegible]
*h.l. non comparativè, ſed negativê eſſe accipiendum, ſub-
jecta materia clamat, & hunc ejus uſum alibi demon-
ſtravi Jon. 4, 3. Hoſ. 6: 6. & Mollerus h. l. ex noſtra lin-
gua adducit illud loquendi genus,* er bekompts für einem
andern/ *& certum eſt, quùm maledictus ſit, qui fidu-
duciam habet in homine, & benedictus ſit, qui fiduciam
habet in Jehova, Jerem. 17. 5. 7. bonum eſſe, confidere
ſoli Jehovæ, & non bonum eſſe, confidere hominibus.
Genus loquendi Cl. vir Sixtinus Amama in ſua Gram.
hebr. exponit etiam hoc pacto p. 199. ex Prov. 25, 7. 1. Co-
rint. 7, 9. 1. Pet. 3, 17. ſic apud Homerum,*

[illegible] negat.

βέλτιον

βȣ́λομ᾽ ἐγὼ λαὸν σόον ἔμμεναι ἢ ἀπολέσθαι
id eſt, ὀυ ἢ ἀπολέσθαι.

Verſ. 9.] *Fortè autem hæc fiducia non eſt collocanda in plebeis, vilibus, poteſt autem collocari in Dei vicariis ac magnatibus: reſpondet ad hoc quoq;*, Bonum eſt, *decens, utile, jucundum, tutum* recipere ſe *tanquam ad aſylum* ad Jehovam (*vide Comm. in Pſal. 2. ult.*) & non confidere in ingenuis בִּנְדִיבִים *ſpontaneis, liberalibus, munificis, quomodo Chriſtus vocabulum illud hebræum rectè exponit per nomen* ἐυεργέτας *Luc. 22, 25. Confer autem quæ addit Pſaltes Pſal. 146, 3. & quæ prolixè ſatis habet in Comm. Lutherus noſter, cui adde, quod notat Junius, eſſe hic gradationem: non eſt fidendum in homine, imò ne quidem in potentibus, & quidem multis: illi enim quàm ſæpè ſpem de ſe conceptam vel ex impotentia, vel ex malevolentia fefellerint, hiſtoriæ teſtantur.*

Non cō- fidendū in prin- cipibus.

Verſ. 10.] *Ergò hominibus infirmis relictis ad Deum ejusq; auxilium contra malos homines declarandum redit, idq; exaggerat (1.) ab hoſtium multitudine v.* 10. *(2.) eorundem inquietudine v. 11. (3.) ardore & rabie v. 12. (4.) periculi magnitudine v. 13.* Omnes gentes, *id eſt, multæ, atq; tam multæ ac ſi omnes conveniſſe viderentur*, circumdederant me, ſed in nomine Jehovæ *ingeniti Dei patris eſt ac fit*, quod enervem, *circumcidam, imò prorſus concidam* eos *Lutherus*, wil Ich ſie zerhawen/ *Piſcator*, ich zerhiebe ſie/ מוּל *enim notat circumcidit. Vide Pſal. 20, 6.*

Verſ. 11.] *Primum depulſi non quieverunt, ſed ſecundò ac tertiò me invaſerunt, etiam atq; etiam rurſus*

& *denuo* circumdederant me etiam circumdederant me *multò majoribus & pluribus copiis, viribus, conatibus, quàm antea, quod puto etiam innui per* סְבָבוּנִי *pro* סַבּוּנִי, *ſed neq; hîc animum abjicio Deo fretus,* in nomine Jehovæ *geniti, Dei filÿ, atq; ita mea ipſius virtute, qui ſum Deus, eſt* quod concîdam eos. *Vulgatus latinus interpres* אֲמִילַם *vertit ultus ſum in eos: Bellarminus cenſet, quod fideliter verterit, vix credo. confer Job. 14, 2. & 18, 6. Pſal. 37, 2. & 58, 8. & 90, 6. & conſule qui de elegantiis latinæ linguæ ejusq; proprietate rectè ſcripſerunt, an etiam dicam, ulciſci in aliquem: Cicero certè ita non loquitur.*

Apes vindictæ cupidæ.

Verſ. 12.] Circumdederant me *viribus & numero potentes, & ubi deeſt potentia, nocendi libidine ardentes,* tanquam apes, *quæ eum, qui eas offendit, confertim & denſo agmine ab omni parte aggrediuntur Deut. 1, 44. & quæ in vindictum etiam cum ſuo damno, imo exitio ac nece ruunt velociſſimæ, infenſiſſimæ, de qua vindictæ cupiditate Virgilius 4. Georg. verſ. 236. 237. 238.*

Illis ira modum ſupra eſt, læſæq; venenum
Morſibus inſpirant, & ſpicula cæca relinquunt
Affixæ venis, animasq; in vulnere ponunt.

Vide etiam Plin. l. 11. c. 18. & quæ habet Lutherus noſter in h. l. in jam ſuperiùs allegato germanico commentario p. 92. a. confer etiam ea, quæ allegoricè de Aſſyriis hoſtibus Judæorum infenſiſſimis ſcribit Eſaias cap. 7, 18. Hic eſt eorum magnus conatus, at quis eventus? non tantum poſſunt, quantum volunt, exſtincti ſunt *ſubitò & derepente* ut ignis ſpinarum, *quæ quidem facilè*

exar-

exardeſcunt, ſed etiam citò ardere deſinunt, & planè tùm pereunt Eccleſ. 7, 6. Nah. 1, 10. in quem locum vide Comm. in h. l. paßim alios commentatores. Lutherus vocem hebræam דֹּעֲכוּ *in Pual explicat activè,* ſie dempffen / *& in margine,* ſie lauffen alle zu vnd leſchen / als wolt alle Welt verderben / von meiner Lehre wegen / niemandt will der letzte ſein. *Conſule etiam D. Bugenhagij Comm. p. 644. Vulgatus latinus habet, exarſerunt, antecedens pro conſequente. Non diu durat incendium in vepribus, ſicut neq; in tauro; quemadmodùm legere eſt quoq; apud Theocritum idyll. 2. v. 23. 24. 25.* δάφνα

Αἴθω χὠς αὐτὴ λακέει, μέγα καππυρίσασα,
Κἠξαπίνης ἄφθη, κοὐδὲ σποδὸν εἴδομες αὐτῆς.

Sed in nomine Jehovæ *Spiritus Sancti (quùm enim ter in tribus verſibus hoc repetatur, neq; ſine cauſa, libet juxta ſcripturæ analogiam hæc ita explicare) eſt & fit,* quod concidam eos. S.S. Trinitas.

Verſ. 13.] Ita demum victor ubi evaſi à Deo adjutus, meis hoſtibus inſulto, & hæc ad ſingulos verba uſurpo: impellendo *id eſt, graviter & valdè* impuliſti me ut caderem *& perirem ex caſu; ſed* Jehova *te per me proſtravit,* & me adjuvit, *unde conſtat ſimul de tua malevolentia, mea impotentia, Deiq; in illa vigente potentia & benevolentia.*

Verſ. 14.] Hinc meo exemplo, imò mea ſalute exciti pij ſinguli canunt porrò hoc ἐπινίκιον & carmen triumphale, in quo tria recenſent, nempè quod Deus fuerit ipſorum firmum præſiduum, dulce decus, & certa in ſalvatore ſalus. Robur meum *non in me, non ex me, ſed in me Deo,* & carmen *meum eſt* Jah *Exod. 15, 2.* eò Ἐπινίκιον

 quod

quod fuit mihi in ſalutem *ſeu ſaluti*, vnd iſt mein Heil/ לִישׁוּעָה: *meus Jeſus per quem vinco & vindico, quem laudo, cui plaudo, qui eſt meus liberator & ſalvator, meus rex, vindex, judex.*

Verſ. 15.] *Hæc ſinguli ſigillatim, ut Chriſtus ipſe ex paſſione & morte ſua erutus: ſed commune omnium gaudium ita explicatur porrò:* Vox cantus *ſeu ovationis* & ſalutis in tentoriis juſtorum, *quod Lutherus dilucidiùs ita extulit,* man ſinget mit frewden vom Sieg in den Hütten der gerechten/ *dicens (ſequentia enim per μίμησιν recitantur)* dextera Jehovæ *Dei patris* agit ſtrenuè, *hebraicè, fecit virtutem, Lutherus,* behelt den Sieg/ *quando te, Chriſte Jeſu, in ſtatu exinanitionis ſummæ, confirmavit ac corroboravit, ita ut in omnibus malis plusquam victor evaſeris, & poſtea te ad ſummam majeſtatem evexit in cœlis. Non enim ſimpliciter id accipio, quod habet Bellarminus, quod Chriſtus ſit dextera Dei, quod ante eum ſcripſit etiam Jac. de Valentia, Dextera Domini eſt Chriſtus, qui fecit virtutem debellando & ſuperando diabolum, & ita dicitur Chriſtus, quia per eum exercet Deus ſuam virtutem. D. Bugenhagius meliùs huc refert illud ex Actis cap. 2, 33. dexterâ Dei exaltatus, dextera Domini (inquit Chriſtus) glorificavit me, quem manus impiorum ſubvertere & occidere voluit. Atq; ita prædicatur gratia, dum Dominus omnia feciſſe dicitur, & liberaſſe, & glorificaſſe, ubi omnia erant deſperata. Impij verò de dextera ſua gloriantur, quæ eſt repleta iniquitate Pſ. 26, 10. & ſanguine Eſa. 1, 15.*

Dextera Jehovæ.

Verſ. 16.] *Vulgatum eſt,* δὶς καὶ τρὶς τὰ καλά, *Lu-*

therus

Iberus b. l. ein gut Liedlein mag man woll zweymahl ſingen/ *id ſibi quoq; dictum putant hi juſti ac pij Deum laudantes, repetunt & ingeminant, quod dixerunt: verùm non ſine cauſa iterum ter, ſed ad innuendum S. S. Trinitatis myſterium (vide ſuprà v. 10. 11. 12.) quia licet Chriſtus virtute patris hoſtes ſuos vicit, & per eandem eſt ad dextram patris evectus, tamen idem etiam ſua ipſius virtute hoſtes proſternit, qua Deus, & humanæ naturæ hanc virtutem communicavit, & quùm hæc eadem humana natura à Spirtu S. oleo illo lætitiæ ſit uncta ſupra & præter conſortes peculiari & ſingulari modo, quemadmodum opus reſuſcitationis Chriſti omnibus tribus S. S. Trinitatis tribuitur, ita etiam opus devictionis hoſtium, & evectio ad dexteram patris, quia & Chriſtus ipſe dicitur conſediſſe ad eam, & proinde juxta ſcripturæ analogiam hæc ita explicare poſſumus,* dextera Jehovæ *geniti ſeu filij Dei, hoc eſt ejus infinita majeſtas (vide ſuprà in pſalmum 110. L. C. in v. 1. quæſt. 1.) eſt* alta, *elata, non in ſe modò, ſed ratione agnitionis & manifeſtationis, uti Deus dicitur ſanctificari, magnificari, glorificari, exaltari, imò & ipſe λόγος, incarnatus tamen, eſt exaltatus, ſed non ſecundum utramq; naturam, unde h. l. piorum cantus aliam phraſin adhibet, nempè* רוֹמֵמָה *eſt exaltans ſeipſum. Vulgatus latinus, exaltavit me, quod non quadrat, licet hoc quoq; nobis conetur perſuadere Bellarminus, qui tamen fatetur, quod in hebræo non habeatur. Sed pergunt pij illi cantantes & laudantes, & velut cantarent illum Eccleſiæ verſum, Gloria patri & filio, & ſpiritui ſancto, ſubjiciunt,* dextera Jehovæ *à patre & filio procedentis, hoc*

S. S. Trinitas.

eſt.

eſt, Spiritus Sancti agit ſtrenuè, *facit virtutem* עֹשָׂה חָיִל ἐποίησε κράτος *Luc. 1, 51. quando Chriſtum clarificat & de eo prædicandum curat.*

Verſ. 17] *Hucusq; piorum gratulatio Chriſto exaltato facta: is ergò in ſtatu exinanitionis cum ex Dei auxilio ſuprà v. 6. & ſeqq. tum ex hoc veriſſimo Spiritus S. vaticinio ſeipſum erigens, ita pergit*: Non moriar, *non ita occumbam prorſus, ut vult diabolus, ſcribæ, Judæi, ut in morte maneam, vel mortem æternùm oppetam, ſed ex morte in vitam paulò poſt redibo*, ſed vivam, *Pſal. 116, 9. 13. 14. & non vivam ocioſè, ſed* enarrabo *accuratè recenſendo ſingula ſuprà Pſal. 22, 23.* opera Jah, *quia propterea Deus me liberavit & exaltavit, ut omnia fierent ad gloriam patris Phil. 2, 11. Hic eſt ſenſus hujus loci, ſicut totius Pſalmi: de Chriſto loquitur principaliter, quod autem capiti accidit, id, ſi rectè fiat debitoq; modo, membris poteſt accommodari, & proinde etiam quivis Chriſtianus hunc verſum ſibi in ſummis periculis, etiam morte ipſa, verè ſubjicit, non moriar, niſi Dei voluntate, non hominum libidine non moriar prorſus, ſed in morte vivam & in vita æterna Deum meum laudabo, ut Lutherus hunc verſum parietibus muſei appinxit, ſed & priùs cordi impreſſit anno 1530. quùm magnum veræ religioni, & peculiariter ipſi Luthero imminebat periculum, qua de re vide Matheſ. conc. 8. de vita Lutheri p. 90. b. & vide Comm. Lutheri ejusdem in h. l. Quod autem dicit Salvator, Non moriar, ſimpliciter non eſt accipiendum, quia voluit mori & mortuus eſt, ſed ſecundum quid, quemadmodum ſcri-*

Non moriar ſed vivam.

Chriſtus.

Chriſtianus.

ſcriptura dicit Matth. 9, 24. puella non eſt mortua, quia non diu manſit in illa morte, ita etiam hoc loco, non moriar ita, ut diu me mors teneat.

Verſ. 18.] *Idipſum ita ipſe Salvator exponit, ut inter ſe paßionis ſuæ acerbitatem, caſtigationisq́; paternæ ſeveritatem ac brevitatem opponat, & exinanitionis miſeriæ exaltationis gloriam apponat.* Caſtigando *inquit, id eſt, ſeverè ac valde pro genere humano, cujus perſonam ſuſtinebam,* caſtigavit me Jah, *confer ſimilia, non omninò paria loca Eſa 10, 6. 7. Zach. 1, 14.* ſed morti non tradidit *& planè permiſit* me, *ut in illius poteſtate eſſem, & illa pro libidine mecum ageret, quemadmodum Deus dicitur tradere diabolo, & in ſenſum reprobum Rom. 1, 24. 26. 28. quos deſerit planè, quod ad gratiam, & quos pro libitu ille poteſt tractare 2. Tim. 2, 26. Moriar ergò, quia Deus pater vult, & ego volo, ſed quia etiam hoc vult pater, tertio die reſurgam, & mors mortis ero, futurumq́; eſt, ut mors mihi tradatur, quùm & omnia mihi ſecundum humanam naturam dentur, & omnes hoſtes tum mihi ſubjiciantur, ſuprà Pſal. 110, v. 1, 2. 6.*

LOCI COMMUNES.

Ex verſ. 5. I. Ex ipſa anguſtia invocavi Jah] *Mala docent nos orare ardenter, conſtanter. Malis enim preſſus ex intimis cordis penetralibus ſuſpirat, pleno ore clamat, nec ceſſat, donec gratiam Deus faciat Pſ. 123, 2. & quia, dum premit altum corde dolorem, malè eſt cordi, cor ſuum totum Deo ſuo effundit. Vide Comm. in Pſal. 102, 1.*

Mala docent orare.

Deus eripit.
II. Reſpondet & collocat me in latum] *Solus Deus ex magnis malis poteſt eripere, eruere, liberare, & nos in latum ac altum collocare, ubi mala nulla nos arctent vel anguſtent. Simile videtur eſſe petitum vel ab urbe obſeſſa, quæ liberatur à potentiori hoſtes fundente, vel ab eo, qui carceri ſqualido ubi diu fuit incluſus, libero cœlo redditur, quando educitur.*

Pij fiducia.
Ex verſ. 6. I. Jehova mihi, non timebo] *A Deo exauditus, à Deo cuſtoditus non metuit nimis Rom. 8, 32. & ſeqq. quia habet optimum directorem, maximum protectorem. Vide martyres in morte tyrannis inſultantes.*

Hominũ infirmitas.
II. Quid faciet mihi homo?] *Ad Deum comparata omnis hominum omnium excellentia, omnis potentia eſt nihil quicquam: vide & expende Eſa. 40, 6. 7. 15. 17. 22. 23. præſertim hoc tempore, ubi etiam Lutherus noſter illud Eſa. 51, 6.* כְּמוֹ כֵן *ſic explicat,* wie das/ *&*

Eſa. 51, 6.
in margine, Solch das muß man mit einem Finger zeigen/ als ſchlüge man ein Kniplein mit fingern / wie man ſagt/ Ich gebe nit das darumb. *vide eundem Com. in h. l. Quid enim eſt homo?*

nil niſi terra ſumus, terra hæc eſt nil niſi fumus
ſed nihil eſt fumus, nos nihil ergò ſumus.

Unde etiam Deus reges potentiſſimos populo Dei valde minantes vocat caudas titionum fumigantium Eſa. 7, 4. Vide Sennacheribum, Pharaonem, Julianum, & diſce aliorum ſimilium minas in Deo contemnere.

Ex verſ. 7. Jehova eſt auxiliator meus] *Chriſtus hæc dicit ſecundum humanam naturam in ſtatu exinanitionis, in qua Dei auxilium oravit & exoravit, ſi-*

cut ſuprà in Pſalmi 8. 16 22. 40. 41. 69. 109. enarratione vidimus. confer ea quæ h. l. ſcribit D. Geſnerus. Propterea autem Chriſtus hæc paſſus eſt, ut poſſit συμπαθῆσαι πεπειραμένος, & nos accedamus cum fiducia ad thronum gratiæ, ut accipiamus miſericordiam, & gratiam inveniamus ad oportunum auxilium Heb. 4, 15. 16. Heb. 4, 15

Ex verſ. 8. & 9. Bonum eſt confidere Jehovæ] *Quia Deus alios & nos ipſos ante juvit, ipſi ſoli confidamus, tum quia ipſe bonum opus in nobis incepit, tum quia ſe ſuprà omnia diligi præcepit: in homines autem ſpem noſtram non collocemus, quia ſunt inſtabiles, & proinde fallunt facilè, ſunt impotentes, ergò ſæpè juvare non poſſunt, ſunt mendaces, ergò ſæpè decipiunt ſuos clientes, & quod maximum eſt, qui illis fidunt, ſunt maledicti Jer. 17, 5. 7.* Deo fidei non homini.

Ex verſ. 10. I. Omnes gentes circumdederant me] *Quemadmodum olim Jeroſolyma montibus, ſic ſemper Eccleſia hoſtibus eſt undiq; cincta Pſal. 125. 1. 2. & velut lilium inter ſpinas Cant. 2. qua de re ſic ſcribit D. Geſnerus in h. l. Nunc verè hac poſtrema mundi ætate Eccleſia vera circumdata eſt hoſtibus, dum orientales partes obſidet Turca, occidentales Hiſpanus, ſeptentrionales Tartarorum, Muſcovitarum & ſimilium barbararum gentium copiæ, ad meridiem Romanus ille papa ſedet. Præterea ſi non omnes gentes Chriſtum in ſtatu carnis & exinanitionis circumdederunt, poſtea tamen eum ſucceſſivè in ſtatu gloriſicationis in ſuis membris oppugnarunt Pſ. 129, 1. 2.* Eccleſia hoſtibus cincta.

II. In nomine Jehovæ concidam eos] *Ecce quæ mira Chriſtianorum arma & parma! nil aliud habent,* Dei nomen arma.

bent, quàm nomen, quod coram mundo contemtum: ſed quia eſt nomen Jehovæ, & omnipotens, dejicit ſuperbos reges ac crudeles imperatores. Vide Lutherum hæc ſuo more eleganter explicantem in comm. germanico, & illud adde, nomen Dei eſſe invocandum, uſurpandum, prætendendum, ita non otioſo, nec dormienti, ſed prælianti cedit in Chriſto victoria, etiam per media contraria Rom. 8, 35. 36. 2. Cor. 6, 7. 8.

Contrà audentior ito.

Ex verſ. 11. I. Etiam atq; etiam circumdederant me] *Quùm diabolus & hoſtes noſtri pugnam ſæpiùs redintegrent, etiam nos animum ſemper reſumamus, & contrà audentiores eamus, quia ſi creſcit in illis malitia, in nobis creſcat fides, quum ſemper recens eſt Dei noſtri gratia.*

Mala præſidia.

II. In nomine Jehovæ concidam eos] *In Eccleſiæ defenſione (quod cum aliàs, tùm hoc loco videmus) nil agitur humanis, licet validis, præſidiis, nil proficitur callidis & calidis technis & conſiliis, nil ſpei eſt in ſeditionibus, nil auxilij in pravis molitionibus, multò minus in impiis prætextibus, quaſi defendant illi religionem, qui appetunt regionem, quaſi hi ſint averſuri mala politica, qui ſe convertunt & tantùm ſpectant bona Eccleſiaſtica. In nomine Jehovæ, hoc eſt, ejus mandato, fiducia, conſilio, quod incipitur, id demum feliciter perficitur, & gnaviter pertenditur. Quid enim boni ſperes, ubi cauſæ belli non juſtæ, mentes bellantium non caſtæ, linguæ mendaces, manus rapaces, duces ac milites guloſi, ocioſi &c. Interim tamen Deus etiam quandoq; in optima cauſa ſuos ſinit ſuccumbere, ut diſcant ipſi tantùm incumbere, nec ſemper ab illis partibus ſtat Dei gratia, à quibus eſt victoria.*

Ex

Ex verſ.12. Circumdederant me tanquam apes] *Ne nimis metuas hoſtium Eccleſiæ multitudinem ac rabiem. Sunt apes, non leones, ſtridunt, bombos edunt, habent aculeum, ſed non tantum poſſunt quantum volunt, & non nocent, niſi cum ſuo certiſſimo exitio. Crede Deum etiam nobis acclamare,* Hoſtes Eccleſiæ apes.

Hi motus animorum, atq; hæc certamina tanta
Pulveris exigui jactu compreſſa quieſcent,

quando ipſe magnos illos, qui tamen ſunt cinis & pulvis, projiciet in terram ac pulverem, uti fecit ſæpè, & deinceps etiam faciet. Horſum pertinet ſequens ſimilitudo à ſpinis implexis & areſactis petita, quæ citò ignem concipiunt, magnum ſonitum edunt, magnum fumum in aëra volvunt, ſed citò conſumuntur, & citò à vento earum cineres diſperguntur. Sic tranſit gloria mundi. & ſpinæ.

Ex verſ.13. Graviter impuleras me, ut caderem] *In magnas calamitates, ſæpè etiam graves tentationes ſuos Deus deducit, ſed etiam, ſi in fide perſtent, inde eruit: permittit impiis pios impellere, verùm etiam ille novit eos tandem repellere, & ſuos erigere. Diabolus n. & muudus hoc ſpectat, ut cadamus, Deus hoc agit, ut ſtemus, & ſuperemus.* Deus ſuſtentat pios.

Ex verſ.14. Robur meum & carmen Jah] *Pij etiam in malis lætantur, & Dei ſui viis oblectantur Matt. 5, 12. Act. 5, 41. Rom. 5, 3. Luc, 1, 47.*

Ex verſ.15. Vox cantus & ſalutis in tentoriis juſtorum] *Semper de ſalute per ſalvatorem noſtrum Jeſum Chriſtum nobis data canamus, neq; tanti beneficij memoriam ulla calamitate obliterari patiamur, & licet in hoc regno gratiæ tantùm dentur juſtis tentoria, non* Cantus in tentoriis piorum.

magna & firma palatia, tamen eos non deficiunt vera ſolatia, unde mentis tranquillitas, & vera hilaritas.

Ex verſ. 16. Dextera Jehovæ facit virtutem] *Dextra Dei eſt Dei infinita virtus ac potentia, vide ſuprà in Pſal. 110, 1.*

Deus eſt laudādus.

Ex verſ. 17. Non moriar] *Vivimus, ut Deum laudemus, dum hic ſumus. Dicendum id hodie erat pro concione illis, qui ita turpiter Dei nomine abutuntur, omnibusq; rebus divinis, qui blaſphemant, incantant, diris devovent. Hi ſcilicet ſunt vivi mortui 1. Timoth. 5, 6. Matth. 8, 22. & qui non enarrant Dei opera, ſunt tantum inutilia terræ pondera & onera, quantumvis videantur magna mundi lumina, magna etiam Eccleſiæ & politiæ columina.*

Caſtigatio Dei,

Ex verſ. 18. I. Severè me caſtigavit Jah] *Deus perſecutiones piorum permittit, imò immittit, non ut hoſtis, ſed ut pater, non ut tyrannus flagellat, ſed ut doctor, ductor, eductor noſter nos caſtigat.*

Ejus fidelitas.

II. Morti non tradidit me] *Ubi mundus & diabolus in perſequendo, opprimendo, affligendo eſt crudelis, Deus in eruendo, tuendo, ſuſtentando eſt fidelis, 1. Cor. 10, 13. Eſ. 54, 7.*

PARS TERTIA.

Verſ. 19.] *Enarravit Salvator ſua pericula, exaggeravit ſua præſidia, & ex acceptis à Deo patre beneficiis animum nunc ſumit aſpirandi ad majora, & audendi mortem ipſam aggredi. Ego rex juſtitiæ & gloriæ Pſal. 24. venio Pſal. 40, 8. ut faciam nunc ipſam voluntatem patris patiendo, nec me terret mors, non abſterrent*

ſterrent mala alta, intrepidè accedo, & quia nunc eſt dies N. T. exortus infra v. 24. agite, aperite mihi portas juſtitiæ, *ut ingrediar hanc urbem & in ea juſtitiam amiſſam generi humano recuperem, ſpei bonæ plenus, fore, ut omnia feliciter expediam* ingrediar per eas, *portas,* & celebrabo Jah, *intrabo civitatem cum pompa, intrabo templum cum potentia, illam illuſtrabo, hoc reformabo ac purgabo, utrobiq; autem patrem celebrabo, ex ore infantium ei laudem parando, vendentes ejiciendo, alios vera docendo, Phariſæos, ſcribas, Sadducæos refutando & convincendo.* *Bugenhag: Det Deus gratiam ut juſtitia Dei manifeſta fiat mundo, (lege exeunte de Sion) ingreſſus prædicabo nomen ejus per meos apoſtolos.* *Alij de cœleſti Jeroſolyma exponunt, quia in illa ſunt tantum juſti v. 20. ſed hæc ſunt ſubordinata, ſiquidem quando Chriſtus terrenam Jeroſolymam* intra*bat, ut in ea patiens pro genere humano ſatisfaceret, etjam tum portæ cœleſtis Jeroſolymæ ipſi & per eum piis ſunt apertæ; De merito loquor, non cum pontificiis de tempore, quaſi antea nulli pij eſſent in cœlum ſuſcepti, ſed in limbo patrum detenti.* *Bellarmini argumentum eſt nullum, quia non dicitur in textu, quod juſti ſoli intrent, ſed quod juſti intrent, puta cum injuſtis, vel quod illi ritè poſſint, ac ſoli meritò intrare debeant.* *Chriſtus enim juſtitiæ portas omnibus reſeravit, quas ſuo cum commodo intrant, qui fide juſtificantur.* *Jacobus de Valentia putat, his verbis contineri populi gentilis petitionem, ut & ipſe in communionem Eccleſiæ ſuſcipiatur, & ad eam dari apoſtolorum reſponſionem verſ. 22. populiq; Judaici acclamationem verſ. 24. atque ita pro hac hypotheſi portas juſtitiæ interpretatur*

Portæ juſtitiæ. quæ? 1.

2.

3.

tatur ſacramentum initiationis, baptiſmum, ſicut etiam D. Geſnerus. Sed per hunc non intrant, ſed fiunt juſti, & nolim Pſalmum ſine cauſa divellere, & potiſſimum ibi, ubi unus tantum, puta Chriſtus, loquitur. Mollerus exiſtimat, quod ſacerdotes alloquatur Salvator, quod ego malim imperſonaliter ſeu indefinitè accipere, niſi illud typicè velis explicare.

Verſ. 20.] *Aperite mihi prius Salvatori, ut poſtea pateat hæc porta cœtui fideli, quia* hæc ipſa porta eſt *ac ducit* ad Jehovam, *hæc mea paſſio, ſatisfactio, meritum, atq; adeò ego totus Chriſtus, fide applicatus, ſum verum illud oſtium, per quod acceſſus patet ad patrem, Joh. 10, 7. in Eccleſia enim redduntur participes ſortis ſanctorum in lumine per Chriſtum Joh. 14, 6.* juſti intrabunt per eam *portam ex regno gratiæ in regnum gloriæ, ex tenebris in lucem, ex regno diaboli in regnum filij Dei. Valentia & D. Geſnerus huc referunt viſionem Jacobo apparentem Gen. 28. de ſcala in cœlum pertingente. Quando autem Eccleſia h. l. dicitur eſſe cœtus juſtorum, intelligendum hoc eſt de Eccleſia viſibili ſynecdochicè, uti dicitur ſancta. Vide prolixiùs de his differentem Mollerum Com. pag. 1322.*

Verſ. 21.] *Quid facies Chriſte, quando apertæ fuerint illæ portæ, & templi Jeroſolymitani, urbisq; typicè & N. T. in antitypo? quid faciam, quæris: curabo prædicandum Evangelium de me exinanito ac paſſo, & exaltato ac glorificato.* Celebrabo te, *ô pater, ego ipſe, ut alios hortatus ſum verſ. 1. &* gratias agam, *per publicum Evangelij præconium celebrans tuam miram viam, quà genus humanum redemiſti per me, videlicet*

quod

quod in ſtatu exinanitionis clamantem ac te invocantem exaudiveris me ſupra v. 5. & me juveris ac ita factus mihi ſis in ſalutem, ſeu ſalus, ſuprà v. 13. & 14. Lutherus cum Campenſi & Gallica paraphraſi עֲנִיתָנִי vertit, daß du mich demütigeſt / quod etiam non malè quadrat huic loco: ſed quùm ſuperiùs v. 5. ad eundem modum, licet in alia perſona, loquutus ſit de Deo, & aliàs עָנָה in cal potiùs reſpondit, quàm afflixit, notat, non facilè hic conſenſum reliquorum interpretum plerorumq; omnium negligam. Non tamen cum Bellarmino ſtatuam, hæc ita ſonare, quaſi dicat Salvator patri, qui mihi eras viaticum, factus es nunc præmium, quaſi & Chriſtus ſibi aliquid promeruerit, aut David aliusq; pius ſibi aliquid poſſit mereri. Utrumq; enim falſum eſt.

Verſ. 22.] Sic venit Salvator ſalvatum, ſed quomodo excipitur? à plerisq; ſapientibus ac potentibus mundi rejicitur. De hoc enim lapide angulari Eccleſiæ Jeſu Chriſto agi, non de alio materiali, de quo fabulantur Judæi (uti refert h. l. Valentia & D. Bugenhagius) non tantùm contextus docet, ſubjectaq; materia, ſed etjam allegatio in N. T. locorum jam ſuperiùs in initio Pſalmi hujus poſitorum (quibuscum confer Eſa. 8, 14. & 28, 16. Rom. 9, 33. Epheſ. 2, 20.) evincit. Non igitur cum quibusdam Calvinianis, inter quos etiam eſt Piſcator, partim de Davide, partim de Chriſto explico, quia illi hæc nullo modo competunt, quod præter alios etiam Bellarminus probat etiam inde, quod quando Chriſtus hunc locum de ſe allegavit locis ſuprà citatis, nullus Judæorum unquam contradixerit, quaſi malè citaretur

De Chriſto hæc ſonant.

taretur à Chriſto de ſe, qui loquatur de Davide, unde concludit: Certè non auderem ſcripturam ita celebrem & decantatam à Chriſto, & apoſtolis explicatam, ullo modo cum Davidis perſona commutare. Etiam inde, quod ante Davidem Saul, & poſt eum Salomo fuerit rex etiam ſuper utrumq; populum, Iſraëlis & Judæ, ſi modò illi ſunt dicendi pro illo tempore duo populi, regnis nondum ſciſſis. Ad rem ipſam: Lapidem,*qui, externam ſpeciem ſi attendas, vilis videri poterat,* ſpreverunt *ac reprobarunt* ædificantes *ſeu ſtructores Eccleſiæ, quales quidem eſſe decebat Phariſæos, ſcribas, pontifices maximos: ſed is* factus eſt *à Deo* in caput anguli *ἀκρογωνιαῖος, εἰς κεφαλὴν γωνίας, præcipuus, ſummus, fundamentum ipſum, continens duos populos Judæos ac gentes, & conjungens in unum, ut angularis lapis duos parietes, uti Paulus quendam in hoc ultimum comma ſcribit commentarium Epheſ. 2, 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. De voce hebræa* פִּנָּה *Soph. 1, 16. & 3, 6. Zach. 10, 4. & quomodo Chriſtus vocetur lapis? qui hi ſtructores eum reprobantes? quomodo ſit lapis angularis? prolixè explicat de Valentia p. 256. a. b. quem videat, qui prolixiora deſiderat, nobis properandum, & hoc agendum, ut verum eruamus ſenſum.*

Verſ. 23.] A quo autem hoc omne? à Jehova eſt hoc, זֹאת, *fœmininum pro neutro more hebræorum, quem etiam in N. T. retinuere more ſuo Evangeliſtæ & apoſtoli, dum vertunt, παρὰ κυρίου ἐγένετο αὕτη, quod cum Tremellio & Junio quidam fruſtra referunt ad unum aliquod vocabulum vel* פִּנָּה, *γωνίας, vel etiam quidam ad κεφαλὴν, quùm melius ad totam orationem præceden-*

cedentem ſpectet, & cum Calvinianis aliis Mollero, Rudingero, Piſcatore, imò Luthero rectiùs efferatur, daß iſt vom HERRN geſchehen. *Vide Mollerum in Comm. p. 1326. lin. 3. &c.* eſtq; *omne* mirabile in oculis noſtris, *ſatis mirari non poſſumus, quî ille afflictus ſit adeò evectus, quî ille reprobatus ſit adeò glorificatus, quî ille humiliatus ſit ita exaltatus. Qui plura vis, adeas iterum Jac. de Valentia pag. 256. b. En Dei manum mira illa perficientem, & piorum animum fide illa perſpicientem.*

Verſ. 24.] *Quùm igitur impij illi primates Chriſtum rejecerunt, pauci fideles ex populo tum eum receperunt, quùm illi eum reprobarunt, hi in eum ſperarunt, & ſibi gratulantur, dum illi reluctantur. Illi igitur pij quando aliquandiu ſtupentes illam miram mutationem à Deo factam ſunt intuiti, in hæc verba gaudij plena erumpunt, quùm Chriſtum ad ſe venire cernunt, & ex mortuis reſuſcitatum iri firmiter credunt.* Hic *hic eſt* dies *maximè niveo lapillo notandus, quem* fecit *ipſe* Jehova, *& quidem nobis, noſtro bono ac commodo, ergô & nos* exultemus & lætemur in eo, *ita dicentes, ita Chriſto regi noſtro venienti accinentes, ita ei precantes & hæc vota pro eo fundentes:* Dies Jehovæ.

Verſ. 25.] Obſecro Jehova *Deus pater,* ſalva nunc *hunc noſtrum regem, & nos per illum; da robur tuum ſervo tuo, & ſalva filium ancillæ tuæ Mariæ Luc. 1, 38. Pſal. 86, 16.* obſecro Jehova proſpera nunc, *& benè verte, quod agit & molitur hic noſter rex, da ut proſperè omnes res ſub manus ſuccedant, da felicem optatumq; cœptis ejus eventum, ut per manum ejus conſilium tuum*

de redimendo genere humano rectè conſieri poſſit: age, age, exaudi nos, & annue noſtris votis, ubi in textu hebræo precantium ardor particulis in initio & fine poſitis indicatur, & notatu dignum eſt, Davidem ex revelatione Spiritus S. ipſa verba, quibus erat uſurus populus die palmarum Chriſtum Jeroſolymam venientem excipiens, probè ſciviſſe, uti ex collatione horum cum Evangeliſtarum locis ſub initium Pſalmi poſitis videre eſt. Vulgatus latinus interpres, & à textu hebræo recedit, quando vertit, & preces invertit, ſalvum me fac, & fortean etiam à latini ſermonis proprietate, quando הַצְלִיחָה *reddit, proſperare, quod ad Deum patrem non poteſt referri, quem tamen pro Chriſto invocat populus.*

Verſ. 26.] Benedictus *ſit, & benedicat nobis, ille,* qui venit in nomine Jehovæ, *qui ex patris mandato & juſſu venit propheta, rex, ſacerdos, Deut. 18, 15. Act. 3, 22. Pſal. 110, 1. 4. & 2, 6. & qui venit ut angelus Dei magni conſilij, legatus atq; apoſtolus eximius, & proinde in nomine Dei patris ſui venit, imò & ipſius Jehovæ nomen eſt in ipſo: ita nunc noſtro regi adventanti dicimus, & nos etiam, quando vos ejus apoſtoli venietis quoq; in ejus nomine, vobis quoq; omnia fauſta precabimur,* benedicimus vobis *& omnia proſpera vovemus qui eſtis* de domo Jehovæ *illius geniti, non ampliùs propriè ſic dicti de domo Aaronis, etiam illis ſalutem ac benedictionem ſpondemus, quotquot ſe ad Eccleſiam Dei per veſtrum miniſterium aggregaverint. Quidam putant, hæc verba eſſe apoſtolorum & miniſtrorum verbi, qui populo gratanti velut per choros reſpondeant,*

Num.

Num. 6, 21. 27. ſed non facilè in textum novum ſubjectum inſervero, & non eſt inſolens etiam hæc formula aliis, qui non ſunt Levitæ vel publici verbi miniſtri. Vide Pſal. 129, 8. & 115, 13. 15. Fruatur tamen quisq; ſuo ſenſu, & cum Mollero ſubjectum conſtituat ex his verbis, nos qui ſumus de domo Jehovæ ac ſacerdotes, ratione officij benedicimus vobis Chriſto benedicentibus: mihi priùs magis placet, ſi per alios ita explicare licet.

Verſ. 27.] Ratio hujus noſtri gaudij & jubili eſt, quod lux nobis, qui in tenebris ac umbra mortis ſedebamus, orta ſit in illa mundi luce, Deus eſt Jehova, *& ille* qui lucem præbuit nobis, *qui illuſtravit nos, nos beavit, nobis ſalutem contulit redemptore miſſo, quemadmodum aliàs proſperitas, lux, & calamitas tenebræ nominantur in ſacris, vide quæ dicta in Amos 5, 18. 20. & 8, 9. & proinde ſi ille Ethnicus ita exclamat,* Lux.

Deus nobis hæc ocia fecit,
Namq; erit ille mihi ſemper Deus, illius aram
Sæpè tener noſtris ab ovilibus imbuet agnus,

nos longè rectiùs nos invicem hortamur ad debitam gratitudinem & exſolvenda vota N. T. propria, ad victimas N. T. hoc eſt, laudum offerendas. Ergò ut cœpimus ſub initium Pſalmi v. 2. 3. 4. phraſibus V. T. res N. T. explicemus. Sicut in V. T. in ſolemnioribus feſtis adeo confertas victimas afferebant mactandas, ut etiam quasdam ad cornua altaris ligarent, ita nunc in N. T. Phraſes V. T. ligate *etiam* ſacrificium feſti funibus uſq; ad cornua altaris, *de quorum verborum ſenſu genuino adeò multa jam antea ſcripſi, ut nunc nolim plura addere, nam ſi cui illa non ſatisfaciunt, quæ habentur in Exerc. bibl. edit. 3.*

à pag. 397. usq; ad pag. 411. pag. 516. neq; illa poterunt perſuadere, quæ nunc afferre poſſem. Interim & hic ſequatur per me quisq;, quod volet, & præter ea, quæ olim adduxi, videat etiam, quæ habet Vatablus & D. Bugenhagius in h. l.

Loci Communes.

Portas paradiſi aperit Chriſtus.

Ex verſ. 19. Aperite mihi portas juſtitiæ] *Solus alter Adam potuit portas paradiſi aperire, quæ erant ob injuſtitiam prioris Adami clauſæ Gen. 3. hic enim ſua morte expiavit iniquitatem, & adduxit juſtitiam perpetuam Dan. 9, 24. & meritò ſibi aperiri has portas Salvator præcipit, quia ipſe promeruit. Vide 2. Cor. 5, 21. & ſi quis fide hujus meritum ſibi applicat, eoq; nititur, in cœleſtem Jeroſolymam cum ipſo admittitur Matth. 25. 10. Apoc. 21.*

Eſt oſtiū cœli.

Ex verſ. 20. Hæc porta ad Jehovam] *Solus Chriſtus aditum ad patrem nobis fecit Rom. 5, 2. Eph. 2, 18. 1. Pet. 3, 18. ſolus eſt ad cœlum janua Joh. 10, 7. & Spiritus S. janitor ibid. v. 3. Valeant igitur cum ſuis aliis mediatoribus & ad Deum oſtiis Pontificij: ſcimus, quod in nullo alio ſalus Act. 4. 12. & quod nemo veniat ad patrem niſi per Chriſtum, blaſphemumq; eſſe, quod ad Franciſci imaginem ab illis adſcriptum*, facilius per iſtum. *Serva nos Deus hoc tempore in hac veritate, verbum tuum eſt veritas.*

Celebremus Deū.

Ex verſ. 21. Celebrabo te] *Si Chriſtus, Deus benedictus & laudandus in ſecula, celebravit patrem ſuum, quantò magis nos humunculos id decet, quibus omnia Chriſti beneficia parantur, dantur, offeruntur, conferuntur, ſi qui fide illum amplectuntur.*

Ex

Ex verſ. 22 I. Lapidem ſpreverunt ædificantes] *Sæpè qui debent Eccleſiam, ad id à Deo vocati, ſtruere ſuper fundamentum Jeſum Chriſtum, hi ſunt, qui maximè conantur hoc evellere, illam deſtruere, quod pluribus perſequitur D. Geſnerus in Comm.*

Structores quidã deſtruũt.

II. Is factus eſt in caput anguli] *Etiam ex malo Deus pro ſua omniſcientia bonum elicere novit, & conſilia improborum poteſt eludere, quemadmodum hoc in paſſione Chriſti liquet. Et Chriſtiani maximè in mundo pro Chriſto ſpreti olim in cœlis erunt glorioſi Domini, qui hic ſunt mundi περικαθάρματα, ibi poſſidebunt cœli χάρματα, qui hic ſunt περιψήματα, ibi obtinebunt æternùm manſura κτήματα. Vide Sap. 5, 2. 3.*

Ex malo bonum Deus elicit.

Ex verſ. 23. I. A Jehova eſt hoc] *A Jehova bono eſt bonum, non malum, ut h. l. quidam Calviniani nimis extendunt particulam* hoc, *ad id, quod antecedit, ædificantes ſpreverunt, quaſi etiam hoc originaliter ac principaliter eſſet à Deo, quùm Deus contrà voluerit maximè diligi, honorari, recipi, & retineri illum à ſe poſitum electum lapidem. Ergò mittamus illam detorſionem.*

Bonum à Jehova.

II. Eſtq́; mirabile in oculis noſtris] *Impiis Dei ſapientia eſt ſtultitia 1. Cor. 1, 18. ſed pij eam mirantur Luc. 2, 33.*

Ex verſ. 24. Hic eſt dies, &c.] *Dies feſtos potiſſimum Deus inſtituit, ut Deus laudetur, & homo pius de beneficiis Dei lætetur, potiſſimùm in die N. T. qui eſt dies ſalutis 2. Cor. 6, 2.*

Dies Jehovæ.

Ex verſ. 25. Obſecro Jehova ſalva] *Quia nihil felix ſine Deo felicitatis omnis autore, quotidie ex oratione Dominica ita ingemiſcamus, pater ſanctificetur nomen*

Felicitas à Deo petenda.

nomen tuum, adveniat regnum tuum, libera nos à malo. Chriſte Jeſu, ſis Jeſus & Salvator, Spiritus S. ſis noſter conſolator.

Ex verſ. 26. Benedictus qui venit in nomine Iehovæ] *Chriſtus venit in nomine patris, antichriſtus in ſuo nomine, & proinde ut is eſt benedictus, ita hic maledictus.*

Ex verſ. 27. I. Deus fortis nos illuſtravit] *Ingens Dei beneficium, quod filius Dei è ſinu ejus prodiens nos illuminavit Joh. 1, 18. & lucem cœleſtem attulit.*

Gratitudo. II. Ligate ſacrificium] *Requiritur piorum gratitudo, ſed non in umbris V. T. verùm in veritate bonorum operum N. T. qua de re alibi prolixiùs.*

Pars Quarta.

Verſ. 28.] *Sacrificium autem potiſſimùm N. T. eſt gratiarum actio, quando Deo offerimus juvencos labiorum noſtrorum Hoſ. 14, 3. ergò etiam populus nunc excitatus id facit, & ſolvit εὐχαριστήρια hoc modo: Intelgo jam, quantum beneficij, Deus pater, Chriſto ſalvatori, & mihi in ac per ipſum contuleris, ideoq; quûm, quod reponam, præter gratam mentem, nil habeam, ita dico:* Deus meus es tu אֵלִי *nunc in Chriſto per fidem, qui me potes & vis eripere fortiter, ideò* gratias agam tibi, Deus meus es אֱלֹהַי *ideò* exaltabo te *glorificando ac tuam majeſtatem agnoſcendo atq; prædicando.*

Verſ. 29.] *Quia verò facilè hominum pietas refrigeſcit, inſtat ſalvator ſuo κελεύσματι ut ſuprà verſ. 1. quemadmodum in multis aliis pſalmis verſus primus ultimo loco repetitur.* Gratias agite Iehovæ, quia bo-

nus

nus eſt, quia in ſeculum *durat* benignitas ejus, *dic ſemper, ô Deus,*

à te principium, tibi deſinet,

ad te principium referam & finem, tu qui cœpiſti in me bonum, etiam idem perfice, & ad finem optatum omnia perducito, ut & ego tecum vivam perpetuò. Sic ego te canam, quia es bonus, ſic ego tibi ſerviam, quia es Dominus. Amen.

De locis doctrinæ, qui hinc poterant erui, jam ſuprà aliquoties eſt actum, videlicet de Dei potentia, ejusq; in nos benevolentia, fidelium pietate, Dei patris benignitate, ideoq; nunc gratiis Deo actis concludimus, quod in his turbis licuerit hæc ſacra rimari, meditari, publicare, eundem Deum rogo, porrò nobis adſit, ut noſtrâ operâ, ipſius ope, aliis prodeſſe poſſimus. Amen, & iterum Amen.

Enarratio
CAP. LIII. ESAIÆ.

Matth. 8. v. 18.

Αυτὸς τὰς ἀσθενείας ἡμῶν ἔλαβε, καὶ τὰς νόσους ἐβάστασεν.

Marc. 15, 28. Luc. 22, 37.

Μετὰ ἀνόμων ἐλογίσθη.

Iohan. 12, 38.

Κύριε, τίς ἐπίστευσε τῇ ἀκοῇ ἡμῶν; καὶ ὁ βραχίων κυρίου τίνι ἀπεκαλύφθη;

Actor. 8, 32.

Ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν ἤχθη, καὶ ὡς ἀμνὸς ἐναντίον τοῦ κείροντος αὐτὸν ἄφωνος, οὕτως οὐκ ἀνοίγει τὸ στόμα αὐτοῦ.

v. 23.

Ἐν τῇ ταπεινώσει αὐτοῦ ἡ κρίσις αὐτοῦ ἤρθη· τὴν δὲ γενεὰν αὐτοῦ τίς διηγήσεται, ὅτι αἴρεται ἀπὸ τῆς γῆς ἡ ζωὴ αὐτοῦ;

Rom. 10, 16.

Κύριε, τίς ἐπίστευσε τῇ ἀκοῇ ἡμῶν;

Rom. 15, 21.

Οἷς οὐκ ἀνηγγέλη περὶ αὐτοῦ, ὄψονται· καὶ οἳ οὐκ ἀκηκόασι, συνήσουσι.

1. Petr. 2, 22.

Ὃς ἁμαρτίαν οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὑρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ.

v. 24.

Ὃς τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν αὐτὸς ἀνήνεγκεν ἐν τῷ σώματι αὐτοῦ ἐπὶ τὸ ξύλον, ἵνα ταῖς ἁμαρτίαις ἀπογενόμενοι τῇ δικαιοσύνῃ ζήσωμεν· οὗ τῷ μώλωπι αὐτοῦ ἰάθητε.

1. Sam. 11. I.

EXord. *Hiſtoria, quæ extat 1. Sam. 11. per partes ſuas præcipuas conſideretur, & cum opere redemptionis noſtræ b. m. comparetur. I. Adverſarÿ calliditas & ſuperbia. Ibi Nachaſch Hammonita fœdus ſe cum populo initurum promittit hac conditione, ut dextrum ipſis effodiat oculum. Sic Diabolus ſerpens ille antiquus 2. Cor. 11, 3. Apoc. 12, 9. & 20, 2. rex Hammonitarum ſeu populi, princeps hujus mundi, Job. 12, 31. adeoq; Deus hujus ſeculi 2. Cor. 4, 4. fortis ille armatus Luc. 11, 21. caſtra ponit contra Jabeſchum*

Diabolus נָחָשׁ

ſcbum Gilbadis, boc eſt eos, qui exaruere circa cumulum teſtimonij, ſeu eos, qui cum in baptiſmo lavacro aquæ in verbo non tantum ſunt loti, ſed etiam Spiritu S. aquis illis mundis abundanter ditati, tamen propriâ ſuâ culpa exareſcunt, quod ad pietatis fontem 2. Petr. 2, 17. Epiſtola Jud. v. 12. 13. & ſuum fœdus cum Deo initum rumpunt, bos ille velut caſtris mundi bujus circumvallat, & cum illis boc fœdus pangit, ut ſerviant ipſi, quum dextrum illis effodit oculum, quo nimirum cœleſtia debebant ſpectare, ſiniſtrum oculum, quo terrena intuentur, relinquit, quando dicitur eos excæcare 2. Cor. 4, 4. II. Senum fiducia: ſic illi, qui jam in Chriſto aliquantum adoluerunt Ephеſ. 4. reſpondent Diabolo, ſe miſſuros per omnes terminos Iſraëlis, boc eſt, totam ſcripturam vel præcipua ejus dicta percurſuros, anne ſit, qui ipſos poßit ſalvare, antequam exeant ex Eccleſia & fœdere cum Deo inito. III. Saulis Regis Iſraëlitarum liberatio, in quem cum irruit ſpiritus Dei, accenſa eſt ejus ira in boſtes ſuorum: Sic Chriſtus verus ille שָׁאוּל *omnium piorum votis expetitus mundi Salvator, eſt is, ſuper quo fuit ſpiritus ſapientiæ Eſ. 11, 1. Is in ira ſua boſtes noſtros devicit, Hoſ. 13. 1. Cor. 15. Et ſic fuit nobis etiam ſalus, quando incaluit ſol juſtitiæ Mal. 4. jam ortus ſuper nos, unde merito eum, ejusq; miniſtros ſequi nos oportet, ut Iſraëlitæ ſequuti ſunt Saulem & Samuelem. Nam qui non ſequutus bos fuerit, ejus armenta, boc eſt, bruti affectus tandem ipſum perdent, & cum ipſo peribunt. Sequamur igitur bujus ducis caſtra, cujus vexillum crux Chriſti. confer Exod. 17, 15. Col. 2, 15. Eſa. 11, 10. in qua merito gloriamur, 1. Corinth.*

[Margin: יָבֵשׁ — II. — III. — שָׁאוּל — Vexillum crucis Chriſti.]

rinth.1,18. 30. 31. Solent milites habere teſſeram, quam qui non novit, hoſtis habetur, ut Maccabæi ex Exod.15,11. ſic Chriſtiani crucem habent cum Paulo. Sic Conſtantinus vicit in hoc ſigno. Quemadmodum autem ipſe per paſſiones intravit in gloriam Luc. 24. ita & nos decet ingredi regnum cœlorum per multas tribulationes Act. 14. quoniam ita nobis illud paciſcitur Luc. 22, 29. Stigmata Domini Jeſu Chriſti in corpore noſtro portemus Gal. 6, 17. Videamus igitur ipſius paſſionem, humiliationẽ & exaltationem ad noſtram inſtructionem & conſolationem, juxta monitum Apoſtoli Heb. 12, 2. 3. Illa vero à nullo melius uno in loco deſcribuntur, quàm à Propheta Eſa. c.53. Quod vaticinium digniſſimum, ut teneatur ab omnibus. Id agere de Chriſto, teſtes ſunt omni exceptione majores Evangeliſtæ & Apoſtoli, id allegantes in N. T. & toties, quoties vix ullum aliud caput in N. T. Matth. 8, 17. Marc. 15, 28. Luc. 22, 37. Act. 8, 3. Rom. 10, 16. & 15, 21. 1. Petr. 2, 22. 24. 1. Cor. 15, 3. confer etiam Job. 12, 28. 1. Joh. 3, 5.

Diſcamus hæc.

Eſa. c. 53. agit de Chriſto.

Partes capitis.

Partes ejus tres: 1. Proleptica propoſitio. 2. Chriſti Exinanitio. 3. exaltatio.

Verſ. 1.] Primum autem omnium hic etiam quærimus cum Eunucho Æthiope Actor. 9, 27. obſecro, de quo Propheta dicit hoc quod ſequitur, num de ſe, an de alio? Reſpondebit autem ibidem v. 35. Philippus: de Chriſto. Sicut etiam alij apoſtoli & evangeliſtæ, dum aliquid ex illo capite allegant, & de Chriſto explicant. Sunt autem in v. 1. ac parte prima hæc tria: Quis, quid, quomodo, quibus nota attentionis præfigitur, & ſumma eſt; Chriſtus θεάνθρωπος ratione humanæ naturæ evacuabit ſe ad tempus ſuâ gloriâ, & poſtea extolletur valde,

Summa v. 1.

de; atq; ita ſapientiſſimè opus redemptionis perficiet. Notandum verò, quod totum caput ſit ſacræ alicujus comœdiæ inſtar dialogiſmo figuratæ. Atq; hic quidem primò omnium primus Deus Pater progreditur, & ita de ſuo Filio loquitur; ECCE. Particula hæc vel eſt Spiritus S. aſteriſcus, & ad res maximi momenti probè perpendendas adhiberi ſæpe ſolet, ut Eſa. 7. Zach. 9. vel eſt nota promptitudinis, vel certitudinis vel præſentis exhibitionis. Omnia quatuor huic loco optimè quadrant. I. Nam ſi qua res eſt ſcitu neceſſaria, hæc certè eſt, quæ de Chriſti paſſione, morte & reſurrectione agit, & proindè benè notanda, & ſemper cordi noſtro dicendum Ecce, ad hunc intende, Eſa. 53, 1. Quis eſt iſte? Idq; ut fiat tanto accuratius, confer duo Ecce alia ſibi mutuò oppoſita. Geneſ. 3. Ecce Adam eſt, ſicut unus ex nobis, & Joh. 19, 5. Ecce homo, Et v. 14. Ecce Rex veſter. Ille enim cupiens eſſe Deus, nos homines perdidit, hic qui erat Deus, homines redimit. Jam confer hos duos Adamos. Rom. 5. 1. Corinth. 15. ille imprudens fuit, hic v. prudens erit. II. Nos omnes ſumus tardi, imo mortui in rebus ſacris Eph. 2. ſed Chriſtus promptus eſt Pſ. 40. Eb. 10, 9, ubi, Ecce venio. Adamus & nos in illo fugiebamus Dei conſpectum, Gen. 3. At hic in medio conſtitit Job. 1. Mediator verus 1. Tim. 2. III. Certiſſimus hic ſermo eſt 1. Tim. 1, 15. Tit. 3, 8. confer Luc. 18, 31. Ecce aſcendimus Jeroſolymam. Quid igitur dubitant Pontificij, Ecce Chriſtus, qui hic pro omnibus ſatisfacit, & omnibus credentibus ſuam ſalutem certò applicat. Et refutantur hinc ἀφθαρτοδοκῆται, de quib: apud Dn. Chem. p. 1. L. C. & de duabus naturis in Chriſto cap. 3. IV. Hic

Ecce, nota attentionis,

promptitudinis,

certitudinis,

exhibitionis.

Chriſtus in vaticinio, & poſt in veritate exhibetur, confer Joh. 1, 29, 36. Ecce Agnus Dei. Fruſtra ergo alium Meſsiam expectant Judæi, cum hunc negligunt, quem indice digito Johannes Baptiſta, Evangeliſtæ & Apoſtoli demonſtrarunt. Quis verò, de quo hæc dicit pater tanquam præco, ſervus meus, *inquit: Servus dicitur, quia & Deo patri, cujus voluntatem fecit Johan. 6, 38. & hominibus, quorum ſalutem procuravit, inſervit. Hic enim eſt, qui de ſe dicit ipſe Matth. 20, 28. Non venit, ut ipſi inſerviretur. vid: Zach. 3, 8. Sunt igitur nimis ſuperſtitioſi quidam Græci Patres, qui Chriſto noluere nomen ſervi tribuere, ut Chryſoſt. vid. Eraſm. in cap. 12. Matth. Nos agnoſcamus hoc grato animo, quod noſtra cauſſa Dominus omnium factus ſit ſervus, ut nos ſervi poſſemus fieri Domini. Benè vero notandum, quod Deus dicat, ſervus meus. Licet enim Patri inſervierit, eum nobis placando, tamē non eſt conſervus noſter, ut blaſphemat Danæus. Adam erat Dominus omnium conſtitutus & fit ſervus: hic ſervili pro eo aſſumptâ ad tempus formâ ei dominium amiſſum recuperat Phil. 2. Ubi inde ad humilitatem nos graviter hortatur Apoſtolus. Notat igitur ſervilis forma ibi non naturam, ſed ſtatum ac conditionem, quia de θεανθρώπῳ ex duabus naturis conſtante loquitur. Ille vero cum in aſſumpta humana natura, cui omnia propria divina, & proinde etiam majeſtas, erant communicata, poterat ſe oſtentare ut DEUM, tamen ad tempus ſe abdicavit illâ communicatâ gloriâ, & pro illa formam ac conditionem ſervilem aſſumpſit, ut ita opus redemptionis in ſtatu humilitatis perficeret, & gloriam*

Servus meus.

Phil. 2, 7.

homi-

hominibus recuperaret, quam Adam præ ſuperbia amiſerat, idq; ut fieri poſſet, voluit non tantùm fieri homo, ſed etiam miſerrimam vitam degere ut quemadmodum cum piſces capiuntur hamo, cui vermis eſt præfixus, ita hic infernalis Leviathan (cum illo enim ſolent Diabolū comparare Patres ex Job.41.) ſub eſca naturæ humanæ, cujus reſpectu Chriſtus erat vermis Pſ. 22. quam appetebat & deglutire parabat, caperetur. Et hæc eſt ſumma cœleſtis curiæ æternæ ſapientia 1. Cor. 1, 21. ut per vitæ mortem vita mortalibus redderetur, quomodo ſequitur de hoc ſervo הִשְׂכִּיל, *cujus verbi* ἔμφασις *eſt ex intelligentia ſcitè in ſuis negotiis omnia direxit ita, ut ſecundus ac proſper ſequeretur eventus. Certe hic ſervus intelligens, imo & ſapientia patris eſt, Proverb. 9. Matth. 11. & omnia prudentiſſimè adminiſtravit, ut merito poſſemus cum populo exclamare Marci 7, 37. omnia benè fecit, & optatus eventus conſecutus eſt omnia ipſius cœpta reſpectu ipſius Luc. 24, 26. & noſtri Rom. 4, 25. 1. Cor. 1, 30. Hæc autem intelligentia opponitur Adami & noſtræ ſtultitiæ in ipſo, qui volebamus ex eſca fructus vetiti prudentes evadere Gen. 3. 1. Corinth. 10. ille* הִסְכִּיל *& infauſtè ac ſtultè egit, hic* הִשְׂכִּיל *prudenter & proſperè; ipſius rectè facta noſtris malè factis obducenda Matth. 5, 17. Hebr. 10. 7, 9. & ipſius proſperitas parta noſtræ miſeriæ 2. Cor. 5, 21. & 8, 9. Huic vero verbo tota ratio redemptionis noſtræ incluſa eſt, ut patet ex oppoſito, ut quando dicitur futurum, ut poſt illam ſibi cælitus demandatam ablegationem expeditam* exaltetur, extollatur, & excelſus ſit. *Ipſe enim propterea, quod Pater in hunc mundum eum miſit Matth. 15, 24.* הִשְׂכִּיל

Job.

Johan. 20. verſ. 21. & 6, 40. Galat. 4. verſ. 4. etiam
eſt ἀπόστολος *Hebr. 3, 1. & in V. T.* מַלְאָךְ *ſæpe ap-*
pellatur Gen. 48, 16. Exod. 3, 20. Mal. 3, 1. miſſus autem
eſt hic cæleſtis legatus, ut diſſidentem Deum & homines
propter peccata Eſa. 59, 2. reconciliaret 2. Cor. 5, 18. &
ſic in gloriam intraret Luc. 24. Cum autem hic tria
vocabula ad eandem exaltationem declarandam adhi-
beantur, certè non erit inanis tautologia, & videndum,
רום נָשָׂא *quid notent ſingula.* רום *ſignificat altum eſſe, ut in-*
ter alios emineas; נָשָׂא *ita extolli, ut ex dono fias prin-*
ceps excellens ſuper alios, ut patet, ſi ſignificationes vo-
גָּבַהּ *cabuli conjungas:* גָּבַהּ *ſeipſum exaltavit vel exaltatus*
eſt in ſublimitatem, eaq́ ſatis benè quadrant ad tres ex-
Triplex Chriſti exaltatio. *altationis gradus, quos in ſcriptura indicatos reſpectu*
uſurpationis annotavit Lutherus. Primum facta eſt
1. *exaltatio Chriſti ſecundum naturam humanam in u-*
nionis primo momento, quando illa in infinitam perſo-
nam τοῦ λόγου *fuit aſſumpta, ita ut, quod ex Maria na-*
ſceretur, diceretur & eſſet filius Dei Luc. 1, 35. ex qua
unione perſonali oriuntur illæ propoſitiones perſonales,
quando de homine prædicatur Deus Jerm. 23, 5. Matth.
16, 16. 1. Corinth. 15, 47. Et quæ in ſecundo genere com-
municationis idiomatum ſunt, ubi de hominis filio in
ſtatu utroq́; prædicantur propria divina Phil. 2. Matt. 11,
2. *26. Job. 13, 3. 13. Secundò plenaria uſurpatio ſecuta*
eſt ejus majeſtatis poſt reſurrectionem, aſcenſionem ad
dextram Dei, quò pertinet plenarium in omnes creatu-
ras dominium, qua de re Luc. 24, 26. 46. Epheſ. 1, 20. 21.
Phil. 2, 9. Act. 2, 32. 36. Et hæc majeſtas eſt Chriſto ho-
mini communicata in & propter perſonalem unionem.

Tertio

Tertiò verò hinc ſequitur, ut per doctrinam Evangelij, 3.
fidem, confeſsionem & laudationem Eccleſiæ extollatur,
propter paſsionem, mortem & reſurrectionem ſuam,
qua eam redemit & ſibi acquiſivit Actor. 20, 28. quem-
admodum illa exaltatio deſcribitur Apoc. 5, 9. 10. 12. &
7, 10. & 11, 15. 17. Videmus igitur gloriam, quæ Chriſto
homini data eſt, eſſe longè majorem ignominiâ, quam
noſtri cauſa ſuſtulit, tum ut inſerviat noſtræ conſolatio-
ni, quod hic propter nos humiliatus ſit exaltatus, & jam
deſerere nos neq; velit, neq; poſsit Rom. 8, 32. 33. 34. 39.
tum ut exemplo ſuo nos incitet, ut non condignas repu-
temus has breves & leves calamitates futurâ gloriâ ibid.
v. 18. 2. Cor. 4. 17. & hoc notat tertiò προσδιορισμὸς
additus מְאֹד valdè, quæ particula ſæpe apud Hebræos,
quo ipſi carent, ſuperlativum format, ut ſic intelliga-
mus, illam gloriam Chriſto datam eſſe, quâ nil ſublimius
aut excelſius, quemadmodum Paulus vocat, nomen ſu-
pra omne nomen Phil. 2, 9. quod non tantùm in hoc, ſed
& in futuro ſeculo nominatur Epheſ. 1, 24. unde conſtat
eſſe gloriam hanc verè divinam, infinitam, immenſam.
confer Matth. 28, 18. Col. 2, 9. Dan. 7, 14. Luc. 22, 69.
Heb. 7, 26. unde refutari poſſunt Calviniani, qui illam
homini Chriſto denegant.

Gloria Chriſto homini data

infinita.

II. Pars

Verſ. 2. & 3.] Secundæ partis ſunt duo membra
principalia, prius, anticipatio, quæ duo habet; unum
piorum de Chriſti hac prudenti ac mirabili exinanitio-
ne, admirationem v. 2. & 3. alterum impiorum Judæo-
rum maximam partem neſcientium hanc Evangelij præ-

Summa ſequentium.

dicationem, excæcationem v. 4. Poſterius eſt, paſſionis Christi cum ſuis cauſis luculenta declaratio, de qua poſtea. Nunc ad prioris partem priorem, ubi notandum, quò minus neceſſe ſit hic obſcuram σύγχυσιν aut perſonarum enallagen in luculento vaticinio ſtatuere, Deum Patrem, qui hactenus ad Eccleſiam de filio locutus eſt, ad eandem porrò ſuum ſermonem dirigere, h. m. quemadmodum de te, *ó Iſraël (de quo in verbis præcedentibus egerat)* obſtupuerunt *multi, quando es à Deo in manus hoſtium tuorū traditus, ut abducereris in captivitatem, & miſerè tractareris, qui tamen eras Dei filius primogenitus, peculium, regale ſacerdotium, id quod non ſatis mundo patebat, quomodo cohæreret Dei in te benevolentia, & hæc tua miſeria, ſiquidem ignorat mundus mirabiles Dei vias, qui*

De quo hæc dicātur.

dejicit, ut relevet, premit, ut ſolatia præſtet,
enecat, ut poſſit vivificare ſuos.

Hominess mirantur Chriſtū.

Ita *porro & longe magis obſtupeſcent omnes Judæi pariter & gentes* de *filij Dei veri ſed incarnati* corrupta ſpecie ſupra quemlibet *alium hominem,* & de forma *externa ejusdem & habitu illius humili* præ filiis hominum, *tum cum primum hoc audiunt, & nondum ſatis hoc mirabile Dei conſilium de redimendo genere humano per hoc opus cognoverunt, donec opere illo abſoluto, & Chriſto ad dextram patris evecto Evangelium in toto mundo per Apoſtolos prædicabitur, quemadmodum antea de Eccleſia ſoliti ſunt mirari homines, cum ex calamitatibus mirabiliter eam eripi videbant, ita tunc obſtupeſcent, cum Chriſtus illa ſua exinanitione, paſſione ac morte, totoq; ſuo per illa parto merito, velut ſan-*

guine unius pro totius mundi peccatis oblatæ victimæ perſperget gentes multas, *& à peccatis ſuis mundabit, ut olim per ſanguinem ſacrificiorum oblatorum typicè & relatè homines mundabantur, atq; ita in ſilentio rem piè meditabuntur, ac* propter eum os ſuum reges obdent, *non obloquentur, ſed ad Evangelij prædicationem dociles accurrent, tum* quando, *quod* non narratum fuerat eis *antea, in verbo declaratum fidei oculis* videbunt, & quod non *antea* audiverunt, animadvertent.

qui eos perſpergit.

Hæc eſt ſumma & cohærentia horum duorum verſuum, quæ magis ex emphaſi vocabulorum & applicatione uberiori ipſius rei ad eventum explicanda venit. Primum quando dicit Propheta, עָלֶיךָ, *plerią; hoc referunt ad Chriſtum, ita ut Pater primum alloquatur filium, deinde ad Eccleſiam de filio loquatur. Sed 1. quia in verſu præcedenti ac ſequentibus ad Eccleſiam ſermo dirigitur, id hic quoq; poteſt fieri. 2. eſſet quædam* ταυτολογία*, quia paulo poſt dicitur futurum, ut de filio, cum hoc audierint gentes, in ſtuporem dentur. 3. eſſet obſcuriſſima confuſio perſonarum. & 4. idem in utroq; membro comparationis. 5. Gentes de Chriſto publicè prædicari ante tempus N. T. non audivere. Hæc quæ ſine præjudicio cujusquã afferuntur, qui non admittit, abundet ſuo ſenſu; hic cum nullo litigo, ſed pergo. Deinde verbum* שָׁמֵם *hanc habet* ἔμφασιν*, cum ad rem externam refertur, notat plana devaſtare, cum ad animum, obſtupeſcere, unde intelligimus, id ſignificari, ita deſolare, ut qui videt, obſtupeſcat. Exemplum eſt Eſa. 14. Apoc. 18, 10. plus igitur eſt quàm admirari. Unde diſcimus,*

עָלֶיךָ quorſum.

שֹׁמֵמִים

Hominũ admiratio.

mus, quod qui non novit hoc conſilium Dei, ipſum ſuos per anguſta ad auguſta deducere Act.14. Matth.7. Jer.12. Job. 21, cum ſtupore mirari ac rimari: quemadmodum etiam piis nonnunquam hoc contingit Pſal.37. & 73. Porro de Chriſti ſummâ abjectione pro nobis factâ hîc erudimur, cum dicitur ejus ſpecies ſeu ſervilis forma aſſumta, & habitus externus corruptior, fœdior, miſerabilior præ omnibus aliis filiis hominum. Vt enim Adam voluit nimis pulcher eſſe, ſimilisq; Deo; ita hic ex ſe pulcherrimus inter filios hominum Pſ.45. pro nobis ad tempus miſerabilem faciem ſubijt, contemptus ab omnibus, abjectus & ſpretus. vide ejus nativitatem in ſtabulo, anxietatẽ in horto, flagellationẽ in Pilati palatio, transfoßionem in crucis ligno, & verum dixiſſe Prophetam dices, & ſuccinere Davidem in ejus perſona de ipſo audies: vermis ſum, & non homo Pſal. 22. מַרְאֶה enim notat id omne, quod cadit ſub oculos, viderique ab aliis poteſt: תֹּאַר autem formam hominis externam, quomodo illo vocabulo hîc, quicquid Chriſtus in ſtatu humilitatis humiliter dixit & fecit, hoc quicquid eſt paſſus ab aliis ſibi infligi, denotari poteſt, & pulchritudo ejus ad tempus fuit valde deturpata, ſpecioſaq; ejus forma miſerè deformata. Quartò verbi נָזָה hæc eſt propria ſignificatio, aſperſit rem liquidam, potißimum ad ſanctificandum, & de ſanguine V. T. quo & omnia tabernaculi, & homines peccatores aſpergebantur & typicè mundabantur Deoq; conſecrabantur, hinc inde uſurpatur in Levit. c. 4. 5. 6. 8. 14. 16. quindecies, in Numeris quinquies, ſemel in Exodo cap. 29, 21. & præterea tãtum tribus in locis 2. Reg. 9, 33 h. l. & 63, 3. de hoſtibus fuſis. Cum igitur Chriſtus

Chriſti exinanitio.

מַרְאֶה

תֹּאַר

נָזָה

dicitur

dicitur aſperſurus ſuo ſanguine gentes multas, ſignificanter notatur, quod hic ſolus ſit ſanguis N. T. quo verè peccata expiantur. Heb. 9, 13. 14. 19. 20. 21. 22. 24. ut meritò ad hunc fontem accurramus immundi Zach. 13, 1. & ita cum Davide ſuſpiremus ex Pſal. 51, 9. expiato me hyſſopo, ablue me, ut præ nive albeſcam. confer Lev. 14, 7. Num. 19, 18. applicari etiam huc poteſt Nahamanis à lepra emundatio, cum lavaret ſe in Jordane 2. Reg. 5. Quod autem nõnulli interpretes phraſin hanc explicant de aſperſione miniſtrorum verbi per prædicationem Evangelij, ex eo, quod concionari ſit ſtillare vide Amos 7, 16. Mich. 2, 6. falluntur, cum hic ſit verbum diverſum נָזָה, *non* נָטַף, *de quo eſt quæſtio, & de Evangelij prædicatione, qua tanquam inſtrumento, ſicut & ſacramentis illa ſanguinis Chriſti aſperſio fit, ut homines inde juſtificentur 1. Petr. 1. paulò poſt agetur in fine hujus verſus tertij. Quintò quando reges dicuntur os ſuum obdituri propter Chriſtum, phraſi ſcripturæ notantur duo, unum, quod ſit futurum, ut ipſos anteactæ vitæ pudeat, alterum, quod in hoc Dei conſilio tacitè acquieſcant, ut patet ex locis his ſeqq. diligenter inter ſe comparatis Job. 21, 5. & 29, 9. & 40, 4. Pſal. 39, 2. Mich. 3, 7. & 7, 16. Amos 5, 13. & 6, 10. unde nos diſcimus, quomodo nos quando Deus aſpergit per verbum & ſacramenta nobis ſuum ſanguinem, fiamus ejus participes, videlicet os noſtrum obdendo, dum peccatorum & vitæ anteactæ nos pudet, eaq́; ex animo deteſtamur cum Davide, Manaſſe, Petro, Maria Magdalena, Zachæo, & in conſilio ejus, ut per Chriſti mortem nos juſtificemur, ei vivamus, acquieſcendo, ad exemplum illorum converſorum*

non ſonat hîc de cõcione.

Obdere os.

Regum converſio. *ad concionem primam Petri Actor. 2. ſimul etiam monemur, non tãtum ad Chriſtum cõverſum iri homines plebejos ac vulgares, ſed & Reges, quales in V. T. multi, David, Joſias, Hiskias, Joſaphat, in N. Proconſul Act. 13. Conſtantinus M. Theodoſius & alij. Hunc igitur Regem ſupremum agnoſcite Reges Pſ. 2, 10. 11. 12. hunc colite Principes, per quem regnatis Prov. 8, 15. 16. Sextò cum dicitur hoc futurum, quando, quod nõ narratum fuerat eis: Primò notandum, quod hæc de Evangelij doctrina ſint intelligenda, quemadmodum eadem verba allegantur Rom. 15, 21. confer verſ. præced. & c. 16, 25. Secundò, quod Evangelium in V. T. ſolenniter in ſola Judæa ſit prædicatum Pſal. 76, 1. & 147, 19. 20. gentibus vero tum ex Iudæa innotuerit, unde quidam adjuncti, ut προσήλυτοι: in N. T. autem ubiq; gentium Matt. 28. Col. 1. Act. 17.*

Evangelium. olim in Judæa prædicatum

Tertiò Evangelium accipitur vel latè pro doctrina de gratia, ita fuit ſemper: vel ſtricte de Chriſto exhibito, quomodo in V. T. fuit promiſſum, & Iudæis ſolenniter annunciatum, in N. completum & omnibus oblatum. Unde Photinianis & Anabaptiſtis urgentibus hæc loca Rom. 1, 2. 1. Pet. 1, 10. Roman. 16, 25. Eph. 3, 5 Mar. 1, 1. reſponderi poteſt, ea recte intelligi de Evangelio, quod ad impletionem & cognitionem uberiorem. N. enim T. & tempori Meſſiæ ſemper major lux reſervata. Eſ. 11, 9. Ier. 31, 34. Hab. 2, 14. Quartò quod per fidem videamus & intelligamus, hoc eſt, credamus. Sæpius enim fidere ſeu credere cum videre in ſcriptura confertur, & quandoq; viſui naturali, ratione objecti præſentis, opponitur. Duo tantùm hîc ſunt verba, quorum ἔμφασις notanda, unum ספר i. e. enarrari accuratè, more eorum qui

etiam in V. T.

ספר

qui numeros exactè computant & colligunt. alterum הִתְבּוֹנֵן quod notat prudenter animum advertit, ut intelligeret, quod ad primum verſum reſpicit, ubi Chriſtus ſervus Dei dicitur rem prudenter confecturus: hic igitur requiritur, ut qui velit eſſe particeps ejus meriti, etiam ipſe prudenter rem tractet, & conetur notitiam ejus ſibi comparare exactam, quomodo hiſce duobus verbis moneantur Doctores & auditores ſui officij, illi, ut diligenter textus biblicos explicent, ac totam rationem ſalutis hominum enarrent rudi populo; hi ut diligenter animum advertant. התבונן

Verſ. 4.] Poſterius membrum partis prioris habet impiorum Judæorum maximam & aliorum ipſis ſimilium, Evangelij prædicationem (cujus ſummam jam audivimus, & cujus uberiorem explicationem poſtea ſubjectam inveniemus) rejicientium, juſtam excæcationem v. 4. deſcriptam, in quo duo, unum quod Evangelio pauci credant, alterum, quod & Chriſtum pauci agnoſcant: quod utrumq́; interrogatione Hebræis uſitata figuratum proponitur, de qua ſic habendum, quod quidem ſæpiſſimè talis interrogatio omnino negativam reſponſionem innuat (vide in Ioel. c. 1, 2. c. 3, 4. confer Ezech. 33, 11. & 18, 32.) tamen ſæpe etiam non ἀδυναμίαν omnimodam, ſed difficultatem rei magnam indicat. Proverb. 31, 10. Sirac. 1, 3. Pſalm. 15, 1. Rom. 11, 34. 1. Sam. 2, 25. ſi quis in Jehovam peccaverit, quis oret illum? Marc. 16. 3. & ita hoc loco illa eſſe explicanda, patet ex eventu, quia ſemper pauci quidam, licet difficulter, carnis tarditatem ſi reſpicias, Luc. 24, 25. crediderunt vide Joh. 6, 66, 69. 70. Actor. 13, 45. 48. Senſus igitur horum verborum eſt is, Interrogatio Rhetorica.

quem

quem in applicatione hujus dicti in N. T. facta reperimus, Joh. 12. poſtquam Chriſtus conciones multas egregias ad populum Iudaicum habuerat, easq́ miraculis verè divinis confirmârat v. 37. Ita Evangeliſta ex ſpiritu Dei concludit, cum tanta ſigna Jeſus coram illis (Judæis) fecerat, tamen non credebāt in ipſum v. 38. ut (ἐκβαλικῶς, non αἰτιολογικῶς intellige, vide in Amos 2, 4.) ille ſermo Eſaiæ Prophetæ impleretur, quem dixerat: Domine, quis credit ſermoni ſeu concioni noſtræ, & brachium Domini cui revelatur? ſic Rom. 10, 16. ſed non omnes obediverunt Evangelio: Eſaias enim (iterum hic repete & applica de particula ſuperiorem obſervationem) dicit, Domine quis credit concioni noſtræ? Ex quib. hæc omnia nullo negotio intelligimus: primùm, quod Propheta in perſona omnium verbi divini miniſtrorum, etiam ipſo Chriſto miniſtro circumciſionis Rom. 15, 8. non excluſo, hæc dicens admiretur & obſtupeat, tum ſuper incredibilem hominum incredulitatem & negligentiam, tum fidei raritatem, nobilitatem & præſtantiam (ſiquidem cum media à Deo ordinata vel plane non, vel non ritè uſurpant, fides, quæ per illa tantùm ordinariè datur, non eſt omniū

Joh. 12, 37.

2. Theſ. 3, 2 2. Theſ. 3, 2. ſed donum Dei per media collatum Phil. 1, 29. Matth. 16, 17. Eph. 2, 8. Johan. 6, 44.) Deinde quod ad Deum ſe convertat (utrobiq; enim in N. T. κύριε apponitur) eumq; alloquatur, quodq́ hominum miſertus apud eum intercedat, h. m. tu vides Domine, paucos credere converte tu eos, & convertentur. Porro, quod phraſi

שְׁמוּעָה

hebræa, per ἀκοὴν in græco, & vocabulum שְׁמוּעָה non audiendi actus, ut vulgò alias, ſed objectum auditus ſeu res audita, ſeu medium, per quod audire poſſumus, nempe

prædi-

prædicatio Evangelij intelligitur, ſic Brentius, Schilterus, quomodo idem vocabulum eodem modo pro fama accipi probatum eſt, Hobad. v. 1. Quartò quod per brachium Domini virtus & divina dona collata homini Chriſto, & per eum tum in miraculis, tum verbo revelata hominibus potius intelligatur, quàm Evangelium ipſum ſolum, ut Junius explicat, de quo in priori membro. Id enim & ſcripturæ analogia, ubi brachium Deo tributum omnipotentiam & robur ejus denotat, ut inductione exemplorum, quæ ubivis obvia, patet, & Johannis allegatio probat, quod cum ex illa divina potentia Chriſtus feciſſet divina miracula, tamen in ipſum non crediderunt Judæi, cum tamen propter illa merito credere deberent Joh. 10, 37. 38. Quintò, quod עַל מִי *ſuper quem, non ſit relativè de Chriſto cum Muſculo explicandum, ſed interrogativè de hominibus aliis incredulis. Vnde etiam refutatur Judæorum inſania, qui hæc verba gentium eſſe de Judæis à Deo exaltatis uſurpata ſomniant. Paucis igitur ut complectamur hæc omnia, ita dicit Propheta: ô Deus, cum de illa exinanitione & exaltatione tui filij prædicabunt N. T. doctores, & paucos credere animadvertent, meritò exclamabunt, ô Domine, quis* credit huic noſtræ prædicationi, & *quod magis mirum,* cui revelatur brachium Domini *ſeu virtus illa divina in Chriſto per miracula ſe exerens? paucis, paucis utiq;. D. I. quæ cauſa damnationis? incredulitas proprio hominum vitio in illis manens, cum Deus verbum ſuum prædicandum curet, per quod credere poterant.*

Brachiũ Domini.

Incredulitas.

II. Quod multi ſint vocati, pauci electi, & quidem omni tempore eadem miniſtrorum & doctorum verbi ſors eſt,

quod eos ſolabitur, nempe non omnes credere, nec ſalvari, quod tamen quorundam ſupinæ negligentiæ nil patrocinatur.

Summa ſequentium.

Verſ. 5.] Poſterius membrum noſtræ partis eſt luculenta paſsionis Chriſti cum ſuis cauſis declaratio h. m. inſtituta, ut ſit ad ſuperiorem anticipationem reſponſio & præmunitio, ne pij ex ſpecie Chriſti externâ præpoſtere judicent, ſed hujus humiliationis & cauſas & eventa benè conſiderent. Ejus loci ſunt duo: prior, in quo tenuitati in vitæ hujus ingreſſu ac progreſſu v. 5. ac infirmitati atq; contemptui cum in illis, tum ſub ejus egreſſum potiſſ. v. 6. vera eorum ſubjicitur cauſſa, unde illa ſint in ipſo, nempe ſunt in cauſa peccata noſtra, quæ in ſe expianda ſuſcepit v. 7. Unde quicquid in Chriſto miſerum, tenue & infirmum, à nobis, & pro nobis eſt noſtra cauſa ſuſceptum, ideoq; non oportet nos eo offendi. Hæc vero duo, quod propter nos ita patiatur, & quod ea paſſione peccatum tollat, ulterius explicatur, dum declaratur paſsionis ejus modus, qui in dolore, caſtigatione, tumice, afflictione conſiſtit. 2. cauſa impulſiva ſeu meritoria, defectiones, iniquitates, errores, peccata noſtra. 3. Cauſa finalis, pax & curatio noſtri. 4. Efficiens, Jehova. 5. Adjunctum, ſumma patientia, v. 8. 9. 10. Jam de tenuitate in vitæ ingreſſu & progreſſu, atq; hinc inſecuto contemptu. Illa illuſtratur imagine & comparatione teneræ plantæ ſeu virgulti & radicis ex terra arida effloreſcentis, hic externæ formæ humilitate declaratur. Aſſurgit quidem *Chriſtus* coram illo (*de quo in ſequenti membro*) *qui externa ſaltem reſpicit, & ad alia non attendit,* ut virgultum, & tanquam radix in terra

Paſſio Chriſti.

Chriſti tenuitas.

Chriſtus virgultū contemtum.

terra arida, *in qua enaſcuntur quidem nonnunquam ſurculi & radices, ſed quia non habent terræ pinguedinem, humorem, & alia neceſſaria ad fructificationem, non habent aſpectum jucundum, non videntur fructum aliquem ferre. Vt igitur iſti ſurculi & radices quidem ſunt, ſed tales, quæ contemnuntur; ita etiam Chriſtus fuit revera ſurculus quidam optimus & germen. vide Eſ. 11, 1. Jerm. 23, 5. & 33, 1. Zach. 3, 8. & 6, 12. ſed velut ex terra arida, ex contempta virgine Luc. 1, 48. pronaſcitur, & ab hominibus contemnitur Joh. 1, 11. Matth. 13, 55. Joh. 6, 42. & 8, 48. & 7, 2. ubi ſimul notanda quædam Meſſiæ veri nota, quod nimirum tum ſit venturus ex ſtirpe regia Davidis, cum jam illa fere exaruit Eſa. 11, 1.* germen,

Vox יוֹנֵק *eſt à R.* יָנַק *ſuxit, & propriè de infantibus dicitur Numer. 11, 12. Deut. 32, 25. 1. Sam. 15, 3. & 22, 19. Pſal. 8, 3. h. l. vero per metaphoram, ſicut & cognatum nomen* יוֹנֶקֶת *transfertur ad plantam ſive ramum tenerum, qui ſuccum terræ & arborum exſugit, ut infans ubera matris, quomodo h. l. tenuis ſuſtentatio Chriſti ſimul indicatur,* יונק

dum lacte matris paſcitur,
per quem nec ales eſurit.

Quid legerint in ſuo exemplari, quum redderent verba priora LXX. ἀνηγγείλαμεν ὡς παιδίον, *non conjicio. Symmachus rectiûs multò,* ἀνέβη ὡς κλάδος. *ubi meritò mireris, cur h. l. vulgatus latinus illos græcos ſuo more nõ ſit ſecutus; quid jam dicet Bellarminus ad h. l. LXX. omniũ optimè intellexiſſe, quæ ejus vetus eſt cantio. Obſervamus cum Riveto, ſcripturam variis nominibus plantarum varios hominum ſtatus explicare Dan. 4, 7. Pſal.*

 37, 35.

37, 35. Jer. 16, 6. Ezech. 17. cap. Pſal. 92, 13. Hoſ 14, 4. 5. Jer. 48, 6. Mich. 7, 4. Vide ea quæ dicta in Pſalmum 1. v. 3. & confer ea, quæ de Chriſto legimus Eſa. 11, 1. Rom. 15, 12. ita apparebit, Chriſtum ex humili matre ortum, tenuiter educatum, ac miris modis ſua ſponte pro nobis fuiſſe humiliatum. Coram eo, *variis modis explicatur (uti recenſet D. Rivetus) ſed optimè de uno quoq; infidelium & non credentium accipitur, aſcendit coram eo, licet is non animadvertat, quia externam ſpeciem non oſtentat. Superioribus adde, quæ de ſilva politica extant Eſa. 2, 8. 12. 13. Ezech. 31, 3. Eſa. 22, 8. Ier. 21, 14. & 22, 7. Amos 1, 4. & 2, 9. Zach. 11, 1.*

Chriſtiani contemti.

Docemur hic, quia eadem capitis & membrorum ſors eſt, quod & verè pij in hoc mundo contemti à tenuibus initiis mirabiliter tamen excreſcant, & tandem in cœlum eleventur, & licet in terra arida ſint conſtituti, tamen creſcant divinâ benedictione adjuti. Contemptus, qui illam Chriſti tenuitatem eſt inſecutus, his verbis deſcribitur, non eſt forma ei, neq; decor, & quando videmus eum, non eſt ſpecies, ob quam deſideremus eum, *ubi omnia ad externum aſpectum pertinent, qui quia erat humilis in hoc Meſſia, propterea à pleriſq; repudiatus eſt deluſus & deriſus, ut & tota vita & inprimis paßionis hiſtoria teſtatur. vide ſaltem nunc Luc. 4. Matth. 8. Iohan. 8. Matth. 21. & 27. Luc. 23. de voce* תֹּאַר*, quæ prima eſt hoc loco ſupra v. 2. ſecunda eſt* הָדָר

הדר

quæ notat decorem magnum & inſignem, atq; adeo majeſtatis pleniſſimum, qui proprie regibus aliiſq; in ſublimitate conſtitutis competit. Talem autem quum Chriſtus in ſtatu exinanitionis non habebat, cùm tamen Iudæi talem exſpectarent Meßiam,

Meſſiam, qui adinſtar Salomonis, Cyri aut Alexandri Magni magna cum pompâ incederet, & regnum mundanum longè præſtantiſſimum conderet (ut hinc inde ipſi quoq; diſcipuli, ante ſui illuminationem miraculoſam ſomniaut Matth. 20, 21. Luc. 24, 21. Act. 1, 6.) & hujus regnum non veniebat cum tali externa obſervatione Luc. 17, 20. ſed erat non de hoc mundo Joh. 18, 36. ſequitur tertium, quando videmus eum, non eſt aſpectus ſeu ſpecies externa, heb. מַרְאֶה*, ubi alluſio ad præcedens verbum* נִרְאֵה*, vide ſup. verſ. 2. & tandem ſubjicitur* וְנֶחְמְדֵהוּ *ut deſideraremus eum.* חָמַד *ſignificat cum magno ardore appetiit & deſideravit rem longe optimam, quomodo apud Hebræos vir deſideriorum dicitur, qui omnium votis expetitur, Dan. 10, 11. & 9, 23. & terra deſiderij Eſa. 3, 19. quæ optima eſt lacte & melle fluens. Licet igitur Chriſtus in ſe eſſet optimus, tamen quia exterius id non oſtentabat aut præ ſe ferebat, non fuit deſideratus. Notatur hic hominum perverſitas, ex Adami prima ſuperbia adhuc inhærens, quod non deſiderent, niſi id, quod habet externam formam, ſpeciem & majeſtatem, licet aliàs ſit utiliſſimum, quod mirum nobis videri non debet in reliquis, cum Chriſto ipſi hoc contigerit. Et talibus ignaris potius eſt condolendum quàm ut eos planè damnemus. Etiam hoc obſervandum, illis, qui volunt eſſe veri Chriſtiani, hoc eſſe agendum, non quomodo exterius ſint coram mundo magni, ſed quomodo coram Deo ſint accepti. Hunc vero contemptum Chriſti, de quo in hoc verſu, compara cum verſibus ultimis duobus c. 10. l. 1. Sam. & v. 22. c. 19. 2. Sam.*

[Margin: חָמַד]

[Margin: Hominũ perverſa judicia.]

Verſ. 6.] Sed quid Chriſtus porro, cum per totam

 vitam,

vitam, tum potiſſimum ſub ejus finem pertulerit, porro Propheta declarat, nempe hujus vitæ miſerias ſeu calamitates, & tandē animi, corporisq; cruciatus maximos, ſemper autem externum contemptum. Erat enim contemptus & abjectiſſimus virorum חֲדַל אִישִׁים *quod & ipſe ob nimiam abjectionem ac miſeriam ferme homo eſſe deſiit, & quo cum homines verſari familiarius ceſſant, ubi exemplaris loco nobis proponamus Jobum Job. 2, 7. 9. 11. aut Lazarum Luc. 16, 20. 21. quod ad genus calamitatis & ſummum contemptum atq; abominationem, non quod ad ſpeciem calamitatis, deſitus virorum* vir dolorum & cognitus morbi, *ut textus hebræus habet emphaticè. In quo enim quis reliquis antecellit, hebræis dicitur* אִישׁ *Gen. 9, 20. Exod. 4, 10. & 15, 3. Jud. 7, 14. Gen. 47, 6. Exod. 18, 21. 15. Buxt. theſ. p. 329. ſic h. l. vir dolorum dicitur Chriſtus, quia ſupra omnes reliquos homines doloribus & plagis fuit affectus, in horto cum ira Dei & morte æterna conflictatus, in Pilati atrio flagellatus, ſpinea corona vulneratus, in cruce per manus & pedes transfixus. Sic etiam cognitus morbi dicitur, qui expertus eſt infirmitates longè maximas & frequentiſſimas,* חֳלִי *enim generale eſt, & quamvis infirmitatem notat, &* יְדֻעַ *ſignificat quicquid vel intellectu vel ſenſu probè percipio & experior. Propheta igitur idem dicit de Chriſto quod epiſtola ad Hebr. cap. 4, 15. quod fuerit tentatus in omnibus excepto peccato. Hinc vero iterum contemptus inſecutus, & quidem maximus, ille videlicet, quo rem adeo averſamur nauſeabundi, ut os avertamus & nares comprimamus, quod his verbis dicitur;* Et velut abſcondens faciem ab illo, contemptus

[Margin: חֲדַל אִישִׁים — אִישׁ — Vir dolorum. — חֳלִי יְדֻעַ]

ptus adeo fuit, ut planè non æſtimaverimus illum, *ſicut & in Pſalmis legimus, præſertim, 22, 7. 8. 14. & 69, 8, 9. & completum, quando ſeniores populi, phariſæiq; avertentes ſe clamant, tolle, tolle, crucifige. Abſcondere autem ab aliquo faciem dicitur is, qui planè eum non vult reſpicere, vel ob ſummam miſeriam & indignitatem Pſal. 10, 11. de Deo quatenus non juvat, Pſal. 13, 2. Deut. 31, 17. 18. & 32, 20. Eſa. 59. 2. Mich. 3, 4. vel ob ſummam excellentiam Exod. 3, 6. & quia phraſis hæc, abſcondere faciem ab eo, qui in miſeriis eſt conſtitutus, Deo tribuitur hinc inde in Pſalmis & Prophetis, & h. l. etſi nominativus expreſſus non eſt in textu, id licet inde colligere, h. l. intelligi, quod Chriſtus ſit reputatus pro eo, quem Deus dereliquiſſet planè, ut & ipſe clamat Pſal. 22, 1. & ipſi Judæi illi exprobrant Matth. 27, 42. atq; ita longe melius omnia cohærent, quàm ſi vel cum pleriſq; de hominibus aſpicientibus Chriſtum crucifixum accipiamus, cum de illorum contemptu & antecedat & ſequatur, & ſingularis numerus aliud innuat, vel cum Tremellio, quod Chriſtus abſconderit ſuam faciem à nobis. Diſcedo hic à Pagnino & Vatablo, qui pudorem in hominibus Chriſti congreſſum ſibi eſſe pudori exiſtimantibus ponunt, q. d. talis erat Chriſtus cultu & vultu, ut à ſe averteret ſpectantium facies, ſicut explicat D. Rivetus. p. 446. a. qui ibidem rectè ſubjicit: חשב inter cetera ſignificat æſtimare, vel in aliquo loco habere & magnifacere, id eſt, nihili fecimus, in nullo numero habebamus, atq; ita noſtra explicatio firmatur, videlicet propterea Judæos, qui putabant ſe eſſe Dei populum, Chriſtum rejeciſſe & nihili reputaſſe, eo quod exiſtima-*

Abſcondere faciẽ ab aliquo.

rent

rent Deum patrem ab eo abſcondiſſe faciem, eumq́; non curare. Meritò autem quæritur, in quorum perſona hæc dicantur? & optima eſt Reſponſio, dici in perſona potiſſimùm infidelium, ſed tamen addiderim per κοινοποίησιν ſacris ſcriptoribus uſitatiſſimam, quia & ipſi ſibi relicti, & quales ſunt à naturâ, reliquis non ſunt hactenus meliores. Et hoc modo quodammodo leniunt, qui redarguunt, reprehenſionis duritiem. Vide Com. D. Riveti pag. 445. a. qui dignus eſt ut legatur. D. I. Hanc eſſe notam Chriſti & Chriſtianorum veram, pati, & ita intrare in gloriam, contemni in mundo, & magnos eſſe apud Deum 1. Cor. 1. 11. Deus abſcondit faciem. *quod Deus videatur faciem ſuam abſcondere, quando non ſtatim audit aut juvat, vide præter loca ſuprà allegata Pſal. 22, 25. & 27, 9. & 30, & 31, 21. & 44, 25. & 69, 18. & 88, 15. & 104, 29. & 143, 7. Eſa. 54, 8. & 64, 6.*

Verſus hujus dignitas. *Verſ. 7.]. Remota falſa cauſa calamitatum Chriſto impoſitarum à Deo, jam vera ſubjicitur per θέσιν καὶ ἄρσιν. Eſtq́; hic verſus id in hoc capite, imò in Propheta toto, quod gemma in annulo, cor in animali, fundamentum in ædificio, ſol in mundo, hoc eſt, omnium præſtantiſſimus, & conſolatione pleniſſimus, quippe in quo noſtræ redemptionis myſterium optimè explicatum. In eo igitur declarando aliquantò diutius immorabimur, explicantes 1. verborum ἔμφασιν & proprietatem,* ſumma. *2. meriti Chriſti nobis parti veritatem. 3. meditationis hujus utilitatem. 4. locorum, ubi allegatur in N.T. congruentem & ingentem autoritatem. Primum verbum* אָכֵן *eſt* אָכֵן *nota certitudinis,* certè, *verè, profectò, cum veteribus, tum recentioribus Lexicographis probatis teſtibus,*

ibus, quin & ſcripturæ uſu perpetuo, ut nova ſit & rey-
cienda Muſculi, Munſteri, Junij explicatio veruntamen,
tamen, ut ſit tantum adverſativa particula. R. Mardo-
chai Nathan in concordantijs hebrais אמות הדבר וקיום
מציאותו: confer Gen. 28, 17. Exod. 2, 14. 1. Sam. 15, 32.
1. Reg. 11, 2. Job. 32, 8. Pſal. 82, 7. Eſa. 45, 15. & 49, 4. NB.
bene poteſt vel deduci à כון vel cum ejus ſignificatione
conferri, quemadmodum etiam cum אָמֵן quandam con-
venientiam habet. Secundum vocabulorum eſt חֳלָיֵנוּ, h.e. חֳלָיִם
infirmitates noſtras, in plurali numero, quē puncta im-
dicant, ut non ſit neceſſe in ſingulari vertere cum aliis,
vide Matth. 8, 17. τὰς ἀσθενείας ἡμῶν redditum eſt. Per
infirmitates autem hic, ut ſupra verſu 6. notantur cala-
mitates & miſeriæ ob peccatum Chriſto vere imputatum
inflictæ à Deo, ut, quod eſurivit Matth. 4, 2. ſitivit
Job. 19, 28. defatigatur Job. 4, 6. flet, Job. 11, 35. Heb.
5, 7, Luc. 19, 41. Tertium vocabulum eſt הוּא ille הוּא
ipſe, de quo hactenus, qui eſt Meſſias ſeu Chriſtus, &
nullus alius, quam ob cauſam in hoc capite (juxta Lu-
theri verſionem numero) quinquies repetitur verſ. 7.
8. 10. 14. 15. ille eſt de quo idem uſurpatur articulus,
Gen. 3, 15. confer v. 5. ſupra. Quod autem alij addunt nō eſt no-
הוּא eſſe nomen Dei proprium, in eo falluntur, cum men Dei
ſit tantum Eſa. 42, 8. relativum, & Jerm. 5, 12. demon- propriū.
ſtrativum. Hinc igitur Chriſti divinitas probari non
debet. Quartum vocabulum eſt נָשָׂא alias πολύσημον,
ſed quod hoc loco intelligendum ſit, non de quavis ſimplici נָשָׂא
ablatione, verum de illa, quæ fit recipiendo in ſe, cum
ex ſequenti ἐπιδιηγήσει, tum ex aliis ſcripturæ locis Job.
1, 29. tum ex explicatione Matth. 8, 17. ubi per λαμβά-

νειν Petr. 1. Epiſtola 2, 24. ἀναφέρειν, hoc eſt, ab alio in ſe transferre ac derivare exponitur, tum deniq; ex typo hirci ἀποπομπαιόυ Levit. 16, 21.22. Adde quod hæc ſignificatio optimè appareat in voce derivata מַשָּׂא id eſt, onus grave, & quomodo homo tum dicatur נְשׂוּי Pſal. 32, 1. ex Apoſtolo Rom. 4, 7. ediſſere. Quintùm vocabulum eſt מַכְאֹבֵינוּ ubi primùm notæ pluralem numerum, ut etjam in præcedenti eum fuiſſe vel inde ſaltem diſcatur.

כָּאַב כָּאַב vero ſignificat doluit intenſiſſimè & maximè, tam animo quam corpore in hoc quandoque ex vulnere inflicto, confer hæc loca Gen. 34, 25. 2. Chron. 6, 29. Job. 2, 13. & 33, 19. Pſal. 32. 10. & 69, 27. 30. Thren. 1, 12. 18. Jer. 51, 8. at hoc nomine, quod & alia forma ſupr. v. 6. extabat, intelligamus Chriſti graviſſimam anxietatem, quâ preſſus fuit in animo, & tumices ac vulnera, quibus afflictus fuit in corpore. Habet cognationem cum

דָּאַב דָּאַב mœſtus fuit, quod animo tantum tribui legimus. Matthæus exprimit per νόσους. Sextum סְבָלָם ubi

סָבַל primùm ad ἔμφασιν in fine pleonaſticè repetitur pronomen, portavit ipſos. סָבַל vero in Cal ut h. l. ſignificat ſemper onus impoſitum geſtavit more bajuli, qui dicitur סַבָּל vid. Gen. 49, 15. 1. Reg. 5, 15. Neh. 4, 10. 17. Pſal. 81, 7. Eſa. 10, 27. & 14, 25. inf. in hoc c. v. 14. Thren 5, 7.

Βαστάζω. & Matthæus ſatis perſpicue reddit per βαστάζειν, confer Luc. 7, 14. Job. 19, 17. Matth. 20, 12. ad peccata verò quandoque metaphoricè accommodatur, quia ut onus grave ſunt, & graviora quàm ut perferri queant Pſal. 38, 5. Septimum vocabulum ἐμφατικῶς eſt oppoſitum quodammodo per θέσιν ſuperioris verſus fini, ubi dicitur non æſtimavimus illum, hic vero æſtimamus eum

plaga

plaga affectum, ut hinc diſcamus intelligere comma ultimum præcedentis verſus, quis ille ſit, qui abſconderit faciem, nempe Deus pater filio ad tempus. VIII. נָגַע *tetigit, & ſæpe metalepticè, tangendo læſit ac plaga affecit, ut h.l. manus Dei irati tetigiſſe Chriſtum in paſſione ſciamus, cum ipſe ſit, qui vocârit gladium ſuper hunc paſtorem Zach. 13, 7. vide de verbo ipſo ejusq; ſignificatione propria Gen. 12, 17. & 32, 32. Exod. 11, 1. 2. Reg. 15, 5. Sanè benè notat Rivetus vocem* נָגַע *aliquando per ſynecdochen ad lepram referri Levit. 14, 35. Hinc Hieronymus vertit h. l. quaſi leproſum, ſequutus Symmachum & Aquilam. Sicut enim omnes à congreſſu leproſi refugiunt, ſic & nos, eum tanquam inviſum Deo & hominum ſocietati noxium averſabamur. Vide Comm. aliorum cum in h. l. tum in Matth. 8, 17. & conſule etiam præter alios Junium in parallelis ſacris & D. Rivetum in Comm. ubi refutat Socinum, pag. 449. b. 405. a. b. &c. IX.* מֻכֵּה אֱלֹהִים *percuſſus Dei, hoc eſt, à Deo, ubi dupliciter peccant contra ipſam ſtructuram hebræam, qui vertunt, Deum percuſſum, primò quia prior vox eſt in regimine; deinde quia tale adjectivum participiale non præponitur, quin & contra ipſam rem hîc deſcriptam, eventuq; comprobatam, ſiquidem quamdiu homines veram cauſam paſſionis Chriſti ignorabant, nec eum Deum eſſe credebant. Aliunde igitur probandum, quod Chriſtus patiens etiam fuerit verus Deus, nempe Act. 20, 28. 1. Cor. 2, 8. 1. Pet. 4, 1. Verbum autem in Hophal notat cædi ſeu percuti, tam ut vitâ ſuperſit tamen, quam ut plane exſpiret, vide ſaltem Exod. 5, 14. 16. Num. 25, 14. Jer. 18, 21. ut hinc æſtimemus gra-*

נָגַע

percuſſus Dei.

vitatem paſſionum Chriſti, qui non tantum graviter, ſed & lethaliter percuſſus, imò morti traditus fuit.

מְעֻנֶּה X. *Tandem dicitur* מְעֻנֶּה, *hoc eſt, graviſſimè afflictus, ut illi, qui famæ jacturam patiuntur, quamvis hoc certa ratione ad Chriſtum referendum ſit. vide hoc verbum Pſal. 132, 1. & 119, 71. & confer duo derivata* עָנִי *&* עָנָו *quæ omnia ſatis egregiè hìc Lutherus extulit.*

Ex hac verborum declaratione oritur jam rerum explicatio, ſiquidem in hoc loco meritum Chriſti aſſeritur, quando noſtra peccata in ſe ſuſcepiſſe, ac pro illis patiendo ac moriendo ſatis feciſſe Chriſtus expreſſè legitur; quod tamen negant Photiniani. Socinus l. 2. de ſervat. c. 4. cum apud Eſaiam legitur de Chriſto, verè languores noſtros ipſe tulit: Non intelligendum eſt, Chriſtum ſuſtinuiſſe univerſas pœnas, quas nos ſuſtinere debebamus, id enim falſiſſimum eſt, ſed ſenſus eſt, Chriſtum à nobis omnes dolores abſtuliſſe, & ab omnibus malis liberaſſe. Contra quem ita breviter nunc concludimus: Quicunque peccata noſtra in ſe recipiendo pro iis ſatisfacit, & ſui notitiâ multos juſtificat, ille pro iis Deo ſuâ paſſione & morte ſatis fecit. Sed de Chriſto liquet illud. E. Major patet ex juſtitiæ divinæ regulâ, quæ nullum juſtificat ſeu liberum à pœnâ pronunciat, niſi pro quo ſit ſatis factum: Et contrà pro quo ſemel ſatisfactum eſt, & à quo λύτρον applicatur, illum non condemnat. Minor eſt hujus capitis, ut patet 1. ex Emphaſi vocabulorum declaratâ 2. ex antecedentium ac conſequentium connexione, circa quam notandum, quod ſepties in hoc capite

Socini gloſſa falſa.

NB. *aſſeratur, noſtra peccata eſſe paſſionis Chriſti cauſam*

v. 8.

v. 8. bis, ſemel, v. 9. 11. 13. 14. 15. & hæc pro hujus inſtituti noſtri ratione breviter.

Tertium magis neceſſarium in homilia, & nunc oſtendenda hujus meditationis utilitas, in locis communibus eruendis. Prima vox, verè *iis omnibus opponitur ut fulmen, qui vel Chriſtum verum hominem, vel verè paſſum fuiſſe negarunt. Chem. de duabus naturis in Chriſto c. 3. ubi ſic emphaſin & originem declarat, quod cum nos eramus lapſi, nos Chriſtus verè ſub crucis pondere labans erigat ac ſtabiliat, ut cum antea coram tribunali Dei conſiſtere non poſſemus, nunc ad Deum liberè poßimus accedere per filium. Deinde opponitur hæc vox typis omnibus in V. T. & ſacrificiis, quæ per ſe nullum peccatum auferre poterant; Chriſtus v. ſuo ſanguine verè peccata expiavit, ut pluribus explicat Epiſtola ad Hebræos c. 9. & 10. Deniq; ſuppeditat conſolationem & ἔλεγχον: illam, quod verè ſimus placati, ut verè Chriſtus noſtras pœnas exſolvit: hunc, quod Deus non maneat ex parte iratus, ut dicunt Pontificij, qui propterea ſatisfactionibus noſtris locum relinquunt.*

Chriſtus verè eſt paſſus.

peccatū que expiat.

Secundum & quintum vocabulum opponendum iræ Dei nos terrefacientis ob noſtra peccata h. m. Deus, ſcio, mihi deberi ob transgreßiones omnis generis mala, temporalia & æterna: Verum cum Chriſtus meo nomine illa omnia pertulerit in ſuo corpore, mihi non denuo impones, cum ab eo ſolvere queam, quod debeo. Dixiſti Adamo, morte morieris, &c. hic alter Adam omne genus mortis h. e. calamitates, miſerias ac deniq; diſſolutionem animæ & corporis pertulit, & eſt jam noſtrum ἱλαστήριον Rom. 3, 25. in ſuo ſanguine.

Chriſtus pro nobis paſſus.

Verus Meſſias.

Tertium vocabulum nos I iterum deducit ad typos V. T. & per eos ad mundi ſalvatorem unicum. Brevitatis ergo inſpice Rom. 8, 3. Galat. 4, 4. 5. ipſe ſolus eſt ſemen promiſſum Gen. 3, 12. 15. 2. 628. capp. ipſe eſt fructus ventris Davidis 2. Sam. 7. ipſe puer naſciturus Eſa. 7, & 9. ipſe Agnus Dei Joh. 1, 29. in quo ſolo eſt ſalus Act. 1, 12. cui omnes Prophetæ teſtimonium perhibent Actor. 10, 43. quod per ejus gratiam omnes ſalventur credentes Actor. 15, 9. 11. Joh. 1, 14. 16. Deinde Pontificios refutat, qui ipſi ſuis operibus laborioſis ſe volunt ſalvare: Photinianos, qui volunt ſalvari piâ vitâ, in qua Chriſtum ſaltem imitentur, quod ipſi vocant credere.

Refut. Pont. & Phot.

Onus graviſſimũ.

4. & 6. Vocabulum inſerviuntur ad doctrinam, ut diſcamus, quàm grande onus ſit peccatum nempe illud, cui ferendo non eſt ulla creatura, cum ſit offenſio infinitæ juſtitiæ. Rom. 8, 3. Actor. 15, 10. (à minus ad magis) & quod ſolum portare potuit ipſe Deus Joh. 1, 29. 1. Pet. 2, 24. confer Eſ. 44, 17. 18. Jer. 23, 5. 6. II. Ad conſolationem, ſi Chriſtus tulit & portans in ſuo corpore expiavit peccata noſtra, nos per ejus gratiam ſalvamur Joh. 1, 14. 16. Eph. 1, 6. & 2, 7. 8. III. Ad ἔλεγχον, *Photin. inprimis, ut ſuprà oſtenſum. IV. Ad inſtructionem, ſi peccatum eſt tam grande onus, quod deprimit ad inferos eum, à quo Chriſtus illud non derivat in ſe fide apprehenſus Rom. 4. caveamus illud diligentius, & hic omnes pœnas in lege denunciatas nobis in memoriam revocemus. Ex reliquis illa potiſſ. ſunt notanda 1. Dei, quam erga pectum concipit, ira veritas, quæ tanta, ut etiam unigenito filio non pepercerit, ſed ipſe eum, pro genere humano ſe of-*

Dei ira.

ſe offerentem, percuſſerit, ut ex Pſ. 22. & 69. etiam conſtat: eum non tantùm ἔδωκε Job. 3, 16. ſed & παρέδωκε Rom. 8, 32. tradidit, nempe Judæis & gentium libidini ad tempus expoſuit, qui aliàs nil juris in eum habere poterant confer Iob. 18, 6. Luc. 22, 53. Iob. 19, 11. II. Cruciatuum, quos Chriſtus pro nobis pertulit, diritas, dum dicitur in ſe ſuſcepiſſe noſtras infirmitates, & dolores corporis ac animi, item plagâ affectus, à Deo percuſſus & graviſſ. afflictus, quibus omnibus conſtat de λύτρῳ noſtri precioſitate, de quo Matth. 20, 28. Rom 3, 24. 25. 1. Tim. 2, 6. Tit. 2, 13. 1. Pet. 1, 18. 19. III. Harum paſſionum utilitas, de qua etiam Petrus valdè emphaticè 1. Pet. 2, 24. cujus vibice eſtis ſanati. Nos eramus morbo originali corrupti, actuali peccato contaminati, & propterea animo ac corpore ægroti. Chriſtus vero verus medicus hæc omnia ſanat. Pſ. 103, 3. confer hæc dicta Matth. 8, 12. 13. & 11, 28. Luc. 13, 32. Actor. 10, 38. morbos ſpirituales ſemper & in omnibus ad eum fide accedentibus, corporales, cum vult Matth. 8, 2. & in quibus vult Luc. 4, 23.

Chriſti dolor.

Paſſionis utilitas.

Hinc jam ad quartum membrum tractationis hujus verſus progredimur, nempe, congruentem verè parallelorum in N. T. (nam quod ad ſenſum & quaſdam phraſes huc etiam pertinent Joh. 1, 29. 1. Ioh. 3, 5. 2. Cor. 5. 21. de quibus nunc non agemus prolixius) locorum autoritatem, & quidem primò ad Matth. 8, 17. ubi quia in præcedentibus omnino de morbis corporalibus & quidem perſonalibus, quos Chriſtus in ſe non recepit, agitur, Photiniani illum tantum hujus dicti ſenſum eſſe volunt, & in hoc tantum non triumphant, cum unius loci tantum

Loci paralleli hujus verſus.

Mat. 8, 17.

tum unus ſenſus eſſe poßit. Sed mißis pluribus plurimorũ conciliationibus, cum D. Chemnitio in h. l. ſtatuimus, quod uterq; non primariò morborum ablationem reſpiciat, ſed hîc occaſione hujus ad altiora nos velit deducere, I. ad cauſas morborum, quæ ſunt peccata. Sic inf. c. 9, 2. 5. 6. Ioh. 5, 14. II. ad uſum & finem miraculorum Chriſti, ut oſtenderent, Chriſtum eſſe revera illum, qui peccata tolleret, ut Eſaias prædixerat, atq; ita manet unus idemq; utrobiq; ſenſus: Nec obſtat, ut impleretur, ubi ſufficit, ut oſtendatur perſonæ identitas per diverſa, & ex effectus remotione cauſæ ablatio declaretur.

1. Pet. 2, 24. Ἀναφέρειν. *Secundus locus eſt 1. Pet. 2, 24. ubi nota ἔμφασιν vocabuli ἀναφέρειν, quod hic notat ſurſum tollere vel ducere Matth. 17, 1. Marc. 9, 2. & alluditur ad victimarum in V. T. elevationem in oblatione, ac oſtenditur, quod Chriſtus victima pro mundi vita morti data ſuſtulerit una cum corpore ſuo ſuſpenſo in ara crucis Joh. 12, 32. 1. Petr. 2, 5. Ebr. 7, 27. & 13, 15. Iac. 2, 21. omnia peccata, de quibus hoc verbum deinde uſurpatur h. l. & Heb. 9, 28. tum ſcilicet, quando delens Chirographum cruci illud affixit Col. 2, 14. & quomodo ac cur Chriſtus in corpore peccata noſtra ita tulerit, explicatur Col. 1, 22. NB. & quod ad phraſin, ferre in corpore vide 2. Cor. 4, 10. Gal. 6, 17. Si quis vero noſtræ hujus explicationis in dicto petrino cauſas ſibi dari expetit, ſciat, quod textus συνέχεια illas indicet, cum Chriſtus patiens ibi exemplum nobis proponitur, tum quando injuſtè affligimur, quæ ut contrahamus, ita habendum: Si Chriſtus innocens, v. 22. patienter, v. 23, pro nobis paſſus eſt, ut nos redimeret & ſanaret, v. 24. decet nos ejus exemplum imitari verſ. 21.*

Chriſtus eſt exemplum.

ejusq;

ejusq; hanc vocationem non negligere 21. & 25. ſed propter conſcientiam Dei perferre dolores, patiendo etiam injuſtè v. 19: ſed illud. E. & hoc. Ubi nota ſubordinata non pugnare, quod videlicet Chriſti paſſio ſit 1. pro peccatis noſtris ſatisfactio. 2. Exempli, quod imitemur in vita, propoſitio, ut per patientiam in cruce eum ſequamur. 3. inſtructio, ut peccatis mortui juſtitiæ vivamus, ne uno poſito alterum omnino excludi & hic Photiniani clamitent. Atq; ita hic etiam idem ſenſus eſt, qui in Propheta notatur 1. quis tandem ſit paſſus, nempe ipſe θεάνθρωπος Chriſtus vide v. 21. 2. cauſa impulſiva, ob quam ſeu cur, peccata noſtra. 3. Secundum quam naturam, nempe humanam, cujus eſt corpus. 4. locus ubi, in ligno crucis. 5. modus, dum ipſe ſecum in hanc illa exaltari & hæc affigi voluit. 6. cauſſa finalis, quid in nobis ſpectarit, nempe ut ſalvaremur & ſanati morbos caveamus, peccato mortui, viventes juſtitiæ. Ubi ſi velis etjam illam ſimilitudinem explicare, quod quemadmodum Chriſtus ſe obtulerit Patri προσφορὰν καὶ θυσίαν Eph. 5, 2. ita & nos decere, ut non tantùm Patri preces & alia grata pietatis officia per Chriſtum offeramus 1. Pet. 2, 5. ſed potius ut & ipſa corpora noſtra hoſtiam vivam, ſanctam, placentem Deo, & rationalem cultum jugiter offeramus Rom. 12, 1. à vero, & ſcopo hujus loci nil aberraveris. His omnibus ex D. Riveto libet hæc ſubjicere. (& donũ. — Analyſis 1. Pet. 2, 19. &c.)

Quæritur jam, num illud hominum judicium, quando exiſtimarunt Chriſtum plagâ affectum, Dei percuſſum, & graviſſimè afflictum, ac humiliatum à Deo, *non fuerit verum? certè ſi materialiter, ut ita loquar, conſideretur, verum fuit aliquo modo. Nemini enim* (Q. quale hoc judicium — R.)

 pio

pio dubium eſt, quin hæc omnia acciderint Chriſto ex diſpenſatione divina, & Deum patrem de filio ſumpſiſſe pœnas: ſed errabant illi homines in judicio ſuo, ut ſic dicam, formaliter, quia veram hujus rei cauſam ignorantes, falſam ſubſtituebant. Sic non errant materialiter, qui de martyre aliquo dicunt, quod inter ſceleratos reputetur, ſed errant formali errore, quia non judicant de cauſa, quæ martyrem facit, & quæ omnem infamiam aufert ſupplicio. Sic homines, quales ſunt Judæi, qui Chriſtum etiamnum עלוי *(malim legere, quia puto eſſe ſaltem mendum* תָּלוּי*) ſuſpenſum appellant, non errant in genere ſupplicij, ſed in eo, quod exiſtimant, inſignem fuiſſe peccatorem & ſeductorem, eaq; de cauſa à Deo ſingulari aliqua plaga percuſſum. Nec eſt, quod ignorantiam ſuam prætexant, cum affectata fuerit, quia ex innocentiſsima ejus vita ſatis colligere potuerant, nullum crimen fuiſſe in eo Matth. 27, 24. Joh. 18, 38. (vide ſuprà Comm. in Pſalm. pag. 243. 263.) Quum ergo innoxium hominem pœnas dare intelligerent eorum, quæ non admiſerat, aut ſaltem intelligere poſſent, cogitare debuerunt, aliquid non vulgare in eo deſignatum eſſe, non autem judicare ex ſimplici eventu, quod ſtulti faciunt. Jure igitur de perverſo hominum judicio conqueritur Eſaias, quod tãtarum afflictionum cauſas in Chriſto non reputent, præſertim verò ſuæ gentis hebetudinem deplorat, quæ putavit Deum hoſtem infenſum Chriſto fuiſſe, poſthabito ſcelerum ſuorum reſpectu, quæ hoc modo erant expianda. Hæc ille, quibuſcum confer, quæ de omnium actionum & judiciorum κριτηρίοις, bonæne vel malæ ſint, ſunt allata in tractatu de Fœderibus ex Fran. Junio,*

Formaliter falſũ.

& cum

& cum Zach. 1, 15. tum Hoſ. 1, 4. & in Exercit. biblicis edit. 3. à pag. 801. usq; ad 806. dicta, ac videbis, Duo cum dicunt, faciũt, patiuntur &c. idem, non ſemper eſſe idem, non quod res ſit diverſa, ſed quod illi, qui dicunt, faciunt, patiuntur ſentiunt, ſint diverſi. Confer etiam quæ ſuperiûs pag. 150. ſunt explicata.

Verſ. 8.] Sic igitur, quid Chriſtus noſtra cauſa pertulerit, explicatum eſt: quæ verò cauſa, ex parte noſtra, impulſiva, & qui finis? utrumq; ſubjicitur v. 8. illa deſignantur peccata noſtra, hic autem pacis & ſanitatis reſtitutio. Suprà audivimus, quod Chriſtus infirmitates doloresq; in ſe ſuſceperit & graviſſimè ſit afflictus, nondum ſufficit ita verbis emphaticis expoſuiſſe, adjungit porrò propheta aliud, dolore afficitur ipſe הוּא מְחֹלָל, *quod præcedentibus adjectum id notat, non tam exquiſitum fuiſſe dolorem ullum, quem non Chriſtus ſenſerit. Eſt enim à R.* חול *indoluit more parturientium, & quidem ſatis diu (confer primùm* חָלָה *ſupra declaratum, &* חָלַל *vulneratus ſeu perfoſſus eſt, propter cognationem, quo Lutherus ſine dubio reſpexit, vertens,* er iſt verwundet*) cujus R.* ἔμφασις *ex locis ſcripturæ pluribus declarata eſt antea Joel. 2, 6. Mich. 4, 9. 10. Nahum. 2, 11. Hab. 3, 9. Zach. 9, 5. Ita autẽ Chriſtus ſummis cruciatibus eſt afflictus* מִפְּשָׁעֵינוּ propter peccata noſtra, מ *enim ſæpè notat propter Pſal. 12, 6. Hobadj. v. 10. inf. v. 11. &* פֶּשַׁע *propriè deſignat defectionem ſeu rebellionem, quando vaſallus ſeu ſubditus deficit à ſuo domino 2. Reg. 3, 7. quomodo hac voce in memoriam nobis revocatur, quod in Adamo primo parente omnes contra Deum rebellaverimus Gen. 3.*

חול

מ id eſt propter.

פֶּשַׁע

Rom. 5. & ſic peccatum originis quoq; Chriſto imputatum ſit, ut ibidem declaratur pluribus verſ. 15. 16. 17. 18. 19.
דָּכָא *Deinde verò idem Chriſtus dicitur* מְדֻכָּא attritus, *ut nihil ſani eſt in verme pedibus attrito, vide Pſal. 22. confer cum* נָכָה, *de quo verſu præcedente. Quamobrem verò* מֵעֲוֹנֹתֵינוּ propter iniquitates noſtras *quaſcunq;*
עָוֹן עָוֹן *enim quamcunq; perverſitatem ſeu ἀνομίαν 1. Joh. 3, 4. ſignificat, notanturq; omnis generis actualia peccata. Hæc igitur omnia Chriſtus in ſe ſuſcipiens expiavit; quomodo de fine ſalutari ſequitur,* caſtigatio pacis noſtræ ſuper eum, & tumice ejus fit curatio nobis, *Lutherus noſter egregiè,* die Straffe liegt auff jhm / auff das
מוּסָר wir friede hetten / vnd durch ſeine Wunden ſein wir geheilet. מוּסָר *eſt caſtigatio, quæ fit, ut quis erudiatur, ſic Chriſtus eo quod nos in Adamo nolebamus amplius præceptis Dei erudiri, coactus eſt diſcere per caſtigationem hanc acerbam Heb. 5, 8. 9. Sic etiam vox hebræa à* למד *quæ doctrinam ſonat, etiam dat nomen, quod notat ſtimulum, quia hic boum eſt eruditio, & eorum qui ingenij tarditate ac pravitate aſinis & bobus ſunt ſimiles, & ita Gallos uti nomine diſcipline & verbo diſcipliner tradit D. Rivetus Gallus. Et diſsidium erat per peccatum inter Deum ac homines, imò inimicitiæ erant ortæ Eſ. 59, 2. Joh. 3, 36. Rom. 5, 10. 12. Eph. 2, 3. Chriſtus verò hac ratione nos reconciliavit 2. Cor. 5, 20. pacis autor Eſa. 9. Mich. 5, 5. quomodo* שְׁלֹמֹה *ejus typum quendam*
Pax. *geſsit, quod Domino templum in pace ædificavit. Nota verò, quod idiotiſmo linguæ ſanctæ pax notet omnem proſperitatem, ut ipſorum ſalutandi formula indicat, & quærere de pace. Sive ergo pacem h. l. accipias pro quiete*

tè & amicitia, illam Chriſtus nobis peperit, ſive ut ſuprà Pſal. 69, 23. שְׁלוֹמִים *pro retributionibus, id quoq; verum eſt, quod caſtigatio retributionum noſtrarum ſit ſuper eum, id eſt, ipſi eſt impoſitum, quod nos ferre debebamus vide D. Rivetum p. 453. a. Sed antequam poterat hæc pax iniri, oportuit juſtitiæ Dei læſæ ſatis fieri, & Chriſtum paſtorem pro ovibus percuti Zach. 13, 7. Johan. 10. & quidem ita, ut haberet ſup. v. 7. tumicem ſeu vibicem longè maximam, quæ hebræis appellatur* חַבּוּרָה *à* חָבַר, *id eſt, aſſociatus ſeu junctus fuit, eò quod ibi ſanguis lividus congregetur.* נִרְפָּא לָנוּ *imperſonaliter, ut hebræis ſæpè dicitur, curatio ſeu medicina facta eſt nobis, de quo genere loquendi Buxt. theſ. l. 2. c. 10. in anom. commun. 1. mihi p. 394. Ex D. Riveto addo hæc. Rupicam aviculam ſeu galgulum phyſiologi medicíq; conſentiunt, ſi icterico admoveatur, morbum in ſe attrahere, coloreq; luteo infici, turgeſcere, emori, ſicut cantaridi contingit ſanguinem exugenti: ſic pœnas nobis debitas Chriſtus omnes in ſe derivavit, & livore ſuo noſtrum ſanavit livorem. Hæc ille, quibus plura alia à medicis adhibita remedia ſimilia poſſunt adjici, ut quod in febri petichiali columbam applicent &c.* חַבּוּרָה

Loci doctrinæ poſſunt tractari iſti I. Quod ſi Chriſtus pro Eccleſia acerbiſſimos dolores ſuſtinuit, etiam hujus membra illius causâ viciſſim laborem aut dolorem non deceat detrectare. Patiamur &nos pro Chriſto.

II. Quod pro omnibus omninò peccatis originali & actualibus, etiam eo, quod eſt in Spiritum S. ſatisfecerit, quod eſt contra Pontificios & quoſdam Neotericos.

Caſtigatio Dei.

III. Quodſi Chriſtus paſſus eſt ſe caſtigari, ut nos redimeret, multò magis decet nos æquo animo perferre caſtigationem Dei paternam, quam immittit, ut nos à damnatione, quam cum mundo ſubituri eramus, eruat 1. Cor. 11, 32. Prov. 3. Hebr. 12.

IV. Chriſtus pacem & ſanitatem nobis reſtituit, Eſa. 63, 1. Eph. 2, 14

Verſ. 9.] Idem ut tantò firmius memoriæ inhæreat, aliis atq; aliis verbis propheta explicat etiam in v. 9. ubi totum genus humanum introducitur, ut turba exitiabilis, & Chriſtus ut victima piacularis. Ibi probè notanda ſubjecti, hic adjuncti ſive objecti univerſalitas, ſiquidem ibi omnes omninò homines aberraſſe, hic Chriſtus omnia omninò omnium peccata expiaſſe dicitur. Omnes nos *inquit propheta, per quandam κοινοπάθειαν veriſſimam, qui quidem fuimus, ſumus aut erimus, nemine excepto Pſal. 14, 3. Rom. 3. à v. 10. usq; ad 23. incluſivè, 1. Reg. 8, 46.* ut ovis erravimus *(confer Pſal. 119, 176. Matth. 15, 24. & 9, 36. Luc. 15, 4. 1. Pet. 2, 25. & inprimis Ezech. 34, 4. 8. 16. 17. 20. & videbis etiam quasdam, quæ oves erant & vocabantur, perire penitus, quod hodie quidam negant (atq; ita Calvinianis favent etiam inſcij) de ſtultitia autem ovis conſule eos, qui de naturis animalium ſcripſere, & inprimis D. Franz. Etiam adi Ariſtotelem de natura animalium lib. 9. cap. 3.*

Ut ovis erravimus.

Sed qui eſt mos ſcripturæ, quod dixerat per parabolam & impropriè, nunc propriè ſtylo ſcripturæ exponit, quisq; in viam ſuam nos convertimus, *id eſt, ad actiones & rationes ipſi ſaltem placentes ſe recipiebat &*

pera-

peragebat mala. (*vide in Pſal. 1, 1. & Com. in Hoſ. 14. v. 9. p. 501. et h. l. Comm. D. Riveti.*) At Jehova *noſtri miſertus* fecit, *ut agnus redimeret oves, & Chriſtus innocens patri reconciliaret peccatores, fecit, inquam,* ut incurreret in eum, *Chriſtum ſcilicet ſervum ſuum ſup. v. 1.* omnis omnium noſtrum iniquitas *& propter eam pœna huic debita, ubi vox* פָּגַע *ut h. l. uſurpatur, notat hoſtilem incurſum, qui fit animo perdendi, Exod. 5, 3. Num. 35, 19. Joſ. 2, 16. Jud. 8, 21. & 15, 12. ut neq; hic habeant, quod jure objiciant Photiniani, qui totam conſtructionem invertunt, quaſi Chriſtus tantùm incurrerit in iniquitates, easq; è medio per potentiam ſuam removerit. confer Pſal. 110, 7. & bibere ac aquam, quid notent in ſcriptura, confer. Suprà pag. 259. 370. Vide etiam quæ de varia ſignificatione verbi* פָּגַע *& ſenſu ejus in hoc capite dicta in Exerc. bibl. pag. 778. 779. 780. & ibidem inſertam tabulam. Socinum h. l. refutat etiam Rivetus.* פָּגַע

Loci Communes.

I. Diſcenda hic noſtra redemtorum & à Deo ante averſorum indignitas, Dei patris in nos benignitas, & Chriſti pro nobis afflicti caritas. Vide hæc juncta Rom. 5, 8. 10. 11. 1. Joh 3, 16. & 4, 9. 10. unde quid idem ibidem concludat, adjice, nempe ut proximum etiam diligamus verſ. 11. Dilectio Dei & noſtra.

II. Habetur hic univerſalitas meriti Chriſti omnibus acquiſiti, contra Calvinianos quod eſt notandum.

Verſ. 10.] Deniq; in hac ſecunda parte modus oſtenditur

ditur, quo Chriſtus pertulerit iſta omnia, de quibus hactenus, nempe ſummâ innocentiâ & patientiâ v. 10. ubi in veteri translatione latina eſt quidem pia ſententia, Oblatus eſt, quia ipſe voluit, *vide D. Riveti conciliationem & διάκρισιν p. 456. b. (ut Lutherus in eum locum expreßè ſcribit) & ex Pſal. 40, 7. Hebr. 10, 9. Eſa. 50, 5. firmiter probanda; ſed quia textui hebræo non congruit, bona cum pace dimittenda. Probabilior eſt conjectura D. Brenzij & D. Schilteri p. m. qui exiſtimant lectum fuiſſe pro* נִגַּשׂ נגשׂ, *pro* נַעֲנֶה, נַעֲמָה: *minus probabilis in poſteriori verbo Muſculi, qui putat lectum eſſe ſine punctis* נאבה *ab* אָבָה *voluit, tribus literis immutatis, unde diſcamus verſionibus ſolis non facilè credere, ſed textum authenticum conſulere. Lutherus tamen ſatis bene vertit. ſed ad rem & verborum proprietatem, quæ in his verbis ſatis egregia.* Exigitur, *inquit propheta.* נָגַשׂ *notat, exegit tributum aut creditum, & quidem ſæpè cum magna violentia, ut ſolent exactores publici. vide quæ dicta ſunt Zach. 9, 8. & in voce paßiva, 1. Sam. 13, 6. convenit cum græco, quod ex perſico (quod & ipſum cum hoc hebræo cognatum) ἀγγαρεύειν, vi cogere, qualis vis ſolet adhiberi vel debitoribus in exigenda ſolutione, vel mancipiis in exigendis operis ſervilibus, & verbo latino cognato anguſtandi, ac germanico* engſten *reddi commodè poteſt. Eſtq́; hujus verbi uſus hic longè maximus, quia denotat, cum Chriſtus in ſe ſuſtulit peccata noſtra ſup. verſ. 7. 8. 9. ab ipſo magno cum rigore exactam eſſe pœnam, & ſolutionem illius debiti (id eſt peccati, ſcripturæ ſtylo, vide ſaltem Matth. 6, 12. & 18, 24.) quod nos, non ipſe fecerat*

נָגַשׂ

Αγγαρεύειν.

Pſal.

Pſal. 69, 5. ipſe enim ſolvit λύτρον Matth. 20, 28. & ex-ſoluto debito delevit chirographum Col. 2, 14. & idem *ipſe eſt* afflictus, *quod antea in alia conjugatione (nempè Pual) v. 7. nunc in Niphal eadem ſignificandi ratione dicitur. Has autem anguſtias, preſſuras & afflictiones ſuſtinuit innocenter (confer v. 12. finem) & patienter, quod utrumq; exemplo ovis (à qua hîc in bonam partem ſumitur ſimilitudo. vide ſaltem in Zach. 9, 15. L. c. 3. & adde, quod hæc ſimilitudo ſit ex communi proverbio petita, quo ſignificantur, qui placidè & ſine repugnantia ad mortem ducuntur Jerem. 12, 3.) declaratur. Nos fueramus ovi ſimiles in malo, Chriſtus igitur ovi voluit, imò agno immaculato eſſe ſimilis in bono, qua de re Joh. 1, 29. 1. Pet. 2, 22.* non aperuit os ſuum, ut parva pecus, quæ ad mactationem ducitur. *Ut enim hæc non admodum vociferatur cum impetu, aut ita ut exterrefaciat, ut bos percuſſus, leo captus &c. ſic Chriſtus non contradicit, non ſe ſubduxit, corpus ſuum exponit percuſſoribus, & malas ſuas depilantibus, faciem ſuam non abſcondit à contumeliis & ſputo Eſa. 50, 6.* & velut ovis coram tonſoribus ſuis obmuteſcens, ſic *Chriſtus* non aperuit os ſuum. *Comparationis hujus (cùm resipſa facilè queat intelligi, ulteriori declarationi hic non immorabimur) membra potiſſimùm hæc ſunt:*

Chriſtus ut ovis.

I. Ut tonſor agnum vel ovem ſubigit & detondet, lanio vitam eripit: ita lex, imò Deus pater hunc agnum, qui ſe pro mundi peccatis offerebat, in paſſionibus affligit, imò in ara crucis mactat. 1.

II. Ut ovis nihil virium habet contra utrumq;, ſic ad tempus divina illa omnipotentia in Chriſto quievit, ut ipſe in carne poſſet pati & 2.

mori. Ponit enim animam ſuam & reſumit poſt triduum, Joh. 10. & 2. 3. *III. Sicut ovis innocenter ac patienter omnis generis injurias perfert, ita Chriſtus Phil. 2, 8. 1. Pet. 2, 23. 24.* 4. *IV. Quando victima erat jam mactata & Deo oblata, typicè peccatum erat expiatum, ita etiam agno hoc jam morti tradito, Deus eſt placatus, juſtitia humano generi injuſto, & vita mortuis reparata 1. Cor. 5, 7. 8. Hebr. 9, 13. 14. nempe ratione ſatisfactionis & acquiſitionis, ubi reſtat hominum fidelis applicatio 2. Cor. 5, 18. 19. D. Rivetus prolixè & egregiè explicat, cur Chriſtus agno h. l. conferatur, & quidem ſe ſponte offerenti, non reluctanti, & notat Johanni Evangeliſtæ cap. 1, 29. mirificè vocem agni de Chriſto uſurpatam placuiſſe, unde etiam ad minimum in Apocalypſi eam trigeſies inculcet. Adi Commentarium, ſi placet, pag. 457.*

Debitum duplex. *D. I. quod Chriſtus pro nobis ſolverit λύτρον, & debitum rigidum, lex quod exigebat, nobis verò propterea incumbit debitum gratitudinis Rom. 8, 11. 12. & 13, 8. non igitur credentes ſunt ſub lege Rom. 6, 15. Gal. 5, 23. 1. Tim. 1, 9. ſed in lege 1. Cor. 9, 21.*

Simus patientes. *II. Si Chriſtus fuit ita patiens, etiam nos oportet eſſe patientes erga Deum in cruce Thren. 3, 39. 40. & proximum, & condonare fratribus, ſi quid contra eos habeamus 1. Pet. 2. 1. Joh. 3. & 4. capp. vide Matth. 5, 25. & 18, 21. 22. 35. Hinc enim æſtimandum, quid amori Chriſti ſe pro nobis ita tradentis ex dilectione ſumma, rurſum debeamus, unde toties ille inculcatur amor Galat. 2, 20. Eph. 5, 2. Apoc. 1, 5. & inprimis 2. Corinth. 5, 14. 15. NB.*

II. Atq;

Atq; hactenus ſecunda bujus capitis pars, in qua de paßione Chriſti cum ejus cauſis actum, quæ omnia ad hac capita redigi poſſunt. I. eſt noſtrarum infirmitatum multitudo & noſter languor. II. iræ divinæ contra peccatum magnitudo & juſtitiæ divinæ rigor. III. humani generis in peccatis morientis ingens miſeria. IV. Dei patris filium ſuum unigenitum tradentis pro ea ardens miſericordia. V. Chriſti patienter tanta mala pro nobis ſuſtinentis φιλανθρωπία, bonitas ac humanitas. VI. noſtra in eum credentium ex ejus afflictione profluens σωτηρία ac ſanitas. Summa ſuperioru̅ in ſecunda parte. 1. 2. 3. 4. 5. 6.

TERTIA PARS.

Verſ. 11.] Sequitur tertia bujus capitis pars, in qua de ſtatu exaltationis Chriſti, ipſius gloria, & bonis nobis in ſtatu exinanitionis per paßiones & mortem partis agitur, ſiquidem ipſe à miſeria ad ſummam beatitudinem, ex ignominia in gloriam, ex temporali paißone in vitam æternam ingreſſus eſt Luc. 24, 26. quæ omnia etiā breviter primùm proleptice propronuntur, deinde verò aliquantò prolixiùs exponuntur, nempè in hac antitheſi, ignominia & injuria, quam pertulit in fine v. 11. toto 12. & in princip. v. 13. gloria verò inſecuta ac bona parta, quæ ex illo duello cum morte peperit & nobis retulit v. 13. 14. 15. atq; ita abunde ſcandalo, quod ex Chriſti paßione poterat oriri, occurritur, dum finis glorioſus oſtenditur. Proleptica autem propoſitio his verbis continetur, A coarctatione & à judicio tollitur *ſeu eximitur,* at (*contrà*) durationem ejus quis enarrabit? *Miſeria quam pertulit, duobus vocabulis denotatur,* &ſequentium in parte tertia.

עָצֶר
מִשְׁפָּט

prius eſt עֹצֶר*, id eſt, occluſio, coarctatio, qualis fit in carcere, unde quis egredi prohibetur, ſed ad alterius imperium ac nutum detinetur: poſterius* מִשְׁפָּט*, id eſt, judicium, & quidem h. l. id, quod judex coram tribunali exercet, & ſententiam juſtè de reo pronunciat, & notatur, quod cum Chriſtus pro nobis factus erat ſponſor, Deus meritò ipſi vice & loco noſtro omnis generis anguſtias, contumelias, verbera, mala ac deniq; mortem impoſuerit, eumq; coram tribunali ſuo in judicium vocatum ad tempus tanquam in malorum carcerem compegerit, in quo ad ejus nutum, dum ſatis fieret juſtitiæ divinæ, detineretur, donec pœnâ, quam nos debebamus, exſolutâ, & obedientiâ, quam lex requirebat, præſtitâ, inde divinâ ſuâ potentiâ eximeretur liber, & nos ita in libertatem vindicaret.* *Cogita hîc jam Dei iram, legis maledictionem, Satanæ truculentiam, Phariſæorum & militum tyrannidem, mortem, inferni dolores &c.* *Et confer Joſephi carcerem & inde productionem Gen. 41. Simſonis obſeſſionem ac perruptionem Jud. 16. Jonæ in ventre balanæ detentionem & ex eo liberationem Jon. 2. Matth. 12. Franciſcus Junius & cum eo Rivetus (hujus Comment. inſpice pag. 459. b. 460. a.) occiſionem Chriſti his verbis ſignificari non dubitant, & voce,* ſublatus eſt, *etiam ipſum genus ſupplicij ignominioſum, puta crucem, indicari in Joban. 12, 32. 33. ſed ob textus cohærentiam, proprietatem verbi hebræi* לָקַח *& conſenſum interpretum prius mihi magis placet. De verbo* לָקַח *vide ſaltem Geneſ. 5, 24. 2. Reg. 2, 9. 10. Ezec. 24, 17. Jon. 4, 3. (quæ notat ipſe Junius ad primum locum) & videbis, non de mali immiſſione, ſed liberatione ex eo agi.*

Typi Chriſti.

agi. Sic Jer. 29, 22. Eſa. 52,5. alia eſt ratio ob conſtructionem, & tamen non illud notat, quod vult Junius. Sed expendatur.

Ex his diſcimus I. quod peccata ſint velut debita, ob quæ in judicium vocamur, carcerem conjicimur, &, niſi filius nos liberaverit, æternum conſtricti manemus. Confer Pſal. 143,2. Matth. 5, 25. 26. & 18,34. 2. Petr. 2,4. epiſt. Jud. v. 6. Job. 8, 35. 36. Chriſtus verò credentibus jam vincula mortis & inferni perrupit Act. 2. 24. & 13, 37. 38. & libertatem attulit Rom. 6.

Peccata ſunt debita, à quibus liberat Chriſtus.

II. quod in morte non manſerit, ut ibidem Paulus oſtendit & 1. Cor. 15. & proinde neq; nos, qui ejus membra per fidem reddimur, in morte manere poſſimus, ibidem.

& à mortè.

III. Nil præſidij hic habent Pontificij pro ſuo limbo patrum, ſiquidem illa coarctatio hic intelligitur, quæ 1. Chriſto ſoli competit, & 2. quæ cum judicio conjuncta, 3. unde ipſe eſt exemptus 4. quæ per ταπείνωσιν Chriſti Act. 8, 33. exponitur, quæ certè illi limbo patrum excogitato non bene quadrant. Gloria verò, in quam exacto paſſionum ſuarũ curriculo Chriſtus introijt hic in proleptica propoſitione ſynecdockicè indicatur his verbis, at durationem ejus, *nempè Chriſti, de quo in præced. & ſeqq.* quis *ullo modo vel cogitando vel dicẽndo* aſſequetur (*ſiquidem verbum* שִׂיחַ *& cogitare & loqui denotat*) *Lutherus noſter egregiè,* Wer wil ſeines lebens lenge außſprechen? *ubi primum ex idiotiſmo linguæ ſanctæ nota, hac interrogatione negativam reſponſionem hanc innui, nullus omninò in hac vita.* (*confer quæ dicta ſunt ſuprà v. 4.*) *Deinde vocabuli* דוֹר ἔμφασις ex

Rejicitur limbus patrum.

דוֹר

latina voce, durare, quæ inde facta, liquet, & ita accipitur Pſalm 49, 20. Eſa. 34, 10. quæ deinde etiam ætatem ſeu generationem aliquam, id eſt, homines unà viventes ac durantes denotat, eaq; vox ambigua cum eſſet olim in textu latino, hinc factum ut patres tantùm verſionibus utentes quidam de divina natura Chriſti, quæ ab æterno ex patre eſt, quidã de humana, quæ in tempore certo cœpit, ex virgine, utraq; mirabili & inenarrabili modo, ſint interpretati (vide Schilter. h.l. VVeb. in ſcrut. ſcript.) ſed non ſatis rectè ad hujus loci prophetici ſenſum, licet ipſa res ſit veriſſima, & alibi in ſcriptura fundata Pſal. 2. Prov. 8. Luc. 1. & 2. Eſa. 7. Alij aliquantò propius ad rem accedunt, & intelligunt ipſum ſemen Chriſti ſeu pios ex eo naſcituros: ſed quia de his infrà v. 13, 14. & hic ἀντίθεσις aliud innuit, per durationem Chriſti ipſius vitæ æternam gloriã ac majeſtatem nullis ſeculis terminandam intelligimus, quia ſequitur, quod quidem ex hac vita propter peccata hominum ſit ablatus, ſed in aliam æternam poſt reſurrectionem ingreſſus, ubi mors non amplius ipſi dominatur Rom. 6, 9. 10. cui conſentit ſymboli apoſtolici articuli ſecundi Catechetica Lutheri interpretatio. Et decet Chriſtum regnare in ſeculum, ita ut regni ejus non ſit finis Luc. 1. 1. Cor. 15. Quis igitur æternitatem ſeu durationem, per quam deinceps Chriſtus perfruetur ſua majeſtate ac gloria, explicabit? Ita omnino mecum (qui hæc publicè prælegi ante annos octo) explicat D. Rivetus Comm. p 460 b. qui prodijt anno 1625. & addit, cum nomen דוֹר *ſignificet ætatem aut tempus vitæ hominis, concinnè brevitati vitæ humanæ, quam quiſq; poteſt enarrare, opponitur*

quid h. l. nõ notet, 1. 2. 3. quid notet.

æter-

æternitas durationis Meſſiæ. Hæc eſt ſimplex & genuina interpretatio, qui vitam egit brevem, qui in ipſo ætatis flore ſublatus eſt, quàm diutiſſimè, id eſt, in æternum vivet.

D. I. De Chriſto, ut prædictum, quod non tantùm eſſet moriturus, ſed & reſurrecturus, eſſe impletum, quorum vaticiniorum ac teſtimoniorum libri prophetarum, Evangeliſtarum ac apoſtorum pleni. Chriſti reſurrectio.

II. Ut Chriſtus æternùm vivit, ita & Chriſtiani, quia hoc rogavit ipſe Joh. 17.

III. Hinc admoneantur pij, etjam in hac vita poſt regenerationem eſſe bonis operibus ſine defatigatione ſtudendum Rom. 6. Gal. 6, 8. 9.

IV. Quando ne quidem cogitatione aſſequi aliquem poſſe Chriſti gloriam dicitur, quod illa ſit infinita, hic innuitur, alibi verò expreſſè probatur.

V. Non eſt quod ex h. l. & ſupr. v. 7. Pontificij ſtatuant eſſe plures unius loci ſenſus, quia non eſſe, niſi unum verum propugnamus, licet expoſitiones varias illi afferant, quæ ſunt piæ hominum cogitationes, non tamen in his locis ſcripturæ analogæ, ſcripturæ importatæ ex mala verſione, non autem ex textu authentico probè excuſſo reportatæ. Non igitur reprehendimus illud patrum ſtudium: ſufficiens tantùm eſſe ad verum ſenſum ſcripturæ dandum negamus, & juxta apoſtoli monitum 1. Cor. 12, 31. dona (inter quæ etjam interpretatio) potiora cum æmulatione affectamus, ut ibidem capite 14. declaratur pluribus. Non multi ſenſus unius loci.

Abſoluta proleptica propoſitione, uberior utriusq; membri ac ſtatus iterum ſubjicitur expoſitio, & quidem,

dem; quæ illa coarctatio, quouſq; ſe extenderit, & unde provenerit, declaratur, quia abſciſſus eſt de terra viventium, ex defectione populi mei plaga ipſi ſcilicet eſt, *in membro priori pœna, in poſteriori culpa indicatur, & quidem verbis etjam ſatis emphaticis. Nam quod ad primum* נִגְזַר *eſt à tali Rad. quæ notat propriè ſecuit, abſcidit, diſſecuit in fruſta velut lignum, aut aliam rem ſolidam.*

נִגְזַר

Metaleptice autem, quia lignum ſolet frangi in ſententijs decernendis, & præcipuè in criminalibus, ſignificat decrevit, ita ut revocari nequeat. Exempla vide in priori ſignificatione Gen. 15, 17. 1. Reg. 3, 25, 26. 2. Reg. 6, 4. Hab. 3, 17. Pſal. 136, 13. in poſteriori 2. Chron. 26, 21. Eſth. 2, 1. Job. 22, 28. ex utraq; verò ſignificatione oritur metaphorica, quæ h. l. exſcindi, è vita tolli. Sic Pſal. 88, 6. Thren. 3, 54. Eſtq; hic inſignis locus de morte Chriſti, arboris vitæ, dum cadit ante diem violenter propter nos exciſa, ut nos qui eramus arida ligna, ipſi inſeri, & ex eo ſuccum trahere poſſemus, ne igne inexſtincto combureremur, quò pertinet ſequentium locorum collatio diligens Gen. 2, 9. Apoc. 2, 7. & 22, 2. Luc. 23, 31. Job. 15, 2. 3. Matth. 3, 10. 12. (vide in Pſal. 1, 3.) conferri autem rectiſſimè cum hac phraſi poteſt illa Danielis c. 9, 26. Meſſias יִכָּרֵת *exſcindetur &c. quibus verbis notatur, quod ratione ætatis vel corporis ſui impolluti non potuerit ita tolli, ſed quod ex juſtitiæ divinæ rigore ſit è vita propter nos ſublatus, quod tamen & ipſe voluit Job. 10. Id enim intelligimus per illa verba ex vel* propter defectionem populi mei eſt plaga ipſi *propter peccata hominum hæc patitur, ut ſuprà aliquoties explicatum. Terra viventium in-*

Chriſtus arbor vitæ.

Dan. 9, 26.

Terra viventium.

ſcri-

ſcriptura vitæ hujus ſocietatem denotat, & cum de piis uſurpatur, Eccleſiam hanc militantem, quam ipſi incolunt, dum ſunt in hoc mortali corpore. Vide exempla Pſal. 27, 13. & 142, 6. Eſa. 38, 11. Eſtq́ hæc phraſis prophetæ, abſcindi de terra viventium, æquipollens illi Chriſti apud Evangeliſtas uſitatæ, relinquere mundum, abire ad patrem &c. confer etiam Act. 8, 33. αἴρεται ἀπὸ τῆς γῆς ἡ ζωὴ αὐτοῦ. Reliqua verba, quod ad emphaſin, nempe נֶפֶשׁ v. 8. & נָגַע v. 7. ſuprà ſunt explicata.

Notandum hîc I. Deum patrem hæc verba de filio loqui, id quod indicat, cum dicit, populi mei. II. Tremellij & Junij explicationem eſſe frigidiorem, quàm ut huic loco conveniat, cum illa, ex defectione populi mei eſt plaga ipſi, ſic explicant, per improbitatem Judæorum qui deficientes à Deo ex definito conſilio & providentia ejus prodiderunt & abnegarunt Chriſtum in conſpectu Pilati, ut loquitur Petrus Act. 2, 23. & 3, 13. Quin etjam ex ſenſu ipſorum accepta Calviniani dogmatis aliquid continet, quaſi Judæi ex Dei providentia coacti ſint hoc facere, quod neq; in Actis, neq; in bibliis alibi dicitur, ubi tantū aſſeritur, quod de paſſione Chriſti fuerit definitūDei cōſiliū, hoc reſpectu finis optimi, illud reſpectu malitiæ Judæorū quib9 Deus, ut ſemper in malo, ponit limites. III. Lutherus noſter ſatis egregiè vertit. quid n. eſt illud? plaga eſt ipſi, nil aliud, quàm plagis affectus eſt, da er geplaget ward/ & neq; hîc eſt quædam ſcripturæ falſatio à Judæis facta, neq; etjam obſcurior textus, quod utrumq; dum quidam aſſerunt, ſcripturam ſacram, & cum ea Spiritum S. injuriâ afficiunt. Et græci ſententiam ſic benè expreſſerunt, propter iniquitates populi mei adductus

ductus eſt ad mortem. Illa enim ſententia unica eſt hujus loci, ſi præſertim antecedentia conſideremus, ubi מִן *ſignificat propter, & פֶּשַׁע defectionem totius generis humani à Deo in Adamo factam, & poſtea in omnibus & ſingulis continuatam, non verò defectionem Judæorum tempore Chriſti Jeroſolymis viventium, & à Chriſto ſuo vero rege deſciſcentium, ac ad Cæſarem provocantium. Tantum poterat alicui dubium ſuboriri, cum h. l. habeatur* לָמוֹ *pro* לוֹ*, plurale affixum pro ſingulari, quid hoc ſibi velit, & num hic ſit mendum. Poſſumus autem tutò hic ſtatuere enallagen numerorum, cum in toto hoc contextu plaga impoſita Chriſto uni ſæpiſſimè dicatur, idq; tantò magis, quod aliàs de re excellenti pluralis numerus pro ſingulari, etiam de una re in ſcriptura ſæpè uſurpetur in nominibus Mich. 5, 2. & verbis. Vide Buxt. theſ. c. 2. & 10. & quidni etiam in pronominibus? cum ipſa loco nominum ponuntur, idq; tantò magis hic locum habet, quod & Chriſtus ſit excellentiſſimus omnium, & hic ſuſtineat omnium hominum vicem, quod myſterium ſi hac enallage indicari dicamus cum Dn. Brentio, à vero non aberrabimus; q. d. plaga ipſi Chriſto, imò in hoc ipſis hominibus omnibus, ita tamen ut ſolus Chriſtus pro iſtis illam ſuſtineat, poſtquam in ſe derivavit onus peccati, & plaga eſt ipſi propter plagam ipſorum ſeu ipſis debitam, Vide Exerc. biblic. edit. 3. pag. 598. 599.*

Chriſtus pro nobis mortuus.

Loci doctrinæ hic continentur I. Chriſtum verè eſſe mortuum, idq; ſecundum ſcripturas 1. Cor. 15, 3. quod inſervit ad doctrinam de veritate comminationum divinarum. eò enim, quod dictum erat Gen. 2. qua die comederis, morte morieris, oportebat Chriſtum pro nobis

mori Luc. 24, 46. ut nos à morte redimeret: Et ad conſolationem, cum Chriſtus mortuus ſit & reſurrexerit, nobis mortem pœnam non amplius futuram, qui ſumus in Chriſto Rom. 4, 25. Phil. 1, 21. Johan. 5, 24. & 11, 21. Etiam Chriſtus ex hac terra viventium abſciſſus eſt, ut nos verè viventium cœtui insereremur.

II. Paſſionis Chriſti vera cauſa iterum inculcatur, nempè peccata noſtra. Ipſe enim in ſe erat innocens, ut ſequitur v. 12. Et hic declaranda eſt meriti Chriſti universalitas, ſiquidem ad omnes illos ſe extendit, qui peccaverunt in Adamo. Confer Rom. 5, 15. 1. Cor. 15. 21. 22. pro quibus omnibus *redimendis unus Chriſtus eſt mortuus 2. Cor. 5, 15. Heb. 2, 9.* propter peccata noſtra.

Verſus 12.] Sequens autem verſus ob expoſitionum, quæ ferè innumeræ, varietatem eſt valdè controverſus, quibus omnibus ſuo loco relictis, ipſum textum, ejusq; cohærentiam rimabimur, verumq; ſenſum ita (ſi qua ratione eum indagare poſſimus) venabimur. Dixerat propheta, quod ob defectionem ſeu peccatum populi ſit Meſſiæ plaga, atq; ita quod abſciſſus ſit de terra viventium. Ne quis igitur putaret, Chriſtum vel invitum hoc feciſſe & contra ſuam voluntatem fuiſſe abreptum, aut meritò ob aliquod facinus ita fuiſſe à Deo & hominibus tractatum (quomodo fructus omnis paſſionis exſpiraret, ad quem tamen declarandum in ſeqq. accedit Eſaias) utriq; opinioni falſæ nunc occurrit, eamq; removet. Et priori quidem ita occurrit, qui, *nempè Chriſtus (vau verò pro relativo poni, alibi prolixè probatum eſt. vide exempla Pſal. 5, 12. Amos 1, 4. 7. 10. 12.) dedit, tradidit, ut ſeipſum totum pro defectoribus (quod ex* Occurrit objectioni tacitæ.

paſſionis hiſtoria & præcedentibus liquet) ita etiam expoſuit cum improbis ſepulchrum ſuum, & cum divite *ſe expoſuit* in mortes ſuas, *hoc eſt, voluntariè ſe obtulit ad flagellandum, crucifigendum, moriendum & ſepeliendum, non ſecus ac ſi ipſe fuiſſet improbus, ita inter eos ab hominibus hæc mala eum perpeti videntibus reputatus eſt, atq; ita cum eum mori viderent (mors autem eſt peccati ſtipendium) more improborum, imò facinoroſorum (cum quorum duobus etiam crucifixus eſt) improbum eum fuiſſe falsò exiſtimarunt. Sed & hanc contumeliam propter nos libens ſuſtinuit, imò* cum divite (*qui aut iniquus aut iniqui hæres) & plerumq; peſſimo tyranno ſe expoſuit* in mortes ſuas *omnis generis mala antecedentia ipſam ſepulturam; quomodò nil contorti vel in textu hebræo, vel in ipſa cohærentia, imò etjam cum his & verſio Lutheri & Commentarius benè congruit. Nam ſi ita cum improbis expoſuit ſepulchrum ſuum externa ſpecie ſimilimum,* iſt er ja begraben wie die Gottloſen / *& ſi ſe expoſuit cum divite avaro & iniquo in mortes ſuas (quum ille meretur in ſe, hic Chriſtus tantum ſuſtinet in noſtra perſona)* iſt er ja geſtorben wie ein Reicher / der ſein thuen auff Reichthumb ſetzet. *Quemadmodum idem eadem in Comm. explicat, & pluralem numerum (mortes ſuas) propterea poſitum eſſe cenſet ut & varietas cruciatuum ac dolorum, quibus Chriſtus fuit affectus, atq; ita ac ſi variis mortis generibus fuiſſet exſtinctus, qui tamen ſemel tantum mortuus eſt in cruce, & inexplebilis cupiditas Judæorum occidendi Chriſtum, qui ſi potuiſſent vel decies illum occidiſſent, indicetur. Utrumq; ex ſcriptura ita poteſt probari,*

Mortes Chriſti.

bari, ut oſtendatur, quomodo mortis vocabulum pro omni malo pœnæ peccati uſurpetur. Vide Gen. 2, 17. & 3, 16. 17. 19. Exod. 10, 17. 2 Reg. 4, 40. Pſal. 18, 6. Rom. 5, 12. & 6, 23. 2. Cor. 11, 23. Junij igitur gloſſam hîc deſerimus, & potius Brentij explicationem cum Lutheri b. m. conjungimus. Ille ex Rom. 6. explicat b. m. quod Chriſtus ſepultus ſecum improbos ſepelierit, ſeu eorum peccata in ſepulchrum detulerit, ut ibi tegerentur, & ut ipſi cum eo ſunt mortui, ſic & cum eo reſurgente excitati in juſtitia vivant, quæ ſententia noſtræ non eſt contraria, ſed ſubordinata, & ut finis illius ex ea conſequitur. Quod verò particula אֵת ſæpè notet idem quod עִם ſeu cum, alibi pro nobis probent prolixius Buxt. theſ. l. 2. cap. 12. reg. 1. Exempla vide hæc ſaltem 1. Sam. 15, 11. & 19, 37. 38. 39. Pſal. 143, 2. Eſa. 28, 15. Voluit itaq; Chriſtus pro nobis perferre ſummam ignominiam & mortis truculentiam. Vide etiam de hoc verſu in Exercitat. biblic. à pag. 600. usq; ad 605. Poſteriori, ſi quis putaret Chriſtum tanta ac tot ſua culpa poſſum eſſe, ita reſpondet, ut probet ſummam ejus innocentiam. Cur verò? (ita עַל pro עַל־מָה vel לָמָּה accipio interrogativè?) dicam: non fecit violentiam, חָמָס, (de cujus vocis emphaſi cum alibi, tum Joel 3, 19. Amos 1, 11, & 3, 10. Obadj. v. 1. 00. Jon. 3, 8.) ob quam ſolent facinoroſi improbi, & divites tyrannicè proximum exſugentes, ſi judices faciant ſuum officium, morte violentâ tolli, ac ſepulturâ ignominiosâ affici, imò cum neque dolus ſit inventus in ore ipſius, quali homine quid poteſt eſſe in ſe innocentius, aut à peccato mundius? Sic Petrus 1. Epiſt. cap. 2. v. 22. ad hæc verba alludit, imò ipſa adducit

אֵת i. e. עִם

 confer

confer 1. Joh. 3, 5. 2. Cor. 5, 21. Rom. 5, 6. 8. 1. Petr. 3, 18. Et ſic h. l. Junij gloſſa locum etiam non habebit, quaſi eam ob cauſſam Judæi Chriſtum occiderint, eo quid violentiam non fecerit. Hoc enim unicum ipſi ſemper prætendebant, jam eſſe eum blaſphemum, jam eſſe eum ſeditioſum, jam eum templum deſtructurum clamabant. Ad ſenſum Lutherus nobis aſtipulatur, wiewol er niemand vnrecht gethan hat/ *quod etjam ſequ. verſus ἀντιθέσει probari poteſt, quem, antequam locos doctrinæ indicemus, majoris evidentiæ ergò ſubijciemus ſtatim, ſiquidem contraria juxta ſe poſita magis eluceſcunt.*

Verſ. 13.] *Ita autem incipit.* At Jehova delectatus eſt ipſum conterere, morboq; eum affecit, quandoquidem *ſeipſe &* ſuam vitam ſacrificium *pro reatu* expoſuit, *quod tamen in textu hebræo ex linguæ idiotiſmo ita habetur, quandoquidem expoſuit ſe ſacrificium pro delicto anima ejus, ſiquidem* תָּשִׂים *3. ſing. fœm. ad* נַפְשׁוֹ *omnino in conſtructione referendum, & non ad Chriſtum, verùm ſenſus eſt idem. Ecce iterum hic vera cauſa per θέσιν ſuperiori ἄρσει falſæ & imaginariæ cauſæ, quaſi Chriſtus ob ſua peccata aut malefacta hæc pateretur, ſubnectitur, ut ſuprà v. 7. 8. Nam ne objicias, ſi Chriſtus non fecit violentiam, imo ſi ne dolus quidem in ore ejus inventus, quomodo igitur potuere tantum juris in ipſum habere Judæi & gentilis præſes? occurrit iterum per anticipationem Eſaias & ſic rem decidit:* Jehova *Deus pater ipſe ita eum tradidit ſup. v. 9. & ex juſtitia ſua, cui filius ſe ſatisfacturum pro genere humano promiſerat* delectatus eſt (חָפֵץ *namq;* חָפֵץ *notat non ſimpliciter, quod eſt* אָבָה *, ſed cũ ſumma de-*

lecta-

lectatione voluit) ſtudioſeq; hoc egit, ut poſſet eum ſuum ſponſorem & vadem conterere (*Emphaſin vocis hebrææ vide ſupr. v. 8.*) *& hic eſt, qui* morbo *infirmitate ac paßione tam multigena eum* afflixit, *vide ſup. v. 7. & 9. & juſtè, cùm vellet ſolvere pro aliis, quod non rapuerat. Huc refer, ſed rectè applica illud noſtrum*, Bürgen ſol man würgen. *Aliàs homines in Chriſtum in ſe juſtißimũ nil juris habuiſſet, quod nunc porrò indicatur,* quandoquidem expoſuit ſacrificium *pro reatu* animam *& vitam* ſuam *imò ſe ipſum totum, hæc eſt cauſa, cur Deus, qui nulli facit injuriam, ita potuerit æquo animo non tantum ſui filii crucifixionem adſpicere, ſed & ſumma cum delectatione reſpectu finis, & juſtitiæ ſuæ ratione procurare. Vide 2. Cor. 5, 21. Rom. 8, 3. ubi ad h. l. apoſtolus reſpiciens Chriſtum ἁμαρτίαν, & Gal. 3, 13. ad effectum alludens κατάραν nominat, & ἔμφασιν vocis hebr.* אָשָׁם *quæ h. l. extat indicat. Notat enim primò reatum peccati grandis, deinde vero ſignificat victimam ſeu hoſtiam pro peccato ex deſtinata malitia commiſſo, quod græcè non inſcitè κάθαρμα, latinè piaculum diceres. Vide exempla quam plurima Lev. 4. 5. 7. 14. capp. voluitq; tam atroci voce ſicut & Apoſtolus, indicare propheta & peccatorum pravitatem, DEI patris ſeveritatem ac Chriſti, qui factus eſt ἁμαρτία & κατάρα pro nobis, caritatem. Etjam hoc, quod hic ſolus unica verè ſit expiatoria victima, cum reliquæ in V. T. fuerint ſaltem umbræ ac typi Heb. 9. & quomodo in his hic unicus agnus ab origine mundi occiſus Apoc. 13, 8. Sed neq; in his Lutherus à nobis diſſentit in re, tantum in diſtinctione, cum hæc ultima refert ad ſequentia, quod & nobis*

Chriſtus ἁμαρτία. אָשָׁם.

non

non contradicit, quia unum ex altero neceſſariò ſequitur. Textus tamen hebræi diſtinctio nobis magis favet. Utrum tamen quis ſequatur, ſententia verborum eadem manet.

Chriſtus cur ſepultus.

L. Doct. præter alios & hi poſſunt hic tractari. I. Cur Chriſtus voluerit ſepeliri. I. ut ita conſtaret, verum ipſum fuiſſe hominem, vereq́; mortuum. II. ut implerentur prophetarum vaticinia & V. T. typi Pſal. 16. Act. 2. & 13. confer Jonæ exemplum Matth. 12. Danielis abjectionem in foveam leonum &c. III. ut morem ſepeliendi mortuos ſuo exemplo confirmaret, qua de re in loco de ſepultura. IV. Ut cogitemus noſtra peccata non tantum eſſe cruci affixa, verùm etiam in cor terræ repoſita, & tecta, & ut nos cum ipſo Chriſto reſurgamus in vitæ novitate Rom. 6.

Divites, mali,

II. Quod plerumq́; divites ſint improbi, avari, tyranni, iniqui: unde propter avaritiam, luxuriam, ſuperbiam & in opibus collocatam fiduciam hinc inde in ſacris malè audiunt & difficulter in regnum DEI, imò dum tales manent, nunquam ingredi queunt, Job. 10. verſ. 3. & 39. Luc. 6, 12. 16. Matth. 19, 23. Pſal. 62, 11. & 49, 7. 8. 18. Job. 31, 35. Luc. 8, 14. Theſaurum igitur potius colligamus in cœlo Matth. 6, 20. 33. Simus divites in Deo Luc. 12, 21. 2. Cor. 8, 6. 1. Timoth. 6. 17. & bonis operibus ibidem v. 18.

boni.

Chriſtus mortem tulit.

III. Quod mors omnis generis temporalis & æterna, malaq́; omnia eam antecedentia à Chriſto pro nobis ſint perlata: æterna quidem, quod ad dolorum intenſionem, non quod ad durationem, quia in morte æternùm mane-

manere non poterat, tum ob unionis perſonalis gratiam tum ob noſtram juſtitiam.

IV. Chriſti innocentia in factis, ac in dictis veritas noſtræ vitæ labes & maculas ἐν λόγῳ καὶ ἔργῳ expiavit Johan. 8, 46: unde vel ſepties in paßionis hiſtoria ſummæ innocentiæ teſtimonium ei datum legimus. Oportet tamen & nos, quantum fieri poteſt, his ſtudere. Innocens

V. Juſtitiæ divinæ meditatio ſit ad peccata cavenda perpetua exhortatio. Si enim Deus propter aliena peccata ita afflixit filium, quomodo propter propria tractabit ſervum? Dei juſtitia.

VI. Chriſtus contritus eſt propter nos, ne iſta carnificinâ pontificiorū cordis contritione, opus eſſet pœnitentibus, ſed ea, quæ ex lege cum agnoſcit peccata, dolet eſſe admiſſa, eaq; deteſtatur Pſ. 51, 10. 19.

VII. Quod ſolus Chriſtus ſit pro mundi vita victima cæſa, quem omnia V. T. ſacrificia adumbrarunt, quippe quæ per ſe peccata tollere non poterant.

Deniq; fructus paßionis hujus multiplicis oſtenditur multiplex, & in illo reſpectu Chriſti infinita gloria, reſpectu noſtri, pro quibus paſſus eſt, abundans juſtitia. Ubi obſerva, quod iterum ob majorem majeſtatem introducatur Deus præter de filio loquens, qui ita ait de ipſo: Quando ille omnia illa perpeſſus fuerit, de quibus hactenus, fine ſuo non fruſtrabitur, ſed quia propterea ipſe eſt mortuus, ut genus humanum mortuum vivificet, & ipſe filius DEI unigenitus homo factus eſt, ut homines filij DEI per eum fierent, Joh. 1, 12, 13. 14. poſtquam ex mortuis reſurrexit (quomodo n. videret, ſi in morte maneret?) Videbit etiam ſemen, *multosq; DEI filios,* Fructus paſsionis.

quos cum eccleſia ſua ſponſa ex incorruptibili ſemine verbi ſui & lavacro baptiſmi regeneravit 1. *Pet. 1, 23. Joh. 3, 5. Et cum jam ſit minor angelis factus pauliſper, gloria & honore æterno ipſe coronabitur Pſal. 8, 6. Hebr. 2, 7. 8. ac cum ſuo iſto ſemine (quod quidem non degenerat in zizania Luc. 8. Matt. 13.)* prolongabit dies. *quid multis? Quicquid Deus de generis humani ſalute decrevit ex immenſa erga illud miſericordia, id ſolus hic perficiet,* & delectatio illa Jehovæ (*hebr.* חֵפֶץ, *in initio hujus verſus*) per manum ejus, *id eſt per ejus ſervitium temporale, ejus ſolius opera ac potẽtia, quod notat iſte hebraiſmus, qui etiam hic non eſt ocioſus,* proſperabitur *feliciterq́ ſuccedet. Lutherus noſter egregiè,* des HErrn fürnehmen (*in margine*, das iſt/ ſein Wille vnd Werck daß er im ſinne hat/ nemblich die Erlöſung der Menſchen) wird durch ſeine Hand fortgehen/ *beneplacitum illud Domini, ut Chriſtus juſtitiam amiſſam reparet vita & morte ſua, ex hac reſurgat, & eccleſiam per totum terrarum orbem colligat, per Chriſti divinam potentiam & operationem perficietur.*

L. C. I. Pij comparantur cum ſemine reſpectu I. origi-
Pij ſemẽ. *nis. Ut enim ſemen eſt ex grano in terram projecto, ita*
1. *& pij ex Chriſto paſſo, mortuo, ſepulto & reſuſcitato Johan. 12, 24. ubi ut Eva ex latere Adami dormientis, ita Eccleſia mater viventium ex latere & vulneribus Chri-*
2. *ſti morientis eſt ædificata. II. Similitudinis. ut ſemen ſimile eſt ſuo grano & frutici; ita & nos oportet eſſe Chriſto veræ viti, quoad virtutes ſpirituales, & arbori*
3. *vitæ eſſe ſimiles Joh. 15, 2. Rom. 6, 5. III. productionis, ut ſemen ſpargitur: ita verbum Dei, unde gignitur hoc*

ſemen

ſemen ſpirituale Luc. 8, 5. &c. Et idem ut pluvia ac rore cœleſti humectatur, ſole fovetur: ita ſemen hoc, id eſt pii, verbi divini rore, Chriſtoq́ ſole juſtitiæ augmentantur, & deniq́ ut tandem ſub meſſem colligitur in horrea: ita etiam pii in cœleſtia tabernacula, Matth. 13, 30. 39. 43. 4.

II. Eſt hîc vaticinium de reſurrectione Chriſti, & de æterno ipſius regno, quod cum ipſo poßidebunt fideles. Chriſti regnum.

III. Delectatur Deus vita, non morte morientis Ezech. 18. & 33. 2. Pet. 3, 9. 1. Tim. 2, 4.

IV. Inter alia etiam manus hoc notat, quod miniſterium verbi & ſacramenta ſint veluti Chriſti manus, qua Deus offert & confert ſeu diſpenſat ſua bona in Eccleſia. Hac igitur manu nos regi & erigi patiamur. &manus.

Verſ. 14.] Ad eandem Chriſti exaltationem pertinet etiam illud, quod ſequitur, quod Chriſtus ex miſeria in beatitudinem, ex ignominia & injuria in gloriam ſummam intraverit, qua de re propheta ita loquitur. Ex labore & defatigatione animæ ſuæ videbit & ſatiabitur, *quæ omnia, quia ſunt emphatica, priusquam ad ſenſum, & L. doctrina progrediamur, ſingula examinanda accuratius. Primum præfixum* מ *h. l. reſpectu Chriſti non cauſam meritoriam, ſed conſequentiam notat, ſiquidem illis afflictionibus Chriſtus nil ſibi, ſed omne nobis promeruit, ut ex toto hoc capite liquet (confer loca ſimilia Pſal. 110, ult. Phil. 2, 9. Act. 20, 26. Hebr. 3, 7. 2. Pet. 1, 10.) & tamen Lutheri b. m. verſio benè poteſt ſubſiſtere, eaq́ ex Tremelliana hactenus poteſt illuſtrari, poſtquam exemtus eſt moleſtia & labore.* Chriſti gloria. מ notat h. l. poſt.

quomodò eadem particula accipitur Hoſ. 6, 2. ומיומים *poſt biduum. Deinde vocis* עמל *hæc vis eſt, ut non tantum laborem deſignet graviorem ac moleſtiorem, ſed illum, qui cum ſumma defatigatione & tædio ſubitur, ut ſæpe in Eccleſiaſte, ubi vitæ humanæ miſeria & calamitas vel iſto ſolo vocabulo explicatur hinc inde. adde Pſal. 90, 10. Tertiò nec illud ita ſicco pede prætereundum, quod non tam de labore & ærumna corporis, quàm animæ h. l. agat propheta; quod iterum enervans. Iunius male vertit, ſeipſum, cum ſit prius verbum in regimine & notatur; poſt ſummam defatigationem animæ ſuæ, in qua præcipuus dolores ſenſit; Chriſtus videbit &c. Lutherus melius,* darumb das ſeine Seele gearbeitet hat. *Quartò notandus eſt hebraiſmus notiſſimus ubi* יראה *non tam de aſpectu nudo, quam conſequenti perfruitione accipitur, idem ſignificat, quod uti, percipere, ſentire commodum, ut alibi ſæpe prolixè declaratum. Lutherus innuit, dum vertit,* wird er ſeine luſt ſehen / *putà ut inde magnam voluptatem capiat. Quintò verbum ſatiari hic etiam peculiari modo & ſtylo ſcripturæ uſurpatur pro gaudio divino & potiſſimum in vita æterna abunde perfrui. Nunc confer ſaltem Pſal. 16, 11. & 17, 15. & 22, 27. & 65, 5. & 91, 16. Senſus igitur horum verborum eſt: poſtquam Chriſtus filius DEI per reſurrectionem ex mortuis eſt declaratus Rom. 1, 4. & ad dextram DEI exaltatus, tum ipſe filius hominis infinita gloria & bonis immenſis erit ditatus, eaq; cum ſuis ex alto communicabit Act. 2. Eph. 4, 7.*

עמל Junius notatur. יראה i. e. frui. Satiari.

Dei ordo. *Unde diſcimus I. hunc eſſe ordinem à Deo inſtitutum, ut ante honorem ſit abjectio Prov. 15, 33. per anguſta ad*

ſta ad auguſta Matth. 7. Luc. 24. Actor. 14. Iſraëlitas mare rubrum & Jordanem oportebat tranſire, per deſertum vagari, antequam in terram ſanctam intromittterentur: ſic nos per mare calamitatum, ut Chriſtus præivit.

II. Vita quid eſt? labor eſt, & habendi vana cupido — Vita.

Triſtis ad extremum ſollicitudo diem.

confer loca Eccl. 1, 3. 8. Eſa. 2, 22. Job. 4, 19. 20. & 14, 1. 2. 3. Pſal. 103, 14. Sap. 5, 9. 10. Hoc enim prima maledictio importat Gen. 3, 16. illam tamen in ſe propterea recepit Chriſtus, ne in æternum noceret pijs.

III. Sanctiſſima Chriſti anima quando cum defatigatione noſtra cauſa laboraſſe dicitur, infernales etjam dolores eam ſuſtinuiſſe cum ſcriptura concludimus. — Chriſti animæ labor.

IV. Per paſſionem Chriſtus pro nobis hujus lucis uſura privabatur, per reſurrectionem & ipſe videt bona, & nos videre facit, qui cum & in ipſo reſurgimus Job. 14, 19. Pſ. 27, 13.

V. In hac vita ex omnibus creaturis conquirimus, unde ſatiemur, ſed fruſtra: in altera Deus ubi erit in omnibus omnia in uno habebimus omnia, neq; præterea quid deſiderabimus. Ejus cum guſtum aliquem habebant Moiſes & Elias per 40. dies ſine cibo & potu vivere poterant, & Petrus cum Johanne & Jacobo omnium rerum terrenarum obliti ibi ſaltem perdurare cupiebant. — Vera ſatietas.

Porrò abundans juſtitia, quam Chriſtus ſua paſſione & reſurrectione nobis peperit, ita declaratur, ut & cauſa illius meritoria, & hujus effectus adjiciatur, — Chriſti juſtitia parta.

 nempe

nempe ita loquitur Deus pater : Servus meus *ſup. v. 1.* Juſtus *juſtitia naturarum propria, divinæ eſſentiali, & humanæ habituali, & perſonæ acquiſita, unus multos ex toto genere humano ſibi meritum univerſale ſup. v. 9. fide applicantes* juſtificabit *& à peccatis, quod ad reatum condemnantem immunes faciet Rom. 8. v. 1. ſolâ fide ſeu* cognitione ſui בְּדַעְתּוֹ, *ubi affixum vertendum eſſe paſſivè tota ſcriptura clamat Job. 17, 3. Luc. 1. 17. 1. Joh. 4, 12. Jer. 9, 33. 1. Cor. 1, 30. 31. nec grammatica reclamat ſiquidem ut in Hoſ. 13, 14. ſcribit Kimchi, affixa cadunt in agentem & patientem, ſeu, ut nos loquimur, pro diverſitate ſubjectæ materiæ modo activè, modo paſſivè ſignificant ſic Eſa. 56. v. 7. domus* תְּפִלָּתִי *orationis meæ, Pſalm. 5, 8.* בְּיִרְאָתֶךָ *in timore tui. vide alia exempla Gen. 16, 5. Pſal. 35, 4. Thren. 3, 59. Eſa. 26, 12. ut ſanè falſa ſit expoſitio Bellarmini libro 2. de juſtific. c. 3. p. 132. ſcientia ſua, id eſt, doctrina. Hæc enim ex parte DEI eſt organon juſtificationis nō ex parte noſtra immediatè, & non omnes ſalvantur, qui cognoſcunt verbum DEI, Luc. 12, 47. Cum toto autem hoc loco confer Rom. 3, 24. 25. 26. & habebis luculentum horum verborum commentarium.*

Affixum paſsivè vertitur.

L. C. I. Cum Deus multos alios ſervos habuit Lothum, Abrahamum, Moſen, Davidem, promptos quidem & fideles : juſtus tamen nullus per omnia inventus, præter hunc Meſſiam. Lothus inceſtum committit, Abraham ſimulat, Moſes dubitat, David occidit Vriam &c hic vero nihil mali fecit ſup. v. 12. atq; ita hic ſervus DEI primo Adamo injuſto opponitur Rom. 5, 16.

Multi Dei ſervi, unus Juſtus.

II. Per quam rem coram Deo juſtificemur, hic ſatis

tis expreſſè docemur, nempe cognitione Chriſti. cognoſcere autem phraſi hebræa (ubi nomina notitiæ & affectuum notant conſequenter effectum) eſt ſcire, amare, colere, adhærere, ut ita notitia aſſenſus ac fiducia unica hac voce includatur: quisquis igitur nō amat Jeſum Chriſtum eſt ἀνάθεμα μαρὰν ἀθα, 1. Cor. 16, 22. & caritas Chriſti eſt omni notitia ſupereminentior, quod Lutherus valdè emphaticè, Chriſtum lieb haben iſt beſſer den alles wiſſen/*Eph. 3. v. 19. Dum autem illa cognitio tantum ex ſacris literis hauritur, ſimul hic docetur, eas diligenter eſſe ſcrutandas & audiendas Joh. 5, 39.*

Cognoſcere Chriſtum

III. Chriſtus pro omnibus omnino mortuus eſt, omnesq; ad vitam æternam redemit ſup. v. 9. 11. 12 ſed non omnes inde vivere incipiunt, quia media ordinata negligunt; atq; ita multi ex omnibus juſtificantur, non ex aliquo abſoluto Dei decreto, ſed ordinato, de quo hinc inde Joh. 3, 16. 1. Tim. 2, 4. Joh. 1, 8. Act. 17, 30. fidem enim quia non omnes habent (quem tamen habere, ſi vellent, ex ſerio verbi auditu aut meditatione poterant) condemnantur Marc. 16, 16. Ioh. 1, 12. & 3, 18.

Chriſtus omnes redemit, multos juſtificat.

IV. Cauſa juſtificationis noſtri meritoria unica eſt Chriſti innocens paſſio, ut ſupra aliquoties declaratum. confer typum hirci emiſſarij Levit. 16. Et particula ipſe h. l. eſt excluſiva, quod ipſe Chriſtus ſolus ſit Salvator Act. 4, 12. Eſ. 63, 3.

ſuo merito.

Unde vero hoc, quod Chriſtus fide apprehenſus poſſit juſtificare? Sequitur, eò quod ipſe iniquitates eorum bajulat (*de quorum verborum ἐμφάσει ſup. v. 7. 8.*) *quas expiavit ſua morte & paſſione ac juſtitiam reſurgens reduxit 2. Cor. 5, 21. ubi cum Luthero malumus*

ita

ita vertere, quam cum Iunio iterum, ni fallor, aliquod Calvinianum dogma hic occultante, quorum iniquitates ipſe bajulavit.

Verſ. 15.] In hoc verſu habetur epilogus ac læta totius hiſtoriæ hactenus per prophetam deſcriptæ cataſtrophe, ubi breviter repetitur & quid Chriſtus fecerit, & quid nobis profecerit, ſed ὕστερον πρότερον*, dum primò ſalutaris effectus explicatur, deinde verò cauſa ſubjicitur, quæ antequam declaretur, notandum, quod bis hic verſus in N. T. allegatus & Chriſto applicatus ſit, Marc. 15, 28. Luc. 22, 37. ut non ſit dubitandum de eo hic agi. De illo autem in hunc modum porrò Deus pater loquitur.* Idcirco *nempe quia pro mundi peccatis ſatisfecit ſufficienter, & morte devicta reſurrexit, victoremq; ſe declaravit potenter, dabo partem vel* diſpertiar ei in multos, *meritò ille tot tantaq; bona promeruit, ac à me Deo patre pro hominibus, & quæ in illos conferat jure optimo accepit, ut in multos illa ſufficiant, imò omnibus omnino ſatis eſſent, ſi modo ipſi non renuerent accipere, quæ ut rectius intelligantur, conferenda ſunt duo loca in primis Pſal. 68, 19. Epheſ. 4, 8. quibus etiam Lutheri verſio non eſt contraria, dum ita effert.* Darumb will ich jhm groſſe menge zur Beüte geben/ *nam in quos conferuntur hæc dona, illi viciſsim ſe Chriſto dicant & conſecrant, imò ipſi à patre dantur, ut aliquoties in Johanne loquitur cap. 17. Senſus vero iſte verborum hebræorum* אֲחַלֶּק לוֹ בָרַבִּים *eſt omnium ſimpliciſsimus, ut* ב *pro* ל*, in pro ad vel inter, ſuper, quemadmodum Pſal. 18, 50. Levit. 16. 22. Hoſ. 12, 6. Gen. 11, 4. Ita vero ipſe hæc dona acciperet & diſtribuet hominibus, poſtquam exſpo-*

Effectus paſſionis.

ב pro ל

exſpoliata imperia ac poteſtates traduxit palam Col. 2, 15. quemadmodo de hoc triumpho glorioſiſſimo apud Eſaiam ſequitur, & robuſtos ipſe diſpertietur *prædam, diabolum, mortem, infernum, peccatum 1. Cor. 15, 24. 25. 26. 54. Hoſce robuſtos generis humani hoſtes hic hominum Salvator devincet, & quos captivos detinebant, eripiet & ſpolia dividet Hoſ. 13, 14. Hebr. 2, 14. 15. quemadmodũ Chriſtus in parabola quadam explicat Luc. 11, 21. 22. & quia hoc loco fit mentio ſpoliorum diſtributionis, quæ ſolet poſt prælia à ducibus rectè geſta inſtitui, id intelligimus, Chriſtum cum illis omnibus noſtris inimicis pugnam geſſiſſe cruentam & acerrimam, & quẽadmodũ à victoris qui ſtant partibus, læti ovant poſt victoriam, ita nos quoq; poſſe in Chriſto triumphare ac gloriari. Confer tum hac re hiſtoriam, quæ deſcripta eſt 2. Chron. cap. 20, 20. cum Jehoſchaphato Chriſtum, cum Moabitis, Hammonitis generis humani hoſtes, cum cantoribus præcedentibus exercitum apoſtolos & verbi miniſtros, cum præda ſpolia nobis à Chriſto reportata, compares. Et ex vi verbi* חָלַק *hic bis repetiti adjice, quod jure hæreditatis & portionis perpetuò manſura nobis illa dentur.*

Chriſtus hoſtes generis humani devicit.

ergo triumphemus.

2. Chron. 20, 20.

L. C. I. Filio hominis à Deo patre data ſunt dona non tãtùm infinita, quæ ſibi ſoli reſervat, ſed etiam multa alia finita, quæ hominibus & fratribus ſuis velut Xenia, diſtribuat Eph. 4, 8. de quibus 1. Cor. 12. ut ita ex ejus plenitudine omnes accipiant Johan. 1. per filium ad patrem accedant Joh. 14. & pater per filium bonorum diribitorem glorificetur. ibid. Hic enim ſolus eſt filius dilectus Matth. 3. v. 17. per quem nos reddimur dilecti Eph. 1. &, cum nudi ſumus, veſtimur, Eſa. 61. cum pau-

Chriſtus accepit dona pro nobis.

 peres

peres ſumus, ditamur 2. Cor. 8. qui venit, ut in ipſo habeamus quod ſatis eſt, Job. 10, 10.

à quo habemus omnia.

II. Omnia, quibus per Dei benignitatem fruimur, habemus ex filij Dei patientis, morientis ac reſurgentis liberalitate, qui cum eramus ſervi ſervorum nos fecit iterum dominos, & in nobis collapſam Dei imaginem reſtaurat, qua de re dictum eſt in Tit. 1, 15.

Chriſti omnipotentia.

III. Nihil tam potens fuit, quod non potuerit vincere Chriſti omnipotentia, ideoq́ quid jam deinceps nobis nocere aut nos vi ex ejus manu rapere poteſt? Roman. 8. Joſua devictorum regum colla ut conculcaret populus Iſraeliticus volebat, ut ita paratior ad bellum evaderet. Joſuæ 10, 24. Sic Chriſtus hoſtes à ſe devictos & nobis ſubjicit & nobis donat ſuam victoriam 1. Corinth. 15, 57. 58.

Ex paſsione omnia bona.

Hæc verò ampliſſima dona unde nobis obveniunt? breviter, quia Chriſtus pro nobis mortuus, & excitatus eſt. Propheta vero ut tantò melius memoriæ inhæreat tantum beneficium, quatuor diſtinctis phraſibus id explicat, inter quas prima, eò quod profudit in mortem animam ſuam *ſe ipſum ad mortem obtulit, & patri obediens fuit ad mortem crucis Philippens 2. c. Quod cauſſa tanti boni ſint ſequentia, cauſſalis particula dilucida* תַּחַת אֲשֶׁר *indicat: quod verò mortuus ſit, emphaſis phraſeos declarat, cum dicitur nudaſſe ſe ſua anima, id eſt, privaſſe ſe vitâ, ut ne guttula quidem vitæ remaneat, ut Lutherus explicat.* עָרָה *enim eſt nudare, evacuare, deplendo effundere. Secunda,* & cum defectoribus annumeratus, *iisq́ ſimilis reputatus eſt, & quidem cum illis, qui ob flagitia maxima, & quod patem publi-*

הֶעֱרָה Chriſtus defectoribus annumeratus.

publicam turbaverunt, in crucem agebantur, & coram Deo ac hominibus erant maledicti. Deut. 21. Galat. 3. Tertia, Et quia ipſe peccatum *pœnamq́ peccati* multorum *ſeu omnium (confer v. 9.)* pertulit, *non ob ſua, ſed aliena peccata talia paſſus eſt, ſupra v. 7. 8. 12. ubi etiam ipſa hebrææ phraſis explicata. Quarta,* & quod pro defectoribus interceſſit *ac intercedit deinceps, poſtquam ipſe ſemel ex mortis violentia ereptus eſt ſupra v. 11. & non amplius cum defectoribus annumeratur, ſed ſanctiſſimus ad dexteram Dei conſidet pro nobis orans Rom. 8. Hebr. 7. 1. Johan. 2. Ex quibus omnibus quid ſit diſcendum, quia ſuprâ aliquoties fuit explicatum, hîc tantum repetimus breviſſimè 1. quod Chriſtus verè mortuus ſit. 2. quod factus ſit peccatum, ut nos fieremus juſtitia. 3. quod ipſe unicus ſit noſter advocatus & non ſancti, quippe qui pro nobis non ſunt mortui. Quod reſtat, ex epiſtola ad Hebræos concludimus c. 13. verſ. 20. 21. Deus pacis, qui magnum illum ovium, per ſanguinem pacti æterni, paſtorem, Dominum noſtrum Jeſum, ex mortuis reduxit, compingat nos ad omne opus bonum ad præſtandam ipſius voluntatem, efficiens in nobis quod gratum ſit in conſpectu ſuo per Jeſum Chriſtum: cui ſit gloria in ſecula ſeculorum.*

Amen.

I. INDEX.

Locorum ſcripturæ, qui in hoc Commentario illuſtrantur.

Gen. 6. v. 3. 358.
14, 14. 373.
v. 18. 358.
22, 12. 242.
49, 9. 172.
Judicum 7, 17. 373.
1. Samuel. 11. 410. 411.
2. Samuel. 15, 23. 86. 87.
1. Reg. 19, 11. 12. 125.
Pſalm 35, 9. 71.
51, 6. 319.
68, 24. 136.
71, 6. 120.
Proverb. 4, 14. 290.
15, 33. 372.
31, 6. 276.
Eccleſ. 5, 3. 164.
Eſaiæ 24, 18. 287.
45, 22. 178.
46, 3. 354.
51, 6. 394.
55, 3. 77.
v. 23. 122.
Dan. 9, 26. 456.
Sap. 11, 17. 120.
Matth. 8, 17. 433. 439.
11, 12. 350.
16, 23. 274.
21, 6. 1. 6. 20.
22, 42. 346.
27, 35. 150.
Marc. 15, 34. 98.
Johan. 2, 17. 266.
11, 42. 102.
12, 34. 341. 357.
v. 37. 424.
13, 18. 222. 238. 239.
15, 25. 261.
17, 12 319. 320.
19, 28. 29. 251. &c.
Actor. 1, 15. 320.
v. 16. 316.
v. 18. 318.
v. 20. 307.
8, 32. 449. &c.
13, 35. 43.

Roman. 11, 9, 10. 285. 286.
15, 3. 267.
1. Cor. 15, 25. 341. &c.
v. 27. 1. 6. 20.
Epheſ. 1, 11. 65.
Philip. 2, 7. 414. &c.
Coloſ. 1, 12. 65.
2. Theſ. 3, 2. 424.
Hebr. 2, 6. 7. 8. 1. 6. 7. 10.
v. 12. 86. 161.
10, 5. 6. 7. 189. 204.
11, 5. 76.
13, 6. 384.
1. Petr. 2, 19. 441
v. 24. 440

II. INDEX.
Autorum, qui allegantur.

ABen Eſra 371.
Æpinus 47. 48. 49. 51. 54. 57. 68. 69. 75.
Albo 4.
Amama 385. 386.
Aquila 46. 98. 137. 230. 257.
Aretius 153.
Ariſtoteles 158. 446.
Arnobius 2. 33.
Avenarius 142. 143
Auguſtinus 12. 103. 106. 153. 253. 259. 262. 263. 272. 287. 291.
Baſilius 12. 141.
Bellarminus 2. 19. 35. 42. 44. 47. 52. 54. 56. 58. 63. 72. 95. 104. 107. 139. 140. 184. 192. 203. 205. 223. 227. 237. 23[illegible]. 258. 259. 261. 262. 267. 268. 274. 275. 289. 301. 310. 312. 321. 324. 325. 327. 328. 331. 335. 342. 347. 350. 368. 371. 380. 386. 388. 390. 391. 401. 427. 472.
Beza 35. 73. 268. 316.
Brentius 17. 20. 24. 35. 51. 53. 54. 68. 89. 92. 99. 111. 190. 221. 223. 224. 239. 240. 241. 425. 458.
Buchananus 154. 259. 270. 272. 313.
Bugenhagius 2. 39. 47. 99. 203. 257. 261. 273. 294. 335. 356. 358. 362. 367. 389. 390. 401. 406.
Burgenſis 48.
Buxtorfius 21. 23. 54. 63. 124. 139. 142. 145. 151. 158. 192. 195. 262. 271. 285. 312. 319. 328. 430. 461.

Calvinus 43. 68. 92. 140. 189. 253. 343.
Cevallerius 142.
Chaldæus 3. 47. 50. 52. 95. 138. 145. 259. 359. 371.
Chemnitius 30. 37. 103. 162. 358. 413. 437. 440.
Chevallerius 145.
Chryſoſtomus 368. 414.
Cicero 166.
Cyprianus 106.
Damaſcenus 121.
Druſius 24. 29. 44. 50. 51. 58. 67. 70. 71. 75. 77. 93. 96. 257. 373.
Elias 58. 109. 139. 140.
Eraſmus 414.
Euthymius 253.
Forſterus 142.
Frantzius 17. 97. 356. 446.
Fullerus 77.
Galatinus 139.
Gerhardus 109. 144. 152.
Geſnerus 2. 44. 50. 61. 64. 96. 101. 126. 136. 139. 144. 152. 153. 178. 182. 184. 237. 240. 247. 256. 259. 261. 265. 293. 301. 326. 354. 395. 400. 401.
Giſanius 141.
Glaſsius 144.
Helvicus 332.
Heshuſius 29. 52. 71.
Hieronymus 46. 50. 52. 98. 272. 309. 312. 369.
Hoffmannus 94. 107. 152.
Homerus 311. 386.
Horatius 152. 241. 290.
Hunnius 121. 136. 139. 320. 332.
Jarchi 46. 378.
Iſaac 139.
Junius 8. 43. 94. 95. 107. 140. 142. 153. 184. 187. 189. 205. 214. 262. 266. 268. 274. 316. 321. 322. 323. 348. 387. 452. 470.
Kimchi 70. 195. 472.
Lucretius 155.
Lutherus 3. 48. 50. 51. 54. 55. 56. 57. 58. 64. 65. 66. 67. 69. 70. 72. 73. 79. 84. 99. 101. 104. 105. 107. 108. 112. 117. 119. 126. 129. 132. 134. 143. 148. 151. 153. 154. 156. 158. 165. 170. 174. 178. 182. 185. 187. 202. 214. 215. 218. 219. 220. 221. 230. 231. 232. 234. 239. 242. 248. 259. 262. 266. 270. 272. 276. 285. 286. 288. 289. 311. 317. 321. 323. 328. 329. 334. 337. 347. 254. 380. 385. 386. 387. 389. 390. 392. 394. 401. 403. 443. 444. 448. 454. 457. 460. 462. 463. 468. 470. 473. 474.
Lyra 47.
Matheſius 392.
Mentzerus 364.
Mollerus 44. 222. 230. 231. 235. 237.

237. 253. 256. 265. 268. 269. 270. 271. 285. 290. 293. 317. 321. 342. 348. 350. 354. 367. 371. 372. 377. 378. 386. 400. 403. 405.
Muſculus 93. 123. 189.
Mylius 348.
Nebriſſenſis 347.
Ovidius 149. 248. 280. 315.
Pagninus 52. 431.
Piſcator 15. 44. 48. 51. 53. 55. 61. 72. 74. 93. 94. 101. 112. 119. 146. 159. 190. 214. 222. 227. 230. 241. 253. 267. 285. 329. 336. 348. 352. 367. 371. 387. 401. 483.
Plinius 158. 388.
Rivetus 428. 431. 432. 435. 445. 452. 454.
Rudingerus 343. 372. 377. 403.
Sa 58. 70.
Saadja 140.
Savonarola 175.
Schilterus 425. 454.
Schindlerus 52. 142.
Scultetus 44. 53. 68. 74. 77. 93. 110. 160. 188. 189. 222. 224. 240. 253. 260. 267.
Septuaginta 2. 19. 47. 50. 51. 54. 55. 56. 65. 70. 95. 103. 104. 105. 107. 119. 124. 125. 126. 132. 138. 148. 154. 158. 218. 234. 237. 256. 268. 275. 288. 310. 323. 325. 338. 359. 427.
Simlerus 354.
Socinus 436.
Symmachus 46. 52. 230. 233. 234. 235. 236. 257.
Terentius 141. 156. 290.
Theocritus 389.
Theodotio 137. 230. 257.
Theodoretus 253.
Theognis 315.
Tremellius 3. 43. 48. 50. 53. 68. 72. 76. 139. 149. 170. 205. 213. 218. 222. 230. 253. 254. 274. 289. 316. 336. 348. 367. 368. 370. 371. 385.
Valentia 378. 399. 490. 401.
Vatablus 45. 50. 51. 99. 156. 183. 187. 209. 350. 356. 370. 378. 406. 431.
Virgilius 125. 141. 142. 337. 349. 351. 371. 388. 397. 405. 409.
Vives 17.
Vulgatus latinus interpres 19. 58. 95. 107. 132. 148. 154. 168. 185. 186. 187. 200. 202. 231. 234. 321. 323. 325. 370. 389. 404.
Waltherus 144.
Weberus 454.

III. Index

III. INDEX.

Vocum Hebræarum, quarum Etymologiæ, emphaſes, propriæ ſignificationes ac differentiæ hîc declarantur.

emphaſis cauſa א
143. inſertum
115. 385. אָדָם
338. אָרוֹן
54. אַדִּירִים
51. 346. אֲדֹנָי
234. אָוֶן
325. אַחֲרִית
124. אַיִן
115. 430. אִישׁ
155. אֱיָלוּת
94. 95. אַיֶּלֶת הַשַּׁחַר
432. אָכֵן
288. i. c. אֶל־עַל
49. 89. אֵל
29. אֱלֹהִים
321. אַלְמָנָה
27. אֱנוֹשׁ
20. eò quod אֲשֶׁר
463. אָשָׁם
461. i.e. עִם אֶת
264. propter ב
270. עַל
474. ל

385. cum plurali de ב uno
151 בְּגָדִים
328 cum affixo בּוֹא
110. בָּטַח
237. בְּלִיַּעַל
210. בָּשָׂר
416. גָּבַהּ
369. גְּוִיּוֹת
165. גּוּר
165. גֵּר
2. 3. 4. גִּתִּית
134. דָּבַק
453. דּוֹר
353. 428. הָדָר
433. הוּא
21. הוֹר עַל הַשָּׁמַיִם
358. הוֹצִיא
232. הָפַךְ
318. הִצְדִּיק
155. הִצִּיל
138. הִקִּיף
318. הִרְשִׁיעַ

415. הִסְכִּיל
227. 415. הִשְׂכִּיל
319. הִשָּׁפְטוֹ
423 הִתְבּוֹנֵן
235. הִתְלַחֵשׁ
253. ergò ו
459 pro relativo
243. וַאֲנִי
271.
204. זָבַח
112. זָעַק
445 חַבּוּרָה
443 חוּל
433. חֲלָיִים
64. חֵלֶק
429. חָמַר
461. חָמָס
74. חָסִיד
49. חָסַד
120. 462. חָפֵץ
468 חֵפֶץ
431. חָשַׁב
143. pro ו י
יָבֵשׁ

יָבֵשׁ 411.
יְגִיעַ 324.
יָדַע notam facio
242.
יְהוּדָה 14. 346.
יוֹם רָעָה 230.
יוֹנֵק 427.
יוֹרְדֵי עָפָר 184.
יְלָדוֹת 353.
יָם 33.
יָסַר 16.
כְּאֵב 434.
כַּאֲרִי 138. 139. &c.
כֹּהֵן 357.
כּוּן 24.
כִּי quamvis 233.
כַּף 156.
כָּרָה 206.
ל 285.
ב pro 73.
עַל 220. 233.
i. e. pro 384.
deeſt. 78.
אֶת 264.
לְדָוִד מִזְמוֹר 192.
לָעַג 118.
לָקַח 452.
מ notat defectum
335.
non, ne 286.
386.
poſt. 123. 469.
propter 443.
מֵאִתְּךָ תְּהִלָּתִי 169.
מָרָה 10.
מָהַר 55.
מוּסָר 444.
מָחַץ 368.
מִכְתָּם 46. 47.
מִנְחָה 359.
מְנַצֵּחַ 94.
מְעִיל 338.
מְעֻנָּה 436.
מֵעַיִם 209.
מֵצַר 384.
מָקוֹם 109.
מַרְאֶה 420.
מִרְמָה 314.
מָשַׁךְ 324.
מִשְׁפָּט 452.
נְאֻם 342.
נְגִינוֹת 270.
נָגַע 435.
נָגַשׂ 448.
נֶגֶד 326.
נִגְזַר 456.
נִיר 275.
נִזְרָה 420.
נִמְלַט 112.
נָסַךְ 58.
נָקַשׁ 324.
נָשָׂא 433.
נָשָׁא 416.
נָשַׁר 324.
נָתַן 22.
cum infinitivo
74.
סָבַב 125.
סָבַל 434.
סִפֵּר 160.
סָפַר 422.
עָרָה 137
עוֹלְלִים 15.
עָוֹן 444.
עָמָל 470.
עֲנָיִים 143. 301.
עֹצֶר 452.
עֵת 271.
פָּגַע 447.
פָּלִיט 110.
פִּנָּה 402.
פְּעֻלָּה 330.
פָּצָה 129.
פָּקַד 318.
פֶּשַׁע 443.
צְבָאוֹת 347.
צָרָה 124.

 קָדוֹשׁ

שְׁלוֹמִים	285. 445.	שְׁאוֹל	74.	קָרוֹשׁ	77.
שְׁמוּעָה	424.	שָׁאוּל	411.	קָהָל	137.
שְׁמַםם	419.	שׁוּחַ	270.	קִוָּה	193.
שָׁמַר	49.	שׁוֹשַׁנִּים	256.	רָאָה	23.
שָׁפַט	319. 340.	שַׁחַת	75. 76.	frui	470.
שָׁפַת	134.	שָׂטָן	18. 243.	cum ב	149. 385.
שָׁקַף	167.	שָׁטַף	260.	רְאֵם	158.
תֹּאַר	420.	שִׁילֹה	121.	רוּם	416.
תּוֹלַעַת	115.	שֵׁכָר	270.	רְשָׁעִים	317.

Et Græcarum.

Ἀγαπητός	83.	Βοηθέω	124.	Καταρτίζειν	16.
Ἀγγαρεύειν	448.	Βοηθός	384.	ἐν Κεφαλίδι	207.
Ἅδης	74.	Ἐκφέρειν	359.	Κενόω	38.
Ἀναφέρειν	440.	Ἐχθές	18. 243.	Λαλεῖν	15.
Ἄρτια	16.	Θύω	204.	Σατανᾶς	18.
Βαστάζω	434.	Καὶ i.e. ergò	153.	Σύστηλος	238.

IV. INDEX.

Rerum & Verborum memorabilium.

Abrahæ filij 306.

Abſcondere faciem 431.

Abſtractum pro concreto 312.

Ab utero, à vulva 355.

Adam ſecundus 229.

Affectus quidam boni 12.

Affixum paſsivè vertitur 472.

Amicorum perfidia 280.

Analyſis Pſalmi 8. 8. 9.

16. 45. 46.

22. 88. 89.

40. 191. 191.

41. 224. 225.

69. 253. 254.

109.

109. 308. 309.
110. 344. 345.
118. 378. 379.
Animam ſuam non vivificat, quid? 183.
Animus Chriſti quomodo fractus 274.
Anomala in bibliis hebræis 142.
Apes vindictæ cupidæ 388.
Aquæ i. e. calamitates 259.
perveniunt ad animã 277.
ut Aqua 131.
Argumentum Pſalmi 8. 7.
16. 44. 45.
22. 88.
40. 190.
41. 223.
69. 256.
109. 307.
110. 343.
118. 378.
Cap. 53. Eſa. 412. 413.
Audentior contrà ito 396.
Aulici quidam mali 235. 236. 248.
Auxilij divini diverſitas 120. 121.
humani vanitas 200.
Benignitas Dei perpetua 382.
Bibere i. e. mala pati 370.
Biblia hebræa non ſunt corrupta 140.
Bona impiis cedunt in malum 195.
Bonum ex malo elicit Deus 407.
Brachium Domini 425.
Brutis quidam homines pejores 305.
Calamitas 185.
Caligo noſtra 159.
Calviniani 290.
Canes 137.
Canticum novum 198.
Cantus piorum 397.
Caro crucifigenda 81.
ut Cera 133.
Cerva matutina Chriſtus 96.
Chriſtiani contemti 428.
fratres 163.
habent Chriſti ingeniũ 365. 392.
quinam? 186.
Chriſti afflictio 135. 262. 278.
benignitas 130.
caritas 97.
clamor 260.
conſtantia 157.
copiæ 351.
cruciatus 147.
dolor 49.
Jejunium 268.
miſeria 157.
mors 135. 250.
nuditas 151.
παῤῥησία 157.
patientia 131.
pietas 120.
preces 103. 240.
regnum 180.
reſurrectio 250.
ſanguis 132.
Chriſto homini data eſt divina majeſtas 34. 40. 41.
Chriſtus afflictus cur? 262. 459.

agit gratias Deo 299.
ἁμαρτία 463.
David 87.
Deus 361.
derelictus 101. 346.
deſcendit ad inferos 82.
deficit 132.
Dominus 31. 346.
effuſus ut aqua 131.
fert mala 149.
filius hominis 28. 37.
gerit noſtram perſonam 100.
homo 36. 82. 111.
innocens 243. 263. 465.
lapis angularis 401.
leo 102.
liquefit 133.
magnus 41.
merſus 277.
omnipotens 42.
pauper 216. 299.
peccator 214. 233. 263.
perſpergit 419.
ſacerdos 64.
ſanctus 60.
venit 206.
vermis 114.
vincit 365.
vix homo 116.
ut Umbra 338.
Climax 329.
Cœli bona 84.
enarrant gloriam Dei 35.
opus digitorum Dei 23.
Cognoſco i. e. noſſe facio 241.
Cognoſcere Chriſtum 473.
Columba ſpiritualis 114.
Concionatorum παῤῥησία 126.
Concionum ſcopus 166.
Conſilium à Deo 80.
Converſio opus Dei 36.
Cornua 158.
Credens 60.
Damnati 330.
Dat Deus Chriſto homini ſupercœleſtem decorem 19. 20. 21.
David Chriſti typus 86.
propheta 345.
Debitum duplex 450.
Dei auxilium 111. 197.
clementia 155.
cura 125.
digitus 26.
dilectio 61. 113. 169.
directio 135.
gratia 121. 338.
in manu ſors noſtra 79.
λύτρον. 278.
magnificentia 13.
majeſtas 162.
manus 336.
nomen 10. 161.
ordo 202.
patris verba 361.
potentia 100. 155. 169.
præſentia 108.

providentia 120.
veritas 97. 108.
viæ 228.
Deleri de libro vitæ 292.
Deo fidendum 185. 395.
nil proſunt noſtra 60.
Deprecatio Chriſti 90.
Deſcendentes in pulverem 182.
Deus adeſt cum aliquo 334.

à dextra 69. 31. 340.
benedictus 243.
eruit 244. 245. 250. 394.
exaudit 167.
facit 188.
laudandus 251. 313.
laudis 309.
non eſt offendendus 81.
non ſilet 313.
quomodo quærendus 175.
ſanctus 107.
ſervat 244.
ſpernit nullum 168.
ſuos mirè ducit 201.
vult homines ſalvari 179.
ad Dexteram inſiſtere 317.
Dextera Dei 362.
Diabolus Eccleſiæ hoſtis 17.
mendax 1 9.
Dignitas Pſalmi 110. 342.
Dies Jehovæ 403.
Diligentia Judæorum incredibilis 140.
Diſtributio terræ per funes 65.
Divites boni
mali 464.
poſſunt ſalvari. 184
Doctores ſtellæ 26.
Doeg 316.
Domini ſumus in Chriſto 39. 61.
Dominus vocatur Chriſtus 346.
Dotare idolum 55.
Donec 348.

Ecce, quid notet 413.
Eccleſia 161.
confertur Lunæ 25.
hoſtibus cincta 395.
Eccleſiæ amoenitas 80.
N. T. collectio 302.
propagatio 186.
ſalus 379.
Effectus paſsionis Chriſti 474.
Epiſcopatus accipiatur 331.
Ἐπινίκιον 389.
Ἐπιχαιρεκακία 297.
Ἐθελοθρησκεία 62.
Evangelium fuit in V. T. 422.
in toto mundo prædicatum 13.
olim in Judæa 422.
Εὐδοκία Dei patris 119.
Eventus non ſemper eſt, ubi eſt conatus 274.
Exaltatio Chriſti 38.
triplex 416. 417
Exemplū præbet Chriſtus 440.

Exinanitio Chriſti 38. 420.
Expectemus 279.
Explicationes miræ 207.
Exultant etiam inanimata 71.

Fel. 283.
Felicitas à Deo eſt 407.
Fides 59. 81. 105. 154. 162.
infirma 124.
Fidelis eſt Deus 398.
Fratres Chriſti 161. 266.
diligamus 280.
Funiculi 65.

Gaudium verum 82.
Gentium Eccleſia 163. 170.
Germen Chriſtus 427.
Gloria i. e. lingua 70
Gloria infinita Chriſto homini data 250. 417. 469.
Græcæ verſionis autores errare potuerunt 99.
Gratiæ Dei quinam participes. 174.
Gratiæ Deo agendæ 80. 382.
publicè 164. 171. 172.
Gratiarum actio Chriſti 299.
Chriſtianorum 300. 304.
Gratitudo noſtra 340. 408.

Hæreditas noſtra 80.
Hebræa lingua imitatur naturam 144. 145.
Hebrææ linguæ neceſsitas 358.
Hilaritas 98.
Hiſtoria in titulis Pſalmorum 4.
Hiſtoriæ notandæ 111.
in Homine non confidendum 386.
Homines mirantur Chriſtum 417. 419.
Hominum cæcitas 199.
infirmitas 394.
judicia perverſa 429.
malitia major brutorum. 305.
πυγεία 126.
Honorare Deum 165.
Hoſtes Chriſti 129 261. 278.
velut apes
ſpinæ 397.
Hoſtes Eccleſiæ 17. 18.
pereunt 241.
pudefiunt 116.
ſecundum Humanam naturam Chriſtus ſedet ad dextram patris 364.
Hymnus tempore paſchatos canendus 382.

Idcirco notat conſequentiam 372.
Idololatrarum infelicitas 61.
Idolorum nomina delenda 62.
Jehovæ dextera 390.
nomen 33.
Illudentium geſtus 117.
Immeritò 314. 315.
Immiſericordia 327. 332. 333.
Impietas 120.

Impio-

Impiorum bonis rectè utendum 11.
Imprecari an liceat? 293. 294.
Improbi 247.
bonis inſidiantur 313. 314.
Inclinare aures 194.
Incredulitas 425.
Indignitas noſtra 37.
Infantum fides 35. 123.
gemitus 34.
Inſiſtere ad dexteram 317.
Interceſsio Chriſti 245.
Interrogatio Rhetorica 423.
Intueri Chriſtum eſt duplex 150.
Ira Dei 438.
duplex 296.
Irregularia in bonis autoribus 141.
Iſrael Dei 383.
Judas Chriſti proditor 316.
electus apoſtolus 240.
Judæi an ſuſcipiendi? 332.
canes 146.
ἐπιχαιρέκακοι 149
Judæorum illuſiones 116.
judicium de Chriſti paſſione quale? 441. 442.
pœnæ 284.
Judices mali 281.
Juſtitia Chriſti parta 471.
Jurat Deus 356. 357. 366.

Kidron 87.
Lacus tumultus 195.
Læta poſt triſtia 280.
Lapis angularis Eccleſiæ 402.
Lati 200.
Latum 384.
Laudandus ſemper Deus 313.
Laudis materia 171.
Laus Dei 82. 109. 340.
ſemper canenda 227. 398. 406.
pij 166.
Libamina idolis facta 57.
Liber Dei duplex 333.
vitæ 292. 298.
Liberi qui ferant peccata parentum 326. 332.
Lilia ſacra 257. 276. 277.
Limbus patrum 399. 453.
Luna ſpiritualis 36.

Macies 358.
Magnates curent religionem 228.
ne credant calumniis 247.
Magnificatur Deus 220.
Mala docent orare 393.
Mala gratia relata 249.
Mali meſsis pro beneficiis 315.
Mali ruunt in pejus 290.
ſe perdunt 333.
Malevolentia quorundam 118.
Malorum cantus 281.
concordia 147.
Manus i. e. potentia 155.
Manus Chriſti in cruce perfoſſæ 138.
Dei 3[illegible]9.

Maſora 139. 140. 185.
Matres debent lactare 123.
Melchizedek 357.
conſertur Chriſto 359. 360.
Mel ſpirituale 177.
Membrorum abuſus 18.
Memoria improborum 326.
Menſa à Deo parata 284.
Merces laborum 333.
Meritum Chriſti 473.
Meſsias verus Chriſtus 438.
Metas ponit Deus 245.
Milites Chriſti 352.
Militum quorundam inhumanitas 151.
Miniſtri verbi 34.
ubique laudent Deum 383.
Miniſtris juſtitiæ meta ponenda 152.
Miraculum maximum 203
Mirum certamen 312.
Miſeria gloria 114.
non Moriar, ſed vivam 392.
Mors, id eſt, calamitas omnis 461
Mortes Chriſti 460.
Mundi judicium 119.
Mutæ creaturæ laudant Deum 302.
Nomen Dei eſt inſtar armorum 395. 396.
Notitiæ verba 67.
Obdere os 421.
Occæcatio malorum 296.
Odium 245.
Officia Chriſtianorum 179.
Omnia à Deo 121.
Onus graviſſimum 438.
Oppugnant impij pios 314.
Opus bonum 166.
Orationis excellentia 106.
perſeverantia 105.
Oratio & gratiarumactio 89.
Orantis ardor 168.
Ordines tres hominum Chriſto datorum 322.
Ordo Dei 470.
Os id eſt teſtimonium 15.
improbi & doli 310. 311.
Oſtium cœli 406.
Ovi confertur Chriſtus 449 450
ut Ovis erravimus 446.
Parabola 269.
Paradiſum aperit Chriſtus 406.
Parvuli Deum laudant 16. 17.
Paſsio Chriſti 426.
Paſsionis fructus 467.
meditatio 59. 228. 229.
utilitas 439.
Paſſus Chriſtus pro nobis 283. 437.
quomodo? 208.
verè 437.
Paſtores populorum 394.
mali quidam 294.
Pater dedit Chriſto majeſtatem divinam 30.
conſilium 66.

Patia-

Patiamur propter Deum 179.
Patientia 110. 450.
Patrum conſenſus 355.
Pauperes poſſunt ſalvari 184.
Pauperum cura habenda 226. 229.
Pax 444.
Peccata ſunt cauſa malorum 246.
debita 453.
expiata à Chriſto 437. 453.
Peccati cauſa non eſt Deus 291.
Percuſſus Dei 435.
Perſpergit Chriſtus ſuo ſangui-ne 419. 421.
Phœbus poſt nubila 198.
Phraſes V. T. 405.
Pij beatitudo 244.
fiducia 100. 154. 394.
Pij ſuſtentantur à Deo 397.
ſunt ſemen Chriſti 468
Pingues terræ 181.
Piorum ſors 126.
Pluralis pro ſingulari 26. 269. 458.
Politici mali 246.
Pontificiorum gloſſa 32.
Populus Chriſti ſpontaneus 351.
Porta 270.
Portæ juſtitiæ quæ? 399.
Præſidia mala quæ? 396.
Precatio Chriſti 90.
Preces fidelium Deo gratæ 383.
ſine fide 330.
Precum requiſita 115.
in Principibus non confidendū 387.
Pro nobis Chriſtus mortuus 458.
Prolepſis 28.
Prophetiarum veritas 147.
Propter peccata noſtra Chriſtus eſt mortuus 459.
Pſalmus 8. de quo 4. 5. 6.
16. 43. 44.
22. 92. 93.
40. 189.
41. 222.
69. 253.
109. 307.
110. 343.
118. 378.
Puncta hebræa an recens inventa 145
Pupilli malorum 331.
Quærere animam 216.
Quærendus eſt Deus 305.
Recipere ſe ad Deum 49.
Recipiamus nos ad Deum 281.
Redemptio duplex 273.
Reges malos frangit Chriſtus 368. 375.
Regnum Chriſti 467.
Regum converſio 422.
Remedium mali 282.
Renes 67. 68.
Rependit Chriſtus quod non rapuit 262.

Repetuntur quædam in ſcriptura 217. 261.
Res indigniſsima 130.
Reſurrectio Chriſti 197. 303. 455.
Reſurrectionis Chriſti effectus 78.
Rex, ideſt, Imperator Romanus 369.
Ros juventæ Chriſti 353.
ſpiritualis 366.

Sacerdos æternus Chriſtus 367.
Sacrificia ſine fide 61.
V. T. 63.
Deo ingrata, quomodo? 204.
Salvator non habet ſalutem 101.
petit ſalutem 277.
Salutis origo 159.
Sancti 54. 60.
Sanctitatis ornatus 352.
Sanguis Chriſti non computruit 136.
Satiari 470.
Satietas vera 471.
Scabellum pedum 348.
Chriſti, Chriſtianorum 364.
Sceptrum Chriſti 365.
Scipio Chriſti 350. 365.
Scriptura Dei vox 35.
Sedere 347.
Sedere ad dexteram 363.
Sedentes in porta 270.
Sedulitas 87.
Semita vitæ 83.
Sepultus cur Chriſtus? 464.
Sequamur Chriſtum 379.
Servus Dei Chriſtus 414.
ſolus juſtus 472.
Sion ſalvatur à Deo 303.
Sione exit Lex 365.
Sitis Chriſti 283.
Solatium Chriſtianorum 176.
Solus 156.
Sortes quomodo tractandæ? 152. 153.
Sortitio 65.
Spes 59. 111. 122.
Spinarum ignis 388. 389.
Spiritualis cibus 173.
Stare 317.
Status exaltationis 30.
exinanitionis 29.
Structores quidam deſtruunt 407.
Stultitia quæ ſumma ſapientia 263. 264. 265.
Συμπάθεια 283.

Talionis pœna 284.
Tautologia an in bibliis? 217. 261.
Tendicula 289.
Terra viventium 456.
Tollere calcem adverſus aliquem 238.
Torrens iræ Dei 375.
rerum humanarum 375.

Tradere

Tradere ſatanæ 297. 298.
Traditi diabolo 330.
Triduum 374. 375.
Trinitatis myſterium 389. 391.
Turtur ſpiritualis 304.

Vaſtitas unde? 297.
Veſtes 281.
Veterum pietas 97.
Vexillum crucis Chriſti 411
Videre i. e. ſentire 75.
Viduæ malorum 331.
Vincti Dei 301. 302.
Virgultum contemtum Chriſtus 426.
Vir pacis 388.
Viſitatio Dei duplex 37.
Vita æterna 83.
Vita hæc via. 376.
Vitæ brevitas mala 335.
labor 471.
Vivere 173.
Ultor ſui 19
ſicut Umbra 335.
Unius loci unus ſenſus 455.
Vocatio in N. T. 178.
Vota ſunt ſolvenda 164. 304.
Uſuræ 332.
Uſus pſalmi 8. 8.
41. 223.
109. 307.
110. 343. 361.
Uſus pſalmorum paſsionalium 304.
Uterus Eccleſiæ 353.

Zelus 280.

Hebr. 5. v. 8.

ἔμαθεν ἀφ' ὧν ἔπαθεν.

LECTOR BENEVOLE.

Menda typographica emendare per temporis anguſtiam non licebat: & pleraque talia eſſe ſperamus, quæ tuo marte, facilè poſsis corrigere, id quod rogamus.

LECTOR AMICE ET CANDIDE.

UNum eſt, quum ſuprà id commodè exponere non licuit, quod te volo ne ſis, neſcius, nimirum *Cur hos ego præ aliis de paſsione Salvatoris qui videntur agere, vel revera agunt, Pſalmos elegerim explicandos.* Et primùm quidem non ignoro, eſſe nonnullos in hac ſententiâ, Quinque eſſe Pſalmos maximè perſpicuos & illuſtres de Chriſti paſſione, nempe 22. 35. 55. 69. 109. ubi Hugo dicit, hunc quinarium numerum convenire cum quinq; temporibus, quibus Chriſtus fudit ſanguinem 1. in circumciſione. 2. in horto. 3. cùm flagellaretur. 4. cùm cruci affigeretur. 5. cùm latus aperiretur &c. Sed pace horum quod dixerim, non omnes hos Pſalmos loqui de Chriſti paſſione literaliter, & alios plures eſſe illuſtriores, quàm ſint ſecundus & tertius inter illos quinq́, verè aſſevero. Nam prius quod ſpectat, neque trigeſimus quintus, neque quinquageſimus quintus Pſalmus Chriſti paſſionem literaliter deſcribunt, neq; cauſa illâ, ob quam id multi aſſerunt, ullâ ratione poteſt militare, videlicet quod in N. T. ille Johan. 15, 25. hic Johan. 13, 18. de Chriſto allegetur, quum illud ex Pſalmo 69, 5. hoc ex Pſalmo 41, 10. citetur, ut ſuprà ſuis locis eſt videre. Poſterius quod attinet, jam in ſingulorum, quos hîc vides explanatos, Pſalmorum initio planum, ut arbitror, feci, eſſe in his illuſtriores de paſſione Chriſti prædictiones, & verè in

N.T. in

N. T. in hanc ſententiam allegari, ac cum vaticinio rectiſſimè conferri eventū. Quin etiam plures poſſe reperiri Pſalmos, qui rectiùs huc quadrent, quàm illi duo 35. & 55, nullus dubito, inter quos numero trigeſimum primum, non item tertium, decimumoctavum, vigeſimumquintum & horum ſimiles. Et de tertio quidem Pſalmo paucis ut agam, unde de reliquis ſimilibus Lector facilè conjecturam capiet & judicium faciet, ſciendum eſt, propterea multos concludere, eum eſſe de Chriſti paſſione & reſurrectione prophetiam, quod in illo qui verba facit, de ſe uſurpet הֱקִיצוֹתִי quod verbum actionem tantùm reflexam notare contendunt, Excitabo meipſum à profundo illo mortis ſomno, id quod ſoli Chriſto competit, Joh. 2, 19 & 10, 18. ſed falſò, non quidem in poſteriori hoc, quod omnino certum, Chriſtum ſcilicet ſolum habuiſſe poteſtatem ponendi & ſumendi ſuam animam, ſed in priori, quod nimirum הקיצותי non niſi de eo uſurpetur, qui ſe ipſe ex mortis ſomno excitat, quum de multis naturaliter & ſponte ſua evigilantibus, non autem violenter ex ſomno excitatis, vel de aliis non ſua virtute ex morte reſurgentibus hinc inde adhibitum legatur, unde etiam Lutherus noſter hoc loco vertit, vnd erwache/ non verò, vnd ich erwecke mich vom todte. Conferantur & expendantur hæc loca biblica 1. Sam. 26, 7. 1. Reg. 18, 27. 2. Reg. 4, 31. Job. 14, 18. Pſal. 4, 9. & 17, 15. & 73, 20. & 139, 18. Prov. 6, 22. & 23, 35. Eſa. 26, 19. & 29, 8. Jer. 31, 26. & 51, 39 57. Dan. 12, 2. Joel. 1, 5. Habac. 2, 19. quod ſi factum fuerit, nullus dubito, quin hæc feratur ſententia: Ex puris particularibus, imò incertis conjecturis hoc argumentum procedit, & principium etiam petit, tum quia aliis quàm Chriſto

Illud vocabulum tribuitur, tum quia in conjugatione Hiphil alia quoq; occurrit quàm reflexa tantùm actio, tum quia ſit alius quàm mortis ſomnus profundus, tum deniq́; quia hoc eſt in Quæſtione, an hic Pſalmus tertius agat literaliter de Chriſto? Ubi neceſſe fuerit, ulterius de hoc & reliquis Pſalmis duobus aliisq́; ſimilibus idem probabo, ita tamen ut non eam inficias, multa ex omnibus rectiſſimè Chriſto capiti noſtro poſſe accommodari, quum & ille nobis per omnia ſimilis excepto peccato, & nos illius oporteat fieri conformes imagini. De illo axiomate, *Chriſtum eſſe ubiq; quærendum in V. T.* dixi in præfatione ſecunda in Exerc. bibl. edit. 3. à pag. 8. & ſeqq. Sed revera nil aliud mihi fuit propoſitum cum in his, tum in aliis, quàm ut Chriſtum in omnibus, ſed ita, ut ibidem eſt propoſitus, invenirem, eaq́; cauſa eſt, quod noſſem Pſalmos pleroſq́; de Chriſto, licet diverſimodè, loqui, quod voluerim denuò in Pſalmis potiùs quàm alio libro biblico hanc meam occupari operam, in quo certè mihi calcar addidit Lutherus noſter præfatione in ſuum pulchrum *confitemini*, ubi inter alia graviter ita conqueritur. Es iſt leider der weinig / auch vnter denen / die es billig für andern thun ſolten / die zur heiligen Schrifft oder zu einigen Pſalm jhr lebenlang einmahl von hertzen ſprechen / Du biſt mein liebes Buch / du ſolt mein eigen Pſälmlein ſein. Vnd iſt freylich der gröſſeſten Plagen eine auff Erden / daß die heilige Schrifft ſo verachtet iſt / auch bey denen / die dazu geſtifft ſind. Alle ander Sachen / Kunſt / Bücher treibt vnd übet man Tag vnd Nacht / vnd iſt des erbeitens vnd mühens kein ende / Allein die heilige Schrifft leſt man ligen / als dürffte man jhr nicht. Vnd die jhr ſo viel ehre thun / daß ſie ſie einmahl leſen / die können es flugs alles /

vnd

vnd iſt nie kein Kunſt noch Buch auff Erden kommen / daß jederman ſo bald außgelernet hat / als die heilige Schrifft / vnd es ſind doch ja nicht Leſewort / wie ſie meinen / ſondern eitel Lebewort / drinnen / die nicht zum ſpeculiren, vnd hoch zu tichten / ſondern zum leben vnd thuen dargeſetzt ſind. Aber es hilfft vnſer klagen nicht / Sie achtens doch nicht. Chriſtus vnſer lieber HERR helff vns durch ſeinen Geiſt ſein heiliges Wort mit ernſt lieben vnd ehren / Amen. Hæc ille megalander, qui ſi in quoſdam dicit inclementiùs, jure cum ipſo experiantur, ſi qui ſibi factam eſſe injuriam arbitrantur. Eum ego profeciſſe multum credo, qui ita ſentit,

Sint aliis aliæ, mihi Biblia ſola voluptas:

quæ ut porrò poſſimus ad ipſius mandatum ſcrutari in pace, faxit pacis autor Jeſus Chriſtus, cui te, Lector Benevole, fideliter commendo, & ut me, ſicubi in his errare videris, in viam comiter reducas, maximo te opere volo rogatum. Vale.

Aδηλον.

SEmper in adverſis tibi ſit patientia CHRISTUS,
Cujus ab exemplo triſtia diſce pati.
Ecce Deus cœli, cunctorum conditor, ultro
Probra tulit, colaphos, ſputa, ſlagella, necem.
Tu quoq;, quicquid erit, patiens ſufferre memento,
Pro Chriſto patiens deniq; victor eris.
Ne dubites, ſpera quem tu proſtratus adoras,
In lætum tenebras vertere poſſe diem.

Lbk